TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDÏE.

II.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË

VAN Dr. W. R. BARON VAN HOËVELL,

VOORTGEZET DOOR

Dr. P. BLEEKER.

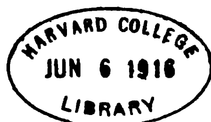
NIEUWE SERIE.

2de Jaargang.

TWEEDE DEEL.

TE ZALT-BOMMEL, BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1864.

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY

INHOUD.

Zevende Aflevering.

Bladz.

Achtste Aflevering.

Negende Aflevering.

Tiende Aflevering.

Elfde Aflevering.

IS ZORG VOOR DE BESCHAVING DER INLANDSCHE BEVOLKINGEN VAN NEDERLANDSCH INDIË STAATSPLIGT?

Het staatsonderwijs voor den Javaan, door Verax. Samarang. C. C. T. van Dorp. 1863. 8°.

Is beschaving der inlandsche bevolkingen van onzen oosterschen archipel taak van den staat?

Velen zullen zich verbazen over het opperen dezer vraag in *dit* tijdschrift. Zij zullen het stellen der vraag, en dus ook de beantwoording er van, overbodig hebben geacht. Wie toch, die het opregt meent met het welzijn dier millioenen onzer natuurgenooten, was er niet reeds sedert lang van doordrongen, dat het een dure pligt is van Nederland, te lang reeds verzuimd, de inboorlingen van Indië op te heffen uit den staat van onkunde, waarin eeuwen van onderdrukking het hebben gebragt en gehouden? En die overtuiging is niet die van enkelen, maar geheel Nederland, mag men zeggen, deelt er in. Regering en volksvertegenwoordiging hebben het luide der natie verkondigd, dat de hand aan het werk behoort te worden geslagen. De pers heeft er sedert lang herhaaldelijk op aangedrongen, dat de schande behoort te worden uitgewischt, dat op een budget van zoo talrijke millioenen het onderwijs der inlanders eene zoo treurige figuur maakt. Op dit punt bestaat zelfs sedert geruimen tijd eene opmerkelijke overeenstemming tusschen de koloniaal-staatkundige partijen.

Nu komt echter op Java een man uit het liberale kamp op, om de staatszorg voor het onderwijs in het algemeen en voor den Javaan in het bijzonder te bestrijden. En hij doet dat in een met talent geschreven werkje, dat, onder den pseudoniem Verax, te Samarang is uitgegeven onder den titel: het staatsonderwijs voor den Javaan. Dit boekje heeft onmiskenbare verdiensten en veel, van wat daarin besproken wordt, heeft

aanspraak op belangstellende kennisneming. Maar het zijn juist die verdiensten, welke het waardig maken dat de stellingen des schrijvers, waar zij de strekking hebben het onderwijs van den Javaan tegen te houden, van meer nabij te onderzoeken. Onder die stellingen nu zijn er, die zich wel zouden laten verdedigen wanneer men ze in het afgetrokkene beschouwt of wel toepast op een volkomen ontwikkelden maatschappelijken toestand, die echter totdusver in deze wereld niet gevonden wordt, — maar waar de schrijver ze toepast op Java en de Javanen moeten ze, uit den aard der zaak, geheel en al mank gaan.

Zoo is een zijner voornaamste gronden tegen het onderwijs van staatswege, dat het onbillijk is de gelden der natie te besteden voor een onderwijs dat niet *allen* voldoet en nimmer *allen* zal kunnen voldoen. Daarom zou de zorg voor het onderwijs aan de natie moeten worden overgelaten, die dan zelve in de door haar gevoeld wordende behoefte zou kunnen voorzien. Het is duidelijk, waarheen de praktische toepassing dezer stelling, zelfs in de meest beschaafde staten, zou leiden, en wat er vooral zou worden van zoovele takken van het hooger onderwijs, indien die werden overgelaten aan de behartiging van het volk alleen. Gevoelt het volk al niet de behoefte aan onderwijs in sommige takken van kennis en wetenschap, de regering is daar om er voor te waken dat er in voorzien worde. En wanneer regering en vertegenwoordiging door zamenwerking het staatsonderwijs in het leven roepen of doen voortduren, kan dan dat staatsonderwijs niet geacht worden te zijn de uiting der door de natie gevoelde behoefte? — zijn niet, of behooren althans niet te zijn, de regering en de staten-generaal de keur en de vertegenwoordigers der natie? De onderscheiding van staatsonderwijs komt voor soms te specieus te worden gebezigd. In vele landen kan men het met evenveel regt nationaal onderwijs noemen.

Maar de stelling des schrijvers geldt in geen geval voor de Javanen. Zij hebben geen beschikking over de inkomsten die zij helpen opbrengen. De Javaan betaalt in geld of in arbeid, maar spreekt niet meê waar het geldt de aanwending van de staatsinkomsten tot eigen nut. Wat de regering goedvindt *niet* daarvoor te besteden, wordt als batig slot in Nederland verbruikt.

Het heeft veel van eene bespotting, het onderwijs der Javanen te willen verschuiven tot zij zelven de behoefte er aan zullen gevoelen. En indien zij die al gevoelden, hoe zouden zij er aan kunnen voldoen, — met de geringe middelen en bevoegdheid waarover het hun vrijstaat te beschikken? — En bovendien, is het niet de dure pligt van een beschaafd volk, waar het over een minder beschaafd regeert, behoeften *op te wekken* waar zij nog niet bestaan. Wat zouden de beschaafde natiën thans zijn, indien zij overgelaten waren geworden aan het instinkt van eigen behoeften? Het is misschien niet gewaagd te stellen dat alle behoeften, die het kenmerk zijn onzer beschaving, oorspronkelijk van buiten zijn *opgewekt* maar niet van binnen *gevoeld*.

Ik zal een voorbeeld bijbrengen dat tot het onderwijs dadelijk in be-

trekking staat. Het slaat op de inlandsche maatschappij van onze oostersche gewesten.

Van genees- en verloskunde wisten de inlandsche bevolkingen in Indië, tot thans slechts een twaalftal jaren geleden, men mag zeggen, niets. Volstrekt onbekend met de zamenstelling van het menschelijk ligchaam, met den aard der ziekten die het treffen, waren de inlandsche geneeskundigen nagenoeg uitsluitend, gelijk zij het thans nog grootendeels zijn, onwetende oude vrouwen, in de praktijk beperkt tot eenige middelen waarvan zij de werking evenmin kenden, tot werktuigelijke handelingen die maar al te dikwerf het leven van lijders en lijderessen in gevaar bragten, en tot bezweringen van booze geesten die zij in de lijders meenden of voorgaven te zijn gevaren.

Zoo is het eeuwen gegaan zonder dat de inlandsche bevolking de *behoefte* gevoelde aan iets beters. Die behoeften moest zij *leeren* gevoelen, dat is, zij moest er toe worden *opgewekt*, en dat is geschied door onze geneesheeren die hen in de epidemieën, die hen zoo dikwerf teisterden, hebben bijgestaan; dat is geschied door de regering, die scholen tot opleiding van inlandsche geneeskundigen en verloskundigen heeft gesticht, waarheen van heinde en ver in den archipel leerlingen worden gezonden, latere doktors-djawa, aan wier zorgen reeds sedert jaren, op de Soenda-eilanden, op Celebes, in de Molukken, tot zelfs op Timor, de inlanders zich kunnen toevertrouwen bij ziekten en gebreken. De zegen, daardoor over Indië gebragt, past echter niet in het stelsel van Verax, — hij is er onbestaanbaar mede, —maar hij veroordeelt ook zijn stelsel.

Eene andere gewigtige bedenking tegen den inhoud van de brochure is te rigten tegen de voorstelling, die Verax geeft van de voorstanders der staatsbemoeijing met het onderwijs der Javanen en van den aard van het onderwijs dat zij bedoelen. Hij doet het voorkomen als of zij plotseling de *geheele* Javaansche bevolking, de vele millioenen inlanders in de vele duizenden dorpen, met dat onderwijs willen doen begiftigen. Maar wie wil dat zoo plotseling, zoo in eens, of heeft dat gewild? Algemeene beschaving der Javanen kan eerst het werk zijn der tijden. Thans zou veel reeds bereikt zijn wanneer het onderwijs meer en meer tot de javaansche maatschappij doordrong, wanneer de zonen van de hoofden en der meer gegoede dessa-bewoners er in konden deelen. Daaraan wordt zeker in vele streken van Java reeds de behoefte door de Javanen zelven gevoeld, maar zij kunnen er niet in voorzien wanneer de staat niet tegemoet komt of helpt.

En nu gaat Verax nog verder door het onderwijs zelf in een min of meer bespottelijk licht te stellen, door er een karakter aan te geven dat het niet hebben mag, en dat, zoo het al hier en daar naar de natuur is geschetst, slechts bewijst dat men dáár den goeden weg *niet* ingeslagen heeft. Maar de voorstanders van de beschaving der Javanen, ook door de zorg van den staat, willen *doelmatig* onderwijs en geen onderwijs dat den Javaan van geen nut kan zijn. Verax heeft van het onderwijs een karikatuur gemaakt en is hierin gebleven beneden de waardigheid van het

onderwerp dat hij behandelt. Hij schijnt dat later zelf gevoeld te hebben, want aan het slot der brochure acht hij toch, niettegenstaande al wat hij er vroeger tegen inbragt, staatsbemoeijing wenschelijk en wil hij het onderwijs slechts beperkt zien tot de voornamere standen, waaruit het gouvernement zijne inlandsche ambtenaren trekt. Maar dat getal inlandsche ambtenaren is immers reeds legio, en voegt men daarbij de vele duizenden dessahoofden en voornaamsten der dessa, van wie, in het staatsbelang, evenzeer gewenscht moet worden dat zij meer kennis bezitten dan thans hun deel is, dan heeft men juist den toestand voor oogen dien de voorstanders van de beschaving der Javanen wenschen.

Eigenlijk werpt het slot der brochure het er aan voorafgaande voor een goed deel omver. Daarop dient te worden gewezen, omdat de betoogtrant van Verax voor het gros der lezers welligt iets meêslepends heeft en omdat misschien, door de onjuiste premissen, niet genoeg uitkomt dat de slotsom des schrijvers eene geheel andere is dan die welke men zou vermoeden.

Behalve de reeds besprokene stellingen zijn er nog andere, die evenzeer verdienen te worden bestreden, en blijkbaar heeft de schrijver niet het bewustzijn dat hij, tot die bestrijding, zelf de bouwstoffen heeft geleverd door zijne eindvoorstellen en gevolgtrekkingen. Deze zijn echter daartoe niet noodig en beter zal het zijn de stellingen zelve eenigzins van naderbij te bezien.

Zoo acht Verax het noodzakelijk dat het onderwijs der Javanen geënt worde op hunne welvaart. Eerst welvaart, zegt hij, en daarna onderwijs. — Onderwijs, bij hunne tegenwoordige armoede, is niet veel meer dan eene bespotting.

Het is waar, een Javaan die honger lijdt heeft meer aan rijst dan aan een boek. — Maar moge al de welvaart der Javanen op een laag peil staan, voor honderdduizenden hunner is toch ellende geen hinderpaal voor het ontvangen van onderwijs, en zou men hun dat willen onthouden tot hun welvaart in het algemeen verdubbeld, of verdrievoudigd, of vertienvoudigd zal wezen?

Verax ziet ook gevaar, gevaar uit een politiek oogpunt, in de beschaving der Javanen, wel te verstaan, zoolang zij gebukt gaan onder een stelsel van willekeur, heerediensten en dwangkultuur, — en hij wil daarom het onderwijs van het volk niet dan nà opheffing van den druk waaronder het thans leeft. Hij maakt echter later eene uitzondering ten opzigte van de toekomstige inlandsche gouvernements ambtenaren. Het onderwijs, aan hen te geven, acht hij wenschelijk en nuttig. Hij geeft zelfs een schema van het onderwijs, zooals hij dat voor hen zou wenschen ingerigt te zien, en ofschoon hij daarvan dat in de staathuishoudkunde liever zou zien uitgesloten, zou hij er zeer vóór zijn, dat in de natuurkunde er onder te begrijpen, wat echter volgens hem niet mogelijk zou wezen wanneer men daarvoor de inlandsche talen bezigde. Daarvoor zou het hollandsch onmisbaar zijn.

Ziehier eene geheele reeks van beschouwingen op welker waarde zeer veel af te dingen valt.

Vooreerst, indien er gevaar kon liggen, in staatkundig opzigt, in de beschaving der Javanen, men bedenke dat, ware het al mogelijk alle Javanen het onderwijs te doen deelachtig worden, dit onderwijs voor de volksmassa, uit den aard der zaak, zich zou moeten bepalen tot zuiver en beperkt lager onderwijs. Eene beschaving der volks*massa* van de Javanen, in die mate dat zij zou kunnen leiden tot verzet tegen de gestelde magten, is eerst in eene verwijderde toekomst denkbaar en het is zoo waarschijnlijk als noodzakelijk dat vóór het daarzijn dier toekomst, ons stelsel van regering den toets der billijkheid en regtvaardigheid zal kunnen doorstaan. En daarmede zal van zelf alle vrees overbodig wezen.

Indien er aan staatkundig gevaar van de uitwerkselen van het onderwijs te denken is, zou men dat in geen geval moeten zoeken bij de volksmassa, maar bij de hoofden. Zij zijn het, die zeer goed inzien wat wij zijn en wat wij doen, maar zij begrijpen tevens volkomen dat zij hunne positie alleen aan het gouvernement hebben te danken en dat zij, zonder het Europeesch gezag, ten prooi zouden vallen aan onderlinge twisten en aan een gezag dat hun zoo hard zou vallen als het tegenwoordige hun is tot bescherming en steun.

De slotsom is, dat wij te vreezen hebben noch van de volksmassa noch van de hoofden, onverschillig of dat onderwijs op breede schaal is ingerigt of beperkt tot de tegenwoordige dwergachtige verhoudingen.

En zoo ook behoeft niet gevreesd te worden de Javanen te wijden in de beginselen der staatshuishoudkunde. Het onderwijs in deze wetenschap, indien men al zoo ver zou willen gaan, zou uit den aard der zaak slechts gegeven worden aan de hoogere klasse der inlandsche maatschappij, en dat onderwijs, doelmatig geleid, zou tot de voortreffelijkste opleiding behooren waarmede men de Javanen zou kunnen begiftigen, vooral wanneer het, wat hoog noodig zou zijn, gepaard ging met die hervormingen op Java, welke in de rigting van het tegenwoordig bewind moeten liggen, dat is, met wezenlijke bescherming van personen en goederen, met afschaffing der heerediensten, met instelling van het individuëel grondbezit waar het nog ontbreekt, met geleidelijke uitvoering van het slot van artikel 56 der indische grondwet dat de opheffing der dwangkultuur gebiedt, met billijke regeling der belastingen, — in een woord, met de invoering van het regeringsstelsel dat, om met Jean Chrétien Baud te spreken „onder alle hemelstreken het beste is." De staathuishoudkunde zou de beste zedeleer zijn die men den toekomstigen inlandsche hoofden zou kunnen prediken en die van het meest vruchtbare gevolg zou zijn voor de bevolkingen die aan hun gezag zullen worden onderworpen. Ware meer kennis der staathuishoudkunde het deel geweest onzer vroegere ambtenaren in Indië, de toestand der inlandsche bevolkingen zou thans reeds een geheel andere zijn en het dwangstelsel zou niet de ijsselijkheden hebben opgeleverd die het, door toepassingen tot in uitersten, heeft met zich gebragt.

Er zouden nog vele andere bedenkingen tegen den inhoud der brochure van Verax zijn in het midden te brengen. Ze kunnen onaangeroerd gelaten

worden omdat zij minder betrekking hebben tot de hoofdzaak. Slechts nog iets met betrekking tot de bewering des schrijvers, reeds hiervoren aangestipt, dat een geregeld onderwijs in de natuurkunde *onmogelijk* zou zijn in de inlandsche talen. Zeker ware het wenschelijk, dat het zuiver wetenschappelijk onderwijs, voorzoover het aan inlanders gegeven wordt, in de hollandsche taal konde geschieden en sedert jaar en dag is er op aangedrongen dat de regering daartoe de mogelijkheid opene, — maar men wenschte dit en men wenscht dit nog, niet omdat het onderwijs, in het Maleisch, b. v. onmogelijk is, — want eene ondervinding van reeds twaalf jaar, aan de school voor inlandsche geneeskundigen te Batavia opgedaan, heeft bewezen dat, met behulp van hollandsche of latijnsche kunsttermen, het onderwijs in het Maleisch, in natuur- en scheikunde, in dier- en kruidkunde, in ziekte- en geneeskunde en in heel- en verloskunde, voortreffelijke uitkomsten kan opleveren, — maar omdat in de inlandsche talen geene litteratuur bestaat met behulp waarvan de in die wetenschappen onderwezenen zich op de hoogte er van kunnen houden en zich verder bekwamen, iets wat een volstrekt vereischte is, wil de staat de vruchten oogsten die het met het doen geven van dat onderwijs gemeend heeft te zaaijen.

De uitkomsten van het onderwijs aan de geneeskundige scholen te Batavia verkregen, van waaruit thans misschien reeds een honderdvijftigtal goed onderlegde genees- en verloskundigen over onze indische bezittingen zijn verspreid, zijn dan ook een sprekend blijk van de *ongerijmdheid* van de stelling van Verax; dat scholen op Java eene *ongerijmdheid* zijn zoolang de grondgebreken in het regeringstelsel blijven bestaan.

Dat die gebreken mogen worden weggenomen wie, die ze kent, zal het niet vurig wenschen? En wanneer Verax aan het slot zijner brochure de woorden van Jezus tot de zijne maakt: „streef eerst naar geregtigheid en het overige zal u toegeworpen worden", dan zal een ieder, die niet door het batig slot verblind is, die woorden willen onderschrijven. Slechts mag men wenschen, dat onder het streven naar geregtigheid ook begrepen worde dat men der goede javaansche bevolking niet langer eene beschaving onthoude, die haar in staat kan stellen in ruime mate de vruchten te genieten van de hervormingen, die reeds te lang op zich hebben laten wachten en wier invoering hopen wij, is weggelegd voor de regering die het „regeringsstelsel dat voor alle landen het beste is" in haar vaandel heeft geschreven. — Wij zeggen het overigens gaarne Verax na: „Tracht regt te doen en al het overige, — een batig slot er bij — zal u toevallen."

Mei 1864. B.

DE SOLDAAT

ONDER DE

OOST-INDISCHE KOMPAGNIE

IN DE VORIGE EEUW.

In het jaar 1786 werd door de Bewindhebberen ter vergadering van Zeventienen een plan naar Indië gezonden, om de aldaar aanwezige krijgsmagt in regimenten, bataillons en kompagnieën in te deelen. Het stond in verband met een ontwerp tot het ten behoeve der Kompagnie in dienst nemen van een regiment Wurtembergers.

Hoe vreemd dit ons thans in de ooren zoude klinken, vond dit plan bij de hooge regering te Batavia, niet veel bijval. De hooge regering stelde het in handen van eene militaire kommissie, bestaande uit het hoofd der militie te Batavia, den brigadier Colmond, den luitenant-kolonel Wohlfarth, vier kapiteins en het opperhoofd van het soldijkantoor, om daarop te berigten.

Deze kommissie stelde de hooge regering ter hand, een gedetailleerd berigt, waarbij omstandig werd aangewezen „welke gewigtige redenen een „beletsel waren en die een genoegzaam volstrekte onmogelijkheid opleverden „om dat plan in Indië uit te voeren, met aantooning tevens, zoowel van „de nadeelen die daaruit zouden moeten voorspruiten indien men in weer„wil daarvan het echter toch tot stand zoude willen brengen, als van de „belangrijke kosten en nadeelen die de Kompagnie daardoor zoude lijden."

De hooge regering vereenigde zich ten volle met het door de kommissie uitgebragt advies, dat het, te Batavia en om de Oost, onuitvoerbaar was. Het zond deze stukken, in den loop van het jaar 1787, naar het vaderland terug.

Om hun gevoelen te staven, werd door de hooge regering bij deze stukken overgelegd, een berigt van den oud-majoor Jan Andries Duurkoop, door hem in het jaar 1780 ingediend, naar aanleiding van een door de hooge regering hiertoe aan hem gedaan verzoek, en gegrond op eene aanschrijving van Zeventienen van 23 Oktober 1779, waarbij zij van de hooge regering verlangde, geïnformeerd te worden, of en op wat voet men oordeelde, dat in de konditiën van het militair wezen en in het bijzonder

die der soldaten, eenige verbetering zoude kunnen en behooren te worden gemaakt enz. *).

En hoedanig was dan de toestand van den soldaat te Batavia in die dagen? — was die zoo benijdenswaardig, dat een oud officier daarin geen verbetering voorstelde. Men leze en oordeele. Wat wij echter betwijfelen, is, of men in onze dagen nog iemand zoude vinden, die met eene behandeling van den soldaat, zoo als ze ons hier wordt geschetst, vrede zouden kunnen hebben.

Verheugen wij ons hierover en juichen wij liever van ganscher harte toe, elke poging die in het werk wordt gesteld om het lot van den soldaat in Indië te verbeteren.

LEUPE.

Aan Zijn Edelheid den Hoog Edelen Groot Achtbaren Heer
Mr. Willem Arnold Alting
Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië.

Met alle verschuldigde eerbied neemt de ondergeteekende Jan Andries Duurkoop †), de vrijmoedigheid Uw Hoog Edelheid ingevolge Hoogstdeszelfs zeer geëerde requisit, bij deze mijne geringe discriptie, nopens den militairen dienst hier op Batavia, als gefundeerd zijnde op eigen ondervinding, kortelijk te suppiditeren, als:

In de eerste plaats zal ik spreken van den ouden militairen dienst en dies heilzame nuttigheid voor den soldaat, zoo als die in vroegere dagen en wel tot den jare 1744 hier op Batavia heeft plaats gehad.

Ten tweeden hoe dat vervolgens die heilzame en met den aard van het ongezonde klimaat dezer hoofdplaats overeenkomende militaire schikking, zeer ten nadeele van den gemeenen soldaat is veranderd.

Eerste artikel.

In 1743 den 9den Januarij, kwam ik hier op Batavia als adelborst aan de wal, en werd tevens geplaatst op de Punt de Diamant; na verloop van drie dagen rust, leerde men mij nevens alle andere baarsche §) soldaten de exercitie.

---

*) Na dat ook van de buitenkantoren bij cirkulaire hieromtrent berigten gevraagd en ingekomen waren, werden bij resolutie van 15 November 1782, de raden van Indië Radermacher en van Stockum gekommitteerd om:

1. Een plan te formeren van hetgeenz oude kunnen dienen tot verbetering van het militair wezen.
2. Den tegenwoordigen staat der militie te beschrijven.
3. Aan te toonen, wat aan de heeren meesters tot verbetering zoude kunnen voorgedragen worden.
4. Wat middelen men hier ten opzigte van alle komptoiren tevens zoude kunnen invoeren.
5. Wat voor de bijzondere komptoiren nuttig zoude kunnen zijn.

Hieraan werd door hen voldaan. Op den 20sten Junij 1783 werd het in de vergadering van de raden van Indië ter tafel gebragt, en na met de marginalen dispositiën den leden voorzien te zijn, aan de bewindhebbers terug gezonden. Bij resolutie van Zeventienen van den 7den November 1785 werden de gedane voorslagen tot verbetering van het militaire wezen in Indië geamplekteerd en stonden dientengevolge de noodige orders naar de Kaap de Goede Hoop en Batavia af te gaan.

†) Aan hem werd n 1776 den rang verleend van oud majoor titulair van de infanterie.

§) Orang-baharoe, nieuweling, in tegenoverstelling van orang-lama oudgast.

De vrees voor stokslagen was oorzaak dat ik niet alleen binnen een maand tijds de exercitie in perfectie meester was, maar ik maakte ook voornamelijk mijn werk om de militaire schikking met dies ap- en dependentie, zoo van het kasteel, als der stadspoorten te onderzoeken en na te speuren, ten einde daardoor in staat te geraken mijn pligt waar ook gesteld als een braaf soldaat te kunnen waarnemen, gelijk mij dan nog wegens dies bevinding nog het volgende weet te rappeleren. Als:

1. *De vaste woonplaats der officieren.*

In het kasteel woonde den kommandant van de militie nevens den konstapel-majoor.

Op de punt de Diamant een luitenant, en op ieder der andere punten een vaandrig; zoo ook aan iedere stadspoort een kapitein, een luitenant en twee vaandrigs.

2. *De bescheiden posten van onderofficieren en soldaat.*

Hier te voren lag op ieder der gemelde posten een sergeant (genaamd posthouder) die onder hooger gezag van zijn' kapitein voor het huisselijke had te zorgen, en een dienstvrije soldaat, die des morgens en avonds het gebed en de rol moest lezen.

Een rondeganger, die des nachts alle uren in zijn bestek, vergezeld van een soldaat met een piek, de ronde moest doen.

Een geweerschoonmaker, die voor het maandelijksche rijstgeld — zijnde tien stuivers — van ieder soldaat die zulks begeerde, den snaphaan had schoon te houden.

Een rapportganger van iedere poort, die den ganschen dag ten dienste van den kommandant aan deszelfs hoofdkwartier present moest blijven; en

Laatstelijk een vast getal korporaals en soldaten, welker nette getal mij door langheid des tijds is ontschoten, dat echter nog wel te vinden zal zijn bij de guarnizoensboeken van die dagen.

3. *De spoedige expeditie van des kommandants bevelen rond de stad.*

De kommandant ontving direct alle militaire orders van den heer gouverneur-generaal; vervolgens gaf die zijne bevelen aan de bovengemelde rapportgangers, die dan met snelle schreden de ontvangen orders van den kommandant aan hare kapiteins der poorten overbragten; zoodat dusdoende, tot de expeditie van alle militaire bevelen des kommandants, rond de stad slechts acht à tien minuten werden vereischt.

4. *Van de parade of honneurwacht.*

Een kasteelsofficier, een sergeant, twee korporaals en zes soldaten van ieder punt, zijnde vier en twintig man, moesten in het kasteel en aan iedere poort, desgelijks een officier, nevens achttien soldaten, alle gekleed en ligt gewapend vier en twintig uren, de parade of honneurwagt houden; niets anders hebbende te verrigten, dan slechts bij dag aan diegeene dien

zulks competeerde, honneur te bewijzen voor het front, en op de bruggen op schildwagt staan; des avonds de sleutels halen en op zijn tijd de poorten sluiten en ontsluiten; en doordien de sleutels van het kasteel in absentie van zijn edelheid, den kommandant en die der poorten, de kapiteins ter bewaring waren aanvertrouwd, zoo konde dit alles geschieden, zonder dat de soldaten, wegens een verren weg te loopen vermoeyt en aan regen en wind geexponeert waren.

Wanneer zij van de wagt kwamen, was haar een vrije dag gepermitteerd, om te kunnen gaan waar het hun behaagde, slechts zorg dragende dat ze des avonds precies ten zeven uren, nugteren en bekwaam, bij het gebed en rollezen present waren, of anders, in cas contrarie, was de wagthebbende korporaal met zijn lange rotting ten eersten gereed, om zonder genade de overtreders en pligtverzuimers na verdienste te straffen.

5. *De wachthebbende korporaal moet zorg dragen, dat de schildwagten op de wallen op hun tijd worden afgelost en dat voorts de soldaat op zijn post in rust en vrede leeft.*

Hier te boven moest op ieder der genoemde posten nog alle dagen een korporaal niet alleen de wagt houden, maar die moest teffens zorg dragen dat de schildwagten op de wallen na behooren op hun tijd werden afgelost. Drie à vier soldaten kon hij te gelijk twee à drie uren permissie geven om uit te gaan; ook moest ter zijner presentie de voorgemelde soldaat tot stigting van het volk des morgens om vijf uren en 's avonds om zeven uren, eerst het gebed doen, daarna de rol lezen, om dus doende de absenten te ontdekken, die dan bij hunne wederkomst, voor hunne absentie werden afgestraft.

Doch euveldaden die deze korporaal niet mogt afstraffen als, dieverij, dronkendrinken, op schildwagt slapen en wat dies meer, daarvan moest hij, wanneer zulks gebeurde en voorviel, ten eerste aan zijnen posthouder kennis geven, die dan verder wist wat hem te doen stond. Laatstelijk was voornamelijk dezen korporaal de zorg aanbevolen, dat de soldaten, op zijn post bescheiden, stil en eendragtelijk onder elkander leefden, en dat voorts des nagts niemand in zijne goede rust wierd gestoord en wakker gemaakt; en was het tijd dat des nagts de schildwagten afgelost moesten worden, de korporaal zond in dat geval den soldaat die de Bijwagt waarnam, om dengene wiens tourbeurt het was volgens de rol op schildwagt te gaan, een half uur voor den tijd zagtjes wakker te maken, die zich dan vervolgens op het roepen: afgelost! alleen naar zijn aangewezen post begaf. Doch gebeurde het dat het op den tijd van aflossen sterk begon te regenen, de aflosser om niet nat te worden, bleef in zulken gevalle zoo lang te huis tot het zwaarste van de regen over was en dan ging hij eerst NB. na believen *met of zonder kousen of schoenen aan te hebben*, zijn maat aflossen. De afgeloste vervolgens weder te huis komende, begaf zich ten eerste ter ruste, als het nog nagt was, of anders,

reeds dag zijnde, kookte hij eerst een keteltje koffij en die uitgedronken hebbende, ging hij slapen.

6. Alle veertien dagen wierden, bij mooi weder, van alle posten de soldaten (uitgezonderd die de paradewagt hadden) op het voorplein van het kasteel bijeen vergaderd en geëxerceerd, bestaande dezelve uit *grenadiers* en *musquettiers* dewelke alle soldaten waren, die den militairen dienst en exercitie van die dagen in de grond verstonden en anders wel oudgasten genoemd werden.

Daarenboven moest alle zondagmorgen precies ten zes uren een der officieren, ieder op zijn post deze oude gasten visiteren om te zien 1o. of hunne wapens, bestaande in een snaphaan, degen en een ligte patroontasch na vereisch in order wierden gehouden, zoo niet dan was het ten eerste een pak slagen. 2o. wierd onder dezen hoop een gevonden, die zijn rok, broek, hemd, kousen en schoenen aan het lijf, daarnevens nog een hemd, een paar kousen in de neusdoek gebonden, niet naar behooren konde vertoonen, of dat er het een of ander van wierd afgekeurd, dan wierd dezulke, schoon tegen zijn zin, ten eerste vier goede maanden opgebragt, en wanneer hij die ontving dan moest hij zich oogenblikkelijk, verzeld van een korporaal, naar den een of andere winkel begeven en zoo het noodige eerst van zijn geld inkoopen; daarna kon hij over zijn geld disponeren, zoodat dusdoende de soldaat altijd meester van zijn verdiende gagie bleef; dat animeert en geeft den soldaat moed.

7. *De aankomende rekruten worden de exercitie geleerd, en na verloop van twee maanden de baarsche maanden verstrekt en dan vervolgens eerst naar de buitenkantoren gekommandeerd.*

De aankomende baren wierden op de meergemelde posten verdeeld, zoodat ieder scheepsvolk zoo lang bij den anderen bleef, tot nadat de exercitie in perfectie was geleerd en dat haar teffens na verloop van twee maanden, na haar arrivement, de baarsche maanden waren toegeteld, waarvan ze ten eersten zich moesten aankoopen, een blaauw gingamsche rok en broek; bij de guarnizoenssnijder ten dien einde te bekomen voor Rds. 2½, daar velen, omreden voorschreven, dat ze buiten de parade- of honneurwagt niet gekleed op schildwagt behoefden te gaan, haar eerste verband mede konden uitdienen.

Vervolgens wierden eerst van deze nieuwe wel geëxerceerde soldaten naar buitenkantoren en elders waar volk benoodigd was, gekommandeerd.

Dus verre de voornaamste deelen van den militairen dienst der ouden voorgesteld hebbende, zoo zal ik nu dies heilzame nuttigheid en groot gemak voor den soldaat als een sequele van dien nog kortelijk betoogen.

8. *Een officier die het sterke en zwakke van zijn aanvertrouwde post kent kan dezelve bij den eersten aanval der vijanden beter defenderen dan die de innerlijke gesteldheid van dien onkundig is.*

Doordien de officieren, onderofficieren en soldaten permanent op hunne

posten bescheiden waren, gelijk ik eertijds veele heb gekend, die haar verband twee maal, zoo in het kasteel als aan de poorten hadden uitgediend, zoo kon het niet mankeren of een ieder was in cas van allarm ten eersten op zijn post niet alleen bij de hand, maar de officieren die het sterke en zwakke van de hun aanvertrouwde posten grondig kenden, waren uit dien oorzaak beter in staat, bij den eersten aanval der vijanden, dezelve te defenderen, dan wel een ander zoude kunnen doen, die wegens de innerlijke gesteldheid der posten, ten eenenmaal blind en onkundig is.

9. *De soldaten waren in haar dagelijksche dienst niet aan regen en wind geëxponeerd en blootgesteld.*

Hier te boven waren de soldaten in haar dagelijksche dienst mede niet aan regen, wind en daaruit voortkomende andere ongemakken geëxponeerd en blootgesteld, zelfs namen dezulken die wat onpasselijk en ziekelijk waren, de schildwagt op haar toerbeurt waar, om dus doende niet naar het hospitaal (een schrik der soldaten) gezonden te worden.

10. *Zoomede had ieder in het klein bestek van zijn brits of legerplaats het noodig huisraad.*

Zoo mede had ieder soldaat in het kleine bestek van zijn brits of legerplaats, al hetgeen zijn huishouding vereischte in voorraad; als per exempel: boven zijn hoofd tegen den zolder aan was zijn geweer, en klederkamer, aan het einde van zijne voeten was de kist, de broodkamer en dispens. Kwam hij van zijn schildwagt, hij opende ten eerste de kist en dronk of een zoopje met een stuk brood toe of hij kookte een ketelje koffij, en daarmede wel gegeten of gedronken hebbende kon hij alverder na believen zijn eigen zaken verrigten dan wel gaan slapen, tot tijd en wijle zijn toer weder kwam op schildwagt te gaan.

11. *Kleermakers, schoenmakers, smoussen in oude klederen, enz. koffij- en thee-schenkers, betaalden ieder vijf stuivers aan die geene die geen ambagt had geleerd.*

Op alle posten bevonden zich onder de soldaten, allerhande slag van werklieden, als kledermakers, schoenmakers, kousenbreijers, smousen in oude kleeren en linnens, koffij- en thee-schenkers, dobbelaars niet uitgezonderd. Wanneer nu een van deze op schildwagt moest gaan en dat het teffens druk en volhandig werk bij hen was, dan liet hij een ander die geen ambagt had geleerd, tegen betaling van vijf stuivers voor hem de schildwagt waarnemen. Gelijk in het begin van mijn komst dit mede mijn voornaamste bestaan was, en dewijl de dagelijksche spijs der compagnie, uitgezonderd het brood, zeer slegt was, bestaande in een weinig gekookte kadjang *) gemengd met ongestampte rijst, zoo wierd zulks gesuppleerd door dezulken, die haar voordeel vonden dagelijks wat lekkere

*) Eene peulvrucht, kâtjang.

soep en kerry te koken, en zoo aan haar maats te verkoopen; in 't kort de soldaten waren diertijds groote sinjeurs, gemerkt dat een ieder zijn bestaan konde vinden en dus niemand dan de luiaard gebrek behoefde te lijden, ja, zelfs kon diegene die zuinig en met overleg leefde, zijne gagie bij de compagnie te goed maken.

In deze dagen een groot en zeldzaam artikel voorwaar!

Tweede artikel.

Hoe dat vervolgens de straks aangetoonde heilzame en met den aard van het ongezonde klimaat dezer hoofdplaats overeenkomende militaire dienst, zeer in nadeele voor de gemeene soldaten is veranderd.

12. *Een project van wijlen Zijne Excell. van Imhoff, om den militairen dienst door gansch Indië te schikken en vast te stellen navolge den gebruike van Holland.*

Wijlen Zijne Excellentie van Imhoff †), had het projekt gemaakt om den militairen dienst door gansch Indië te schikken en vast te stellen, even gelijk te dier tijd in Holland in gebruik was.

Om nu dit stuk wel uit te voeren bragt hij ten dien einde veele hooge en lage officieren mede uit Nederland, die hij dacht dat door haar langjarige diensten in het militaire, tot een werk van zulk gewigt, de vereischte bekwaamheid bezaten, gelijk dan de maand Mei 1744 was bepaald en vastgesteld om het oude militaire kostelijke gebouw door onze oude vaderen en voorgangers zeer wijselijk naar den aard en eigenschap dezer landen verordineerd en vastgesteld, alsnu te veranderen en moderne te maken.

13. *Circa* 3000 *man soldaten worden in compagniën en daarna in bataillons geformeerd.*

Ten dien einde liet men de soldaten bestaande circa uit 3000 man (daar ik er een van was) op het voorplein van het kasteel bijeenkomen; vervolgens wierden wij in compagniën verdeeld, daarna formeerde men uit die compagniën zes bataillons.

Dat gedaan zijnde kwamen de hoofdofficieren in een ronden kring te zamen en *ze wierpen het lot over ons en onze beziltingen.* Intusschen stonden wij onnoozele soldaten, als arme zondaare malkanderen aan te kijken, niet kunnende beseffen, wat in het einde van alle deze dingen en ons zoude worden. Maar ziet op het onverwachts trad voor iedere compagnie een sergeant voor het front en riep: *marsch!* Ik, die op de punt de *Diamant* bescheiden lag, wierd toen gebragt op de punt de *Robijn*, welke lot van verwisseling meest allen van ons te beurt viel; doch dit was slechts een begin van bitter lijden.

---

†) Gouverneur-generaal van 1743—1750.

14. *Den soldaat wordt de vrije dispositie over haar te goed hebbende gagie benomen.*

Ik heb straks gezegd *zij wierpen het lot over ons en onze bezittingen;* dus lang waren de soldaten meester gebleven om zich als het tijd was, na believen voor goede maanden te laten opbrengen, dan wel niet, maar nu zag men het tegendeel gebeuren, want wij wierden direct onder de curatele van onze kapiteins gesteld, die omtrent dat artikel zonder ons te vragen, vrijwillig handelden en te werk gingen, in zooverre echter dat bij zijn grootboek moest blijken wat hij de soldaten van zijne compagnie verstrekt had, en wat met het afsluiten van ieders rekening het saldo bleef, *zegge ordinair te kwaad Rds.* 10 *meer of min.* Gevolgelijk al blijft dusdoende een soldaat des mogelijk zijnde negen en negentig jaren hier in het land, de Compagnie trouw en eerlijk dienen, dan zoude hij zeker en gewis met dat alles bij het boek van den kapitein nog Rds. 990 debet blijven staan.

15. *De groote parade begonnen, doch duurt circa twee maanden, en neemt wegens gebrek van soldaten een slecht einde.*

Hier te boven waren wij bevorens gewoon den dienst zonder moeite en ongemak waar te nemen, maar nu moesten wij integendeel met zware wapens beladen en aangedaan, alle morgen precies ten vijf uren, dikwijls onder een zware stortregen, marcheren naar het stadhuisplein, om de groote parade te maken.

Ten zes uren was het van daar met de musikanten vooraan *marsch*, langs de Tijgersgragt, naar het binnenvoorplein van de hoofdwagt; daar komende kommandeerde de adjudant *die de wagt hebben regts en de andere links, marsch*, en zoo gingen de laatsten naar huis en konden wat eten en drinken, daar integendeel meest alle de anderen tot twee à drie uren in den achtermiddag moesten wachten, eer haar de wagthebbende officier permitteerde naar huis te gaan, om haar hongerige magen te laven; gemerkt dezelve bij verdeeling, den meesten tijd buiten haar bescheiden post, aan een andere poort op de wagt kwamen. Doch dit was het nog niet alleen; als het dien morgen gebeurde dat het sterk had geregend en mitsdien een ieder door en door nat was geworden, dan was het gevolg voor dezulken de koorts, en ten eersten aflossen en zoo vervolgens twee à drie dagen daaraan naar het hospitaal, gelijk mij mede dien tijd te beurt is gevallen.

In het kort, deze prinselijke vertooning duurde naauwelijks twee maanden of de posten en schildwagten konden wegens gebrek van soldaten (die dag aan dag met hoopen stierven als muizen) niet meer naar behooren bezet en afgelost worden; dus nam hiermede *de groote parade, die ten minsten ruim* 1200 *man het leven had gekost, een slegt einde.*

16. *De kleine parade begonnen, doch was mede van geen langen duur.*

En ofschoon hieruit bleek zoo klaar als het zonnelicht, dat deze nieuwe

militaire dienst volstrekt onbestaanbaar was voor deze hoofdplaats Batavia, zoo wilde men echter, zoo het scheen, veel liever tot handhaving van dien, al het volk sacrifieeren, dan uit schaamte van de eenmaal genomene besluiten des aangaande te retireren.

Een gebrek in veele groote staatsmannen, helaas! — doch wat hier ook van mag wezen, het wilde met de groote parade niet vlotten, derhalven was men van gevoelen, dat een kleine parade beter zoude reüsseren en aan het vereischte oogmerk kunnen voldoen. Dat is, men liet ons ten dien einde des morgens om zes uren op het voorplein van het kasteel vergaderen; vervolgens wierden wij door den adjudant tot de klok zeven uren sloeg, eerst met een uitgeteerde hongerige maag, braaf gedrilt en *door links en regts achterwaarts zwenkt u!* vermoeid en afgemat.

Doch dit spulletje duurde mede geen twee maanden of de heeren officieren van de wagt moesten *alleen* van de hoofdwagt *zonder soldaten*, naar haar aangewezen post vertrekken; want daar was geen volk meer voorhanden, om diegeene, die reeds op de wagt waren, te kunnen aflossen; zoodat dezelve dikwijls 36 uren met zware wapenen beladen en aangedaan op de wagt moesten blijven staan, zonder dag en nagt behoorlijk rust te genieten. (Wat sterveling, schoon van ijzer en staal gemaakt, kon zulks op den duur uithouden.) Ja, hoe dikwijls dacht ik in die dagen. *Veel liever in het vaderland den boer zijn varkens hoeden, dan op Batavia soldaat te wezen.*

Intusschen wierden de compagniën met de aankomende baren niet alleen gesuppleerd, maar dezelve moesten ook ten eersten op de wagt trekken, zonder dat die stomme en onnoozele menschen alvorens waren geleerd ten minsten de snaphaan wel te dragen, o neen! want het was altijd met de komst der baren, *repje, scheerje op de wagt.* Immers zoo permitteerde de tijd niet om de aankomende baarsche soldaten eerst grondig de exercitie te leeren, eer dat dezelve tot eenige parade-diensten of andere expeditiën werden gekommandeerd en te werk gesteld, gelijk bij de oude militaire dienst geschiedde. Integendeel heb ik als generaal adjudant gedurende den Bantamschen oorlog van A° 1750—1751 gezien en ondervonden, dat wij met een troep stomme en ongedresseerde soldaten, die veele geen snaphaan dorsten afschieten, hebben moeten vegten. Enfin de kleine parade kon dus doende mede niet bestaan en aan den gang gehouden worden, dierhalven al weer wat anders geprobeerd.

17. *De drie eerste bataillons naar de veldschansen als Meester Cornelis, Anké en Tangerang, om uit te rusten, doch worden na verloop van zes weken door drie andere bataillons afgelost.*

Men liet vervolgens de drie eerste bataillons uit de stad marcheren en zoo voorts het eerste (daar ik onder was) op Meester Cornelis, het tweede op Anké en het derde op Tangerang, voor een tijd lang in guarnisoen liggen. Dit was zekerlijk een heerlijke en kostelijke zaak voor ons, doch terwijl wij op gemelde posten lagen te rusten en ons vet te maken, zoo

moesten intusschen onze maats, van de drie laatste bataillons in de stad, genoegzaam dag en nagt rusteloos op de wagten blijven staan en zoo haar ziel en ligchaam door gebrek en ongemak, tot ziek wordens toe, afsloven.

Omgekeerd na verloop van circa zes weken, kwamen wij weder in de stad, om de laatstgemelde drie bataillons niet alleen af te lossen, maar ook teffens haar geleden miserie te ondergaan en deelachtig te worden. (Gelijk ik dan uit dien oorzaak kort daarna voor de tweede maal niet alleen naar het hospitaal moest gebragt worden, maar de ziekte nam onder de soldaten, in tijd van veertien dagen na ons retour, zoodanig de overhand, dat men genoodzaakt was, hoe ongaarne ook, de drie gemelde bataillons, eerst tot herstel van haar ongezonde en afgesloofde ligchamen te rappeleren en hiermede had deze preuve ook een slegt einde).

18. *De grootmajoor als opper-kommandant der Bataviaasche buitenposten, practiseerde uit eigenbelang de baarsche soldaten ten eersten op de buitenposten te leggen.*

Eindelijk dan ten laatste practiseerde de groot-majoor Gerrit Beilanus de Wendt, als opper-kommandant der Bataviasche buitenposten, bloot uit eigenbelang, dat het goed was, alle aankomende baarsche soldaten ten eersten naar de buitenposten te zenden, om dezelve dusdoende langzamerhand aan de Bataviasche luchtstreek te doen gewennen en dan vervolgens in het guarnisoen dienst te laten doen. Dit voorgeven had schijn en was dienvolgens goed, dengenen die zulks met het zegel van approbatie moesten bestempelen, te blinddoeken, en bij de neus te trekken. Doch dit stuk en alle zijne deelen omstandig naar waarheid te schetsen, is mijne zaak niet; ik zeg derhalve slechts, dat het een ruim middel van bestaan was voor den groot-majoor, die dan om reden voorschreven wel zorg droeg, dat hij de baren niet dan bij uiterste noodzakelijkheid, wanneer de wagten niet naar behooren meer afgelost konden worden, stadwaarts ter slagtbank liet afkomen. Want hoe meer soldaten, dat te dier tijd op de buitenposten lagen, hoe grooter het middel van bestaan voor den opperkommandant was. In het eind deze pernicieuse handelwijze, en het daaruit voorkomende gebrek aan soldaten bleef nog continueren, wanneer ik den Hemel zij geloofd en gedankt in A° 1754 mijn demissie heb gekregen, zoo dat ik wegens het geene na dien tijd verder is geschied en voorgevallen onkundig ben.

Zie daar Hoog Edele Groot Achtbare Heer, een tafereel zoo van den ouden als nieuwen militairen dienst met derzelver goede en kwade gevolgen naar waarheid, kortelijk, duidelijk en verstaanbaar geschetst en voorgesteld. Ik twijfel derhalven niet of Uw Hoog Edelheid zal ligt kunnen beseffen welke van deze twee vertoonde militaire schikkingen te prefereren zij, bijzonder als men slechts bij herlezing van het voorgestelde, deze twee hoofdzaken gelieve in aanmerking te nemen.

Vooreerst, dat gedurende de oude militaire dienst het gebrek aan soldaten nooit zoo groot is geweest, dan wel bij de nieuwe instelling heeft

plaats gehad, niettegenstaande de soldaten in die dagen, zoo wel als in het vervolg, veele zoo wegens een debauchant leven, als ook wegens de natuurlijke ongezondheid dezer hoofdplaats, ten grave daalden, mitsgaders daarenboven de stad en buitenposten wel bezet en de buitenkantoren na den eisch op zijn tijd met welgeoefende en gedresseerde manschappen voorzien en met dit alles, zeg ik, geen gebrek aan volk was. Integendeel was er geen ruimte genoeg in de wagten, om de aankomende baren te bergen, gelijk ik met mijn scheepsvolk bij arrivement heb ondervonden, want wij moesten om dies wil op de punt de Diamant, onder het buiten afdak van de wagt, meer dan negen maanden huishouden.

Ten tweeden. In tegenoverstelling van het vorengestelde zij verder aangemerkt. De nieuwe vaderlandsche militaire dienst was zoo ras niet geïntroduceerd en dat de groote parade omtrent twee maanden had geduurd, of het geroep was reeds gebrek aan volk, de wagten konden niet meer naar behooren worden afgelost, de eisch der buitenkantoren konde niet voldaan worden en de soldaten stierven met hoopen, om zoo te spreken, als muizen. En dit alles had wezenlijk en waarachtig zijn ware oorsprong uit de voor verhaalde oorzaken.

Hiermede achtte ik na mijne geringe vermogens het geëerde requisit van Uwe Hoog Edelheid voldaan te hebben. Derhalve neem ik de vrijheid mij met alle sincere veneratie te noemen.

(*onder stond*) Hoog Edele Groot Achtbare Heer! Mijnheer,
(*lager*) Uwe Hoog Edelheid zeer ootmoedige
en onderdanige dienaar,

In Margine (*Was geteekend*) J. A. DUURKOOP.
Op mijn landgoed Tanjong West,
den 23sten November 1780.

NOTENTEELT OP DE BANDA-EILANDEN

EN

VERBETERING VAN HET LOT DER PERKENIERS *).

Uit het archief van het gouvernement der Molukken blijkt, dat de noten-teelt op de Banda-eilanden ten allen tijde en te regt de aandacht der verschillende bestuurders dezer gewesten tot zich getrokken heeft. Doch in de laatste jaren heeft voorzeker niemand zich meer aan die belangrijke bronnen van inkomsten voor den lande en volkswelvaart laten gelegen liggen, dan mijn ambtsvoorganger, C. M. Visser.

Zijne rapporten over die gewigtige aangelegenheid aan de regering dragen zoowel daarvan de kenmerken, als van zijne belangstelling in het lot der perkeniers.

Die belangstelling werd nog in eene hoogere mate opgewekt door de rampen, die als een gevolg der aard- en zeebeving, op den 26sten November 1852, hen hebben getroffen en waardoor de weinige welvaart, die zij nog als hun deel mogten beschouwen, teneenemale werd vernietigd.

Het mag als overbodig beschouwd worden, de schrikkelijke verwoestingen, door die natuurverschijnselen aangerigt, hier andermaal te beschrijven en in al hare gevolgen na te gaan, daar zij uit het rapport van den resident van Banda, onder den indruk van het gebeurde geschreven, en uit dat van mijn ambtsvoorganger, genoegzaam bekend zijn.

De algemeene liefdadigheid, zoo wel hier als in het moederland, deed veel om de gevolgen van die rampen te lenigen, doch zij was ontoereikende om volledig te helpen; en daarbij waren er nog andere omstandigheden, die aan de welvaart van Banda's ingezetenen, speciaal aan de perkeniers, in den weg stonden, en de voornaamste bron hunner inkomsten met een aan vernietiging grenzenden achteruitgang bedreigden.

Ten einde dien te keeren wisten zij geen ander middel, dan zich om hulp en ondersteuning te wenden tot het gouvernement, dat bij de instand-

*) Zie Tijdschr. Ned. Ind. 1864. Maart-nommer bldz. 196. Noot.

houding hunner nijverheid het hoogste belang had en reeds meermalen de reddende hand over hen had uitgestrekt.

Dit verzoekschrift, vergezeld van eene memorie van toelichting, werd in Januarij 1854 door mijnen ambtsvoorganger aan het gouvernement aangeboden, en behelsde eene opgave der bezwaren, welke tegenwoordig meer dan vroeger op de specerijkultuur drukken.

Zij werden opgegeven te zijn.

a. Het gebrek aan genoegzaam en bedreven en goedwillige arbeiders in de specerijperken, ontstaande door het steeds afnemen der perkslaven, het gestadig verwisselen der bannelingen, de slechte geaardheid dezer laatsten voor zoover zij wegen vagebondage naar Banda zijn verwijderd, en eindelijk de nog veel slechtere geaardheid van de aankomende javaansche vrije werklieden.

b. De verpligting om voor iederen vrijen arbeider in eens eene som van *f* 80, en bovendien nog *f* 1.50 's maands te moeten betalen.

c. De opgelegde last tot vergoeding der verpleegkosten in het bannelingen-hospitaal van elken zieken vrijen arbeider of perkslaaf.

d. De groote uitgaven, die de perkeniers zich moeten laten welgevallen, ter betaling van den geneesheer, die hun en de hunnen in geval van ziekte verpleegt en van geneesmiddelen voorziet.

Ter verbetering van hun lot verzochten de adressanten mitsdien:

1o. Hen te ontheffen van de betaling der sub *b* en *c* hierboven omschreven retributiën (dit heeft werkelijk later plaats gehad).

2o. Eene verhooging toe te staan van den prijs, waarvoor de door hen geteeld wordende noten aan den lande moeten worden geleverd.

Alvorens te treden in eene beschouwing der voorzegde bezwaren en over te gaan tot de behandeling van het hierboven ontleede verzoekschrift, achtte mijn voorganger het noodig een vlugtigen blik te werpen op den voormaligen en tegenwoordigen toestand van Banda, zoodanig als die uit door hem daartoe ingestelde nasporingen en bepaalde onderzoekingen voldingend was gebleken.

De welvaart, die in vroegere tijden op Banda heerschte, en waarvan in oude geschriften met zooveel ophef werd gewaagd, wordt door mijn voorganger niet aan de specerijkultuur, maar alleen aan den handel toegeschreven, die de bewoners van dat eiland, ten tijde der Oostindische Kompagnie, bij uitsluiting van alle anderen geregtigd waren met de Zuidooster- en Zuidwester-eilanden te drijven.

De prijs der specerijen toen nog lager dan thans gesteld zijnde, is het duidelijk, dat uit de teelt er van geen rijkdom kon voortvloeijen, daar de opbrengsten van dien tijd die van den tegenwoordigen tijd nooit zoo aanmerkelijk hebben overtroffen, dat zij eene zoo weelderige levenswijze en geldverspillingen, als waarvan wij in Valentyn lezen, konden gedoogen.

Buiten dit voorregt van uitsluitenden handel, die, in weerwil der daartegen uitgevaardigde wetten, bijna enkel met behulp van perkslaven gedreven werd, en dus zeer onkostbaar was, behaalden de perkeniers nog aanzien-

lijke voordeelen door het kweeken van allerlei levensbehoeften, die bij het meerdere vertier gereeden aftrek vonden, doch waartoe al weder perkslaven gebezigd werden.

Hoewel de denkbeelden van die dagen nog geene hinderpalen aan den handel in slaven in den weg stelden, en die lieden dus steeds op eene gemakkelijke wijze van Timor, Soembawa, Bali en elders te krijgen waren, was toch de teruggang van de specerijkultuur een noodzakelijk gevolg van het onttrekken daaraan van vele handen ten behoeve van andere takken van nijverheid.

Men was dus genoodzaakt van lieverlede beperkende bepalingen tegen den handel te maken, die alleen om den wille der specerijteelt en, uit aanmerking van de lage prijzen die de Kompagnie daarvoor betaalde, bij uitsluiting van alle anderen, aan de perkeniers was toegestaan.

Daarbij kwam, dat, tengevolge van de steeds afnemende magt van dat ligchaam, tegen het einde 18e eeuw, zijne beginselen van bestuur, die de vaart der Makassaren en Boeginezen naar den Molukschen Archipel verboden, met minder klem werden gehandhaafd, tengevolge waarvan zich voor de perkeniers geduchte en ondernemende mededingers in den handel op de Zuidooster- en Zuidwester-eilanden opdeden, die hunne tot dusver behaalde winsten aanzienlijk deden verminderen.

Zorgeloos, twistziek en onverschillig van aard, bleven zij in hunne geldverspillingen en weelderige levenswijze volharden, zoodat velen, ja de meesten hunner, weldra zich genoodzaakt zagen hunne perken en eigendommen te verpanden, ten einde dringende schuldeischers te kunnen bevredigen, of nog gedurende eenigen tijd aan hunne spilzucht den teugel te kunnen vieren.

Zoo zagen zij hunne welvaart al meer en meer achteruitgaan, totdat de geweldige orkaan van 1778 hun algeheelen ondergang, door de vernietiging van het grootste gedeelte der specerijperken, scheen te zullen voltooijen.

Door de opvolgende oorlogen, waarin ook onze republiek werd gewikkeld, ging de handel al meer en meer te niet.

De rentelast, die op de perken drukte, nam toe en werd eindelijk ondragelijk, zoodat de gouverneur van Banda van Boekholtz zich in de laatste jaren der vorige eeuw genoodzaakt zag, ten einde de perkeniers voor volslagen ondergang te behoeden, de beleende perken voor de daarop gevestigde hypotheken, voor rekening der Oostindische Kompagnie over te nemen, waarna hij de meeste dier bezittingen weder in bruikleen aan de perkeniers terug gaf onder de bepaling dat zij nimmer weder mogten worden beleend.

Toen in het jaar 1803 de kommissaris Cranssen de Banda-eilanden van de Engelschen, in wier handen zij in het jaar 1795 gevallen waren, weder voor de Kompagnie had overgenomen, vaardigde hij al dadelijk meer beperkende bepalingen tegen de vaart en den handel op de Zuidooster- en Zuidwester-eilanden uit, zoowel om de wijze waarop die handel gedreven werd, als omdat hij vermoedde dat daarmede veel sluikerij in specerijen gepaard ging.

Ook werd andermaal ten strengste verboden daartoe perkslaven te bezigen.

Velen staakten nu de vaart, doch enkelen, en dit waren de meest ge-

goeden, zetten haar voort, doch behaalden daarbij in geenen deele meer de voordeelen, die er vroeger aan verbonden waren.

Cranssen verhoogde, ter vergoeding van bovenstaande maatregelen, eenigermate den prijs der specerijen, en bepaalde daarvoor de betaling die nog heden ten dage door den lande gegeven wordt.

In 1815 ondervonden de ongelukkige bewoners van Banda weder hevige verliezen door een zwaren orkaan. Het jaar daarop rigtte een aardbeving groote verwoestingen aan, totdat eindelijk de uitbarsting van den vuurberg, weinige jaren later, de notenperken zoo hevig teisterde, dat daarvan de sporen in 1851 nog zigtbaar waren.

Welke verwoestingen onlangs, in 1852, door de aard- en zeebeving zijn aangerigt, is bekend, en onder de rampzalige gevolgen daarvan gaan de ingezetenen, zoo als ik hiervoren zeide, gebukt.

De reeds zoo kwijnende handel ging tengevolge van de bepalingen van 1827, waarbij de vrije vaart en handel op de Zuidooster- en Zuidwestereilanden aan vaartuigen van Makassar komende werd toegestaan, geheel in handen van Makassaren en Boeginezen over, die in hunne ondernemingen door de stichting van Singapoera uitnemend werden in de hand gewerkt.

De handel op Java kwam grootendeels in handen van Arabieren, zoodat aan Banda's ingezetenen niets overblijft dan de specerijteelt, die, bij de tegenwoordige prijzen, niet kan strekken om hunne rampen te lenigen, maar slechts aan sommigen, nog niet eens aan allen, een sober middel van bestaan oplevert.

Immers het verbod tot het beleenen der perken, door den gouverneur van Boekholtz uitgevaardigd en bij de instruktie van 1809 gehandhaafd, werd, als een gevolg van de verklaring van 1825, waarbij de bezitters van perken in het volle eigendomsregt werden hersteld, bij besluit van den 1sten Augustus 1845 uitdrukkelijk ingetrokken.

De kortzigtige perkeniers maakten van de hun daardoor weder aangeboden gelegenheid om hunne perken te beleenen een ruim gebruik, zoodat zij thans weder onder schulden en een rentelast gebukt gaan, bijna even zoo drukkend, als waarvan zij door den maatregel van den gouverneur van Boekholtz, hoe men die dan overigens ook moge beoordeelen, werden verlost.

Na alzoo den voormaligen en tegenwoordigen toestand der perkeniers te hebben beschouwd, trad mijn voorganger in eene beoordeeling van de billijkheid en regtvaardigheid van het door hen gedane verzoek, waarbij ik het onnoodig acht hem hier te volgen, alleen hier aanteekenende dat hij daarin geen radikaal middel van herstel zag, tenzij het gouvernement den prijs der te leveren specerijen zoo hoog stelt, dat daardoor het grootste gedeelte der voordeelen, welke de staat thans nog van die bezitting trekt, zou verloren gaan, of althans door de kosten van beheer verslonden worden.

Hij wil echter wel door eene prijsverhooging de produktie trachten aan te moedigen, dat wil zeggen, dat hij van gevoelen is, dat al hetgeen door meerdere vlijt en arbeid van de perken verkregen wordt dan thans, eene

hoogere betaling zal erlangen; en hij stelt voor, de tegenwoordige gemiddelde produktie van 500,000 ℔ noten en 125,000 ℔ foelie daarbij tot maatstaf aan te nemen.

De hoofdkwaal beschouwt mijn voorganger nogtans gelegen te zijn in het gebrek aan genoegzaam en geschikt werkvolk, alsmede in den druk der rente van geleende kapitalen, die een groot gedeelte der inkomsten verslindt.

Hij gaf in overweging dat bepaald werd:

1°. dat voortaan voor de verpleging van zieke perkslaven en vrije arbeiders in het bannelingen-hospitaal te Banda, geene ongelden of andere geldelijke bijdragen van de perkeniers meer zullen worden gevorderd, maar de thans daarvoor door hen betaald wordende retributiën geheel zullen worden genomen ten laste van den lande. (Hieraan is gevolg gegeven).

2°. dat, te rekenen van af den 1n Januarij 1855, al hetgeen jaarlijks meer in 's lands pakhuis zal worden geleverd dan 500,000 ℔ noten en 125,000 ℔ foelie, aan de perkeniers zal worden betaald, ter aanmoediging om vele specerijen in te leveren, met de navolgende prijzen, als:

voor Neira en den voorwal van Groot-Banda:

middelbare noten	per ℔	40	duiten.
magere	〃 〃 〃	10	〃
stukkende	〃 〃 〃	4	〃
foelie 1e soort	〃 〃	72	〃
〃 2e 〃	〃 〃	36	〃

voor den achterwal van Groot-Banda en Poeloe-Ay:

middelbare noten	per ℔	44	duiten.
magere	〃 〃 〃	10	〃
stukkende	〃 〃 〃	4	〃
foelie 1e soort	〃 〃	76	〃
〃 2e 〃	〃 〃	38	〃 ;

zullende ten dien einde, door den resident van Banda, van de opgemelde cijfers van 500,000 ℔ noten en 125,000 ℔ foelie, eene repartitie over ieder perk gemaakt en den gouverneur der Moluksche eilanden ter goedkeuring aangeboden worden, waarna de aldus perksgewijze door laatstgenoemden hoofdambtenaar te arresteren getallen het quantum zullen aanwijzen van den jaarlijkschen oogst, boven welken zal aangevangen worden met de hierboven vermelde verhoogde betalingen wegens meer geleverde noten en foelie dan in totaal 500,000 ℔ en 125,000 ℔:

3°. dat het getal der gezamenlijke werkbare perkhoorige lieden, bannelingen en vrije arbeiders, zoo deze laatsten tot suppletie der beide eerstgenoemde kategoriën nog moeten worden aangevoerd, in de specerijperken op de Bandasche eilanden niet zal mogen dalen beneden 1735 personen, kinderen en gebrekkigen daaronder mitsdien niet begrepen; en dat hetgeen daaraan ontbreekt zal worden aangevuld door toezending zooveel mogelijk van tot dwangarbeid veroordeelden, wier straftijd 8 jaren en meer bedraagt; en voorts ter verdere suppletie door vrije arbeiders van Java of elders; zullende de hoofden van gewestelijke besturen worden aangeschre-

ven, om bij het inhuren van dergelijke vrije arbeiders, zich door behoorlijk onderzoek in de distrikten, waar zij het laatst met der woon zijn gevestigd geweest, te overtuigen dat op het gedrag der zoodanigen geene gegronde aanmerkingen te maken zijn;

4°. dat de thans op specerijperken gesloten beleeningen bij liefdadige gestichten of andere openbare instellingen zoomede bij partikulieren, tot een gezamenlijk bedrag, hetwelk wordt geraamd op *f* 200,000, zullen worden afgelost door rentelooze voorschotten uit 's lands kas, onder verpligting voor de eigenaren dier perken, om het alzoo afgeloste kapitaal na ommekomst van 8 jaren, in te gaan met den 1sten Januarij 1855, te restituëeren aan den lande in acht jaren door uitkeering van een achtste, uit de jaarlijks genoten wordende geldelijke inkomsten wegens de bij 's lands pakhuizen ingeleverde noten en foelie, na aftrek van de betaling der waarde van uit 's lands voorraad ontvangen verstrekkingen;

5°. dat eindelijk, aan de eigenaren van de specerijperken op de Bandasche eilanden de bevoegdheid wordt ontzegd, die perken immer meer bij partikulieren dan wel liefdadige of andere openbare instellingen te beleenen, te verpanden of op eenige wijze te bewaren op poene van, daartegen handelende, onmiddellijk uit het eigendom van zoodanig beleend of verpand perk te zullen worden gezet; zullende tot zekerheid voor de terugbetaling van de hierboven vermelde rentelooze voorschotten, de thans bij derden beleende, verpande of gehypothekeerde specerij-perken, na het opheffen van de op deze klevende inschrijvingen, ten behoeve van den lande worden verbonden, tot zoolang de gemelde rentelooze voorschotten geheel zullen zijn terugbetaald.

Buiten het rentelooze voorschot van *f* 200,000 hierboven bedoeld, werd door mijn ambtsvoorganger geraamd, dat de voorgestelde prijsverhooging van een gedeelte der specerijen, eene jaarlijksche uitgave zou veroorzaken van *f* 21,344.— wanneer de oogst der noten en foelie stijgt tot 600,000 ℔ en 150,000 ℔; — en van nagenoeg *f* 42,000 wanneer de in te leveren produkten tot de cijfers van 700,000 ℔ en 175,000 ℔ mogten klimmen, welke cijfers hij bereikbaar acht, wanneer slechts het getal werkbare personen op 1735 wordt voltallig gehouden, en er overigens een behoorlijk toezigt wordt geoefend.

In Junij 1854 werd medegedeeld dat de regering met belangstelling had kennis genomen van bovenstaand rapport over den toestand der perkeniers, doch dat nopens het kardinale punt, nopens den weg die ingeslagen moet worden om aan dien treurigen staat van zaken een einde te maken, de overwegingen der regering nog niet tot eene bepaalde slotsom gekomen zijn.

De regering achtte de door mijn voorganger sub 4 en 5 voorgedragen middelen van herstel te bezwarend voor haar en voor de perkeniers, en uitte de vrees, dat daarenboven weldra blijken zou, dat het niets dan palliatieven, geene radikale middelen van herstel geweest waren.

Ook beschouwde zij den sub § 5 voorgedragen maatregel als eene inbreuk op het eigendomsregt te zullen daarstellen.

Zij was echter overtuigd, dat er iets gedaan moest worden, niet alleen om de perkeniers voor een algeheelen ondergang te behoeden, maar ook de specerijteelt voor de toekomst te verzekeren, en verklaarde zich genegen daartoe een offer te brengen.

Bij de overweging van dit moeijelijk vraagstuk was alzoo meer bepaald de aandacht gevestigd op drie andere middelen, waarvan de regering zich betere resultaten beloofde, en welke in de hierboven bedoelde mededeeling werden uiteengezet, met last op den gouverneur der Moluksche eilanden om deswege zijn gevoelen mede te deelen.

Die middelen komen hoofdzakelijk hierop neder;

I. Gebruik te maken van het regt, hetwelk het gouvernement zich bij publikatie van 29 April 1824 heeft voorbehouden om de perken, tegen behoorlijke schadeloosstelling, te verklaren tot eigendom van den lande, met het doel om aan het gouvernement de geheele beschikking over den eigendom dezer notenperken over te dragen en alzoo aan de schatkist het duurzaam genot te verzekeren der belangrijke voordeelen, die de notenkultuur op de Banda-eilanden aan den lande opbrengt.

II. Te streven naar een langzamen en geleidelijken overgang van het tegenwoordig stelsel, tot dat eener vrije kultuur; en te trachten een blijvende bevolking op Banda-eilanden te vestigen.

Men zou bijv. aan de perkeniers, zoo lang dit onvermijdelijk noodzakelijk is, tegen betaling, de onmisbare arbeiders kunnen verstrekken.

Die betaling zou echter niet te gering moeten worden gesteld, ten einde hen te noodzaken alles te doen wat in hun vermogen zal zijn, om zich van vrijwillige arbeiders te voorzien, hetzij door veroordeelden wier straftijd verstreken is, of vrije huurlingen te overreden tot een voortdurend verblijf op Banda; — hetzij door daartoe de perkhoorige lieden, ingeval van emancipatie, te bewegen.

Men wilde dan tevens aan de perkeniers tegen eene overeentekomen grondbelasting, in verhouding tot de opbrengst van zekere uitgestrektheid gronds en in verband met de koncessie die hun verleend zou worden, afstaan de vrije beschikking over het produkt; terwijl men in eene evenredige vermindering van deze belasting, aan die perkeniers, wie het gelukt is zich, gedeeltelijk of geheel, door eigen toedoen en zonder tusschenkomst van het gouvernement van vrije arbeiders te voorzien, eene behoorlijke premie van aanmoediging zou geven.

III. Dit middel, hetwelk punten van overeenkomst maar ook van verschil met de beide voorgaande bevat, bestaat, in groote trekken aangegeven, in kontrakten voor de teelt en levering van de noten en foelie, op gelijksoortige wijze als de suikerkontrakten op Java.

De grondslagen dezer overeenkomsten zouden moeten zijn:

a. Vrije overeenkomst met de perkeniers, waarbij zij *al* hunne regten zouden afstaan aan het gouvernement, terwijl het gouvernement hen vervolgens weder de perken zou afstaan voor eenen bepaalden tijd ten einde daarop noten te telen.

b. Levering van een gedeelte der noten en foelie aan het gouvernement tegen te bepalen prijzen.

c. Vrije beschikking over het overige gedeelte.

d. Bepaling bij elk kontrakt van het getal arbeiders, door het gouvernement te leveren, indien de kontraktant zulks verlangt, tegen eene niet te geringe betaling.

e. Overname door het gouvernement van de bestaande schulden, - · renteloos, maar met te bepalen aflossingen.

Deze kontrakten zouden moeten beschouwd worden als een overgangsmiddel van den tegenwoordigen toestand tot geheel vrije kultuur en beschikking.

De vrije beschikking over een gedeelte van het produkt kwam der regering vooreerst voldoende voor, om den handel langzamerhand aan te wakkeren.

Men zou dan later meer vrije beschikking kunnen geven, of de gouvernements noten geheel of gedeeltelijk op Banda kunnen verkoopen.

De hierboven aangegeven middelen van redres werden door mijn ambtsvoorganger in behandeling genomen, en hij deelde daaromtrent zijn gevoelen aan de regering mede.

Met betrekking tot het *eerste* middel voerde hij aan, dat, zijns inziens, de aangrijping van dezen maatregel niets dan armoede en ellende voor den perkenier en zijn gezin zou ten gevolge hebben.

Hoezeer de perken slechts een sober bestaan opleveren, zijn de talrijke perkeigenaren en hunne gezinnen daardoor niettemin beveiligd voor gebrek, en zelfs de zoodanigen, die van hunne perken het minste voordeel trekken, vinden daar toch nog voedsel, woning en bediening.

Gaat het gouvernement nu over tot eene onteigening, dan missen zij hun middel van bestaan, bij hetwelk zij zijn geboren en opgevoed; dan vinden zij noch woning, noch voedsel, noch bediening meer en moeten zich dat alles verschaffen voor het geld dat zij bij wijze van schadeloosstelling ontvangen, doch waarvan dadelijk een groot gedeelte in handen hunner tallooze schuldeischers en hypotheekhouders komt.

Bij de specerijkultuur van ouder tot ouder opgevoed, kennen zij geen ander beroep of bedrijf. De handel biedt hun geen middel van bestaan meer aan, en ook bezitten zij, gedrukt door ramp op ramp, niet meer de energie en het beleid, die voor den handelaren onmisbare voorwaarden zijn tot welslagen.

Zij moeten dus noodzakelijk in de specerijteelt hun middel van bestaan blijven zoeken, en hoe beklagenswaardig hun tegenwoordige toestand ook zijn moge, zou eene onteigening dien nog ellendiger maken.

Ten opzigte van het *tweede* middel zeide mijn ambtsvoorganger, dat daartegen velerlei bezwaren bestonden die het bijna onuitvoerbaar maakten.

Hij acht het een niet te bereiken wensch, om de specerijteelt door vrije arbeiders uit te oefenen.

Banda heeft geene eigene bevolking. Tegen eene koncessie tot het afhalen van de benoodigde arbeiders van de naburige eilanden, rijzen vele beden-

kingen, afgescheiden nog van de vraag of men daar het benoodigde aantal vrijwilligers vinden zou. De veroordeelden wier straftijd verstreken, of de vrije huurlingen wier kontrakt geëindigd is, zullen zich slechts hoogst zelden laten bewegen om als vrije arbeiders over te blijven.

Het vooroordeel dat altijd blijft kleven op een arbeid, die men gewoon was gedwongen en als straf te verrigten, — de weerzin steeds tegen een bannelingsoord bestaande, — de eentoonige en vreugdelooze levenswijze in de perken, vooral voor den Javaan, die hier zoo veel moet missen dat in zijn geboorteland hem het leven veraangenaamde — zullen daaraan in den weg staan. De perkhoorige lieden zullen misschien, bij emancipatie, kunnen worden overgehaald, althans gedeeltelijk, om nog eenigen tijd in de perken te blijven, doch langzamerhand zullen ook zij naar andere middelen van bestaan omzien, of het getal der vadsige, trotsche en leegloopende bandasche burgers helpen vergrooten.

Eene andere zwarigheid is nog gelegen in het gebrek aan voedingsmiddelen dat steeds op Banda bestaat en niet is weg te nemen.

Wie zal voor de voeding der vrije arbeiders zorg dragen? Zal de handel zich met die zorg belasten? Dit hangt, naar het oordeel van mijn voorganger, van te veel eventualiteiten af, om eene plaats als Banda, die hoegenaamd niets produceert en waar gebrek dadelijk tot hongersnood zou overslaan, daaraan over te laten.

Ook tegen het stelsel van vrije beschikking en vrije kultuur meent mijn voorganger zijne stem te moeten verheffen, omdat dit, zijns inziens, weldra leiden zou tot een algeheelen ondergang der specerijteelt.

De geaardheid en de zedelijke en verstandelijke ontwikkeling van de meerderheid der perkeniers verzetten zich daartegen.

Geeft men vrije beschikking over het produkt, dan zou men al dadelijk moeten laten varen het kalken enz. van de noten, hetwelk zoo veel zorg en moeite vereischt, dat het niet te verwachten is dat zulks naar behooren zal geschieden, wanneer het aan iederen perkenier afzonderlijk wordt overgelaten.

Daarbij zal ook de behandeling in de rookkombuizen veel verliezen. De noten zullen welligt jonger geplukt worden; alles om maar spoedig en meer produkt te verkrijgen en des te eerder aan dringende schuldeischers of aan de verzoekingen van een spilziek en ijdel gemoed te voldoen. De bandasche noot zal daardoor van veel minder hoedanigheid worden en op de europeesche markten haar goeden naam verliezen en aanmerkelijk in prijs dalen. Weder andere perkeniers zullen, uit verkeerde inzigten, uit onverschilligheid of om andere oorzaken, nalaten de noodige aanplantingen te doen van jonge noten-, schaduw- en schutboomen; of zij zullen afkeerig zijn oude boomen die aan den groei van anderen in den weg staan, of boomen die te digt op elkander geplant zijn en elkanders ontwikkeling benadeelen, om te kappen. Zij zullen hier te veel, ginds te weinig schaduw laten; — in een woord, zegt mijn voorganger, zij zijn als de kinderen, en missen zij de noodige leiding, dan zullen zij ook als kinderen handelen en zich zelven en den staat benadeelen.

Ook de grondbelasting, die men als eene vergoeding voor het voordeel der vrije beschikking van de perkeigenaren zou moeten vorderen, zal, wil men niet het grootste deel der tegenwoordige inkomsten ten offer brengen aan het voorgedragen stelsel, zoo hoog moeten zijn, dat, al de vorenstaande hindernissen en omstandigheden in aanmerking genomen, het niet denkbaar is dat zij, aan zich zelven overgelaten, die zouden kunnen opbrengen.

Met betrekking tot het *derde* middel heeft mijn voorganger minder bedenkingen en acht het, met eenige wijzigingen, misschien uitvoerbaar.

Die wijzigingen welke hij kortelijk toelicht door gronden, meestal uit vorenstaande beschouwingen geput, komen hierop neder.

a. Eene verhooging van den prijs der te leveren specerijen en wel voor de noten eerste soort gemiddeld tot op 36 duiten
〃 tweede soort of magere 12 〃
voor de foelie 1e soort 64 〃
〃 〃 〃 2e 〃 30 〃

b. Levering aan het gouvernement van het geheele produkt.

c. Bepaling bij elk kontrakt van het getal arbeiders, door het gouvernement te leveren, tegen betaling van *f* 1.60 's maands voor iederen werkbaren man, met verpligting op den kontraktant om in de voeding van die arbeiders en hunne gezinnen te voorzien door middel van rijst, die hem, des verkiezende, tegen aannemingsprijzen zal worden verstrekt.

Mijn voorganger erkent dat door bovenstaande wijzigingen niet het beoogde doel zou worden bereikt, om dien maatregel te maken tot een middel van overgang van den tegenwoordigen toestand tot geheel vrije kultuur en beschikking, doch zegt: wil men daartoe geraken, dan zou het gouvernement een groot gedeelte van de voordeelen moeten missen, die het thans behaalt; — dan zou men de perken in geheel andere handen moeten brengen; — dan zou er middel moeten bestaan om te Banda, of in de nabijheid, steeds genoegzaam voedingmiddelen te erlangen; — dan zou Banda eene eigene bevolking moeten hebben, geschikt en geneigd, om, tegen billijk loon, als arbeiders in de specerijperken werkzaam te zijn.

Mogt echter het gouvernement verlangen, om, ter verlevendiging van den handel, een gedeelte van het produkt te Banda beschikbaar te stellen, een maatregel, die mijn voorganger zegt van harte te zullen toejuichen en die ook door mij als zeer heilzaam beschouwd wordt, dan zou dit doel evenzeer bereikt kunnen worden door jaarlijks de gouvernementsnoten geheel of gedeeltelijk aldaar te verkoopen.

Ten slotte van dit belangrijke rapport zegt mijn voorganger, dat hij zich, tot opheldering van sommige punten, die tot vestiging van zijne overtuiging noodig was, naar Banda begeven had; — dat hij daar met den resident heeft geraadpleegd, de voorlichting der perkeniers heeft ingewonnen, en nogmaals den staat der specerijteelt, der perken en van alles wat daartoe betrekking heeft, aandachtig heeft nagegaan; — doch dat alles hem in zijne overtuiging had bevestigd, dat de voorstellen, vervat in zijn rapport van Januarij 1854, met eenige wijzigingen de voorkeur verdienen.

Die wijzigingen worden daarop ontwikkeld en toegelicht en komen hierop neder:

a. Dat de in de vroegere voorstellen aangegeven cijfers van 500,000 p. noten en 125,000 p. foelie, respektievelijk worden gebragt op 400,000 en 100,000 ponden.

b. Dat de restitutie der voorgeschoten gelden tot aflossing van de op de perken rustende beleeningen, in stede van door inhouding van 1/8 der specerijgelden, door inhouding van 1/10 gedeelte dier gelden zal plaats hebben; aanvangende 3 jaren na ontvangst van het voorschot tot de volle voldoening toe.

c. Dat het verbod tot wederbeleening der perken niet worde uitgevaardigd.

d. Dat de resident van Banda uitdrukkelijk worde aangeschreven om de nog van kracht zijnde restriktie en andere tot de specerijkultuur betrekkelijke verordeningen ten stipste te handhaven, en ten opzigte van onwillige en onverbeterlijke perkeniers gebruik te maken van het regt, het gouvernement bij de bestaande overeenkomsten toegekend.

Hoezeer ik ook ingenomen ben met het denkbeeld, om langzaam en geleidelijk het stelsel van dwangkultuur en verpligte levering door dat van vrije kultuur en vrije beschikking te doen vervangen, valt het niet te ontkennen, dat de gronden, in het onderwerpelijk geval door mijn voorganger daartegen ingebragt, allergewigtigst zijn en tot nadenken uitnoodigen.

Alle bezwaren zouden misschien door een vasten wil en doelmatige maatregelen nog te boven te komen zijn; doch is het karakter en zijn de zeden der tegenwoordige perkeigenaren, zoodanig als zij door hem zijn beschreven, waaraan niet te twijfelen valt, omdat alle residenten en gouverneurs ze dusdanig beoordeelen, en ook ik mij door het weinige wat ik tijdens mijn aanwezen te Banda daarvan zag in dat oordeel bevestigd vond, dan is er met die lieden niet aan te denken, den tot dus ver beganen weg te verlaten, en zal het denkbeeld van vrije kultuur en beschikking wel niet zijn te verwezenlijken voordat de perken in andere handen geraken.

Het derde middel van redres, door de regering in Junij 1854 vertrouwelijk aangegeven, met de wijzigingen daarin door mijn voorganger voorgesteld, zou misschien als overgangsmaatregel, om de perken zonder schokken in andere handen te brengen, en dus door een omweg tot een vrijgeviger stelsel te geraken, aanprijzing verdienen.

Zooveel is zeker, dat er iets moet gedaan worden om het lot der perkeniers te verbeteren en den langzamen doch zekeren ondergang der specerijkultuur te voorkomen. Dit wordt ook door de regering beaamd, en het is mij, na aandachtige overweging, voorgekomen, dat men zal moeten kiezen tusschen den hierboven bedoelden maatregel en de voorstellen van mijn voorganger van Januarij 1854 en gewijzigd in Oktober daaraanvolgende, tenzij men de voorkeur mogt willen schenken aan de denkbeelden, die ik de vrijheid nam omtrent dit onderwerp te ontwikkelen in mijn rapport van Julij 1855.

Het zij mij vergund de hoofdpunten van dit rapport nog kortelijk aan te stippen.

1o. Verdeeling der te leveren noten in eerste, tweede en derde soort.

Onder de eerste soort worden gerangschikt de groote en gave noten van hoogstens 95 in een pond.

Onder de tweede soort, de noten van 96 tot 120 in een pond:

Onder de derde soort, de noten van meer dan 120 in een pond, en eindelijk de stukkende noten die niet in den handel komen, doch waarvan de notenzeep vervaardigd wordt.

2o. Bepaling der prijzen als volgt.

voor	de	eerste soort	30	duiten	per	℔
"	"	tweede "	18	"	"	"
"	"	derde "	12	"	"	"
"	"	stukkende	4	"	"	"
"	"	goede foelie	36	"	"	"
"	het	gruis	18	"	"	"

De verdeeling in drie soorten en de verhoogde prijs voor betere kwaliteit noten moeten dienen om de perkeniers aan te sporen zich toe te leggen op de verbetering en veredeling van het produkt.

3o. Verdeeling van het perkvolk als volgt.

a. In ieder perk van den Voorwal en op Neira 8 vaste werkbare mannen.

In ieder perk aan den Achterwal en op Poeloe Ay, 12 vaste werkbare mannen.

b. Voor ieder 100 ℔ foelie en 400 ℔ noten, die een perk afwerpt een arbeider.

4o. Levering van het geoogste produkt maandelijks, instede van om de drie maanden, wat ook het toezigt gemakkelijker en het smokkelen, gesteld dat daartoe de wil mogt bestaan, moeijelijker zou maken.

5o. Drooging of berooking in twee maanden.

Thans blijven de noten soms 6 à 7 maanden in de rookkombuizen. Kundige perkeniers vermeenen dat die tijd veel te lang gesteld is, daar, door die aanhoudende drooging, de vlugtige olie, die de noot bevat, verloren gaat, en zij veel van hare geur verliest, en daarenboven een onoogelijk en verschompeld aanzien krijgt.

6o. Dat de noten mede niet langer dan twee maanden in den kalk blijven.

7o. Dat de voeding en de kleeding van het perkvolk geheel voor rekening van het gouvernement komen.

8o. Dat aan de volwassen perkhoorige lieden maandelijks dezelfde toelage van 150 duiten worde toegekend, als aan de zoogenaamde huurlingen.

Volgens eene approksimatieve berekening zou de hierboven geschetstmaatregel eene jaarlijksche verhooging van het kostende der specerijen veroorzaken van nagenoeg *f* 70,000, wanneer het produkt op zijne tegenwoordige hoogte blijft.

Men verwacht daarvan echter vermeerdering en verbetering, en indien men stelt dat die verbetering slechts eene verhooging van 5 ten honderd

van de europeeschen marktprijs ten gevolge zal hebben dan is reeds ruim de helft van dien verhoogden inkoopprijs gedekt.

Stelt men nu dat die vermeerdering van het produkt langzamerhand de cijfers van 120,000 ℔ noten en 30,000 ℔ foelie bereikt, eene uitkomst die zeer mogelijk is, gelijk door de ondervinding is bewezen, dan zou voor den lande een voordeel van ruim *f* 200,000 ontstaan.

Aan het slot van deze nota waarbij ik de vrijheid nam, de verschillende middelen tot instandhouding en uitbreiding der specerijkultuur op de Banda-eilanden, en tot verbetering van het lot der perkeniers, in den laatsten tijd aan de hand gedaan, nogmaals te ontvouwen, zij het mij vergund te verzoeken dat deze hoogst belangrijke aangelegenheid, die te regt voor Banda's ingezetenen eene levenskwestie mag genoemd worden, in gunstige overweging worde genomen, en daarin zoodanig beslist als de regering zal vermeenen te behooren.

Mogt zij daarbij tevens kunnen besluiten, om het geheele of een gedeelte van het produkt op Banda te verkoopen, dan zou er een groote stap gedaan zijn, om aan Banda's bewoners de oude welvaart terug te geven.

Amboina den 29sten Augustus 1855.

De gouverneur der Molukken.
GOLDMAN.

BIJLAGE.

Berekening van het kostende der specerijen, naar de voorstellen van den gouverneur der Moluksche eilanden van Januarij 1854 *gewijzigd in Oktober* 1854 *en Julij* 1855, *vergeleken met de tegenwoordige betaling, gerekend over het jaar* 1854.

Kostende der specerijen volgens het nog vigerende stelsel.

69,445	p.	goede foelie	à 40	duiten	*f* 23148. 40	
61,944	〃	idem	〃 44	〃	- 22712. 39	
1,396	〃	foelie gruis	〃 10	〃	- 232. 80	
1,201	〃	idem	〃 22	〃	- 220. 22	
214,590	〃	notenmuskaat midd.	〃 16	〃	- 28612. 〃	
195,638	〃	idem	〃 20	〃	- 32606. 40	
86,215	〃	idem magere	〃 6	〃	- 4310. 90	
41,418	〃	idem stukkende	〃 4	〃	- 1380. 72	
			Leveringsprijs .		————	*f* 113223.80

Volgens het gewijzigde voorstel van den gouverneur der Moluksche eilanden C. M. Visser.

53,000 p.	goede foelie	à 40	duiten	*f* 17666. 80	
47,000 〃	idem	〃 44	〃	- 17283. 40	
16,445 〃	idem	〃 72	〃	- 9867. 〃	
14,944 〃	idem	〃 76	〃	- 9464. 64	
2,597 〃	gruis van foelie	〃 37	〃	- 800. 89	
172,000 〃	middelbare noten	〃 16	〃	- 22933. 80	
160,000 〃	idem	〃 20	〃	- 26666. 80	
68,000 〃	magere noten	〃 6	〃	- 3400. 〃	
42,590 〃	middelbare	〃 40	〃	- 14196. 80	
35,638 〃	idem	〃 44	〃	- 13067. 32	
18,215 〃	magere noten	〃 10	〃	- 1517.110	
41,418 〃	stukkende noten	〃 4	〃	- 1380. 72	
	Leveringsprijs .			————	- 138194.87

NB. Aan dit voorstel is verbonden een renteloos voorschot van p. m. *f* 200,000 met aflossing van ¹/₁₀, na drie jaren aan te vangen.

Volgens het voorstel van den gouverneur der Moluksche eilanden van Julij 1855.

131,889 p.	goede foelie	à 36	duiten	*f* 39416. 84	
2,587 〃	gruis van foelie	〃 18	〃	- 389. 66	
148,935 〃	noten 1e soort	〃 30	〃	- 37233. 90	
248,225 〃	〃 2e 〃	〃 18	〃	- 37233. 90	
99,287 〃	〃 3e 〃	〃 12	〃	- 9928. 44	
41,418 〃	stukkende	〃 4	〃	- 1380. 72	
	Leveringsprijs .			————	- 125482.86

Volgens dit voorstel moet echter de leveringsprijs worden bezwaard met de volgende onkosten.

Met dat gedeelte van de voeding der perkhoorigen, bannelingen en huurlingen, hetwelk thans door de perkeniers wordt gedragen, komende die voeding, volgens het voorstel geheel voor rekening van den lande t. w.	*f* 38783. 43	
Kleeding der perkhoorigen, thans komende voor rekening der perkeniers, begroot op . .	- 12000. 〃	
Het loon aan 730 volwassen perkhoorigen, door den lande te betalen, voorgesteld op 150 duiten 's maands per man, is over 12 maanden	- 10950. 〃	
	————	- 61733.43
Inkoopsprijs		*f* 187216.09

Men mag echter, volgens het gevoelen van deskundige perkeniers, met grond verwachten dat, ten gevolge van de aanmoediging, door bovenstaanden maatregel aan de notenteelt geschonken, het produkt in betrekkelijk korten tijd met 120,000 p. noten en 30,000 p. foelie zal vermeerderen waardoor

in vergelijking van het thans bestaande stelsel, onder welks werking de produktie sedert eene halve eeuw stationair gebleven is, de volgende voordeelen voor den lande zullen worden verkregen.

Leveringsprijs der noten volgens het nog vigerende stelsel	*f* 113223.80	
Onkosten voor het afschepen daarop vallende	- 109717.23	
Vracht naar Java approksimatief.	- 7000. 〃	
	————————	*f* 229940.103

Verkoopprijzen in Holland.

410,223	p. noten	à *f* 1.57 per p.	*f* 644057.96
86,215	〃 〃	〃 - 1.40 〃 〃	- 120701. 〃
131,389	〃 foelie	〃 - 1.45 〃 〃	- 190514.05
2587	〃 〃	〃 - 0.90 〃 〃	- 2328.30
			f 957601.31

Af:

Voor vracht naar Nederland, assurantie, beurskonditiën, koertage en onkosten 12$^{3}/_{4}$ pCt.	- 122094.17	
Netto provenu in Nederland . .	————————	- 835507. 14
Zuivere winst bij het tegenwoordige stelsel.		*f* 605566. 31

Bij toepassing van den voorgestelden maatregel en bij verwezenlijking van het vooruitzigt eener vermeerderde produktie van 120000 p. noten en 30000 p. foelie zal het resultaat zijn als volgt.

161,389	p. foelie		à 36 duiten per p.	*f* 48416.84	
2,597	〃 gruis		〃 18 〃 〃 〃	- 389.66	
178,935	〃 noten	1e srt.	〃 30 〃 〃 〃	- 44733.90	
308,225	〃 〃	2e 〃	〃 18 〃 〃 〃	- 46233.90	
129,287	〃 〃	3e 〃	〃 12 〃 〃 〃	- 12928.44	
41,418	〃 〃	stukk.	〃 4 〃 〃 〃	- 1380.72	
			Leveringsprijs . .	*f* 154082.86	
Vermeerdering als boven				- 61733.43	
Onkosten voor den afscheep p. m. . . .				- 112000. 〃	
Vracht naar Java approksimatief. . . .				- 8500. 〃	
				————————	- 336316. 09

Verkoopprijzen in Holland.

616,418	p. noten	à *f* 1,57 per p.	*f* 967821.79
161,389	〃 foelie	〃 - 1,45 〃 〃	- 234014.05
2,587	〃 gruis	〃 - 0,90 〃 〃	- 2328.30
			f 1204164.14

Voor vracht naar Nederland, assurantie,

beurskonditiën, koertage en onkosten 12½ pCt.	- 153530.93	
Netto provenu in Nederland . .	————	- 1050633. 21
Zuivere winst bij toepassing van dezen maatregel		*f* 714317. 16
Idem onder het tegenwoordige stelsel .		- 605566. 31
Verschil ten voordeele van het voorstel .		*f* 108750.105

Ongerekend het gegrond vermoeden dat eene prijsverhooging het gevolg zijn zal van de verbetering van het produkt, die van den voorgestelden maatregel mag verwacht worden.

Amboina den 29 Augustus 1855.

De gouverneur der Moluksche eilanden.

GOLDMAN.

RAPPORT AAN DEN KONING

OVER DE OORZAKEN VAN DEN

JAVASCHEN OORLOG VAN 1825—1830.

Bij de vele openbaar gemaakte geschriften over den Javaschen oorlog van 1825—1830 voegen wij hier een verslag, door den minister van koloniën Elout in het begin van 1827 gedaan aan den Koning over de oorzaken van dien oorlog.

Alhoewel in dit rapport geene nieuwe gezigtspunten voorkomen of nog onbekende feiten vermeld worden komt het voor van historische waarde te zijn, omdat het teruggeeft de zienswijze van den toenmaligen minister van koloniën.

Men houde daarbij in het oog dat het rapport geschreven werd in den aanvang van 1827, toen men te 's Hage geene verdere berigten van Java kon bezeten hebben dan van September 1826.

Het heeft U. M. behaagd door eene missive van den sekretaris van staat van den 6n Januarij j.l., te doen kennelijk maken hoogstdeszelfs verlangen om in een opzettelijk rapport te vernemen het gevoelen van dit departement over den aard en den oorsprong van den thans op Java gevoerd wordenden oorlog, en zulks naar aanleiding van de door sommige dagbladschrijvers opgeworpen twijfel, uit welk punt de muitelingen moeten beschouwd worden, in opstand tegen het Nederlandsche gouvernement of wel tegen hunne eigene vorsten, en in hoeverre, naar gelang van die beschouwing, de door het opperbestuur in Europa, tot demping der onlusten, genomen kostbare maatregelen, zich al dan niet door den aard en den drang der omstandigheden laten regtvaardigen.

Om aan dezen last op eene duidelijke wijze te kunnen voldoen, zal het noodig zijn vooraf een geschiedkundig overzigt te nemen van de betrekkingen die, gedurende de laatste helft der vorige eeuw, tusschen de vorsten van Java, en de Nederlandsche Oost-indische Kompagnie hebben bestaan.

Toen de Kompagnie zich, in het begin der 17de eeuw, op Java nederzette, was het oppergezag over dat eiland nog gevestigd in de vorsten van Mataram, die hof hielden te Kartasoera (niet ver van het tegenwoordig Soerakarta) doch van daar zich slechts flaauwelijk deden gehoorzamen door de sultans van Bantam en Cheribon en andere groote vasallen van de kroon. Onder bedekking van de verdeeldheden, tusschen deze en den soesoehoenan, en door het bewijzen van hulp nu en dan aan dezen laatsten, had de Kompagnie zich overal langs de Noordkust weten in te dringen, en bezat in het jaar 1742, na het einde van den zoogenaamden Chineeschen oorlog, de meeste zeehavens langs die kust, ten deele als pand voor de aanzienlijke oorlogsonkosten die de soesoehoenan haar was schuldig gebleven; terwijl hare territoriale bezittingen zich voorts uitstrekten tot de Jakatrasche en Preanger regentschappen, en zij eindelijk haren invloed in ruime mate gevestigd had te Soerabaya en aan de oostwaarts gelegene kust, en voorts te Rembang, Japara, Samarang en op het eiland Madura.

In het jaar 1745 begonnen zich onder de javasche grooten duidelijke sporen te doen zien van ontevredenheid over den invloed, dien de toenmalige soesoehoenan Pakoeboewono II aan de Nederlanders inruimde, en toen de gouverneur-generaal van Imhoff, die zich in persoon naar Soerakarta (de nieuwe hoofdstad des rijks) begaf, ten einde den soesoehoenan de maatregelen voor te schrijven, welke hij nemen moest tot beteugeling der misnoegden, verlieten twee hoofden, Mangkoeboemi (een jonger broeder) en Maas Said (een neef van den soesoehoenan), het hof en plaatsten zich aan het hoofd van degenen die den Nederlanders vijandig waren. Alzoo begon de opstand, bekend onder den naam van Javaschen oorlog, die veertien jaar geduurd heeft.

In 1749 stierf de soesoehoenan, en stond op zijn doodbed aan de Kompagnie af de souvereiniteit over Java, met vrijlating om in het bestuur te stellen zoodanige persoon als zij daartoe geschikt zoude oordeelen. Deze akte van afstand is van den 11den December 1749.

De Kompagnie droeg toen de waardigheid van soesoehoenan op aan de overledenen zoon, onder den naam van Pakoboewono III, doch dit belette niet dat de opstandeling Mangkoeboemi zich almede tot soesoehoenan deed uitroepen, en met afwisselend geluk den oorlog tegen de Kompagnie en zijnen neef, den door haar verkoren soesoehoenan, voortzette.

In het jaar 1754, dat is, negen jaar na de verwijdering van Mangkoeboemi van Soerakarta, stond de kans des oorlogs zoo weinig gunstig voor de Kompagnie, dat zij besloot de rust door onderhandeling te herstellen. Mangkoeboemi werd door haar erkend als sultan van een nieuw opgerigt rijk (Djokdjokarta) onder den naam van Hamangkoeboewono I, en twee jaren later werd, ten gevalle van den opstandeling Maas Said, een klein onafhankelijk prinsdom gesticht, bij welke gelegenheid hij den naam van Mangkonegoro, aannam, die thans nog door zijnen aan het gouvernement zoo getrouwen kleinzoon gevoerd wordt.

De Kompagnie had, bij het daarstellen van deze schikkingen, niet ver-

zuimd, hare bezittingen langs de noordkust van Java verder uit te breiden dan zij vóór den oorlog waren, zoodat men het er voor houden mag dat zij, sedert het jaar 1758, in het volledig bezit is getreden van al de strandregentschappen, die nu nog het gouvernements grondgebied uitmaken, met en benevens de later afgestane provinciën Kadoe, Grobogan, Wirosobo, Blora en Malang en het in 1808 veroverde Bantam.

Naarvolgens de straks gemelde akte van 11 December 1749, was de Kompagnie nu opperheer over geheel Java. Vandaar dat bij elke troonsverwisseling, zoowel te Soerakarta als te Djokdjokarta, de Indische regering steeds de opvolgers heeft benoemd, die dan ook telkens, bij hunne verheffing, eene akte van verband hebben moeten onderteekenen, houdende eene volledige erkenning der regten van souvereiniteit, in het jaar 1749 door den toenmaligen soesoehoenan aan de Kompagnie afgestaan.

Sedert het jaar 1758, tot aan de komst van den gouverneur-generaal Daendels, in 1808, had de toestand der Javasche vorsten geene noemenswaardige veranderingen ondergaan. Een vijftigjarige inwendige vrede had de sporen van den Chineeschen en Javaschen oorlog geheel uitgewischt, en het rustig bestuur der Nederlanders in de ten jare 1758 definitievelijk afgestane strandregentschappen, had derzelver hulpbronnen en invloed over het geheel genomen onmerkbaar nog veel doen rijzen.

De gouverneur-generaal Daendels vond het bestuur van Djokdjokarta in 1808 in handen van Hamangkoeboewono II, zoon des voormaligen opstandelings Mangkoeboemi en dezelfde persoon, die thans weder door den kommissaris-generaal Du Bus derwaarts is gezonden.

Die vorst, onbuigzaam en trotsch van aard, was door de Kompagnie niet altoos geneigd bevonden om naar hare inzigten te handelen, en de nederlandsche ambtenaren hadden menige onheusche bejegening van hem moeten ondergaan en, ter liefde van den vrede, moeten verdragen. De gouverneur-generaal Daendels wilde eene zoodanige inschikkelijkheid niet gedoogen, maar wijzigde het hofceremoniëel geheel naar den regel dat het gouvernement de opperheerschappij over Java uitoefende, en dat de sultan niets meer was dan deszelfs vasal. Terzelfder tijd ontstond er verdeeldheid te Djokdjokarta over de troonsopvolging. Kleine onlusten barstten uit en eindelijk trok de gouverneur-generaal, in het jaar 1810, met eene gewapende magt naar de Vorstenlanden, en dwong den sultan, ten behoeve van zijnen tweeden zoon afstand te doen van de regering, bij welke gelegenheid eene nieuwe uitbreiding aan des gouvernements provinciën werd gegeven.

Toen het eiland Java in 1811 door de Engelschen werd aangevallen, plaatste de afgezette sultan zich op nieuw op den troon, en werd door het engelsch bestuur bevestigd, in de hoop van in hem eenen getrouwen aanhanger te zullen vinden. Nieuwe kontrakten werden toen met de beide vorsten gesloten en men vleide zich, dat de rust op vaste gronden gevestigd was. Deze verwachting werd niet vervuld, want reeds in het jaar 1812 gaf het gedrag des sultans aanleiding tot eene gewapende tusschenkomst om de vorige orde van zaken te herstellen. In eene proklamatie

van den engelschen luitenant-gouverneur werden de redenen van deze handeling en van de tweede afzetting van den onrustigen Hamangkoeboewono II ontvouwd.

Bij deze gelegenheid werden zoowel aan Djokjokarta als aan Soerakarta, nieuwe afstanden van grond opgelegd. In beide rijken waren, reeds het jaar te voren, al de pachten en de inkomsten der vogelnestjes aan het gouvernement afgestaan, tegen een' jaarlijkschen uitkoop van 120,000 piasters aan den soesoehoenan, en even zooveel aan den sultan, en thans werd aan het gouvernement uitdrukkelijk het regt toegekend om in de inwendige administratie der beide rijken zoodanige veranderingen te maken, als het mogt goedvinden, terwijl al de bosschen van djatihout werden erkend als 's gouvernements eigendom, en voorts de eerste staatsdienaars der beide vorsten werden gebragt in eene onmiddellijke ondergeschiktheid aan het gouvernement.

Wanneer men de hierboven vermelde gebeurtenissen en daadzaken in onderling verband beschouwt, dan is het blijkbaar, dat de nog aanwezige overblijfselen van het oude Mataramsche rijk, hoezeer dan ook nog een schijn van onafhankelijk bestaan behouden hebbende, echter niet meer zijn dan provinciën aan het Nederlandsch gouvernement onderworpen, provinciën, welker voorname inkomsten (de pachten en konsumptieve belastingen — de tolpoorten of regten op den doorvoer — en eindelijk het monopolie der vogelnestjes) sedert veertien jaren tegen eenen vasten uitkoop door het gouvernement genoten worden; terwijl slechts nog de beschikking over de landerijen en de menschen daarop wonende is gelaten aan de vorsten, onder bepalingen die gelegenheid kunnen geven om den invloed van het gouvernement nog gestadig uit te breiden. Elke rustverstoring, die in de vorstenlanden plaats heeft, moet dus geacht worden in 's gouvernements bezittingen voor te vallen, en wanneer er men daarbij nog op let hoe ligtelijk de geest van oproer zich voortplant, in landen, die slechts door eene denkbeeldige lijn van elkander gescheiden zijn en oorspronkelijk tot hetzelfde rijk behoord hebben, dan is het blijkbaar dat het gouvernement, naar regelen van zelfbehoud, een gelijk belang heeft dat de vrede in de vorstenlanden, als elders op Java, bewaard blijve.

Het kon dus, bij de uitbarsting der tegenwoordige rustverstoring, niet te pas komen, in eenig onderzoek te treden of de hoofden daarvan zich in opstand hadden gesteld tegen het Nederlandsch gouvernement of tegen hun eigen vorst, die de kindsche jaren nog niet ontwassen is en daarenboven geheel onder de leiding van het gouvernement staat.

De opstand was op het eiland Java; dit was een genoegzame reden voor de tusschenkomst des europeeschen bestuurs.

Deze regel is ook niet nieuw. Sedert verscheiden jaren reeds hebben de residenten te Djokjokarta en Soerakarta even naauwkeurig op alle volksbewegingen in die streken als in de gouvernements-provinciën gelet, en telkens wanneer men voorwerpen heeft ontdekt, die de algemeene aandacht tot zich trokken, hetzij door het aannemen van eene verdachte houding

hetzij door het doen van voorspellingen, het verkoopen van talismans of door bedrijven van buitengewone dweepzucht, zijn zij steeds opgeeischt of opgeligt, en bij maatregel van policie verwijderd geworden. In de meeste mohammedaansche landen, en vooral op Java, worden rustverstoringen gewoonlijk voorafgegaan door vreemde voorspellingen, godsdienstige afzonderingen, buitengewone vasten en meer andere pogingen om een bijgeloovig en onwetend volk op eene tusschenkomst van hoogerhand voor te bereiden. Wie zich daarmede afgeeft, heeft geene goede voornemens en zijne verwijdering is steeds noodzakelijk geacht tot behoud der rust.

De Javanen zijn overal en ook in de vorstenlanden aan deze maatregelen van policie gewoon geworden. Aan geen hunner is het onbekend, dat elke rustverstoring een vergrijp is tegen de europeesche oppermagt; en er is dan ook waarschijnlijk geen hunner, die den nu heerschenden opstand niet beschouwt als eene poging, hetzij dan van twee dweepachtige mohammedanen, om hunne geloofsgenoten van de heerschappij der christenen; — of wel van twee afstammelingen van het oude mataramsche huis om hun vaderland van het juk der vreemden te verlossen.

Na den vrede van 1758 heeft in de vorstenlanden een onafgebroken rust van eenige jaren geheerscht, daar Soerakarta door de oprigting ten zijnen koste van het rijk van Djokdjokarta te zeer verzwakt was om iets te durven ondernemen, en Djokdjokarta het belang besefte om in goede verstandhouding te blijven met de magt aan welke het zijn aanzijn verschuldigd was, terwijl voorts beide uitgeput waren door eenen langen oorlog en elkander te zeer haatten om gemeenschappelijk te handelen.

In later tijd schijnt die stand van zaken eenigzins te zijn veranderd. Een rustig bezit van de aan elk in het jaar 1758 toegewezen landen, heeft het besef van eigen krachten weder doen aanwakkeren. De haat die soesoehoenan Pakoeboewo III en sultan Hamangkoeboewono I elkander toedroegen, is wel op hunne kinderen overgegaan, doch in veel minderen graad, en daardoor is bij beide hoven van lieverlede eene meerdere geneigdheid ontstaan om hunne krachten tegen de Europeanen te vereenigen. Dat geen hunner tot in het jaar 1808 eene ernstige poging daartoe heeft gedaan, moet worden toegeschreven aan onderling wantrouwen, en als het behendig bestuur der nederlandsche residenten die steeds kennis droegen van alle woelingen, en zorgden om de vijandschap tusschen Soerakarta en Djokdjokarta levendig te houden.

In de uiterlijke stemming der beide hoven is intusschen steeds bewaard gebleven de indruk, dien de gebeurtenissen van 1758 geschikt waren na te laten. Soerakarta heeft zich namelijk altoos kruipend, voorkomend en listig getoond; — Djokdjokarta daarentegen heeft steeds, door eenen min eerbiedigen toon, laten blijken, dat het niet vergeten heeft zijne eerste opkomst aan een gelukkigen kampstrijd tegen de Kompagnie, verschuldigd te zijn.

Vandaar dat het altoos te Djokdjokarta is geweest, dat in de laatste zestien jaren het oorlogszwaard is aangegord geworden, terwijl Soerakarta

nooit verder heeft durven gaan dan het aannemen van eene dubbelzinnige houding. Eene zoodanige houding heeft Soerakarta ook wederom bij gelegenheid der thans heerschende onlusten doen zien, en het is het algemeen gevoelen dat, zoo de generaal de Kock zich niet dadelijk, na het uitbarsten des oproers, derwaarts begeven en dat hof door zijne tegenwoordigheid in toom gehouden had, de opstandelingen in het Soerakartasche krachtigen bijval zouden hebben gevonden. De flaauwe hulp intusschen die het gouvernement te Soerakarta, en ook van de in naam nog getrouwe Djokdjokartasche prinsen, geniet, stellen het buiten twijfel, dat de thans heeronlusten bepaaldelijk tegen de Nederlanders zijn gerigt, en hetzij dan uit een beginsel van dweepzucht of wel met staatkundige oogmerken, door de nog overblijvende aloude Mataramsche grooten, openlijk of heimelijk, worden goedgekeurd.

Hoezeer men het, als zeker mag stellen, dat, zoolang nog eenig gedeelte van het oude Mataramsche rijk op Java zal in wezen blijven, het de bakermat zal zijn van gestadige woelingen, is het echter ook niet twijfelachtig, dat steeds een zamenloop van omstandigheden zal noodig zijn om die smeulende neiging in openbaren opstand te doen ontvlammen en dat een voorzigtig en verstandig bestuur bijna altoos in staat zal zijn, dien zamenloop van omstandigheden te verijdelen.

De tegenwoordige opstand is buitengemeen door de Indische regering in de hand gewerkt, door het nemen der bekende maatregelen omtrent de landverhuringen, welke onder de Javaansche hoofden, te Soerakarta en Djokdjokarta, eene groote mate van ontevredenheid hebben doen geboren worden, — voorts door het vrij duidelijk openbaren van het oogmerk om zich nog meer invloed in de vorstenlanden te verschaffen, waardoor de inlandsche grooten niet anders hebben kunnen vooruitzien dan den naderenden geheelen val van het Mataramsche rijk; — en eindelijk door het verplaatsen der krijgsmagt van Java naar Celebes, waardoor aan de door deze oorzaken misnoegd geworden prinsen als het ware de gelegenheid is aan de hand gedaan om eene krachtige poging te doen tot omverwerping van ons gezag.

Bij dit alles voegde zich de toevallige omstandigheid, dat ook te Samarang zaden van ontevredenheid bestonden, waardoor de Djokdjokartasche prinsen in 's gouvernements eigen provinciën steun en bijval vonden. Soero Adimangollo, een Javaan van een voornaam geslacht, die langen tijd het inlandsch gezag te Samarang had uitgeoefend, had zich namelijk vier of vijf jaren geleden de ongenade van het gouvernement op den hals gehaald. Niet alleen hij, maar ook zijn oudste zoon, Saleh, die regent te Probolingo was, waren van hunne ambten ontzet geworden, en de geheele familie leefde sedert dien tijd te Samarang in den staat van vernedering die, onder de oosterlingen, steeds het gevolg is van het verlies van eerambten en uiterlijk aanzien.

Het was eene zeer onvoorzigtige dwaling deze personen, na hunne ongenade, te laten wonen te Samarang, en dus in de nabijheid der vorstenlanden, alwaar men wist dat gisting bestond. Nimmer had men den regel

uit het oog moeten verliezen, om tegen Javanen van magt en invloed wier gezindheden men wantrouwt, geen halve maatregelen te nemen, maar hen geheel van het eiland verwijderen van het oogenblik dat zij zich berispelijk tegen het gouvernement hebben gedragen. Hoe dit zij, de hier bedoelde personen hebben, van den beginne af, in verstandhouding met de muiters gestaan. Een der zonen van het huisgezin Radin Soekoer is een van hunne aanvoerders, en toen de vader en de oudste zoon te Samarang waren in verzekering genomen, vond men hunne huizen opgevuld met brandstoffen en beide gereed om die stad met een talrijk gevolg te verlaten.

Daar dit nu juist op het tijdstip was, toen de opstandelingen tot nabij Samarang waren doorgedrongen en zelfs een gedeelte van die residentie het gouvernement was afgevallen, is er alle grond om te gelooven, dat, zoo de toeleg niet ontdekt was geworden, de vlugt van den oud-regent en zijn zoon, en het inbrandsteken der stad het sein zouden zijn geweest voor eenen algemeenen aanval van buiten. Deze bijzonderheden zijn vernomen uit den mond van den thans door ziekte met verlof alhier aanwezigen ridmeester Bornemann (van de djajangsekars of javaansche marechaussée), een officier van veel moed en verdiensten aan wiens onverschrokkenheid en tegenwoordigheid van geest men het waarschijnlijk te danken heeft, dat dit groote onheil is afgewend geworden.

Voegt men bij al deze omstandigheden nu nog het bekende berigt, dat de resident Smissaert, en wijlen de adsistent-resident Chevalier, de inlandsche grooten te Djokdjokarta, in 1824 en 1825, met smaad en geweld bejegenden; — let men daarbij dat de rijksbestierder almede zeer willekeurig handelde en dat de voogden des jongen sultans te vergeefs over hem bij den resident klaagden; — dat aan die voogden, van alle deel aan het bestuur uitgesloten, slechts bemoeijing met des sultans personele inkomsten overbleef, en dat deze bemoeijing waarschijnlijk luttel zal beteekend hebben, daar het schijnt, dat het gouvernement de bij de kontrakten toegestane uitkoop van 120,000 piasters 's jaars, sedert 1824, heeft doen strekken tot uitbetaling der landhuurders; — en neemt men bij dit alles nog in overweging, dat deze twee voogden de zonen waren van den, sedert 1812, als staatsgevangenen gedetineerden sultan Hamangkoeboewono II, dan voorzeker kan het geene bevreemding baren, dat personen, die zoovele redenen van ontevredenheid hadden, hebben gebruik gemaakt van de kans die het algemeene misnoegen in de vorstenlanden en de afwezigheid der troepen naar Celebes aanbood, om in 1825 den kreet des oproers aan te heffen.

Door het tegenwoordige rapport hoopt de ondergeteekende voldoende te hebben aangetoond dat, zoo de regering op Java niet anders heeft kunnen doen dan den opstand van 1825 te beschouwen als tegen het Nederlandsch gezag gerigt, de door het opperbestuur in Europa genomen kostbare maatregelen tot demping dier onlusten, ook in den volsten zin door den aard en den drang der omstandigheden geregtvaardigd zijn.

Ten slotte meent de ondergeteekende nog het volgende te moeten voegen,

bij hetgeen in dit rapport voorkomt opzigtelijk de aanleiding, die de Indische regering tot den opstand heeft gegeven.

De hoogte tot welke het Nederlandsch gezag op Java, gedurende den loop van een tweehonderdjarige vestiging, is geklommen, en de gebeurtenissen die daartoe geleid hebben mogen het als waarschijnlijk en in vele opzigten als wenschelijk doen beschouwen, dat nieuwe omstandigheden van soortgelijken aard eene verdere uitbreiding van dat gezag zullen te weeg brengen, — dit ligt duidelijk opgesloten in den aard der zaken. De Indische regering moet die eindelijke uitkomst steeds in het oog houden, en hare maatregelen dienovereenkomstig regelen, doch zij behoort zich te wachten om dat tijdstip door onberaden stappen te verhaasten, en vooral om zich te ontblooten van de middelen om den tegenstand, dien hare bedoelingen onverhoopt mogten ontmoeten, te kunnen krachteloos maken.

Deze regelen zijn in de laatste tijden geheel uit het oog verloren, want men heeft de gevormde ontwerpen van uitbreiding gestadig en openlijk voort gezet en zich terzelfder tijd buiten de mogelijkheid geplaatst om die door aanwending of zelfs vertooning van magt te ondersteunen.

'S GRAVENHAGE
10 Januarij 1827.

ELOUT.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Iets over de vruchtbaarheid van het kaukasische ras in tropische gewesten.

In de zitting van de Académie des Sciences te Parijs van den 7en Maart 1864 is door den heer Ramon de la Sagra eene mededeeling gedaan, die als van hoog gewigt te beschouwen is met betrekking tot het vraagstuk van de mogelijkheid der duurzame voortplanting van het kaukasische ras in de keerkringslanden. Alhoewel voor ons dat vraagstuk geen vraagstuk meer is en wij de wel gevestigde overtuiging bezitten, dat de Europeaan zich binnen de keerkringen even goed en duurzaam kan voortplanten als in de gematigde gewesten, verkeeren zeer velen nog in het denkbeeld dat eene eigenlijke kolonisatie van Europeanen, b. v. in Nederlandsch Indië, nimmer duurzaam zou kunnen slagen zonder bestendigen aanvoer van kolonisten uit Europa. Voor Nederlandsch Indië is deze kwestie nog niet voldoende door cijfers uit te maken, omdat er tot dusverre van eene eigenlijke kolonisatie nog geen sprake is geweest. Toch laat zich met veel grond vermoeden, dat een naauwkeurig onderzoek van den loop der europeesche bevolking op Java in de jongste halve eeuw, tot merkwaardige uitkomsten zou leiden en in allen gevalle zou aantoonen op hoe lossen grond de meening berust van hen, die de mogelijkheid van europeesche kolonisatie op den boven aangeduiden grond ontkennen.

De mededeeling van den heer Ramon de la Sagra, omtrent Cuba, een eiland dat tusschen den 20en en 23en graad noorderbreedte is gelegen en dus nog geheel tot de keerkringsgewesten behoort, komt ons in elk geval belangrijk genoeg voor om die ter kennis onzer lezers te brengen. — Zie hier den zakelijken inhoud zijner nota.

In de steden van Cuba kan men huwelijken aanwijzen die gezegend zijn met 26 kinderen, van welke de meesten te gelijk in leven zijn. Gezinnen met 15 tot 20 kinderen zijn zeer talrijk. De heer Ramon de la Sagra zag de hoofden van een dezer gezinnen. De man was 88 jaar en de vrouw 85. Zij hadden nog 5 dochters in leven en eene nakomelingschap van 85 klein-

zonen en 100 achterkleinzonen. Te Santiago de Cuba schijnen de gevallen van buitengewone vruchtbaarheid nog talrijker te zijn. Eene telling, te Trinidad bewerkstelligd in het jaar 1853, toonde aan, op eene blanke bevolking van nog geen 7000 zielen, het bestaan van 123 familiën ieder tellende 8 tot 10 in leven zijnde kinderen en meer dan 30 voorbeelden van volwassen tweelingen.

Vele Cubasche vrouwen worden moeder op dertienjarigen leeftijd en andere blijven tot haar vijftigste jaar vruchtbaar. In het dorp Banao hadden, in het jaar 1856, drie bevallingen plaats van drielingen, en in de stad Santi-Espirutu zes bevallingen van tweelingen. Bijna alle Cubasche vrouwen van de steden in het binnenland zogen zelve haar kinderen. Het gelukkig klimaat, de eenvormige eenvoudigheid van een kalm en rustig leven en de stoffelijke welvaart der familiën zijn omstandigheden, die de zachtheid en onvergelijkelijke goedaardigheid dezer vrouwen te gemoet komen en haar in staat stellen de moederlijke pligten geheel naar behooren te vervullen.

De koffijproduktie van Java vergeleken met die van Ceylon.

In eene mededeeling, geplaatst in het eerste deel van den vorigen jaargang van dit tijdschrift, werd gewezen op den stationairen toestand der koffijproduktie van Java en op de toenemende voortbrenging van koffij van Ceylon. De daar medegedeelde cijfers zijn getrokken uit een artikel getiteld: de handel van het koningrijk der Nederlanden gedurende de jaren 1846—1860 vergeleken met dien van eenige andere landen, door H. A. Wijnne, en daaruit bleek dat de uitvoer van koffij van Ceylon, die in 1845 noch slechts 208,000 pikol bedroeg terwijl de gouvernements koffijproduktie van Java in hetzelfde jaar reeds tot 1,006,000 pikol gestegen was, in het jaar 1857 reeds tot 864,000 pikol was geklommen, terwijl die van Java in hetzelfde jaar tot 976,00 pikol, en dus tot beneden het cijfer van 1845 was gedaald.

Sedert zijn wij in het bezit gekomen van meer uitvoerige opgaven betrekkelijk de koffijproduktie van Ceylon, en is het ons voorgekomen waarschijnlijk te zijn dat onder de vroeger van dit eiland medegedeelde cijfers van uitgevoerde koffij ook begrepen was de koffij op Ceylon van elders aangebragt en daarna van dit eiland uitgevoerd. Althans zijn die cijfers hooger dan die welke wij thans bezitten en hieronder teruggeven en die uitsluitend betrekking hebben tot de op Ceylon zelf geteelde koffij (excluding all coffee not the produce of Ceylon).

Dit neemt echter niet weg dat zij Ceylon, wanneer men den betrekkelijk geringen omvang en weinig talrijke bevolking van dit eiland in aanmerking neemt, in een veel gunstiger licht stellen dan Java. Zij toonen aan dat de koffijproduktie van Ceylon sedert 1850 verdubbeld is, terwijl de gouver-

nements-koffijkultuur op Java, niet slechts sedert 1850 maar reeds sedert 1839, toen zij ruim 900,000 pikols voortbragt, op zijn hoogst stationair is gebleven. Betreurenswaardig verschijnsel voorzeker, niet omdat wij zouden kunnen wenschen die produktie door dwangmaatregelen uitgebreid te zien, maar omdat het geen twijfel lijdt dat bij een vrijgeviger dan het gevolgde stelsel honderdduizenden pikol meer dan thans het geval geweest is, aan den handel en de europeesche markt hadden kunnen geleverd worden. De koffijproduktie op Java wacht slechts op de slaking der boeijen, waarin een bekrompen staatkunde haar zoo lang heeft gekluisterd gehouden, om der inlandsche bevolking ten zegen in stede van tot kwelling te zijn, om haar en den staat belangrijker voordeelen af te werpen dan de dwang er uit kan persen, en om onzen handel en scheepvaart krachtiger te voeden dan zij tot dusverre bij magte is geweest. Het is daarom goed van tijd tot tijd een blik te slaan op de uitkomsten, verkregen in gewesten waar een vrijgeviger stelsel werkt en waar de vruchten, die er het gevolg van zijn, als de vertolking kunnen worden beschouwd van de ekonomische beteekenis van een stelsel waarvan dwangkultuur en dwanglevering en leiding van ambtenaren de hoofdraderen zijn. In volgend overzigt zijn de resultaten der koffijkultuur van Java en van Ceylon naast elkander gesteld, terwijl de totalen van de tweede kolom, aantoonende de geheele produktie van Ceylon, in de derde en vierde kolom gesplitst zijn in de produktie der geregelde plantaadjen en in die der gewone aanplantingen van de inboorlingen.

Jaren.	Koffij in centenaars van			
	JAVA.	CEYLON.		
		Totaal.	Aanplantingen in	
			plantaades.	van Inlanders.
1850.	1,220,906	322,760	219,137	103,623
1851.	1,337,370	287,911	197,644	90,267
1852.	1,110,861	408,007	255,386	152,621
1853.	858,123	322,994	209,838	113,156
1854.	1,354,830	434,086	303,908	130,178
1855.	1,456,356	483,205	316,373	166,832
1856.	933,712	438,599	325,438	113,161
1857.	1,102,738	529,442	368,047	161,395
1858.	1,135,650	556,391	384,164	172,227
1859.	932,998	601,595	406,898	194,697
1860.	1,248,303	635,062	468,826	166,236
1861.	1,126,683	613,490	483,321	130,169
1862.	829,291	600,546	476,824	123,722

De officiëele cijfers van Java zijn in bovenstaand lijstje tot centenaars herleid, ten einde de vergelijking met de cijfers van Ceylon te vergemakkelijken. Men ziet er uit, dat in 1850 de koffijproduktie van Ceylon nog slechts ongeveer het vierde gedeelte van die van Java bedroeg, terwijl zij reeds in 1858 tot nagenoeg de helft der produktie van Java was gestegen en sedert geregeld jaarlijks meer dan de *helft* en in het jaar 1862 zelfs meer dan *twee derden* dier produktie heeft bedragen.

Opmerking verdient het ook, dat het cijfer der koffijproduktie van Java van 1862 nog lager is dan dat van de ongunstige jaren 1859 en 1856 en zelfs dan dat van 1853.

Onze ambtenaren op de Buitenbezittingen.

Onder de in den jongsten tijd op koloniaal gebied verschenen werken, is er een, dat in meerdere opzigten belangrijk mag genoemd worden. Het is getiteld: Een woord over Sumatra in brieven verzameld en uitgegeven door A. Pruijs van der Hoeven. I. Benkoelen, — en blijkens den titel slechts een deel van een grooter werk. Wij bepalen er ons thans toe, de lezing van dit boek ten zeerste aan te bevelen. Door den trant der bewerking doet het denken aan „Paris en Amérique" en indien de vervolgen voor het thans verschenen gedeelte niet onderdoen, zal het een werk worden, dat op eene boeijende wijze de lezers zal inwijden in de uiteenloopende stelsels van koloniale staatkunde om hen, na lezing, zelven eene keuze tusschen die stelsels te laten doen. Het bijzonder doel van de volgende bladen is, terug te geven eenige beschouwingen omtrent hetgeen onze ambtenaren op de buitenbezittingen kunnen en behooren te wezen. Vroeger hebben ook wij reeds gewezen op het wenschelijke, dat in dit opzigt de belangen der buitenbezittingen beter worden behartigd. Wij hechten daarom geheel onze deelneming aan de beschouwingen, zooals die in het „Woord over Sumatra" op bladz. 22 en vv. zijn ternedergesteld.

„Wenschelijk ware het dat het gouvernement inzag, dat de gedurige verplaatsing, vooral onder de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op de buitenbezittingen, waar de toestand nog zoo weinig gepreciseerd is, waar nog zoo veel te doen valt, waar zoo veel afhangt van een beleidvol en kundig bestuur, niet anders dan hoogst nadeelig kunnen zijn voor het gouvernement en voor de bevolking.

Bij die gedurige verwisselingen komen de zaken niet tot klaarheid, het eene plan volgt het andere, ieder ambtenaar volgt zijn eigen inzigt. Het is dikwijls een chaos, waar de behendige den eerlijken ambtenaar verdringt, of waar de middelmatigheden, die machinaal den ouden sleur volgen, den voorrang hebben boven hen, die het bestuur, zoo het heet, bemoeijelijken door de oorzaken op te zoeken van het kwaad en de middelen aan te wijzen om dat weg te nemen.

Voor Java heeft men een kultuurstelsel aangenomen waarnaar alles zich voegen moet. Op de buitenbezittingen gaat dit zoo vlot niet. Daar (Sumatra speciaal Red.) moet, zoo luidt het regeringsreglement, de bevolking bestuurd worden naar zijne oude instellingen. Deze zijn ten gevolge van den patriarchalen regeringsvorm zamengesteld met onderling goedvinden geheel naar de eischen van den maatschappelijken toestand. Daar waar door onze nederzetting die toestand langzamerhand gewijzigd wordt, behooren ook die instellingen, waar 't noodig is, van lieverlede door andere vervangen te worden. En nu spreekt het van zelf dat, indien het bestuur op de buitenbezittingen in handen is van personen die niet goed op de hoogte zijn van de hun opgedragen taak, òf het land achteruit gaat òf verwarring en onlusten ontstaan. En niet alleen is het een vereischte dat de ambtenaren goed moeten weten wat zé willen, ze moeten met het landschap waar ze gezag hebben, ook goed bekend zijn, en die bekendheid krijgt men niet in eenige maanden. Eerst dan wanneer men er een geruimen tijd is, kan men nuttig werkzaam zijn. Gewoonlijk is dit op het tijdstip dat men weer naar eene andere plaats wordt gezonden. Een resident, adsistent-resident of kontroleur, kortom ieder ambtenaar, die met een bestuur, groot of klein, belast is, moest van een plaats van eenig belang waar hij goed werkzaam is, niet te spoedig worden afgelost. Mogt hij in de termen vallen dat hij aanspraak had op een voordeeliger post, welnu, men zou hem eene toelage kunnen geven. Maar om geschikte personen te kunnen krijgen moet men ook goede konditiën stellen, en thans zijn die niet ruim genoeg. De bezoldiging bijv. van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op de buitenbezittingen is volstrekt niet geëvenredigd aan hunne betrekking. Vandaar dat bij de moeijelijkheden en ontberingen die daaraan verbonden zijn, het weinig aanzien waarin de buitenbezittingen staan omdat daar zware maar geen vette posten zijn, voor een groot deel ambtenaren daarheen gaan die op Java niet geplaatst kunnen worden of die daar ongeschikt zijn bevonden, of wel, die men kwijt wil zijn. Kommiezen die kontroleur willen zijn en het natuurlijk op Java niet worden kunnen, waar toch voor kontroleur het tiende deel niet gevorderd wordt; kontroleurs 3de of 2de klasse die het op Java niet verder konden brengen, gaan met bevordering naar de buitenbezittingen, waar ze een hun geheel onbekenden werkkring te gemoet gaan. Want, ik herhaal het: op Java behoeft men alleen het stelsel te bestuderen, op de buitenbezittingen het land en het volk. Gebrek aan ambtenaren noodzaakt de residenten en gouverneurs, om een ieder die aankomt, met een gezag te belasten en maar te proberen of 't lukken wil, alles onder voorbehoud om een expeditie naar de plaats te zenden wanneer de boel verknoeid is. En de inlander, wat moet hij denken van een gouvernement dat dikwijls zoo ongelukkig vertegenwoordigd wordt, dat hem soms gezaghebbers geeft, die volstrekt niet weten wat zij doen moeten, waarmede hij den draak steekt of waarvoor hij de schouders ophaalt; die dikwijls onbeschaafder zijn dan hij? Lijdelijk ziet hij het aan, en aan het bestuur, dat hij wantrouwt, biedt hij zoo lang mogelijk een lijdelijken te-

genstand. Een verstandig, beschaafd en eerlijk man kan daar worden de *vader* en vorst van het volk. Een bullebak, hoe energiek ook, een stelselman, al is hij nog zoo sluw, ze blijven vreemdelingen in hun afdeeling en hun gezag bepaalt zich tot op eenige schreden om hunne verblijfplaats.

Indien het gouvernement ernstig wenscht dat de zoogenaamde buitenbezittingen, waarvan er zijn die in rijkdom Java ver overtreffen, meer ontwikkeld en produktief gemaakt worden, — indien het wenscht daar op eene duurzame wijze gevestigd, geëerd en geacht te zijn, dan moet het in de eerste plaats zorgen, dat het daar op eene in alle opzigten waardige wijze vertegenwoordigd worde, dan moet het kundige ambtenaren benoemen, speciaal voor die betrekking opgeleid en alleen daarvoor bestemd, met een goed geëvenredigd traktement, behoorlijk gehuisvest en van de noodige hulpmiddelen voorzien om goed werkzaam te zijn. Hun carrière moet niet afhangen van *geheime* rapporten; ze moeten de hand ruim hebben en de toekomst moet goede waarborgen opleveren. De inlander moet wenschen dat we *blijven*, en kan hij dit als hij ziet dat de meeste ambtenaren, die over hem gesteld worden, zonder de toekomst te bedenken of de belangen van het land in overweging te nemen, door het gouvernement zoo veel mogelijk oogenblikkelijke winst te bezorgen zich zelven zoo spoedig mogelijk trachten te pousseren; wanneer hij ziet die steeple-chase om het meeste geld te maken en het eerst naar huis te gaan? En toch, zulke lieden spreken van ons prestige en noemen de inlanders verraders, als zij niet een diepen eerbied koesteren voor het nederlandsch gezag. Er zijn enkelen die ongezien en onbegrepen doen niet alleen in den ruimen zin wat zij ambtshalve verpligt zijn, maar wat hun geweten vordert. Soms kent het gouvernement ter naauwernood hun naam, maar de inlander spreekt nog over hen met eerbied wanneer zij reeds lang vertrokken zijn; de een bezweken en ver van zijn land begraven, de andere naar Europa met een leverziekte of hartkwaal; een enkele misschien naar verdienste bevorderd.

Het zijn die enkelen die het weer goed maken en de inlanders met ons bestuur verzoenen; maar die uitzonderingen moesten regel zijn, en als het gouvernement dat wil, waarom zou dat dan niet kunnen; — of zou het zoo veel moeite kosten om in Holland te vinden een honderdtal jongelieden vol energie en lust, om, bij goede voorwaarden, waarbij hun een onbezorgde toekomst en een onbekrompen bestaan verzekerd werd, een taak te aanvaarden *zóó* schoon, *zóó* veelomvattend, *zóó* belangrijk, als ze nergens elders zullen vinden, en waar ze de schoonste belooning en voldoening kunnen inoogsten dien het een mensch gegeven is te genieten, den dank en de liefde van duizenden waarvan ze voorganger, leidsman en verzorger kunnen zijn; — bovendien den dank van hun land, waar ze een nieuwe rijke provincie voor gewonnen of behouden zullen hebben; waar de inlander het hollandsch bestuur zegent en onze driekleur als het symbool van vrede, vrijheid en beschaving begroet. En als dan na verloop van tijd het kultuurstelsel op Java geheel zal hebben uitgediend, en die tijd moet toch eenmaal komen, omdat de 13,000,000 zielen op Java niet uitsluitend

door de voorzienigheid geschapen zijn, om voor Holland koffij en suiker te planten tot in eeuwigheid — dan zal het blijken, dat die buitenbezittingen, thans nog zoo weinig geacht omdat zij zoo weinig koffij en suiker opbrengen, voor Holland onschatbare provinciën zijn, en dan zal dáár het bewijs geleverd worden, dat het indische volk, onder een billijk en verstandig nederlandsch bestuur, zich krachtig kan ontwikkelen en het moederland ten zegen zijn."

IETS

OMTRENT DE GOUDMIJNEN

IN DE

AFDEELING MANDAHELING.

Het bewerken van goudmijnen bepaalt zich thans in Klein Mandaheling tot de koerias Menambing en Tamiang en voorts tot de distrikten Oeloe en Pakanten en de negorijen langs de Batang Natal.

De gronden, waar deze mijnen worden aangetroffen, zijn over het algemeen schraal, bestaande uit eene laag roode aarde en voorts uit zwart zand met kiezelsteenen, in welke laag het goud zich bevindt.

De bewerking der mijnen geschiedt op volgende wijze.

Alvorens men eene mijn opent wordt de grond ter plaatse tot eene zekere diepte uitgegraven. Een weinig van het bloot komende zand begint men te wasschen en vindt men daarin gouddeeltjes, dan wordt water derwaarts geleid. Door behulp hiervan wordt de bovenste laag grond weggespoeld en de tweede met pikhouweelen losgemaakt. Vervolgens wordt het met steentjes vermengde zand bij zekere hoeveelheden op houten ovale bakken gedaan, welke men in eene wiegende beweging in de zoo even genoemde waterleiding zoodanig houdt dat het water in den bak loopt. Zand en kiezelsteentjes worden allengskens met het water weggespoeld, en er blijft niet dan een weinig fijn zwart zand op den bodem van den bak over, waartusschen men het goud ziet glinsteren. Alhoewel het nu meermalen gebeurt, dat men geen goud in den bak bespeurt, vermeent echter ieder Mandahelinger dat die wijze van bewerking in zoo verre volmaakt is, dat, indien de grond, die primitief in den bak gedaan wordt, gouddeelen bevatte, die alsdan op den bodem zouden zijn blijven liggen.

In het geheel worden er thans bewerkt.

in Oeloe	afdeeling Oeloe en Pakanten	13	goudmijnen.
〃 Pakanten		20	〃
〃 Tameang	afdeeling Klein Mandaheling	6	〃
〃 Menambing		19	〃
nabij de negorij	Aijernanalie	10	〃
〃 〃 〃 〃	Moeara Sama	5	〃
〃 〃 〃 〃	Moeara Palampoeang	3	〃
〃 〃 〃 〃	Simpang Gambir	1	〃
	Totaal	77	goudmijnen.

In ieder der mijnen van Oeloe en Pakanten arbeiden dagelijks 8 man, in de overige mijnen drie of vier man. De produktie kan niet met zekerheid worden opgegeven. De berigten, van de verschillende ambtenaren ingewonnen, verschillen in opgaaf, van $7^1/_2$ tot 2 thail 's jaars, doch wanneer de door mij bekomen berigten eenig geloof verdienen mag men aannemen dat uit iedere mijn gemiddeld 8 thail goud 's jaars verkregen wordt.

Het hoofd aan wien de grond behoort bekomt het navolgende.

Voor iedere thail goud die verkregen wordt een maas of $^1/_{16}$ thail. Die heffing is bekend onder den naam van *boenga passir*.

Is het hoofd tevens leverancier der gereedschappen en voorschieter van het benoodigde voor voeding, dan geniet hij nog $^1/_3$ der overschietende bruto winst. In het geheel ontvangt hij dus als boenga passir van de 8 thail . . . . $^1/_2$ thail.

$^1/_3$ der overschietende $7^1/_2$ thail . . . . $2^1/_2$ 〃

maakt . . . 3 thail.

Voor de werklieden blijft dus over 5 thail à *f* 60.— maakt *f* 300.— voor vier man 's jaars of per hoofd 25 duiten daags.

Wordt bij de afrekening, in stede van winst, verlies bij de onderneming bevonden, alsdan moet ook het hoofd zich een verlies van een derde van de gezamenlijke uitgaven getroosten.

Behalve het goud dat uit de mijnen verkregen wordt, bekomt men ook door de wassching van het rivierzand der Batang Gadies en Batang Natal, eene zekere hoeveelheid van dat metaal, kunnende men aannemen dat te Simpang-gambir en Sikombo dagelijks 20 menschen zich daarmede onledig houden, wier gemiddelde verdiensten, voor ieder man, op 1/2 gulden daags wordt gesteld.

Gezamenlijk bekomt men alzoo aldaar door wassching 60 thail goud 's jaars, terwijl op dezelfde wijze nagenoeg eene gelijke hoeveelheid door de bevolking van Oeloe en Pakanten en door die van Klein Mandaheling uit de Batang-Gadies wordt verkregen.

Afgescheiden hiervan houdt somtijds en bijzonder in de regenmoesson de bevolking der negorijen Oeta-pongkoet, Menambung-pertiaman, Patadjang en Goenoeng-toea zich onledig met het wasschen van den zich aldaar op den bodem der bergkloven bevindenden, en door de zware regens van hooger op afgevoerden, grond.

De gezamenlijke hoeveelheid, daardoor gewonnen, is nog al belangrijk en mag gesteld worden op 300 thail 's jaars.

De verschillende hoeveelheden goud, volgens bovenstaande opgave, totaliserende, verkrijgt men voor de produktie der 77 mijnen 616 thail,

Door wassching uit de Batang Gadies en Batang Natal verkregen 60 „

Het goud verkregen door wassching van afgespoelde gronden door de bevolking van Oeloe en Pakanten en van verschillende kampongs in Klein-Mandaheling . . . . 360 „

Alzoo is het gezamenlijk bedrag der goudproduktie in deze afdeeling . . . . 1036 „

Vroeger, vooral tijdens de padrische overheersching, werd er veel meer goud dan thans geproduceerd. Men schrijft de vermindering toe aan de uitputting van die gronden, waar vroeger dat metaal in betrekkelijke groote hoeveelheid werd aangetroffen.

Die bewering kan men als juist aannemen wanneer men de omstreken van Oeta-poengkoet en Oeloe-poengkoet, waar vroeger de voordeeligste goud-exploitatiën plaats vonden, in oogenschouw neemt. Deze gronden zijn alle omgewroet, terwijl de intelligentste hoofden de verstandigste partij kozen met, door op die gronden eene laag goeden grond te spoelen, ze aan de rijstteelt dienstbaar te maken.

In Linga-bayo werden vroeger, volgens mededeeling van het tegenwoordig hoofd, een aantal van honderd goudmijnen aangetroffen. Deze werden tijdens de padrische overheersching door bovenlanders en ook uitgeweken Mandahelingers bewerkt en ieder produceerde gemiddeld 12 thail 's jaars. Tegenwoordig wordt daar geen goud meer gegraven, terwijl geene bovenlanders, die vroeger ook uitsluitend de goudmijnen in Mandaheling bewerkten, zich daartoe aanbieden.

Uit een en ander zou men mogen opmaken dat de mijnbewerking in deze afdeeling niet meer de daaraan verbonden werkzaamheden voor hen, die zich bij uitsluiting daaraan wijden, beloont, en dat de landbouw daarentegen grootere voordeelen afwerpt. — Het blijkt nogtans dat sommige hoofden uit dien tak van nijverheid nog al aanzienlijke voordeelen genieten.

PENJABOENGAN,
6 Dec. 1851.

J. P. GODON.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XXXVII.

Open brieven betreffende onze Indische belangen, *door A. Elink Sterk Jr.* *'s Hage*, 10 *Maart* 1864. 8°.

De open brieven, die de schrijver hier aanbiedt, komen ons weinig geschikt voor om de daarin behandelde koloniale vraagstukken eene schrede nader tot hunne oplossing te brengen. Zij munten uit noch door helderheid van voorstelling der zaken noch door kracht van argumenten. Zij maken den indruk als of zij geschreven zijn, zonder dat de steller zelf een eenigzins duidelijk begrip heeft van de door hem besproken wordende kwestiën. Maar behalve dat zijne voordragt ingewikkeld is en weinig duidelijk, kan er ook niet van gezegd worden dat zij in den regel juist is. De hervormingen, door de liberalen sedert jaar en dag gewenscht, zijn er overdreven of uit haar verband gerukt en bovendien zeer oppervlakkig teruggegeven, en waar tegen die hervormingen meer of min wordt te velde getrokken steunen de beweringen des schrijvers veelal op losse zinsneden uit brochures waarvan het gezag hoogst twijfelachtig is of de toepassing weinig juist.

Iedere poging om licht te ontsteken over de Indische aangelegenheden verdient lof, maar men moet eischen dat een grondig onderzoek er van vooraf ga daar waar men zich op het standpunt wil plaatsen om de natie voor te lichten. Eene studie à vol d'oiseau is daartoe onvoldoende. Men ziet dan slechts eenige grove omtrekken maar een juist beeld der details is er niet door te verkrijgen. En waar dit ontbreekt geraakt men noodzakelijk in verwarring en wordt men geslingerd tusschen de tegenstrijdige gevoelens die men niet bij magte is in hun betrekkelijke waarde te bepalen. Men komt dan ligt tot een tusschenstelsel dat eigenlijk geen stelsel is, waarin men de uitersten tot elkander tracht te brengen, wat echter even onmogelijk

is als het in een punt doen zamenvallen van de einden eener regte lijn. Men komt dan, even als de schrijver, tot het hinken op twee gedachten en tot eene politiek die b. v. zegt: dwang deugt wel niet maar is toch ook goed; — individuëel grondbezit is wel voortreffelijk maar het kommunaal grondbezit werkt ook uitmuntend; — heerediensten behooren afkoopbaar te worden gesteld maar zij zijn toch eene voortreffelijke instelling. Dergelijke politiek kan slechts zijn die van hen, voor wie de Indische toestanden nooit helder zijn geworden en die aan den leiband loopen van de meest tegenstrijdige koloniale geschriften.

V.

XXXVIII.

Oude grieven en nieuwe bewijzen ten aanzien van de evangelische zending, *door S. E. Harthoorn. Haarlem. A. C. Kruseman.* 1864. 8o.

Wij maken van dit nieuwe werkje van den heer Harthoorn voornamelijk slechts melding omdat van de „evangelische zending en Oost-Java" eene uitvoerige aankondiging in dit Tijdschrift is geplaatst. Het is gedeeltelijk als een vervolg daarop te beschouwen, maar grootendeels als eene repliek op de kritiek, dat werkje van de heeren Voorhoeve en Niemann, beiden in het zendelingwezen betrokken, te beurt gevallen. De „oude grieven en nieuwe bewijzen" zijn een nieuw en krachtig protest tegen de wijze waarop de evangelische zending, niet alleen in den Indischen archipel maar ook daar buiten, werkt, en dat protest wordt door talrijke voorbeelden, meestal uit de zendingsberigten zelve getrokken, toegelicht. Die voorbeelden zijn dan zeker ook weinig geschikt om het krediet in de zaak der evangelische zending te versterken. Het zou ons niet bevreemden dat het licht, over deze zaak verbreid, de deelneming er in van velen die haar tot dusverre beschermden zal doen verkoelen, tenzij andere kampvechters voor haar optreden die haar met meer talent verdedigen dan de strijders waartegen de „oude grieven" zijn gerigt. Evenwel zal ook dat meerder talent vruchteloos zijn aangewend, wanneer het niet kan steunen op minstens even talrijke tegenvoorbeelden, waaruit zal kunnen blijken dat de door den heer Harthoorn gekozen voorbeelden hoogstens behooren tot de, zijn het dan ook talrijke, uitzonderingen.

Intusschen achten wij den geopenden strijd van groot nut, omdat hij noodzakelijk zal leiden tot een juister inzigt in eene aangelegenheid van hoog gewigt. Hij zal leiden tot meerder deelneming in de zaak der zending, wanneer zij gebleken zal zijn zulks te verdienen, en men zal de handen er van terugtrekken, indien overtuigend wordt aangetoond, dat de sommen, daaraan besteed, zonder eenig evenredig nut zijn aangewend.

XXXIX

De regerings-beginselen van Nederlandsch Indië getoetst aan de behoefte van moederland en kolonie, door E. Francis. Leiden. D. J. Couvée. 1864. 8o.

Wanneer een der veteranen van de indische dienst, die reeds tijdens het Britsch tusschenbestuur zijne ambtelijke loopbaan intrad, die de voor Indië gevolgde koloniale stelsels onder en sedert Raffles heeft zien werken en in de meest verschillende en hoogstgewigtige betrekkingen aan de uitvoering dier stelsels heeft deelgenomen, na eene eervolle loopbaan en een halve eeuw van ondervinding tot de slotsom komt: „zeer te betreuren is het, dat zij, die geroepen zijn het maatschappelijk welzijn van moederland en kolonie te bevorderen, geen beslissende stappen nemen om door wijze maatregelen de schadelijke gevolgen van eene verouderde en aan den eisch des tijds niet meer beantwoordende staatsregeling in Indië te doen ophouden", — dan voorzeker verdient zoodanig besluit ernstige overweging.

Men verneemt hier toch niet de stem van een nieuwigheidszoeker, van een revolutionair, maar het oordeel van een bezadigd en in ondervinding gerijpt man, die zich vrij heeft weten te houden van de begoocheling, waaraan zoovelen onzer indische ambtenaren, door de uitoefening van een weinig beperkt gezag en door eene soort van afrigting van hooger hand, geen weêrstand hebben kunnen bieden. En die man aarzelt niet te verklaren dat voor Indië „eene geheele hervorming" noodig is.

En zulks niettegenstaande ook bij hem vele begrippen zijn blijven bestaan omtrent de indische huishouding, die niet zijn van den tegenwoordigen tijd, waarin men er, om maar iets te noemen, geen staatkundig gevaar in ziet, — dat de hoofden van gewestelijk bestuur op Java zich in eenvoudige kleeding en zonder omringing van schitterend gevolg den volke vertoonen; — dat het regt der hoofden over de bevolking tot het doen presteren van allerlei diensten krachtig worde beperkt; — dat de regering zich onthoude van dadelijke bemoeijing met de organisatie der inlandsche geestelijkheid, enz.

Wat nu de hervormingen betreft, door den schrijver voorgesteld, deze komen ons voor in den regel niet zeer afdoende te wezen. Al dadelijk kunnen wij ons niet wel vereenigen met een der in de eerste plaats door hem in overweging gegevene. De heer Francis stelt namelijk voor de intrekking van de direktie der kultures en de vervanging er van door een departement van landbouw en handel. Maar wij zien daarin geene wezenlijke verandering en ook geene verbetering van het bestaande stelsel. Het indische raderwerk zou er, onzes inziens, niet beter maar wel omslagtiger en kostbaarder door worden. Gunstiger denken wij over de meening des schrijvers, dat eene herziening van het stelsel der landrente hoog noodzakelijk is en dat daarbij eene naauwkeurige opname van de bebouwde gronden tot grondslag moet worden gelegd. Maar bij de heffing der landrente wil de schrijver uitgaan van het beginsel van een dessa'sgewijzen omslag, en van aanslag door het dessabestuur, waardoor het tegenwoordig kwaad

zou worden bestendigd. Dat een hoofdelijke omslag een uitgebreid personeel zou vorderen, een der bezwaren daartegen door den schrijver geopperd, is niet te ontkennen, maar daarin kan geen overwegend bezwaar liggen tot invoering van den hoofdelijken aanslag, mits die vergezeld ga of voorafgegaan worde door de maatregelen die het grondbezit en de vrije beschikking over personen en arbeid der bevolking kunnen verzekeren.

Waar echter de schrijver ten slotte op neêrkomt is de noodzakelijkheid, zijns inziens, dat aan de regering, en aan de regeringsleden in Indië meer magt worde gegeven; — dat de indische regering minder aan den leiband gehouden worde van den minister van koloniën; — dat eene kommissie naar Indië worde gezonden om de zaken aldaar te onderzoeken en te regelen met de bevoegdheid om, behoudens hare verantwoordelijkheid aan den Koning, de oppermagt in naam des Konings in Indië te voeren en, na een behoorlijk onderzoek van den tegenwoordigen toestand van het administratief en politiek beheer in Indië, al datgene te verrigten, wat strekken kan tot bevordering der ware belangen van moederland en kolonie. De eerste dezer meeningen worden thans reeds vrij algemeen beaamd, doch tegén de verwezenlijking der laatste schijnt de schrijver zelf de bezwaren gevoeld te hebben, aangezien hij, als alternatief er van, stelt dat hier te lande eene kommissie worde benoemd, onafhankelijk van allen vreemden invloed, om na een grondig onderzoek van den tegenwoordigen toestand der „indische staatsregeling" een voorstel uit te brengen voor het toekomstig beheer van Nederlandsch Indië.

Wij doen hulde aan den verzoenenden geest van den schrijver, die door een en ander de staatkundige partijen nader tot elkander wil hebben gebragt, maar wij zijn van oordeel dat door zijne voorstellen noch die toenadering noch ook de grondige verbetering van het koloniaal stelsel zou worden bevorderd.

Voor Indië is eene grondige hervorming noodig. Door de komptabiliteitswet is een der grondslagen daarvoor gelegd. Maar de andere grondslagen kunnen gezegd worden nog nagenoeg geheel te ontbreken. Halve maatregelen of maatregelen zonder onderling verband en die het kwaad niet in den grond aantasten, kunnen niet tot de noodzakelijke verbeteringen leiden. Die maatregelen van meer afdoenden aard, welke noodig geacht worden, zijn in den laatsten tijd door de pers, door het Indisch Genootschap, en zelfs door regering en vertegenwoordiging, herhaaldelijk besproken en daaromtrent kan thans geene onzekerheid of twijfel meer bestaan. Op die maatregelen willen wij thans niet wijzen. Wij wilden echter slechts, naar aanleiding van de brochure van den heer Francis, de aandacht er op vestigen, dat ook volgens dezen hoogst verdienstelijken oud-hoofdambtenaar hervorming in Indië in liberalen zin dringend vereischt wordt.

V.

XL.

Catalogus der Bibliotheek van het Indisch Genootschap te 's Gravenhage. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1864. 8o.

Wij maken van dezen katalogus voornamelijk melding, omdat hij aantoont over welke koloniaal-letterkundige schatten het Indisch Genootschap thans reeds beschikken kan. Het Genootschap heeft zich steeds beijverd met de hem beschikbare middelen zijne bibliotheek naar vermogen uit te breiden, en het is daardoor thans reeds in het bezit van eene bibliotheek, die op koloniaal-nederlandsch gebied zeker als een der rijkste te beschouwen is en die vooral zeer rijk is aan werken en brochures, in de 17e en 18e eeuw over de bezittingen en handelingen der Oostindische Kompagnie uitgegeven. De Catalogus meldt de titels van meer dan 1300 geschriften, op één of een paar honderd na, alle over de nederlandsche koloniën handelende. Uit het reglement voor het gebruik van de bibliotheek, in den Catalogus opgenomen, blijkt dat zij alle maandagen voor de leden van het Genootschap geopend is niet alleen, maar ook dat de leden in Nederland boeken er uit aan huis in leen kunnen ontvangen; een vrijgevige bepaling die het nuttig doel, met de stichting beoogd, allezins in de hand zal werken.

XLI.

Koloniale Jaarboeken. Derde Jaargang. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1863. 8o.

In den vorigen jaargang van dit Tijdschrift (Dl. II, bladz. 240—244) werd reeds gewezen op de twee eerste jaargangen van de Koloniale Jaarboeken. Die beide jaargangen verschenen te Zutphen, bij W. Thieme, onder den titel: Koloniale Jaarboeken, Maandschrift tot verspreiding van kennis der Nederlandsche en buitenlandsche overzeesche bezittingen. — Sedert heeft de uitgave plaats te 's Gravenhage bij Martinus Nijhoff en is de titel eenvoudig beperkt tot: Koloniale Jaarboeken. De gunstige meenning, die wij over de beide eerste jaargangen uitten, kunnen wij ook op den derden overbrengen. Aan den wensch, in onze vorige aankondiging uitgedrukt, dat de redaktie, in het belang van de Jaarboeken en van hun invloed op de openbare meening, zich bekend zou maken, is voldaan, doch de naam van den redakteur, den heer Robidé van der Aa, komt eerst sedert het verschijnen der eerste aflevering van den vierden of tegenwoordigen jaargang op den titel voor. De onderwerpen, in den derden jaargang besproken, blijken uit de hier volgende inhoudsopgave.

Het nieuwe onderzoek omtrent de Rembangsche zaak.

Money's plannen tot uitbreiding der katoenteelt in Britsch-Indië, door Herman.

Verdediging der Solosche policie tegen de klagten der landhuurders.

Koloniale kout uit de hofstad, door Robrecht van Peene.

XLII.

Jaarboekje Celebes 1864. *Uitgegeven door K. Sutherland. Makassar, K. Sutherland*, 1864. 8o.

Een jaarboekje van en voor Celebes! — Wie, die zich nog den tijd herinnert toen in geheel Nederlandsch Indië nog geen enkele partikuliere drukkerij bestond, toen de éénige uitgevers daar waren het gouvernement en het Bataviaasch Genootschap, — zou toen aan de mogelijkheid hebben geloofd, dat naauwelijks een kwart eeuw later een vloed van tijdschriften, dagbladen, brochures en jaarboekjes, alle in Indië geschreven en uitgegeven, de europeesche maatschappij daar zou overstroomen? Die groote intellektuëele beweging breidt zich nog steeds in Indië uit. De hoofdplaatsen van twee der gouvernementen van de zoogenaamde buitenbezittingen, Padang en Makassar, hebben reeds evenzeer haar dagbladen als de voornaamste hoofdplaatsen van Java, en reeds ook worden de bijzondere belangen dier gouvernementen in de Sumatra-Courant en in het Makassaarsch Handels- en Advertentieblad besproken. Dit laatste dagblad is thans reeds het vijfde jaar van zijn bestaan ingetreden en bevat menig welgeschreven artikel, dat in ruimeren kring verdient gelezen te worden, dan waartoe het bestemd schijnt. Maar te Makassar heeft men bovendien nog de behoefte gevoeld aan een eigen Jaarboekje, en daarvan hebben wij den eersteling voor ons liggen, die door de zorg en den ijver van den heer

K. Sutherland, den 1sten Februarij dezes jaars, het licht heeft gezien. Uit den aard der zaak kan men aan dit jaarboekje geene te groote eischen stellen. Toch komt het ons voor eene goede houding te hebben en te verdienen dat van zijn inhoud, voor zoover die niet is van den aard van gewone almanakken, in ruimeren kring kennis worde genomen. Het bevat eene lijst der Nederlandsche landvoogden te Makassar van 1838 tot heden; een overzigt van de staatkundige indeeling der gouvernements-, leenroerige bondgenootschappelijke landen van het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden; een naamlijst van de voornaamste thans regerende inlandsche vorsten in dit gouvernement, en een naamlijst van alle in genoemd gouvernement verblijvende ambtenaren, officieren en partikulieren, — en besluit met eenige bijdragen getiteld: Eenige makassaarsche en boeginesche legenden door B. F. Matthes; — Uit den vreemde (de Lampongs), door Alexander; — en: De wraak, episode uit de geschiedenis van Makassar (1864) door J. C. Tamson.

XLIII.

Een en twintig jaren in de Oost. Eene bijdrage tot de tropische gezondheidskunde, door F. A. C. Waitz. Arnhem. H. A. Tjeenk Willink. 1864. 8o.

Het zou ons moeijelijk vallen het boekje, welks titel wij hier vermelden en dat ons door de redaktie van het Tijdschrift ter aankondiging werd aangeboden, belangrijk te noemen. Zeker is het voor den lezer van weinig belang te vernemen, wat de schrijver hem omtrent zijn eigen persoon mededeelt, omtrent zijne komst, huwelijk en verblijf op Java, zijn huis te Buitenzorg, „in den letterlijken zin wemelende van vergiftige slangen" (??), over de daar op het rustbed *springende dikke adders* (??), een huis waarin hij desniettegenstaande volle vijftien maanden lang bleef wonen, enz. Anders zou het kunnen zijn met de levensregelen die hij den Europeanen in Indië ter instandhouding hunner gezondheid voorschrijft. Deze waren echter reeds bekend uit een werkje, door den schrijver reeds in het jaar 1829 te Amsterdam uitgegeven, en die regelen zijn bovendien niet alle aanbevelenswaardig, zoo als bijv. het slapen met open deur en ramen, dat slechts met behoedzaamheid en dan nog met het oog op lokaliteiten en individualiteiten aangeraden zou mogen worden en waarbij wij volstrekt ook niet des schrijvers meening tot de onze kunnen maken dat tropische togtlucht over het geheel genomen weldadig (op den slapenden mensch) zou werken; dat blimbings de verkieslijkste rinsche vruchten op Java zijn; dat aanbeveling zou verdienen (althans de schrijver neemt zich zelven tot voorbeeld) het dagelijks eten na de siësta van twee of drie groote ananassen, enz. Sommige beweringen komen ons ook weinig juist voor, zooals dat de sterfte onder de blanke zuigelingen in Indië grooter zou zijn dan die onder de inlandsche, enz. enz. Het is een vlugtig boekje, waarin evenwel ook meerdere nut-

tige wenken voorkomen, maar dat in geene geringe mate de strekking schijnt te hebben de aandacht te vestigen op den persoon des schrijvers en op zijne geneeskundige verrigtingen in Indië, en meer in het bijzonder: — op zijne bestrijding van het in vroeger jaren in Indië zoozeer misbruikte kalomel op de uitkomsten door hem op Java verkregen met de toepassing der watergeneeskunde, en op de vroeger reeds door hem voor den Europeaan op Java aanbevolen leefregels. Belangrijke nieuwe gezigtspunten hebben wij in het boekje niet opgemerkt.

V.

XLIV.

Beschouwingen over Java in een reeks van artikels geplaatst in het Tielsch stads- en arrondissements weekblad, *door J. J. Hasselman. Tiel. A. van Loon.* 1864. 8o.

Onder de verschijnselen, die zich op het gebied der koloniale litteratuur in de laatste jaren menigvuldig voordoen, behooren die, welke de terugkaatsing zijn van weinig logischen gedachtengang. Men verwondere zich daar niet over. Zoovelen, die uit Indië terugkeerden met hunne daar opgedane overtuiging en met hunne daar verkregen ondervinding, konden moeijelijk lijdelijke toeschouwers blijven bij den koloniaal-staatkundigen strijd, die sedert lang met toenemende warmte en heftigheid wordt gevoerd. Velen moesten zich verpligt of geroepen achten in het openbaar te waarschuwen tegen eene rigting, die zij verderfelijk waanden of aan te bevelen het stelsel, dat reeds zijne vruchten had gebragt. Maar velen hunner hadden er zeker in vroeger jaren nooit aan gedacht de pen voor het publiek te voeren en eene eenzijdigheid of beperktheid van opvatting en inzigt, die hun eigen was geworden onder den invloed van eene indische en ambtelijke loopbaan, kon zich niet in het openbaar vertolken zonder kritiek uit te lokken. Die beperktheid van inzigt deed bovendien dikwerf, waar geestdrift voor het bestaande op den voorgrond trad, de noodzakelijke gevolgen van een gegeven stelsel voorbijzien of de onvermijdelijke uitkomsten van er in aan te brengen verbeteringen miskennen, en zoo konden velen de klippen niet vermijden, die het hun doel had moeten zijn, bij de openbaarmaking hunner beschouwingen, in de eerste plaats te vermijden wilden zij het daarmede beoogde doel bereiken.

Wil men bij voorbeeld als bewonderaar optreden van het gouvernements suiker-; koffij- of indigo-stelsel met het oog op de baten die het afwerpt, aan de schatkist, — men kan er vrede mede hebben; maar door *slechts* aanhanger van dat dwangstelsel van *baten* te zijn *mits* de inlandsche bevolking *beloond* worde *geëvenredigd* aan den door haar *gepresteerden arbeid* en aan de door haar voortgebragte *waarde*, is men de speelbal eener zelfbegoocheling, voortgebragt door beperktheid van inzigt in de onvermijdelijke geldelijke konsekwentie van de *mits*, die het geheele stelsel van baten omverwerpt.

In de boekaankondiging n°. V van den vorigen jaargang wezen wij, zoo wij meenen in zeer verzachtende bewoordigen, op dwalingen van onderwerpelijken aard, waardoor het verklaarbaar wordt dat men met den eenen voet staat in het kamp van het behoud en met den anderen in dat van den vooruitgang. Wij hadden toen voor ons een geschrift van denzelfden schrijver, die onlangs de „beschouwingen over Java" als eene nieuwe brochure aan de koloniale letterkunde heeft toegevoegd.

Draagt deze brochure een ander karakter dan haar voorgangster? Reeds het motto, op het titelblad geplaatst, en dat, indien het bestemd is eenige beteekenis te hebben, ons voorkomt op grond eener begripsverwarring tusschen politieke volksvrijheid en individuëele vrijheid van personen, en dus geheel ten onregte, te zijn aangebragt, zou reeds den twijfel wettigen of men in de brochure wel een beter ensemble zal ontvangen dan in de vorige.

Maar de lezing der brochure brengt spoedig tot nog geheel andere overtuigingen, en men behoeft slechts de voorrede te doorloopen om te ontwaren dat de schrijver zich sedert tête baissée in het kamp van het gouden kalf heeft geworpen. Alles voor Nederland, — voor Java niets. — In de brochure zelve is nu ook geen spraak meer, gelijk in de vroegere, van de *mits* (zie boven) voor zijne adhesie aan het kultuurstelsel (p. 2 v. v.); vrije arbeid en de gewrochten van vrijen arbeid!... alles begoocheling; (p. 4) — waarom niet.... schandalen? Wij kennen die nu toch. — Partikuliere industrie!... laat de Javanen maar wakker worden en die ontwaking zou verschrikkelijk kunnen zijn voor de partikuliere ondernemers (p. 5); wij staan nu reeds op den rand van den afgrond (p. 12). — Natuurlijk, die ondernemers zijn immers de bloedzuigers van den Javaan. — De staathuishoudkunde.... voorzigtig er meê op Java! (p. 7). — Natuurlijk, de gewone verwarring ten opzigte van westersche begrippen en westersche beginselen. — De beoordeeling door het Tijdschrift van de vorige brochure van den schrijver schijnt beslissend op hem gewerkt te hebben en hem vierkant in het kamp van de reaktie te hebben doen overgaan. De antikritiek op die beoordeeling, de eerste 10 bladzijden der brochure beslaande, heeft uit den aard der zaak de strekking die kritiek te ontzenuwen. Wij hebben vrede met die strekking en meenen het oordeel over kritiek en antikritiek aan de lezers te moeten overlaten, maar de vreemde wijze waarop de kritiek besproken is zal het noodig maken dat men haar naauwkeurig aan de antikritiek toetse.

Wij konstateren hier voornamelijk den vooruitgang des schrijvers op de baan der reaktie. Hoofdstuk II der brochure is gerigt tegen de partikuliere industrie; hoofdstuk III tegen hervorming van het landrentestelsel; hoofdstuk IV tegen beperking van de willekeur der hoofden door de magtiging tot het wederzijds individuëel sluiten van kontrakten van kultuur en arbeid tusschen bevolking en ondernemers, en hier wordt op nieuw opgedischt (zie de Rembangsche schandalen) dat de Javaan *geen' vrijen wil kan hebben en ook niet heeft en maar zeldzaam met oordeel des onderscheids handelt* (p. 20). In dit vierde hoofdstuk zal men kurieuse staaltjes van redeneerkracht aantreffen om de boven kursief gedrukte stelling te bewijzen (p. 21) en om

voor de bevoegdheid der hoofden tot daden van willekeur in de bres te springen (p. 22); en aan overdreven en zelfs aan volkomen onjuiste voorstellingen van de Javanen ontbreekt het daarin evenmin. — Hoofdstuk V is een aanval op eene ministeriëele redevoering en heeft overigens de strekking te doen gelooven dat eene maatschappij als de Javaansche het *best* door *ambtenaren* ontwikkeld wordt — en onder die ontwikkeling, het betoog bewijst het, wordt eigenlijk verstaan het goudslaan uit de Javanen; — alles lost zich thans bij den schrijver op in goud voor Nederland. — In hoofdstuk VI nieuwe aanvallen tegen de vrij-arbeiders en vergoding van het kultuurstelsel, dat in de volgende hoofdstukken in prachtig toilet wordt vertoond, in een mantel van goud — voor Nederland, — maar dat een meer en meer kwellend ijzeren dwangbuis van den Javaan verbergt. — Zelfs de indigo-dwangkultuur vindt men er in een fraai gewaad; — heeft zij niet zoo veel bloedgoud opgeleverd, en waarom zou men dat goud voortaan derven? — Men herkent in deze brochure naauwelijks meer den schrijver der „Beschouwingen over de partikuliere industrie," die hoog opgaf van zijn verlangen dat de Javaan *betaald* zou worden in *evenredigheid* van den *arbeid* dien hij verrigt en van de *waarde* die hij *voortbrengt*, en die eischte dat de Javaan krachtig in bescherming genomen zou worden tegen knevelarij en willekeur van zijn *hoofden* en *gehandhaafd en beschermd in zijne persoonlijke vrijheid en eigendom.* Niets daarvan treft men aan in de tegenwoordige brochure, maar wel het tegenovergestelde. Alles is thans goed, mits het maar het batig slot verhooge.

Wij verwonderen er ons niet over. Het stelsel, in de vorige brochure van den schrijver voorgestaan, is niet houdbaar. Een stelsel van dwangkultuur verbonden aan een stelsel van persoonlijke vrijheid is zuivere onzin. Een stelsel van de meest mogelijke millioenen voor Nederland door middel van het dwangstelsel, verbonden aan een stelsel van betaling in evenredigheid van verstrekten arbeid en voortgebragte waarde is weinig minder bestaanbaar. De schrijver heeft dat zeker gevoeld en begrepen dat hij heeft moeten kiezen, — en zijne voorliefde voor het kultuurstelsel en zijne vijandigheid tegen de partikuliere industrie hebben hem den eenen voet, waarmede hij nog in het liberale kamp stond, geheel doen terugtrekken. De schrijver heeft zich, door het opgeven zijner tweeslachtigheid, op een zuiverder standpunt geplaatst en wij danken hem daarvoor. Zoolang hij onder de vlag voer van zijne vorige brochure moesten velen minder helderzienden misleid worden door de schoone phrasen in het belang der Javanen, daarin ten beste gegeven. Het kriterium van de tegenwoordige brochure is eenvoudiger, daar het niet meer dualistisch is. Het vertoont ons het batigslotstelsel volkomen naakt. Het koloniaal stelsel is voortreffelijk, *want* het geeft zooveel millioenen aan Nederland. — Het is het argument der millioenen, en voor velen is *dat* argument alleen afdoende. — Maar de natie weet thans ook reeds welke de beteekenis is van de batige saldo's voor zoovele millioenen inboorlingen die het helpen opbrengen.

XLVI.

Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, uitgegeven door de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië. Dl. XXVI. Zesde Serie Dl. I. 1863—1864. *Batavia. H. M. van Dorp*, 8o.

Het is ons een genoegen hier een nieuw deel van het Tijdschrift der Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië te kunnen aankondigen. In het tweede deel van Jaargang 1863 van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië is de inhoud opgegeven van de drie deelen van het Natuurkundig Tijdschrift, in de jaren 1861, 1862 en 1863 uitgegeven, en daaruit bleek dat de Natuurkundige Vereeniging met ijver op den steeds door haar bewandelden weg voortging. Het 26e deel, waarmede tevens de zesde serie van haar Tijdschrift wordt geopend, is daarvan een nieuw blijk. Uit de volgende inhoudsopgave, eenigzins naar de vakken gerangschikt, zal men ontwaren over welke onderwerpen de werkzaamheden der Vereeniging in het jongste jaar voornamelijk hebben geloopen.

Recherches sur la faune erpétologique de Bornéo, par A. C. J. Edeling.
Verslag betreffende de berekening der tabellen voor de Nederlandsch-Indische Levensverzekering- en Lijfrente-Maatschappij, door J. A. C. Oudemans.
Algemeene vergadering gehouden den 28sten Februarij 1863.
Bestuursvergaderingen gehouden van 14 Maart tot 17 Oktober 1863.

In de verslagen der vergaderingen van de Vereeniging, die geregeld tweemaal 's maands gehouden werden, komen talrijke mededeelingen voor betreffende delfstoffen, plantenprodukten, kultures, dieren, enz. Zij toonen aan, dat de Vereeniging eene levendige briefwisseling onderhoudt en dat zij nog voortdurend geniet de deelneming van de beschaafde maatschappij in Indië.

Met belangstelling hebben wij ook uit het voor ons liggend deel ontwaard dat het eindelijk aan de Vereeniging is gelukt in het bezit te geraken van een eigen gebouw, zoodat zij zich thans ook met kracht kan toewijden aan de uitbreiding van hare bibliotheek en vooral van haar museum.

V.

VERSLAG
DER KOMMISSIE UIT HET INDISCH GENOOTSCHAP
OVER DEN
AANLEG VAN EEN SPOORWEGNET
OP
JAVA.

Het bestuur van het Indisch Genootschap heeft ons in kommissie gesteld en uitgenoodigd, om een oordeel uit te brengen over het ontwerp eener door de heeren Banck c.s. aangevraagde koncessie, voor den aanleg van spoorwegen op Java.

Hoezeer wij met den wensch om iets bij te dragen tot het doel van het Genootschap: de bevordering der belangen van Java; ons volgaarne bereid hebben verklaard aan die eervolle opdragt gehoor te geven, beseffen en gevoelen wij niet minder het moeijelijke dier taak. Gewigtig toch is het onderwerp en veelomvattend het plan, door de aanvragers ontworpen, terwijl de bouwstoffen voor eene grondige beoordeeling van de berekeningen, waarop dat plan rust, en van de vermoedelijke uitkomsten, die de aanvragers zich belooven, voorzooveel de kommissie die bouwstoffen heeft kunnen verzamelen, geringer zijn dan noodig is om met zekerheid een oordeel uit te spreken.

Maar indien de kommissie die bezwaren zich niet heeft ontveinsd, zij heeft zich daardoor niet laten terughouden om, zooveel haar doenlijk was, met zorg, naauwgezetheid en onpartijdigheid zoowel van de gegevens der heeren Banck c.s. als van de bronnen die haar ten dienste stonden gebruik te maken, en zij vleit zich dat het resultaat harer beschouwingen, mogen die al onvolledig zijn, door het bestuur en de leden van het Genootschap, zal worden getoetst aan de zucht om zooveel licht, als onder onder ons bereik ligt, over een onderwerp te verspreiden, dat meermalen

de aandacht van het Indisch Genootschap heeft getrokken, getuigen daarvan het belangrijk verslag der kommissie uit het Genootschap over de wijze waarop de spoorwegen op Java kunnen worden aangelegd en de beraadslaging daarover in de vergadering van den 14den Maart 1862.

Wij zouden in nuttelooze herhaling vervallen, indien wij op nieuw de behoefte en het nut van spoorwegen op Java wilden betoogen; wij zouden te kort doen aan den eenparigen lof, dien dat lezenswaardig verslag ruimschoots verdient, indien wij onderstelden, dat de arbeid dier kommissie onvoldoende is geweest om de overtuiging te vestigen van de wenschelijkheid van den aanleg, in het algemeen, en aan dien door partikuliere krachten in het bijzonder, van dat uitstekend middel van vervoer; ook voor Java van zulk een groot gewigt; — eene overtuiging, die sedert geruimen tijd ook door de regering is gedeeld. — Het denkbeeld toch om spoorwegen op Java aan te leggen drong zich van zelf op, te midden van de toenemende produktie, den ongunstigen staat der wegen in de binnenlanden, het gemis van genoegzame transportmiddelen en de vruchtelooze, ja wanhopige pogingen om het vervoerwezen door andere middelen te verbeteren. In de gedurende 1840 en 1841 tusschen het indisch gouvernement en het opperbestuur gevoerde korrespondentie, wordt er bij herhaling op gewezen, als het afdoend middel om het transport te verbeteren. Al deinsde men terug voor de uitgaven aan de uitvoering verbonden, het nut en de doelmatigheid van spoorwegen voor Java werd *nooit* in twijfel getrokken *).

Inmiddels gingen vele jaren verloren, door bedenkingen van allerlei aard, door overweging eener lange reeks van adviezen, door wijteling in de keuze der middelen, ter verbetering van het vervoerwezen; tot dat twintig jaren nadat de eerste ernstige poging in het werk was gesteld om eene rigting aan te wijzen voor den spoorweg op Java, der tegenwoordige regering het voorregt ten deel viel, met medeweking der volksvertegenwoordiging, de eerste koncessie uit te reiken aan de heeren Poolman c.s. voor den aanleg van een spoorweg van Samarang langs Soerakarta naar Djokdjokarta.

De eerste schrede is alzoo gezet op den weg ter ontwikkeling van de onmisbare versnelde gemeenschapsmiddelen, en voorzeker was het niet moeijelijk te voorzien, dat weldra dat voorbeeld navolging zou vinden en de ondernemingsgeest opgewekt zou worden om koncessiën voor meerdere lijnen aan te vragen. Welke beweegredenen ook hebben geleid om aanvankelijk zich te bepalen tot de koncessie der betrekkelijk korte, maar zeker hoogstbelangrijke lijn van Samarang naar de Vorstenlanden; — hoevele redenen naar ons oordeel ook pleiten, om aan de voorstellen der indische regering en de zoo lang reeds uitgestelde plannen tot eene spoorwegverbinding eindelijk gevolg te geven; — hoe erkentelijk ook Indië zich ongetwijfeld zal blijven betoonen, voor het onmiskenbaar blijk van belangstelling van het moe-

*) Geschiedkundig overzigt van het transportwezen op Java. Bijlaag I van de Memorie van Beantwoording door het Ministerie.

derland, even zeker schijnt het ons toe, dat op den ingeslagen weg niet kan worden stilgestaan.

Terwijl rondom Nederlandsch Indië alles ontwikkeling verkondigt, de wedstrijd met omliggende landen is geopend en meer en meer inspanning eischt om niet ver ten achter te blijven, en de mededinging met andere vreemde koloniën of bezittingen thans reeds ernstig stemt tot maatregelen voor de toekomst, kan de nederlandsche staat, uit het begrip van zelfbehoud, zich niet terugtrekken uit den kring der beweging, waarin de belangen van zijne koloniën zijn geplaatst; eene beweging te magtig, om, door welken staatsman ook, te worden gestuit, doch die, verstandig geleid, een ruim aandeel belooft in de onschatbare vruchten, die op haren weg zijn uitgestrooid.

Er is geen redelijke twijfel, dat de regering, die, door den eersten Javaschen spoorweg te gunnen, zulk een overtuigend bewijs geeft, de ontwikkeling van Indië te willen bevorderen, geenszins zal aarzelen, krachtig de hand te leenen tot bevrediging der onmiskenbare behoeften aan meer algemeene middelen van gemeenschap op Java.

Wij zien dan ook, op bevel der regering, deskundigen het eiland doorkruisen, om de geschikste middelen en doelmatigste rigtingen op te sporen voor de toekomstige spoorbanen. De industriëele ondernemingsgeest laat zich evenmin wachten, en reeds heeft het indisch bestuur meer dan eene aanvraag bekomen tot koncessie van bepaalde spoorwegen.

Daaronder is voorzeker die van de heeren Banck c. s. de omvangrijkste. Eene lengte van 1065 nederlandsche mijlen beschrijvende, is de weg bestemd om, van Batavia uit, de residentiën Krawang, Buitenzorg, Preanger regentschappen, Banjoemas, Bagelen, Vorstenlanden (Djokdjokarta en Soerakarta), Samarang, Madioen, Kediri en Soerabaya te doorloopen en uit de middelpunten van produktie de havens van afscheep te bereiken.

Het verleenen eener afzonderlijke koncessie voor de lijn Samarang-Vorstenlanden heeft echter in die aanvraag eene wijziging gebragt, zoodat, behalve de verlenging van den termijn van rentewaarborg door den staat, aanvankelijk op 33 jaren thans op 50 jaren gesteld, ter vervanging der genoemde, de heeren Banck c. s. voorstellen: eene lijn uit Malang naar Pasoeroean en eene verbinding met de lijn Kediri-Soerabaya bij Modjokerto, terwijl zij eindelijk verzoeken om, indien de regering de voorkeur mogt geven aan partiëele en geisoleerde koncessiën voor spoorwegen op Java, hun moge worden gekoncedeerd, in de eerste plaats de lijn Batavia-Bandong, met een zijtak naar Buitenzorg met voorkeur voor eene lijn, hetzij Bandjar-Tjilatjap-Poerworedjo, hetzij voor eene lijn Kediri-Soerabaya met een zijtak uit Modjokerto naar Pasoeroean-Malang.

De rentewaarborg, dien de heeren Banck c. s. van den staat verlangen, beloopt een maximum van *f* 1,250,000 's jaars voor de eerstgenoemde lijn; van 1065 mijlen of *f* 1175 per mijl en per jaar; — voor de lijn tusschen Batavia-Buitenzorg, Bandong-Bandjar-Tjilatjap-Poerworedjo en tusschen Kediri-Soerabaya met een zijtak uit Modjokerto naar Pasoeroean-Malang,

te zamen lang p. m. 710 mijlen, een maximum van *f* 1,250,000 jaarlijks of *f* 1760 per mijl en per jaar; — en eindelijk voor de lijn Batavia-Buitenzorg-Bandong, lang 200 mijlen, een maximum van *f*. 1,042,625 jaarlijks of *f* 5230 rentewaarborg per mijl en per jaar, — of, mogt hun daarbij de voorkeur gegeven worden voor eene lijn Bandjar-Tjilatjap-Poerworedjo en eene Kediri-Soerabaya met een zijtak naar Pasoeroean-Malang, met eene mindere garantie dan *f* 5230 per mijl en per jaar; — naarmate hun voor die twee lijnen de preferentie verleend zal worden.

Naar het inzien der ondergeteekenden, staat, bij de beoordeeling dezer aanvraag, een belangrijk vraagpunt op den voorgrond en geldt het een beginsel, uit de oplossing van dat vraagstuk voortvloeijende, hetwelk een' beslissenden invloed op het verleenen van elke koncessie moet uitoefenen en wel bepaaldelijk of:

het algemeen belang van Java vordert den aanleg in het koncederen van enkele op zich zelve staande lijnen of van *één* doorloopende verbinding, die alle voorname havens en produktieplaatsen onderling vereenigt?

Op die vraag wenschen de ondergeteekenden in de eerste plaats een antwoord te geven, nadat zij, voor zooveel doenlijk, op verschillende omstandigheden en behoeften, die hier in aanmerking komen, hebben gelet, en zonder daarbij in oogenschouw te nemen de meerdere of mindere juistheid der berekeningen, waarop de aanvraag berust. De beoordeeling dier berekeningen blijve tot een tweede of verder gedeelte van dit verslag voorbehouden.

Wij hebben slechts indachtig te zijn aan den niet zoo zeer plaatselijk als wel algemeen gebrekkigen toestand der vervoermiddelen op Java; *zóó* bedenkelijk, dat reeds vroeger herhaalde klagten en vertoogen daarover zijn ingebragt; — door een' bevoegden beoordeelaar afgeschilderd als lijdende aan drie groote gebreken; duurte, gemis van snelheid en gemis van zekerheid. Eene zelfs oppervlakkige kennis der geschiedenis van het transportwezen op Java zal daarvan de volle overtuiging schenken, en den wensch levendig houden, dat de regering door krachtiger middelen dan zij tot dusver, met onvoldoenden uitslag, heeft kunnen bezigen, aan de telkens wederkeerende moeijelijkheden een einde trachte te maken.

Hebben de pogingen der regering totdusver gefaald, evenmin schijnt het vooruitzigt te bestaan, dat, zonder buitengewone kosten, talrijke bezwaren en overdreven eischen aan den arbeid der inheemsche bevolking, tot een even doortastend en veelbelovend middel van herstel de toevlugt kan worden genomen, als tot dat door de wetenschap onzer dagen aangewezen als de hefboom van ontwikkeling en de verspreiding van volkswelvaart: de ijzeren spoorbaan.

Moet inderdaad, wat niet twijfelachtig schijnt, de behoefte in zoo ruime mate worden erkend, dan kan daarbij de beteekenis van eene baan, ter lengte van iets meer dan 175 mijlen, aan de heeren Poolman c. s. gekoncedeerd, niet groot zijn voor een land met eene oppervlakte van 2330 vier-

kante geographische mijlen; met eene steeds toenemende produktie en eene bevolking van meer dan 12 millioen.

Bekend is het dat in Europa uitgebreide lijnen steeds de voorkeur hebben getrokken. De ondervinding heeft genoegzaam bewezen, dat het belang van den staat door koncessiën van korte lijnen weinig is bevorderd geworden, dat de regeringen vaak zich opofferingen hebben moeten getroosten, om latere verbindingen of verlengingen tot stand te brengen. Wij willen, ten betooge daarvan, wijzen op Frankrijk, welks regering onderscheidene lijnen willende daarstellen, die aan de oude maatschappijen geene voldoende winsten beloofden, — die derhalve ongezind waren, die minder voordeelige banen te aanvaarden en daardoor hare winsten te zien verminderen, — zich heeft verpligt gezien, aanmerkelijke voorregten en een ontzaggelijken rentewaarborg voor die lijnen aan te bieden, onder afstand, gedurende een aantal jaren, van het vroeger bedongen aandeel in de voordeelen der oude lijnen; tengevolge waarvan het nominale, door den staat gegarandeerde, kapitaal, tegen een gemiddelden interest van $4^3/_4$ pct., reeds was geklommen tot de verbazende som van ruim vier duizend millioen franc.

Vrij algemeen is het gevoelen, dat, indien de staat er op bedacht ware geweest hoe de voortgaande ontwikkeling van handel en nijverheid de onmisbaarheid van een volledig spoorwegnet zou doen ontstaan en aan de eerste maatschappijen, die zoo krachtig door den staat zijn ondersteund, hetzij geldelijk, hetzij door den aanleg van kunstwerken en banen *), daarvoor ook de verpligting hadde opgelegd tot den aanleg en de exploitatie van geringere banen, de regering nooit geroepen zou zijn kunnen worden tot zulke aanzienlijke opofferingen als omstandigheden, die moeijelijk te voorzien zijn, noodig hebben gemaakt.

Het is dit besef en die ondervinding, die de keizerlijke regering genoopt hebben om de opname te bevorderen van lijnen, die geen vooruitzigt opleverden immer te zullen worden aangelegd, en waartoe de oude maatschappijen door eene kombinatie, waaromtrent wij hier in geene bijzonderheden kunnen treden, eindelijk zijn overgehaald.

De lessen van het verledene indachtig, schroomde de regering niet ook een geheel spoorwegnet in Algiers te ontwerpen, dat de geheele kust volgen, de drie provinciën Constantine, Algiers en Oran verbinden en bovendien vertakkingen hebben zal met alle voorname havens.

De uitvoering door de eerste koncessionarissen gefaald hebbende, is aan eene groote maatschappij (Compagnie des Chemins de fer de Paris à Lyon et la Méditerranée) eene lijn voor het doorloopend verkeer opgedragen (binnen een tiental jaren) van Algiers naar Oran, behalve nog de lijn van Philippeville naar Constantine.

Indien al de geschiedenis van het stoomspoorwezen ons leert, dat aan-

---

*) Volgens E. Flacat, Les Chemins de fer en 1862 et 1863, bedroeg voor de oude lijnen (anciers reseaux) 8,378 mijlen die staatshulp 726,275,920 franc en zou die voor de nieuwe 562,962,462 kunnen beloopen.

vankelijk slechts korte lijnen zijn aangelegd, zelfs zonder eenig bepaald plan tot latere verbindingen, dan moeten wij echter daarbij niet uit het oog verliezen, dat de ondervinding nog weinig het thans zoo onwederlegbaar bewijs had gegeven, hoe de stoutste verwachtingen van den invloed des spoorwegverkeers zouden worden overtroffen. En allezins begrijpelijk is het, dat de eerste groote kapitalen zich slechts waagden aan lijnen, waarvan de berekening der kosten en opbrengsten de zekerste scheen. Bovendien was, uit den aard der zaak, de deelneming aanvankelijk niet even groot als toen de stoom schier uitsluitend de beweegkracht van het voertuig is geworden.

Maar toen ook hebben onderscheidene staten, die *of* zelven spoorbanen uit de openbare geldmiddelen hebben aangelegd, *of* door staatshulp invloed op de bestaande maatschappijen uitoefenden, het belang leeren inzien, om instede van enkele lijnen, een spoorwegnet te bekomen, naar de algemeene behoeften van het land, door de ondervinding geleerd, dat bij koncessiën van aaneengeschakelde lijnen de kansen tot dekking der gewaarborgde renten door de voordeeliger uitkomsten van de eene lijn boven de minder gunstige van andere worden opgewogen.

Gelukkig voor dat doel, zien de onderscheidene spoorwegmaatschappijen ook het groote nut van vereeniging en zamensmelting in, zoowel tot vermindering van de exploitatiekosten, op kleinere lijnen onevenredig groot, omdat toch ieder afzonderlijk, personeel, werkplaatsen en gebouwen vereischt, die gemeenschappelijk weinig meer kosten na zich slepen; — als ook om gelijkelijk deel te hebben aan het vervoer van de massa goederen, die over eene geheele uitgestrektheid niet gelijkelijk verdeeld is. Deze zamensmelting heeft, om die en andere redenen, meer en meer navolging gevonden en de voordeelige uitkomsten daarvan bleven niet uit. In Engeland hebben ongeveer honderd maatschappijen zich in enkele groote opgelost.

In Frankrijk was het oorspronkelijk getal van 59 maatschappijen met koncessiën voor 11496 kilometers reeds in 1855 verminderd tot 24, waarvan 8 alleen 10729 kilometers in exploitatie zouden brengen *); en in 1863 waren alle hoofdspoorwegen, met de vertakkingen, door aanmoediging en medewerking der regering, in handen van slechts een tiental aanzienlijke maatschappijen gekomen.

Een blik op Frankrijks kaart toont ons als het ware een web van spoorbanen, hetzij reeds in exploitatie, hetzij in aanbouw, dat Parijs tot middenpunt heeft en zijne draden uitschiet tot de uiterste grenzen van het land.

Zelfs in Duitschland, waar de zamensmelting zoo weinig in de hand wordt gewerkt door het aantal staten en staatjes, die hunne afzonderlijke lijnen hebben, wordt het voordeel van vereeniging niet gering geschat, hoever ook het duitsche rijk in dat opzigt van het ideaal der eenheid nog verwijderd is.

Opmerkelijk is het hoe spoedig het dalen der exploitatiekosten, in ver-

*) Documents statistiques sur les chemins de fer publiés par ordre des ministre de l'agriculture, du commerce et des travaux publics.

houding tot de opbrrengsten, het nut en het voordeel der aaneenschakelingen heeft bewezen, zoodat de staat en de aandeelhouder gelijke reden, in gelijk opzigt, hebben zich daarin te verheugen, gezwegen nog van de gunstige terugwerking op het handelsverkeer en van den invloed op de gemeenschap der ingezetenen onderling.

Toen ook voor het uitgestrekte Britsch-indisch rijk het tijdstip was aangebroken, dat de staatkundige gesteldheid en de ontwikkeling zijner talrijke hulpbronnen van landbouw en industrie, de behoefte aan spoorwegen deden gevoelen, ontwierp de gouverneur-generaal, lord Dalhousie, een volledig spoorwegnet; en hoezeer de aanleg en exploitatie is opgedragen aan meerdere maatschappijen, aan wie te zamen 4680 engelsche mijl is gekonceedeerd, moet daarbij in het oog worden gehouden, dat de East-indian Maatschappij niet minder dan 1591 engelsche mijlen of 2360 kilometers, de Great Indian-Peninsula Maatschappij 1266 engelsche mijlen of 1890 kilometers, de Madras-Maatschappij 846 engelsche mijlen of ongeveer 1260 kilometers, en de overigen van 400 tot 700 kilometers op zich hebben genomen; zoodat die groote uitgestrektheid, ieder op zich zelve, een aanzienlijk doorloopend verkeer verzekert, en het doel van groote lijnen wordt bereikt; maar vooral dat allen in het voorregt deelen eener rentegarantie door den staat, tot het volle bedrag der kosten van aanleg, waardoor de bezwaren tegen mogelijk minder gunstige resultaten voor de aandeelhouders zijn weggenomen, zoodat indien ook enkele lijnen aanmerkelijk korter waren, zij in elk geval tegen verliezen gewaarborgd zouden zijn.

Wij achten het genoegzaam bekend, dat de kapitalisten, die hun geldelijken steun aan spoorwegondernemingen schenken, uit beweegredenen, die wij hebben ontvouwd, en derhalve op grond van berekeningen door de ondervinding gestaafd, in verschillende gevallen veeleer gezind zijn, deel te nemen aan een volledig doorloopend spoorwegplan, dan aan enkele op zich zelve staande lijnen, — terwijl de staat, door de uitvoering van lijnen, voor de maatschappijen welligt ondergeschikt maar voor het publiek belang zooveel te wenschelijker, te verbinden aan de voorwaarde van rentegarantie of subsidie over het geheel, dat algemeen belang krachtig kan bevorderen.

Indien onze beschouwing in het algemeen juist moge geacht worden, dan hebben wij te onderzoeken of zij voor Java in het bijzonder van toepassing kan worden verklaard.

Zoo de overtuiging wortel heeft geschoten, dat de behoeften in Indië, niet alleen die van den algemeenen handel en de partikuliere nijverheid, maar ook de belangen des gouvernements, onvermijdelijk iets vroeger of later uitgebreide spoorweglijnen in het leven zullen roepen, dan schijnt het ons toe, dat de regering tijdig bedacht behoort te zijn op de middelen, om met de minste opofferingen of, beter uitgedrukt misschien, met het geringst mogelijk gemis van voordeelen uit de koloniale hulpbronnen, in die behoeften te voorzien en zich te nutte te maken wat de geschiedenis van andere spoorwegbanen reeds heeft geleerd, en derhalve aan zoodanige maat-

schappij den aanleg van een spoorwegnet te gunnen, die bereid is om de kwade kansen van eenige lijnen op te wegen tegen de gunstiger vooruitzigten op voordeel door andere.

Dit schijnt ons te noodzakelijker op Java, omdat, indien het al moeijelijk is, met eenige zekerheid, het vervoer van goederen en personen te berekenen, waar schier alle statistische opgaven van eenige waarde ontbreken, het ontwijfelbaar is, dat sommige lijnen, om meer dan eene reden, die wij straks zullen ontvouwen, althans in vele jaren niet die uitkomsten zullen geven kunnen, aanlokkend genoeg om, zonder aanmerkelijke tegemoetkoming van den staat, eenige maatschappij bereid te vinden tot den aanleg of de exploitatie daarvan.

Dit zal, gelooven wij, voldoende blijken als wij nader stilstaan zullen bij de onderscheiden lijnen, in de aanvraag der heeren Banck c.s. vervat.

Het is de heer Stieltjes, die den raad heeft gegeven, afzonderlijke lijnen te ontwerpen, met het oog op latere verbinding tot een spoorwegnet, en die lijnen aan eene of meer aanvragers te koncederen, die de meeste waarborgen van soliditeit aanbieden *), maar het schijnt ons toe, dat die zoo kundige rapporteur, hoewel hij laat voorafgaan dat het bergland, waardoor de verbindingen later zouden moeten loopen, een vrij moeijelijk terrein is, en in weerwil dat hij zekerlijk geen overdreven verwachtingen doet koesteren van de financiëele resultaten van spoorwegen in het algemeen op Java, nogtans uit het oog verliest, dat niet ligtelijk voor de minst produktieve en moeijelijkste lijnen immer ernstige aanvragen te voorzien zijn dan op zeer bezwarende voorwaarden voor den staat, en dat dan in waarheid zoude worden bevestigd de vrees, uitgedrukt door een onzer volksvertegenwoordigers, dat het partiëel verleenen van koncessiën tot zeer belangrijke staatstuitgaven zou kunnen leiden; terwijl bij het verleenen van afzonderlijke koncessiën van de voordeeligste lijnen welligt verwezenlijkt zal worden de twijfel van den raad van Indië, ook door dat lid der Staten-Generaal, gedeeld „of wanneer de partikuliere belangen eens bevredigd zijn „door den aanleg van een weg door de vlakte naar de Vorstenlanden „er nog geneigdheid zal bestaan om koncessie aan te vragen voor zij-„takken en verlengingen, die voornamelijk in 's gouvernements belang en „dat der bevolking moeten dienen en die bij een kostbaren aanleg niet „zoo dadelijk voordeelen belooven" †).

Voorzeker is het raadzaam te achten, dat het gouvernement, door zijne attributen van souverein, planter en handelaar, meer dan eenig andere regering belang hebbende bij verbeterd vervoerwezen, zich de gelegenheid en de middelen niet late ontnemen om de belangen van den staat en de bevolking met die der partikulieren te vereenzelvigen en bij den aanleg van een spoorwegnet bedacht zij, voorzorgen te nemen, dat juist die streken, die, hetzij door gebrek aan waterwegen, hetzij door andere natuurlijke beletse-

*) Memorie van den adviseur Stieltjes dd. 8 Januarij 1862 N°. 11.
†) Bijblad, bladzijde 1022. Zitting van 23 Junij 1863.

len, van goede, althans goedkoope, transportmiddelen verstoken zijn, voortdurend of niet dan ten koste van groote offers uitgesloten blijven van den stoomspoorweg, zoo teregt genaamd het volmaakste middel van binnenlandsche gemeenschap.

De kommissie uit het Indisch Genootschap, die den 24sten Maart 1862 een verslag uitbragt over den aanleg van spoorwegen op Java, meende zich niet te moeten verdiepen in bespiegelingen over de betrekkelijke waarde van afzonderlijk aan te leggen lijnen en van bepaald aaneengeschakelde en tot een zoogenaamd net vereenigde spoorwegen, want zij oordeelde die, op dat oogenblik, van weinig praktisch nut, omdat er geen vooruitzigt scheen, dat de regering of eenige maatschappij zoodanig net zou kunnen voltooijen, terwijl, naar haar inzien, verschillende afzonderlijke lijnen achtereenvolgens zouden kunnen worden aangelegd, met het oog op eene idealistische later te bewerkstelligen algemeene verbinding.

Sedert dat verslag is over het onderwerp meer licht verspreid. Een opzettelijk onderzoek heeft meerdere bijzonderheden bekend gemaakt, en mogen al de terreinkennis en het vermoedelijk verkeer ver van volmaakt zijn, zooveel althans leert ons dat onderzoek, dat meer dan waarschijnlijk sommige, in vele opzigten zeer wenschelijke, verbindingen, op zich zelve geene aanbiedingen tot den aanleg en de exploitatie zullen uitlokken, en zoo daarop moest worden gewacht, het spoorwegnet op Java inderdaad onder de idealen zou blijven gerangschikt.

Zulk een ideaal echter te verwezenlijken, zoo het in de magt der regering is, en geene te zware offers vordert, op doortastende wijze de lang verwaarloosde behoeften van onze rijkste bezitting te bevredigen, zouden wij rekenen tot de schoonste taak eener regering. Het daarstellen van slechts enkele lijnen en langer toeven zouden te betreuren zijn en blootstellen aan het gevaar in den wedren der mededinging, die meer dan ooit is geopend, dat Java blijve stationair en dus veroordeeld tot achteruitgang, althans tot den stilstand, dien velen, niet zonder bezorgdheid, in de laatste jaren hebben gadegeslagen.

Het is geen ijdel schrikbeeld, dat wij voorspiegelen, als wij wijzen op den vooruitgang van suiker voortbrengende koloniën als Cuba en Mauritius, of het koffijplantende Ceylon, op het groote Britsch-indische rijk, dat zich vleit met het vooruitzigt, binnen weinige jaren welligt, van eene theeproduktie gelijk aan die van China, gezwegen van andere produkten als katoen enz., die op Java nog géen of weinig ontwikkeling hebben gekregen; op de opkomst van Fransche koloniën, en niet minder op Australië, dat meer en meer zich krachtig op den voorgrond dringt.

Wij weten het, meer dan spoorwegen wordt vereischt, om Java zijne belangrijkheid niet te doen verliezen Het behoort niet tot onze taak dat meerdere aan te wijzen; maar te eerder om als noodzakelijkste middelen om het evenwigt te behouden, welligt te herwinnen, met al de warme belangstelling, die het schoone Java ons inboezemt, aan te dringen op den bouw van een volledig spoorwegnet.

Wat Britsch Indië betreft, wij zullen gelegenheid hebben, in den loop van dit verslag, meer dan eens te gewagen van den reuzenarbeid, die daar is ondernomen. Ceylon, met een gering inkomen, maar met eene schoone toekomst, bespaart reeds wat het kan voor de spoorwegen, die, welke bezwaren zij ook mogen ontmoeten, te belangrijk worden geacht in een staatkundig, militair en sociaal opzigt, zoo als de gouverneur van dat eiland in zijn laatste rapport zich uitdrukt, om niet ondernomen te worden; zij het ook, dat van die spoorwegen, als industriëele onderneming, geen dadelijk voordeel of onmiddellijke vergoeding kan verwacht worden.

Het openbaar bestuur van het kleine Mauritius, met eene oppervlakte slechts van 32 □ mijlen en eene bevolking van 310.000 zielen, is insgelijks bedacht op een spoorweg en zondert daarvoor uit de jaarlijksche overschotten eene bijdrage af van ongeveer drie en een half millioen.

Cuba, de koningin der Antillen, wel met eene oppervlakte die Java nabijkomt, maar eene bevolking van slechts iets meer dan een en een vierde millioen zielen, streefde het moederland (Spanje) vooruit in den aanleg van spoorwegen en bezit reeds een uitgebreid net van 1940 kilometers.

Wij hebben met een enkel woord reeds gewag gemaakt van het ontworpen, deels reeds aangevangen, spoorwegnet voor Algiers, waar slechts over een klein gedeelte, hoofdzakelijk langs de kust, nederzettingen hebben plaats gehad, dat slechts drie millioenen inwoners telt en ruim twaalf maal minder digt bevolkt is dan Java. Ontzaggelijk zijn de offers geweest die Frankrijk zich heeft getroost tot vestiging dier kolonie en toch is de regering bovendien niet teruggedeinsd voor een subsidie van 80 millioen franc aan eene groote maatschappij, belast met den aanleg van den spoorweg in die Afrikaansche bezitting, tevens met een rentewaarborg van 5 ten honderd, gedurende 75 jaren, over een gelijk kapitaal van 80 millioen franc.

Wij hebben ons bepaald bij enkele koloniën en gingen met stilzwijgen voorbij de spoorwegen die Jamaica, Demerary, Trinidad, Barbados en andere minder beduidende Engelsche West-Indische eilanden bezitten of te gemoet zien. Evenmin hebben wij ons opgehouden bij hetgeen tot het scheppen van de spoorbaan in Australië, in Canada en aan de Kaap de Goede Hoop is verrigt, want wij willen onze blikken wenden naar Java, met eene oppervlakte van 2330 □ geographische mijlen, eene bevolking van ruim twaalf millioen zielen, digter dan die van Groot-Brittannië en Ierland, Pruissen, Oostenrijk, Frankrijk, Italië, Spanje en Portugal en alle Duitsche en Skandinavische staten met uitzondering van Saksen *).

Wij vinden daar nog niets anders dan vervoermiddelen, de beschrijving waarvan, door deskundigen, wij niet willen herhalen, om zelfs den enkelen schijn van overdrijving te ontgaan; ons niet te min vleijende dat eene krachtige inspanning weldra het verloren terrein zal doen herwinnen.

Wij meenen genoeg gezegd te hebben ten betooge van het hooge gewigt voor Java van spoorwegen in het algemeen en van een volledig spoorwegnet

*) Tijdschrift voor Nederlandsch Indië van Oktober 1863.

in het bijzonder, maar wij hebben nog als een dringende beweegreden daarvoor aan te voeren, het belang der verdediging.

Men moge dat belang niet bij den aanleg van spoorwegen op den voorgrond willen stellen, die uitstekende gemeenschapsmiddelen mogen bovenal en naar ons inzien teregt genoemd worden werken des vredes, ter bevordering van landbouw, nijverheid en handel, — het zou niettemin die spoorwegen geene geringe waarde bijzetten, als de militaire belangen evenzeer door hen gelijktijdig bevorderd werden, want de staatsman van ervaring, de vriend van den vrede, blijft toch de kans van den oorlog nimmer uit het oog verliezen; — deze toch is vaak de voorwaarde des behouds van gene —; en ofschoon wij ons niet mogen rekenen onder de zeer weinigen, die in staat en geroepen zijn, het stelsel van verdediging op Java, iets meer dan hoogst oppervlakkig, te beoordeelen, verkeeren wij toch onder den indruk, dat eene stoomspoorverbinding van Batavia, — Willem I en Soerabaya met de veilige en verdedigbare haven aan Java's zuidkust, Tjilatjap, van groot gewigt voor die verdediging zou zijn.

Reeds in 1840 oordeelde de kolonel direkteur der genie van der Wijck het aanleggen van een spoorweg over de lengte van het eiland van onberekenbaar nut voor de verdediging. De heer Stieltjes drukt er op, in zijn rapport van 6 November 1862, hoe, om uit een politiek oogpunt de verdediging van het lange en smalle eiland Java mogelijk te maken, vooral de lijn Batavia-Tjilatjap van overwegend groot belang is. Intusschen acht hij en ook de genie-officier, die kantteekeningen op dat rapport heeft gemaakt, de lijn Bandong-Tjilatjap weinig produktief, zoodat bij afzonderlijke koncessiën weinig vooruitzigt bestaat, dat die verbinding opgenomen en dat groote belang behartigd zouden worden.

Bij gelegenheid eener aanvraag om koncessie, in 1857 door de firma Maclaine Watson en Co., wees de indische regering op het onberekenbaar nut van een spoorweg, van Batavia tot Soerabaya doorloopende. Het ondersteunen van zoodanig werk door geldelijke bijdragen zou, naar haar inzien, niet minder nuttig zijn dan de bouw van onderscheidene vestingen (waartoe groote sommen zijn besteed) en de verdedigingsmiddelen en strijdkrachten op Java zoo goed als verdubbelen *).

Wanneer wij ijveren tegen verbrokkeling van spoorweglijnen, dan treffen wij daarvoor nog een bondgenoot van hooge waarde aan in den generaal van Swieten, oud-kommandant van het Indisch leger, wiens stem te eerder in deze belangrijke aangelegenheid zal gelden, omdat die uitstekende krijgsman bij zijne beschouwingen den eersten rang toekent aan de middelen van ontwikkeling der welvaart van het land, en alleen de belangen der militaire verdediging in de voordeelen der spoorwegen zooveel mogelijk wenscht te doen deelen.

Bij hem is er alzoo geen spraak van eenige opoffering der burgerlijke belangen bij den aanleg van spoorwegen; maar hij meent die te kunnen

*) Geschiedkundig overzigt van het transportwezen op Java, bl. 16.

vereenzelvigen met de eischen van 's lands weerbaarheid, indien men zich, zoo mogelijk, niet tot den aanleg van alleenstaande weggedeelten bepaalt, maar eene doorgaande lijn over geheel Java daarstelt. — Ook dit, beweert de verdienstelijke generaal, is in het belang der burgerlijke belangen, vermits geïsoleerde lijnen lastig zijn voor het geregeld verkeer en nimmer de voordeelen kunnen afwerpen, die van een aaneengeschakeld net zijn te verwachten. Nu kan men, vervolgt hij, om het militair belang alleen, niet vorderen, dat al aanstonds eene doorloopende lijn over het geheele eiland worde daargesteld; maar dat belang wordt toch een overwegend motief daartoe te besluiten, wanneer dit ook voor de belangen van den handel en de nijverheid als nuttig en wenschelijk wordt geacht, al is zulks nog niet algemeen als dringend noodzakelijk erkend *).

Wij treden, als onbevoegden, noch in eene beoordeeling der gevolgen van spoorweglijnen uit een militair oogpunt, noch in eene overweging in hoever deze al dan niet eene wijziging zouden brengen in het thans aangenomen stelsel van verdediging. Het schijnt dat de bezwaren, die daaruit mogten voortvloeijen, ligtelijk zijn uit den weg te ruimen. Maar wij willen toch hulde bewijzen aan de onbekrompen zienswijze van den generaal, die de voorwaarden in ruimen zin aangeeft, hoe nijverheid, handel en oorlog een gemeenschappelijk middenpunt vinden kunnen.

Het denkbeeld van het aanleggen van zamenhangende lijnen van spoorwegen is ver van nieuw. Reeds een twintigtal jaren geleden was daartoe aanzoek gedaan. Ook de toenmalige gouverneur-generaal Rochussen stond het doorloopend verkeer met klem van redenen voor en ontwierp een plan waarvan de rigting zijn zou van Batavia langs Buitenzorg, verder door de vlakte van Bandong tot Tjilatjap, door het zuidelijk Banjoemas naar Poerworedjo, vervolgens tot Djokdjokarta en Soerakarta, om langs Ngawi en Kediri Soerabaya te bereiken †).

Ter bereiking van dit doel werd door het indisch bestuur eene jaarlijksche uitgaaf van anderhalf millioen gulden of, zoo de staatsinkomsten dit niet gedoogden, eene geldleening voorgesteld.

Dit grootsch ontwerp is echter afgestuit op de bedenkingen tegen de kosten, vermits het toenmalig gouvernement verklaarde liever geene spoorwegen te zien, hoe nuttig ook, dan de exploitatie daarvan aan partikulieren over te laten; een gevoelen door den opvolgenden landvoogd, den heer Duymaer van Twist, wederlegd, met het betoog dat de millioenen, die zouden moeten besteed worden uit eigen middelen van den staat, nuttiger aangewend kunnen worden voor den aanleg van waterwerken en kanalen, opname van rijstvelden, vermeerdering van personeel bij de kultures of de ontwikkeling der buitenbezittingen; en daarentegen de krachten van den partikulieren ondernemingsgeest tot het aanleggen van spoorwegen zouden kunnen worden ingeroepen.

---

*) Adres van den kommandant van het oost-indisch leger dd. 19 Junij 1862.
†) Geschiedkundig overzigt van het transportwezen op Java bl. 8.

Het denkbeeld van een spoorwegnet op Java werd in 1858 weder opgevat door de heeren jhr. J. C. Reijnst, W. Poolman en A. Fraser met een maximum maatschappelijk kapitaal van 125 millioen gulden, den aanleg en de exploitatie van 800 tot 1000 palen (ongeveer 1280 à 1600 kilometers) zich voorstellende, met een rentewaarborg door den staat, gedurende 33 jaren, van 5 pct. over voormeld kapitaal.

Ook dit plan vond bij de regering geen bijval, omdat zij aan staatsspoorwegen de voorkeur gaf en de rentegarantie van 5 à 6 millioen 's jaars op zich zelve reeds als een alles afdoend bezwaar werd aangemerkt.

Wij hebben ons niet te mengen in den strijd der gevoelens over den aanleg van spoorwegen door den staat, dan wel door partikulieren. Het pleit is beslist ten voordeele van private ondernemingen, aanvankelijk door het koninklijk besluit van 31 Oktober 1852 nº. 22 (Indisch Staatsblad nº. 4) later bevestigd door de koncessie, verleend aan de heeren Poolman c. s. Maar dewijl de nederlandsche schatkist om hare te korten aan te vullen, niet zonder eenigen grond de Indische behoeften schroomvallig berekent en het tijdstip waarin het moederland de bijdragen der kolonie niet meer zal behoeven, nog in een vrij verschiet schijnt te liggen, is het, naar ons oordeel, te vreezen, dat òf een zamenhangend stelsel van spoorwegen op Java pia vota zullen blijven, òf dat de afzonderlijke koncessiën, een gezamenlijk bedrag van gewaarborgde renten zal vorderen, de krachten van den staat zoo niet te bovengaande, althans op eene zware proef stellende, òf wel eindelijk, dat de verbindingen met die lijnen aan den staat zelven zullen worden overgelaten, ten koste van aanzienlijke offers.

Zijn wij uit overtuiging gestemd voor den aanleg van een spoorwegnet op Java, wij willen daarom niet voorbijzien de bedenkingen, die daartegen mogten kunnen worden aangevoerd. Wij wenschen die bezwaren te wegen en willen dan in de eerste plaats noemen de voorkeur die, volgens sommigen, de kanalisatie in onderscheiden oorden verdient boven de spoorbaan. De rapporten van den heer Stieltjes, over verbeterde vervoermiddelen op Java, dragen de onmiskenbare blijken eener hooge ingenomenheid met kanalisatie; maar wij mogen niet uit het oog verliezen, dat andere bevoegde beoordeelaars daarin niet deelen.

Een ieder, die ooit ooggetuige is geweest, of maar ook eene juiste voorstelling heeft der onstuimige kracht van de banjers, de opgezwollen bergstroomen, die in hunne onwederstaanbare vaart de kostbaarste werken plotseling verwoesten en vaak de kunst magteloos laten tegenover de natuur, jaren van inspanning verloren doen gaan in één oogenblik van vernieling, — zal het geenszins bevreemden, dat vele deskundigen, met het denkbeeld van kanalen en rivierverbetering, in stede van het spoorwegverkeer, niet instemmen.

Een onzer kundige Indische genie-officieren, die op het rapport van den heer Stieltjes dd. 6 November kantteekeningen heeft uitgegeven, wiens naam daarbij niet is vermeld en dien wij daarom ons moeten onthouden aan te wijzen, uit zijn gevoelen als volgt:

„De ondervinding toch heeft in Europa geleerd, dat juist na het aan-
„leggen van spoorwegen het vertier op de waterwegen is toegenomen.

„Buitendien, hoe zijn de waterwegen op Java? In de oostmoesson „grootendeels onbevaarbaar wegens droogte; in de westmoesson gevaarlijk „wegens banjers.

„Waterwegen zijn daarom reeds beter op Java „ „geschikt dan spoor-„ „wegen (ad 2o.), omdat zij beter met zijtakken kunnen doordringen tot „ „elk onderdeel."" Hieruit maak ik op, dat Stieltjes bedoelt, kanalen „aan te leggen met takken naar b. v. iedere fabriek, koffij- of indigoland „enz. niet onmiddellijk aan die kanalen gelegen. Doch van waar moet „het water voor al die zijtakken komen, zonder den rijstbouw te bena-„deelen? Daarentegen kan door hulpspoorwegen voorzeker in de behoeften „aan verbinding tusschen sommige lokaliteiten met de stambaan, voorzien „worden, en gewis zullen belanghebbenden niet verzuimen die aan te leg-„gen; maar op de meeste plaatsen zal de gesteldheid van den grond of „het beschikbare water niet toelaten hulpkanalen te graven.

„ „Voor het vervoer van hout zijn waterwegen meer geschikt dan spoor-„ „wegen" (ad. 3o.). Juist, doch alleen in zeer vlakke streken, waar de „banjers onbeduidend zijn, en nog daar (Demak b. v.) hoort men dat nu „en dan houtvlotten geheel of gedeeltelijk door banjers in zee gedreven „worden en soms, met eenige menschenlevens, verloren gaan.

„Transporten te water zijn op Java altijd vol gevaar en niemand zal „dien weg verkiezen boven spoorwegen.

„Van kanalisatie en bevaarbaarmaking van rivieren (ad. 4o.—9o.) met „uitzondering van enkele zeer vlakke streken, verwacht ik niet veel.

„Zoowel de oorspronkelijke uitgaven als de onderhoudskosten zullen zeer „aanzienlijk zijn. Het komt mij voor, dat zij, die zoo ligt denken over „bevaarbaarmaking van rivieren, nimmer het effekt in de vernielende kracht „van banjers, vooral in bergachtige streken, gezien hebben. Iedere zware „banjer veroorzaakt meestal aanzienlijke wijzigingen in de beddingen der „rivieren. Kolossale rolsteenen worden medegevoerd en zetten zich hier of „daar neder; nieuwe zandplaten ontstaan; bestaande worden opgeruimd. „Kortom, na iedere banjer zal men aanzienlijke uitgaven hebben om de „rivieren als 't ware op nieuw bevaarbaar te maken, daargelaten de te „herstellen waarschijnlijke verwoestingen van kunstwerken.

„Ook het stelsel van kunstmatige banjers en kunstmatige strooming op „vooraf bepaalde dagen (sub 8o. § 95), als niet zeer bezwaarlijk aangepre-„zen, komt mij zeer bezwaarlijk voor in bergachtige streken. Stieltjes „maakt geen gewag van deze moeijelijkheden. Hij schijnt er niet aan ge-„dacht of ze zoo ligt gesteld te hebben, dat zij geen bijzondere bespreking „zouden vereischen. Intusschen zou een aantooning hoe die moeijelijkheden „te overwinnen zijn, en eene raming van daarmede gepaard gaande kosten „van daarstelling en onderhoud, een schoon werk zijn, als.... het proef-„houdende kon wezen, wat ik op grond mijner veeljarige ondervinding en „waarneming meen te mogen betwijfelen. Ad. 9 zegt Stieltjes nogmaals dat

„spoorwegen en waterwegen elkander de hand moeten reiken, doch, zooals „reeds gezegd, is de konkurrentie van waterwegen m. i. in de meeste stre- „ken van Java weinig te duchten, en in Europa heeft de ondervinding „geleerd, dat beide zeer goed naast elkander kunnen bestaan, ja zelfs, dat „het vervoer per spoorweg langzamerhand de overhand krijgt. In zooverre „thans, waar daartoe gelegenheid is, op Java van vervoer te water wordt „gebruik gemaakt, geschiedt dat, behoudens enkele uitzonderingen, hetzij „om den zeer slechten staat der wegen, hetzij om de zeer hooge kosten „van vervoer te land.

„Van eene verbinding met de Solorivier en van de verbetering der Ke- „diri-rivier verwacht ik, om reeds boven aangevoerde redenen, niet veel. „Hoe dit zij, Stieltjes heeft, bij zijne niet te miskennen voorliefde voor de „waterwegen, te veel of wel teneenemale uit het oog verloren, dat het „water in de tropische gewesten met grooter voordeel voor de vruchtbaar- „making, dat is voor de bevloeijing der landerijen, kan aangewend wor- „den, dan tot het aanleggen en voeden van kanalen om bevaren te wor- „den, en dat zelden zooveel stroomend water wordt aangetroffen, dat „daarmede gelijktijdig eene goede bevloeijing en bevaarbare kanalen kunnen „worden daargesteld; waarbij nog komt dat kanalen, die geschikt zijn voor „de bevloeijing, slechts zelden gelijktijdig voldoen aan de eischen der bevaar- „baarheid. Bij het doen eener keuze, welk middel moet worden aangewend „om de kosten van vervoer tot een minimum terug te brengen, behoort „op dit alles in de eerste plaats gelet te worden, en wanneer het water „slechts op deze of gene wijze is aan te wenden, moet zeer zeker de voor- „rang worden gegeven aan het aanwenden van het water voor de bevloei- „jing. — Ook houde men in het oog, dat de waterwerken in bergstreken „en van geringe afmetingen, slechts geschikt voor kleine vaartuigen, weinig „of niets het transport van personen bevorderen en alzoo ook uit dit ge- „zigtspunt niet de spoorwegen, waarop, met toepassing van stoom, een „snel vervoer mogelijk wordt, kunnen vervangen."

Maar zelfs de heer Stieltjes, die voor kanalisatie niet ligt terugdeinst, zoo zelfs dat hij het denkbeeld oppert om Tjilatjap en Samarang door ka- nalen te verbinden, die weder onderling zouden te zamenhangen door een spoorweg, die de vaartuigen opnemen en uit den eenen naar den anderen waterweg overvoeren zoude, erkent toch dat zijn denkbeeld niet overal of immer uitvoerbaar is, onder anderen voor de gemeenschap van Ngawi-Ponorogo-Kediri.

Omtrent de verbetering van rivieren als de Progo- de Kediri- en Solo-rivieren moeten wij ons van een oordeel onthouden. Wij beroepen ons echter op het gevoelen van den direkteur der burgerlijke openbare werken in Indië: „dat aangezien de meeste noorder-strandvlakten van Java een vrij „sterk verhang hebben, de bevaarbare kanalen niet dan met vele ponden „en tientallen van schutsluizen en derhalve met veel arbeid en kosten „slechts zijn daar te stellen" en eindelijk herinneren wij de woorden van den oud-onderdirekteur der genie, den luitenant-kolonel Haitink:

„Ik voorzie nog weinig resultaten van de exploitatie op de Solorivier, „die eenige millioenen zal vorderen voor eene bevaarbaarmaking in alle „jaargetijden en voor eenigzins zwaar beladen schuiten en dan nog aan „de risico van totale mislukking blootstaat." *)

Wij hadden kunnen wijzen op Nederland, doorsneden met kanalen, waarop het vervoer toch steeds goedkoop is geweest en die den aanleg van een gansch spoorwegnet niet hebben teruggehouden, maar wij hebben niet willen teruggeven al de argumenten, die bij de beraadslagingen zijn te berde gebragt, ook omdat niet zonder grond men ons kan tegenvoeren, dat de ondervinding nog zal hebben te leeren, in hoever inderdaad die spoorwegen op zulk eene ruime schaal, wettig en noodig zijn, of de voorkeur verdienen boven onze vele en voor verbetering vatbare kanalen en rivieren.

Zooveel is zeker dat de herhaalde voorstellen uit Indië ter verbetering der gemeenschapsmiddelen, hetzij wat betreft de wegen, hetzij ten aanzien der kanalen, steeds op geldelijke bezwaren zijn afgestuit; en reeds ongeveer het vierde eener eeuw geleden betwistte de kolonel direkteur der genie wel niet de mogelijkheid om het vervoer door middel van kanalen te verbeteren, doch beweerde hij dat de kosten daarvan veel meer dan die van een spoorweg zouden bedragen.

Wanneer wij bedenken welke verbazende sommen in Europa zijn ten koste gelegd aan spoorwegen, dan kunnen wij toch daarom niet het beweren der voorstanders van kanalisatie dat de aanleg van kanalen, zoo niet minder althans zeker niet meer zou gekost hebben, ten volle beamen, want welk een weelde en overdaad zijn vaak bij die spoorwegen ten toon gespreid! — hoe dikwerf was de zucht tot het stichten van een monumentaal werk niet de drijfveer van ontzaggelijke kostbaarheid; maar ook hoe heeft de tijd niet geleerd vele groote uitgaven te vermijden en hoezeer zijn niet de prijzen van sommige materialen en andere voorwerpen gedaald.

Maar al ware ook de kanalisatie in Indië zoowel als in Europa met geringere sommen dan de spoorwegbanen daar te stellen, nimmer kan de eerste wedijveren met de laatste, in gevolgen van een ekonomischen, staatkundigen en krijgskundigen aard; — van morele en materiëele ontwikkeling.

De strijd der meeningen, omtrent de voorkeur die kanalen en riviervaart boven het spoorwegvervoer *al* dan *niet* verdient, is gansch niet nieuw.

In Engeland is die strijd sedert lang beslist. Reeds kort na de exploitatie der spoorwegen besefte men de grootere voordeelen daarvan. In Frankrijk was het verschil van meening het onderwerp van menig belangrijk geschrift †), — maar het voldingend antwoord daarop is geweest: eene verbazende uitbreiding van de spoorwegbaan, vooral onder de keizerlijke regering. Die strijd over kanalisatie geeft *nu nog* aanleiding tot beklag over de vroe-

---

*) Bijlage II van de Memorie van beantwoording over de koncessie tot het aanleggen en exploiteren van een spoorweg van Samarang over Soerakarta naar Djokjokarta.

†) Zie onder anderen: Collignon, Du concours des canaux et des chemins de fer — Les voies de communication par Teisnie. Vie à bon marché par De la Marre.

gere weifeling en vertraging in de uitvoering van spoorwegen, waarvan het land de nadeelige gevolgen thans nog ondervindt *). Diezelfde strijd was ook hevig, toen lord Dalhousie voor Britsch Indië een ontwerp van een spoorwegnet aanprees. Het werd bestreden door allen die verbetering van rivieren, kanalen en gewone wegen verre stelden boven het plan tot triangulatie van Indië met spoorwegen, zoo als het betiteld werd. Het werd verklaard, noch eenige morele noch financieële waarde te bezitten en, in een woord, uitgekreten voor eene „laughable absurdity" (eene bespottelijke ongerijmdheid), als een droombeeld en een hersenschim †). Maar de regering nam een ruimer gezigtskring en zonder de waarde van irrigatie, kanalisatie en andere openbare werken te miskennen, gaf zij hare volle goedkeuring aan het ontwerp, en slechts betrekkelijk weinige jaren zijn noodig geweest om, blijkens de laatste verslagen, een verblijdend uitzigt op te leveren op gunstige resultaten. En, al heeft men getracht die te ontkennen en gering te schatten, wij zullen gelegenheid hebben, reeds de voorloopige uitkomsten als hoogst voldoende te beschouwen.

Het schijnt ons bovendien toe, dat de voorstanders van kanalisatie of gewone verbeterde groote wegen op Java eene aangelegenheid van groot gewigt uit het oog verliezen, wanneer zij daaraan de voorkeur geven boven den spoorweg en wel deze, dat de eerste uitsluitend ten laste van den staat of van de inlandsche bevolking komen en het algemeen daarvan gratis partij trekt, hetwelk bij het bestaan van spoorwegen de kosten en het onderhoud daarvan zelf betaalt; terwijl de renten op het uit te geven kapitaal voor kanalen en gewone wegen met oneindig meerdere vrucht zou kunnen komen in kompensatie van gewaarborgde renten, die, zoo zij al blijken werkelijk te moeten worden uitgekeerd, niet anders dan als een voorschot kunnen aangemerkt worden dat vroeger of later terugkeert; op een tijdstip soms ver af in het leven van een individu, doch voor dat der volkeren geenszins zonder waarde.

Maar wij behoeven de weldaden van waterwegen niet in tegenstelling te plaatsen met die der spoorwegen. Het verkeer van beiden, de ondervinding leert het, wordt wederkeerig gevoed. Immers de ijzeren baan strekt zich met voordeel uit tot alle voorname rivieren of stroomen; zoowel tot Rijn en Oder, Donau en Wolga, Seine en Elbe, als tot de groote meren van Amerika en de uitgestrekte steppen van Rusland.

Die stroomen en rivieren worden, ten gevolge der spoorwegbaan, geenszins verlaten. En als men denkt aan de konkurrentie der waterwegen in Europa of in Amerika, stelt men toch hoofdzakelijk zich die voor door stoomvaartuigen, maar waaraan ook de spoorwegen evenzeer krachtig het hoofd weten te bieden, in weerwil dat de mededinging der waterwegen schier algemeen bevorderd is door afschaffing of verlaging der aloude tolregten en

---

*) Les chemins de fer aujourd'hui et dans cent ans chez tous les peuples par A. Audiganne.
†) Vide: Address to the members of the house of Commons on the relation between the Cotton crisis and Public Works in India.

daarentegen in onderscheiden landen de spoorwegen onderworpen blijven aan eene belasting ten behoeve van den staat.

Ondervinden in Europa de waterwegen in hunne mededinging gedurende ettelijke maanden het nadeel van gesloten water door het ijs; in Indië treden daarvoor de banjers in de plaats, en zoowel hier als daar rekenen de handelaar en de ondernemer uit, hoe de langere omweg van den waterweg hun blootstelt aan verlies van tijd, van renten, verzekerings-premiën en vaak beschadiging, die door lagere tarieven van de riviervaart niet immer worden opgewogen; of als in Indië de westmoesson is ingetreden, hoe vaak duizenden aan waarde in de binnenlandsche magazijnen, met gevaar van achteruitgang der kwaliteit of het verlies der gelegenheid tot afzet van het produkt soms maanden lang blijft opgesloten, omdat de vaart op de rivieren gestremd of die langs de zeekust te gevaarlijk geworden is.

De spoorweg zou den handelaar of den nijverheidsman van die zorgen en dat gevaar ontheffen en volgaarne zou hij, zoo het noodig ware, zich daarvoor een betrekkelijk hooger vervoerloon getroosten.

Wij laten nog onvermeld de tallooze voorwerpen, die niet tegen den duur van het omslagtig vervoer langs de rivieren of gewone wegen zijn bestand, wier voortbrenging daardoor achterwege blijft en die vooral op Java spoedig te voorschijn komen en in een lang gevoeld gemis voorzien zullen.

Veeleer dan de konkurrentie der waterwegen te duchten, zouden wij willen aanbevelen hunne verbetering en instandhouding niet te verwaarloozen, juist om ze te doen strekken den spoorwegen belangrijke vrachten aan te voeren. Zullen wij nog wijzen op den ons zoo bekenden breeden Rijn, bedekt als het ware met op en neerwaarts stoomende vaartuigen, van wier boorden men links en regts langs beide oevers de spoorwagens gestadig heen ziet snellen?

Een voorbeeld nog, hoe weinig grond er bestaat tot vrees in het algemeen dier wederkeerige mededinging, voorbedachtelijk ontleend aan eene vroegere periode, toen in Frankrijk de twist over dit vraagstuk de gemoederen het meest bezig hield; toen de spoorwegen nog niet hunne volkomene uitwerking bewezen konden hebben en de riviervaart nog bij velen werd voorgetrokken.

Wij achten de gegevens, in dat tijdstip verkregen ter vergelijking van spoorweg-, rijtuig- en riviervervoer, belangrijk genoeg om ze hier in te lasschen.

La comparaison des chemins de fer avec les routes de terre et les voies navigables exigerait de longs développements qui ne doivent point trouver place ici. Nous nous bornerons à signaler les faits les plus saillants qui ressortent de cette comparaison.

La vitesse moyenne des transports peut être évaluée comme suit:

Pour les voyageurs et messageries ou marchandises à grande vitesse, elle est:

De 35k à 72k à l'heure sur les chemins de fer;

De 10k à 16k à l'heure sur les routes de terre pour les voitures publiques;

De 10k à 20k à l'heure sur les rivières desservies par des bateaux à vapeur.

De même, pour les transports de marchandises à petite vitesse, elle est:

De 15k à 30k à l'heure sur les chemins de fer;

De 3k à 4k à l'heure sur les routes de terre pour les entreprises de roulage;

De 2k à 8k à l'heure sur les voies navigables.

Les tarifs perçus par kilomètre sont, en moyenne:

Sur les chemins de fer, de 6c à 6c 6 par voyageur et de 7c 6 par tonne;

Sur les routes de terre, de 10c à 12c par voyageur et de 3c par tonne;

Sur les voies navigables, de 3c à 5c par voyageur et de 3c à 5c par tonne.

Quant aux prix de revient par kilomètre, nous avons vu qu'ils étaient sur les chemins de fer tout-à-fait subordonnés à l'abondance du trafic, et que, dans l'état actuel des choses, ils étaient en moyenne de 2c, 6 par voyageur et de 3c, 3 par tonne, non compris la rémunération des capitaux de premier établissement, qui, limitée à 5 p. °/₀, porterait ces prix à 3c, 2 et à 4c, 1. Sur les routes de terre, en supposant les diligences et les voitures de roulage marchant à chargement complet, les prix de revient ne peuvent que difficilement descendre au-dessous de 7c par voyageur et de 12c à 15c par tonne de marchandises. Enfin, sur les voies navigables, le prix de revient pourrait s'abaisser à 0c, 2 pour un voyageur et à 0c, 5 par tonne, si, dans le premier cas, le chargement du bateau à vapeur était complet, et si, dans le dernier cas, non seulement le chargement était complet, mais si le prix de revient n'était pas augmenté par des droits de navigation qui peuvent le relever de 1c à 4c.

Ces conditions ainsi établies, il est facile de s'expliquer comment, depuis le développement des chemins de fer, il n'existe plus de services réguliers de messageries et de roulage que sur les lignes qui ne sont pas desservies par ces voies de communication. Encore ces services sont-ils pour la plupart destinés à venir en aide aux chemins de fer, pour les mettre en communication avec les pays qu'ils ne desservent pas directement.

Les transports de voyageurs par bateaux à vapeur ont considérablement diminué sur les rivières navigables dont le littoral est desservi par le chemin de fer. Sur quelques-unes, les bateaux ont cessé leur service; sur d'autres, ils ne peuvent se maintenir qu' à l'aide de tarifs qui donnent à peine à l'entreprise une rémunération suffisante.

Quant à la masse des transports qui s'effectuent sur les voies navigables, elle ne paraît pas avoir été amoindrie par l'établissement des chemins de fer: si elle a diminué sur quelques lignes elle a augmenté sur d'autres, et la moyenne générale constate un notable accroissement.

Toutefois, on aurait tort de conclure de ce fait que les chemins de fer n'ont apporté aucun trouble dans le service de voies navigables parallèles: une portion notable des transports qui s'effectuaient avant par la voie navigable s'est reportée sur le chemin de fer; et si d'autres transports ont compensé, ou plus que compensé le déficit, ils se composent en majeure partie des marchandises pour lesquelles la célérité des transports n'a aucun intérêt.

D'un autre côté, les transports ne se sont maintenus que par l'abaissement des tarifs, et quelquefois aussi par la diminution simultanée des droits de navigation, qui permettait à la batellerie de descendre le prix du fret.

Enfin, nous devons ajouter que, sur certaines lignes, le parcours sur chemin de fer étant en général moins long que par la voie navigable, les prix des transports peuvent descendre à un prix sensiblement égal à celui de la navigation; de sorte que, sans augmentation de prix, le chemin de fer apporte aux expéditeurs les avantages qui résultent d'un service régulier et beaucoup plus rapide.

Pour faire apprécier l'influence des chemins de fer sur le tonnage des voies navigables parallèles, nous citerons quelques faits.

Sur le canal de Bourgogne, le tonnage, ramené au parcours total, à été:

En 1847, de 202,688 tonnes;

En 1850, de 179,152 tonnes, anneé qui a précédé l'ouverture du chemin de fer entre Châlons et Paris;

En 1852, de 125,838 tonnes, anneé qui à suivie l'ouverture du chemin de fer entre Châlons et Paris;

En 1853, de 80,000 tonnes.

En 1854, le tonnage s'est relevé à 153,000 tonnes, mais à cette année correspond une reduction notable dans les droits de navigation.

Ainsi, sur cette ligne, l'abaissement des tarifs n'a pu réussir à rendre jusqu'ici au canal ce que la concurrence du chemin de fer lui avait enlevé. Entre la Roche et Dijon, la distance est de 160 kilomètres par le chemin de fer, et de 213 kilomètres par le canal de Bourgogne, et cette différence donna à la voie de fer un avantage réel.

Sur la basse Seine, le tonnage absolu des transports qui ont eu lieu entre Paris et Rouen a été de 592,624 tonnes en 1843, anneé de l'ouverture de la ligne de Paris à Rouen; l'anneé suivante, il n'était qui de 396,695 tonnes, et, en 1847, il était de 368,393 tonnes. Toutefois, malgré ces faits, et par suite de la réduction des prix, le mouvement général des transports s'est accru.

C'est surtout dans la comparaison des arrivages à Paris qu'on peut reconnaître la marche et le caractère de la répartition des transports entre les deux voies rivales.

Pendant les deux dernières années écoulées, ces arrivages ont été:

Par les voies navigables, de . . . . 2,192,886 tonnes en 1853, et de 2,235,975 tonnes en 1854.

Par les chemins de fer, de . . . . 1,251,795 tonnes en 1853, et de 1,888,962 tonnes en 1854 *).

Ainsi, tandis que sur les voies navigables l'accroissement du tonnage à

*) Y compris le tonnage des marchandises transportées au-delà de Paris par le chemin de ceinture, tonnage qui peut être évalué à environ 100,000 tonnes en 1853 et 100,000 tonnes en 1854.

destination de Paris a été de 2 p. °/o, il a été de plus de 50 p. °/o sur les chemins de fer.

Le rapprochement des résultats obtenus en 1854 donne lieu aux observations suivantes:

Le nombre de tonnes transportées par les chemins de fer représente 86 p. °/o du nombre de tonnes transportées par les voies navigables.

Les arrivages par la basse Seine sont de 1,140,323 tonnes, les arrivages correspondants par les lignes du Nord et de Rouen sont de 943,393 tonnes; rapport, 88 p. °/o.

Les arrivages par la haute Seine sont de 826,869 tonnes, les arrivages correspondants par les lignes de l'Est, de Lyon et d'Orléans sont de 864,794 tonnes; rapport, 105 p. °/o.

Le tonnage total est complété, pour les voies navigables, par 268,783 tonnes provenant de la vallée de l'Ourcq, et pour les chemins de fer, par 80,775 tonnes provenant de la ligne de l'Ouest.

Si dans les arrivages à Paris l'on distrait des transports par voie navigable les combustibles, la charpente et les matériaux de construction, il reste:

En 1843, 621,984 tonnes sur 2,177,184 tonnes, ou 28 p. °/o;

En 1853, 454,694 tonnes sur 2,192,886 tonnes, ou 21 p. °/o;

En 1854, 362,388 tonnes sur 2,235,975 tonnes, ou 16 p. °/o.

Si l'on fait la même déduction sur les transports par les chemins de fer, il reste 1,200,000 tonnes environ, représentant près de 70 p. °/o du tonnage total.

Si l'on se réfère aux recherches faites par M.-Minard, inspecteur-général des ponts et chaussées, pour apprécier quel a été le mouvement des marchandises sur les voies navigables en 1850 et 1853, on peut faire les rapprochements qui suivent entre ce mouvement et celui qui a eu lieu sur les chemins de fer.

Le nombre de tonnes ramené au parcours total a été:

En 1850, de 132,500 tonnes sur les chemins de fer, et de 130,000 tonnes sur les voies navigables; rapport, 98 p. °/o.

En 1853, de 204,394 tonnes sur les chemins de fer, et de 160,000 tonnes par les voies navigables; rapport, 80 p. °/o.

En 1854, de 262,922 tonnes sur les chemins de fer.

En résumé, la circulation kilométrique des marchandises sur les voies navigables est de beaucoup inférieure à celle qui a lieu sur les chemins de fer; et l'écart entre les chiffres qui la représentent augmente chaque année, bien que des deux côtés la masse des transports augmente.

Lorsque les deux voies rivales mettent en communication les mêmes régions de provenance et de destination, les faits que nous venons d'exposer pourront donner une idée de la répartition des transports; répartition que bien des circonstances peuvent modifier, et plus particulièrement les tarifs, la nature des marchandises transportées, l'intérêt plus ou moins grand qui s'attache à la rapidité des voyages, etc.

Quelle que soit la nature des transports, le réseau des chemins de fer présente sur celui des voies navigables un avantage marqué pour les longs parcours, en ce sens que les trajets peuvent toujours s'y effectuer sans rompre charge, tandis que, dans l'état actuel des choses, le réseau des voies navigables peut être assimilé à un réseau de chemins de fer composé de plusieurs sections présentant une largeur de voie différente.

Wij willen deze vergelijking tot later tijdstippen, waarin zoowel de rivier- of kanaalvaart, als de spoorwegen, door toenemend vervoer, de tarieven hebben kunnen verlagen niet voortzetten, omdat in de eerste tijden zulk eene verlaging voor Java niet kan worden verwacht. Maar wij meenen reeds genoeg te hebben gezegd, om, in aanmerking nemende den toestand der rivieren op Java, de hooge kosten ter verbetering, de wisselvalligheden haar eigen en de gebreken die haar moeten blijven aankleven, de onraadzaamheid van het achterstellen der spoorwegen en de ongegrondheid der vrees voor de konkurrentie der waterwegen op Java, zelfs bij hooge vrachtloonen der stoomspoorbanen, in het licht te hebben gesteld *).

Maar indien al de waterwegen het gemis van den spoorweg niet kunnen vergoeden, zullen de terreinbezwaren, vragen misschien enkelen, niet op Java onoverkomelijk zijn?

Wij wijzen op hetgeen de kunst heeft voortgebragt. Bezwaren acht zij alleen om ze te overwinnen. Zij is zeker van hare zegepraal, zij voert den lokomotief over duizende voeten hoogte of graaft zich eene baan door het gebergte; viadukten en spoorwegbruggen over breede stroomen, die aan de roemrijkste werken der oudheid doen gedenken, en tunnels die een uur gaans soms beslaan; zij is er zelfs niet voor teruggedeinsd om onder den grond der drukke straten van de wereldstad Londen zich een doortogt te banen; zij ontziet noch de moerassen der lage landen noch het stuifzand der woestijn. De kennis van den ingenieur toch heeft zulke vorderingen gemaakt, dat, alleen uit een technisch oogpunt beschouwd, men gerust kan zeggen, alle moeijelijkheden kunnen overwonnen worden. Zoo lang evenwel geene bepaalde opnemingen van het terrein hebben plaats gehad, kon men niet à priori verklaren, of er groote kunstwerken noodig

*) Wij vinden deze bedenkingen versterkt door het voorkomende in eene nota van den heer Stieltjes, opgenomen in de Notulen der Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs op den 9den Februarij 1864, waarin hij gewaagt van de riviervaart op Java en door de geringe breedte van het eiland en de groote hoogte van het middengedeelte, de noord- en zuidwaarts vloeijende rivieren meest geheel onbevaarbaar acht, terwijl op de Solo-rivier de vaart een gedeelte van het jaar ophoudt en wel soms in de westmoesson (de gewone vervoertijd) door te hoog water en te fellen stroom, veelal in de oostmoesson door gebrek aan water.

Het eerste nadeel, te hooge waterstand, is, zegt de heer Stieltjes, bezwaarlijk weg te nemen; maar het tweede nadeel, te weinig water in de oostmoesson, wil hij voorkomen door aan de rivier nieuwen toevoer te geven, op de wijze als daarbij wordt aangegeven, tengevolge waarvan de Solo-rivier twee malen 's weeks bevaarbaar zou worden.

Zoodanig resultaat zou, naar het inzien der kommissie, niet belangrijk genoeg zijn om de wenschelijkheid van eene spoorwegverbinding in de schaduw te stellen.

Ook de heer Stieltjes acht eene spoorwegverbinding van alle havens onderling voor de verdediging beter dan kanalisatie, maar acht de kosten der eerste onevenredig hoog.

zullen zijn en of deze welligt zulk een omvang zullen hebben, dat zij uit een financiëel oogpunt te bezwarend worden voor enkele lijnen.

Zijn wij indachtig aan de grootere bezwaren in koloniën, waar de middelen en de werkkrachten niet zoo overvloedig zijn als in het vergevorderde Europa, dan staan ons toch ook voor den geest de overwonnen moeijelijkheden in Britsch Indië; de overtogt der Soane door middel eener brug van 28 vakken elk van 150 voet lengte; over de Jumma met eene brug van 45 vakken elk van 200 voet met andere overbruggingen meer dan 9000 voeten beslaande; maar bovenal de kommunikatie der lage kust van Bombay met het hooge tafelland van Dekkan, van elkander gescheiden door eene reeks van bergen. De spoorbaan loopt over dat gedeelte van het gebergte, de Bhore en Thull Ghaut 2027 en 1912 voet hoog, met hellingen van 15 en 9 mijlen lang met eene gemiddelde helling van 1 op 48 waarvan de grootste is 1 op 37; terwijl wij kortheidshalve de vele viadukten in andere werken onvermeld laten *).

Ook bij het ontwerpen der spoorbaan in Algiers is noch de regering noch de koncessionaris ontmoedigd geworden door de Atlas, die op de lijnen, zoowel tusschen Blidah naar Amoerah als tusschen Philippeville naar Constantine zich in den weg stelt.

Wij behoeven al die voortbrengselen der kunst niet bij name op te sommen. Wie heeft enkelen daarvan niet aanschouwd? Hun meerdere of mindere kostbaarheid maakt een ander vraagpunt uit, dat ons niet zal ontgaan, maar wij durven thans reeds, ook op gezag van deskundigen verzekeren, dat op Java de aanleg van spoorwegen zulke ontzaggelijke werken niet zal vorderen.

Nog op eene bedenking, die wel eens is geopperd, willen wij opmerkzaam maken, hoezeer wij die van ondergeschikten aard beschouwen.

Er is tegen het denkbeeld van een aaneengeschakeld spoorwegnet in handen ééner groote onderneming het verwijt gerigt van een monopolie.

Wij zijn in het algemeen afkeerig van elk *niet* onvermijdelijk monopolie. De wetenschap en het gevoel van regt veroordeelen die. Wij moeten echter erkennen geen begrip van eenige spoorwegonderneming te hebben, zonder de kenmerken van een feitelijk monopolie, zoo lang de veiligheid en het verkregen regt der aanleggers van de baan niet gedoogen dat de exploitatie daarvan vrij gelaten worde aan een ander, die daarvan met eigen middelen en naar eigen verkiezing gebruik make; en wie denkt daaraan?

Elke spoorweglijn, zij moge iets korter of langer in het bezit van eene of meerdere maatschappijen zijn, is uit den aard der zaak, *het voorwerp* van een monopolie, in handen van een grooter of kleiner getal aandeelhou-

*) Zeer belangrijke bijzonderheden van deze werken worden gevonden in een »Extract of a paper bij J. J. Beckley, chief engineer, Great Indian Peninsula Railway Company, describing the works on the Bhore Ghat Railway incline and Thul Ghat incline, — beide stukken gevoegd achter »Report to the Secretary of State for India in Councel of Railways in India for the year 1860—61 bij J. Danvers Esq.

ders naar gelang van de uitgestrektheid der onderneming. Het uitsluitend regt der maatschappij wordt getemperd door de verpligtingen haar jegens het publiek opgelegd en het toezigt van den staat, die over de vervulling dier verpligtingen waakt en zich zekere regten voorbehoudt in het algemeen belang.

Alzoo heeft voorzeker ook de tegenwoordige regering geoordeeld, toen zij de exploitatie van al de nederlandsche staatsspoorwegen overgaf aan eene enkele maatschappij.

Deze beschouwing op zich zelve, afgescheiden van alle andere oordeelvellingen, waartoe wij nog niet zijn genaderd, toepassende op de aanvraag der heeren Banck c. s., moeten wij onze meening verklaren, dat die bedenking ons niet van overwegend belang toeschijnt. De regering staat op een ander standpunt dan een partikulier en zij behoort te overwegen of het voor Java wenschelijk is, zulk eene groote magt, als het bezit van eenen spoorweg over het geheele eiland, in handen eener maatschappij te geven en of het noodig is, bepalingen te maken, ten einde te voorkomen dat het bestuur van zulk eene maatschappij niet inderdaad in handen van vreemdelingen kome.

Voorshands schijnen ons echter die bedenkingen niet van dat overwegend belang, dat zij zouden moeten terughouden van het verleenen eener koncessie, die in zich zelve waarborgen zou kunnen bevatten van de voortdurende voldoende afhankelijkheid der maatschappij van het steeds oppermagtig staatsgezag.

Aan misbruiken, ten nadeele van het algemeen belang, als gevolg eener onbetamelijke pressie op een zwak gouvernement, uitgeoefend door bestuursleden eener magtige en baatzuchtige maatschappij, verleenen de ondergeteekenden geene plaats in hunne beschouwingen. — Verwikkelingen met de regering, door vreemde staten, kan als een schrikbeeld worden opgeworpen, doch schijnt dan ook niet meer dan een beeld tot vreesaanjaging uitgedacht, maar dat geen leven in werkelijkheid zal bekomen, zoo lang Nederland soeverein op Java is en zorgt door eene doelmatige koncessie ieders verpligtingen juist af te bakenen.

Wij hebben totdusver algemeene denkbeelden geopperd, grondbeginselen behandeld, waaraan, naar ons oordeel, de aanvraag der heeren Banck c. s. zal behooren te worden getoetst. Wij gaan thans over die aanvraag in bijzonderheden en in hare onderdeelen te ontleden.

Wij hebben de wenschelijkheid van een algemeen spoorwegnet betoogd, in het algemeen belang en in dat van 's lands verdediging. Zoowel het advies van den generaal van Swieten, als het plan der hoofdlijnen en zijtakken, ontworpen in 1840 door den generaal van der Wijck, en die, later door den toenmaligen gouverneur-generaal Rochussen voorgesteld, beantwoorden, wat de algemeene rigting betreft, nagenoeg aan die door de heeren Banck c. s. aangewezen *). Evenzeer worden daarbij de hoofdpunten aangenomen,

*) Geschiedkundig overzigt.

in de vergadering van het Indisch Genootschap op 24 Maart 1862 aangeprezen, met uitzondering eener lijn van Tegal naar Banjoemas, die waarschijnlijk bij deskundigen, althans vooreerst, weinig voorstanders zal vinden.

Er moge welligt beweerd worden, dat ook deze banen niet geheel voorzien in de verbinding van alle denkbare punten op Java; dat zij niet volkomen strooken met het denkbeeld van een geheel voltooid spoorwegnet, wij gelooven, dat moeijelijk meer zal kunnen worden gevorderd, en dat de voorgestelde lijnen overwegende belangen bevredigen zullen. Wij hebben slechts het oog gehad op het bereikbare; op de gelegenheid, die zich aanbiedt om te bekomen wat anders ons niet verkrijgbaar toeschijnt, en wij verlangen niet dat, om het volmaakte na te jagen, het goede verworpen worde of dat bij de regering als het ware worde aangedrongen, dat zij trachte den tooverstaf in handen te nemen, om in het leven te roepen, wat althans vooreerst boven hare magt gaat of waartoe niemand zich leenen zal.

Wanneer wij in bijzonderheden treden omtrent de rigting der lijnen en daarbij raadplegen de rapporten van den heer Stieltjes, ook in verband tot hetgeen vroegere en latere onderzoekingen aan de hand geven, en daarbij in het midden laten wat is aangevoerd omtrent kanalen, paardenspoorbanen en dergelijke onvoldoende middelen, dan blijkt het, dat de aanleg van spoorwegen van Batavia uit door de vlakte van Tjandjoer naar die van Bandong wel technische bezwaren voor een gedeelte van den weg zal ontmoeten, en meer dan een denkbeeld is geopperd, ter bepaling van die lijn; maar in elk geval zijn die bezwaren niet ontmoedigend, terwijl in de vlakte van Bandong geene moeijelijkheden van eenig belang zijn te duchten; de verbinding der Preanger regentschappen en Zuid-Cheribon in het belang der verdediging bijzonder wenschelijk, en de verbinding van Tjilatjap, door de vlakten van Bagelen en Banjoemas naar Djokjokarta, Samaráng boven andere rigting de verkieslijkste geacht wordt. De lijnen Ngawi-Kediri, Pasoeroean-Malang en de zijtak naar Buitenzorg worden geacht zonder vele of kostbare kunstwerken te kunnen worden tot stand gebragt.

De onderzoekingen van deskundigen, welke nog worden voortgezet, zullen meerder licht over de doelmatigste rigtingen verspreiden. Inmiddels schijnt het ons toe, dat de reeds verkregen kennis doet overhellen tot de meening, dat de doorloopende verbinding door de heeren Banck c. s. voorgesteld, aannemelijk is te achten.

Wij gelooven niet dat van hen of van eenig koncessionaris, in billijkheid meer zou kunnen verlangd worden. De juistere opname van het terrein, met al de details en al de daaraan verbonden kosten, zonder eenige zekerheid op eene koncessie, kan van niemand verwacht worden en zou alleen leiden tot eindeloos uitstel. Wij kennen dan ook geen voorbeeld van zoodanige vordering, en beamen daarom volkomen de woorden van den gouverneur-generaal in de memorie van 28 Augustus 1862; „het is niet noodig, „zelfs niet wenschelijk, om de rigting van den spoorweg in hare bijzon„derheden vast te stellen."

„Het is geheel voldoende hare algemeene strekking aan te wijzen. Dit

„is de taak van het bestuur. De bouwkundigen geven later de bijzonder-„heden op en het bestuur doet einduitspraak."

„Zoo is in Nederland gehandeld bij het verleenen der koncessiën voor „de Zuider- en Noorder-spoorwegen en bij de wet van 18 Augustus 1860 „tot aanleg van spoorwegen voor rekening van den staat."

De heeren Banck c. s. stellen uit dien hoofde voor het definitief spoorwegtracé, de begrootingen van kosten, den bouw en de onderlinge verbinding voor te behouden aan eene kommissie van ingenieurs deels door de regering, deels door de koncessionarissen aan te stellen.

De reeks kaarten, waarop het plan is uiteengezet, hebben wij dan ook ontvangen, voor hetgeen de heeren Banck c. s. verklaren ze te hebben aangeboden, niet als volkomen naauwkeurig, want zoodanige bestaan nog niet, maar alleen met het oogmerk om eene aanschouwelijke voorstelling te geven van de aangevraagde verbinding, — de voorgenomen ten uitvoerlegging en vermoedelijke resultaten.

Wij moeten hierbij de opmerking maken, dat die kaarten en alle berekeningen der aanvragers, zijn gegrond op het aanvankelijk ontwerp der lijnen, met inbegrip van die van Samarang-Vorstenlanden, waarvoor reeds eene afzonderlijke koncessie is verleend aan de heeren Poolman c. s., in de plaats waarvan de aanvragers Banck c. s. thans hebben gesteld de lijn Modjokerto-Pasoeroean-Malang. Het kapitaal, daarvoor benoodigd, berekenen zij op ongeveer hetzelfde als voor de uit hun aanvraag vervallen lijn, en de uitkomsten beloven, naar hun inzien, zeer gunstig te zijn.

Dewijl voor deze lijn geene afzonderlijke berekeningen of ramingen zijn overgelegd en een oordeel, hetzij in afkeurenden, hetzij in gunstigen zin, over het geheele ontwerp, ook de onderdeelen in zich sluit, hebben wij gemeend, al mogt een meer of minder belangrijk verschil in de lijn Modjokerto-Pasoeroean-Malang invloed uitoefenen, te kunnen volstaan met de gegevens ter onzer beschikking gesteld, aangezien het voorshands zich niet laat aanzien dat het bedoeld verschil het geheel van het plan zou omverwerpen en bovendien in den stand der zaak geene meerdere zekerheid is te verkrijgen.

De aanvragers verdeelen de geheele lengte der lijnen of 1065 mijlen als volgt:

600 mijlen heuvelachtig
300 „ bergachtig
165 „ zeer moeijelijk terrein, berekend naar de kaart van Dr. Junghuhn, de minst onvolledige wel is waar, maar naar onze meening op te geringe schaal ingerigt om den geheelen afstand van het terrein, in afwisselenden aard, met volkomene juistheid te berekenen. Er bestaan op dit oogenblik geene goede kaarten van Java en zoolang die er niet zijn, kan men evenmin de rigting als de lengte der aangevraagde spoorweglijnen met juistheid bepalen. Acht men zulke kaarten vooraf noodig, dan zal men met eene beslissing behooren te wachten, tot het rapport bekend wordt over den aanleg van spoorwegen op Java, aan welk rapport eerst

door den heer Stieltjes is gewerkt en hetwelk thans door den heer de Seyff wordt voortgezet.

Bij gebreke der noodige gegevens laat zich alzoo niet beslissen inhoever de opgave van de heeren Banck c. s. juist is met betrekking tot de lengte der lijnen en de verdeeling dezer lijnen in drie verschillende kategorieën; Zoo als wij echter reeds opmerkten: de lengteopgaaf van de aanvragers zal als een maximum moeten kunnen worden beschouwd, waarin elke wijziging steeds vermindering te weeg brengt. Als zoodanig heeft de kommissie de ontwerpen van Banck c. s. opgevat en mogt zij daarin dwalen, dan zou ook meerendeels de waarde der becijferingen, op eene totale lengte van 1065 mijlen gegrond, vervallen.

Dezelfde tabel (N°. 2) die de afstanden berekent, bevat ook eene begrooting van kosten per el voor den aanleg en luidt:

	Voor 600 mijlen.	Voor 300 mijlen.	Voor 165 mijlen.
Onteigening van gronden.	*f* 1.—	*f* 1.—	*f* 1.—
Aarde- en rijswerken	- 12.25	- 22.25	- 35.25
Kunstwerken.	- 12.—	- 24.—	- 95.—
Stations, halten enz.	- 8.25	- 8.25	- 8.25
Werkplaatsen, bergplaatsen	- 3.—	- 3.—	- 3.—
Spoorstaven en dwarsliggers. . . .	- 15.—	- 15.—	- 15.—
Rollend materiëel	- 15.—	- 18.—	- 24.—
Direktie en opzigt	- 7.50	- 7.50	- 7.50
Onvoorziene uitgaven	- 1.—	- 1.—	- 1.—
Totaal per el. . .	*f* 75.—	*f* 100.—	*f* 190.—

Naar de begrooting zouden alzoo

600 mijlen komen te staan op	*f* 45,000,000	of *f* 75,000	per kilometer
300 " " " " "	- 30,000,000	" - 100,000	" "
165 " " " " "	- 31,350,000	" - 190,000	" "
1065 te zamen . .	*f* 106,350,000	of *f* 100,000	per kilometer gemiddeld.

Eene der moeijelijkste vragen, welke wij ons ter beantwoording voorstelden, was of en in welke mate waarschijnlijkheid bestaat dat met de geraamde som de aangevraagde lijnen kunnen aangelegd en in exploitatie gebragt worden.

De vergelijking met de kosten van den aanleg in Europa kan ons weinig licht geven. Die kosten toch zijn zeer uiteenloopend, afhankelijk van vele bijzondere omstandigheden en de verscheidenheid der terreinen. Ook de ondervinding zal wel bij den bouw der eerste lijnen, waarvan tegenwoordig partij kan getrokken worden, toch geene onbeduidende som gekost hebben. Toen de spoorwegen nog in hun kindscheid verkeerden zal ongetwijfeld aanvankelijk daarbij veel geld zijn verspild. Een goed stelsel van beheer had toen zich wel nog niet gevormd en de materialen van toen zullen welligt

duurder dan die van heden, maar de laatste thans vermoedelijk solieder en daardoor niet minder kostbaar zijn, dan die van het eerste tijdvak.

Wij weten dat de bouw van de lijnen 1860—61

				franc	per kilom.
*) in Frankrijk	19,435	kil. hebben gekost gemidd.		430,000	= ƒ 202,000
waarvan	8,378	ancien reseau	"	460,000	= - 216,000
	11,057	nouveau "	"	410,000	= - 193,000
" Engeland	17,465	....	"	524,000	= - 246,000
" Duitschland	16,000	....	"		= - 68,750
" België	750	staats en part. gemidd. 163,000 en ƒ 150,000			
" Amerika	52,000	.... gemidd.			50,000

Nederlandsche spoorwegen 888 kilom. gemiddeld per kilometer ƒ 120,630 voor enkel spoor en ƒ 124,630 voor dubbel spoor.

Deze cijfers geven op verre na geen bepaald denkbeeld der aanlegkosten; omdat de uitersten zeer ver van elkander zijn verwijderd. Sommige zijn aangelegd door den staat, waarvan meestal hoogere uitgaven het gevolg zijn. Velen hebben dubbel, anderen enkel spoor. Hier hebben de onteigeningskosten ontzettende sommen bedragen of zijn er werken aangelegd die millioenen hebben gevorderd; daar zijn prachtige gebouwen als stations en overdadige salons als wachtvertrekken verrezen; ginds weder vermijdt de baan alle dalen en hoogten, die overspanning met bruggen of tunnels zouden gevorderd hebben en was overal eenvoudigheid de regel.

In Groot-Brittanje heeft de lijn London-Blackwall gekost ruim drie en een half millioen gulden per kilometer, maar andere slechts ƒ 100.000.

In Frankrijk die van Tours-Nantes 418,557 franc; die van Bordeaux-la Teste slechts 112,980 franc per kilometer.

De weg Dusseldorf-Dortmund ƒ 206,323 en die van Neise-Brug ƒ 53,433.

De spoorweg Flandre Occidentale heeft ƒ 59,000; chemin de fer de Chimay slechts ƒ 50,700 en Antwerpen-Gent ƒ 47,000 per mijl gekost. De lijn door de vlakten van Vlaanderen, de Westlijn, niet meer dan 153,230 franc maar de oostlijn 244,000 franc.

Die uiteenloopende voorbeelden zouden wij met een groot aantal kunnen vermeerderen; maar om die groote verschillen te verklaren zouden wij tot bijzonderheden moeten afdalen, die te veel ruimte zouden vorderen. Wij willen slechts in herinnering brengen dat onder de kosten van aanleg zijn begrepen, onder anderen:

	Francs.
de viadukt de l'Incluse (lijn Tours-Bordeaux) meer dan	2,000,000
de groote brug over de Durance (Marseille-Avignon) . .	3,000,000
de groote brug over de Rhône	6,000,000

---

*) Flacat. Les chemins de fer en 1862 et en 1863.

	Francs.
de tunnel van Blaisy (Parijs-Lyon).	9,000,000
de tunnel van la Nerthe (Marseille-Avignon)	10,000,000

Sommige stations eerste klasse hebben in Frankrijk gekost gemiddeld 5 millioen elk. In Engeland zijn er, die ruim drie en een half millioen hebben gevorderd. De portico alleen van de Euston Branch Station — London en Birmingham, heeft meer dan 70,000 £ sterling gekost. De spoorwegbruggen, die den Rijn bij Keulen, Straatsburg, Maints en Coblenz overspannen zijn kunstgewrochten, die millioenen hebben veraloonden. Aan onteigening werd in Engeland, waar geene wet die bevelen kan, *tien* soms *twintigvoudig* de waarde van den grond betaald, hetgeen soms de kosten per kilometer, alleen daardoor, heeft verhoogd met een ton gouds en meer, terwijl bij den eersten aanleg de onteigening-kosten zelden minder dan *f* 10,000, en zelfs in den omtrek van Parijs bijna een millioen franc per hectare bedroegen; — in Duitschland daarentegen vorderden zij het minste.

De kosten in Engeland betaald voor regtskundige bemoeijingen met het parlement, in andere landen onbekend, hebben van een halve ton tot zeven millioen, van een per mille tot 5 pCt. van het kapitaal bedragen.

Bij vele spoorweg-ondernemingen is onder de kosten van aanleg begrepen de renten van het kapitaal, vóór dat de exploitatie aanving of voldoende winsten afwierp; bij anderen zijn vernieuwingen of vermeerdering van het materieel, spoorstaven of dwarsliggers en zelfs nieuwe gebouwen soms onder het kapitaal tot aanleg, soms onder de exploitatie-kosten gebragt. Daarentegen zijn vaak de uitgaven van direktie, enz., gedurende den bouw, later op algemeene kosten overgebragt.

Bij dit alles moet nog in aanmerking komen, dat een groot gedeelte der wegen dubbele sporen heeft, dat de kosten van aanleg evenzeer als van exploitatie in hooge mate afhankelijk zijn van meerdere of mindere hellingen en bogten.

„La cause la plus générale de l'énormité de la dépense" zegt Michel Chevalier, „a été l'adoption d'un maximum de pente très-bas et d'un maxi„mum de courbe très-grand. — On s'est mis dans la nécessité de creuser „les vallées et de trancher les montagnes, d'ouvrir de longs souterrains et „d'ériger des viaducs, auprès desquels les constructions les plus vantées „des Romains seraient des miniatures."

Zelfs de handelstarieven hebben invloed op den aanleg der spoorwegen gehad. Dezelfde beroemde schrijver maakt de opmerking:

„En France, les frais de premier établissement des chemins de fer ont „été aggravés par le haut prix auquel sont tenus les fers, en conséquence „du système restrictif des douanes. En 1844, 1845 et 1846, les maitres „de forges, usant du monopole que leurs confère le tarif de la douane, ont „imposé aux compagnies de chemins de fer des marchés léonins. Si les „chambres françaises eussent éprouvé en faveur des chemins de fer la solli„citude que méritaient si bien ces voies de communication perfectionneés, „elles eussent fait comme le Congrès des Etats Unis, qui avait expressé„ment affranchi les rails de tout droit de douane."

Wij moeten ons bij deze voorbeelden bepalen. Zij zijn genoeg om te leeren inzien, dat de punten van juiste vergelijkingen ontbreken. Daartoe zou vereischt worden de kennis der geschiedenis van elken spoorweg afzonderlijk; de eigenaardigheid van elk terrein; de arbeiders en ambtelijke loonen in elk land. Wenden wij ons liever, om eenige overeenkomst toch te zoeken, naar de kolonie wier gesteldheid en inwoners, zoo niet geheel, toch in vele opzigten die van Java nabij komen: naar Britsch Indië.

Daar toch zijn spoorwegen ontworpen ter lengte van 4680 engelsche mijlen of 7488 kilometers; waarvan reeds is voltooid 5041 kilometer; zoodat over de kosten en vooruitzigten met grond een oordeel kan worden geveld. Een kapitaal van ruim vijf honderd vijftig millioen gulden was reeds besteed en binnen vijf of zes jaren wordt de geheele voltooijing van alle lijnen te gemoet gezien. Ook daar liepen die kosten eenigermate uiteen naar gelang van het terrein en meerder of minder belangrijke werken. Over het geheel komen er de dagloonen overeen met die op Java en werden doorgaans gekweten als: voor geoefende ambachtslieden als: metselaars, timmerlieden, 50 à 60 cent. — Koelies of gewone dagllooners 15 à 20 cent. — De dienst van inboorlingen was zeer algemeen geworden. Eenige betrekkingen vroeger door Europeanen, werden thans door Inlanders vervuld; b. v. stationschefs die van *f* 60 tot *f* 180 's maands erlangden. De baanwachters ontvingen *f* 90 tot *f* 180 's maands naar gelang van bekwaamheid en diensttijd. Machinedrijvers, meestal uit Engeland gezonden, ontvingen *f* 200 à *f* 240 's maands; die in Indië daartoe waren opgeleid *f* 144 à *f* 180 's maands, zoodat dit personeel als ruim bezoldigd kon aangemerkt worden.

Nadat twee derden van de gezamenlijke lijnen, waarvan verscheidene geheel afgewerkt waren, en een niet onbeduidend gedeelte dubbel spoor had, zoodat een vaste grondslag ter berekening was erlangd, werden de kapitalen, voor het geheel benoodigd, gesteld op het volgende:

					Per kilom.
East Indian, — lang .	2193	kilom.	*f* 297,000,000	gemidd.	*f* 135,431
Great Indian Peninsula .	2025	"	- 144,000,000	"	- 71,111
Madraslijn	1360	"	- 102,000,000	"	- 75,000
Scinde "	182	"	- 21,600,000	"	- 116,813
Punjab "	403	"	- 30,000,000	"	- 74,441
Dehli "	480	"	- 36,000,000	"	- 75,000
Bombay-Baroda en Central India	496	"	- 54,000,000	"	- 108,871
Eastern Bengal spoorweg.	176	"	- 18,000,000	"	- 102,216
Calcutta en South-Eastern	46½	"	- 6,000,000	"	- 129,034
Great Southern. . . .	126½	"	- 7,920,000	"	- 62,658
Totaal . . .	7488	kilom.	*f* 716,520,000 *)		

*) Hieronder is niet begrepen de "Indus Flotilla", bestaande uit stoombooten en andere vaartuigen, die de gemeenschop tusschen Koshie and Mooltan daarstelt en de uitgaven waarvoor onder de rekeningen worden opgenomen.

Gemiddeld circa *f* 95,700 per kilometer.

Wanneer wij nu bedenken dat op verschillende punten, soms een bijzonder kunstige spoorweg en onderscheiden tunnels zijn moeten aangelegd worden; dat om de reeds vermelde gemeenschap tusschen Bombay en het achterliggend hoogland, de spoorbaan over 1831 engelsche voeten is gelegd, over de Bhore- en de Thal Ghaut, op eene lengte te zamen van onveer 25 engelsche mijlen, wier kosten zijn geraamd op dertien millioen zeven honderd vijftig duizend gulden; dat de zoogenaamde Monghyr-tunnels zes ton gouds en de indrukwekkende grootsche brug over de Soana alleen drie en een half millioen gulden hebben gekost; dat de bekende opstand in Britsch Indië, voorafgegaan door die der Sonthals, zoodanigen nadeeligen invloed op de werken moet gehad hebben, dat de schade daardoor berokkend tengevolge van vernielde werken, oponthoud en vertraging, hoogere loonen en dergelijke, wordt berekend op 36 millioen gulden *); dat geen der Britsch-indische spoorwegen, ongeacht dat alles, het maximum door de heeren Banck c. s. ad *f* 190,000 per kilometer over 165 kilometers heeft bereikt en het gemiddelde dier Britsch-indische banen onder de door hen gestelde *f* 100,000 blijft, in weerwil van noodlottige omstandigheden; — dan schijnt het ons toe, dat met vertrouwen op dat cijfer mag worden gerekend, zonder gevaar van teleurstelling. Zonder eene naauwkeurige opgave van het geheele terrein is het evenwel natuurlijk onmogelijk voor de juistheid in te staan.

Echter meenen de ondergeteekenden, ook op grond van de na te melden nota's, het daarvoor te mogen houden, dat de raming een maximum van kosten voorstelt, met dien verstande, dat de latere wijziging in deze of geene rigting slechts eene vermindering van bezwaar zal ten gevolge hebben.

Wij hebben niettemin op ons eigen gevoelen, na de gemaakte vergelijkingen, niet onbepaald willen steunen en het oordeel over de berekening van de heeren Banck c.s. zoo als die hierboven is uiteengezet, geraadpleegd van twee tot zoodanige beoordeeling door plaatselijke kennis en ondervinding geregtigde indische officieren der genie, de heeren A. E. Haitink en A. Numans, wier oordeelvelling is uitgedrukt in de nota's die wij hier inlasschen.

Vooraf wenschen wij echter de opmerking te maken, dat blijkbaar die heeren en vooral de heer Haitink, met groote voorzigtigheid hunne cijfers hebben ter nedergesteld, daarbij niet zoozeer het oog vestigende alleen op den tegenwoordigen toestand, maar ook op dien, welke uit den bouw der spoorwegen zouden kunnen geboren worden. Ofschoon wij dus aan den voet dier aanteekeningen eenige opmerkingen hebben gemaakt, is zulks geschied, geenszins om aan de waarde der berekeningen te kort te doen, maar slechts om aan te duiden waar, naar ons inzien, de grenzen der voorzigtigheid vrij ver zijn uitgezet geworden.

---

*) Report on Railways in India to the end of the year 1859 by Danvers, Secretary railway Department, India office.

Wij achten het overbodig te wijzen op het door den toenmaligen luitenant de genie Maarschalk gemaakte ontwerp van een spoorweg van Batavia naar Buitenzorg waarbij de aanlegkosten zijn geraamd op *f* 56816.—, omdat daartegen zou kunnen worden aangevoerd, dat op zeer ligte lokomotieven en rails is gerekend, — maar wij willen toch in herinnering brengen, dat bij eene latere schatting der kosten van een spoorwegnet voor Java, deze door hem gesteld werden:

in gemakkelijk terrein	op *f*	84,000	per paal	of *f*	52,500	per kilometer.
〃 redelijk bergterrein	〃 -	102,000	〃	〃 〃 -	63,750	〃 〃
〃 moeijelijk 〃	〃 -	120,000	〃	〃 〃 -	75,000	〃 〃

I.

BEOORDEELING van het *overzigt der werkzaamheden*, voorkomende op *tabel* 2 van de reeks kaarten en tabellen, voorstellende het ten uitvoer leggen der koncessie tot den aanleg van spoorwegen op Java, aangevraagd door de heeren Banck c. s.

a. VERDEELING VAN HET TERREIN WAARDOOR DE SPOORWEG ZAL LOOPEN.

Door verschillende reizen over Java in staat gesteld mij eene voorstelling te maken van het karakter der meeste landstreken die tot het aangevraagde spoorweggebied behooren, zal ik hieronder eene terrein-verdeeling naar eigen inzigten laten volgen.

Ik wensch evenwel voorop te stellen, dat de waarde aan zulk eene verdeeling toe te kennen even betrekkelijk is, als de verdeeling die in de tabel der aanvragers voorkomt, en die het gevolg is van het raadplegen der kaart van Junghuhn. Mijne verdeeling kan derhalve slechts dienen tot vergelijking van twee ramingen, langs verschillenden weg verkregen en waarvan de eene berust op de gegevens eener kaart (de minst onvolledige van de verzamelkaarten van Java); de andere op herhaalde waarneming van vele, en de verkenning van sommige der oorden, waardoor de aanleg van spoorwegen wenschelijk wordt geacht.

Volgens mijne herinneringen nu, zal men zich aan geene groote teleurstellingen bloot geven, indien men aanneemt dat de spoorbanen in de rigting bij de aanvrage aangewezen, zullen gelegd worden door:

665 mijlen	vlak en heuvelachtig terrein,	}	1065 mijlen.
240 〃	bergachtig 〃		
160 〃	zeer moeijelijk 〃		

b. BEGROOTING VAN KOSTEN PER EL.

1. *Onteigening van gronden.* Om de onteigenings-kosten bij benadering te schatten, stelle men Java's produktie te zijn verdeeld als volgt:

*) { 6/15 rijstvelden en dessa's,
2/15 suikervelden,

*) Deze verdeeling van Java's gronden is, althans voor het tegenwoordige, te gunstig genomen. Wij vermeenen dat de volgende berekening meer de waarschijnlijkheid nadert.

Java heeft eene oppervlakte van 2330 □ geogr. mijlen.

Volgens het laatst bekend regeringsverslag (dat over 1860) waren er:

	Bouws.		□ geogr. mijl.	
Ontgonnen velden	2,300 400	=	296½	geogr. mijl. pCt. 361½ = 15½ pCt.
waarvan met rijst beplant 1,949.017				
+ 83000 dessa's waarvoor stelle (ruim gerekend met inbegrip van kottas en steden) .	500.000	=	65	
Transport . . .	2,800,400			

$^{2}/_{15}$ †) koffijtuinen. en andere kultures, als: tabak, katoen, enz.,
$^{5}/_{15}$ woeste gronden,

Ofschoon deze schatting te hoog is voor het tegenwoordige, bestaat toch de mogelijkheid dat Java's kultures na een tiental jaren van voortgaande ontwikkeling die cijfers zullen bereiken. Zij is alzoo in het nadeel der onteigening aangenomen, en geeft derhalve den waarborg van voor te lage berekeningen te vrijwaren.

In 1857 werd door het departement der genie *f* 300 per bouw betaald voor sawa's, met inbegrip der dessa's in de vallei van Ambarawa. Die sawa's waren van de beste soort; zij wierpen in gunstige jaren drie oogsten af.

Indien men aanneemt dat een partikulier den dubbelen prijs zal moeten vergoeden of *f* 600 per bouw, en dit cijfer voor de berekening der som, welke de spoorwegmaatschappij zal hebben te betalen, als gemiddelden onteigeningsprijs over geheel Java stelt, dan zal de onderneming zeer zeker voor teleurstellingen gedekt zijn.

Hier zijn de rijstvelden die, voor een gedeelte, tot suikerrietvelden gebruikt worden. Deze hebben alzoo gelijke waarde als gene, en vermits de meeste in vlak terrein gelegen zijn, zal er geen bezwaar bestaan om aan de spoorbaan zoodanige rigting te geven, dat deze de suikerfabrieken omtrekke, waardoor de kostbare onteigening van gebouwen geheel kan ontweken worden. Dus zal men, den onteigeningsprijs der suikerrietvelden gelijkstellende met dien boven geraamd voor dessagronden en sawa's, alzoo *f* 600.— per bouw, niet te kort komen.

Voor de berekening der waarde van koffijtuinen, behoeft men alleen dezulken in aanmerking te nemen, die door partikulieren geëxploiteerd worden. De gronden waarop gouvernementskoffij geteeld wordt, behooren tot die, welke aan de koncessionarissen kosteloos worden afgestaan. Voorzigtigheidshalve zal ik ze evenwel tot den prijs van woeste gronden (waarover later) in deze berekening opnemen.

De oppervlakte van de koffijtuinen, met de andere kultures, welke gemakshalve onder hetzelfde hoofd gerangschikt zijn, stelde ik boven op $^{2}/_{15}$ of $^{4}/_{30}$, en rekende daarvan $^{1}/_{30}$, te behooren tot de exploitatie van partikulieren.

Stelt men de waarde van een pikol koffij in Nederland gemiddeld op *f* 46, de daarop loopende onkosten tot op de markt in Europa op *f* 16, dan is de zuivere winst *f* 30 per pikol of *f* 300 per bouw en per jaar, gerekend dat iedere bouw tien pikol afwerpt, hetgeen buiten-

---

		geogr. mijl.		pCt.
Per transport. . . .	2,800,400			
Partikuliere landen	1,681.236	} 222	=	$9^{1}/_{2}$
Verhuurde woeste gronden	32.500			
Koffij-aanplant. stel 1200 gemidd. per bouw. $\frac{296,188.000 \text{ boomen}}{}$	246.823	32	=	$1^{1}/_{3}$
Gouvernements velden met suiker, indigo, tabak, kaneel enz. beplant.	63.095	$8^{1}/_{2}$	=	$3^{1}/_{2}$ pr. mille
Totaal . . .	4,844.054	624	=	ca 27 pCt.
Woeste gronden alzoo		1716	=	73
		2330	=	100 pCt.

De heer Haitink stelt:

Rijstvelden en dessa's. . . .	40 pCt.;	boven slechts	$15^{1}/_{2}$ pCt.
Suikervelden	$13^{1}/_{3}$	" "	$3^{1}/_{3}$ per mille.
Koffijtuinen en andere kultures	$13^{1}/_{3}$	" "	11 pCt. } voor partikuliere landen, koffijaanplantingen, enz.
Woeste gronden	$33^{1}/_{3}$ pCt.	" "	73 pCt.

Het verschil is aanmerkelijk ten gunste der onderneming, wat de onteigeningskosten aangaat, indien zoodanige verhouding kan worden aangenomen; maar het is niet vooraf uit te maken, welke die verhouding zou zijn, juist in die residentiën, door welke de spoorweg zou loopen en ware die ook bekend, dan blijft het nog eene gissing of die verhouding bepaaldelijk toepasselijk is op die terreinen, waar de spoorbaan zou komen. In elk geval schijnt dus de evenredigheid, door den heer Haitink aangegeven, het meest tegen misrekening te waarborgen. De algemeene verordening, bedoeld bij het regeringsreglement, zal nader moeten beslissen, op welke grondslagen onteigeningen zullen kunnen plaats hebben.
De Kommissie.

†) Waarvan vermoedelijk slechts $^{1}/_{4}$ = $^{1}/_{30}$ der koffijtuinen, door partikulieren geëxploiteerd wordt.

gewoon ruim genomen is. Alvorens nieuw aangelegde tuinen het grootste produkt geven, zullen er circa vier jaren verloopen. Bij onteigening van grond, met koffijboomen beplant, dient derhalve vergoed te worden: *a* De opbrengst per jaar gedurende vier jaren. Dit geeft 4 × 300 = *f* 1200. *b* Het aanleggen en beplanten met koffijboomen. Dit kan men rekenen op *f* 45 per bouw. Het jaarlijksch onderhoud, op ongeveer *f* 40. Na vier jaren verkrijgt men dan voor aanleg en onderhoud, met bijrekening van $7^{1}/_{2}$ pCt. rente, circa *f* $252^{1}/_{2}$ per bouw. Deze som, gevoegd bij de vroeger verkregene *f* 1200, geeft voor de totaal uit te keeren som per bouw partikuliere koffijtuinen *f* $1454^{1}/_{2}$.

Hoezeer in de aangevraagde, even als in de reeds verleende, koncessie bepaald wordt, dat de gronden behoorende aan het gouvernement kosteloos aan de spoorwegonderneming zullen worden afgestaan en de meeste woeste gronden beschouwd worden als eigendom van den staat te zijn, moet men toch de mogelijkkeid aannemen van eene verandering van toestanden; — de mogelijkheid, dat de onbebouwde gronden aan de dessa's zullen moeten vergoed worden. Als voorzorgsmaatregel komt het mij daarom geraden voor, op eene vergoeding van *f* 200 per bouw woeste gronden te rekenen.

Naar bovenstaande grondslagen de onteigeningskosten bepalende, verkrijgt men:

$^{6}/_{15}$ bouw rijstvelden en dessa's	ad *f*	600.— . . .	*f* 240.—
$^{2}/_{15}$ suikervelden	" -	640.—	- 80.—
$^{1}/_{30}$ partikuliere koffij	" -	1454.50	- 48.47
$^{3}/_{30}$ gouvernementskoffij. . . .	" -	200.—	- 20.—
$^{5}/_{15}$ woeste gronden	" -	200.—	- 66.66
$^{15}/_{15}$ bouw grond gemiddeld			*f* 455.13

De Java-bouw heeft 7096 □ ellen. Derhalve zal een vierkante el te staan komen op $6^{41}/_{100}$ cent. De strook, welke voor eene spoorkruinbreedte van acht ellen met taluds van 2 op 1 en eene gemiddelde hoogte van twee ellen, moet onteigend worden, beslaat eene breedte van zestien ellen. De strekkende el spoorwegbaan zal alzoo te staan komen op 16 × $6^{41}/_{100}$ = *f* 1.02^{5}.

De gronden tusschen Buitenzorg en Batavia, tusschen welke plaatsen schier alle grond partikuliere en zeer produktieve eigendom is, werden in de projekten van Maarschalk geraamd op 80 à 99 cent de el.

De raming van *f* 1.02^{5} als gemiddeld voor geheel Java, mag men derhalve ruim noemen; vooral indien men bedenkt, dat de landeigenaren, grondhuurders en kontraktanten, de onteigening overal in de hand zullen werken. Voor de meesten hunner toch is een beter en goedkooper vervoermiddel een bron van vermeerdering van inkomsten en voor velen eene levenskwestie.

2. *Aarde- en rijswerken.* De tabel berekent 24 kubieke ellen grond te verwerken per strekkende el spoorbaan in heuvelachtig en vlak terrein. Dit komt mij voldoende voor. Indien men nu de dagloonen van een aardwerker op 30 cent stelt (thans is het maximum 25 cent) en aanneemt dat een man sleehts één kubiek el grond over eene hand kan verwerken, hetgeen, in gewone aarde en op taak werkende, als een minimum beschouwd kan worden, dan verkrijgt men 24 × 30 of *f* 7.20 per strekkende el baan *).

Alleen in het vlak en heuvelachtig terrein zal men drassige gronden aantreffen, waarin rijswerken of andere bodem-versterkingen noodig zijn. Men kan gerust aannemen dat van de 665 mijlen vlak en heuvelachtig terrein door spoorwegen te doorloopen, in de rigting bij de aanvrage aangewezen, niet meer dan 60 mijlen eene kunstmatige versterking van den ondergrond zullen behoeven.

Op een aanleg van de baan voor dubbel spoor rekenende, schat men de kosten van eene strekkende el rijswerk op *f* 20; dit geeft voor 60 mijlen *f* 1,200,000, of verdeeld over 665 mijlen *f* 1.80 per strekkende el, welke opgeteld bij de *f* 7.20 boven geraamd, per strekkende el in vlak en heuvelachtig terrein eene uitgave daarstelt van *f* 9.01

In bergachtig terrein, waar men op konglomeraat-lagen en rotsachtigen bodem moet rekenen, zal een aardwerker niet meer dan een halve kubiek el grond kunnen verwerken. De gemiddelde

---

*) De heer Stieltjes noemt in zijn rapport van 8 Januarij 1862 n°. 10 de betaling van 25 cent voor een kubiek el smakgrond *zeer hoog*, naar welk tarief naar zijne meening, geene begrootingen zijn te maken. — Gelijk de raad van Indië doet opmerken is die betaling niet exceptioneel. Elders in Indië b.v. voor aardwerken te Soerabaya wordt die ook gegeven.

ontgraving en ophooging stellende op drie el diepte, verkrijgt men 36 kubiek el voor een strekkende el spoorbaan. Dit geeft 36 el × 2 arbeiders × 30 cents = ƒ 21.60 per el.

In het moeijelijkste terrein zal men op vele plaatsen gebruik kunnen maken van het op Java zoo zeer bekende afspoelen van gronden. Zelfs de besparing van arbeidsloonen, daardoor te verkrijgen, in aanmerking nemende, meen ik, om tegen teleurstelling gewaarborgd te zijn, toch niet op meer dan 1/4 kubiek el per arbeider te mogen rekenen.

Indien men voorts een remblai en déblai stelt van gemiddeld 4 el met talud van 45° zal voor eene strekkende el baan, 48 kubieke ellen grond verwerkt moeten worden, zoodat men alsdan tot uitkomst verkrijgt: 48 kubieke ellen × 4 arbeiders × 30 cents = ƒ 57.60 per strekkende el.

Volgens bovenstaande berekeningen, waarbij het arbeidsvermogen van chineesche koelies, die op taak in heuvelachtig en vlak terrein zeker 3 kubiek el grond per hoofd en per dag verwerken, buiten beschouwing is gelaten — verkrijgt men dus: *aard- en rijswerken,*

over 655 mijlen à ƒ 9.01 per strekkende el,
" 240 " " - 21.60 " " "
" 160 " " - 57.60 " " "

3. *Kunstwerken.* Het is moeijelijk hiervoor, zelfs bij benadering, een cijfer vast te stellen. Indien men eene vergelijking met de kunstwerken op de nederlandsche banen wilde maken, zoude men voor het spoorwegnet op Java 46 millioen moeten beschikbaar stellen. Aanzienlijke overbruggingen als op onze hoofdrivieren en op de Zeeuwsche stroomen, komen op Java niet voor. Het aantal middelmatige rivierovergangen is veel geringer dan in Nederland, terwijl men nergens op doorgangen voor de scheepvaart behoeft te rekenen. De bergstroomen hebben bijna alle steile, hooge en rotsachtige oevers, waardoor de aanleg der landhoofden weinig kostbaar wordt. Daarentegen zal men op enkele viadukten en tunnels moeten bedacht zijn.

Alzoo zal eene som van 29 millioen ruimschoots toereikende zijn voor de kunstwerken op Java, gevende dit:

over 665 mijlen à ƒ 12.10 per strekkende el,
" 240 " " - 24.— " " "
" 160 " " - 95.— " " "

nagenoeg dezelfde som als die op de Tabel geraamd.

4. *Stations en halten.* De stations kunnen op Java veel verder uiteengelegd worden dan in de bevolkte streken van Nederland. De gebouwen kunnen wegens het klimaat ligter tezamengesteld en daardoor minder kostbaar worden.

De halten kunnen bestaan uit open loodsen, rustende op steenen pilaren, waarin afschietingen voor de woning van den opzigter, voor bergplaatsen enz. worden aangebragt.

De plaatsing van stations is à priori niet aan te wijzen, maar men zal zeer waarschijnlijk volstaan kunnen met één station gemiddeld op elke 25 mijlen, en één halte gemiddeld op elke 8 mijlen.

De stations zal ik, even als in Nederland, in klassen afdeelen, ten einde tot eene benaderende begrooting van kosten te komen.

Hoofdstations, of stations der eerste klasse, zal men alleen te *Batavia*, *Soerabaya* en eenig ander tusschengelegen punt behoeven te bouwen. De kosten dezer stations worden geraamd op ƒ 150,000 ieder. Ik reken voorts dat vijf plaatsen aan stations der tweede klasse behoefte zullen hebben, waarvan de prijs geschat wordt op ƒ 45,000 per station; — dat op 8 plaatsen stations der derde klasse ad ƒ 25,000, en op 25 plaatsen stations der vierde klasse ad ƒ 16,000 per stuk benoodigd zullen zijn.

In het geheel verkrijgt men alsdan 41 stations van de 1e, 2e, 3e en 4e klasse, terwijl de overblijvende intervallen van 8 mijlen van halten, of stations der 5e klasse, moeten voorzien worden, ten getale van 95, waarvan de bouw en de inrigting op ƒ 3,500 per stuk geschat wordt. Men heeft dus:

3	stations	1e	klasse	ad ƒ 150,000.—	= ƒ	450,000.—
5	"	2e	"	" - 45,000.—	= -	225,000.—
8	"	3e	"	" - 25,000.—	= -	200,000.—
25	"	4e	"	" - 16,000.—	= -	400,000.—
95	"	5e	(halten)	" - 3,500.—	= -	332,500.—
				Totaal. . .	ƒ	1,607,500.—

Deze som, verdeeld over 1065 mijlen spoorwegbaan, verkrijgt men per strekkende el circa ƒ 1.51.

In de tabel is niet gerekend op reparatie-ateliers, ten ware men ze in den prijs der stations en halten heeft opgenomen, hetgeen waarschijnlijk voorkomt, als men let op de hooge sommen die voor deze gebouwen zijn uitgetrokken.

Ik zal, om het gemak der vergelijking te bevorderen, de ateliers ook onder de stations en halten begrijpen.

Men kan aannemen, dat op de twee hoofdplaatsen van oostelijk en westelijk Java groote ateliers behooren te bestaan, die volkomen in alle herstellingen van het vast en rollend materiëel en den weg kunnen voorzien, en dat op de lijnen drie werkplaatsen van minderen rang aanwezig moeten zijn en bovendien een tiental reparatiewinkels voor kleine, spoedig te verhelpen defekten aan het materiëel en den weg. De ateliers 1e klasse schattende op *f* 180,000, die der 2e klasse op *f* 50,000 en die der 3e klasse op *f* 10,000 ieder, dan verkrijgt men eene som van *f* 610,000, welke, verdeeld over 1065 mijlen, per strekkende el circa $58^1/_2$ cent geeft. Deze $58^1/_2$ cent bij de vorenstaande som van *f* 1.51 voegende, verkrijgt men voor stations, halten en ateliers, per strekkende el *f* 2.09^5.

5. *Werkplaatsen en bergplaatsen.* Onder de werk- en bergplaatsen zal men kunnen begrijpen al het benoodigde voor de huisvesting van arbeiders, ten laste van de spoorwegonderneming; de daaraan verbonden uitgaven zullen niet verloren zijn. Zoogenaamde koelie-kampongs of kampementen toch, bevorderen de opkomst van vrijwillige arbeiders, die zich voor een bepaalden tijd engageren, en de regelmatigheid van het werk.

Men neemt aan dat onder gunstige omstandigheden het getal arbeiders tot 4000 opgevoerd zal kunnen worden en voor dat cijfer met tusschenruimten van 12 mijlen één kompleet kampement voldoende is; dat zoodanig kampement voor de ongehuwden uit kazernes zal bestaan en ten dienste der gehuwden eenige afzonderlijke woningen de meest onontbeerlijke bijgebouwen zullen worden daargesteld en voorts, dat het geheel wordt te zamengesteld uit bamboe en andere tijdelijke materialen.

Indien men nu stelt, dat ieder kampement zonder noemenswaardige verliezen driemalen kan verplaatst worden en daarna nog driemalen kan dienen met een gemiddeld verlies van de helft der waarde, dan zal men voor elke 36 mijlen, van het halve spoorwegnet, de volle waarde van één kampement moeten berekenen, en voor elke 36 mijlen van de wederhelft van dat net, de waarde van een half kampement. De kosten van een kampement rekent men op *f* 40.000. De lengte van het halve spoorwegnet is nagenoeg 532 mijlen. Naar die grondslagen verkrijgt men voor de totale kosten der kampementen 532/36 × *f* 40,000 + 532/36 × *f* 20,000 = *f* 888,000.

Voor de eigenlijke werk- en bergplaatsen stelt men de behoefte op *twee* tijdelijke loodsen voor iedere 6 mijlen van den weg of in het geheel omstreeks 355 stuks. De kosten van elk dezer loodsen schattende op *f* 2000, verkrijgt men een tataal van *f* 710,000. Deze som voegende bij het bedrag der kampementen, verkrijgt men voor Hoofd 5: *Werkplaatsen, bergplaatsen en arbeiders woningen* eene uitgave van *f* 1,598,000, of vrij nabij *f* 1.50 per strekkende el spoorwegbaan.

6. *Spoorstaven en dwarsliggers.* Het vervoer over Java, dat minder treinen daags dan in Europa zal vorderen, in aanmerking nemende, zal men met spoorstaven van 37.6 kilo per strekkende el kunnen volstaan; terwijl het raadzaam is geene ligtere soorten te gebruiken wegens de meerdere slijtaadje op den geaccidenteerden bodem.

Voor enkel spoor kan men rekenen, met inbegrip van wissels, draaischijven, bouten, enz. enz. 100 kilo's per strekkende el spoorbaan benoodigd te hebben.

De prijzen van het ijzer, volgens de jongste aanbestedingen ten behoeve der nederlandsche staatsspoorwegen ten grondslag nemende, kan men, met bijrekening van het transport naar en op Java, stellen op *f* 87 de ton.

De dwarsliggers van djatihout nemende, hetwelk de kubieke el *f* 28 kost, zal men per strekkende el spoor, met het bewerken en leggen *f* 4.30 in rekening moeten brengen.

Alzoo komt men tot de volgende som:

Spoorstaven enz. . . .	*f* 8.70
Dwarsliggers.	- 4.30
	f 13 per strekkende el.

7. *Rollend materiëel.* Het komt mij voor, dat het rollend materiëel in de tabel te hoog is uitgetrokken.

Voor vlak en heuvelachtig terrein is *f* 10 per strekkende el op Java zeer zeker toereikende.

Men moet toch in den eersten tijd op niet meer dan twee treinen per dag in iedere rigting rekenen. Het zou een gelukkig verschijnsel zijn indien, na eenigen tijd van exploitatie, deze som onvoldoende werd bevonden.

Voor het zwaardere bergmateriëel zal men *f* 15 per el, en voor het zeer moeijelijke terrein even als in de tabel *f* 24 kunnen stellen.

Bij bovenstaande cijfers kan men gevoegelijk in rekening brengen hetgeen voor de telegrafen op de lijnen, voor onderhoud van gereedschappen, voor het inrigten der magazijnen en het kleedingfonds van het dienstpersoneel benoodigd is, en alle zoodanige uitgaven, welke het in werking brengen der exploitatie voorafgaan, en die niet eigenaardig behooren tot de exploitatie-rekening. Ik stel daarvoor globaal de som van 2 millioen 130 duizend gulden, à *f* 2 per strekkende el. Men heeft dan: *Rollend materiëel* enz.

over 665 mijlen à *f* 12 per strekkende el.
″ 240 ″ ″ - 17 ″ ″ ″
″ 160 ″ ″ - 26 ″ ″ ″

8. *Direktie en opzigt.* Voor 18 werkjaren is *f* 7,987,500, of *f* 443,750 's jaars uitgetrokken. Ik oordeel dat die som zeer voldoende is voor het bekostigen van ingenieurs en opzigthebbend personeel, en zelfs van de hoofddirektie, gedurende de jaren dat de exploitatie-rekening met de uitgaven nog niet belast kan worden.

9. *Onvoorziene uitgaven.* Deze som komt mij voor in de tabel te gering geraamd te zijn. Verkieslijk zoude ik het achten aan het slot der begrooting 5 % voor onvoorziene uitgaven te berekenen, waarop hieronder zal gelet worden.

10. *Ballast.* In de tabel vind ik hiervoor niets uitgetrokken. De ballast stelt echter eene zeer aanzienlijke uitgave daar. Men zal voor de geheele baan op niet minder dan 2½ kubieke ellen grind en 8 kubieke ellen zand per strekkende el mogen rekenen. Bovendien zou ik het geraden achten bij de sterke hellingen in de 160 mijlen zeer moeijelijk terrein, den weg met groote steenen te plaveijen, alvorens de zand- en grindlaag er op te brengen. Men kan hiervoor het op Java in alle bergstreken verspreide trachiet nemen. Die wegen zullen, zoodra de hellingen tusschen de 1 op 100 en 1 op 40 bedragen, zonder die voorzorg niet bestand zijn tegen de vreesselijke slagregens van de westmoesson.

Ik stel den prijs van het grind op *f* 2, van het zand op *f* 1.20 de kubieke el, en eene strekkende el bestrating met trachiet op *f* 7, en oordeel dat 100 mijlen van de 160 zeer moeijelijk terrein zulk eene onderlaag noodig hebben. Dan verkrijg ik voor zand en grind *f* 8.10 per strekkende el, terwijl voor 100 mijl bestrating enz. een som van *f* 700.000 bij de laatste 160 mijl gevoegd moet worden, hetgeen *f* 4.38 per el uitmaakt.

De rekening van den ballast zal dus worden:

665 mijlen à *f* 8.10 de strekkende el
240 ″ ″ - 8.10 ″ ″ ″
160 ″ ″ - 12.48 ″ ″ ″

Indien ik nu naar de vorenstaande beschouwingen en berekeningen eene begrooting konstrueer, in den vorm van Tabel 2, dan verkrijg ik de volgende uitkomst:

Begrooting van kosten per el.

	665 mijlen.	240 mijlen.	160 mijlen.
Onteigening van gronden enz.	*f* 1.02^5	*f* 1.02^5	*f* 1.02^5
Aarde- en rijswerken.	- 9.01	- 21.60	- 57.60
Kunstwerken.	- 12.10	- 24.—	- 95.—
Stations, halten, ateliers, enz.	- 2.09^5	- 2.09^5	- 2.09^5
Werkplaatsen, bergplaatsen en arbeiders huisvesting.	- 1.50	- 1.50	- 1.50
Spoorstaven en dwarsliggers.	- 13.—	- 13.—	- 13.—
Rollend materiëel	- 12.—	- 17.—	- 26.—
Direktie en opzigt.	- 7.50	- 7.50	- 7.50
Ballast.	- 8.10	- 8.10	- 12.48
	f 66.33	*f* 95.82	*f* 216.20
5 % Onvoorziene uitgaven.	- 3.31^6	- 4.79	- 10.81
Totaal per strekkende el.	*f* 69.64^6	*f* 100.61	*f* 227.01

Deze uitkomsten vergelijkende met die van Tabel 2, verkrijgt men:

Kosten van 1065 mijlen volgens bovenstaande berekening. . . .		*f* 106,781,925
Kosten van 1065 mijlen volgens de tabel.		- 106,350,000
	Verschil. . .	*f* 431,925

of ruim $4^1/_4$ ton gouds meer in mijne berekening dan in die van de aanvragers der koncessie.

Bij de weinige gegevens, die ik tot rigtsnoer heb moeten nemen, laat zich niet met stelligheid verzekeren dat deze raming geheel juist zij; toch wordt er door mij vertrouwen in gesteld, omdat alle mij bekende toestanden op de minst voordeelige wijze voor de begrooting zijn in rekening gebragt.

'S GRAVENHAGE, den 8sten Maart 1864.
(*geteekend*) E. A. HAITINK.

II.

AANTEEKENINGEN op de, door den heer E. A. Haitink opgemaakte, beoordeeling van het *Overzigt der werkzaamheden*, voorkomende op Tabel 2 van de reeks kaarten en tabellen, voorstellende het ten uitvoer leggen der koncessie tot den aanleg van spoorwegen op Java, aangevraagd door de H.H. Banck c. s.

a. VERDEELING VAN HET TERREIN, WAARDOOR DE SPOORWEG ZAL LOOPEN.

Zoo als te regt wordt aangemerkt, moet aan de hieronder voorkomende cijfers, zoowel van de H.H. Banck c. s. als van den heer Haitink, eene betrekkelijke waarde toegekend worden, en is het zeer wel mogelijk, dat men, ná definitieve vaststelling der lijnen en ná het doen der benoodigde opnamen, tot eene andere verdeeling van het terrein komt.

De kaart van Junghuhn toch, waaruit de H.H. Banck c. s. hunne cijfers geput hebben, is, hoewel de minst onvolledige, verre van geheel naauwkeurig te zijn, en al ware zij dit ook, dan nog is het zeer moeijelijk op eene zoo kleine schaal eene juiste verdeeling van het terrein in vlak en heuvelachtig, bergachtig en zeer moeijelijk te maken.

De cijfers van den heer Haitink zijn geput uit zijne herinneringen, uit eene herhaalde waarneming van vele en de verkenning van sommige der oorden, waardoor het aangevraagde spoorwegnet loopt. Hoezeer aan die herinneringen, waarnemingen en verkenningen, in het bijzonder met betrekking tot spoorweg-aanleg op Java, des te meer gewigt behoort toegekend te worden, om reden de generaal van der Wijck, bij wien de heer Haitink adjudant was, immer was bedacht op verbetering der vervoermiddelen op Java, hebben toch ook de cijfers van den heer Haitink slechts eene zeer betrekkelijke waarde.

Die cijfers maken intusschen de basis uit van de geheele berekening, en iedere wijziging daarvan leidt tot andere resultaten, wat de aanlegkosten van het spoorwegnet betreft.

Hieruit blijkt reeds dadelijk het groote voordeel van eene koncessie-aanvrage voor een geheel spoorwegnet, zooals dat van de H.H. Banck c. s., boven kleine partiëele koncessies. Bij deze toch zal men eveneens, bijaldien ten minsten geene naauwkeurige terreinopname vooraf gaat, die, met het oog op de groote uitgaven, van niemand gevorderd kan worden, eene approksimatieve begrooting moeten opmaken, berustende op eene niet geheel naauwkeurige kaart of op het herinneringsvermogen van dezen of genen, die het terrein bezocht; en het is klaar, dat geringe wijzigingen in de cijfers, die de verdeeling van het terrein aangeven, hier veel meer invloed zullen hebben op het eindcijfer der begrooting, dan bij eene koncessie, loopende over ruim duizend mijlen.

Bij gebrek aan betere zal men dus de cijfers van de aanvragers of die van den heer Haitink, die trouwens weinig van elkander verschillen, moeten aannemen, en al mogt ook later blijken, dat zij minder naauwkeurig zijn, dan is het toch niet te verwachten dat groote teleurstellingen hiervan het gevolg zullen zijn. Immers zullen op de geraamde 1065 mijlen afstand niet enkel misrekeningen ten laste, maar ook ten bate van de onderneming kunnen voorkomen, en houd ik mij overtuigd, dat summa summarum de voordeelige en nadeelige misrekeningen wel tegen elkander zullen opwegen.

b. BEGROOTING VAN KOSTEN PER EL.

1. *Onteigening van gronden.* Het komt mij voor, dat deze post zeer in het nadeel der koncessie-aanvraag berekend is.

1°. Erkent de heer Haitink zelf, dat de verdeeling van Java's gronden in sawa's, suikervelden enz. te hoog geschat is voor het tegenwoordige, wat betreft het bebouwde en bewoonde gedeelte. Daar evenwel verandering in den tegenwoordigen toestand, na een 10tal jaren, door uitbreiding van kultures mogelijk is, zoo kan men deze cijfers, om voor alle misrekeningen beveiligd te zijn, behouden.

2°. Wordt gezegd, dat in 1857 in de vallei van Ambarawa voor de bouw sawa, met inbegrip der dessa's, door de genie betaald werd *f* 800, en wordt aangenomen, dat een partikulier, en dus ook de spoorwegmaatschappij, het dubbele zal moeten betalen.

Ik voor mij zie echter geen reden, waarom een partikulier meer zoude moeten betalen dan de genie.

Tijdens mijn verblijf te Willem 1 werd de waarde van te onteigenen sawa's en dessa's bepaald door eene gemengde kommissie van het civiel bestuur en de genie, en de taksatie was steeds in het voordeel der bevolking. Er bestaat m. i. dus geene reden, waarom eene taksatie op te maken door het civiel bestuur en de koncessionarissen hooger zoude moeten uitvallen. Het tegendeel is eer waar. Ten behoeve der genie toch werden groote terreinen onteigend voor kampementen, exercitievelden, schijfschietterreinen enz., en het was niet mogelijk de op die terreinen liggende dessa's te sparen. De spoorwegmaatschappij daarentegen onteigent slechts een smalle strook gronds en waarschijnlijk zal zij, door de lijn een weinig te verleggen, zonder evenwel omwegen te maken, hier en daar dessa's, die altijd meer aan onteigening kosten dan sawa's, kunnen omtrekken.

3°. Om dezelfde redenen is ook de onteigeningsprijs der suikerrietvelden m. i. te hoog gesteld.

4°. Bij de partikuliere koffij-aanplantingen vermeen ik, dat ook eene vermindering van den onteigeningsprijs mogelijk is. Immers het traceren der spoorweglijnen gaat het begin der werkzaamheden eenigen tijd vooraf, en vermoedelijk zal men het wel zoodanig kunnen inrigten, dat, na het traceren, de koffijplanter nog *één* oogst geniet van zijne te onteigene landen, en te gelijkertijd reeds nieuwe tuinen aanlegt, in vervanging van de aan de spoorwegmaatschappij af te stane, waardoor reeds dadelijk op de bouw partikuliere koffijlanden *f* 800 wordt uitgewonnen.

5°. Komt de prijs der woeste gronden mij te hoog voor, en zelfs aannemende, dat eene vergoeding aan de dessa's gelast wordt, schijnt mij de prijs van *f* 100, in vergelijking van dien van *f* 800 voor sawa's en dessa's, voldoende toe. Hetzelfde is het geval met de gouvernementskoffijlanden.

Naar deze grondslagen de onteigeningskosten bepalende, verkrijgen wij:

$^{6}/_{15}$ bouw	sawa's enz.	à *f* 800.—	. . .	*f* 120.—
$^{2}/_{15}$ "	suikervelden	" - 300.—	. . . .	- 40.—
$^{1}/_{30}$ "	partikuliere koffijlanden	" - 1154.50	. . . .	- 38.48
$^{3}/_{30}$ "	gouvernem. "	" - 100.—	. . . .	- 10.—
$^{5}/_{15}$ "	woeste gronden	" - 100.—	. . . .	- 33.33
$^{15}/_{15}$ bouw	. . . .			*f* 241.81

of per ☐ el $3^{4}/_{10}$ cent; alzoo per strekkende el spoorwegbaan, breed 16 ellen,

$$3^{4}/_{10} \times 16 = f\ 0.54^{5}.$$

Dit cijfer komt m. i. ook beter overeen met de opgave van Maarschalk, die *f* 0.80 à *f* 0.99 rekent voor de nagenoeg geheel door partikulieren ingenomene gronden tusschen Batavia en Buitenzorg, en Maarschalk's cijfers berusten niet op gissingen, maar op eene opname, die alle vertrouwen verdient.

Bij partiëele koncessiën voor kleine lijnen zullen de gemiddelde onteigeningskosten veel meer beloopen; dergelijke lijnen kunnen toch alleen met voordeel aangelegd worden in digt bevolkte, allerwege bebouwde streken, en de onteigening van woeste gronden, die het minst kostbaar is, zal daarbij weinig te pas komen. Om deze redenen zal dus ook een geheel spoorwegnet over Java naar evenredigheid minder kosten, dan iedere afzonderlijk te koncessionneren lijn.

2. *Aarde- en Rijswerken.* Met het hieronder voorkomende kan ik mij in allen deele ver-

eenigen, met uitzondering van hetgeen gezegd wordt omtrent de besparing van arbeidsloonen door spoeling van grond, hetwelk m. i. te weinig in aanmerking genomen is.

Daartegenover staat evenwel, dat niets is uitgetrokken voor de benoodigde gereedschappen, die zelfs bij uitvoering op taak of bij aanneming door de spoorwegmaatschappij zullen moeten bijgeleverd worden.

Wat betreft het aan het slot genoemde arbeidsvermogen van chineesche koelies, zoo geloof ik, dat dit weinig besparing van kosten zal geven, maar wel tot sneller en beter werk zal leiden.

3. *Kunstwerken.* Het hiervoor uit te trekken cijfer kan met geene mogelijkheid naauwkeurig worden opgegeven. Zoo als de heer Haitiuk dit vaststelt uit eene vergelijking met de nederlandsche banen, waarop insgelijks vele kunstwerken, meer op het gebied van waterbouwkunde, dus van anderen doch niet minder kostbaren aard, dan op Java voorkomen, geloof ik, dat de uitgetrokken som van 29 millioen wel voldoende zal zijn, vooral bij de ondervinding in het vak van spoorwegbouw en de betere kontrôle in de laatste jaren verkregen.

4. *Stations en halten.* Mijns inziens zijn de verdeeling en de uitgetrokken sommen voor deze gebouwen voldoende. Zijn echter de sommen voor de ateliers 1e klasse niet wat te laag uitgetrokken, in aanmerking nemende, dat zij, zoo als de heer Haitink zegt, volkomen moeten kunnen voorzien in alle herstellingen van het vaste en rollende materiëel en van den weg? M. i. zal zoodanig volkomen atelier (tenzij men alleen het gebouw en niet de daarin benoodigde machines en werktuigen in rekening brengt) stellig meer dan *f* 180,000 kosten.

Ook in de ateliers ligt een groot voordeel van een aaneengeschakeld spoorwegnet op Java boven partiëele koncessiën voor kleine lijnen. Terwijl toch voor zoodanig net 2 ateliers 1e klasse voldoende zijn, zal iedere afzonderlijke lijn, hoe klein zij ook wezen moge, één zoodanig atelier behoeven, terwijl het getal der mindere ateliers bij alle nagenoeg evenredig zal zijn aan de lengte der lijnen.

5. *Werk- en bergplaatsen.* Het komt mij voor, dat de hiervoor en voor de arbeiderswoningen uitgetrokken som van *f* 1,598.000 te gering is. De stelling, dat ieder kampement, zonder noemenswaardige verliezen, driemaal kan verplaatst worden en daarna nog driemaal kan dienen met een gemiddeld verlies van de helft der waarde, komt mij wat sterk voor.

Volgens mijne ondervinding gaat het verplaatsen van een bamboezen gebouw, al is het ook betrekkelijk nieuw, steeds met groot verlies gepaard. De dakbedekking, die men waarschijnlijk gerekend heeft van atap of alang-alang te maken, verliest enorm bij verplaatsing; bamboezen, die oogenschijnlijk gaaf zijn, blijken, bij de afbraak, door ongedierte te zijn aangetast en vereischen vernieuwing, enz. enz.

In allen gevalle gaat iedere verplaatsing gepaard met eenige transportkosten en met de uitgaven voor het afbreken en wederopzetten der gebouwen.

M. i. zal ieder kampement niet meer dan in het geheel driemaal kunnen dienen en dus iedere verplaatsing gepaard gaan met een verlies van $1/3$ der waarde. Verder komt mij de prijs voor een kampement voor 4000 man te gering voor, en zoude ik minstens *f* 60.000 hiervoor willen stellen, met inbegrip van de transportkosten en de uitgaven voor afbraak en wederopzetting der gebouwen bij de 3 verplaatsingen.

Volgens dezen maatstaf zoude men voor de totale kosten der kampementen verkrijgen 1065/36 × *f* 60,000 = *f* 1,775,000. In het algemeen ondervindt men bij het daarstellen van bamboezen gebouwen in den regel geldelijke teleurstellingen en beloopen de kosten meer dan men vooraf berekend had.

6. *Spoorstaven en dwarsliggers.* De hiervoor uitgetrokken som komt mij voldoende voor.

7. *Rollend materiëel.* Ook hiermede vermeen ik mij te kunnen vereenigen.

8. *Direktie en Opzigt.* M. i. is de som van *f* 443,750 's jaars voor het bekostigen van ingenieurs en opzigthebbend personeel zeer hoog en voor aanzienlijke vermindering vatbaar, tenzij men aanneme, dat, zoo als ik vooronderstel, daarin ook een deel der winst op de aanneming of uitbesteding der werken begrepen is.

9. *Onvoorziene uitgaven.* en 10. *Ballast.* Met de hiervoor uitgetrokken sommen kan ik mij wel vereenigen.

De slotsom mijner beschouwingen is alzoo deze: dat gemiddeld *f* 100,000 per kilometer voldoende zal zijn voor eene zoo uitgebreide onderneming als die der H.H. Banck c. s. Ware er sprake van eene onderneming loopende over slechts een paar honderd mijlen, dan zoude ik de

som van *f* 100,000 per kilometer minstens 20 pCt. te min achten. Bij de hier bedoelde onderneming zal het min gunstige door het meer gunstige worden opgewogen, en de bezwaren bij den aanvang der werkzaamheden schier onvermijdelijk, zullen worden vergoed door de voordeelen der ervaring, waarmede later zal voortgebouwd en voltooid worden.

AMSTERDAM, 20 Maart 1864.

(*geteekend*) A. NUMANS, *Kapt. der Genie van het O. I. leger, met verlof in Nederland.*.

III.

Amsterdam, 20 Maart 1864.

Aan
Den heer L. van Vliet, qq. de heeren Banck c. s., te 's Hage.

Hoewel de luitenant-kolonel Haitink, die vroeger adjudant was van den generaal van der Wijck, en in die betrekking Java in alle rigtingen doorkruist heeft, die later gedurende vele jaren aan het hoofd der genie stond in de tweede militaire afdeeling op Java, en als zoodanig die afdeeling wel volkomen zal kennen, die minstens eene twintigjarige ondervinding op Java achter zich heeft, terwijl ik niet meer dan twaalf jaren, waarvan slechts ruim de helft op Java zelf, in Indië doorbragt; die verder hier te lande kommissaris was der maatschappij voor spoorweg-materieel, en sedert kommissaris werd der maatschappij tot exploitatie der nederlandsche staats-spoorwegen; hoewel, zeg ik, de heer Haitink wel zoo bevoegd is als ik, om een oordeel uit te brengen over de Tabel n°. 2 van de reeks kaarten en tabellen, voorstellende het ten uitvoerleggen der door de HH. Banck c. s. aangevraagde koncessie tot den aanleg van spoorwegen op Java, wil ik evenwel het beroep, dat gij op mijne geringe ervaring doet, niet onbeantwoord laten, en u mijn gevoelen mededeelen omtrent die punten, die ik vermeen eenigzins te kunnen beoordeelen, daarbij indachtig aan de spreuk: „du choc des opinions jaillit la vérité."

Ik doe zulks met te meer genoegen, omdat de door u ontworpen onderneming mij toeschijnt alle medewerking te verdienen, zoowel met het oog op de ontwikkeling en verdediging van Java, als op de besparing van rentewaarborg voor 's lands financiën.

Vooral uit het oogpunt van verdediging acht ik eene spoorweg-verbinding (natuurlijk stoom-) van Batavia, Willem I en Soerabaya met Tjilatjap (de eenige veilige en verdedigbare haven van Java's zuidkust) van overwegend belang, en moest, naar mijne overtuiging, de regering zich niet alleen met uw plan vereenigen, maar zelfs tot voorwaarde stellen, dat achtereenvolgens, zonder afbreken, doorgebouwd worde van Batavia tot Tjilatjap, en alsdan aan het vak van Bandong tot Banjar, dat bepaaldelijk in de eerste jaren niet rentegevend zal zijn, en daarom naar uw plan ook het allerlaatst zoude aangelegd worden, maar hoogst belangrijk, ja, noodzakelijk is voor de verdediging en voor de latere ontwikkeling van Java, een speciale waarborg verbinden van de exploitatie-kosten plus 5 pCt. van het aanlegkapitaal, tot een overeen te komen maximum per mijl en per jaar.

Moge al tusschen verschillende militaire deskundigen verschil van gevoelen bestaan over het stelsel van verdediging voor Java en over het nut der aldaar reeds voltooide of nog aan te leggen verdedigingwerken, daarin, geloof ik komen *allen* overeen, dat eene flinke verbinding van onze hoofdversterkingen op Java onderling (Willem I, Soerabaya en Tjilatjap) en met de hoofdplaats Batavia hoogst wenschelijk, ja, noodzakelijk is voor de verdediging van dat eiland; en welke flinkere verbinding kan men verlangen dan eene *stoom*-spoorweg-verbinding?

Ik zeide boven, dat, naar mijne overtuiging, de regering zich moest vereenigen met het door u ontworpen plan, en ik voeg hierbij, dat het hoogst wenschelijk is, dat zulks ten spoedigste plaats hebbe, wil men niet, welligt te een of anderen tijd, het voor ons volksbestaan onmisbare Java verliezen. Ik geloof, dat wij voor het behoud van dat eiland wel eenigzins steunen op den onderlingen naijver der groote mogendheden, en er wat te veel op rekenen, dat, mogt b. v. Engeland ons Java willen ontnemen, Frankrijk of Amerika ons dan wel ter hulpe zullen snellen. Doch wat zien wij thans gebeuren? Het kleine Denemarken wordt door twee groote mogendheden aangevallen en de overige groote mogendheden zien zulks lijdelijk aan, denkelijk omdat h u n eigenbelang zulks medebrengt. Zoo zoude het ook wel eens met Java kunnen gaan!

Eene spoedige aanneming van uw plan, waardoor Java's verdedigingsvermogen zoo enorm verhoogd wordt, en eene krachtdadige medewerking van de zijde der regering bij de uitvoering, komen mij dus hoogst wenschelijk voor; zelfs al moest het gouvernement grootere geldelijke opofferingen doen, dan de door u gevraagde, en een gedeelte van het zoogenaamde batig saldo gedurende eenige jaren missen, daarbij bedenkende, dat het behoud van het batig saldo geheel afhankelijk is van het behoud en het rustige bezit van Java.

Na deze inleiding ga ik over tot de beschouwingen van den luitenant-kolonel Haitink. Ik heb in eene afzonderlijke nota mijne aanteekeningen op dit stuk op schrift gesteld, en gij zult daaruit bespeuren, dat ik het in sommige opzigten niet geheel met hem eens ben. Het zijn vooral de onteigeningskosten, die hij, mijns inziens, te hoog, en daarentegen de tijdelijke werk- en bergplaatsen, of liever de daaronder gerekende arbeiders-kampementen, die hij te laag geschat heeft. Ook omtrent andere punten zult gij in mijne nota eenige aanteekeningen vinden, die mijn gevoelen uitdrukken.

Ik behoef u niet te zeggen, dat ik mijne aanteekeningen op schrift gesteld heb, alleen met het doel om zoo veel mogelijk tot juiste gegevens te komen, en ten einde u aan te moedigen, om u niet te laten afschrikken door de moeijelijkheden, die u, bij het tot stand brengen der door u voorgestelde onderneming, in den weg zullen treden. Het tot stand brengen van iedere groote onderneming gaat met moeijelijkheden gepaard; voor eene onderneming als de door u voor Java geprojekteerde, hebt gij noodwendig te kampen met de onverschilligheid van het publiek, de angstvalligheid van het gouvernement en de mindere bekendheid met het onderwerp van verschillende autoriteiten op Java, die geroepen worden om in die zaak hun advies uit te brengen.

Nu ik toch ter zake dezer onderneming schrijf, wil ik u tevens mijne opinie zeggen over drie belangrijke punten, namelijk, het vermoedelijk vervoer, de exploitatie-kosten en het tarief voor vervoer.

Al wat binnen het spoorweggebied te vervoeren is, zal, mijns inziens, daaraan stellig ten deel vallen. De noodige bijwegen daartoe zullen spoedig worden aangelegd. Deze beide punten lijden bij mij geen den minsten twijfel. Immers het tegenwoordige vervoer is kostbaar en traag, terwijl bovendien veel produkt beschadigd en ontvreemd wordt. Wie zal dus de thans gebruikelijke wijze van vervoer blijven prefereren boven transport per stoomspoorweg?

Ook is het, mijns inziens, zeker, dat eene onderneming als de uwe, binnen weinige jaren, de produktie van Java zal doen toenemen in eene mate, die de stoutste verbeelding overtreft. Zij zal kapitaal naar Java lokken, en wat vooral, mijns inziens, van groot belang te achten is, zij zal over geheel Java de bevolking meer vertrouwd maken met stelselmatigen arbeid en met verdeeling van arbeid. De vergelijkender wijze groote produktie van Java's Oosthoek is grootendeels daaraan toe te schrijven, dat de bevolking aldaar verdeeling van arbeid heeft leeren kennen en waarderen. Indien dit ook in andere streken van Java het geval zal zijn, zal reeds daardoor alleen, gezwegen nog van andere omstandigheden, Java's produktie enorm toenemen.

Ik oordeel dus, dat gerust reeds dadelijk op gemiddeld 400,000 ton vervoer over gemiddeld 100 mijlen afstand (zoo als dit door u in tabel N°. 1 geraamd wordt) kan gerekend worden. Voor toeneming van vervoer en voor personentransport komt het mij echter voor, dat door u te weinig in rekening is gebragt.

De kosten van exploitatie raamdet gij m. i. te hoog. In Bengalen komen die, meen ik, op ± *f* 5000 per engelsche mijl te staan, en voorzeker zal dus *f* 3500 per kilometer op Java blijken voldoende te zijn. Zelfs komt mij die som eer te hoog voor, wanneer men in aanmerking neemt, dat aanvankelijk met twee treinen daags in iedere rigting in de behoefte aan doorloopend verkeer zal worden voorzien en in sommige gedeelten in den eersten tijd zelfs niet meer dan één trein daags in iedere rigting zal behoeven te loopen. Daarbij zal het ondergeschikte personeel, dat gedeeltelijk uit inlanders en gepensioneerde afrikaansche militairen kan bestaan, op Java veel minder kosten dan in Europa, en het superieure personeel behoeft, aangezien het aanvankelijk geringe verkeer, aldaar niet zoo talrijk te zijn.

Het eenige, wat verschil zoude kunnen opleveren, is de vracht van ijzer en steenkolen, doch hoe gering is dit verschil! Thans bedraagt de vracht van Nederland naar Java *f* 15 à *f* 16 per ton, terwijl de vracht naar de Middellandsche Zee-havens met *f* 20 à *f* 21 per ton betaald wordt.

Te regt wordt door u een tarief aangenomen van *f* 0,20 per ton en per mijl. Dit tarief moge in Europa hoog schijnen, op Java zal het eene aanzienlijke bezuiniging zijn èn voor den staat èn voor partikulieren. Bij het vaststellen van het tarief moet het punt van uitgang niet Europa, veel minder het vlakke, waterige Nederland zijn, alwaar steeds het vervoer zoo bij uitstek goedkoop was, maar het moet Java zelf zijn, alwaar thans gemiddeld 3 à 4 centen per pikol-paal wordt betaald voor vervoer per as, en alwaar het vervoer te water òf onmogelijk, òf onzeker is, terwijl bij beide wijzen van vervoer, maar vooral bij het laatstgenoemde, steeds verlies, bederf of ontvreemding van produkt te vreezen is.

Hoe ik over kanalisatie denk, is u genoegzaam bekend. Kanalen voor bevloeijing, kanalen voor scheepvaart, nevens spoorwegen, goed, daar heb ik niets tegen; maar kanalisatie in vervanging van spoorwegen, kanalisatie op groote schaal en gepaard met opstuwing van water, zoo al niet onuitvoerbaar, dan toch uiterst kostbaar, en in allen gevalle weinig nut aanbrengende. En waaraan opstuwing blootstelt, leert ons weder het dezer dagen bij Sheffield gebeurde. Ik heb getracht de kanalisatie, door den heer Stieltjes in zijn rapport aanbevolen, in kaart te brengen; de afstanden zijn enorm. Er zouden millioenen mede gemoeid zijn, jaren mede verloopen en wat zoude men dan bekomen? In het belang der ontwikkeling van Java weinig; in dat der verdediging en van een verbeterd personenvervoer niets. En dan de kosten van onderhoud, en de gevaren van doorbraak, en het blijvende ongerief van verlies, bederf of ontvreemding van produkten! Ik geloof, dat de heer Stieltjes de kracht der bergstroomen bij banjers en de uitwerking van tropische stortregens weinig van nabij gezien heeft, anders zoude hij zich, dunkt mij, niet zoo'n krachtig voorstander van kanalisatie op Java betoond hebben.

Door het bovenstaande vermeen ik aan uw verlangen, zooverre mij zulks mogelijk is, voldaan te hebben. Mogt gij nog omtrent andere punten mijne denkbeelden verlangen te vernemen, zoo ben ik steeds bereid u met mijne geringe ervaring te dienen.

Geloof mij intusschen met de meeste achting,

T. T.
(*geteekend*) A. NUMANS,
Kapt. der Genie van het O. I. leger, thans met verlof in Nederland.

Begrooting der heeren Banck c. s.

Overzigt der werkzaamheden.

De geheele lentge van den te maken spoorweg bedraagt 1065 *mijlen.*

Waarvan op heuvelachtig terrein, volgens de kaart van Junghuhn:	600 mijlen	(*a*)
" " bergachtig " " " " " "	300 "	(*b*)
" " zeer moeijelijk " " " " " "	165 "	(*c*)
Totaal. . .	1065 mijlen	

Begrooting van kosten per el.

	600 mijlen *a*.	300 mijlen *b*.	165 mijlen *c*.
Onteigening van gronden enz.	*f* 1	*f* 1	*f* 1
Aard- en rijswerken	- 12.25	- 22.25	- 35.25
Kunstwerken	- 12	- 24	- 95
Stations, halten enz.	- 8.25	- 8.25	- 8.25
Werkplaatsen en bergplaatsen	- 8	- 8	- 8
Spoorstaven en dwarsliggers.	- 15	- 15	- 15
Rollend materiëel	- 15	- 18	- 24
Direktie en opzigt.	- 7.50	- 7.50	- 7.50
Onvoorziene uitgaven.	- 1	- 1	- 1
Totaal per el. . .	*f* 75	*f* 100	*f* 190

17 jaren van aanbouw stellende = 5500 werkdagen, geeft voor de te maken 1065 mijlen aardenbaan $5^1/_4$ dag per mijl of p. m. 200 el per dag.

Aannemende, dat de gemiddelde hoogte der aardenbaan voor de 600 mijlen (*a*) op heuvelachtig terrein, of de diepte der uitgravingen, bedragen 2 el bij eene kruins-spoorweg-breedte van 8 el, dan wordt met de taluds de te verwerken grond 24 kub. el per el of 24,000 kub. el per mijl.

24,000 kub. el te verwerken grond per mijl, geeft, per 200 el daags gereed te maken aarden-baan: 4800 kub. el te verwerken grond daags.

Aannemende, dat chineesche immigranten en Javanen, op taak arbeidende, *door elkander* verwerken $2^2/_3$ kub. el grond per dag (een arbeider in Europa verwerkt gemiddeld 8 kub. el grond per dag en verdient alsdan p. m. *f* 3; een poldergast verwerkt meermalen 16 kub. el grond per dag en verdient alsdan *f* 6) zouden er dagelijks op Java noodig zijn 1800 arbeiders, die per hoofd en per dag zouden verdienen p. m. *f* 1.—, en met inbegrip van transport per as of per hulpspoor, voor p. m. *f* 1.35 grond kunnen doen verwerken. Met andere woorden: 200 el aardenbaan per dag tegen *f* 12.25 per el geeft *f* 2450 per dag voor arbeidsloon, waarvoor verwerkt moetende worden 4800 kub. el grond, geeft per kub. el grond verzet, met behulp van stortkarren op rails: 50 cents. Gesteld dat een man slechts 2 kub. el grond per dag verzette, in stede van $2^2/_3$ kub. el, zoo als wij ramen, dan zoude er noodig zijn 2400 man per dag, om met behulp van stortkarren op rails te verwerken 4800 kub. el grond voor 200 el aardenbaan per dag.

Voor kunstwerken 1200

Wordt voor 600 mijlen aarden-baan *a*. . . . . 3000 man per dag.

De mijlen aarden-baan *b* en de mijlen aarden-baan *c* naar evenredigheid.

De bouw der lijnen vangt aan, volgens het ontwerp der heeren Banck c.s. met het derde jaar, waarin de koncessie zal zijn verleend, en twintig jaren daarna zal het publiek verkeer op alle verbindingen moeten geopend zijn. Binnen achttien jaren zal dus de volle lengte van 1065 kilometers voltooid en in exploitatie gebragt worden. Derhalve zal gemiddeld elk jaar ongeveer de aanleg van 60 kilometers behooren uitgevoerd te worden.

Is het te verwachten dat de koncessionarissen daarin zouden slagen kunnen of is de tijd daarvoor te ruim genomen? — beide vragen, die naar onze meening niet dan door eene gissing kunnen beantwoord worden, voortvloeijende uit talrijke wisselvalligheden van werkkrachten, van hinderpalen, die niet te voorzien zijn, van weersgesteldheid in Indië, enz.

De aanvragers berekenen voor den aanleg van het heuvelachtig terrein en de kunstwerken dagelijks 3000 man noodig te hebben; voor het bergachtig en zeer moeijelijk terrein naar evenredigheid. Zullen zij in de ekonomische gesteldheid des lands op dat getal in vrijen arbeid kunnen rekenen? Wij zouden het niet durven verzekeren, maar de poging toch ook niet als geheel hopeloos willen voorstellen, vooral indien het ontbrekend aantal inboorlingen aangevuld kon worden door chineesche immigranten, die ongetwijfeld meer en beter arbeiden.

Gedurende verscheidene jaren heeft het bestuur der spoorwegen in Britsch Indië gemiddeld dagelijks 25,000 arbeidslieden, somwijlen tot een getal van 42,000 bij de Bhore Ghaut (over eene lengte van slechts 14 mijlen);

aan het werk gesteld, waaronder zelfs inboorlingen uit het woeste Sounthal-gebergte, allen vrijwillig ten arbeid komende, en waarvan de onderkoning van Britsch Indië, lord Canning, aan het ministerie verklaard heeft, dat noch hem noch de plaatselijke besturen immer eenige klagt over dwang of onwil ter oore was gekomen.

Maar wij moeten hierbij de opmerking maken, dat in Britsch Indië geene heerediensten en daaraan klevende misbruiken bestaan, die den inboorling de vrije beschikking over zijn tijd benemen.

In Britsch Indië is echter geen toevlugt tot Chinezen genomen. De hinderpalen van een tropisch klimaat worden ook daar, even als in Nederlandsch Indië, aangetroffen; er heeft oponthoud plaats gehad door verzuimen van aannemers; de bekende opstand heeft de werken aanmerkelijk vertraagd; de lijnen zijn niet allen op hetzelfde tijdstip aangevangen, op enkelen werden ze tijdelijk geschorst, op anderen moesten werken van grooten omvang worden uitgevoerd, waarvan wij reeds een denkbeeld hebben trachten te geven. Maar in weerwil van dit alles is het eindresultaat toch geweest, wat betreft de uitvoering der reeds geopende spoorweglengte van 5044 kilometers, nagenoeg het volgende:

East Indian spoorweg	1830	kilometers	in	circa	12 jaren.
Great Indian Peninsula	944	〃	〃	〃	13 〃
Madras spoorweg	840	〃	〃	〃	9½ 〃
Bombay-Baroda en Central India. .	496	〃	〃	〃	7½ 〃
Scinde	182½	〃	〃	〃	3 〃
Punjab	403	〃	〃	〃	5 〃
Eastern-Bengal	176½	〃	〃	〃	2½ 〃
Great Southern	126½	〃	〃	〃	
Calcutta en South Eastern	46½	〃	〃	〃	1½ 〃
	5044				

Gemiddeld 75 kilometers per jaar.

Lord Elgin getuigde van de Eeast Indian Railway, bij zijn bezoek in 1863, dat gedurende tien jaren, aan dien weg, 90 engelsche mijlen of 144 kilometer jaarlijks waren verwerkt geworden.

In den aanvang van den arbeid kan voorzeker niet zooveel voortgang als later verwacht worden. Het bijeenbrengen van materialen, het werven van werkvolk en hunne eerste vorming zullen tijd vereischen; de heeren Banck c. s. stellen daarom, schijnt het, den bouw in het:

lijn.	jaar	mijlen		kilom.	
A *)	1e. jaar v. uitvoer. op slechts	25 mijlen.			
	2e. 〃 〃 〃 〃 〃	35 〃			
	3e. 〃 〃 〃 〃 〃	45 〃			
	4e. 〃 〃 〃 〃 〃	75 〃	komende dan in exploitatie	75 kilom.	30 kilom. van lijn A nog in aanbouw.
B †)	5e. 〃 〃 〃 〃 〃	50 〃	en de exploit. vermeerd. met	75 〃	
	6e. 〃 〃 〃 〃 〃	75 〃	〃 〃 〃 〃	55 〃	Lijn A voltooid. Gedurende deze jaren lijn A en B gelijktijdig in aanbouw.
	7e. 〃 〃 〃 〃 〃	75 〃	〃 〃 〃 〃	65 〃	
C §)	8e. 〃 〃 〃 〃 〃	55 〃	〃 〃 〃 〃	80 〃	〃 B 〃
	9e. 〃 〃 〃 〃 〃	75 〃	〃 〃 〃 〃	30 〃	
D	10e. 〃 〃 〃 〃 〃	130 〃	〃 〃 〃 〃	65 〃	
	11e. 〃 〃 〃 〃 〃	100 〃	〃 〃 〃 〃	115 〃	Lijn C. voltooid; wordt ook gewerkt aan Lijn A—D.
A—D	12e. 〃 〃 〃 〃 〃	60 〃	〃 〃 〃 〃	100 〃	
C—A	13e. 〃 〃 〃 〃 〃	70 〃	〃 〃 〃 〃	110 〃	A—AD voltooid, als boven aan de lijn B—C.
B—C	14e. 〃 〃 〃 〃 〃	50 〃	〃 〃 〃 〃	60 〃	
	15e. 〃 〃 〃 〃 〃	70 〃	〃 〃 〃 〃	40 〃	Lijn C—A voltooid; is gelijktijdig gewerkt aan B—C.
	16e. 〃 〃 〃 〃 〃	75 〃	〃 〃 〃 〃	195 〃	
	17e. 〃 〃 〃 〃 〃	— 〃	〃 〃 〃 〃		
	18e. 〃 〃 〃 〃 〃	— 〃	〃 〃 〃 〃		Lijn B—C voltooid.
		1065		1065	

*) Lijn A Samarang—Vorstenlanden . . . 180 kilometers waarvoor in de plaats komt Modjokerto—Pasoeroean—Malang.
†) 〃 B Batavia—Buitenzorg—Bandong. . 200 〃
§) 〃 C Tjilatjap—Poerworedjo . . . . 180 〃
〃 〃 D Soerabaya—Kediri—Ngawi . . . 230 〃
〃 〃 A—D Samarang—Soerabaya. . . . . 60 〃
〃 〃 C—A Poerworedjo—Djokdjokarta . . . 70 〃
〃 〃 B—C Tjilatjap—Bandong. . . . . . 195 〃
1065 kilometers.

In de vorderingen der uitvoering blijkt jaarlijks een verschil te zijn; wij zijn niet bekend met de bijzonderheden, waarop het plan tot dien bouw berust; maar vooronderstellen dat die verschillend berekend zijn op den aard van het terrein, waarop gewerkt wordt. Het bergterrein toch en de noodige kunstwerken zullen meerder tijd vorderen dan het gemakkelijk terrein of het werk in de vlakten; dan eens zal er gelegenheid zijn, dan weder zal zij gemist worden, om op meer dan een punt aan dezelfde lijn te arbeiden of wel zal er gelijktijdig op verschillende punten van dezelfde lijn gedurende twee of meer jaren gebouwd worden. Zoo verklaren wij ook de verschillen van jaar tot jaar in de lengte ter exploitatie geopend, waarbij eerst na de geheele voltooijing eener lijn worden gevoegd die gedeelten, die tot exploitatie alleen slechts gereed waren maar moesten wachten op de geheele opening; details, welke noodwendig van omstandigheden en werkkrachten afhankelijk zijn en aan het uitvoerend beleid, bevorderd door het eigenbelang der exploiteurs, wel zullen moeten worden overgelaten.

Wij zouden meenen, dat indien aan koncessionarissen het noodige werkvolk niet ontbreekt, hetgeen welligt door verstandige en beleidvolle maatregelen voor een deel zou kunnen worden voorkomen, dan hun berekening van den bouw, gemiddeld van 62 kilometers in het jaar, wel kans heeft van verwezenlijking.

Wanneer wij thans ons de voorstelling maken, dat zoodanige aanleg tot stand gebragt wordt en de raming van het kapitaal daarvoor noodig min of meer de waarheid nabijkomt, althans een maximum voorstelt, dan volgt, dunkt ons, de vraag: welke zullen de kosten zijn om de lijnen behoorlijk te exploiteren? Doch om ook deze met volledigheid te beantwoorden, zouden menigvuldige omstandigheden vooraf bekend moeten zijn, die moeijelijk zijn te voorzien.

Wanneer wij naar vergelijking-cijfers der exploitatie omzien op de europeesche spoorwegen, dan treffen wij de meest uiteenloopende gegevens aan:

		per mijl.
volgens de Economist Mei 1863.	de Keulen-Mindener weg (1861)	ƒ 11,110
	〃 Oppeln-Tarnowitz	- 1,802
	〃 Nesse Brug	- 2,009
	〃 Hollandsche ijzeren spoorweg	- 7,136
	〃 Nederlandsche Rijnspoorweg	- 5,445
	〃 Belgische staatsspoorwegen	- 9,191
	〃 Pruissische idem	- 5,280
	〃 〃 partikuliere	- 6,078
*)	〃 Fransche spoorwegen gemiddeld (1862)	- 8,600
	〃 Engelsche 〃 〃	- 9,540

Er schijnt eene, in zekeren zin, vaste verhouding der exploitatie-kosten tot de bruto-opbrengst als de voordeeligste te zijn aangenomen, namelijk de

*) Flacat. Les Chemins de fer en 1862 et 1863.

helft of 50 pCt. Wij zijn van oordeel dat zoodanige verhouding, evenmin als het absoluut cijfer der uitgaven op zich zelf, iets bepaalds bewijzen kan, zoodat als wij de verhoudingen zien

	van	45	percent	op	den	Hollandschen	spoorweg
	〃	88	〃	〃	〃	Rijn	〃
	〃	45,6	〃	〃	〃	Belgischen	〃
	〃	41	〃	〃	〃	Wurtembergschen	〃
	〃	40	〃	〃	〃	Badenschen	〃
	〃	45	〃	〃	〃	Beijerschen	〃
	〃	45 á 40	〃	〃	〃	Pruissischen	〃
	〃	48	〃	〃	〃	Engelschen	〃
en	〃	40½	〃	〃	〃	Franschen	〃,

dan kunnen wij daaruit geen gevolgtrekking maken tot de voordeelen dier spoorwegen, alvorens nog een anderen faktor: de aanlegkosten en eene menigte andere bijzonderheden, daarbij in aanmerking te nemen. Immers het behoeft geen betoog, dat een oversshot van 25 pCt. op de bruto-ontvangsten soms een *voldoende* en in andere gevallen zelfs eene hoogere opbrengst eene *nadeelige* rente van het kapitaal, naarmate der grootte, zou kunnen afwerpen.

Het aantal treinen, rijtuigen en lokomotieven, de daarvoor gevorderde brandstoffen, meer of minder personeel en een aantal andere zaken, bepalen het cijfer der exploitatiekosten en hoe hooger die loopen voor zoodanige voorwerpen, hoe grooter het verlies is waarop zij wijzen. De Fransche rendeerden 14 à 15 pCt. winst, de Keulen-Mindener 12¼ pCt. (1861) bij groote exploitatiekosten, terwijl, met betrekkelijk weinig meer, de Engelsche spoorwegen over het geheel slechts eene zeer matige rente opbrengen.

Behalve de omstandigheden, waarvan wij met een enkel woord gewaagden, hangen de exploitatiekosten nog af van de meerder of minder sterke hellingen en bogten, zoodat, volgens de verklaringen van deskundige ingenieurs, die kosten drie maal grooter per trein kilometer en tien maal grooter per vervoerde ton beloopen kunnen, dan op wegen met gewone of matige hellingen.

Men zoude, oppervlakkig geoordeeld, de gevolgtrekking welligt kunnen maken, dat, indien bij een veel drukker verkeer op onderscheiden lijnen in Europa eene uitgaaf van *f* 5000 voldoende is bevonden, voorzeker op Java die niet zal worden vereischt op een spoorweg, die althans in de eerste jaren het vervoer van geen gelijk getal reizigers of gelijke hoeveelheid goederen kan verwachten, en waarop wel aanvankelijk niet meer dan twee treinen daags op en af de baan zullen loopen en die overigens uit een enkel spoor zal bestaan.

Als wij het groot aantal treinen op den Keulen-Mindener geheel met dubbel spoor, op de Parijssche en Londensche spoorwegen ons voor den geest stellen en als een enkel voorbeeld onder velen ter staving van onze beschouwing hierbij de opgave inlasschen, dat alleen op de lijn Parijs-Lyon 343 lokomotieven, 547 reizigers-wagens en 6085 verschillende vrachtwagens worden gebezigd, en de toekomst, hoe gewenscht ook, zeer ver stellen eer

de spoorbaan op Java zulke groote exploitatiekosten zal vereischen, dan gelooven wij dat alle vergelijking, ook die door den heer Stieltjes gemaakt (missieve 8 Jan. 1862 no. 41), met eenige exploitatiën in Europa mank gaat en wij met beteren grond een maatstaf tot zoodanige vergelijking kunnen vinden in Britsch Indië, waar het aanlegkapitaal per kilometer even groot is als voor Java wordt voorgesteld, waar het europeesch personeel hoogere bezoldiging dan in Europa trekt, de werkloonen met die in Nederlandsch Indië veel overeenkomen, het onderhoud der baan niet aanmerkelijk kan verschillen, en vele behoeften, evenzeer als op Java, uit het moederland moeten getrokken worden.

Het blijkt ons uit de officiëele verslagen omtrent die spoorwegen, dat de gezamenlijke exploitatiekosten der achtereenvolgens geopende lijnen hebben bedragen

in 1858	ƒ 4208	per engelsche mijl of per kilometer	ƒ 2629
„ 1858—1859	- 5100	„ „ „ „ „ „	- 3175
„ 1859—1860	- 5028	„ „ „ „ „ „	- 3142
„ 1860—1861	- 5014	„ „ „ „ „ „	- 3134
„ 1861—1862	- 5000	„ „ „ „ „ „	- 3125
gemiddeld	ƒ 4870	per engelsche mijl of per kilometer	ƒ 3044.

De aanvragers de heeren Banck c. s. begrooten die exploitatiekosten echter op ƒ 5325 per kilometer, met inbegrip van ¼ pCt. voor amortisatie van genegociëerd kapitaal.

Wanneer wij nog hierbij voegen, dat de heer Stieltjes, die geen te gering denkbeeld aangeeft van de uitgaven, die eene spoorwegexploitatie in Indië na zich sleept, die kosten op niet minder dan ƒ 5000 per kilometer berekent, dan aarzelen wij niet de raming der heeren Banck c. s. aannemelijk te achten.

Evenzeer als de verhouding dier kosten tot de opbrengsten der spoorwegen in Britsch Indië, van 75 pCt. tot 44 pCt. noodwendig afhankelijk is geweest van de toenemende opening der lijnen, en het verkeer daarop, wisselt ook in het plan der heeren Banck c. s. de evenredigheid dier kosten tot de ontvangsten af van het

1e	jaar van exploitatie à	64 pCt.
2e	„ „ „ „	67 „
3e	„ „ „ „	64 „
4e	„ „ „ „	62 „
5e	„ „ „ „	56 „
6e	„ „ „ „	57 „
7e en 8e	„ „ „ „	54 „
9e	„ „ „ „	53 „
10e, 11e en 12e	„ „ „ „	55 „
13e en 14e	„ „ „ „	50 „
15 en 16	„ „ „ „	56 „ *)

*) Getrokken uit „Onze aanvrage om concessie, nader toegelicht en met cijfers gestaafd door Banck c. s."

al naarmate de lijnen ter exploitatie gereed komen en het vervoer in de doorgeloopen streek min of meer belangrijk is te achten; terwijl om eene zuivere rente van het kapitaal à 5 pCt. te behalen, vereischt wordt, in de berekening dier heeren, dat de exploitatiekosten niet meer dan 50 pCt. van de opbrengsten beloopen.

Het zijn die opbrengsten, welke, naar ons inzien, den grondslag uitmaken der berekeningen, waarop het plan der heeren Banck c. s. berust, — immers zijn deze aanzienlijk, in verhouding tot kapitaal en exploitatiekosten, dan kunnen de laatsten, in zekeren zin, van ondergeschikten aard geacht worden.

In Europa zelf is het vaak vergeefs dat getracht wordt, althans gaat het vaak met ongeloofelijke moeite gepaard, naauwkeurige statistische opgaven te bekomen. Wij hebben inzage gehad van enkele ontwerpen van spoorwegen en ook daarin het gebrekkige der gegevens aangetroffen. Eene beschouwing der gesteldheid van het volk, van zijn handel en landbouw, van zijne meerdere of mindere bewegelijkheid, behoeften en gewoonten, gepaard aan gegevens zooveel als openbare instellingen die verschaffen, kunnen hoofdzakelijk de basis zijn van elke onderneming van dezen aard, gesteund door de ervaring, dat de toestand van het oogenblik in geene vergelijking is te brengen met de vooruitzigten der toekomst, door elke spoorbaan geopend.

Maar van Java is de oogst nog schraler. Bij het zoeken naar meerder licht, in de onderscheiden stukken gewisseld over het transportwezen aldaar, zal men teleurgesteld weder tot gissingen de toevlugt moeten nemen en wij zouden geneigd zijn op de vraag die de „Compagnie des chemins de fer de Paris à Lyon et la Méditerraneé" in hare vergadering van 26 Mei 1863 deed. „Quels seront d'ailleurs, par eux-mêmes, les résultats directs de „l'exploitation des chemins de fer Algériens?" voor Java hetzelfde antwoord als zij te geven: „Il n'existe sur ces points que des donneés insuffisantes „et chacun peut baser son opinion sur ses impressions personnelles."

Niettemin willen wij toch trachten de waarheid, zooveel mogelijk, nabij te komen en tot dien einde, de berekening der heeren Banck c. s. ter toetse brengen.

Vooreerst gronden zij die op het cijfer van den in- en uitvoer op Java en hoewel deze berekening ons onvoldoende toeschijnt, is zekerlijk in de grootte der handelsbeweging althans eenige maatstaf te vinden. Zij hebben daarvoor het laatst bekend jaar (1860) gekozen, waarin de uitvoer naar hunne opgaven heeft beloopen 271,057,375 kilo's vertegenwoordigende eene

geldswaarde van	*f*	94,664,472
en de invoer	-	49,849,816
te zamen. . .	*f*	144,414,288.

Het tonnenbedrag van den invoer stellen zij in evenredigheid tot dat van

den uitvoer van		271,057,375 kilo's
op kilo's	143,000,000	
maar trekken hiervan	43,000,000	
		100,000,000

af, uit aanmerking dat daaronder vele ligte goederen, manufakturen als anderzins te rekenen zijn waarvan echter, zoo als zij opmerken, ook hoogere vracht doorgaans betaald wordt: de geheele in- en uitvoer wordt alzoo geschat op		371,000,000 kilo's
	of. . . .	371,000 ton
Hierbij voegen zij het binnenlandsch vertier, berekend op 15 kilo's per hoofd der bevolking van circa 13 millioen . .	195,000 ton	
Waarvan wordt afgetrokken voor de bevolking in wier nabijheid de spoorweg niet loopt, of waar waterwegen bestaan	141,000 "	
		54,000 "
	te zamen . .	425,000 ton

voor het goederenvervoer over een gemiddelden afstand van een tiende gedeelte van den weg of ongeveer 100 kilometers.

Het personenvervoer wordt gerekend zich te bepalen bij slechts een tiende gedeelte der bevolking der residentiën door welke de spoorweg loopt als:

Batavia	met	456,907	zielen
Krawang	"	157,648	"
Buitenzorg	"	329,368	"
Preanger regentschappen .	"	817,053	"
Banjoemas	"	691,355	"
Bagelen	"	436,174	"
Vorstenlanden	"	1,035,888	"
Samarang.	"	908,987	"
Madioen	"	377,505	"
Kediri	"	326,655	"
Soerabaya.	"	1,132,272	"
		6,669,812	zielen

waarvan $^1/_{10}$ is gesteld op	665,000 personen
Daarbij	20,000 passagiers
1e en 2e klasse over 150 kilometers gemiddelden afstand.	
Personen . . .	685,000

Ter loops maken wij de opmerking, dat de in- en uitvoer over 1860 door de aanvragers te laag is gesteld, hebbende die, volgens het regeringsverslag van dat jaar beloopen invoer . . . . *f* 69,341,412

uitvoer	- 104,456,479
te zamen	*f* 173,797,891

derhalve bijna 30 millioen meer dan de heeren Banck c. s. opgeven, terwijl volgens de laatste statistische opgaven de bevolking in de opgenoemde residentiën in 1860 is geweest 7,065,040 of vier maal honderd duizend zielen meer dan zij opgeven.

Wat het goederenvervoer betreft moeten wij erkennen dat onmogelijk met eenige zekerheid is op te maken, welk gedeelte van de in- en uitvoeren

op den spoorweg en wat daarvan langs den waterweg, althans in de oostmoesson, zal worden vervoerd, doch moeten wij beämen dat de gemiddelde afstand van 100 kilometers ver van overdreven schijnt.

Wij weten geen beteren of liever minder onzekeren weg in te slaan dan door vergelijking eenigermate de waarschijnlijkheid der gegevens te toetsen.

Wij hebben daartoe genomen de in- en uitvoeren in geldswaarde en de opbrengst van het goederen over de spoorwegen vervoerd in Engeland en Frankrijk over 1862, als:

Engeland, in- en uitvoer . . .	*f* 4,180,600,000
Goederen-vervoer per spoor . .	- 181,700,000
Frankrijk in- en uitvoer . . .	- 2,053,000,000
Goederen-vervoer per spoor . .	- 112,200,000

Dewijl uit deze cijfers het tonnenbedrag der in- en uitvoeren niet is op te maken, bepalen wij ons bij eene vergelijking des vervoers in verhouding tot de bevolking. Dat vervoer wordt door de heeren Banck c. s. gesteld op 20 cents per kilometer en per ton, uitmakende alzoo over 425,000 ton en gemiddeld 100 kilometers . . . . *f* 8,500,000

Voor laden en lossen 50 cents per ton over de geheele lengte van 1065 mijlen . . . . - 212,500

f 8,712,500

Bij eene handelsbeweging alzoo

				per hoofd.
op Java	van ca. *f* 12.—	per hoofd en goederenvervoer van		*f* 0.71
in Engeland	〃 - 143.—	〃 〃 〃	〃 〃	- 0.05½.
〃 Frankrijk	〃 - 55.—	〃 〃 〃	〃 〃	- 0.03½.

of wanneer men de geheele opbrengst van het spoorwegvervoer neemt: in Engeland (1861) . . . . . . *f* 345,520,500.—
in Frankrijk . . . . - 223,720,000.—
op Java (geraamd . . . . - 9,520,000.—

dan blijkt dat bijgedragen wordt tot het spoorwegvervoer in Engeland met . . . . *f* 11.50 } per
〃 Frankrijk 〃 . . . . - 6.— } hoofd.

terwijl op Java slechts op *f* 0,80 's jaars per hoofd gerekend wordt.

Indien de berekeningen der aanvragers niet teneenenmale zullen falen, dan moeten, naar ons inzien, de verschillen met het ontwikkelde Europa, zeer beduidend zijn en zullen wij dit bij onze beoordeeling steeds in het oog houden. Wij willen daarom de statistiek van het goederenvervoer in andere landen opslaan, en wij vinden dan daarvoor:

Economist Mei 1863.	op den Nederlandschen Rijnspoorweg	1200	ton per mijl.
	〃 〃 Belgischen staatsspoorweg	5554	〃 〃
	〃 〃 Pruissischen 〃	2212	〃 〃
	〃 〃 idem st. beheer	3706	〃 〃
	〃 〃 idem partikulier	2966	〃 〃
	〃 〃 Keulen-Mindener	9324	〃 〃

volgens Flacat.	op de Engelsche (1862)	245,500 ton per mijl.
	〃 〃 Fransche (1862)	387,500 〃 〃
	Java geraamd slechts	400 〃 〃 *)

Wij zien dat vervoer dus voor Java zeer laag geraamd.

Kan aan de verhouding tot den in- en uitvoer eenige vermoedelijke waarde gehecht worden, dan kan als aanwijzing nog strekken dat voor elke millioen gulden der handelsbeweging op het spoorweg-vervoer komt.

in Engeland ca. $58^1/_2$ per ton-mijl
〃 Frankrijk 190 〃 〃 〃
terwijl voor Java $2^3/_4$ 〃 〃 〃 wordt geraamd.

Wij moeten echter opmerken, dat onder dat vervoer is begrepen het binnenlandsch vertier, hetwelk onder geen cijfers is te brengen.

Een denkbeeld van het binnenlandsch vertier, waarop de aanvragers rekenen, kan men zich maken, niet slechts door het geringe cijfer van 54,000 ton daarvoor aangenomen, maar ook nog door deze te verdeelen over de bevolking der residentiën, door welke de spoorweg gedacht wordt te zullen loopen. Er wordt dan $8^1/_{10}$ kilo per hoofd verkregen over 100 kilometers gemiddeld; — naar het tarief van 20 cent per ton opleverende per hoofd slechts 16 cent in het geheele jaar.

Welke geringe voorstelling men zich ook make van de geldelijke middelen der bevolking, zal zoodanige jaarlijksche raming wel aan geen overschatting lijden.

Rekenen wij wat het spoorwegvervoer in die twee europeesche staten, in verhouding tot de bevolking, op elken inwoner oplevert, dan vinden wij in:

Engeland op elken inwoner $12^1/_4$ ƒ
Frankrijk 〃 〃 〃 $10^1/_2$ 〃
terwijl zulks voor Java zal zijn $^3/_{10}$ 〃 of neemt men alleen de residentiën waardoor de spoorweg zal loopen, op slechts $^5/_8$ ƒ †).

Wij moeten het herhalen, deze cijfers hebben niet dan eene betrekkelijke waarde en kunnen alleen dienen om het vermoeden te versterken, dat de heeren Banck c. s. hunne raming hoogst matig gesteld hebben.

Bij het schier volslagen gebrek aan statistische opgaven van het vervoer op Java, blijven wij toch steeds in gissing verkeeren en wij gelooven dat evenzeer daaronder gerangschikt kan worden de raming van den heer Maarschalk in 1851, omtrent het goederenvervoer tusschen Batavia en Buiten-

---

*) Berekend te zullen doorloopen een gemiddelden afstand van 100 kilometers.

Bij deze en volgende opgaven dient vooral in het oog te worden gehouden, dat, met uitzondering van Frankrijk en Engeland, de vergelijking verkregen wordt door het aantal tonnen gewigt te deelen door het getal mijlen der spoorbaan. Flacat daarentegen grondt zijne opgave, wat Frankrijk en Engeland betreft, op de som der ontvangsten aan vrachtgoederen, gedeeld door den gemiddelden prijs per kilometer en per ton.

De heer Stieltjes berekent in eene nota, opgenomen in de notulen van het Instituut van ingenieurs dd. 9 Febr. l.l. dat, bij een betrekkelijk hoog tarief, een vervoer van 400,000 pikols over den geheelen afstand (slechts 25,000 ton en slechts $^1/_3$ van hetgeen men in Europa noodig acht) met eenig personen-vervoer en met veel te verwachten vervoer van kleine pakken, redelijke uitkomsten beloven.

De heeren Banck c. s. stellen 400 ton over 100 mijlen gemiddeld; derhalve in denzelfden zin der berekening van den heer Stieltjes 40,000 ton over den geheelen afstand.

†) Insgelijks bestond over een afstand van gemiddeld 100 kilometers of per eenheid kilometer over den geheelen afstand respektievelijk $8^3/_{10}$ en $1^3/_5$ ƒ p. hoofd.

zorg op ongeveer 1500 ton, alzoo niet ver van 300 ton per mijl, of die door den heer Stieltjes medegedeeld uit een stuk afkomstig van het departement van koloniën in 1842, waarbij de op- en afvoer tusschen Samarang naar Djokdjokarta en Soerakarta wordt gesteld op 337¹/₂ ton per mijl; de drukste lijn wordt door hem aangegeven te zijn Samarang-Bawen, het vervoer waarop wordt berekend te zijn 1042 ton per mijl.

De heer Stieltjes verklaart ten aanzien van Maarschalks berekening, dat niet genoeg is gerekend op het vertier, de verbazende toename waarvan in Europa is gebleken bij den aanleg van spoorwegen, en inderdaad wij mogen op eenige voorbeelden daarvan wel wijzen, als:

	ton per mijl.						
bij den Nederlandsche Rijnspoorweg	604	in	1859	en	1205	in	1861.
〃 〃 Pruissische (partik. spoorw.)	2247	〃	1859	〃	2966	〃	1861.
〃 〃 Fransche spoorw.	262,922	〃	1854	〃	387,500	〃	1861.
〃 〃 Engelsche 〃	144,000	〃	〃	〃	245,500	〃	1861.

Wij willen thans het reizigersvervoer overwegen. De heeren Banck c. s. stellen daarvoor 665,000 inlanders en 20,000 personen der eerste en tweede klasse, alzoo een twintigste der inheemsche bevolking over 50 kilometers gemiddeld.

Teregt maken zij de opmerking, dat op de Hollandsche spoorbaan het personenvervoer 200 % en op den Rijnspoorweg 150 % van de bevolking en de doorgeloopen afstand 25 en 50 kilometer per hoofd bedragen.

Het personenverkeer vergeleken met het aantal doorgeloopen passagiersmijlen jaarlijks voor enkele landen is:

De Bruijn Kops	in Duitschland	30	kilom. per hoofd der bevolking.
	〃 België	82	〃 〃 〃 〃 〃
Flacat	〃 Frankrijk	65	〃 〃 〃 〃 〃
	〃 Engeland	188	〃 〃 〃 〃 〃
	〃 Java geraamd slechts	3	〃 〃 〃 〃 〃
of zich alleen tot de bevolking der residentiën waar de spoorweg ligt bepalende		5¹/₈	〃 〃 〃 〃 〃

derhalve een hoogst aanzienlijk verschil!

Het personenvervoer per mijl gerekend wordt opgegeven als volgt.

	1861.
Hollandsche spoorweg	16,764
Rijn 〃	6,100
België 〃	10,494
Pruissische 〃	3,036
Engeland 〃	216;000
Frankrijk 〃	278,000
Java, volgens raming slechts	643 *).

een gering gedeelte derhalve met meer ontwikkelde staten vergeleken.

*) Over eenen afstand van gemiddeld 50 kilometers door inlanders en 150 kilometers voor de 1e en 2e klasse.
De noot op bl. 117 geldt ook voor dit personenvervoer.

De vraag of het waarschijnlijk is dat een spoorwegonderneming op Java met dat gering getal reizigers en geringe hoeveelheid goederen zou kunnen volstaan, zal het onderwerp van nadere beschouwing uitmaken.

Voor het oogenblik wenschen wij alleen ons gevoelen uit te drukken, dat, gedachtig aan de digtheid der bevolking en de produktieve krachten van het eiland, die door ontginning en nieuwe ondernemingen voor zulk eene groote ontwikkeling vatbaar zijn, het denkbeeld aannemelijk wordt, dat het vermoedelijk vervoer beneden het waarschijnlijke is begroot *).

Wanneer wij daarbij letten op het toenemen van het getal reizigers overal waar spoorwegen worden aangetroffen, ook door den heer Stieltjes gesteld op 4 à 15 maal het oorspronkelijk getal en waarvan trouwens een ieder overvloedige voorbeelden kent, dan mogen wij wel vooronderstellen dat Java daarop geene uitzondering zal maken, al kunnen wij voor het tegenwoordige zelfs bij benadering geen maatstaf voor het verkeer aangeven.

„Er heerscht," zegt de heer Stieltjes, „onder personen, die Java sedert „vele jaren bewonen een groot verschil van gevoelen over de vraag of, na „den aanleg van spoorwegen, de mindere Javanen veel of weinig gebruik „daarvan maken zullen. Ik geloof mij te moeten houden aan het gevoelen „van hen, die beweren, dat zeker de *lust* tot reizen *niet*, misschien *wel* het „*geld* daartoe ontbreken zal. Zoolang de dagloonen der Javanen zeer laag „blijven is hun feitelijk het gebruik van den spoorweg ontzegd. Zoolang „zij de stuw van Gelapan moeten herstellen tegen 15 cents daags; goederen, „brieven enz. van het gouvernement en diens beambten transporteren tegen „$2\frac{1}{2}$ cent per paal, terwijl het vrije tarief door verhouding tusschen vraag, „en aanbod geregeld 5 à 6 cent per hoofd is, — tot zoolang zullen de Java„nen, grootendeels uit armoede, geen gebruik van den spoorweg kunnen „maken...... Minder dan 3 cent per mijl of $4\frac{1}{2}$ cent per paal zal men „bezwaarlijk kunnen nemen wil men niet op het vervoer verliezen.

„Alvorens echter op het druk vervoer van inlanders mag gerekend wor„den, zal er veel in het tegenwoordig stelsel van regering moeten veran„derd zijn." †)

---

*) Brief van den adviseur Stieltjes aan den gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië: 8 Januarij 1862 n°. 4.

†) Hoezeer het grootste der Deensche eilanden, wat betreft de ligging en het vervoer, niet te vergelijken is bij Java, volgt hier eene tot dusverre welligt minder bekende opgave nopens de spoorwegen op het eiland, waarop Kopenhagen is gelegen.

De „Zeelandsche spoorweg" bestaat uit: *a.* de lijn Kopenhagen-Korsör, reeds sedert eenige jaren voor het verkeer opengesteld; *b.* de lijn Kopenhagen-Elseneur, die in den loop van dit jaar geopend zal worden, met *c.* een' zijtak van Kopenhagen naar Klaupenburg, reeds sedert den zomer van 't vorig jaar in exploitatie. Deze laatste is een „chemin de fer de banlieue," welke de hoofdstad verbindt met het 1 à $1\frac{1}{2}$ deensche (= duitsche) mijl verwijderde bosch „Dyrehaven", en de tallooze buitenverblijven van hare gegoede inwoners langs de oevers van den Sond.

De lijn *a.*, 14 mijlen lang, heeft een aanleg-kapitaal van 700.000 £ st. gekost, voor welk bedrag de regering zich tot een rentewaarborg van 4 pCt. verpligt heeft.

Vervoer in 1862:

2.333.445 reizigers
1.408.518 centenaars goederen.

De ervaring heeft in Britsch Indië reeds geleerd, dat de bevolking, die daar zekerlijk niet gezegd zal worden over het algemeen meer welvaart te genieten dan op Java, gretig gebruik maakt van den spoorweg.

In weerwil van den onvoltooiden staat van vele lijnen, de nog gebrekkige gemeenschap der stations met de gewone wegen, hadden de spoorwegen in Britsch Indië een vervoer reeds van 6 millioen menschen jaarlijks, die tien jaar geleden nooit een lokomotief hadden aanschouwd.

Wel mogt de verslaggever uitroepen: „indien de spoorbaan zulk een resultaat heeft geleverd onder een volk doorgaans als traag en stationair „beschouwd, hoe krachtig zal dan niet de aanstoot zijn, aan het reeds „toenemende verkeer met Indië gegeven, zoowel ten voordeele van het „moederland als de kolonie."

Men grond kunnen wij ons voorstellen, dat het spoorwegverkeer op Java geen minderen invloed zal uitoefenen. De tegenstanders van elke verandering in het tegenwoordig stelsel zijn daarom, in ons oog, volkomen konsekwent in hun tegenstand van spoorwegen op Java, want deze zullen noodwendig bevorderen de bewegelijkheid der bevolking en haar streven naar meerder materiëele en intellektuëele ontwikkeling.

Wij veroorloven ons nog eens de woorden van den heer Stieltjes aan te halen: „De spoorweg zal hier op Java klaarblijkelijk meer verandering „teweegbrengen in handel, industrie, gewoonten enz. dan in Europa. „Reeds lang voor de invoering der spoorwegen in Europa had men daar „goedkoope en vrij snelle vervoermiddelen.

„Reeds voor bijna 30 jaren voer men voor *f* 4 van Arnhem of Nijmegen naar Rotterdam, een afstand zoo groot als die van Samarang naar „Solo; — dit trajekt duurde ongeveer 8 à 9 uur. Alleen de snelheid is „dus door den spoorwegaanleg vermeerderd en toch is overal het getal „reizigers op eene verbazende wijze toegenomen. — Wat zal dan op Java „het geval zijn, waar het reizen voor genoegen eigenlijk onbekend is door „de hooge prijzen?

„Het is moeijelijk vooraf het cijfer der toename zelfs in de verte te gissen." *)

Inmiddels achten wij het wijs in de aanvragers om vooreerst te rekenen op een gering vervoer. Maar wij zijn er ook van doordrongen dat de spoorweg moeijelijk financiëel uitvoerlijk en bestaanbaar is, zonder een middel om tegen dat gering vervoer aanvankelijk op te wegen, een middel dat

Bruto-opbrengst:

380.638 Rdl., van het personenverkeer;
194.786 „ „ „ goederenvervoer;
9.214 „ diverse inkomsten.
584.633 Rdl. (= ca. *f* 1.35).

Uitgaven, daaronder begrepen 4 pCt. rente en 10 pCt. der winst voor het reserve-fonds:
554.284
30.356 batig slot.

Aan de regering verschuldigd wegens vroegere dekking van het te kort der 4 pCt. rente 179.984, waarop den 31 Oktober 1863 bovenvermeld batig slot werd afbetaald.

Reserve-fonds, 1 Januarij 1863: 185.000 Rdl.

*) Brief van den adviseur Stieltjes van 8 Januarij 1862 n°. 4.

gezocht moet worden in de hoogere tarieven dan elders gebruikelijk is: „noodig om de vrees voor geldelijke nadeelen, ook voor de angstvalligste „financiers weg te nemen."

Wij hebben gezien dat de heeren Banck c. s. het vervoer van goederen stellen op 20 cent per ton en per kilometer; dat van passagiers 1e en 2e klasse op $7^{1}/_{2}$ cent en de lagere voor de inlandsche bevolking op 1 cent per hoofd en per kilometer.

Wij achten dien maatstaf eerder te laag dan te hoog, althans zoolang het vertier niet aanmerkelijk toeneemt of de raming overtreft.

Het vaststellen der tarieven is ook in Britsch Indië een moeijelijk vraagstuk geweest. Wel is waar wordt ook daar het verschijnsel waargenomen, overal elders evenzeer opgemerkt, dat lage tarieven het vervoer doen toenemen, maar de grens, binnen welke dat vervoer voordeel afwierp, schijnt wel eens voor de 4e klasse reizigers te zijn overschreden door den prijs daarvan (circa $^{2}/_{5}$ cent per kilometer), waarvan men dan ook is moeten terugkomen.

De onderscheiden spoorwegtarieven in de Engelsche bezittingen beloopen.

voor passagiers per kilometer.

1e klasse.	2e klasse.	3e klasse.	4e klasse.
3 à 7 cents.	$1^{1}/_{2}$ c. à $3^{1}/_{2}$ c.	$^{4}/_{5}$ c. à $1^{1}/_{4}$	$^{2}/_{5}$ c.

voor goederen per kilometer en per ton.

1e klasse.	2e klasse.	3e klasse.	5e klasse.	5e klasse.
$3^{1}/_{5}$ c. à 4	4 à 6	6 à 7	8 à 12	12 à 21

gemiddeld $8^{1}/_{5}$ cent.

In weerwil dezer, naar ons oordeel, te lage tarieven, vleide men zich in Britsch Indië, dat de tijd niet ver af was, dat de spoorwegen de kosten en renten van het kapitaal ruimschoots zouden dekken. Er werd berekend dat eene wekelijksche opbrengst van *f* 300 per mijl over de geheele lengte vereischt werd om eene rente van 5 pCt. uit te keeren boven de 50 pCt. exploitatiekosten. Op die van den Great Indian Peninsula-spoorweg alleen zou eene opbrengst van *f* 432 en op de East Indian *f* 300 's weeks noodig zijn.

Ongeacht den nog onvolmaakten en onafgewerkten toestand der lijnen en de lage tarieven rendeerden zij reeds *f* 264 's weeks en nemen de opbrengsten gestadig toe; zoodat thans op die groote lijnen naar bedoelden maatstaf een rente van 4 pCt. bereids verzekerd zou zijn.

De gewone tarieven in Europa bedragen per kilometer voor reizigers.

1e klasse.	2e klasse.	3e klasse.
4 à 5 cents	3 à 4	2 à 3

voor goederen 5 à 6 cents per ton.

Wanneer de direktiën der Britsch-Indische spoorwegmaatschappijen het tarief hadden aangenomen, dat de heeren Banck c. s. zich voorstellen, of slechts dat van de onderneming Poolman c. s. (16 cent per kilometer van goederen) dan zouden die spoorwegen bij een gelijk vervoer reeds een zeer aanzienlijk dividend hebben kunnen uitkeeren.

In zoodanig hooge tarieven zien wij voor Java een aanvankelijk noodzakelijken waarborg van welslagen; te meer omdat zij nog een groot ver-

schil maken met de gewone kosten van vervoer op Java van goederen à 30 à 40 ct klimmende tot 50 à 60 ct, voor personen 33 à 67 ct klimmende tot 83 à 133 per ton-mijl langs de groote wegen.

Het tarief voor personen 1e en 2e klasse à $7^1/_2$ cent per kilometer als maximum schijnt zelfs in de eerste exploitatie-jaren te laag en wij zouden de voorkeur geven aan des heeren Stieltjes denkbeeld om die te stellen op 30 en 15 cent, waardoor reeds de tegenwoordige reiskosten zouden dalen tot $^1/_3$ en $^1/_6$ — „dan wint," zeggen wij hem na, „iedereen reeds door „het sneller vervoer en door de zekerheid, dat, niet als thans, juist in tij-„den van nood, het transport tot 40 à 60 cent per ton-mijl kan stijgen. „Bovendien worden dan reeds duizende menschen en trekbeesten voor an-„dere doeleinden beschikbaar gesteld. De direkte en indirekte voordeelen, „die zulk een spoorwegtarief geeft, zullen reeds groot zijn." *)

Maar wij zijn tevens van oordeel, dat, om die voordeelen te erlangen en de exploitatiekosten te doen dalen, de ondervinding geraadpleegd en hare uitspraak gevolgd behoort te worden, om zooveel mogelijk korte lijnen en derhalve verbrokkelde koncessiën te vermijden, al ware ook een enkele zonder eenige rentegarantie van den staat aannemelijk, hetgeen, naar ons inzien, juist ten gevolge zou hebben, dat later de aanleg van andere min voordeelige lijnen of onuitvoerlijk of bezwarend voor 's lands schatkist zou worden, dit laatste meer dan waarschijnlijk omdat de regering toch eenmaal gedrongen zal zijn, in het algemeen belang, de lijnen te doen voortzetten.

Op dien grond schijnt het ons toe, dat de best overlegde ekonomie medebrengt, dat de staat met eenige, toch vermoedelijk wel de minste, opofferingen, zoo die al noodig blijken te zijn, de gelegenheid aangrijpe om een zamenhangend spoorwegnet daar te stellen.

Wat wijders betreft de berekeningen der heeren Banck c.s., hebben wij nog de aandacht te vestigen op de evenredigheid per mijl van het vervoer van goederen en passagiers tot die over de geheele lengte aangenomen. Al naar mate de lijnen in exploitatie komen, meer of minder toevloeijing uit de oorden van produktie of wel konkurrentie met waterwegen verwacht kan worden, of wel gerekend moet worden op gedeelten, die vooreerst weinig resultaat beloven, is die evenredigheid grooter of kleiner, zoodat in het 15e jaar van exploitatie het goederenvervoer wordt gerekend

voor 380 mijlen	A	430	ton per mijl.
395 „	B	353	
290 „	C	414	
1065 mijlen	gemiddeld . .	400	

Wij achten dien maatstaf allezins rationeel. Eerst na zestien jaren exploitatie, nadat alle lijnen en verbindingen in volle werking zijn, rekenen de heeren Banck c.s. op eenige vermeerdering van het algemeen goederen-

*) Rapport der kommissie tot de vervoermiddelen, dd. 6 November 1868, n°. 345, bl. 72.

vervoer, doch op niet meer dan 5 ton per mijl of $1^1/_2$ pCt.; in de daarop volgende jaren van 7 ton per mijl of $1^3/_4$ pCt.

Met het oog op de verbazende toename van het vervoer, overal ter wereld waar spoorwegen zijn aangelegd, beschouwen wij die door de aanvragers als vermoedelijk voorgesteld, bijzonder matig, vooral wanneer wij bedenken, dat de aanwas der bevolking op Java berekend wordt van circa 9,265,000 in 1845 tot 12,210,000 in 1860 of in dat tijdvak van 15 jaren met bijna 32 pCt.; terwijl de invoeren en uitvoeren tot het geldswaardig bedrag in 1853 van *f* 115,973,559 reeds in 1860 tot *f* 173,797,891 of met circa 50 pCt. geklommen waren. Vergelijkt men alleen de scheepsruimte in beide tijdperken, dan bespeurt men daarin eene toename van 301,108 lasten in 1858 tot 398,823 in 1860 of circa 33 pCt.

Wij willen thans de rekening opmaken der geraamde ontvangsten door de heeren Banck c.s.

a.	Voor goederenvervoer.	*f*	8,500,000
b.	Voor laden en lossen	-	212,500
c.	Personenvervoer, Inlanders.	-	332,500
	1e en 2e klasse reizigers	-	225,000
d.	Vervoer van gouvernements-goederen, ambtenaren, officieren, troepen enz. gelijk aan de tegenwoordige uitgaaf daarvoor	-	150,000
e.	Bestel- en bagage-goederen, 15 kilo per hoofd 1e en 2e klasse reizigers over 150 kilometers en $62^1/_2$ kilo per hoofd voor $^1/_4$ der derde klasse.	-	100,000
		f	9,520.000
	Wanneer de uit te keeren rente wordt gesteld op 5 pCt. van het kapitaal van *f* 100,000 per kilometer en de exploitatie-kosten op *f* 5000 per kilometer insgelijks gelijk aan 5 pCt. over hetzelfde kapitaal, dan zou eene opbrengst vereischt worden van	-	10,650.000
	en derhalve . . .	*f*	1,130.000

of circa $1^3/_{10}$ pCt. te kort komen.

Wij zien echter bij de lage ramingen en hoogst waarschijnlijk vermeerdering van inkomsten weinig gevaar in de toekomst voor dat te kort of dat de staat zou kunnen geroepen worden dit aan te vullen. Immers bij eene geringe vermeerdering van het vervoer of bij eene exploitatie, niet duurder dan in Britsch Indië of door beide vereenigd, zou dit te kort verdwijnen en het vooruitzigt op een voordeelig dividend geopend zijn.

Om echter de financiers gerustheid in te boezemen of hun vertrouwen te winnen wordt de waarborg van den staat ingeroepen voor eene rente van 5 pCt. tot een zeker bedrag.

Wij gelooven dat over het algemeen nog steeds waarheid is gelegen in de verklaring der regering in 1858:

„De ingenomenheid, die eenige jaren geleden voor ondernemingen van „spoorwegen bestond is vervangen door eene volstrekte onverschilligheid „of zelfs door vooringenomenheid tegen zaken van dien aard. De da„gelijksche ondervinding is daar om dit te bewijzen. In de laatste jaren „zijn schier in ons werelddeel geene spoorwegondernemingen tot stand ge„bragt kunnen worden, dan onder verzekering van een zeker bedrag aan „renten van staatswege."

Voor welk een aanzienlijk bedrag de fransch-keizerlijke regering de renten waarborgt hebben wij reeds vermeld.

Ook voor de britsch-indische spoorwegen is die waarborg verleend, gedurende 99 jaren. Onder ultimo 1862 was daardoor reeds uitgekeerd ruim 72 millioen gulden, na aftrek der ontvangsten der spoorwegen. Zelfs in tijden van geldverlegenheid der maatschappijen heeft de regering door voorschotten hulp verleend en men ziet thans den tijd te gemoet dat, de banen, waarvoor reeds is besteed ruim 550 millioen gulden en die na geheele voltooijing geschat worden op 720 millioen gulden, genoeg voordeelen opleveren zullen, om de uitgekeerde renten langzamerhand te kunnen terugstorten.

Voor de spoorwegen in Algiers verstrekt de Fransche regering een subsidie van 80 millioen francs en waarborgt over het overige, berekend insgelijks op 80 millioen, eene rente van vijf ten honderd.

Het Braziliaansch gouvernement heeft in eene rentegarantie van 7 pCt. toegestemd en zelfs de Argentijnsche republiek heeft het belang van een spoorweg zoozeer beseft, dat de regering niet alleen een gelijken rentewaarborg van 7 pCt., maar bovendien de schenking van land in de nabijheid der ontworpen baan van Rosario naar Cordova heeft toegezegd.

De rentewaarborg van den staat wordt door de heeren Banck c. s. *niet* aangevraagd over het geheele kapitaal, maar slechts tot een jaarlijksch maximum van ƒ 1.250.000 gedurende 50 jaar.

Hieruit is het verwijt voortgesproten, dat slechts de voordeelige lijnen of het gedeelte, waarvoor de aangevraagde rentegarantie voldoende zal zijn, zouden worden tot stand gebragt.

Dat bezwaar is echter door doelmatige bepalingen der koncessie en door behoorlijk toezigt te voorkomen.

Wij willen liever in een onderzoek treden of hunne financiëele plannen op goede gronden rusten en aan eene redelijke verwachting beantwoorden kunnen.

Daartoe wordt meer dan eene louter oppervlakkige kennisname hunner plannen vereischt; — laat ons derhalve eenigermate in de bijzonderheden daarvan doordringen.

De heeren Banck c. s. stellen zich voor het kapitaal bijeen te brengen, deels op aktiën deels op obligatiën.

Het kapitaal der aktiën, uitgegeven bij serieën van *tien* tot *vijf en twintig* millioen, tot geleidelijken aanleg der verschillende sektiën van den spoorweg, wordt aangevuld door kapitaal op obligatiën verkregen tot *drie vijfden* van het bedrag der *aktiën* uitgegeven tegen *drie ten honderd*, en berekend

tegen zeventig percent der nominale waarde. De aktiën zouden derhalve $66\frac{1}{2}$ millioen, de obligatiën 40 millioen beloopen.

Wanneer wij de voorgenomen operatie meer van nabij beschouwen, dan blijkt dat verwerkt zou zijn in de

van aanbouw						
1e, 2e, 3e en 4e jaar	f	13,000,000	kapitaal bij aktiën			
5e	-	23,000,000	″	″		
6e	-	30,500,000	″	″		
7e	-	38,000,000	waarvan	f	5,500,000	obligatien
8e	-	43,500,000	″	-	13,000,000	″
9e	-	51,000,000	″	-	15,000,000	″
10e	-	61,000,000	″	-	15,000,000	″
11e	-	74,000,000	″	-	15,000,000	″
12e	-	80,000,000	″	-	24,000,000	obligatiën
13e	-	87,000,000	″	-	30,000,000	″
14e	-	92,000,000	″	-	37,000,000	″
15e	-	99,000,000	″	-	37,000,000	″
16e	-	106,500,000	″	-	37,000,000	″
17e	-	106,500,000	″	-	40,000,000	″

Uit deze cijfers is te ontwaren de evenredigheid telken jaar van het aktiën-kapitaal tot het bedrag der obligatiën, de laatsten van ongeveer $\frac{1}{7}$ tot hoogstens *twee vijfden* der eersten.

Het is bekend dat alle ondernemingen van dezen aard het regt erlangen om een zeker gedeelte van het maatschappelijk kapitaal door obligatiën bijeen te brengen: gemeenlijk wordt dit gesteld op een derde.

De heeren Banck c. s. hebben, naar onze meening, wat betreft de verhouding dier obligatiën, zich onjuist uitgedrukt en daardoor, ten hunne nadeele, tot misverstand aanleiding gegeven. Immers 40 millioen obligatiën is in den gewonen zin der verhouding tot het kapitaal geenszins *drie vijfden* maar *twee vijfden* of slechts hoogstens *een vijftiende* meer dan de gewone maatstaf van een derde. Wel is waar zijn die 40 millioen *drie vijfden* van het kapitaal op aktiën, hetgeen dan ook de heeren Banck c. s. wel zullen bedoeld hebben, maar het gebruikelijke een derde van het geheele kapitaal is dan insgelijks voor alle andere maatschappijen in evenredigheid tot hare aktiën evenzeer steeds grooter.

Wij willen dat met een voorbeeld ophelderen.

De maatschappij tot exploitatie der staatsspoorwegen heeft de bevoegdheid om van het kapitaal van 12 millioen instede van 4 millioen daarvan een gelijk bedrag in obligatiën uit te geven.

Gebruik daarvan makende zou zij hebben:

kapitaal	aktiën	obligatiën
12 millioen	8 millioen	4 millioen;

de obligatiën alzoo $\frac{1}{3}$ van het kapitaal
maar ook $\frac{1}{2}$ van de aktiën.

Zoo ook zou de onderneming door de heeren Banck c. s. ontworpen, hebben

een kapitaal van $106^1/_2$ millioen
aktiën . . . . $66^1/_2$ „
obligatiën . . . 40 „
of in obligatiën $^2/_5$ van het kapitaal
of in aktiën . $^3/_5$,
alzoo overschrijdende de gewone verhouding tot het kapitaal slechts met $^1/_{15}$,
tot de aktiën slechts met $^1/_{10}$,
of, in andere woorden uitgedrukt, indien wij vooronderstellen dat de heeren Bank c. s. zich bepaald hadden tot de bevoegdheid der uitgifte van obligatiën, tot het gewone een derde van het kapitaal van $106^1/_2$ millioen, dan zou het bedrag daarvan zijn $35^1/_2$ millioen instede van 40 millioen of slechts $4^1/_2$ millioen meer, naar ons inzien een te gering verschil, dan dat daarin eenige mindere soliditeit zou kunnen worden gezocht.

Maar al ware dat verschil ook grooter, dan zien wij nog niet in, hoe de bedenking, die wel eens is geopperd, dat zoodanige verhouding tot nadeel der aandeelhouders zou strekken, gegrond kan zijn. Evenmin kunnen wij de bezwaren beseffen tegen de uitgifte van obligatiën tot een grooter bedrag dan door velen als het door gewoonte gewettigd maximum wordt beschouwd.

Wij achten het dienstig bij die denkbeelden kortelijk stil te staan.

Vooreerst dan, wat is het gewone doel, met de uitgifte van obligatiën beoogd?

Wanneer eene onderneming, door valsche voorstellingen, door berekeningen zonder grond of door geldverspillingen, het gebrek aan genoegzaam kapitaal ondervindt en de toevlugt neemt tot leeningen om zich staande te houden, tot de uitgifte van zoogenaamde prioriteits-obligatiën, dan zien de oorspronkelijke aandeelhouders zich in hunne verwachtingen bedrogen. Maar zij, die in de geprojekteerde koncessie der heeren Banck c. s. deel nemen zouden, weten vooraf waartoe zij zich zullen verbinden. Zij hebben de volkomen bewustheid dat zij met een kapitaal van 66 millioen een spoorwegnet van 1065 kilometers niet geheel tot stand zouden kunnen brengen; zij zijn bekend met het voornemen om 40 millioen door obligatiën te plaatsen en kunnen op dien grond nimmer billijke redenen tot beklag over benadeeling te berde brengen.

De ontwerpers onthouden zich eene rentegarantie van den staat over het volle kapitaal aan te vragen, omdat het verledene hun heeft geleerd, dat zoodanig aanzoek op financiëele bezwaren der regering zou afstuiten. Welk middel nemen zij nu te baat? Eenvoudig dit. Zij berekenen wat aanvankelijk de spoorweg vermoedelijk zal afwerpen; zij vullen dat aan met een zeker bedrag aan rente door den staat gewaarborgd en zonderen daarvan een deel af ter voldoening van de rente à 3 pCt. op de obligatiën, welke zij zich voorstellen tegen eene koers van 70 pCt. van de hand te zullen kunnen zetten. Het overschot der opbrengsten belooft hun eene rente van 5 pCt., op de aktiën.

Daarmede zou men kunnen beweren, gaat de gewaarborgde rente verloren. Dit zou denkbaar zijn, indien aangenomen kon worden, dat de exploi-

tatie boven de kosten daarvan niets zou opbrengen, eene vooronderstelling die in de lage raming der opbrengsten, welke wij in het breede hebben nagegaan, geen voldoenden grond heeft.

De voorstelling alsof zonder garantie over het geheele kapitaal geene onderneming van dezen aard tot stand zou kunnen komen, berust op eene dwaling, althans in het oog van hen, die meenen dat ook spoorwegen zonder dien waarborg kunnen worden aangelegd, even als onder anderen geschied is in Engeland.

Het ontwerp der heeren Banck c. s. zou voor dezulken een ander voorkomen verkrijgen, indien de aanvragers zich hadden bepaald tot het aanzoek om koncessie voor een spoorwegnet gedeeltelijk zonder rentegarantie en voor het overige tot een rentewaarborg van hoogstens 1¼ millioen 's jaars. De zaak ware echter volkomen dezelfde gebleven.

Wil men beweren, dat de uitgifte van obligatiën wordt voorgesteld, omdat de ontwerpers geen kans zien, het volle kapitaal bijeen te brengen, men zou hetzelfde kunnen aanvoeren omtrent alle ondernemingen die obligatiën uitgeven. En haalt men deze omstandigheid aan als een bewijs van wantrouwen der kapitalisten, dan kan, ons bedunkens, daartegenover gesteld worden, dat het dan ook weinig waarschijnlijk zou zijn dat zij zelfs een bedrag van 66 millioen in aktiën zouden kunnen bijeenbrengen.

Maar de uitgifte van obligatiën heeft vaak, ja meestal, eene andere beweegreden nog, die ook de aanvragers zich welligt hebben voorbehouden.

Door die uitgifte vermeerderen de maatschappijen haar hulpbronnen zonder haar kapitaal in aktiën uit te breiden, en vergrooten zij het aandeel en de winsten voor de aandeelhouders, door tegen zekere vastgestelde lagere renten leeningen aan te gaan; naar mate dat het krediet toenam, zien wij dan ook de obligatiën vermeerderen.

Was volgens Audiganne in de eerste tijden de verhouding van obligatiën tot het kapitaal van twee vijfden reeds de uiterste grens, wij zien later die grens zeer uitgezet, niet alleen tot het volle bedrag der waarde van de aktiën, maar, zooals Flacat ons mededeelt, tot ruim *viermalen* het oorspronkelijk kapitaal.

Het gestorte kapitaal der spoorwegondernemingen in Frankrijk bedraagt in francs 1,371,240.117
het bedrag der obligatiën 5,650,623.120

Reeds in 1856 bevond zich onder het kapitaal der Duitsche spoorwegen een waarde aan obligatiën afwisselend tot 71 pCt. *) en op het tegenwoordig oogenblik bedragen de obligatiën in Engeland ruim 87 pCt. der aktiën.

Het verschil tusschen het bedrag dezer laatsten en dat in Frankrijk vindt gedeeltelijk zijne oplossing in de omstandigheid, dat in Frankrijk in den laatsten tijd de staat den bouw van spoorwegen heeft aangemoedigd door rentewaarborg, die daarentegen door de Engelsche regering nooit anders dan ten behoeve van Britsch Indië is verleend geworden.

---

*) Documents statistiques sur les chemins de fer. CLIII.

De oude reseaux der spoorwegen in Frankrijk erlangden subsidiën voor kunstwerken als anderzins, maar de waarde daarvan blijft bij de berekening des dividends buiten aanmerking.

Voor de nieuwe reseaux ook door de maatschappij der oudere spoorwegen aangelegd, worden uitsluitend obligatiën uitgegeven en derhalve het getal aktiën *niet* vermeerderd; maar ook de oude lijnen zijn door uitgifte van zoodanige obligatiën tot stand gebragt. Wij bepalen ons tot een voorbeeld, waarvan de engelsche Economist de bijzonderheden mededeelt.

De aandeelen beliepen in de chemin de fer du Nord 160 millioen, de obligatiën 181 millioen, zonder eenige rentegarantie van den staat.

Wij achten het overbodig in alle bijzonderheden te treden der kombinatiën, waardoor de aandeelhebbers berekenen nieuwe spoorwegen tot stand te zullen brengen, zonder hunne tegenwoordige winsten in de waagschaal te stellen. Wij zouden als een bewijs, dat niet onvoorwaardelijk de ratio van het kapitaal tot de obligatiën noodzakelijk als 3 tot 1 wordt beschouwd, nog kunnen aanhalen, dat bij de oorspronkelijke voorwaarden der koncessie door den gouverneur-generaal verleend aan de heeren Poolman c. s. de uitgifte was bedongen van $^{1}/_{2}$ van het geraamde kapitaal van 14 millioen in obligatiën, het bedrag van dezen dus gelijk staande aan dat der aktiën en derhalve aanmerkelijk meer dan de heeren Banck c. s. voorslaan.

Genoeg zij het te hebben aangetoond, dat ook met eene gedeeltelijke rentegarantie kapitalen kunnen worden bijeengebragt voor den bouw van spoorwegen en dat de verhouding der obligatiën, dikwerf uitsluitend in het belang der onderneming zelve, verre overschrijdt de verhouding, die men wel eens als een norm beschouwt.

Er is geen bezwaar in die wijze van uitgifte van obligatiën, zoolang zij niet te boven gaan de *waarde* van het vastgelegd kapitaal of die der aktiën, welke in de laatste jaren zeer is toegenomen, onder anderen die der maatschappij van Orleans waarop 385 franc is gestort en die thans op 1330 franc zijn genoteerd.

Slechts betoogen financiers, dat het aanbod der zoo talrijke en veelsoortige obligatiën, gemeenlijk 3 pCt. rentende, de vraag in Frankrijk te zeer heeft overtroffen, hetgeen wel geen inbreuk maakt op hare solvabiliteit, maar de koersen heeft gedrukt, zoodat de 3 pCt. obligatiën, oorspronkelijk geplaatst tegen 340 franc (nominale waarde 500 franc, aflosbaar bij jaarlijksche termijnen in een eeuw ongeveer) toen de Fransche staatspapieren van 3 pCt. genoteerd waren op 80 à 81 franc, thans gedaald zijn tot 270 en zelfs in 1857 tot 260 franc, toen dezelfde rente op 67 franc stond, zoodat de gemiddelde koers beneden 290 franc is gebleven.

Wij kunnen niet treden in al de bijzonderheden dezer financiëele operatiën, maar wij wilden slechts aantoonen, dat de uitgifte door de heeren Banck c. s. van een maximum van c^{a}. 40 pCt. aan obligatiën in eene matige verhouding jaarlijks als hiervoren is aangewezen, in geenen deele gelaakt of beschouwd kan worden de onderneming in eenig opzigt te benadeelen. Maar wij vinden toch ook aanleiding uit de voorgaande aan-

halingen de bedenking te ontleenen, dat, vooral in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, en in verband tot den koers der staatspapieren, het eene ijdele verwachting zou zijn dat de obligatiën der onderneming zouden kunnen worden geplaatst tegen een koers van 70 pCt.

Wij ontwaren dat de „Compagnie des chemins de fer de Paris à Lyon et à la Méditerranée hare 3 pCt. obligatiën ter nominale waarde van 500 franc heeft geplaatst in 1860 en 1861 tot eene waarde van 292 frc. 95 ce. en in 1862 tot een gemiddelden prijs van 306 frc. 48 ce. en ƒ 301.25.

Naar dien maatstaf zouden de ontwerpers van het Javasche spoorwegnet, de heeren Banck c. s., naar onze meening op een lageren koers dan 70 pCt. moeten rekenen. De obligatiën van den nederlandschen centraal-spoorweg ter nominale waarde van ƒ 285 zijn onlangs uitgegeven tot een koers van slechts ƒ 115. Op onderscheidene omstandigheden behoort echter te worden gelet o. a. hierop, dat zelfs voor een gedeelte die laatstgenoemde obligatiën door geen rentegarantie worden gesteund zoo als in elk geval met die, waarop wij het oog hebben, toch het geval zou zijn. De britsch-indische spoorwegmaatschappijen geven insgelijks obligatiën („debentures") uit die boven pari zijn genoteerd in verband tot den stand der consols, maar de staatswaarborg strekt zich over deze zoowel als over de aktiën uit.

Wij hebben de becijfering nagegaan, waardoor de heeren Banck c. s. verkrijgen de opbrengsten, die met aanvulling door de vanwege den staat gewaarborgde renten en na aftrek der exploitatiekosten voldoende zijn om 5 pCt. rente op het kapitaal te dekken en om in de reservekas af te zonderen $^1/_4$ pCt. voor amortisatie van genegociëerd kapitaal, welke reserve uitgezet tegen rente op rente, gevoegd bij bespaarde renten op de uitgegeven obligatiën, eene besparing die opwegen moet tegen de kapitaalsvermeerdering door de nominale waarde, het fonds daarstelt, waaruit de jaarlijksche uitlotingen a pari, met het 11e jaar van negociatie aanvangende, gevonden worden, — eene transaktie die geenszins van den gewonen weg afwijkt.

Al deze beschouwingen, die een ieder zonder veel inspanning kan volgen in het vlugschrift door de heeren Banck c. s. uitgegeven; getiteld: „Onze concessie nader toegelicht en met cijfers gestaafd" hebben, zooals wij reeds opmerkten, tot grondslag de raming van aanlegkosten — ontvangsten en uitgaven, en na eene naauwlettende vergelijking en overweging is die raming, voor zoover de aard van dergelijke begrootingen, overal min of meer op gissingen berustende, het toelaat, ons voorgekomen te zijn matig en minder dan in redelijkheid kan worden te gemoet gezien.

Maar wij hebben nog een tweeledige opmerking, vooreerst ten aanzien der renten, gedurende den aanleg en bouw der spoorwegen of *vóór* de geheele of gedeeltelijke exploitatie daarvan; ten andere betreffende den last, dien de staat zal hebben te bedragen.

De ontwerpers onderscheiden *rentewaarborg* en *rentesubsidie*. De eerste neemt een aanvang zoodra het verkeer over eenig gedeelte der lijnen is opengesteld, als suppletie tot 5 °/o der rente over het gebezigd kapitaal. De tweede wordt uitgekeerd alleen gedurende den bouw, over zoodanig kapi-

taal als daarvoor wordt besteed, behoudens een vooraf begroot maximum van kosten, telkens *wanneer* en *niet* vóór eene lijn of verbinding reeds is voltooid en in exploitatie gebragt, binnen een daartoe overeengekomen termijn op verbeurte dier subsidie.

Zoowel subsidie als gewaarborgde rente worden later den staat gerestitueerd uit een deel van het meerdere der eventuëele inkomsten, boven de kosten van exploitatie, het onderhoud der lijnen en de renten van het kapitaal.

Eene som *aanvankelijk* ten bedrage van een honderd duizend gulden en *later* (drie maanden na oprigting van de vennootschap) van een millioen gulden, wordt gestort door de koncessionarissen als waarborg voor het vervullen hunner verpligtingen.

Op deze wijze stellen de heeren Banck c. s. zich voor, dat gedurende den *bouw* van de nog onvoltooide lijnen door de *subsidie* en bij de *volle exploitatie* door den *staatswaarborg* in het te kort, welke de inkomsten vooreerst mogten opleveren, in de rentebetaling zal kunnen worden voorzien; meer in bijzonderheden aldus aangetoond.

Lijn A	in aanbouw ged. 1e, 2e, 3e, 4e, 5e, jaar rente over sukcessievelijk verwerkt kapitaal tot 18 millioen als subsidie . .		*f* 2,750,000
	netto opbrengst der gedeeltelijke exploitatie in het 5e. jaar	*f* 502,358	
〃 B.	als boven ged. 5e, 6e, 7e, en 8e, van 20 millioen		- 2,875.000
	netto opbrengst der gedeeltelijke exploitatie	- 752,620	
〃 C.	als boven ged. 8e en 9e, jaar over een kapitaal tot 13 millioen . . .		- 1,575,000
	netto opbrengst van de gedeeltelijke exploitatie.	- 116,953	
〃 D.	in aanbouw ged. 10e, 11e en 12e, jaar voor een kapitaal tot 23,000,000.		- 2,800,000
	netto opbrengst van gedeeltelijke explotitatie	- 523,900	
〃 A-D	als boven 12e en 13e, jaar voor een kapitaal tot 6 millioen. . . .		- 600,000
	netto opbrengst van gedeeltelijke exploitatie	- 25,740	
〃 C-A	als boven 13e en 14e, jaar over kapitaal van 7 millioen		- 700,000
	netto opbrengst der gedeeltelijke exploitatie	- 55,740	
〃 B-C	als boven 14e, 15e, 16e en 17e, jaar voor een kapitaal tot *f* 19,500,000.		- 2,800,000
		f 1,977,311	*f* 14,100,000
		opbrengst	1,977,311
		subsidie	*f* 12,122,689

Gedurenden den bouw van eenige lijnen zijn inmiddels ook andere in volle exploitatie gekomen, op welke de rentewaarborg dan eerst toepasselijk zou zijn, als:

6e. jaar	v. aanb. Lijn A voltooid netto opbr.	f 510,885	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		f 900,000
7e. 〃	v. aanb. Lijn A voltooid netto opbr.	- 551,196	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 900,000
8e. 〃	v. aanb. Lijn A voltooid netto opbr.	- 712,440	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 900,000
9e. 〃	v. aanb. Lijn A en B in volle expl.	- 1,405,502	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 1,900,000
10e. jaar	v. aanb. Lijn A en B in volle expl.	- 1,593,620	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 1,900,000
11e. 〃	v. aanb. Lijn A B en C voltootd	- 2,149,231	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 2,550,000
12e. 〃	v. aanb. Lijn A B en C volt. netto opb.	- 2,236,440	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 2,550,000
13e. 〃	v. aanb. Lijn A B C en D volt. n. opbr.	- 2,968,692	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 3,700,000
14e. 〃	v. aanb. Lijn A B C en D in de verbinding A-D voltooid	- 3,256,689	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 4,000,000
15e. 〃	v. aanb. Lijn A B C D en verbindingen A-D en C-A voltooid .	- 3,648,741	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 4,350,000
16e. 〃	v. aanb. Lijn A B C D en verbindingen A-D en C-A voltooid .	- 4,065,290	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 4,350,000
17e. 〃	v. aanb. Lijn A B C D en verbindingen A-D en C-A voltooid .	- 4,307,958	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 4,350,000
18e. 〃	alle lijnen voltooid	- 4,142,746	
	rente 5 % over het verwerkt kapit.		- 5,325,000
		f 31,549,430	f 37,675,000
		Opbrengst	- 31,549,430
	Blijft Rentewaarborg gedurende 15 jaren		f 6,125,570
	Rentesubsidie 〃 17 〃		- 12,122,689
			f 18,248,259

Gemiddeld 's jaars f 1,121,470

Naarmate der vermindering van exploitatiekosten die vrij hoog, en der vermeerdering van opbrengsten, die laag schijnen geraamd te zijn, neemt het bedrag natuurlijk van rentesubsidie en rentewaarborg af, of houdt geheel op, waartoe een dagelijksch verschil van slechts f 3 per mijl voldoende is, en het schijnt ons toe, dat redelijkerwijs verwacht kan worden, dat met de toename van handel, nijverheid en landbouw, grooter verschil dan

dat binnen betrekkelijk weinige jaren door elk zamenhangend spoorwegnet zou worden afgeworpen.

Maar indien ook al in een vijfde eener eeuw geen vooruitgang, in strijd met de ervaring van het verledene en een daarop gegronde hoop op de toekomst, bespeurbaar en de regering nog steeds geroepen ware, een rentewaarborg van een en een vierde millioen jaarlijks uit te keeren, dan nog behoort te worden overwogen of de besparing op het vervoer van gouvernements produkten van een vierde der tegenwoordige uitgaaf, door de ontwerpers voorgeslagen, de verhoogde waarde dier produkten en vele gevallen, gelijk aan dat, door den raad van Indië verondersteld, door bespoedigd transport van koffij uit de Preanger regentschappen, waardoor de hoedanigheid dier koffij, in beteren toestand op de europeesche markt komende, alleen reeds een hoogeren prijs van *f* 325,000 zou bedingen; — de winst op renten door spoediger realisatie der produkten; — de besparing van reis- en verblijfkosten van ambtenaren; het minder kostbaar onderhoud van vele wegen en bruggen, die wel niet zullen vervallen maar tengevolge der nieuwe gemeenschapsmiddelen minder te lijden zouden hebben; de krachtiger middelen van verdediging; de mindere uitputting van het inheemsch trekvee, — of zeggen wij, die talrijke indirekte en direkte voordeelen, bij het opmaken der balans, niet een aanzienlijk voordeelig cijfer, tegenover dien post van rentewaarborg aanwijzen zouden.

Zouden kapitalisten bereid worden bevonden, om op de grondslagen en voorwaarden, door de aanvragers uiteengezet, aan hun ontwerp genoegzaam deel te nemen?

Wij zouden uithoofde van ongunstige omstandigheden, van de geringe ingenomenheid met spoorwegondernemingen, althans bij nederlandsche kapitalisten, en het gemis van volkomen zekerheid der berekeningen, aarzelen een bemoedigend antwoord te geven; maar de heeren mr. E. H. Banck, Heshuizen en J. P. Dudok van Heel verklaren den 21sten Junij 1863, ook namens hunne medeontwerpers, zich te hebben verzekerd van de noodige financiëele medewerking om volledige uitvoering aan hun plan te geven *).

Er schijnt evenwel te mogen worden gevraagd, bij een plan van zooveel omvang, van welks uitvoering de ontwerpers zelven welligt het einde niet beleven, — of het ontwerp, zoo als het ligt, genoegzamen waarborg van welslagen oplevert, afgescheiden van alle persoonlijke verzekeringen, ook van de meest soliede bankiers, wier lot in den loop des tijds kan veranderen en die niet zelden de aktualiteit meer uitsluitend in het oog houden.

De aanvragers wenden zich tot den staat om rentesubsidie en rentewaarborg, — de onderneming moet dus, zoowel technisch als financiëel, levensvatbaarheid in zich zelve hebben, om op ondersteuning van staatswege aanspraak te hebben.

Zijn de ondergeteekenden al genegen, om de toekomst der spoorwegen op Java, uitgevoerd naar het plan van de heeren Banck c. s. met vertrouwen

*) Onze aanvrage om Concessie nader toegelicht en met cijfers gestaafd door Banck c. s. bl. 2.

tegemoet te zien, wanneer het cijfer der kosten, door hen berekend, van dien aard is, dat het inderdaad als een maximum mag worden beschouwd, de financiëele becijfering van het plan komt minder aanlokkend voor.

Mogt toch het uitzigt om de eventuëele leeningen te plaatsen à 70 pCt. falen, mogt dit b. v. slechts à 60 pCt. gelukken *), dan zou van een nominaal kapitaal van $66^2/_3$ millioen à 3 pCt. rente, 2 millioen zijn verschuldigd, gelijkstaande met 5 pCt. van de werkelijk verkregen en verwerkte 40 millioen, zoodat aan geene amortisatie uit rentebesparing zou zijn te denken; waarop nu evenwel de aflossing der voorgenomen 3 pCt. leeningen grootendeels is gegrond.

Het is overigens een onvermijdelijk gevolg van het plan, dat de uitvoering van het financiëel gedeelte afhankelijk zal zijn van den algemeen financiëelen toestand van Europa in eene nog jaren verwijderde toekomst en dat deze zoowel gunstig als ongunstig voor de onderneming zal kunnen zijn.

Er is echter geene reden, om de ongunstige kans over vijf à zes jaren voorop te stellen, en uit dien hoofde is de opmerking nopens den koers, waartegen eene 3 percents leening zou zijn te plaatsen, meer als eene mogelijkheid geopperd, geenszins om eene plaatsing à 70 pCt. als onwaarschijnlijk voor te stellen.

Indien de becijferingen der aanvragers wel worden gevat, dan staat het bij hen vast dat de exploitatie, behalve de kosten daarvan en die van het onderhoud, ook genoegzaam zal opleveren, om de leeningen af te lossen en de gouvernements subsidiën later te remboorseren.

De kommissie meent reeds te hebben aangetoond, dat daarin geene overdrijving schijnt te zijn gelegen, doch is dan ook mede van gevoelen, dat de aktionarissen zich, gedurende eene lange reeks van jaren, geen hooger dividend dan 5 pCt. mogen voorstellen, tenzij de opbrengsten der onderneming, door toenemend vervoer, aanmerkelijk klimmen.

Zal, dat uitzigt genoeg aanlokkend zijn, om de eerste 25 millioen bijeen te brengen?

Men lette wel op, dat, naar de opvatting der kommissie, die 25 millioen werkelijk gestort en verbruikt moeten worden. Spekulanten zullen niet toetreden om à pari aktiën te nemen, die 5 pCt. 's jaars, maar ook niet meer, beloven gedurende meer dan een menschenleeftijd, en die dus weinig kans hebben om boven pari te worden verhandeld. — Aannemers met aktiën te betalen geeft duur werk. Er zal iets moeten worden opgeofferd om spekulanten te trekken, want zonder hunne medewerking komen de spoorwegaktiën niet aan den man. — Het inbrengen der koncessie bij een eventuëel

*) Volgens het berigt in het Amsterdamsch Effektenblad van 18 Maart 1864 n⁰. 23 zwijgt de daarin opgenomen advertentie van de hoegrootheid der leening en van het aantal jaren van aflossing voor de jongste leening der Nederlandsche Centraal-spoorweg-Maatschappij. Zij zegt alleen dat de obligatiën dier 3 pCt. leening, zijn van denzelfden inhoud als die der eerste uitgifte, doch vermeldt toch wel, dat zij *aflosbaar zijn bij jaarlijksche uitlotingen*. Zij beloven ƒ7.05 rente voor ƒ115 en zijn dus uitgegeven voor $48^{44}/_{47}$ pCt., terwijl 12871 obligatiën van 500 franc zijn gesteld ter beschikking van het publiek, dus ruim ƒ 3,000,000.

op te rigten vennootschap zal bovendien als gewoonlijk ook wel op eenige vergoeding aanspraak geven. Noch daarop noch op de niet geringe winst van bankiers, welke de aktiën aan de markt brengen, schijnt te zijn gerekend, ten ware, in strijd met de onderstelling, door de kommissie aangenomen, het daartoe noodige ook ware begrepen in de *f* 100,000.— per mijl berekend (in dit laatste geval zou dat cijfer wel eens te gering kunnen zijn, vooral wanneer men daarop let dat de kommissie is uitgegaan van de meening, dat vooral het maximum van de kosten van aanleg moet worden begroot om zich tegen latere teleurstelling te behoeden en opdat vooral eene wijziging of nadere bepaling der rigting in Indië niet zoodanige verhooging van kosten ten gevolge hebbe, dat de nu gemaakte raming verre zou worden overtroffen en alzoo ook de grondslag voor den rentewaarborg zou wankelen). Let men op een en ander, dan zou het niet onvoorzigtig voorkomen, de benoodigde gelden op enkele millioenen meer te ramen dan 106$^1/_2$ millioen en dientengevolge ook eene rentegarantie van b. v. 1$^1/_2$ millioen te vragen.

Aangenomen dat in den loop des tijds al de spoorwegen door Banck c. s. ontworpen toch behooren te worden aangelegd, dat opvolgend de voordeelige lijnen aan bijzondere personen zullen worden gekoncessioneerd en dat dan de staat toch verpligt blijft om de meest kostbare doch voor de verdediging onmisbare lijnen, voor rekening der koloniale kas aan te leggen, dan zal niet alleen meer tijd dan 20 jaren worden vereischt, om Java's transportmiddelen stelselmatig en afdoende te verbeteren, maar de uitgaaf zal vrij wat aanzienlijker zijn dan zelfs eene jaarlijksche garantie van 1$^1/_2$ millioen met de vrij groote kans dat die bijdrage niet dan voor een gedeelte zal worden gevorderd.

Berekent men daarbij, naarmate de spoorwegen voltooid en in exploitatie gebragt worden, hoeveel de kosten van het vervoer der gouvernementsprodukten jaarlijks zullen verminderen, dan zal de uitkomst van zoodanige becijfering welligt verrassend zijn en in ieder geval de 2$^1/_2$ cent per pikolpaal, thans volgens Stieltjes (zie bl. 79 rapport van 6 November 1862) de gewone transportprijs voor goederen in de vlakte even als 3$^1/_2$ a 4 cent in de bergen, naar de aanvraag van Banck c. s. worden teruggebragt tot 20 cent per ton-mijl of 1$^7/_8$ cent per pikol-paal, dus $^5/_8$ cent of 25 percent minder.

Een vooruitziende staatkunde zal de noodzakelijkheid van een wel zamenhangend en zoodra doenlijk aan te leggen spoorwegnet niet ontkennen, waarop reeds voorlang vele rapporten wijzen *), noch de hooge mate van waarschijnlijkheid, dat verbindingen die het laatst zouden worden aangelegd en waarvoor geene koncessie zal worden gevraagd, aanzienlijke offers van de koloniale kas zullen vorderen. — Dit te voorkomen schijnt bereikbaar door middel van eene koncessie als de aangevraagde, waarom zelfs eene bijdrage van hoogstens 1$^1/_2$ millioen 's jaars vrij gering voorkomt in

*) Zie de opgaaf in § 47 rapport Stieltjes van 6 November 1862.

verhouding tot de beoogde werken en tot hetgeen elders van staatswege wordt verrigt en gegarandeerd.

Slaagt de onderneming in de aanvankelijke uitvoering van haar ontwerp, dan zal eene tweede som van 25 millioen wel te bekomen zijn, en al mogt, ten ergste genomen, eene bijzondere maatschappij bij de uitvoering van zulk een omvangrijk spoorwegplan te kort schieten, het zou winst zijn voor het algemeen, wat zij inmiddels had verrigt, wanneer zij had gewerkt zoo als de aanvragers zich voorstellen en waarop is toe te zien.

Het spoorwegnet zal er toch moeten komen en kan dan, door wien ook, worden voortgezet; doch, vooral bij eene rentegarantie tot $1^1/_2$ millioen 's jaars, is aan zoodanige mislukking minder te denken bij een degelijk en kundig bestuur, waarvoor zorg kan worden gedragen.

In elk geval zal de hand aan het werk behooren te worden geslagen en niet kunnen worden gewacht, tot dat de spoorweg Samarang-Vorstenlanden geheel zij voltooid. Elk jaar uitstel is toch een groot verlies van verspilde werkkrachten en stelt bloot aan de groote schade uit verachtering te wachten, die vooral merkbaar zal zijn, wanneer men later het tegenover anderen verloren terrein zal willen herwinnen of wel het verachterde inhalen.

Wat en resumé betreft het financiëele gedeelte van het ontwerp Banck c. s.: zoo als het ligt, zou, in verband met de gegeven wenken, eenige herziening daarvan misschien raadzaam kunnen geacht worden; eene herziening strekkende om het welslagen der groote zaak des te meer te verzekeren, zonder evenwel meer dan noodig is van den staat te vergen.

Het plan zelf getuigt van eene ruime opvatting der taak, welke ten aanzien van Java behoort te worden vervuld en wel binnen een niet al te lang tijdvak. Het heeft de strekking om eene algemeene behoefte te bevredigen in zoodanige mate als geen der overige plans en heeft alzoo allezins aanspraak op eene gezette overweging en behartiging.

Zonder de vooronderstelling echter, wij herhalen het, dat de geraamde kosten een maximum voorstellen, waaromtrent alleen het Indisch gouvernement zal kunnen oordeelen tengevolge van de aan dat gouvernement bekende uitkomsten der gedane opnemingen, zou de grondslag voor de berekening der gevraagde rentegarantie falen.

Wij hebben onze taak volbragt; in gemoede en na naauwkeurig onderzoek. Wij achten het overbodig in andere gemakkelijk te regelen bijzonderheden van ondergeschikten aard te treden.

Wij laten ook buiten beschouwing het alternatief, door de heeren Banck c. s. voorgesteld, om, indien de aanvraag van te grooten omvang wordt geacht, de verbinding Bandjar met Bandong, — Poerworedjo met Djokdjokarta; — Soekawettan met Ngawi, en Ngawi met Kediri daaruit te ligten of, bij partiëele koncessie, de enkele lijn Batavia-Buitenzorg-Bandong te ondernemen, met evenredig minder waarborg dan voor de lijn Samarang naar de Vorstenlanden is toegestaan, al naarmate hun de voorkeur wordt toe-

gekend voor de lijn Bandjar-Tjilatjap-Poerworedjo en voor de lijn Kediri-Soerabaya-Modjokerto-Pasoeroean-Malang.

Het is toch duidelijk, dat een spoorwegnet de voorkeur verdient boven afzonderlijke lijnen, hetzij die door de heeren Banck c. s., hetzij zij door anderen worden aangevraagd. Wij zijn niet geroepen hunne bijzondere belangen te bepleiten en laten de beslissing, welke aanspraken zij (oudste aanvragers) in billijkheid kunnen maken op eenige voorkeur, aan de regtmatige uitspraak der bevoegde magt over.

Evenzeer onthouden wij ons van eenige gissing of de regering geneigd zou zijn de aanvraag der heeren Banck c. s. toe te wijzen, of de volksvertegenwoordiging bereid zou zijn hare stem te geven aan de geldelijke hulp daarvoor noodig.

Men mag echter niet twijfelen aan de algemeene medewerking, waar het de waarachtige belangen der kolonie geldt. Alleen over de middelen daartoe kan verschil van inzigt zijn.

Onafhankelijk van elken invloed, die zulk eene gissing, de voorliefde van deze of de tegeningenomenheid van gene, op wien ook, zou kunnen uitoefenen, hebben wij onze meening uitgesproken en wat daarvan de uitslag ook zij, onderwerpen wij dat onbevangen oordeel aan de beraadslaging van het Indisch Genootschap.

De Kommissie,
MILLARD.
BACHIENE.
VAN KERKWIJK.

'S GRAVENHAGE,
28 April 1864.

Naschrift. — Na het opmaken van dit verslag vernam de Kommissie, dat de verzoeken der heeren Banck c.s. *zoo als zij zijn liggende* door het indisch gouvernement zijn gewezen van de hand en dat de aanvragers zich deswege op nieuw hebben gewend tot de regering.

Dewijl de Kommissie noch bekend is met de motieven, waarop die afwijzende beschikking berust, noch voorzien kan wat het gevolg van het herhaald aanzoek zijn zal, heeft zij geene aanleiding gevonden, in dit verslag eenige wijziging te brengen.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

IX.

BRITSCH TUSSCHENBESTUUR.

Memorie van Raffles van 11 Februarij 1814.

De twee laatste door ons medegedeelde verordeningen van den luitenant-gouverneur Raffles, namelijk: de *Revenue Instructions* en de *Justice-Regulation*, beide van den 11den Februarij 1814, werden toegelicht in eene uitvoerige memorie van dezelfde dagteekening, waarop wij thans nog de aandacht moeten vestigen. Het is de bekende *Substance of a Minute*, in 1814 te Londen in het licht verschenen, van welke wij herhaaldelijk hebben gewag gemaakt, en waaraan als bijlagen zijn toegevoegd, de stukken die in onze Bijdragen V, VI, VII en VIII reeds vertaald voorkomen. Deze toelichtende memorie bevat 172 bladzijden druks, kwarto formaat. Het zou te omslagtig zijn, en het is ook minder noodig, van dit geheele stuk eene vertaling te leveren. Wij zullen ons dus bepalen tot de mededeeling van den hoofdzakelijken inhoud.

De memorie is gerigt aan den raad van Indië. Na te hebben gewezen op de vroegere memorie, van den 14den Junij 1813, waarbij het aanvankelijk plan werd uiteengezet, wordt herinnerd, hoe de raad eenstemmig gunstig dacht over het heilzame van den maatregel, ofschoon twijfel bestond omtrent de onmiddellijke uitvoerbaarheid.

Raffles splitst zijne thans bedoelde memorie in drie deelen, behelzende: *Het eerste gedeelte*, de algemeene beginselen, welke de aanneming, zon-

der verder uitstel, van deze belangrijke en beslissende verandering, schenen te gebieden.

Het tweede gedeelte, de bijzonderheden van de verandering die was ingevoerd, en van de maatregelen die waren genomen, en

Het derde gedeelte, de, gedurende de invoering, verkregen plaatselijke informatiën en opgedane ondervinding, zoowel van de gewoonten en gebruiken des lands, als van den aard der javaansche instellingen; zoomede beschouwingen over het stelsel en de wijze van bestuur, het meest in overeenstemming met den toenmaligen staat der javaansche maatschappij, en het geschiktst om duurzaam te werken.

Eerste gedeelte. Algemeene beginselen, voorschrijvende de dadelijke invoering van het nieuwe stelsel.

De vroegere memorie van 14 Junij 1813, mitsgaders het rapport van H. W. Muntinghe van 28 Julij 1813, bevatten een kort overzigt van de gronden, waarop het gevoelen van Raffles steunde, en van de bezwaren die zich daartegen schenen te verzetten. Thans wordt daaromtrent in meer bijzonderheden getreden.

Het was in strijd met den Britschen aard, om rustige toeschouwers te blijven van misbruiken, en de voortduring daarvan toe te laten, omdat de kolonie niet bepaaldelijk aan Groot-Brittanje toebehoorde. Maar afgescheiden van die overweging, bestonden de bepaalde bevelen van lord Minto. Geleid door zijne verlichte en weldadige inzigten, werd er dan ook geen tijd verloren, maar werden alle krachten ingespannen, om die inlichtingen te verkrijgen en zoodanig plaatselijk onderzoek in te stellen, als noodig waren voor een goeden uitslag. Tot dat einde werd de kommissie gevormd, die, onder de leiding van den bekwamen kolonel Mac Kenzie, belast werd met het doen van statistische nasporingen. De hierdoor verkregen, en de uit andere authentieke bronnen afkomstige narigten, stelden Raffles in staat om zich een oordeel te vormen over de bestaande misbruiken, en tevens om te bepalen, op welke afdoende wijze die zouden kunnen worden uit den weg geruimd. De beslissing werd niet haastig genomen, maar rijpelijk overwogen, en de uitkomst had de daarvan gekoesterde verwachtingen geregtvaardigd.

In de eerste plaats werd overwogen, het werkelijk regt van eigendom van den grond, voor zoover dit kon gekonstateerd worden; waarbij op den voorgrond werd gesteld: dat niets zou worden gedaan, wat de bestaande regten van eenige volksklasse zou verkorten, of wat het, door langdurig gebruik of door werkelijke volksinstellingen gewettigde bezit van eigendom zou vernietigen.

„Dit punt (zegt Raffles) is echter duidelijk uitgemaakt. Het is door alle bronnen van onderzoek gebleken: dat de souverein is de heer van den grond; dat gronden werden geschonken aan de verschillende klassen van hoofden en openbare ambtenaren, tijdelijk of zoolang werd goedgevonden;

en dat, met uitzondering van bijzondere gevallen, in welke gronden worden vervreemd tot godsdienstige doeleinden of ten behoeve van de afstammelingen van de regerende dynastie, de werkelijke eigendom van den grond is gevestigd in den vorst; — in het kort: dat er, tusschen den souverein en den landbouwer, geen werkelijk regt bestaat, en dat de verschillende daar tusschen geplaatste ambtenaren, hetzij hoofden van regentschappen, distrikten of steden, *) door de hoogere autoriteit werden benoemd, afzetbaar naarvolgens zijn welbehagen, en zoo weinig regt van erfopvolging bezittende, dat de afstammelingen van mannen, in hooge ambten geplaatst, weinige geslachten later, in armoede onder de lagere volksklassen werden aangetroffen. Welk plan het gouvernement dan ook mogt willen aannemen, de regtvaardigheid vordert niets meer, dan het nemen eener voorziening ten aanzien van die personen, welke, werkelijk in dienst zijnde en ambten van invloed of voordeel bekleedende, waarschijnlijk door de verandering zouden worden benadeeld; terwijl de staatkunde evenzeer voorschrijft, zoodanige personen op eene niet enkel billijke, maar zelfs edelmoedige wijze tevreden te stellen.

„Dit werd een noodzakelijk beginsel bij de invoering van een verbeterd stelsel van inkomsten en policie. Het onveranderlijk bestaande gebruik, om diensten bij voorkeur te beloonen door toekenning van gronden, in stede van door betaling in geld, maakte het nemen eener voorziening ten aanzien van die hoofden gemakkelijk, door hen gronden af te staan, welke, zonder hun een erfelijk eigendom te schenken, hun en hunne familiën een voldoend onderhoud zouden verschaffen, door tijdelijk bezit, eveneens als bestaat bij het bezit hunner ambten.

„Op grond hiervan, kwam het mij dus raadzaam voor, aan de wenschen der hoofden te voldoen, door ruime tijdelijke voorziening, en hen gelijktijdig aan het gouvernement te verbinden, door hen, tegen vastgestelde bezoldigingen, te werk te stellen.

„De meeste oplettendheid was men echter aan de massa der bevolking verschuldigd, en de door de staatkunde voorgeschreven regtvaardigheid en menschelijkheid geboden ons, te streven naar haar lotsverbetering.

„Het stelsel van kontingenten en gedwongen diensten, vernederde het volk tot den laagsten trap van dienstbaarheid en onderwerping; en vermits niemand verzekerd kon zijn van de vruchten van zijn arbeid, was het te verwachten, dat zijn arbeid niet verder zou worden aangewend, dan om te voorzien in zijne behoeften van het oogenblik. Waar geen zekerheid bestaat, moeten armoede en ellende natuurlijk volgen.

„Onder het vorige gouvernement en tot aan de invoering der jongste regelingen, bestond er geen regtstreeksch toezigt over, of gemeenschap met het volk. De residenten, op de hoofdplaatsen der provinciën wonende, droegen de bevelen van het gouvernement over op de regenten, aan wie de

*) Blijkbaar wordt hier, door het in 't oorspronkelijke gebruikte woord *towns*, dorpen bedoeld, dewijl er toch, met betrekking tot inlandsche negorijen, geen sprake kan zijn van steden, in europeeschen zin.

uitvoering daarvan werd toevertrouwd. De inkomsten werden almede betaald door tusschenkomst van den regent, op wiens aanbeveling de benoeming der ondergeschikte hoofden geschiedde; en aangezien de inkomsten alleen van den regent ontvangen werden, bleef de wijze van ontvangst in zijne handen, latende aan de landbouwers geen zekerheid, behalve het beroep op het gevestigde gebruik en de gewoonte. Derhalve, ofschoon de gewoonte voorschreef dat slechts een zeker deel van den oogst moest worden opgebragt, bestond er geen bepaald middel om eene grootere heffing te voorkomen; en vermits de magt en invloed van het gezag met goed gevolg konden worden aangewend om klagten te smoren, mag men tot de gevolgtrekking komen, dat, ofschoon den landbouwer de grootste onregtvaardigheid werd aangedaan, hij aan hulp of verligting moest wanhopen, en liever elke ontbering en kwelling zou verdragen, dan het land zijner voorvaderen te verlaten, waaraan hij zich door de sterkste banden van godsdienst en gewoonte verbonden gevoelde.

„Het stelsel van heerediensten was zelfs nog drukkender; want vermits er geene middelen bestonden, om regtstreeks toezigt te houden over hetgeen aan arbeid gevorderd werd, en aangezien de openbare ambtenaren van het hollandsch gouvernement, algemeen, de diensten van het volk gebruikten, zonder geregeld loon; zou geen maatregel van wetgeving, die had kunnen worden genomen, de onregtvaardigheid hebben opgeheven.

„Behalve de aanvragen voor de openbare dienst, welke, ten gevolge van de gemakkelijkheid om arbeiders te verkrijgen, ruimer gedaan werden dan anders het geval zou zijn geweest, rekwireerde ieder openbaar ambtenaar de diensten van zoo vele menschen als hij goedvond. De inlandsche hoofden volgden dezelfde gedragslijn, en derhalve kon van de zijde van het gouvernements niets ter beteugeling van het kwaad worden gedaan. Is het wonder, dat de nijverheid en de geestkracht van het volk werden vernield, of dat zijn arbeid, aldus verbrokkeld en verkwist, onvruchtbaar bleef, zoowel voor dat volk, als voor den staat?

„Zóó was de toestand der maatschappij, toen de verandering van stelsel werd ingevoerd: — De voornaamste hoofden (regenten) benoemd door en afhankelijk van den souverein, belast met het bestuur van het land, schier zonder eenig toezigt; — hunne ondergeschikten (de tusschenklasse, dienende om de inkomsten in te zamelen en het gezag hunner superieuren te handhaven) evenzeer door den souverein naar willekeur kunnende ontslagen worden, en toch naauw verbonden met de regenten; — en de landbouwers, die de gronden in daadwerkelijk bezit hadden, maar met geen ander regt, dan dat der gewoonte en van het wederzijdsch voordeel, dat voor alle partijen voortvloeide uit de toelating van het voortdurend bezit, zoolang de aan den leenheer verschuldigde belastingen werden opgebragt: de landbouwers, die ter zelfder tijd blootstonden aan elke onderdrukking, behalve aan die van te kunnen verdreven worden van hunne velden.

„Bij zoodanigen maatschappelijken toestand, zouden reeds alleen de beginselen van regt en vrijgevigheid, onze tusschenkomst geregtvaardigd, en

ons geleid hebben tot het besluit, om, overeenkomstig de door het bestuur der Britsche Kompagnie in Indië gevolgde gedragslijn, voorwaarts te streven, en aan zoo groot eene bevolking de zegeningen van vrijheid en van veilig bezit van have en goed terug te geven."

Na de hier medegedeelde zinsneden, betoogt Raffles het gebrekkige van het door de Hollandsche Oost-indische Kompagnie, en ook door Daendels gevolgde stelsel van bestuur, en toont hij de noodzakelijkheid aan van het door hem voorgestane en reeds ingevoerde verbeterde stelsel.

Hij herinnerde aan hetgeen Muntinghe, in zijn vroeger medegedeeld rapport van 28 Julij 1813, onder anderen, had gezegd, namelijk: dat de verbetering van het lot der Javanen, ofschoon van het hoogste gewigt uit het oogpunt der menschelijkheid, evenwel, uit een staatkundig gezigtspunt beschouwd, van ondergeschikt belang is, en dat, met inachtneming van regtvaardigheid en billijkheid, *elke kolonie bestaat, of moet bestaan, ten voordeele van het moederland.* *)

„Maar (antwoordt Raffles hierop) zelfs wanneer dit beginsel wordt aangenomen, zelfs wanneer het bruto bedrag der, uit het bezit van zoo uitgebreid eene kolonie, te verkrijgen voordeelen, kan gelden om eene poging tot beschaving harer bevolking te verwerpen; dan nog vordert, mijns bedunkens, het belang van het moederland, zelfs in financiëel opzigt, de ingevoerde verandering van stelsel.

„De kosten van de etablissementen, die strekken om de regten, den invloed en het gezag van de europeesche mogendheid te handhaven, moeten betaald worden uit de middelen, welke de voordeelen van het moederland daarstellen; en daarom moet elk plan, waardoor de openbare inkomsten waarschijnlijk zullen toenemen, eventuëel het algemeen voordeel van de Kompagnie verhoogen. Het schijnt volstrekt noodzakelijk, zulk eene vermeerdering van inkomsten te beproeven, en wanneer die vermeerdering in verband kan worden gebragt met de verbetering van den toestand der bevolking, blijft de vraag: in welke proportie, redelijkerwijze, van het eene ten behoeve van het andere mag worden afstand gedaan. Gelukkig echter is, in het onderwerpelijke geval, de verandering voor beide hoogst voordeelig geweest. Het volgende gedeelte dezer memorie zal bewijzen, dat, terwijl het volk van willekeurige en drukkende belastingen ontheven, en in het genot van de vruchten van zijn arbeid verzekerd is, de openbare inkomsten zijn vermeerderd, in eene mate, verre boven hetgeen verwacht werd tijdens de invoering der verandering van stelsel.

„Ik geloof niet, dat het noodig is uit te weiden over de vraag: inhoever deze verandering bestaanbaar kan worden geacht, met de beginselen en belangen van het Hollandsche gouvernement, en welk gewigt, van dien kant, aan het onderwerp moet worden gehecht? — Wij hebben een werkelijk en regtstreeksch belang bij den financiëelen voorspoed van Java; wij vorderen, dat zijne hulpmiddelen dienstbaar zullen worden gemaakt, om

*) Zie bijdrage VI, Tijdschrift voor Ned. Ind. 1864, 1e deel, pag. 268.

het Britsch gouvernement voor de kosten van bewaring van het eiland schadeloos te stellen; en wat ook het mogelijke lot der kolonie moge zijn, het kan nimmer onbestaanbaar worden geacht met de grondbeginselen van een goed bestuur of van het Britsch gezag, dat hier die regten en voordeelen zijn ingevoerd, welke den toestand van Britsch Indië zoo snel hebben verbeterd. Meer ernstige twijfel moge gerezen zijn, met opzigt tot den provisioneelen staat van dit gouvernement, en ten aanzien van de mogelijkheid eener verandering, vóór nog het stelsel tot rijpheid en uitvoering zou gekomen zijn; maar ik vermeen: dat de bestaande financiëele moeijelijkheden eene onmiddellijke aanneming van den maatregel wettigden; dat deze moeijelijkheden evenzeer zouden zijn gevoeld door elk opvolgend gouvernement; en dat de voordeelen, die ik alle reden heb te verwachten, zouden strekken om die moeijelijkheden uit den weg te ruimen."

Het is hier ter plaatse, dat Raffles, in eene noot, de volgende, reeds vroeger, op de voren aangeduide plaats, door ons medegedeelde en in de vertaling van de *Nederlandsche Hermes* weggelaten aanteekening maakt:

„Ik zal echter niet ontkennen, dat mijn eerste blik gerigt was op de ver„betering van den toestand der inboorlingen, en dat ik de verbetering die in „onze financiën zal worden gebragt, eerder beschouwde als de regtvaardiging „van, dan als de eerste impulsie gegeven te hebben tot de verandering."

In de memorie wordt alsnu een terugblik geslagen op den toestand van Java, tijdens de inbezitneming van het eiland door de Engelschen, en worden de daaruit voortgevloeide gevolgen vermeld; een en ander met het doel, om de noodzakelijkheid aan te toonen van het brengen van verbetering in het stelsel van inkomsten. De voordeelen die verwacht werden (en zonder die te verwachten, zou de maatregel nimmer genomen zijn) moesten voor elk gouvernement evenzeer gewenscht zijn; terwijl het onverschillig voortgaan in de oude, gebrekkige sleur, op het Britsch bestuur de regtmatige blaam zou hebben geladen: van de oorzaak van het kwaad gekend, zonder beproefd te hebben die weg te nemen.

Met betrekking tot de uitvoerbaarheid van den maatregel, was het gevoelen van Raffles reeds bekend, en de uitkomst had het geregtvaardigd, vermits het nieuwe stelsel was ingevoerd, niet alleen met medewerking, maar zelfs tot genoegen van de Javanen. De ondervinding had wijders geleerd, dat een halve maatregel eerder nadeelig dan gunstig werkte, en dat alleen eene radikale verandering de voordeelen zou kunnen opleveren, die verwacht en gevorderd werden.

„Maar (zegt Raffles verder) zoolang de hinderpalen, die de individuëele nijverheid bij het volk belemmerden, niet waren uit den weg geruimd, en zoolang de landbouwer geen werkelijke zekerheid voor het bezit van zijn gewas verkreeg, zoolang kon ook geen gunstigen uitslag verwacht worden. Het was van overwegend belang, dat bij de inzameling der landelijke inkomsten, zóó weinig mogelijk van intermediaire agenten wierd gebruik gemaakt, als met de bestaande gebruiken kon worden overeengebragt, of dat, in elk geval, de uitsluitende invloed en het gezag der inlandsche

hoofden geheel werd verbroken. Indien de heerediensten waren afgeschaft geworden, zonder den landbouwer meer regtstreeks afhankelijk te hebben gemaakt van, en verbonden met het gouvernement, zou het gezag der inlandsche hoofden zijn versterkt geworden, in plaats dat hun wezenlijke invloed zou zijn verminderd, zoo als voornamelijk de bedoeling was.

„Door de afschaffing der heerediensten en de pacht der tolpoorten, was het ook noodig, eene daaraan geëvenredigde bron van direkte inkomsten te openen. Had men de rekognitiegelden van de regenten verhoogd en de bevolking gelaten in haren vroegeren toestand, dan zou men ongetwijfeld eene vermeerdering van inkomsten hebben verkregen; maar de proef zou altijd gewaagd zijn geweest, en vermits het volk hierdoor niet uit zijne dienstbaarheid zou zijn bevrijd geworden, zou dusdanige maatregel waarschijnlijk de zaden van misnoegen en oproer hebben uitgestrooid. Van den anderen kant was het niet mogelijk, de volle voordeelen van het kontingenten-stelsel te trekken; want het was niet bestaanbaar met de waardigheid der Kompagnie, het gouvernement te wikkelen in belangrijke en ver verspreide handelsspekulatiën; terwijl het evenmin was overeen te brengen met de algemeene beginselen van haar bestuur, dat men volhardde in het, onder het Hollandsche gouvernement bestaan hebbende, strenge monopolie. Dat monopolie maakte een deel uit van het stelsel, hetwelk het heffen van kontingenten van koloniale produkten beschouwde als een voordeelige bron van inkomsten; terwijl, bijaldien het gouvernement de handels-speculatie en het monopolie liet varen, op welke het voordeel van de kontingenten was gebaseerd, het natuurlijk eene dwaasheid zou geweest zijn, te rekenen op de voortduring van het kontingentenstelsel, als op eene zekere bron van inkomst.

„Het kwam mitsdien volstrekt noodzakelijk voor, dadelijk tot den oorsprong op te klimmen, en — door zich in aanraking te stellen met het volk, door zooveel mogelijk alle belemmeringen van zijn handel en nijverheid weg te nemen, door de ijdelheid der hoofden en hunne regtmatige, op het werkelijk bezit van gezag gegronde, aanspraken te bevredigen, en door de erkende beginselen van europeesche wetgeving te verbinden met de eigenaardige gebruiken en gewoonten des lands, — over het geheele eiland een gelijkvormig en algemeen stelsel in te voeren, dat geschikt is om de uitgebreide hulpmiddelen dezer kolonie te ontwikkelen, en de welvaart en het geluk harer talrijke bevolking te bevorderen.

„De wijze waarop ik voorstelde deze verandering in te voeren, en de beschouwingen ontleend aan de destijds verkregen inlichtingen, zijn volledig uiteengezet in mijne vroegere memorie (die van 14 Junij 1813); terwijl de invoering van het toen geopperde plan, — met zoodanige wijzigingen, ten gevolge van plaatselijke omstandigheden en van de bij de in werking brenging van den maatregel verkregen meer naauwkeuriger inlichtingen, — zal blijken uit het volgend verslag van hetgeen werkelijk is tot stand gekomen."

Tweede gedeelte. Bijzonderheden van de ingevoerde verandering, en van de genomen maatregelen.

In dit gedeelte der memorie, worden de bijzonderheden vermeld, van de invoering van het nieuwe stelsel, in elke residentie afzonderlijk. Het verslag klimt op tot Julij 1813, van welken tijd af, de aangelegenheden van het landelijk stelsel bij een afzonderlijk departement werden behandeld.

Bantam. Het opperbestuur had reeds in, voor het koloniaal gouvernement en voor den met de invoering in Bantam belasten ambtenaar, hoogst vleijende bewoordingen, de in die residentie gemaakte schikkingen goedgekeurd en bekrachtigd. Bij de verovering van Java, waren de uitgebreide streken van die vruchtbare provincie, in handen van een rebel; de ingezetenen waren in staat van oproer; algemeen verzet, regeringloosheid en wantrouwen, hadden gedurende vele voorafgegane jaren onafgebroken geheerscht. Elk denkbeeld, om ten behoeve van het gouvernement eene inkomst te heffen, was opgegeven; het europeesch gezag te handhaven en de rust te herstellen, gaf werk genoeg: aan financiëel voordeel kon niet worden gedacht. Als een gevolg van de met den sultan getroffen schikking, strekkende dat het gouvernement het regtstreeksch bestuur van het land zou in handen hebben, werd eene landhuur en een inkomstenstelsel voor één jaar ingevoerd. Voor het jaar 1814 was eene belangrijke vermeerdering verkregen, de landelijke inkomsten der residentie bedroegen toen 100,000 ropijen. Overal was de rust hersteld en nam het vertrouwen dagelijks toe; men verwachtte dat, in geen verwijderd tijdperk, de inkomsten van dit uitgestrekte en kostbare land, eenmaal het rijkste van Java, maar onlangs nog een woestenij, door de plaats gehad hebbende verandering, eene inkomst zou opleveren, geëvenredigd aan die, welke getrokken werd van andere landstreken van het eiland, van gelijke uitgestrektheid en bevolking.

Cheribon. Dit land werd almede bevonden in staat van oproer en verwarring. Een vermetele dweeper had, gedurende langen tijd, de oproervaan geheven, met bespotting van de magt der Europeanen en van het gezag der twee sultans. De ingezetenen, die geen belang hadden bij de handhaving van den vrede, omdat de vruchten van den arbeid niet aan de nijverheid werden verzekerd, schaarden zich, in aanzienlijken getale, om zijn standaard, en eerst nadat die dweeper gevat was kon de rust worden hersteld. Sedert was dan ook de toestand in Cheribon langzaam verbeterd, maar voor het behoud der rust was eene geheele verandering van stelsel noodig. De kontingenten en rekognitie-gelden waren gedurende het bestuur van den maarschalk Daendels ingevoerd, zonder te letten op de hulpmiddelen en de gesteldheid van het land. De opgelegde schattingen konden niet worden ingevorderd, dan door willekeurige en drukkende maatregelen, welke tot opstand moesten leiden. Raffles sloot in Julij 1813 eene overeenkomst met de twee sultans, die ontheven werden van de kontin-

genten en gedwongen diensten, en toestemden dat het bestuur van het land overging op het gouvernement; waartegen aan hen het bezit van zekere gedeelten lands werd gewaarborgd, met het voortdurend genot van een jaarlijksch pensioen in geld, dat zij reeds vroeger genoten hadden. De sultans vereenigden zich, zonder aarzeling, met de inzigten van het gouvernement. Zij werden, zonder moeite, overtuigd van de verderfelijke strekking van het vroeger stelsel van gedwongen diensten en leveringen tegen onevenredige prijzen, en stemden in met de noodzakelijkheid der afschaffing van het hoofdgeld, en met de wenschelijkheid der invoering van eene landrente, berekend naar het produkt van den grond.

De afschaffing der heerediensten werd aan de ingezetenen bekend gemaakt; terwijl het gouvernement zich verbond om, naar billijken maatstaf, alle voortbrengselen, als ook den arbeid van het volk te betalen, wanneer die voor de openbare dienst mogten gevorderd worden. Alle hoofden en andere onder het vroegere stelsel in dienst zijnde personen, werden bevestigd in hunne rangen en titels; maar aan de Chinezen, die de bevolking kwelden en vroeger tot het ontstaan van onlusten hadden medegewerkt, werd niet vergund gronden te huren.

In de instruktie van Crawfurd, die benoemd werd als speciale kommissaris voor de invoering der nieuwe bepalingen op de inkomsten in de residentie Cheribon, werden de volgende algemeene beginselen neergelegd:

„1o. Dat een ieder zou bevestigd worden in het bezit der gronden, welke van zijne voorvaders afkomstig zijn, of waarop hij blijken zou voldoend regt te bezitten, om die aan zijn erfgenaam na te laten; mits zoodanige personen genegen zijn eene matige en billijke huur te betalen, overeenkomende met hetgeen zij vroeger, in produkten of diensten, overeenkomstig de landsgebruiken, betaalden.

„2o. Dat de gronden, algemeen gesproken, zouden worden verhuurd in perceelen, niet kleiner dan hetgeen tot een dorp behoort, en niet grooter dan een honderd jonken; uitgezonderd daar, waar het, om staatkundige redenen, noodig mogt worden, eene grootere uitgestrektheid af te staan, ten behoeve van eenig inlandsch hoofd of ambtenaar van het gouvernement.

„3o. Dat op milde wijze zou worden gezorgd voor de hoofden en aanzienlijke inlanders, zoo door hun het behoud hunner rangen te verzekeren, als door eene schadeloosstelling voor de vroeger genoten voordeelen.

„4o. Dat de gronden zouden worden verhuurd voor geld, maar dat eene betaling in natura (rijst) kon worden aangenomen, ingeval geen geld te bedingen zou zijn; moetende de betaling in geld op alle wijzen aangemoedigd en de verzekering gegeven worden, dat het de wensch van het gouvernement is, om alle belemmeringen van den landbouw en van den handel weg te nemen.

„5o. Dat de gronden voor geen langer tijd dan drie jaren zouden verhuurd worden, en dat, wanneer dit evenzeer ten genoege van het volk, als ten voordeele van de schatkist kon geschieden, de voorkeur zou gegeven worden aan de verhuur voor één jaar."

In November 1813 waren alle schikkingen door Raffles persoonlijk getroffen en ten einde gebragt. De gronden werden verhuurd voor één jaar. De territoriale inkomsten van Cheribon gaven een voordeelig saldo van 150,000 ropijen. De resident, kolonel Raban, rapporteerde, dat hij geene moeijelijkheden ondervond bij de inning der inkomsten *in specie*, welke bijzonderheid, zich voordoende dadelijk na de invoering van de nieuwe verordeningen, overtuigend bewees, dat deze aannemelijk voór het volk, en voordeelig voor de schatkist waren.

Oostelijke residentiën. In de maanden Julij en Augustus 1813, werden de nieuwe verordeningen in de verschillende residentiën in werking gebragt, en maatregelen genomen, om authentieke narigten omtrent deze belangrijke aangelegenheid van de onderscheiden plaatselijke autoriteiten te bekomen. De toestand van Java's noordoostkust, onder het vroeger gouvernement, is in onze IIe en IIIe bijdrage voldoende uiteengezet, en deswege behoeft dus hier niet in bijzonderheden te worden getreden. Wij vermelden hier alleen dat Raffles, nadat hij in September 1813 van zijne reis door de oostelijke residentiën was teruggekeerd, de grondbeginselen uiteenzette, waarop zijn stelsel en de verordeningen ter bevrediging van de inlandsche hoofden en priesters rustte. Het volgende is een uittreksel uit zijne instruktiën aan Hopkins, benoemd kommissaris voor de invoering van het stelsel in de laatstelijk van de Chinezen weder overgenomen distrikten, waaruit de inzigten die hij destijds (dat is in September 1813) had, blijken kunnen.

„Het inwendig bestuur der distrikten zal door het gouvernement aanvaard, en zonder tusschenkomst der inlandsche autoriteit uitgeoefend worden. De gronden zullen worden verhuurd, tegen eene jaarlijksche betaling in geld, op de volgende algemeene beginselen.

„Men heeft het niet raadzaam geoordeeld, bij de eerste invoering dezer maatregelen, in het algemeen zulk een gedetailleerd stelsel aan te nemen, ten gevolge waarvan al dadelijk de regten en belangen van elken individuëelen landbouwer zouden moeten overwogen worden. In de instruktiën van de andere residentiën is bepaald geworden, dat de gronden in de eerste plaats zouden worden verhuurd aan de voornaamste plaatselijke autoriteit van elk dorp of elke gemeente, bekend onder den naam van petingi, bekel, loerah of onder anderen titel. *Maar vermits de toestand van de maatschappij en van den landbouw, in de distrikten welke laatstelijk in het bezit waren van de Chinezen, toelaat eene uitzondering te maken, en dáár een meer gedetailleerd stelsel dan elders in te voeren, zoo wordt gij daartoe gemagtigd, en wel om dit te doen op zoodanige wijze als veilig en uitvoerbaar wordt geacht, daarbij behoorlijk acht slaande op de volks-vooroordeelen en de rust van de landstreek* *).

---

*) Deze zinsnede is ook in het oorspronkelijke kursief gedrukt. De hier bedoelde distrikten, welke in bezit waren geweest van Chinezen, zijn: de landen Bezoeki en Panaroekan door Daendels, den 30 Junij 1810, verkocht aan den kapitein der Chinezen te Soerabaya, Han Tjanpit, voor 400,000 spaansche matten, van 64 stuivers elk, zilvergeld; mitsgaders het regentschap

„De hoofden van dorpen of gemeenten aldus bedacht zijnde, zullen huurcedullen in de javaansche taal worden uitgereikt.

„Bij het bepalen van het bedrag der huur, zult gij zooveel mogelijk de hoegrootheid van alle lasten, belastingen en diensten, hoe ook genaamd, nagaan en de evenredigheid trachten te bepalen, waarin het bedrag daarvan, tot dusver, stond tot het produkt van den grond; zullende de uitkomst dier berekening, na aftrek van hetgeen billijkerwijze geacht kan worden tot hiertoe wederregtelijk genomen te zijn, den grondslag moeten uitmaken van de huur, die als gouvernementsbelasting moet gevorderd worden.

„Voorzoover mijne persoonlijke nasporingen zich uitstrekken, ben ik geneigd aan te nemen, dat deze belasting over het algemeen, het eene distrikt dooreen genomen met het andere, kan bestaan in eene betaling in geld, gelijk staande aan de waarde van ongeveer twee vijfde gedeelten der jaarlijksche bruto rijstproduktie van den grond.

„Opdat het gouvernement en het volk, van de tegenwoordige maatregelen het volle voordeel mogen trekken, en ten einde het beginsel duidelijk te verklaren, is besloten: te rekenen van heden, alle binnenlandsche belastingen, kontributiën, leveringen tegen onevenredige prijzen, en gedwongen diensten, zoowel ten behoeve der europeesche als inlandsche autoriteiten, af te schaffen; en voortaan, in elk geval en zonder uitzondering, de voor 's gouvernements dienst gevorderde voortbrengselen of arbeid, te betalen tegen den loopenden marktprijs.

„Vermits het aanvankelijk in te voeren stelsel, alleen moet beschouwd worden als eene voorbereiding voor eene naauwkeuriger en blijvende regeling van de toewijzing van gronden, wordt het niet raadzaam geacht, de huur voor langer dan één jaar aan te gaan.

„Daar het noodig en billijk is, dat er eene vrijgevige bepaling worde gemaakt voor de regenten en andere hoofden, en er geen bezwaar tegen bestaat, dat zij een zeker gedeelte land behouden, worden den regent van Pasoeroean gronden toegestaan, tot zoodanige uitgestrektheid, als hem een jaarlijksch inkomen, van 2000 reaal batoe *) kan verschaffen; terwijl, naar evenredigheid, eene dergelijke billijke bepaling zal worden gemaakt, voor de regenten van Poeger en Banjoewangi.

„Ten einde echter deze toekenningen van gronden, niet in botsing zouden komen met het algemeene stelsel, zullen zij, even als de andere gronden van het regentschap, regelmatig aangeslagen en op de generale huurlijst gebragt worden, maar de huur zal geremitteerd en beschouwd worden als uit te

---

Probolingo (destijds „gelegen in het drost-ambt van Pasoeroean en behoorende onder het landdrost-ambt van Java's oosthoek") eveneens door Daendels, den 8 December 1810, verkocht aan den kapitein der Chinezen te Pasoeroean, Han Tikko, voor 1,000,000 rijksdaalders zilvergeld. Deze landstreken werden, gelijk reeds vroeger door ons is medegedeeld, onder het Britsch bestuur weder ingekocht of teruggenomen, en alzoo op nieuw gebragt tot den vroegeren toestand, zijnde die waarin de overige gouvernements provinciën verkeerden. Het is opmerkelijk dat Raffles, bij de invoering van het *dorpsstelsel* op Java, al dadelijk en bij wijze van uitzondering, een *meer gedetailleerd stelsel* mogelijk achtte voor de hier genoemde landschappen, waar nog heden ten dage het individuëel grondbezit bestaat.

*) Een reaal batoe heeft de waarde van twee gulden.

maken het bedrag, der voor elk hoofd respektievelijk bestemde pensioenen of salarissen.

„Behoudens deze, en andere dergelijke, door politieke redenen voorgeschreven uitzonderingen, zullen alle gronden aan de dorpshoofden worden verhuurd, volgens de bereids medegedeelde grondbeginselen.

„Eene algeheele scheiding tusschen het regterlijke- en het inkomstendepartement, is tot stand gebragt. Gij zult, zoo spoedig mogelijk, en zoodra het bestaande stelsel door het thans in te voerene zal zijn vervangen, eene lijst inzenden van zoodanige, bij elk departement in dienst te stellen ambtenaren, schrijvers, enz. als noodig zijn voor de uitoefening der policie, en den gang van zaken.

„De regenten moeten voortaan beschouwd worden, als de eerste inlandsche ambtenaren in hunne respektieve regentschappen; maar het is duidelijk, dat zij, door de nieuwe verordening, daadwerkelijk moeten ontdaan worden van allen politieken en anderen onnoodigen invloed. Vermits bij de vestiging der nieuwe orde van zaken, rust en vrede gewigtige en noodwendige vereischten zijn, vermeent men dat de regenten, met het meeste nut, bij het departement der policie kunnen worden gebruikt; maar behoort niet te worden vergeten, dat de residenten altijd een waakzaam oog moeten vestigen op hun gedrag, bij de vervulling van dien pligt.

„Uit dien hoofde en als vergoeding voor de emolumenten, welke zij door de invoering van het nieuwe stelsel verliezen, zal, boven en behalve de voordeelen, die het gevolg zijn van de reeds bepaalde toekenning van gronden, aan den regent van Pasoeroean een salaris worden geschonken van 8000 reaal batoe, en aan de regenten van Poeger en Banjoewangi, naar gelang van het nut en voordeel dat van hunne diensten, onder de nieuwe bepalingen, kan getrokken worden.

„De thans uitgevaardigde verordeningen zullen, in geen geval, te kort doen aan de betaling der kontingenten, rekognitiën en andere aan het gouvernement of den regent verschuldigde belastingen tot aan de tegenwoordige *poassa* *), van welken tijd de nieuwe organisatie gerekend wordt in werking te zijn getreden.

„Vermits echter de *poassa* in het midden van het javaansche jaar invalt, en dientengevolge moeijelijkheden zouden kunnen ontstaan, over het bepalen van de achterstanden, die nog op het oude stelsel moeten worden aangezuiverd, wordt aangenomen, dat de grens van overgang behoorlijk zal zijn aangewezen, door te bepalen, dat een half jaar op het oude stelsel zal verschuldigd zijn; welk beginsel gij ook volgen zult, bij het afsluiten der rekeningen van de regenten met het gouvernement, en bij het bepalen van hetgeen zij van het volk mogen vorderen.

„Ten einde van het nieuwe stelsel onmiddellijk vrucht kunne worden

---

*) De *Poassa* of mohammedaansche vastenmaand, begon in 1813, ongeveer half Augustus. Toen Raffles dus, gelijk gezegd is, de hier bedoelde instruktiën voor den heer Hopkins, in (het begin van?) September schreef, kon hij spreken van de *tegenwoordige poassa*. De in deze en in de volgende zinsnede vervatte, niet onbelangrijke bijzonderheden, worden niet medegedeeld in de meermalen bedoelde vertaling in de *Nederlandsche Hermes*.

getrokken, is magtiging verleend, tot het vrij vervoer van rijst en padi naar ieder deel van Java."

De beginselen in deze instruktiën neergelegd, welke, zoover plaatselijke omstandigheden dit veroorloofden, in gelijken zin aan de andere residenten van de oostelijke residentiën werden gegeven, zijn nader bekrachtigd door de reeds vroeger door ons medegedeelde proklamatie van den 15en Oktober 1813. Een kort verslag van de in elke residentie bewerkstelligde invoering, volgt thans, beginnende met Tagal, als de westelijkste residentie, en vervolgende van daar oostwaarts.

Tagal. In deze residentie werd een jaarlijksch dorps-stelsel aangenomen, omdat de maatschappelijke toestand aldaar niet genoeg ontwikkeld voorkwam, om de kans van mislukking te wagen, ingeval de gronden op eene gedetailleerde overeenkomst met de individuëele landbouwers werden afgestaan; doch werd eene bepaling in de huurcedul (piagem) gemaakt, volgens welke de *petingi* *), of het dorpshoofd, de landbouwers van het dorp, die in het bezit waren van gronden, in het vol genot van hun eigendom moest verzekeren, overeenkomstig de gebruiken van het land; terwijl hij gelast werd, zich niet te bemoeijen met de inzameling van de *djakat* †), en geen aandeel daarvan voor eigen voordeel te ontvangen. Volgens dit beginsel, waren de gronden aan de dorpshoofden verhuurd, en bedroegen de landelijke inkomsten van de residentie Tagal, voor het toen loopende jaar, 183,613 ropijen, aanwijzende eene vermeerdering van 130,845 ropijen.

Pekalongan. In deze residentie werd een stelsel ingevoerd, van verhuur aan de dorpshoofden, en aan dezen huurcedullen voor drie jaren uitgereikt. De redenen voor die *driejarige* verhuur, waren gelegen in de bijzondere omstandigheden, waarin deze landstreek verkeerde, en in het, op grond van dien, door den resident gedaan voorstel. Om dezelfde redenen, werd het stelsel op verschillende tijdstippen ingevoerd.

Ten gevolge van het overlijden van den huurder van het in deze residentie gelegen landschap Oeloedjami, beschouwde men de verbindtenis, krachtens welke dat landschap verhuurd was, als te hebben opgehouden te bestaan; waardoor het gouvernement bevoegd werd, zoodanige schikkingen te maken, als het voor het toekomstig bestuur noodig achtte. Omstreeks dien tijd hadden de onlusten in Probolingo plaats. Het dientengevolge ingestelde onderzoek, openbaarde een zamenstel van onderdrukking en misbruiken in het beheer, waardoor het, om redenen van menschelijkheid, staatkunde en regt, hoogst wenschelijk en zelfs noodzakelijk werd, om het stelsel van chineesche landheeren niet langer te behouden; weshalve besloten werd, dat het toen in wording zijnde stelsel van landelijke inkomsten,

*) De benaming der dorpshoofden verschilt in de onderscheidene residentiën; in eenige worden zij *bekel*, in andere *petingi*, *loerah*, *koewoe*, enz. genaamd.
†) Zijnde de tienden, welke aan de geestelijken worden afgestaan, en bestemd zijn voor liefdadige doeleinden.

zonder uitstel zou worden ingevoerd, op zoodanige grondbeginselen, als in dien bijzonderen tijd, het best geschikt werden geacht, voor den toestand van het landschap Oeloedjami en zijne bewoners.

Dit landschap was namelijk, sedert zeer langen tijd, beheerd geworden door Chinezen, welke dientengevolge grooten invloed hadden verkregen op het volk, dat, met veel beleid en goed gevolg, was geëxploiteerd geworden door baatzuchtige personen, waardoor op deze onwetende en schroomvallige bevolking een indruk werd gemaakt, die nadeelig was voor het stelsel, dat men het voornemen had in te voeren. Deze overweging, zamenwerkende met den eenstemmig door de ingezetenen uitgedrukten wensch, dat de nieuwe regeling over een termijn van vijf jaren zou loopen, leidde tot eene wijziging van het, in het algemeen, door het gouvernement aangenomen beginsel: dat de eerste regeling over een korter tijdperk zou werken. Het is goed op te merken, dat het hier bedoelde landschap het eerste was, waar het nieuwe inkomstenstelsel werd ingevoerd; weshalve het, uit aanmerking van het belang eener proefneming, van welke misschien in hooge mate het welslagen dezer gewigtige en noodzakelijke maatregelen zou afhangen, als eene zaak van het hoogste gewigt werd beschouwd, waarop geene ondergeschikte overwegingen inbreuk mogten maken, om zoo veel mogelijk toe te geven aan hetgeen geacht kon worden, de denkwijze en het gevoelen van het volk uit te drukken. Ten gevolge van de door den huurder aan het gouvernement overgegeven bescheiden, was eene reeks van inlichtingen bekomen, uit welke duidelijk bleek: de uitgestrektheid en hoedanigheid der gronden, de bevolking, en de hoeveelheid en soort der verkregene produkten, en waardoor het bezwaar, dat anders, bij gemis van inlichtingen ter zake, zou bestaan hebben, kwam te vervallen.

De gronden, uitmakende het landschap Oeloedjami, werden dienovereenkomstig aan de *bekels*, of dorpshoofden, voor drie jaren verhuurd, op zoodanige voorwaarden als, met het oog op den staat van den landbouw en op de landsgebruiken, gepast, matig en billijk voorkwam. Het gouvernements aandeel in het produkt, werd herleid tot eene huur in geld, naarvolgens den gemiddelden marktprijs van het graan, gedurende een zeker getal jaren; de dorpshoofden werden gelast, op de keerzijde hunner huurcedullen te vermelden: het werkelijk getal landbouwers, ieders aandeel gehuurden grond, en het bedrag door elk afzonderlijk te betalen. Een duplikaat der huurcedullen werd op het kantoor van den resident bewaard, zoodat, ingeval van knevelarij van de zijde van het dorpshoofd of van onwil van den kant der landbouwers, de zaak zonder moeite of ongerief kon worden uitgewezen. De huur was betaalbaar gesteld in geld, maar het werd aan de keuze der landbouwers overgelaten, een gedeelte hunner betalingen in rijst te doen, overeenkomstig landsgebruik, berekend naar den gemiddelden marktprijs.

Bij de invoering dezer regeling voor Oeloedjami, werd het noodig, acht te slaan op de aanspraken van de familie van den overleden huurder. Doeltreffende maatregelen waren, te dien aanzien, door den resident geno-

men: eene ruime vergoeding was aangeboden en door de betrokken partijen aangenomen; terwijl de landbouwers werden verlost, van het steeds toenemen van beweerde achterstanden en voorgewende schulden, waarmede de sluwe landhuurder hen altoosdurend in zijne magt hield.

De aldus, op voormelde grondslagen, tot stand gebragte regeling voor Oeloedjami, leverde eene zuivere inkomst op, gelijkstaande met nagenoeg viermalen de vroegere huur. In het sedert verloopen jaar werd de inkomst met het meeste gemak en zonder eenige stoornis ingezameld. En vermits men bevonden had, dat het door het gouvernement beoogde doel in alle opzigten was bereikt, kwam het noodig voor, het inkomsten-stelsel, zonder vertraging, in de nabij gelegen regentschappen Pekalongan en Batang in te voeren.

In de uitvoering van dien maatregel werd echter vertraging ondervonden, door, ten aanzien van het regentschap Pekalongan bestaande bijzondere omstandigheden. Ten gevolge van beschuldigingen, in het jaar 1812—13, door den resident Hardy tegen den regent ingebragt, werd die inlandsche ambtenaar uit zijn betrekking ontslagen en uit het regentschap verbannen; waardoor zich eene gunstige gelegenheid aanbood voor de invoering van een stelsel, gegrond op de voren vermelde algemeene beginselen. De resident werd mitsdien aangeschreven, om op die beginselen, het dorps-stelsel in Pekalongan in te voeren; maar, door eene vermoedelijk verkeerde opvatting van de hoofdbeginselen van het stelsel, schijnt hij, in eenige belangrijke punten, van zijne instruktiën te zijn afgeweken. Eene soort van belasting op de gronden was inderdaad tot stand gekomen, maar aan de *bekels* en landbouwers waren geene huurcedullen afgegeven; terwijl toegelaten werd, dat het drukkende en verderfelijke stelsel van kontingenten, van gedwongen diensten en leveringen van produkten, op dezelfde wijze als vroeger bleef bestaan. Door alzoo te beproeven, twee elkander geheel vijandige stelsels te zamen te verbinden, werd het geheel een zamenstel van verwarring, weinig voordeel opleverende, noch aan het gouvernement, noch aan de bevolking. Deze schikking was voor den tijd van één jaar getroffen, en de afloop daarvan moest worden afgewacht; maar inmiddels werd eene kommissie benoemd, om de gronden op te meten, en, door het dientengevolge ingesteld onderzoek, werd de resident Lawrence in staat gesteld, eene menigte inlichtingen te verzamelen, omtrent de uitgestrektheid en waarde der gronden, hoogst belangrijk voor de behoorlijke en naauwkeurige werking van het later ingevoerde stelsel.

Reeds zijn de redenen vermeld, welke geleid hebben, om eene afwijking toe te laten van het algemeen beginsel, dat voorschreef: om de eerste regeling voor niet langer dan één jaar te doen werken. Maar vermits het opmeten der gronden en het daaruit gevolgde onderzoek, een schat van narigten had opgeleverd, welke de bezwaren, gegrond op de onbekendheid met de landsaangelegenheden, grootendeels uit den weg had geruimd, werd het, zoowel ter vereenvoudiging, als om gelijkheid voor alle regentschappen te verkrijgen, en tevens het volk vertrouwen in te boezemen en het tot het verbeteren

der gronden aansporen, raadzaam geacht, dat de maatregel in de regentschappen Pekalongan en Batang zou worden ingevoerd, over een gelijk tijdvak en op hetzelfde beginsel, als voor Oeloedjami was aangenomen. Als maatregel van voorzorg, werd echter bepaald: dat het gouvernement zich het regt voorbehield, na verloop van één jaar den aanslag te herzien van zoodanige gronden, als daartoe, na een meer gezet onderzoek, in de termen mogten vallen. Deze schikking zou, naar men hoopte, de verbetering der gronden, en eene billijke vermeerdering der inkomsten ten gevolge hebben.

De landrenten van de residentie Pekalongan, van het toen loopende jaar, waren bepaald op 260,338 ropijen; terwijl de totale inkomsten op niet minder dan 346,176 ropijen geschat werden, hetgeen, in vergelijking met vroeger, een voordeel aanwees van 296,176 ropijen.

Samarang. In deze residentie werden de landen verhuurd aan de dorpshoofden, voor slechts één jaar.

De moeijelijkheid om naauwkeurige informatiën te bekomen, omtrent de werkelijke uitgestrektheid en den aard van den landbouw in deze streken, mitsgaders de groote vorderingen, welke hier ten behoeve van de publieke dienst waren gedaan, door het aanwezen van een groot militair etablissement, mogten oorzaak zijn geweest, dat het bedrag der landelijke inkomsten, in het toen loopende jaar, hier eenigzins laag was gebleven; toch werd, doordien de pachten der inkomsten voorloopig waren in stand gebleven, het totaal bedrag der beschikbare revenuën, aanzienlijk hooger bevonden; terwijl hetgeen ter zake dezer pachten betaald werd, was te beschouwen als eene landrente onder eene andere benaming, sedert men bij deze imposten hoofdzakelijk het oog had op landbouw en nijverheid.

In den loop van het toen aanstaande jaar, kon, als het stelsel werd aangenomen, met vertrouwen verwacht worden, dat de vermeerdering der territoriale inkomsten, de algeheele intrekking van het pachtstelsel zou toelaten. De hulpmiddelen van den staat zouden dan gevestigd zijn, op een voordeelig en eenvoudig plan, onder de benaming van landrente. Inmiddels waren de pachtvoorwaarden zoodanig gewijzigd en uitgelegd geworden, als strekken kon, om ze minder drukkend voor het volk te maken, dan vroeger het geval was.

De landelijke inkomsten van de residentie Samarang bedroegen de som van 508,830 ropijen, daarstellende eene vermeerdering van 400,000 ropijen.

Japara en Joana. Een gelijke maatregel was ten aanzien van deze residentie, voor één jaar, genomen; blijkende de afloop er van uit het volgende extrakt uit het rapport van M'Quoid, die met de invoering belast was.

„De begrooting wijst eene zuivere inkomst aan van 261,960 ropijen, na betaling van alle kosten; terwijl een vergelijking met de inkomsten en uitgaven dezer residentie gedurende het vorige jaar, eene vermeerdering van inkomsten ten gunste van het loopende jaar aanwijst, van 198,015 ropijen; hetgeen een afdoend bewijs levert van de voordeelen, welke van het nieuwe

inkomsten-stelsel, in geldelijk opzigt, kunnen verwacht worden. Maar voordeelen van nog grooter gewigt, op hooger waarde te stellen door elk verlicht, liberaal en regtvaardig gouvernement, zijn de natuurlijke gevolgen van dit stelsel, sedert in waarheid kan getuigd worden, dat het in zijn nasleep, regtstreeks ten behoeve van den landbouwer, medevoert: de onschatbare zegeningen van vrijmaking van de slavernij en van de afpersingen van de bloedzuigers, die hem vroeger van alle kanten aanvielen; vrijheid, om zijne beste krachten voor zijn eigen voordeel aan te wenden; billijke betaling van den arbeid, hetzij aan publieke, hetzij aan bijzondere doeleinden besteed; veiligheid van goederen, de grootst mogelijke prikkel tot nijverheid; terwijl terzelfdertijd de regerende magt het uitzigt, neen de zekerheid, heeft van eene overvloedige vermeerdering van inkomsten, gebaseerd op den eenig duurzamen grondslag: het geluk van hare onderdanen."

Rembang. Het voornaamste gedeelte dezer residentie afgezonderd zijnde ten dienste van het boschdepartement, werd een gedetailleerd stelsel noodig, met oogmerk om juist te bepalen de waarde van de gronden, die werden toegewezen voor diensten, ten behoeve van dit departement bewezen. Vermits Hopkins het ambt van superintendent der bosschen bekleedde, werd deze de geschikte persoon geacht, om het stelsel in te voeren. Raffles had de voldoening, dat hij, bij zijn vertrek uit Rembang, het werk zóó ver gevorderd achterliet, dat hij alle reden had, om den uitslag te kunnen voorspellen. Hij schatte de vermeerdering van inkomsten, op niet minder dan 150,000 ropijen; terwijl alle maatregelen waren genomen, voor de geregelde werking van het boschdepartement. Wanneer deze raming juist mogt worden bevonden, kon het totaal bedrag der inkomsten van deze residentie gesteld worden op 256,092 ropijen.

Soerabaya en Grissee. De regeling voor Soerabaya, met inbegrip van Grissee, werd toevertrouwd aan kolonel Adams. Dezelfde bemerkingen, die gemaakt zijn ten aanzien van de, te Samarang ondervonden, plaatselijke moeijelijkheden, golden ook voor Soerabaya, en om gelijke redenen was ook dáár het pacht-stelsel, gedurende het toen loopende jaar, ten deele in wezen gelaten.

Het stelsel was in deze residentie slechts voor één jaar ingevoerd; zijnde de gronden verhuurd geworden aan die soort van personen, welke kolonel Adams vermeende te zijn dorpshoofden, maar wier aanspraken op dien titel, of op de onderscheiding die hun als zoodanig betoond werd, twijfelachtig voorkwam. Dit punt wilde Raffles echter later meer in het bijzonder behandelen, wanneer de verhuur van gronden in het algemeen besproken zou worden. Voor het oogenblik achtte hij het voldoende, aan te teekenen, dat de territoriale inkomsten van deze landstreken, onder de nieuwe verordening, waren vermeerderd met eene som van 567,178 ropijen, en dat de bruto ontvangsten in 's lands schatkist te Soerabaya, gedurende het toen loopende jaar, geraamd werden, niet beneden de som van 867,178 ropijen te zullen bedragen.

Pasoeroean en de residentiën beoosten Soerabaya. In Pasoeroean en in de meer oostwaarts gelegen residentiën was het gedetailleerd stelsel ingevoerd geworden, tot groot voordeel voor 's lands inkomsten en tot blijkbare tevredenheid van het volk. De beginselen van dit stelsel werden kortelijk uiteengezet in het rapport van Jourdan, resident van Pasoeroean, en zullen hierna meer in het bijzonder worden vermeld. In Pasoeroean alleen vermeerderden de territoriale inkomsten met 368,379 ropijen, en men raamde, dat alle deze residentiën te zamen genomen, na aftrek van alle onkosten, een zuiver surplus zouden opleveren van een millioen ropijen.

Na door het vorenstaande, den uitslag, in financiëel gezigt, te hebben medegedeeld, van het stelsel in die residentiën van het voormalig gouvernement van Java's noordoostkust, waar het vroeger stelsel bestaan had, en waar alzoo de uitwerking der verandering meer in het oog vallend was; gaat Raffles over, tot het vermelden der maatregelen, welke genomen zijn in de residentie

Kadoe, en andere gewesten, welke, bij den val van Djokjokarta, aan het Britsch gouvernement zijn afgestaan. Reeds vroeger was aan den raad van Indië kennis gegeven, van de regelmatigheid, waarmede de landrenten in deze streken waren ingezameld, en van de belangrijke aanwinst, die 's lands financiën uit Kadoe hadden getrokken. Alleen in die residentie bedroegen de landrenten, zoo als die vastgesteld waren door Crawfurd, en later geregeld werden door den, tijdens het schrijven der tegenwoordige memorie fungerenden resident Lawrence, eene som van 112,000 spaansche dollars *); zijnde drie half-jaarlijksche paijementen *in specie* ontvangen, zonder de minste wanbetaling of afschrijving; terwijl Lawrence opgaf, dat, hoe voordeelig die uitkomst ook schijnen mogt, zij in geenen deele geëvenredigd was aan de hulpbronnen van het land, en dat een meer bepaald en geregeld stelsel dringend noodzakelijk was.

Uit aanmerking van den eerst kort te voren plaats gehad hebbenden afstand van deze residentie, en van het volslagen gemis aan de hulp van den invloed der inlandsche hoofden, achtte Raffles het noodig, om, alvorens eenige beslissende verandering te gelasten, de residentie Kadoe in persoon te bezoeken. Na zich dan ook op de plaats zelve, door zamenspreking met den resident en persoonlijke waarneming, verzekerd te hebben, dat een gedetailleerd stelsel van landelijke inkomsten, daar kon worden ingevoerd, aarzelde hij niet, tot dien maatregel magtiging te verleenen, overtuigd als hij was, dat zoodanig stelsel alleen, geschikt was om de hulpbronnen des

---

*) De spaansche dollar of piaster, aanvankelijk door de Engelschen als standpenning aangenomen, had destijds op Java eene gangbare waarde van 66 indische stuivers, van welke stuivers 25 een gulden uitmaakten; terwijl de ropij, waarvan vroeger in deze memorie sprake is, die den 1sten Januarij 1814 tot standpenning was verklaard, 80 zulke indische stuivers had. De hier genoemde som van 112,000 spaansche dollars, stond dus gelijk met 246,000 ropijen. Zie Raffles, History of Java, deel II, Appendix, pag. CCLX, alsmede de Indische Staatsbladen, van 1821, n⁰. 27*a*, art. 2, en n⁰. 40, art. 3,b.

lands te ontwikkelen, het volk vertrouwen in te boezemen, en aan de belangen van alle partijen te voldoen.

Het volgende is een uittreksel uit de instruktiën, welke Raffles aan den resident Lawrence gaf, waaruit de beginselen blijken, op welke hij verlangde dat de regeling zou tot stand komen.

„Toen deze landstreken aan het gouvernement werden afgestaan, werden aanvankelijk belangrijke veranderingen gemaakt noch in het algemeen bestuur van het land, noch in de wijze van inning der openbare inkomsten, behalve voorzoover dit noodwendig voortvloeide uit de overdragt van de eene magt op de andere. Men behield zich dus voor, deze gewigtige aangelegenheden te regelen in overeenstemming met de beginselen van het stelsel, hetwelk men wenschelijk achten zou in te voeren over geheel het onder 's gouvernements gezag staande grondgebied.

„Het is voor het gouvernement, naar aanleiding van een door den heer Crawfurd over Kadoe ingediend rapport, een punt van kwestie geweest, inhoever, hetzij de *bekels* (dorpshoofden) hetzij de *demangs* (distriktshoofden) moesten beschouwd worden als landbezitters. Na rijpe overweging van de regten en aanspraken van alle volksklassen, is ingezien, dat er geen regt van eigendom van den grond bestaat, tusschen den werkelijken landbouwer en den souverein, op grond waarvan de *bekel* als de erfelijke grondbezitter zou kunnen worden erkend. Wanneer men hem vergunde, de tot een dorp behoorende gronden, willekeurig te onder-verhuren, zou men hem met een ongekend gezag en onafhankelijkheid bekleeden, en hem wapenen met eene magt, nadeelig voor het volksgeluk, en belemmerend voor 's gouvernements oogmerken: het verbeteren en ontwikkelen der volksmassa.

„Gij zult mitsdien een gedetailleerd stelsel van inkomsten invoeren, waarbij, in elk dorp, wordt gelet op de belangen van ieder individu die aanspraak op gronden doet gelden, en, zoover de plaatselijke omstandigheden dit toelaten, de beginselen aannemen van het *ryotwar*-stelsel, dat gebleken is, met voordeel in Westelijk Indië te zijn ingevoerd. De in dit stelsel te brengen wijzigingen, worden mitsdien aan uw oordeel en beleid overgelaten.

„Onder dit stelsel kunnen de *bekels* of dorpshoofden, met de policie en met de inzameling der landrenten in elk dorp belast worden; maar in stede van aan hen huurcedullen uit te reiken, zoo als aanvankelijk het het voornemen was, zullen zij een lastbrief ontvangen, overeenkomstig bijgevoegd model *); terwijl, voorzoover dit uitvoerbaar wordt bevonden, aan elken grondbezitter in het dorp een kort certifikaat zal worden gegeven, aanwijzende: de uitgestrektheid van zijn eigendom, en het bedrag der jaarlijks door hem te betalen huur.

„Met opzigt tot het algemeen bestuur van het land, worden uwe ver-

---

*) Dit model is niet bijgevoegd, maar is waarschijnlijk hetzelfde, dat later, als model F gevoegd werd bij de, eenige maanden na het geven dezer instruktiën aan den resident Lawrence, uitgevaardigde *revenue instructions* van 11 Februarij 1814, zie Tijdschrift voor Ned. Indië 1864, 1e deel, pag. 360 en 361.

toogen aangaande de voordeelen, welke van de diensten der distriktshoofden kunnen getrokken worden, goekgekeurd; zullende mitsdien volgender wijze worden gehandeld.

„De inlandsche adsistent in de residentie, zal tot den rang van *tommengong* verheven en, onder het algemeen oppertoezigt van den resident, met het inlandsch bestuur belast worden. Het land zal worden verdeeld in tien distrikten, en in elk distrikt zal een *demang*, met behoorlijk personeel, worden aangesteld. Deze ambtenaren zullen belast worden, met de policie en met de inzameling der inkomsten; immers voorzooveel noodig bevonden wordt om te voorzien in het lot van personen, die door de nieuwe regeling buiten betrekking zijn geraakt. De genoemde ambtenaren zullen, zoo mogelijk, vaste traktementen ontvangen, en anders door toekenning van grond beloond worden.

„De *bekels* zullen hunne rapporten aan de policie-demangs indienen; maar, indien zulks uitvoerbaar wordt bevonden, zullen zij de in elk dorp ingezamelde belastingen regtstreeks in de gouvernements schatkist storten; terwijl het, bij de inwerkingbrenging van de nu bevolen regeling, van belang wordt geacht, dat aan de dorpshoofden niet ontnomen worden, het uiterlijk aanzien en de emolumenten die zij nu genieten, en die van zoodanigen aard bevonden zijn, dat zij beschreven en wettelijk geregeld kunnen worden.

„Vermits de verzekering is gegeven, dat de gronden voor drie jaren zouden verhuurd worden, is de goede trouw van het gouvernement aan dien maatregel verbonden; en zal er dientengevolge ook geen bezwaar bestaan, om den pachter van de tolpoorten en bazaars een pacht voor denzelfden tijd toe te staan; mits het voorbehoud worde gemaakt, dat het gouvernement die vergunning, gedurende gemelden termijn, ten allen tijde kunne intrekken tegen vergoeding van het door den pachter te lijden verlies.

„Met betrekking tot de chineesche grondbezitters, zal de huur, die met hen is aangegaan, worden geëerbiedigd; maar moet het nieuwe stelsel, na ommekomst van die huur, worden ingevoerd, en de resident alle in zijne magt staande hulp verleenen, opdat het aangaan van vrijwillige overeenkomsten met de inlanders, ter vervanging van die huurkontrakten, gemakkelijk worde gemaakt."

Bij de regeringsbesluiten van 31 December 1813 werd een rapport van den resident Lawrence verhandeld, aantoonende: hoe dit gedetailleerd stelsel door hem, in een der distrikten van Kadoe, geleidelijk en gemakkelijk was ingevoerd, en met welke voordeelen het was vergezeld gegaan. Hij verwachtte, in geen verwijderd tijdperk, de welgeslaagde voleindiging van de invoering in alle distrikten te kunnen berigten, en merkte, ten aanzien van de huurlijst van het door hem geregelde distrikt, welke als maatstaf voor het geheel kon worden genomen, op: „dat de vermeerdering van inkomsten, ten gevolge van het gedetailleerde stelsel in dat distrikt, ongeveer zeventig percent zou bedragen, na voorziening in alle kosten van het inlandsch etablissement en van vergoeding aan individuën."

Raffles meldt alverder, in dit gedeelte zijner memorie, dat, tijdens hij

dat stuk schreef (Februarij 1814) een gedetailleerd stelsel in de distrikten Grobogan en Djipan werd ingevoerd, volgens dezelfde voorschriften, als ten aanzien van de Kadoe gegeven waren; en ofschoon men daarmede toen nog niet zoo ver gevorderd was, om officiëele opgaven omtrent de te verkrijgen vermeerdering van inkomsten te kunnen mededeelen, durfde hij toch, op grond der berigten van de plaatselijke autoriteiten, rekenen op eene gelijke vermeerdering in die distrikten, als in de Kadoe verkregen was.

Hij besluit dit onderdeel van zijn rapport, met het maken van de volgende bevredigende en belangrijke gevolgtrekkingen:

„1°. Dat, — met uitzondering van de Bataviasche en Preanger-regentschappen, welke voor de koffijkultuur zijn gereserveerd, en van de blandong-distrikten in midden-Java, welke afgezonderd blijven voor de dienst in de djati-bosschen, waarover hierna afzonderlijk zal worden gesproken, — het nieuwe stelsel van bestuur, in alle onder 's gouvernements gezag staande provinciën is ingevoerd geworden, niet alleen zonder tegenstand en verzet, maar met de medewerkende ondersteuning van de inlandsche hoofden, en tot volkomen genoegen van het volk.

„2°. Dat de landrenten, zelfs die van het loopende jaar, welke uitdrukkelijk naar beginselen van gematigdheid zijn vastgesteld, en die dus in volgende jaren aanzienlijk hooger moeten zijn, de som van 3,883,651 ropijen bedragen; terwijl in de oostelijke residentiën, in welke de voornaamste hulpbronnen der schatkist gevonden worden, de vermeerdering der territoriale inkomsten tienvoudig is geweest zoo als blijken kan uit de hierbij gevoegde opgaven." *)

Nadat Raffles vervolgens de opmerking heeft gemaakt, dat eene zoo radikale verandering van stelsel, als de hier bedoelde, noodwendig leiden moest tot eene regeling en wijziging, in verband daarmede, van alle andere takken van bestuur; gaat hij over, tot de uiteenzetting van het voornaamste, dat ten deze had plaats gehad.

Tolpoorten en Havenregten. Tot aanmoediging van het vrije handelsverkeer en den uitvoer van stapelprodukten van Java, moesten zooveel mogelijk alle vroegere belemmeringen worden weggenomen. De pacht der tolpoorten moest afgeschaft, en de havenregten moesten gewijzigd worden. Lord Minto had reeds, vóór zijn vertrek van Java, bepaald, dat het stelsel van verpachting der inkomende en uitgaande regten, zoo spoedig doenlijk, moest ophouden te bestaan. De handelingen van Raffles in dit opzigt, als ook ten aanzien van de tolpoorten of regten op het binnenlandsch vervoer, worden gedetailleerd uiteengezet, maar vermits dit een en ander reeds lang tot het verledene behoort, en bij eene beoordeeling van het landelijk stelsel op Java, zoo als dit thans bestaat, van geen belang is, kunnnen wij ons onthouden van de mededeeling dezer bijzonderheden. Alleen willen wij, uit

---

*) Deze opgaven zullen aan het slot der memorie worden medegedeeld.

dit gedeelte der memorie van Raffles, een paar uittreksels nemen, als bijdragen tot de kennis van sommige toenmalige toestanden.

Hij zegt, ten aanzien van de bazaarregten en tolpoorten, onder anderen het volgende:

„De binnenlandsche regten waren tweederlei, als: regten die op de markten geheven werden, en tollen op het vervoer van goederen, geheven op daartoe bepaaldelijk aangewezen plaatsen. In Cheribon hadden alleen de eerstbedoelde regten mogen geheven worden, maar het was voldoende gebleken, dat dit werkelijk het geval niet was geweest. Men had bevonden, dat overal door de Chinezen, ofschoon in het geheim, regten werden geheven van den aard als die der tolpoorten, en zulks in bepaalden strijd met de wenschen van het gouvernement en met de pachtvoorwaarden; hetgeen als een zeker bewijs kan gelden voor het moeijelijke, of liever onmogelijke, om dit volk binnen de perken der wet te houden. De bazaarregten werden geheven van alle ten verkoop gestelde artikelen van handwerksnijverheid of landbouwproduktie, nu eens in den vorm van een marktgeld, dan weder naarvolgens de vooronderstelde waarde van het artikel. Deze heffing was niet beperkt, tot een of twee voorname plaatsen in elk distrikt, maar strekte zich, naar verkiezing van den pachter, uit tot elk klein dorp, dat maar in de verste verte uitzigt op winst gaf. De vordering van den pachter had, over het algemeen, in alle deze gevallen geen andere grens, dan die van hetgeen de koopman geacht werd te kunnen betalen, en van eene onbestemde, weinig invloed hebbende gewoonte. Wanneer men hierbij in aanmerking neemt, de ongeëvenaarde eenvoudigheid der. Javanen tegenover de sluwheid en spitsvindigheid van den chineeschen pachter, dan komt het schier onmogelijk voor, dat de zaken anders konden gaan, dan ze gegaan zijn."

Op eene andere plaats, sprekende over het toelaten van schepen in de havens van Java, voor den groothandel, zegt Raffles:

„Schepen van westelijk Indië, moeten zich eerst begeven naar een der havens van Batavia, Samarang of Soerabaya, om dáár, indien zij naar eenige tusschenliggende haven wenschen te gaan, een pas te vragen.

„Bij het stellen van deze beperking, werd ik geleid door de overtuiging dat, ofschoon wij de handelaren uit den Indischen archipel overal vrijelijk kunnen toelaten, omdat deze vollediger bekend zijn met de koloniale verordeningen, het niet raadzaam te achten is, het onbeperkt verkeer toe te staan aan vreemdelingen, onbekend met de plaatselijke gebruiken, en misschien niet kunnende, of niet willende inzien, de noodzakelijkheid, om die verschuldigde gehoorzaamheid en eerbied aan de plaatselijke autoriteiten te betoonen, welke ten allen tijde en ongeschonden behooren te worden gehandhaafd op plaatsen, verre van den zetel van het gouvernement verwijderd. De bedoeling is, aan die vreemdelingen passen te verleenen, wanneer zij zich vrijwillig verbinden, zich te zullen gedragen naarvolgens de verordeningen, welke het gouvernement goedvindt van tijd tot tijd uit te vaardigen.

„Om grondige redenen, moeten de europeesche en vreemde schepen,

daaronder begrepen arabische en chineesche, niet komende uit den Indischen archipel, in de haven van Batavia binnenloopen."

Elders wordt, ten aanzien van den handel, opgemerkt:

„De handel van het eiland was bijna geheel te niet gegaan, en die nog gedreven werd, was niet voordeelig, omdat de hooge regten het bekomen eener geschikte retoerlading bemoeijelijkten. Het verbroken evenwigt had het geheele land van specie nagenoeg ontbloot, en dreigde, wanneer hierin niet onmiddellijk voorzien werd, den laatsten dollar uit onze schatkist te trekken."

Met betrekking tot den uitvoer van goud en zilver, teekent Raffles het volgende aan:

„Op de herhaalde vertoogen van het opperbestuur, en met het oog op den tegenwoordigen toestand van den handel, gevoel ik mij ten sterkste geroepen tot het intrekken der bestaande verordeningen, betreffenden den uitvoer van vreemde muntspeciën, en tot het toestaan, bij de daarvoor in de plaats te stellen bepalingen, van den vrijen uitvoer van edel metaal; en zulks, vermits ik, in overeenstemming met het opperbestuur, van meening ben: dat, ofschoon het verbod tot uitvoer van Java van edel metaal, als tijdelijke maatregel, goed kan zijn geweest, het nogtans noodig werd, om — uit aanmerking dat zoodanige verbodsbepalingen, volgens algemeene beginselen, onstaatkundig zijn als nimmer beantwoordende aan het oogmerk, maar veeleer het kwaad van een ongunstigen wisselkoers verergerende, en gevolgelijk de behoefte tot uitvoer vergrootende, — de eerste gelegenheid aan te grijpen, om de op het eiland bestaande munten te onderscheiden, en de belemmeringen tegen den vrijen uitvoer van edel metaal weg te nemen, dit overlatende aan den natuurlijken loop van den handel, die onveranderlijk neigt tot het tegengaan van overdreven uitvoer, en tot het uitlokken van invoer, zoodra er vraag naar toevoer is."

Zout. Wij zullen ten aanzien van dit middel van inkomst, alleen vermelden, dat de zoutadministratie geheel overging in handen van het gouvernement. Raffles besloot daartoe, ofschoon de raad van Indië aanvankelijk de uitvoerbaarheid van den maatregel had betwijfeld en dien onstaatkundig achtte. Ten einde de goede strekking van die handeling, waarvan in de memorie weinig blijkt, omdat daarin naar andere stukken wordt overgewezen, te doen inzien, laten wij hier volgen, hetgeen Mr. H. D. Levysohn Norman in zijn meervermeld proefschrift, *de Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden*, op pag. 274, zegt van den toestand, zoo als die was, alvorens Raffles dezen „verstandigen maatregel" nam. Daar vindt men namelijk hetgeen volgt:

„Tot in 1813 was de aanmaak van zout op Java's kusten geheel vrij, „onder de verpligting van al het aangemaakte zout, uitsluitend aan de „pachters af te staan, die tot den verkoop geregtigd waren. Over het gansche „eiland waren deze pachten in handen van Chinezen, door wie zij geheel „naar willekeur geëxploiteerd werden. Zag de pachter er meer voordeel „bij, om op een groot debiet kleine winsten te behalen, dan was de markt „ruim voorzien. Kwam hem integendeel een uiterst gering debiet, maar

„dat grove winsten afwierp, verkieslijk voor, dan waren de rampen voor „de arme bevolking niet te overzien. Raffles deelt mede, (Hist. of Java, I „pag. 199) dat de kojan zout, die te Cheribon of Grissee 25 à 30 sp. „doll. waard was, in de binnenlanden dikwerf op 140 sp. doll. kwam te „staan, hetgeen hoofdzakelijk aan het volslagen gemis van kontrôle over „de chineesche pachters was te wijten."

Koffijkultuur en Boschbeheer. Uit aanmerking dat de koffijkultuur in de Preanger-regentschappen voor uitbreiding vatbaar was, meende Raffles dat de gedwongen kultuur van dat produkt, die destijds voor het gouvernement verlies opleverde, in de oostelijke residentiën, met inbegrip van Cheribon, kon worden ingetrokken, te eerder nog, omdat hij die intrekking als een zegen voor de bevolking beschouwde. Bij de invoering van zijn landelijk stelsel, liet hij derhalve de kultuur van koffij in Cheribon en meer oostwaarts gelegen residentiën, aan den vrijen wil der landbouwers over; terwijl hij, met het oog op de mogelijkheid van eene gunstige wending in den handel en den afzet van koloniale produkten, het behoud der bestaande kostbare koffij-aanplantingen aanmoedigde, door de residenten te magtigen, om alle bij de pakhuizen aangeboden wordende koffij, in ontvangst te nemen, tegen betaling van drie spaansche dollars de pikol, het aan de bevolking vrijlatende, over dat produkt anders te beschikken, indien zij daarvoor betere prijzen kon bedingen.

Volgens eene aanteekening van Crawfurd, voorkomende in zijn rapport over Cheribon, zouden, in die residentie, de werkelijke kosten om de koffij ter markt te brengen, destijds niet minder hebben bedragen, dan vijftien spaansche dollars per pikol, terwijl de kosten van het gouvernement negen of tien dollars beliepen, en de hoogste verkoopprijs, sedert vele jaren, niet meer dan zes of zeven dollars was, en somtijds zelfs tot twee of drie dollars daalde.

Alleen door de invoering van het individuëel stelsel van bestuur in de Preanger-regentschappen, zou kunnen worden aangewezen, het werkelijk bedrag der territoriale inkomsten, dat door de koffijleverancie verloren werd. Uitdienhoofde, alsook om de regten en pligten der individuën te bepalen, en nijverheid en vlijt aan te moedigen, achtte Raffles zoodanigen maatregel in die streken hoogst noodig. De betaling, die toen voor de koffij werd toegestaan, kon alleen beschouwd worden als eene vergoeding van den arbeid, besteed aan den pluk en het vervoer naar de pakhuizen. Door aan de tot de koffijkultuur verpligte landbouwers, remissie van landrente voor hunne rijstvelden toe te staan, zou het gouvernement naauwkeurig bekend worden, met hetgeen, door die kultuur, aan inkomsten werd gemist; en door een geregelden aanslag van deze velden zou het groote voordeel, dat de tot de kultuur verpligte individuën, door die remissie, genoten boven de anderen, die daartoe niet gedwongen waren, ongetwijfeld een vrijwilligen arbeid in de plaats doen treden van den dwang, waarvoor men totdusver te regt afkeer had gevoeld, als voor de oorzaak van de on-

derdrukking en van de verwaarloozing van de belangen en regten dergenen, die daaraan onderworpen waren.

Dezelfde opmerkingen konden, met nog meer regt, gelden, ten aanzien van het beheer der blandongs of bosschen, bij welke het dienstdoende personeel beloond werd door toewijzing van gronden, zonder tusschenkomst van inlandsche hoofden, onder de persoonlijke leiding van den europeeschen superintendant. Toen vroeger de regeling dezer gedwongen diensten en de toewijzing van gronden geheel werden overgelaten aan het inlandsch bestuur, was het onmogelijk misbruiken tegen te gaan, en mogt men aannemen, dat die misbruiken zóó buitensporig vermeerderden, dat, wanneer zij getrouwelijk in rekening werden gebragt, de verrigte arbeid, of de geleverde artikelen, ten duurste te staan kwamen; daar toch de gevorderde diensten alleen konden bepaald worden door hen, die met de détails der werkzaamheden belast waren, en het belang van dezen hen steeds moest aansporen, om van die diensten ook tot eigen voordeel gebruik te maken, iets dat bezwaarlijk kon worden ontdekt. Het ging daarmede, evenals met de zoutadministratie onder het vorig stelsel, waarbij de pachter veelal meer lette op de diensten der bevolking, waarover hij naar welgevallen kon beschikken, en op de huur der rijstvelden, dan op het voordeel dat uit den aanmaak en verkoop van zout voortvloeide.

Vermits het gebleken was, dat de centrale bosschen, laatstelijk door de javaansche vorsten afgestaan, gedurende vele jaren in de behoefte aan hout konden voorzien, werd het onnoodig, langer zulke groote uitgestrektheden grond af te staan, als vroeger, in bijna elke residentie van het eiland, voor de dienst in de bosschen werden afgezonderd; doch bleef overal een voldoend personeel in dienst, om tegen vernieling der bosschen te waken en in de plaatselijke aanvragen van hout te voorzien. De noodzakelijkheid voor eene betere regeling van het boschbeheer, was voldoende gebleken uit de omstandigheid, dat Hopkins, in de distrikten ten westen van Samarang, op eens, eene uitgestrektheid gronds, welke eene jaarlijksche inkomst van meer dan 50,000 spaansche dollars opleverde, aan de boschadministratie, als nutteloos, had kunnen ontnemen, zonder de dienst te schaden. De superintendant had zich ten gunste van het stelsel van betaling in gronden verklaard, en bij den toenmaligen maatschappelijken toestand van het eiland, achtte men eene onmiddellijke afschaffing van die wijze van betalen niet raadzaam. Elke verandering moest trapsgewijze worden ingevoerd, en het scheen in allen gevalle noodig, dat in deze, evenals ten aanzien van de koffijkultuur, werd overgegaan tot het individuëele plan, waardoor alleen, de gronden behoorlijk aangeslagen en de werkelijke kosten van het hout bekend zouden kunnen worden. Door de plaatsing van een kollekteur in de centrale distrikten, aan wien de toewijzing van gronden van zelf zou worden opgedragen, meende men, de hulpbronnen van het land en den werkelijken prijs van het hout, te zullen leeren kennen. In die distrikten waren de voornaamste bosschen gelegen, en werden zij geschat eene bevolking te hebben van nagenoeg 200,000 zielen.

Totdusver was van die bevolking geen andere inkomst getrokken, dan in hout; maar tengevolge van de nieuwe regeling in Rembang, en van de algemeene organisatie van het boschwezen, durfde men met vertrouwen eene jaarlijksche inkomst van niet minder dan 120,000 realen verwachten, zonder in het minste het boschbeheer te benadeelen.

Raffles merkt hierbij nog op, dat, bij de uitschrijving eener landrente over het geheele eiland, de gronden aan de boschadministratie verbonden, evenals de anderen, in die belasting waren aangeslagen geworden, met toekenning van remissie voor de te bewijzen diensten, en dat hij niet inziet, hoe er, bij de door hem geregelde organisatiën van beide departementen (dat van de koffijkultuur en dat van het boschwezen) bezwaren van genoegzaam gewigt konden bestaan, om te beletten, dat de daaraan verbonden gronden, met zekere wijzigingen, werden geplaatst op denzelfden voet als alle andere gronden van het eiland, en dat aan de bevolking overal dezelfde vrijheid en voorregten werden geschonken. Hij vertrouwde, dat in de geheele dienst behoorlijk zou kunnen worden voorzien, door vrijwillige overeenkomsten met de bevolking; en dat het stelsel van gedwongen diensten en leveringen tegen onevenredige prijzen kon worden afgeschaft bij de twee genoemde departementen, met ten minste gelijk voordeel, als dit elders had plaats gehad.

Met opzigt tot de verordeningen van policie en justicie, waarover in het laatste gedeelte der memorie, meer bijzonder zal worden gesproken, merkt Raffles hier ter plaatse alleen op, dat de ondervinding reeds geleerd had, dat de policie alom belangrijk was verbeterd; dat minder roof en geweld werden gepleegd dan vroeger, en dat het land nooit te voren in zulk een toestand van rust had verkeerd. Voorloopige bepalingen waren gemaakt, om den prijs van den arbeid in behoorlijke evenredigheid te brengen met den prijs der levensmiddelen; terwijl de publieke dienst, gedurende het in werking brengen der verandering van stelsel, nergens, zelfs niet tijdelijk, gestremd was geworden. De verschillende ambtenaren begrepen de beginselen van bestuur en werden daarmede dagelijks meer gemeenzaam. Elke tak van dienst werd even goed als, zoo niet beter dan, onder het vorige stelsel waargenomen.

Administratie. Bij de invoering van het nieuwe stelsel, moest de administratie eene geheele hervorming ondergaan, en over het algemeen op meer uitgebreiden voet worden ingerigt. Volgens het gedetailleerde (individuëele) stelsel, zouden alle inlandsche ambtenaren met gronden betaald worden, welker huurwaarden echter geregeld bij den aanslag bepaald, en in de lijsten, als hunne respektieve salarissen, opgenomen moesten worden. De op die wijze berekenbare kosten van administratie bedroegen, voor de residentiën beoosten Cheribon, niet meer dan 80,000 ropijen 's maands. Ongerekend de meer kostbare inrigting voor de steden Samarang en Soerabaya, zou dit slechts 17 percent, en met in begrip van die steden en van de

kosten der javaansche hoven, nog geen 22 percent van de geraamde bruto-inkomsten beloopen.

Na dit te hebben opgemerkt, zegt Raffles:

„Ik zou echter onregt doen aan mijn eigen gevoel, en aan de bijzondere bekwaamheid, ijver, trouw en volharding van de dienaren, die mij, bij de invoering van dit nieuwe stelsel van bestuur, zijn behulpzaam geweest, indien ik deze gelegenheid niet te baat nam, om openlijk uit te spreken: mijne onvoorwaardelijke goedkeuring van hunne handelingen in het algemeen, en mijne persoonlijke erkentelijkheid aan ieder hunner in het bijzonder, voor het aandeel in de tenuitvoerlegging mijner plannen. Na zóó kort verblijf op dit eiland, zonder eene geregelde inrigting van bestuur, zou men natuurlijk hebben moeten verwachten, dat geen personen zouden hebben kunnen gevonden worden, om zulk eene gewigtige verandering tot stand te brengen; maar hoe meer twijfel ten dien aanzien bestond, hoe meer eer en hulde toekomt aan hen, die zich hebben opgedaan. Ik geloof niet, dat eene betere voorstelling van den britschen aard kan gegeven worden. Geplaatst in betrekkingen, die, weinige jaren geleden, alleen beschouwd werden als middelen om fortuin te maken, wat zelfs het strengste gouvernement niet vermogt tegen te gaan; — zóó onzeker van hunne positie, dat allen elk oogenblik het berigt verwachtten, hetwelk hen van het eiland zou verwijderen; hebben zij, zonder één uitzondering, begrepen, dat de eer en waardigheid der Britsche natie, hen verhief boven elke zelfzuchtige overweging, en mij, in den korten tijd van zes maanden, in staat gesteld, eene revolutie tot stand te brengen, die, in de twee eeuwen van het Hollandsch bestuur, bezwaarlijk kon gedroomd worden.

„Het zou onvergeefelijk zijn, indien ik de namen dezer mannen niet openlijk bekend maakte, en geen der op mij rustende verpligtingen vervul ik met grooter genoegen."

Raffles geeft hierop, aan ieder in het bijzonder, den lof die hem toekomt. Wij laten een kort overzigt daarvan volgen.

De majoor Yule had reeds de hoogste goedkeuring van het opperbestuur ontvangen voor zijn verdienstelijk gedrag in Bantam; het land had, door zijne bekwaamheid, groote voordeelen getrokken.

In Cheribon hadden kolonel Raban en Crawfurd goede diensten bij de invoering van het landelijk stelsel bewezen. De rust en goede orde bleven bewaard en alle volksklassen waren dáár met het stelsel tevreden. Zoo er ergens gevaar werd gevreesd, zou het in Cheribon geweest zijn. Dáár moest de moeijelijkste taak worden vervuld, en daarom ook werd Crawfurd met de invoering belast, omdat kolonel Raban de hoofdplaats niet verlaten mogt, om te waken over de politieke bewegingen der verschillende inlandsche hoofden. Het behoud der rust en de werkelijk volbragte inning der landrenten *in specie*, in weerwil van den verwarden en verarmden toestand dezer provincie, waren de beste bewijzen van trouwe pligtsvervulling.

Ook aan majoor Keasberry was bijzondere dank schuldig, voor de in-

voering van het stelsel in Tagal, en werd van den ijver, dien hij reeds betoond had in het verzamelen van bouwstoffen, verwacht, dat er geene moeijelijkheden zouden ondervonden worden, in de spoedige invoering van een meer gedetailleerd stelsel in deze belangrijke residentie.

De verdiensten van Lawrence, aan wien de invoering in de residentiën Pekalongan en Kadoe was opgedragen, konden niet genoeg geprezen worden.

Kolonel Eales was belast met de invoering in de residentie Samarang, het moeijelijkste gedeelte van het eiland. Hij had die taak volbragt, ten genoege der bevolking en tot groot voordeel van het gouvernement.

In de residentie Japara en Joana, had de onvermoeide en volhardende ijver van Mac Quoid zich zeer onderscheiden. Naauwelijks was de zoutadministratie, onder zijne superintendentie, overgedragen op het gouvernement, of hij voerde hier in korten tijd het landelijk stelsel in; terwijl hij, in beide opzigten, de hoogste tevredenheid der regering had mogen wegdragen.

Met evenveel lof, wordt melding gemaakt, van de invoering in Soerabaya, door kolonel Adams.

Ook brengt Raffles hulde aan de nagedachtenis van Hopkins, aan wien de invoering van het landelijk stelsel, in de residentiën beoosten Soerabaya, was toevertrouwd, doch welke verdienstelijke en trouwe ambtenaar ontijdig door den dood was weggerukt.

Nog meerderen, en in het bijzonder de luitenants Cotes en Jourdan, werden vermeld, als ijverige bevorderaars van de nieuwe verordeningen; de eerste als tijdelijk belast met de invoering in de van de Chinezen weder overgenomen distrikten, en later als adjunkt-secretaris van het gouvernement bij het departement der inkomsten; en de tweede als, onder het algemeen toezigt van Hopkins, belast met de invoering in Pasoeroean *).

En ten slotte, als wilde Raffles het beste voor het laatste bewaren, besluit hij dit gedeelte van zijn rapport, met te spreken over het lid in den raad van Indie H. W. Muntinghe. Hij doet dit in de zinsneden, die

---

*) Wanneer men let op dit, hier slechts kortelijk, maar in het oorspronkelijke meer uitvoerig, omschreven gunstig oordeel over de onderscheiden britsche funktionnarissen, die met de invoering van het landelijk stelsel op Java belast waren, zou men aan overdrijving kunnen denken. En toch durven wij aannemen dat die hier niet bestond; in welk gevoelen wij versterkt worden door de volgende bijzonderheid. — De minister van binnenlandsche zaken heeft in zijne redevoering, uitgesproken in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, van den 9den Mei 1864, bij gelegenheid der diskussiën over de wet tot regeling van het onderwijs van rijkswege in Indische taal-, land- en volkenkunde, melding gemaakt van een, onder dagteekening van 15 Junij 1858, door J. C. Baud aan den minister van koloniën Rochussen gegeven advies, over de destijds voorgenomen wijziging van het Indisch onderwijs te Delft. De minister Thorbecke deelde deswege, onder anderen, het volgende mede: — „In zijn brief aan den heer Rochussen verhaalt Baud, dat hij steeds voor oogen had: aan den eenen kant, de bekwame medehelpers die Raffles wist te vinden onder de officieren van zijn klein legertje, en aan den anderen kant, de beschamende onkunde der meeste hollandsche ambtenaren die hij op Java vond." — De getuigenis van den heer Baud zal wel niet, uithoofde van te groote ingenomenheid met het britsch tusschenbestuur, gewraakt worden. Wij hebben gemeend hierop de aandacht te moeten vestigen, omdat de handelingen der britsche ambtenaren, bij de invoering van het landelijk stelsel op Java, door de hollandsche ambtenaren, na de herstelling van het Nederlandsch gezag, scherp zijn veroordeeld.

reeds vroeger door ons werden medegedeeld *), maar die wij gaarne nog eenmaal hier, op de plaats waar zij behooren, overnemen. Raffles zegt dan:

„Maar daar is iemand, wien ik boven allen verpligt ben, voor de gelukkige uitvoering dezer belangrijke verandering. Ik bedoel den heer Muntinghe, wiens bekwaamheid boven allen lof verheven is, en wiens liefde voor regtvaardigheid alleen wordt geëvenaard door de algeheele zuiverheid zijner bedoelingen. Aan hem heb ik het te danken, dat mijne keuze op de bekwaamste personen is kunnen vallen, en dat ik al de hulpbronnen, welke Java bij de vestiging van het Britsch bestuur aanbood, kon benuttigen. Het was de heer Muntinghe, die mij het eerst de groote dwalingen en de nog grooter verkeerdheden van het vorig gouvernement heeft aangewezen; en het was op grond van het vertrouwen in zijn gevoelen, en het steunen op zijn onfeilbaar oordeel, dat ik het eerst de uitvoerbaarheid van het voorgenomen plan begreep.

„Bijaldien hetgeen tot stand is gekomen, leiden zal, gelijk ik vertrouw, tot het geluk en den algemeenen voorspoed van Java, dan moet de heer Muntinghe beschouwd worden als de schakel, die alles wat liberaal en verlicht was in de bedoelingen der vorige landsregering, zamenhechtte met dien eenvoudigen wensch om te doen wat regtvaardig is en goed, dien ik, ijdel als het schijnen moge, niet aarzel te verklaren, dat het eenige doel van het tegenwoordige gouvernement is geweest."

Hiermede is het tweede gedeelte der memorie van Raffles ten einde; wij zullen, in eene volgende aflevering, het derde meest belangrijke gedeelte resumeren.

*) Zie Tijdschrift voor Nederlandsch Indië 1864, 1e deel, pag. 104.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Denkbeelden van den Javaan omtrent het regt van eigendom op den grond volgens den stichter van het kultuurstelsel.

In de memorie van den kommissaris-generaal J. van den Bosch, behelzende het verslag zijner verrigtingen in Indië gedurende de jaren 1830, 1831, 1832 en 1833, welke memorie onlangs openbaar is gemaakt door het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië (in zijne Bijdragen, nieuwe volgreeks, zevende deel), treffen wij volgende opmerking aan (Noot bladz. 347), die, als gevloeid uit de pen van den stichter van het kultuurstelsel, welks toepassing in zoovele streken van Java den genadeslag aan het individuëel grondbezit heeft gegeven, voorkomt in het bijzonder de aandacht te verdienen. Deze opmerking luidt als volgt:

„Men heeft geheel *ten onregte* beweerd, dat de Javaan *geen* denkbeeld bezit van het regt van eigendom op den grond. Volgens zijn begrip strekt zich het regt van den souverein op een *bebouwd* stuk land niet verder uit, dan tot het heffen van het aandeel, dat hem volgens de adat (gebruik) toekomt, of tot het bezwaren van den *bezitter* met eene openbare dienst aan de verschuldigde schatting geëvenredigd. Voor het overige *gaan de gronden op de leden der familie van den eigenaar over; zij verkoopen* of *verhuren* die onderling volgens de adat, en deze gebruiken *bestaan nog overal*, waar dezelve niet door de *willekeurige bemoeijenissen* der Europeanen met de huishoudelijke aangelegenheden van den inlander zijn vervallen."

De memorie werd dertig jaren geleden geschreven. Men heeft zich, na de invoering van het kultuurstelsel, nog minder aan de adat gestoord dan ooit te voren, en de willekeurige bemoeijing der Europeanen is voortgegaan het individuëel grondbezit te vernietigen, op uitgebreide schaal, om er het gemeentelijk grondbezit voor in de plaats te stellen. — Wanneer zal eindelijk regt gedaan worden aan den Javaan, door hem het individuëel grondbezit, *dat in zijne adat lag* maar die men niet heeft geëerbiedigd, weder algemeen toegankelijk te maken en daardoor eene onmisbare voorwaarde te schenken voor zijne toekomstige welvaart?

Wij moeten hier nog opmerken dat van den Bosch, na de denkbeelden van den Javaan omtrent het individuëel grondbezit vermeld te hebben, later (bladz. 371), in flagrante tegenspraak daarmede, beweert, en dit waren zeker *zijne private* denkbeelden: „*alle* gronden op Java zijn gemeentegronden, dat is, zij zijn tusschen de gezamenlijke dessa's verdeeld en worden door de ingezetenen derzelve *gemeenschappelijk* bezeten." — Trouwens de memorie vloeit over van tegenstrijdige beweringen waar feiten en meeningen herhaaldelijk zijn voorgesteld op zoodanige wijze als zij op het oogenblik van het ter nederstellen er van het best konden beantwoorden aan het doel van den steller. De bewering van van den Bosch, „dat *alle* gronden op Java gemeentegronden zijn, eene bewering *geheel in strijd met de waarheid*, maar die haar weg gevonden heeft in de ambtelijke hierarchie na 1830, is voor de Javanen noodlottig geworden, omdat *zij* vooral de aanleiding is geweest van de schromelijke revolutie die in het grondbezit op Java heeft plaats gehad. De Javaansche wet verzekert bepaaldelijk niet alleen het eigendomsregt van ontgonnen gronden, maar ook zelfs van den mineralen rijkdom, in die gronden verborgen. Art. 214 van het Javasche wetboek Kitab Toehpah luidt: „Degeen die woesten grond ontgint wordt *eigenaar* van dien grond" en art. 218: „Degeen die woesten grond ontgint en er vervolgens *goud* in vindt, wordt *eigenaar* van dat *goud*." — Men weet hoe men zich aan die wetten gehouden heeft en hoe men niet alleen het individuëel bezit, waar het sedert lang bestond, heeft vernietigd, naar ook de ontgonnen woeste gronden enkele jaren na de ontginning in het gemeenschappelijk bezit getrokken. Waar is het blijk van eerbied voor de adat, die steeds door de mannen van het behoud zoo hoog wordt opgevijzeld? Nooit is die adat op ergerlijker wijze bespot dan door de daden der regering en die harer ambtenaren na 1830.

Een bewijs dat de Javaan geen vrijen wil kan hebben en zonder oordeel des onderscheids handelt.

In eene brochure getiteld: Beschouwingen over Java door J. J. Hasselman *), wordt, onder anderen, beweerd dat de Javaan geen vrijen wil, geen regtsbewustzijn, geen zedelijke of intellektuëele kracht bezit en bijkans zonder uitzondering zonder oordeel des onderscheids handelt. Die bewering tracht de schrijver te staven door volgend staaltje.

Een Javaan ondergaat een verhoor der policie. „Het is een Javaan van een eenigzins vreemd voorkomen. Hij heeft zich begeven naar meer afgelegen distrikten en heeft daar de landbouwers weten te doen gelooven, dat hij de toovermagt bezat om zich in een tijger te veranderen en dan

*) Zie de aankondiging dezer brochure, bladz. 60.

hunne geiten, schapen en kalveren op te eten, evenals men hier de kinderen aan spoken doet gelooven. De Javaan, waarvan hier de rede is, was echter een chevalier d'industrie en wanneer de landbouwers hem eenige centen gaven, verbond hij zich van zijn toovermagt geen gebruik te zullen maken en hun vee ongemoeid te zullen laten. Een tal van landbouwers had reeds geofferd toen het bedrog ter oore van de policie kwam en onze beklaagde voor het gemeld delikt voor de policie verscheen."

Men zal de kracht van het bewijs vatten. De bedrogenen waren Javanen, — maar de bedrieger — óók Javaan, — en de aanklagers — óók al Javanen. — Breng de scène, mutatis mutandis, op Nederland over (en de kouranten leveren soms staaltjes die niet minder kurieus zijn) en met hetzelfde regt zou men hetzelfde oordeel over den Nederlander kunnen vellen. Desniettemin is den heer Hasselman het aangehaalde voorbeeld, versterkt door een ander van iemand die geen denkbeeld had van jaren van ouderdom, voldoende om aan te toonen, hoe teneenemale ongeschikt de Javaan is om als zelfstandig wezen op te treden! Met zulke armzalige argumenten behelpt zich het behoud. Indien het dan nog konsekwent ware! Maar wat zegt de heer Hasselman zelf verder van dien teneenemale ongeschikten Javaan? Zie zijne eigen woorden: „Wat er vooral voor pleit" (voor eene belangrijke kanalisatie in Midden-Java) is de groote *voorliefde* die de Javaansche bevolking heeft voor *waterwerken*. Bij het uitvoeren van zoodanige waterwerken kan men niet alleen van die zijde op *ijverige medewerking* rekenen, maar men heeft ook nog het groote voordeel, dat men onder hoofden *en volk* menschen aantreft, *die in waterwerken ganech niet onbedreven zijn en vooral veel terreinkennis en ervaring bezitten.* — Zijn dat nu de Javanen die zonder oordeel des onderscheids handelen? — Men ziet hier uit ook weder een staaltje van de logica der reaktionairen.

VOX INDIAE.

MEMORIE

OVER DE AANGELEGENHEDEN VAN

TERNATE

BIJ DEN DOOD DES SULTANS IN 1859.

§ 1. *Een blik op het bestuur des sultans en op zijn hof.*

Den 20sten November 1859 overleed in vier-en-tachtig-jarigen ouderdom sultan Mohammad Djin, *twee-en-veertigste* souverein van Ternate. Ware hij 15 jaar vroeger gestorven, dan zou er een aantal botsingen minder zijn geweest tusschen zijn gezag en het volk. De bloedige expeditie naar Tamboeko in 1845; de bloedige expeditie naar Makian in 1849; de opstand van Gaw-gaw in Augustus 1859 te Khouw; de openlijke en dubbele beschaming en regterlijke kondemnatie van den ternataanschen gouverneur van Makian in 1859, dit alles zou waarschijnlijk geen plaats hebben gehad. En toch heb ik dien sultan, wiens hand al zwaarder en zwaarder op zijne onderdanen woog, leeren kennen (in 1847) als een der beschaafdste Indische vorsten. Ik heb aan zijn disch gezeten, met hem pleiziertogten gedaan; ik heb met zijn dochters gedanst, met zijne zonen geschaakt; ik was gelijk een ieder getroffen door den minzamen toon dien de sultan jegens den blanke aansloeg en de hoffelijke wijze waarop zijne kinderen zich voordeden. Maar al dat europeesch vernis bragt mij tot deze overweging: des sultans belastingen op zijne overzeesche bezittingen kennen wij weinig of niet en wij mogen er ons niet mede bemoeijen; hij moet 4 gewapende korrakorras *) onderhouden op de kusten van Celebes; hij zit op onnoemlijke lasten in zijne uitgebreide familie; van het gouvernement heeft hij een subsidie van nog geen *f* 1000.— 's maands en het zou weinig rationeel zijn dat te verhoogen voor een rijkje dat wij niet direkt mogen besturen en dat, ondanks zijn historischen naam, is zaamgesteld uit wijd verspreide deelen die alle te

*) Groote moluksche oorlogsbooten zwaar bemand met roeijers en kombattanten.

zamen denkelijk geen 70000 inwoners bevatten. Van waar moet dus op den duur het geld komen, om al die prinsen en prinsessen met hun immer toenemend aantal kinderen en kleinkinderen te kleeden en te onderhouden naar hun tegenwoordigen uiterlijken staat? En dan was mijn antwoord: de belastingen en knevelarijen moeten noodwendig vermeerderen, naar gelang de behoeften der vorstelijke familie en de invloed der prinsen op den ouden sultan vermeerderen.

§ 2. *Verhaal (onder reserve medegedeeld) van de zaak op Makian* 1849.

Ben ik aangaande de zaak van 1849 goed onderrigt *), dan komt zij hierop neder. Een paar jaar te voren had de sultan aangenomen voor het gouvernement te leveren eene groote hoeveelheid houtwerken tot herbouwing des forts. Daarop had hij eene aanzienlijke som gelds in betaling ontvangen en het hout ontboden van Makian, maar er werd geen hout door de bevolking aangebragt. Intusschen drong het militair en civiel gezag aan op levering; en de sultan zond steeds strenger en dringender bevel doch vruchteloos, zoodat de resident er zich mede moest bemoeijen. Toen werd het klaar en duidelijk dat de sultan niets, of nagenoeg niets had betaald, en dat de Makianners, voor hun hout en arbeid, op hoogen toon geld eischten. De resident wist de geldzaak voorloopig te schikken, en trachtte den sultan met de Makiansche hoofden te verzoenen. Zeventig hunner gingen, op minzamen aandrang van den resident en onder plegtige verzekering dat hun geen leed zou geschieden, naar de kraton om bij den sultan akte van submissie te doen. Doch naauwelijks zijn zij binnen, of de poort wordt met gewapend volk des sultans bezet en eenige Makiansche hoofden worden aangegrepen en als dieven met stokslagen getuchtigd. De Makianners banen zich woedend een weg door de poort en komen woedend voor het gouvernementshuis schreeuwen om regt voor dat verraad. Gelukte het den resident hun te doen begrijpen dat wij er onschuldig aan waren, — ditmaal gelukte het hem niet hen tot eenige onderwerping aan den sultan te overreden: zij trokken terug naar hun eiland en de kommunikatie tusscher Makian en Ternate hield op. Doch weldra kwam de sultan, met het traktaat in de hand, den resident sommeren zijn gezag bij de *oproerlingen* te herstellen. En, wijl alle pogingen tot onderhandeling mislukten, ging er ten laatste eene expedite naar Makian. De resident trok mede, met het doel, — zoo als een regtvaardig en gevoelvol mensch, gelijk de heer Visser was, hebben moest en had, — om alle bloedvergieten zoo veel mogelijk te voorkomen en, door overreding, gepaard met vertoon van strijdmagt, de rust te herstellen. Voor Makian gekomen, dat maar één enkele landingsplaats der expeditie aanbood, vond men die plek versterkt; doch een paar granaatworpen dreef de verdedigers op de vlugt. Nu spoedde de resident in persoon zich naar boven om de vlugtenden te bewegen stand te houden en te onderhandelen. Doch intusschen hadden de korra-korras des

*) Voor de volkomene juistheid van dit verhaal kan ik niet instaan. Ik hoorde het wel van een ooggetuige, doch drie jaar na het voorval; en sedert zijn weder 8 jaar verloopen en mijn geheugen kan falen omtrent de bijzonderheden. Ik geloof echter dat de hoofdtrekken juist moeten zijn.

sultans zich van onze hoofdmagt verwijderd; de alfoeren waren overboord gesprongen, als katten tegen de rotsen opgeklouterd, alzoo in eene andere rigting in 't eiland gedrongen en dadelijk naar hartelust aan 't koppensnellen gegaan. Daar moeten *zeer veel* mannen, vrouwen en kinderen zijn gevallen, vóór dat het den resident gelukte een einde aan dit moordtooneel te maken. Intusschen was Makian weder onderworpen aan het *wettig* gezag des sultans. Ziedaar eene der werkingen van het feodaal traktaat tusschen Nederland en Ternate!

§ 3. *Nieuwe botsingen.*

In 1859 heeft dat traktaat op datzelfde Makian weder gewerkt, en ditmaal weldadig: des sultans beambten werden, ter zake van knevelarij en willekeur, *afgezet*, *opgesloten*, *verbannen.*

Maar in datzelfde jaar moest te Khouw, op Noord-Halmahera, het gezag des sultans door onze inmenging, weder met bloedvergieting, worden hersteld; en het onderzoek, vervolgens gehouden, wees uit dat: „de ongeregeldheden alleenlijk haar ontstaan te danken hadden aan de onregtmatige „handelingen, afpersingen en verdrukking, welke de bevolking van het „distrikt heeft te verduren gehad van de ternataansche ambtenaren en „grooten, en hoofdzakelijk van de prinsen Abduhl Wahab, Mohammad „Jassien, Abduhl Moeid, Nasir en Haman" (de 1e neef, de 2e kleinzoon *bestemd tot troonsopvolger*, de 3e neef, de 4e zoon, de 5e kleinzoon des sultans), „daar zij niet alleen gedwongen werd om, het geheele jaar „door, de parelvisscherij te bedrijven, instede van tweemaal 's jaars en „op gezette tijden, zoo als gebruikelijk is, maar ook moest gedoogen „dat de beste nabijgelegenen sagoe-doessons, ten voordeele dezer prinsen „werden uitgeklopt, waardoor dit sagoe-rijke distrikt voor een gedeelte „van dat hoofdvoedingsmiddel *is* ontbloot." Uit den brief van den gouverneur Goldman dd. 26 November ll., blijkt dat die prinsen der bevolking haar voedsel ontroofden en haar bovendien dwongen tot overmatigen arbeid. Khouw, dat 2 à 3000 zielen bevat, moet opbrengen 's jaars 3 korra-korra's, — 1000 fardo of ± 200 pikols sago en tweemaal 's jaars zich verledigen tot de parelvisscherij. Ware aan deze verpligtingen niet voldaan, dan zou des residents rapport dat vermelden, doch het zwijgt: derhalve geschiedden de boven aangehaalde afpersingen onverminderd de legale belasting.

§ 4. *Beschouwing van het voorgaande.*

Geweldenarijen slepen overal kwade gevolgen na zich; maar het meest en zekerst in landen waar de inlandsche monarchie onder zich heeft een republikeinschen grondslag: zoo als het geval is met de verhouding des sultans tot zijne onderdanen op Makian, Halmahera en op het *eiland Ternate zelf.* Blijkt deze waarheid niet uit de letter des traktaats, zij blijkt te helderder uit de vroegste en tegenwoordige geschiedenis van het Ternataansche rijk, en uit elk onderzoek dat door den Europeaan, regtstreeks

bij den inlander, naar de gesteldheid dier verhouding, wordt gedaan. Indien ook morgen ons garnizoen en civiel gezag van Ternate werden weggenomen, dan lag zeker binnen weinige maanden de troon des sultans voor immer verbrijzeld door zijn eigen volk. Vraag ik nu mij zelven af of ons traktaat weldadig werkt voor des sultans onderdanen, dan is het antwoord: *misschien*, — voorzoover betreft het eilandje Ternate zelf met ± 6900 inwoners, die, onder het oog des residents, rust genieten en wier overblijfselen van welvaart verdwijnen zouden, zonder de door ons aangebragte geldcirkulatie en den handel dien wij voeden en beschermen. Maar zeker ook is mijn antwoord *neen*, voorzoover betreft de andere bezittingen, Makian, de Xulla's, Noord-Halmahera en de noordoostkust van Celebes, welke allen te zamen in 1847 werden geschat op 55 à 60,000 zielen. Voor deze werkt het verderfelijk: het handhaaft een onregtvaardig juk, en is zelden bij magte den druk daarvan te voorkomen of te matigen. In het *belang der bevolking* zou de Ternataansche troon moeten worden afgeschaft, en elk deel des rijks gebragt moeten worden onder *direkt nederlandsch gezag*. Dan eerst zouden Makian en de Xullagroep tot rust en welvaart kunnen komen. Dan eerst zou op Halmahera met vrucht het christendom kunnen worden verbreid. Met het christendom zou dadelijk vervallen het geloof aan *kotjo-kata* (d. i. vampirisme) alsmede de heillooze instelling *toöma* (d. i. geschiktverklaring tot het huwelijk door koppensnellerij). De alfoer zou, niet, tot onze schande, koppensneller blijven; — zijn strijdhaftige aanleg zou te leiden zijn ten voordeele onzer eigene vanen; — het ontzag voor zijne meerderen, zijne kuischheid, zijn vlijt en onovertrefbare eerlijkheid, al deze kinderlijke deugden waarborgen dat hij eene periode van ontwikkeling zou intreden, die eenmaal al onze opofferingen ruim zou vergoeden.

Maar hier juist ligt het groote struikelblok. Kunnen wij ons *direkt* gezag uitbreiden en degelijk maken overal waar de nood des inlanders en ons toekomstig politiek belang dat vordert? Kunnen wij dat althans in de residentie Ternate? Ik zal mij aan dat onderwerp niet wagen: ik noteer slechts dat het denkbeeld niet vreemd schijnt aan den resident Bosscher: alsmede dat èn die resident *èn de gouverneur Goldman* den tegenwoordigen inwendigen toestand des Ternataanschen rijks achten te zijn „précair."

§ 5. *Erkend zorgvolle toestand des rijks. Regentschap, onzekerheid aangaande het legitimiteits beginsel.*

Zoo précair zelfs, dat zij zijn teruggedeinsd voor de verpligting om bij den dood van sultan Mohammad Djin het verzegeld besluit te openen waarbij de indische regering een opvolger had aangewezen; en dat zij onder nadere goedkeuring hebben ingesteld een provisioneel inlandsch bestuur, werkende onder het dadelijk toezigt van den resident. Zoo précair, dat zelfs de indische regering is teruggekomen op datzelfde besluit van 4 November 1858 La. D. waarbij des sultans kleinzoon Mohammad Jassien tot opvolger werd aangewezen, en hare goedkeuring heeft gehecht aan de instelling van een provisioneel bestuur; „ten einde gelegenheid gegeven worde om, al-

vorens tot eene definitieve keuze over te gaan, den volksgeest nader te leeren kennen."

Intusschen doet zich een debat voor aangaande het beginsel van legitimiteit bij troonsopvolging; en het is, zoo vooronderstel ik, voornamelijk op dit punt dat uwe excellentie mij de eer doet mijn gevoelen te vragen. Ik ben verpligt al dadelijk te melden dat ik, in 1847, te Ternate wel mijn best heb gedaan om bij eenige ter mijner beschikking gestelde alfoersche hoofden met een tolk te onderzoeken en in geschrift te brengen de instellingen van Noord-Halmahera, de bakermat waaruit in de 13e eeuw de volkplanting ontsprong die een paar eeuwen later van uit het eilandje Ternate haar soevereinen staf over het meerendeel der Molukken zwaaide; — maar dat ik noch last noch gepaste gelegenheid heb gehad om de instellingen van de Ternataansche *monarchie zelve* te onderzoeken. Het hof was reeds onaangenaam verwonderd dat mijn onderzoek naar de betrekkingen tusschen Halmahera en den sultan tot zoo veel details was afgedaald. Ik kan dus over de Ternataansche legitimiteit alleen oordeelen door hetgeen ik zelf heb onderzocht op Halmahera, door hetgeen ik heb gelezen in Valentyn omtrent de stichting en ontwikkeling van het Ternataansche rijk tot aan het einde der 17e eeuw, en door het verband daarvan met het algemeen karakter der indische maatschappij, zoo als ik dat op Sumatra, Borneo, Riouw en elders heb leeren kennen. De aard mijner oordeelvellingen alzoo teruggebragt zijnde tot zijne juiste verhouding, kan ik onbeschroomd voortgaan, te onbeschroomder zelfs, omdat het onderzoek naar de monarchale rijksinstellingen, dat ik niet vermogt te doen, ook niet gedaan is door anderen. De pers immers levert er geen bewijzen van; en de archieven denkelijk ook niet. Waren die instellingen onderzocht, gekoördonneerd en geformuleerd, dan zou de indische regering er zich bij deze hoogst gewigtige gelegenheid van hebben bediend en zich er op hebben beroepen. Dat is niet geschied: dus sta ik gelijk met ieder ander die er geen opzettelijke en bewezene studie van heeft gemaakt.

§ 6. *Verschillende gevoelens omtrent legitimiteit.*

De resident Bosscher wil, in het gegeven geval, geen opvolging in regte linie: omdat de regte linie, in beide graden en in al de individu's waaruit ze is zaàmgesteld, het gezag onwaardig is; en omdat de opvolging in de zijliniën niet strijdt, maar strookt met de aloude landsinstellingen. Daarom beveelt hij ter opvolging aan prins Aboe Hair, een reeds hoog bejaard man, germain neef des overleden sultans, voormalig rijksbestierder, en bij de bevolking geacht om zijn nederig gedrag en voormalige diensten. Ik kan mij met die aanbeveling evenmin vereenigen als de raad van Nederlandsch Indië; want de gouverneur Goldman, hoewel regt doende aan 's mans verdiensten, heeft tegen zijnen verheffing te degelijke bezwaren ingebragt op pag. 29 van zijne missieve van 26 November ll. zie de passage. „Wat zal het lot zijn" enz. en „zal die man grootmoedig genoeg zijn" enz.

Alhoewel de gouverneur Goldman niet bepaaldelijk *konkludeert* om een

zoon of kleinzoon des sultans tot opvolger te benoemen, straalt in zijne missieve, van af pag. 21 tot 27, de overtuiging door dat de legitimiteit zit in de *regte lijn;* en dat de sukcessiën in de zijlinie moeten worden toegeschreven aan de staatkunde der Oostindische Kompagnie, die verdeelde om te heerschen.

Ik ben van meening dat de legitimiteit zit noch in de regte, noch in de zijliniën; maar in de onbelemmerde bevoegdheid van den adel, geleid door de wenschen en belangen des volks, om, onder al de individu's der verschillende takken van het stamhuis, dien telg te kiezen die het waardigst is te regeren. Of de ternataansche adel dikwerf, of zelden, *op die wijze* van zijne bevoegdheid gebruik heeft gemaakt, doet minder ter zake dan het polynesisch beginsel, waarvan hier spraak is en dat, zoo ik meen, even duidelijk geldig is te Ternate als op Sumatra en elders, namelijk: *Het gezag is erfelijk in het geslacht; maar elektief ten opzigte van den persoon.*

Valentyn die, behalve bij de portugeesche schrijvers, de moluksche geschiedenis ook geput heeft uit moluksche manuskripten, zegt al dadelijk omtrent de troonsopvolging (zie *Beschrijving der Molucco's* pag. 128).

„Eene der oudste moluksche gewoonten en plegtelijkheden bij al deze „koningen gebruikelijk is deze dat onder hen niet de zoonen den vader „maar zijn broeders of broeders en zusters zoonen den overledene in 't rijk „volgen" enz.

„Deze plegtelijkheid, een der oudsten, is hoe langer hoe meer na„gelaten, tot zoo verre dat ons veel koningen die hunne vaders in „'t rijk volgden, zoowel in Ternate als bij die van Tidore, voorko„men zullen."

Sla ik nu op 368 zijn geslachtboom op, dan vind ik dat bij de vier eerste koningen de zoon volgde op den vader: weshalve Ternate bij de stichting eene uitzondering op den door den schrijver als algemeen gestelden molukschen regel zou hebben gemaakt. — Valentyn is zeer dikwijls met zich zelven in tegenspraak omdat hij, bij al zijne verdienste, de kwade hebbelijkheid had veel te generaliseren. Ik zal er alleen uit afleiden dat Valentyn nooit gedacht heeft de legitimiteit te zoeken in de regte lijn; en dat zijn stamboom pleit voor de echtheid van het polynesisch beginsel: *erfelijkheid in 't geslacht, elektieviteit in den persoon.*

§ 7. *Mijn gevoelen getoetst aan den stamboom.*

Knoopen wij nu dien stamboom van Valentyn vast aan den anderen, bij de depêche overgelegd, dan kunnen wij opklimmen van den pas ontslapen Mohamed Djin tot den stichter des rijks; en tellen dan van 1257 tot 1859, 42 regerende vorsten. Daaronder tellen wij van 1257 tot 1465 zeventien *heidensche* vorsten. Onder dezen was de overgang des gezags, van vader op zoon, 5 maal; op een broeder 7 maal; op een zusters zoon 1 maal; op andere graden in de zijlinie 3 maal. Van en met den 8e vorst (de eerste *mohammedaan*) tot heden, zegge van 1465 tot 1859, tellen wij overgang op zoons 11, op broeders 7, op broeders zoons, of andere bloed-

verwanten in de zijlinie 7. Dus in het geheel 41 sukcessiën: waarvan 16 op den zoon; 14 op den broeder; 11 op neven of andere graden in de zijlinie. De overgang op zoon staat dus tot den overgang op broeders of anderen als 16 tot 25, terwijl van overgang op een kleinzoon geen voorbeeld is. Dat alles pleit eer voor het gevoelen van den resident Bosscher dan voor dat van den gouverneur Goldman. Doch beter nog pleit het voor het mijne omtrent de erfelijkheid in 't geslacht en de verkiesbaarheid in den persoon.

§ 8. *De heer Goldman tegenover het geslacht.*

De gouverneur Goldman is vroeger resident van Ternate geweest: dat wil zeggen, hij heeft, zoo als zijn pligt was, jaren lang, gedaan al wat hij kon om met den sultan op den best mogelijken voet te leven. Dat hij, eigener beweging, hem dikwijls overreed heeft tot goede handelingen of voornemens, houd ik voor zeker. Of hij dikwijls, dan wel zelden, verpligt was den sultan van verkeerde handelingen of intentiën *terug te brengen*, weet ik niet. Maar dit weet ik wel: dat elk zoodanig sukces een inniger band geeft tusschen den resident en den vorst; voorts, dat de hoffelijke, ongedwongene, ja zelfs hartelijke omgang, zoo als de toon is op Ternate, van des residents en andere europeesche familiën met die van den sultan en de zijne, — magtig veel bijdraagt, om, nevens de officiëele, ook vriendschappelijke banden te doen ontstaan tusschen den resident en het vorstelijk geslacht in zijn geheel.

Het is dus niet meer dan *natuurlijk* dat wegslepend vertoog van pag. 28—38, waarbij de feilen des overledene op gepaste wijze worden geattenuëerd, en zijn trouw en verkleefdheid aan het gouvernement in 't licht worden gesteld; waarbij in warme redenering en bewoordingen de belangen der talrijke nabestaanden worden verdedigd. Voor mij echter blijft het hoogst twijfelachtig of het geluk van Makian's, Noord-Halmahera's en der Xullasche bevolking bevorderd zou worden door troonsopvolging van een zoon of kleinzoon des overledene; en volksgeluk is rust, anders gezegd, *'s gouvernements belang;* het dynastieke weegt bij mij minder.

§ 9. *Het zamenstel des regentschaps getoetst aan de belangen der bezittingen buiten Ternate.*

Het provisioneel inlandsch bestuur is nu zaamgesteld uit vier personen. De eerste is de djogoegoe, hoofd van den bobatto-doenia-raad en der *bevolking*. Welke? die van het *eilandje* Ternate, of van het geheele rijk? Voorzoover mij bekend is, komen de zaken van Halmahera wel in appel bij den bobatto-raad te Ternate, maar de hoofden van Halmahera hebben daarin zelven geene zitting; die hoofden en bevolking zijn dus bij het provisioneel bestuur, door den djogoegoe, vertegenwoordigd als inwoners van een *cijnsbaar wingewest;* hunne regten, belangen en wenschen worden *niet* vertegenwoordigd door dien djogoegoe, die daarentegen wel vertegenwoordigt de regten der zelfstandige inwoners van het eilandje Ternate. Met het

volk van Makian enz. kan het even zoo gelegen zijn. De tweede persoon is de kapitein laoet, namelijk Pangeran Mohammad Arsaï. Zijn naam komt niet voor onder de vijf hiervoren genoemden, die pas kwaad te Khouw hebben gesticht, maar is toch bevat in de algemeene veroordeeling door den resident Bosscher over al de zoons des sultans uitgesproken. De derde persoon is de hoekom soasia, zegge het policiehoofd op de hoofdplaats of het *eilandje* Ternate, die dus weinig of niets met de andere bezittingen gemeens heeft. De vierde is de sekretaris des rijks, die denkelijk geen stem heeft. Daar blijkt dus *niet* dat in de kommissie van bestuur zich leden bevinden die de belangen der andere eilanden representeren. Ik maak deze opmerking niet om af te keuren; de gouverneur der Molukken zal zijne goede redenen gehad hebben om het ligchaam aldus, en niet anders, zamen te stellen: ik maak ze, om de hooge noodzakelijkheid te doen uitkomen van des residents bemoeijenis met het bestuur, niet alleen van het eilandje onzer vestiging, maar voornamelijk van de daarbuiten liggende deelen des rijks.

§ 10. *De taak inmiddels aan den resident opgedragen.*

Volgens het 3e lid van des gouverneurs voorstel (dat door de indische regering bij haar besluit van 2 Februarij schijnt te zijn aangenomen), „heeft de opdragt aan den resident van het *hooger toezigt* op de hande- „lingen der kommissie van bestuur ten doel om de politieke belangen „van het rijk te leiden, de kommissie met raadgevingen bij te staan, „zorg te dragen dat de rijks- en lands-instellingen worden nageleefd, „en aan de bevolking geene lasten worden opgelegd, welke in strijd zijn „met die instellingen: zonder zich nogtans te veel in te laten met het „beheer der dagelijksche zaken, hetwelk aan de kommissie van bestuur „meer uitsluitend is toebetrouwd; met het oog, dat de regering geene ver- „andering verlangt te maken in de wijze waarop deze landen volgens de „instellingen worden beheerd."

§ 11. *Hare onduidelijkheid.*

Deze regels kunnen, na de mondelinge toelichting des gouverneurs, duidelijk zijn voor den ambtenaar aan wien ze werden gerigt: voor mij zijn ze dat niet. Wilde het gouvernement geene verandering brengen in de *wijze waarop* Makian, Halmahera en de Celebische bezittingen sedert 15 jaren worden beheerd; gedoogde het, dat andermaal door malversatie en knevelarij, die bevolkingen in opstand werden gebragt, die dan krachtens het traktaat met wapengeweld moest worden gestild, dan zou het gouvernement werken ten eigen prejudice, ten verderve des volks, ten verderve der dynastie zelve. In den *erkend zorgelijken* toestand des rijks, den resident de bevoegdheid onthouden om dat *regentschap zelf te regeren*, dat begrijp ik niet. Dat hooger toevoorzigt op en de leiding der politieke belangen *door* het pas ingestelde regentschap, is mij een raadsel: als het bepaald blijft tot kijken en aanraden. Ook mis ik zoowel eene globale als bijzondere aanwij-

zing van verhoudingen, tusschen dat regentschap en den resident. Ik zie niet of die kommissie van bestuur, dan wel een harer leden, bij den resident, op *rapport zal komen* dagelijks, wekelijks, maandelijks, of alleen dan wanneer *zij* dat noodig oordeelt. Ik zie ook niet over welke soort van zaken zij verpligt is zijn raad of *bevel* te vragen. Daar wordt voorgeschreven handhaving der rijks- en landsinstellingen, ja; maar waar staan die geformuleerd?

Ik bedoel hier niet de verhoudingen tusschen burgers en burgers in civiele zaken, of zelfs van burgers tot de overheid, in gewone strafzaken; daarmede behoeft de resident zich zelden in te laten, want de hadat volgt wat meer of minder geregeld toch haar loop. Ik geloof dan ook dat het deze aangelegenheden zijn welke de gouverneur Goldman aanduidt in de zinsnede „*zonder zich te veel in te laten met de dagelijksche zaken hetwelk aan de kommissie van bestuur meer uitsluitend is toebetrouwd.*" Maar waar is des residents rigtsnoer voor zijne verhouding en die van het regentschap tot de bevolkingen van de buiten liggende rijksdeelen? Moet hij in de belangen dier bevolkingen alleen zien door ternataansche oogen, zegge door die van het regentschap, en van de ternataansche zaakgelastigden in loco; of wel kan hij, zonder ruggespraak, de *direkte* hoofden dier bevolkingen bij zich ontbieden of vergunnen uit eigen beweging tot hem te komen? Zal de resident bemoeijenis en veto hebben in de aanstelling en afzetting der *oetoesan's* of anders betitelde ternataansche gouverneurs? Zal hem, aangaande het overzeesch belastingstelsel, worden gegeven opening van zaken? Wordt de lijst van belastingen, die ik in 1847 voor Noord-Halmahera opmaakte *) erkend als juist? Bestaan er soortgelijke voor Makian, de Xullas, de Celebische bezittingen? Zoo neen, zal het regentschap die dan dadelijk en naauwkeurig opmaken en den resident ter handhaving toebetrouwen, nadat *hij* ze zal hebben geverifiëerd door de erkenning of aanmerkingen der betrokken hoofden die geene Ternatanen zijn, maar behooren tot de belastingschuldige bevolking? Het spreekt van zelf dat de resident aan dit onderzoek zal geven eene administratieve of statistische kleur, en *niet* de kleur van *enquête tegen het sultanaat;* maar dat hij, de traditioneele eerbied voor het sultanaat op den voorgrond gesteld, toch zal weten door te dringen tot de wezenlijke behoeften of toestanden des volks, en de ware belangen onzes gouvernements. Dit punt is van het uiterste gewigt. Immers de middelen om aan meer geld te komen, de overdrijving en verkrachting van het ons nagenoeg onbekend belastingstelsel, is de oorzaak geweest van de meeste schokken welke het rijk in den laatsten tijd had te verduren, en die in zijn tegenwoordigen zorgelijken toestand het meest zijn te duchten.

§ 12. *Wenschelijke centralisatie.*

Kortom, indien de tijdelijk ingestelde orde van zaken is de tijdelijke

*) Zie Boeroe en de kolonisatie pag. 62.

centralisatie van het oppergezag in den persoon des residents met een *adviserend* en, op zijne goedkeuring, uitvoerend ligchaam nevens zich, dan geloof ik dat het regentschap doelmatig en weldadig zal werken; en anders niet. — Veel hangt zeker af van de eigenschappen des residents. Doch de Indische regering kent hare ambtenaren en kent de teerheid der moluksche aangelegenheden. Zij let er dus op wien zij kiest. Of die ambtenaar lang of in 't geheel niet in de Molukken is geweest doet minder ter zake. Zet hij ijverig het voornemen door om de instellingen en verhoudingen te leeren kennen, dan leert hij die spoedig: vooral in een oogenblik als dit, nu zijne nasporingen dienaangaande niemand kunnen kwetsen of verwonderen. Onder dien verstande, acht ik het tijdelijk bestaan van het regentschap een geluk voor het geheele rijk; want het opent eene periode voor onze betere kennis der verhouding tusschen vorst en onderdanen, en voor weldadige inmenging van 's gouvernements vertegenwoordiger om vorige misslagen der dynastie te verhoeden. Maar dan ook moeten dat regentschap en die inmenging niet zijn van te korten duur.

§ 13. *Het tijdsbestek voor het voorgeschreven onderzoek is veel te kort.*

De resident zal (blijkens pa 40 zes maanden na dato des besluits en overlijdens, zegge in Mei of Junij 1860) een omstandig rapport uitbrengen over: „de stemming en wenschen der *bevolking*, rijksgrooten en hoofden, aangaande „de *vervulling van den rijkszetel*, — de middelen om den onderdrukten „toestand des volks te verbeteren, — het gezag des gouvernements te „versterken, — de rust, orde en tevredenheid te bevorderen." Ik acht het volstrekt onmogelijk dat de resident voor zoodanig rapport, in zoodanig rijk, kompleete en bewezen degelijke bouwstoffen verzamele in zulk een tijdsbestek. Ik gis en hoop opregtelijk, dat de Indische regering *minder haast* zal zetten achter de appreciatie van en beslissing op het onder die omstandigheden te wachten rapport: over eene uitgebreide materie, welker onrijpe overweging leiden zou tot heropening eener periode van valsche toestanden tusschen het gouvernement, den vorst en de diverse bevolkingen des Ternataanschen rijks gedurende den ganschen leeftijd van den te benoemen sultan. Ik gis en hoop dat de Indische regering, ook na ontvangst van dat rapport, tijd zal weten te winnen: om den resident gelegenheid te geven, en zelfs aan te sporen, zich te vergewissen van de *politieke*, *ekonomische* en *statistische* toestanden (ik bezig die woorden hier niet in den zin der europeesche geleerden, maar zoo als de regering en hare ambtenaren ze praktisch in Indië verstaan), zich te vergewissen dan van die toestanden op *Halmahera*, *Makian*, de *Xulla's* de *Celebische* distrikten en, voorzooveel nog noodig, ook op *Ternate* zelf.

Daartoe heeft hij, behalve tijd en volmagt, ook noodig geld en transportmiddelen, om of zelf te reizen of een uitgekozen ambtenaar te laten reizen. Dit noodige zal hem zeker verstrekt worden. Misschien kan bij dat onderzoek eene handleiding te stade komen. De regering heeft in 1847 mijne aanteekeningen omtrent Halmahera (dezelfde die nu herdrukt zijn

in „Boeroe en de kolonisatie," met welwillendheid ontvangen. Daaraan ontbreekt zeer veel, omdat ik het stuk heb opgemaakt te Ternate met behulp van eenige alfoersche hoofden, die schoorvoetend ter mijner beschikking waren gesteld. Het land zelf te bereizen, met erkend doel en middelen van onderzoek, daaraan was toenmaals niet te denken. Maar, zoo als het stuk daar ligt, bevat het ten minste eene indeeling van stoffen en eene eerste som van gegevens, die een nader onderzoek kunnen vergemakkelijken, zoo minder voor de andere bezittingen, dan toch grootendeels voor Halmahera. — Eerst nadat hij, door eigene onderzoekingen of die van gekommitteerde ambtenaren, zich vergewist zal hebben van de bedoelde toestanden der bedoelde bevolkingen, kan de resident uitbrengen een *nader* en volledig rapport, gelijk de gouverneur wijsselijk verlangt, dat uitgebragt worde. En daarmede is, behalve de geregelde weg van onderzoek, ook *tijd* gewonnen.

§ 14. *Wenschelijke strekking van 's residents inmenging.*

Dien tijd zal de Indische regering welligt geschikt achten om de dorps- en distriksthoofden en ook de rijksgrooten te gewennen aan eene regelmatige inmenging van 's gouvernements vertegenwoordiger in alle die aangelegenheden, waarvan het welzijn en de politieke rust der bevolking afhangen; en welke, blijkens de geschiedenis van vroegeren maar vooral van dezen tijd, zonder die inmenging, niet zijn toe te betrouwen aan de ternataansche dynastie: omdat deze, zoowel door hare immer stijgende behoefte aan geld en door menigvuldige antecedenten, met of zonder haren wil, wordt voortgezweept op den weg van onderdrukking en uitzuiging des volks. Tot die aangelegenheden reken ik de kennisneming, des gevorderd ook de verbetering, en dan de handhaving, van het belastingstelsel; — de aanstelling van en het naauwlettend toezigt op het gedrag der ternataansche gouverneurs in de overzeesche bezittingen. — Voorts ook acht ik nuttig kennisneming van civiele en krimineele zaken welke van uit die bezittingen, bij het inlandsch regtsprekend ligchaam te Ternate, in appel worden gebragt. Eindelijk acht ik onmisbaar een legaal middel van aanraking tusschen den resident en de inheemsche hoofden der overzeesche bezittingen: niet om hem overal en altoos in huishoudelijke zaken te slepen, maar om een veiligheidsklep te stellen, opdat die hoofden zich direkt tot hem kunnen wenden als zij vruchteloos hebben aangeklopt bij het ternataansch gezag *). De aldus geregelde, en door ruime magt tot handelen versterkte, inmenging van den resident acht ik niet alleen noodig gedurende het bestaan van het tegenwoordig regentschap: ik acht het ook raadzaam dat zij, met of zonder nader traktaat, de *voorwaarde* worde, waarop een volgend sultan zal worden benoemd.

*) Zeg ik hier overtolligheden, dan verschoone men zulks. Het traktaat van 1824 heb ik bij mijn weten niet gezien, althans niet bestudeerd. Het is 18 jaar geleden dat ik te Ternate was; ik heb er niet gewerkt in het bestuur zelf; ik herinner mij niet dat destijds de resident in direkte aanraking was met de inheemsche hoofden van buiten Ternate: is dat tegenwoordig het geval dan vervalt de zinsnede waarachter dit * staat.

§ 15. *Eventualiteiten.*

Onder dien verstande, hecht ik aan de keuze des sultans niet meer dat primordiaal, dat *uitsluitend* belang. Valt hij wat meer of minder in de termen der legitimiteit, waaromtrent, te Ternate zelf, geen vaste begrippen schijnen te bestaan: de zaken zullen zich van lieverlede wel schikken als de resident duidelijke instruktiën heeft en ze met beleid en klem ten uitvoer legt. Het is waar, deze permanente inmenging, deze blijvende teugel op onderdrukking en uitzuiging, teleurgestelde dynastieke pretentiën ook, kunnen dezen of genen prins in gramschap ontsteken en tot verraad of oproer leiden. Wie kan de toekomst voorzien? Maar zeker is het, dat zulk een oproerling, in onzen tijd, niet meer de rol zou kunnen spelen van prins Noekoe in 1795, op wiens voorbeeld de gouverneur-generaal wijst op pag. 30. Daar bestaat stoomvaart. Er is een garnizoen te Ternate, dat, tegen het advies van den resident, denkelijk niet beroofd zal worden van zijn europeesch element; en dat, blijkens het schrijven van den militairen kommandant der Molukken, in geval van nood, versterkt kan worden met nog twee kompagnieën. De oproerling zou hoogstens te land of te water de rol kunnen spelen van Amir. Dat, zeker, zou al erg genoeg zijn. Doch gevaar voor gevaar, is het minder erg onze wapenen te wenden tegen zulk een oproerling, dan tegen eene door knevelarij en mishandeling tot wanhoop gebragte bevolking als die van Makian in 1849.

§ 16. *Nogmaals over de legitimiteit en 's gouvernements te doene keus.*

Ook is het mijne meening niet dat de eischen der legimieteit op den achtergrond zouden worden geschoven. Ik heb het debat aangaande de regte en zijlinie, hiervoren, naar mijn vermogen toegelicht. De resident zal, in de tegenwoordige omstandigheden, gevoeglijker dan ooit te voren, onderzoek kunnen doen naar het bestaan of niet bestaan van *beschreven* instellingen of oorkonden dienaangaande; en naar mondlijke overlevering: niet alleen bij prinsen en rijksgrooten, maar ook bij een aantal hoofden van minderen rang. En deze, op het eiland Ternate verkregene, narigten zal hij, ter gelegener tijd, kunnen toetsen aan de begrippen en overleveringen der inheemsche hoofden op de andere eilanden. Het zal hem tevens den langzamen maar veiligen weg banen om, volgens den op hem verstrekten last, zich bekend te maken met de *wenschen* der bevolking zoowel op die eilanden als op Ternate.

Het is nog minder mijne meening dat de Indische regering haar tegenwoordig regt tot *aanstelling* van den sultan uit de hand zou geven; dat zij het polynesisch beginsel van erfelijkheid in 't geslacht en verkiesbaarheid in den persoon openlijk zou laten toepassen door den adel des lands. Ik heb het slechts ontwikkeld, voor het geval, dat het dienstig werd geacht om eene duidelijke beteekenis en leiding te geven aan het 3e lid van het door den gouverneur der Molukken genomen en door den gouverneur-generaal bekrachtigd besluit waarbij den resident wordt gelast zijne „bijzondere aan-

dacht te vestigen op de stemming en wenschen der bevolking, grooten en hoofden aangaande de vervulling van den rijkszetel."

§ 17. *Het gouvernement tegenover de familie des overledene.*

Nu is er nog een teeder en moeijelijk punt. De gouverneur Goldman vestigt de aandacht der indische regering op de nooden en lasten van des sultans negentigjarige *poetrie*, en overige vrouwen, kinderen en kleinkinderen, gedurende den tijd dat er geen sultan zal zijn. Hij heeft de familie provisioneel in 't genot gelaten van de subsidie- of rekognitie-gelden welke het gouvernement aan den overledene zelven toelegde, ten bedrage van *f* 11200 's jaars. En de gouverneur-generaal schijnt dezen voorloopigen maatregel te hebben bekrachtigd. Voor het oogenblik was er welligt niets anders of beters te doen. Duurt het tusschenbestuur maar eenige maanden, en wordt de sultan gekozen in de *regte lijn*, dan kan die maatregel ten gunste der familie geen kwade gevolgen hebben ten opzigte van het rijk. Maar is, gelijk de resident Bosscher bepaald verklaart, elke benoeming in de regte lijn onraadzaam; is ook, zoo als ik vermeen, de duur van dat tusschenbestuur (om de in § 6 aangegevene redenen), èn voor het rijk èn voor het gouvernement wenschelijk niet voor eenige maanden, maar voor een paar jaar, — dan zie ik in die beschikking veel bezwaar. Ik zie er zelfs in een groot bezwaar indien, gelijktijdig met 's gouvernements subsidie, de familie in het genot komt, of blijft, van de *belastingen* welke de bevolking van Halmahera enz. aan het sultanaat opbrengt. Dan immers blijven al de leden dezer talrijke familie (ik meen 84) voortleven op den tegenwoordigen voet, en het wordt onmogelijk nu verandering te brengen in het gedacht belastingstelsel, dat *juist nu* het best kan worden onderzocht en verbeterd, en in zijn werking geregeld. Dat de *poetrie* zooveel mogelijk blijve in haar staat is billijk zoowel als betamelijk. Maar de poetrie kan eerstdaags haar gemaal volgen; en dat, na haar, ook al de andere prinsen en prinsessen in het gezamenlijk genot der subsidie en belastingen zouden blijven, dat is noch noodzakelijk noch raadzaam: zelfs dan niet, als de sultan gekozen werd in de regte lijn. Daarom vermeen ik dat, bij eventuëel overlijden der poetrie, er op nieuw beschikt dient te worden over het gebruik van de subsidie; — en dat al dadelijk des residents inmenging zich niet alleen uitstrekken moet tot onderzoek van het belastingstelsel, maar ook tot het gebruik van deszelfs opbrengst in natura en in geld: niet om er oppermagtig over te beschikken, maar om te zorgen dat de kommissie van bestuur het niet verkwiste, maar behoorlijk verantwoorde; om te zorgen ook dat er geene verpligte pensioenen in geld of in natura uit voortspruiten, welke de te benoemen sultan zou hebben te bestendigen. Geene hardvochtigheid drijft mij tot de hier geuite bezwaren. Ik weet, het is eene droevige bestemming prins of prinses te zijn in een onzer feodale indische rijkjes. Hoe langer een sultan regeert, hoe talrijker hun aantal en de wezenlijke behoeften van hun stand: hoe harder dan ook hun lot, als de man hun wordt ontrukt

onder wiens onmiddellijke verzorging zij stonden. Die prinselijke stand is een der wormen die knagen aan ons feodaal stelsel; en die worm is er geen om te worden vertreden. De Indische regering betoont zich dan ook immer milddadig bij sterfgevallen als dit. En de rede zegt: dat, in dit geval althans, het welbegrepen belang des gouvernements minder zal worden geschaad door eenige pensioentjes uit de indische schatkist, dan door pensioentjes, onbekend in aantal of grootte, uit een belastingstelsel buiten ons om, dat reeds tot zoo veel misbruik en schokken aanleiding gaf. Eene speciale reden tot milddadigheid ligt in het wijd verleden. De hollandsche landvoogd te Amboina bestuurde dat eiland eenmaal als *kimelaha*, zegge stedehouder, van den voorzaat van den nu overledene sultan; een ander zijner voorzaten werd door de Kompagnie gedwongen tot de extirpatie van den nagelboom: en daarmede ging langzaam te gronde het rijk, dat de bakermat onzer grootheid in Indië was. Het Ternataansche rijk is magtig gedaald in politieke beteekenis, maar niet in historische; en aan deze historische hechten zich de materiëele belangen der nagelaten betrekkingen des sultans.

§ 18. *Het rapport der staatskommissie ingesteld bij koninklijk besluit van Junij* 1857.

Bestaan er naauwe banden tusschen het gouvernement en de dynastie, dan bestaan ze evenzoo tusschen het gouvernement en de bevolking.

De staatskommissie, die in 1857 de eer had door uwe excellentie te worden voorgezeten, heeft een belangrijk deel van haar rapport gewijd aan de zedelijke en stoffelijke ontwikkeling der Buitenbezittingen in 't algemeen. Maar veel daarvan is, mijns inziens, in 't bijzonder van toepassing op de bevolkingen des Ternataanschen rijks in zijn tegenwoordigen toestand: als

Pag. 64. *Maatregelen* enz. lt. *d.*
" 65. *Voedingsmiddelen* (in dit geval de sagokultuur op den voorgrond en daarna de rijst).
" 67. *Verbetering van inlandsche industrie. Bekeering der heidenen* (op Halmahera).
" 68. *Schadelijke instellingen en gebruiken* (vampirisme en koppensnellen op Halmahera.)
" 69. *Djoedjoer.*
" 70. *Pandelingschap* (dat van Halmahera tot model ter navolging te stellen daar waar het niet kan worden afgeschaft.)
" 72. *Traktaten* (noodzakelijkheid om dat van Ternate van 1824 te herzien in *'t belang des volks*).

Naar gelang deze inzigten der staatskommissie tot verwezenlijking mogten komen, zou het welligt overweging verdienen om den Europeaan, en ook zijn afstammeling, die er geschikt toe is, misschien zelfs dezen of genen prins wien geld en beheer is toe te betrouwen, te bezigen als instrument om aan de volkswelvaart te arbeiden. Ik zeg als instrument en niet als einddoel zelf; want de eilanden zijn of te klein of te schraal bevolkt om

te denken aan landbouw- of industriëele ondernemingen op groote schaal, waaraan europeesch kapitaal en talent met vrucht zijn te besteden. Ik bedoel dus kleine ondernemingen, die in de eerste plaats ten oogmerk hebben de dadelijke voordeelen en toekomstige ontwikkeling des volks; en in de tweede plaats, voor den ondernemer, geen *fortuin* maar een ruim bestaan. En dan komt in aanmerking.

Pag. 81. *Geldelijke aanmoediging* al. 2. *Kleine voorschotten* (tusschen *f* 5000, en *f* 50,000 is speelruimte).

" 82/83. *Koffij*, *kakao*, *klappers*, *gom*, *hout*, *sago*.

" 84/84. *Vezel en verfstoffen*.

Geeft de Indische regering aan den gouverneur der Molukken te kennen dat zij acht heeft geslagen op zijn regtmatig betoog der oorzaken waarom, afgescheiden nog van de verkeerde handelingen der dynastie, de welvaart des rijks zoo bedroevend is gedaald; dat zij de geheele bevolking zoo veel mogelijk wil opbeuren, en het *eilandje* Ternate wil zien bloeijen als centrum van handel en bedrijvigheid voor de produkten die derwaarts, onder andere omstandigheden, van de eilanden kunnen aangebragt worden; noodigt zij hem tevens uit het rapport der staatskommissie in zijne algemeene strekking en speciaal op de hierboven aangehaalde passages te raadplegen, dan zal er door hem en den resident weldra een op onderzoek gegrond plan tot ontwikkeling en opbeuring in te wachten zijn.

§ 19. *Slot.*

Als résumé van mijn gevoelen omtrent de onderdeelen dezer aangelegenheid, zal ik mij nu refereren: ten aanzien van de legitimiteit aan § 6, 7: — van de keus eens sultans, aan § 16; — van het regentschap, aan § 9; — van de taak des residents aan § 10—14; — van de opbeuring der bevolking en hare welvaart aan § 18.

'S GRAVENHAGE,
13 April 1860.

T. J. WILLER,
Gepensioenneerd Resident.

Wij meenen de aandacht te mogen vestigen op de aanhalingen welke de schrijver in § 18 doet uit het rapport der staatskommissie van 1857, waarvan hij lid en de minister voorzitter was; weshalve het korter en beter was naar het rapport der staatskommissie over te wijzen dan in herhalingen of omwerkingen te vervallen. De aangewezene passages zijn evenwel voor de buitenbezittingen in 't algemeen en voor dat gedeelte der Molukken waarvan hier de rede is van zoo groot belang, dat wij gelooven onzen lezers een genoegen te doen door ze hier gedeeltelijk over te nemen; wij zeggen gedeeltelijk, omdat het rapport op pag. 71, ten aanzien van het pandelingschap, verwijst naar vier hoogst belangrijke nota's pag. 178—215 en alzoo van te groote uitbreiding om hier te worden overgenomen.

DE REDAKTIE.

Uittreksels uit het rapport der staatskommissie dd. 24 *December* 1857.

Voedingsmiddelen.

Vermeerdering van bevolking moet noodwendig en in de eerste plaats gepaard gaan met de aanhoudende zorg der regering tot vermeerdering van hare voedingsmiddelen en wel hier, waar het den Indischen Archipel geldt, van het hoofd-voedingsmiddel, de rijst. Op Java is de teelt van deze in tropische gewesten zoo bij uitnemendheid gewilde graansoort tot een hoogen trap van volmaaktheid opgevoerd. De graad van meerdere beschaving en welvaart der bevolking van dat eiland, welke, sedert de weder inbezitneming daarvan door het nederlandsch gezag, meer dan verdubbeld is, mag grootendeels aan die omstandigheid worden toegeschreven. Op de buitenbezittingen daarentegen is dit niet het geval, en op vele daarvan zelfs is de rijstkultuur, althans op besproeide velden (sawa's), nagenoeg onbekend. Vandaar dat jaarlijks aanzienlijke hoeveelheden rijst van Java naar sommige buitenbezittingen tot voorziening in hare behoeften verscheept werden, en nog, ofschoon reeds in verminderende mate, verscheept worden. In de laatste jaren is in dezen toestand echter veel verbetering gebragt. Het is namelijk tien jaren geleden dat jaarlijks zeer aanzienlijke hoeveelheden rijst van Java naar Sumatra's Westkust werden uitgevoerd. Gelijktijdig met de hervorming van de koffijkultuur in dat gouvernement, zijn door den toenmaligen gouverneur, in overeenstemming met de hoofden der bevolking, die men van het belang der zaak had weten te overtuigen, welberadene maatregelen tot uitbreiding der rijstkultuur genomen, met het gevolg, dat de invoer van rijst heeft opgehouden en reeds door een aanzienlijken uitvoer is vervangen. Soortgelijke pogingen zijn ook elders op Sumatra, in de residentie Palembang, zoomede in Menado, op Borneo en elders met goed gevolg aangewend. Naar het gevoelen der staatskommissie ligt de toekomst der ontwikkeling van de buitenbezittingen grootendeels in de zorg, dat er overvloed zij van voedingsmiddelen in eigen boezem, waaronder rijst, en in de hoogere streken de maïs, behalve de sagopalm in de Molukken, het meest in aanmerking komen.

Om zich hier meer bijzonder tot de rijst te bepalen, is de staatskommissie van oordeel, dat de meest geschikte middelen om dat doel te bereiken, in de navolgende bestaan:

1o. Te trachten Javanen, die met het aanleggen van waterleidingen uit rivieren, bergstroomen en beken en met het geheele werk der irrigatiën wel bekend en bedreven zijn (mantries) te bewegen om zich met hunne gezinnen en met een genoegzaam getal landbouwers naar hun aan te wijzen punten op de buitenbezittingen te verplaatsen, ten einde daar de natte rijstkultuur in te voeren en door hun voorbeeld der inheemsche bevolking tot leering te verstrekken. Bij de bekende gehechtheid van den Javaan aan zijn geboortegrond, zal het echter moeijelijk zijn hem tot die landverhuizing te bewegen, zoo men de voorwaarden dier verplaatsing, immers in

den beginne, niet zeer voordeelig maakt, waaromtrent echter de staatskommissie vermeent hier in geene bijzonderheden te moeten afdalen. Tot het op gelijke wijze invoeren der rijstkultuur en het koloniseren van sommige buitenbezittingen, zou ook in aanmerking komen het overbrengen van vrijwillige boegineesche kolonisten uit de rijkjes van Towadjoe en Loewoe, welke gezegd worden eene talrijke en voor dat doel zeer geschikte bevolking te bevatten.

2°. Te zorgen, dat ploegen en andere voor den te ontginnen grond geschikte landbouw-gereedschappen, en vooral het noodige ploeg- en trekvee, voorhanden zijn of naar behoefte ingevoerd worden.

Het spreekt van zelf, dat maatregelen van dezen aard niet duurzaam maar slechts tijdelijk moeten worden genomen. Is de natte rijstkultuur eenmaal onder de bevolking eener buitenbezitting bekend, en zijn de noodige middelen daartoe aanwezig, dan zal de leidende hand der regering niet meer noodig zijn.

Verbetering van de inlandsche industrie.

Een groot nut zou het hebben, wanneer geschikte pogingen werden gedaan om den inboorling bij de produktie van artikelen voor eigen gebruik door technische aanwijzingen een' beteren weg te doen inslaan. Verschillende takken zijner industrie worden op gebrekkige wijze uitgeoefend. De invoering van eenvoudige en min kostbare werktuigen voor het bereiden van olie, het vervaardigen van aardewerken, het bereiden van vezel- en verwstoffen en andere huishoudelijke bedrijven kon reeds dadelijk goedeninvloed hebben, wanneer men zich tevens beijverde het gebruik daarvan aan te bevelen en het voordeel aan te toonen, dat daarbij ontstaat.

Bekeering der heidenen (op Halmahera).

Een veel afdoend middel tot zedelijke en intellektuëele ontwikkeling der heidenen, vooral der dajahs, der battahs, der alfoeren, der boeddhisten enz., is gelegen in de verspreiding van het christendom onder hen. Wanneer de pogingen daartoe met oordeel, overleg, voorzigtigheid en gematigdheid worden aangewend; wanneer zij niet ten doel hebben naam christenen te maken, maar de christelijke deugden in het gemoed van den oosterling te doen kiemen; wanneer de verkondiging van het christendom gepaard gaat met de verkondiging van milde beginselen en met de invoering van gezag, en wanneer de strijd tusschen de beide groote deelen der christenkerk niet aanschouwelijk wordt voor den heiden, door even als thans aan de zendelingen voor het bekeeringswerk een' afzonderlijken werkkring aan te wijzen; wanneer bovendien de verkondigers van het christendom nuttig, maatschappelijk en eenig elementair technisch of praktisch onderwijs geven, of door geneeskundige hulp de bevolking tot zich trekken: dan voorzeker is dat middel zeer krachtig. De staatskommissie is daarvan zoo zeer doordrongen, dat zij niet aarzelt als haar gevoelen te uiten, dat, bij vesti-

ging van gezag onder de heidenen, in den regel, en behoudens de uitzonderingen, welke bepaalde omstandigheden mogten gebieden, de verspreiding van het christendom van regeringswege behoort te worden aangemoedigd niet alleen, maar ook geldelijk ondersteund; terwijl, waar geen feitelijk gezag in de heidensche landen bestaat of wordt ingevoerd, de regering zich tot eene toelating, waar zulks zonder gevaar voor de rust geschieden kan, moet bepalen. De ervaring, onder de alfoeren in de residentie Menado en onder de dajahsche bevolking in het binnenland der zuidkust van Borneo verkregen, heeft geleerd hoe weldadig daar de evangelisatie reeds heeft gewerkt; hoe bijgeloof, wreedaardige gebruiken, moordlust en onmatigheid voor dien beschavenden invloed geweken en hoe orde, tucht en arbeidzaamheid er door opgewekt zijn.

Schadelijke instellingen (vampirisme en koppensnellerij op Halmahera).

Door dien invloed zullen de pogingen van het gezag, om nadeelig werkende gebruiken of instellingen (adats) te hervormen, niet weinig bevorderd worden. Opgeklaarder denkbeelden zullen doen beseffen, dat het koppensnellen, avortement, het mencheneten en dergelijke barbaarsche gebruiken, welke nog niet overal uitgeroeid zijn, zondige daden tegen het Opperwezen en vergrijpen tegen den natuurgenoot zijn. Het nalaten van deze onmenschelijke gebruiken moet door het nederlandsche gezag strengelijk worden geboden en dit gebod krachtig worden gehandhaafd. Behalve die gebruiken bestaan er velerlei volksinstellingen, welke de regering door de meest gepaste middelen moet trachten te wijzigen.

Djoedjoer.

Ook op Sumatra en elders bestaat een gebruik, waardoor het sluiten van huwelijken en gevolgelijk zedelijke en stoffelijke ontwikkeling zeer wordt belemmerd. Het is de zoogenaamde djoedjoer of bruidprijs, ook bekend onder den naam van toehoer, welke door den bruidegom aan den vader der bruid, die hij wenscht te huwen, moet worden voldaan. Meestal is de jonge man niet in het bezit van zooveel geld of goed als noodig is om den bruidprijs te betalen. Het dilemma ontstaat dan voor hem, òf niet te huwen, òf zich voor toekomstigen arbeid te verbinden en dus tot pandeling te stellen. Dat door overreding op de afschaffing dezer gewoonte veel invloed kan worden uitgeoefend, is gebleken door de met goed gevolg bekroonde pogingen, in dien zin voor een tiental jaren door het toenmalig hoofd van het gewestelijk bestuur der residentie Palembang in het werk gesteld.

Het van lieverlede verminderen van den bruidprijs zal de eindelijke afschaffing bevorderen.

De staatskommissie is van oordeel, dat zulke pogingen op nieuw en voortdurend met beleid moeten worden aangewend, om den djoedjoer daar, waar die nog bestaat, af te schaffen, en bij wijze van overgangsmaatregel van lieverlede te verminderen.

Pandelingschap *).

Eene oude oostersche instelling is het pandelingschap. In beginsel en oorsprong in het noch onbillijk, noch onredelijk, dat een schuldenaar, die niet bij magte is geld of goed tot betaling zijner schuld te geven, tot aflossing daarvan zich tot arbeid verbinde. Maar in de toepassing van dit beginsel zijn zoo groote en vele misbruiken ontstaan, dat de pandelingen meest in eenen toestand verkeeren, welke aan dien van slavernij grenst.

Dit gewigtig moment in den maatschappelijken toestand der Indische maatschappij, is door de regering sedert lang met zorg behartigd. De daaromtrent ten jare 1822 gemaakte milde bepalingen, leveren van die bezorgdheid één bewijs uit de vele, die zouden kunnen worden bijgebragt. Daaraan is dan ook art. 118 van het ten jare 1854 wettelijk vastgestelde regeringsreglement gewijd. Algeheele afschaffing is daarbij ten doel gesteld, zoo als reeds die afschaffing op Java en Madura heeft plaats gehad. Waar de maatschappelijke toestand die afschaffing nog niet gedoogt, moet het pandelingschap bij algemeene verordening worden geregeld, doch ook daar is reeds het groote beginsel aangenomen, dat het niet op de kinderen des pandelings overgaat; eene heilzame bepaling, welker werking en toepassing, naar het eerbiedig oordeel der staatskommissie, niet mag afhangen van de dagteekening, welke de bedoelde algemeene verordening zal dragen; maar voor de regering een pligt, voor de kinderen van pandelingen een verkregen regt is, aanvangende met de dagteekening der afkondiging in Indië van het regeringsreglement.

De regeling van het pandelingschap, zal zij regtvaardig en billijk voor allen zijn, zal zij in bestaande toestanden en behoeften geene te plotselinge en gevaarlijke verandering veroorzaken, zal moeijelijker zijn naarmate die toestanden en behoeften op alle bezittingen niet dezelfde zijn, maar onderling in groote mate verschillen.

Traktaten.

De tot dusverre aangewezen belemmeringen, welke de zedelijke en stoffelijke ontwikkeling der inlandsche bevolking in den weg staan en de middelen daartegen aan te wenden, zijn als van vrij algemeene toepassing op al de buitenbezittingen te beschouwen. Maar onder deze doen zich meer bepaaldelijk twee verschillende kategorieën voor, te weten: de landen onder direkt en die onder indirekt bestuur van het nederlandsch gezag. In de eersten heeft dat gezag meer de vrije hand; in de laatsten is het gebonden door de regten van inlandsche vorsten, leenmannen of hoofden; — regten, welke met meerdere of mindere juistheid en volledigheid door traktaten en regelingen afgebakend zijn. De staatskommissie zal een oogenblik hierbij stilstaan. Gaat men de geschiedenis na der verdragen met inlandsche vorsten, sedert de eerste vestiging der Nederlanders in den Indischen Archipel,

*) Zie in het Rapport de daarachter gedrukte vier Nota's.

gesloten, dan bevindt men, dat naar gelang deze laatsten daar meer invloed erlangden, of naarmate zij die vorsten beschermden of in de gelegenheid waren hun diensten te bewijzen, maar vooral wanneer zij de overwinning in den oorlog behaald hadden, de verdragen meer en meer de nederlandsche souvereiniteit hebben bevestigd en de betrekkingen tusschen het nederlandsch gouvernement en die vorsten, aanvankelijk op den voet van gelijkheid, ten aanzien van het groote meerendeel in de verhouding van suzerein tot leenman hebben gebragt.

Het behoeft naauwelijks betoog, dat bij het groote verschil van onderwerp en gegevens, er ook een groot onderscheid bestaat tusschen inhoud en strekking van de verschillende overeenkomsten. Hetgeen ten aanzien van den een wenschelijk en bereikbaar is, kan bij den anderen òf niet nuttig, òf niet zonder onregt of overmagt verkrijgbaar zijn. Ook hier geldt de gulden regel, dat eene eerlijke staatkunde op den duur de beste is, en dat *regt* niet aan belang mag worden opgeofferd. Hieruit volgt, dat niet alle verdragen dezelfde bepalingen kunnen inhouden, en dat vaak het wenschelijke, dat op het oogenblik niet bereikbaar is, tot gelegener tijd moet worden uitgesteld.

Ondertusschen mag de staatskommissie het hier niet onvermeld laten, dat in den lateren tijd en vooral in de laatste jaren, de tot stand gebragte verdragen eene reeks van de meest heilzame bepalingen bevatten, niet alleen om het nederlandsche gezag te bevestigen en uit te breiden, maar ook om de zedelijke en stoffelijke ontwikkeling der volkeren van den Indischen Archipel te bevorderen en hen voor geweld en onderdrukking te behoeden. Van den anderen kant moet niet onvermeld blijven, dat er nog verdragen bestaan, welke in dit opzigt nog veel te wenschen en te verrigten overlaten. De staatskommissie acht het hier de plaats niet, in meer bijzonderheden ten aanzien der koloniale politiek te treden. Zij acht in dit opzigt hare taak genoegzaam vervuld, wanneer zij de punten aanwijst, waarnaar bij elke gepaste gelegenheid met goed overleg en met vasthoudendheid behoort te worden gestreefd. Om daartoe te geraken, volge de regering slechts met vasten tred den in de laatste jaren ingeslagen weg, teneinde de hier en daar reeds verkregen gunstige toestanden meer en meer algemeen te maken; voorts tot regel aannemende, dat behoort getracht te worden, alles wat hiervoren als nuttig en wenschelijk tot ontwikkeling van beschaving en welvaart is aangewezen, ook zooveel mogelijk te verkrijgen daar, waar het nederlandsche gezag niet direkt wordt gevoerd.

Eindelijk hebben wij (de redaktie dezes tijdschrifts) lektuur bekomen van een brief gerigt aan het departement van koloniën dd. 16 Mei 1860, waarin de steller der Memorie over de aangelegenheden van Ternate de redenen aangeeft waarom hij vermeende dat stuk niet te mogen eindigen met een geformuleerd advies; — maar na daartoe nader uitgenoodigd te zijn volgend advies gaf:

1o. Aan de indische regering de tevredenheid des opperbestuurs te ken-

nen te geven, dat zij voorzigtiglijk is terug gekomen op haar besluit van 4 Nov. 1858, waarbij Pangeran Mohammad Jassien tot troonsopvolger werd aangewezen; en genoegen heeft genomen met het door den gouverneur der Molukken ingestelde provisioneel bestuur.

2o. Dat dit provisioneele bestuur dienen moet niet alleen om de algemeene wenschen aangaande de troonsopvolging aan 't licht te brengen en de toestanden der verschillende bevolkingen des rijks duidelijk te leeren kennen; maar ook om, zoowel de prinsen of rijksgrooten ter hoofdplaats, als de ternataansche en inheemsche hoofden der andere eilanden te gewennen aan direkte en vruchtbare inmenging van het nederlandsch gezag: voor al hetwelk een tijdsbestek van zes maanden, of zelfs een jaar, dezerzijds, veel te kort is voorgekomen, weshalve tot de benoeming van eenen sultan niet moet worden overgegaan vóór dat beide bovengenoemde intentiën geheel of grootendeels zijn verwezenlijkt.

3o. Dat het al verder in de intentiën des opperbestuurs ligt, voor het ternataansche rijk, de wenken te volgen van de staatskommissie van 1857 ter opbeuring van volkswelvaart.

4o. Dat de memorie van 13 April aan de indische regering in afschrift ter kennisname en overweging worde aangeboden; met vrijlating daaruit aan den gouverneur der Molukken en den resident van Ternate zoodanige mededeelingen te doen, als zij raadzaam zal achten.

'S GRAVENHAGE,
Mei 1860.

T. J. WILLER,
Gepensioeneerd Resident.

INDISCH GENOOTSCHAP.

ALGEMEENE VERGADERING VAN 30 MEI 1864.

Algemeen verslag van het Genootschap over 1863—1864. — Bespreking van de nieuwste wijziging der gouvernements suikerregeling.

Voorzitter: de heer Mr. G. M. van der Linden.

De *Voorzitter* deelt mede:

1º. Dat het bestuur besloten heeft het verslag der kommissie, in de vorige vergadering ter tafel gebragt omtrent de spoorweg-aanvrage der heeren Banck c. s. onmiddellijk te doen drukken. Daar die arbeid nog niet geëindigd is, is het bestuur niet in de gelegenheid geweest te overwegen welk voorstel omtrent die aanvrage aan het oordeel der vergadering behoort te worden onderworpen.

2º. Dat het bestuur ook besloten heeft eerst later een voorstel te doen omtrent het zenden van afgevaardigden naar het te Amsterdam te houden internationaal kongres tot bevordering der sociale wetenschappen, daar dit kongres eerst in de laatste helft van September bijeenkomt.

3º. Dat het in de vorige algemeene vergadering vastgestelde adres omtrent de heerediensten den minister van koloniën is toegezonden.

De *Voorzitter* brengt namens het bestuur verslag uit over den staat en de werkzaamheden van het Genootschap gedurende het afgeloopen werkjaar. Dit verslag luidt aldus:

Algemeen verslag van het Genootschap.

Het bestuur acht het overbodig in bijzonderheden te herinneren wat door het Genootschap in het afgeloopen werkjaar is verrigt. De in druk uit-

gegeven verslagen doen toch de werkzaamheden voldoende kennen, zoodat wij ons kunnen bepalen bij de mededeeling, dat, gedurende de wintermaanden, bijna maandelijks eene algemeene vergadering is gehouden, waarop onderwerpen van aktuëel belang werden behandeld, als: de regeling der gouvernements suikerkultuur; de behoefte aan regeling van de kultuuraangelegenheden; de noodzakelijkheid eener afscheiding in de koloniale begrooting van de soevereine en handelsuitgaven en inkomsten; de bevordering der kennis hier te lande omtrent de overzeesche bezittingen; het individuëel grondbezit op Java; de heeredienstpligtigheid, en de regeling der arbeidsloonen naar de wet van vraag en aanbod.

Wat de huishoudelijke aangelegenheden van het Genootschap betreft, meent het bestuur bij de volgende punten te moeten stilstaan.

1o. *Het bestuur.* — In de algemeene vergadering van 30 Mei des vorigen jaars zijn de heeren D. van Aalst, G. H. van Soest en J. Boudewijnse, aan wie, volgens den rooster, de beurt van aftreding was, op nieuw tot leden van het bestuur gekozen.

2o. *Het lidmaatschap.* — Op 1o Mei 1863 telde het Genootschap 9 eereleden, 2 korresponderende leden en 146 gewone leden. Het getal gewone leden is gedurende het afgeloopen werkjaar, zoo door genomen ontslag als door overlijden, verminderd met 12. Daarentegen zijn door het bestuur 16 leden aangenomen, zoodat het getal gewone leden op 1o Mei 1864 bedroeg 150.

3o. *De financiën.* — Uit de rekening, die door den heer Canter Visscher, als penningmeester van het Genootschap, is ingediend en aan de goedkeuring der algemeene vergadering zal onderworpen worden, blijkt dat de ontvangsten van primo Mei 1863 tot ultimo April 1864 hebben bedragen *f* 1192.—. Daar bijgevoegd het saldo der vorige rekening, ad *f* 954.34, verkrijgt men een bedrag van *f* 2146.34. De uitgaven hebben beloopen eene som van *f* 2021.28, zoodat ultimo April van dit jaar nog een voordeelig saldo in kas was van *f* 125.06. Aan achterstallige kontributiën was op dit tijdstip nog verschuldigd een bedrag van *f* 292, welke som, gevoegd bij het saldo in kas, evenwel niet geheel voldoende zal zijn om de nog loopende pretentiën te voldoen, daar het bestuur zich dit jaar ten behoeve der Bibliotheek van het Genootschap zeer belangrijke uitgaven heeft moeten getroosten.

4o. *De bibliotheek.* — Van de negotiatie voor de boekerij, ten bedrage van *f* 1440.—, zijn dit jaar uitgeloot 12 aandeelen, ad *f* 40.—. Die schuld is dus verminderd met een bedrag van *f* 480.—. Ofschoon het bestuur voornemens is die aflossing zoo krachtig mogelijk voort te zetten, gelooft het evenwel niet, met het oog op de nog in te dienen rekeningen, dit jaar wederom die schuld met een derde gedeelte te kunnen verminderen.

In den aanvang van 1864 is aan de leden rondgezonden een nieuwe, systematisch geordende katalogus der bibliotheek. Daar door de geschenken zoo van het departement van koloniën als van maatschappijen en partikulieren, door het doen van aankoopen op auktiën en het jaarlijks overnemen der

boeken van het hier ter stede gevestigde Indische leesgezelschap, de boekverzameling aanmerkelijk uitbreiding had erlangd, was een nieuwe katalogus eene behoefte geworden. Het drukken van dien katalogus, het aanschaffen van werken, die in eene boekerij als de onze niet mogten ontbreken en het vervangen der oude zeer onoogelijke boekenkasten door nieuwe, moest noodwendig groote uitgaven na zich slepen. Het bestuur heeft evenwel gemeend dat het Genootschap zich die uitgaven moest getroosten, ten einde daardoor eene nog geenszins volledige maar toch hoogst belangrijke verzameling voor de raadpleging der leden geschikt te maken.

Sedert de uitgave van den katalogus zijn weder vele werken ingezonden of aangekocht, zoodat het waarschijnlijk in het volgende jaar reeds noodig zal zijn een supplement uit te geven.

Namens het Bestuur van het Indisch Genootschap.
VAN DER LINDEN, *Voorzitter.*
J. BOUDEWIJNSE, *Sekretaris.*

De *Voorzitter* onderwerpt aan het oordeel en de goedkeuring der leden de rekening en verantwoording van den penningmeester over het werkjaar 1863—64. De in de vorige vergadering benoemde kommissie tot onderzoek dier rekening, heeft schriftelijk berigt dat zij die in orde bevonden heeft.

Op voorstel des Voorzitters wordt thans die rekening goedgekeurd en den penningmeester dank betuigd voor zijn gehouden beheer.

De *Voorzitter* stelt voor de in het vorige jaar uitgeloten aandeelen der negotiatie voor de boekerij, zijnde de nummers 3, 4, 11, 19, 22, 25, 30, 31, 32, 33, 34, en 36, te vernietigen.

Hiertoe wordt besloten. De aandeelen met de daarbij behoorende onverschenen koepons worden vervolgens vernietigd, na verifikatie door twee leden.

De *Voorzitter* verzoekt de vergadering over te gaan tot het kiezen van drie leden voor het bestuur. Volgens den rooster is de beurt van aftreding aan de heeren de Serière, Bekking en Bleeker.

De heer *de Serière.* Verleden jaar reeds heb ik mijn wensch te kennen gegeven om als lid van het bestuur af te treden. Op den leeftijd, dien ik thans bereikt heb, ben ik niet meer in staat als vicepresident zoodanig werkzaam te zijn als vroeger misschien het geval zou kunnen geweest zijn en als ik thans nog zou wenschen. Er zijn een aantal mannen in ons midden, die lust, kracht en opgewektheid bezitten om in het belang van Indië werkzaam te zijn. Ik verzoek dus de leden mij niet meer als lid van het bestuur te herbenoemen.

De *Voorzitter* betuigt het leedwezen der vergadering over het verlangen, door den heer de Serière geuit om niet meer als vicepresident in aanmer-

king te komen en tracht te vergeefs den heer de Serière op dat besluit te doen terugkomen.

Bij meerderheid van de aanwezige leden worden de heeren *de Serière*, *Bleeker* en *Bekking* tot leden van het bestuur en de heer *Bleeker* tevens tot *vicepresident* benoemd.

Bespreking der nieuwe wijziging van de gouvernements-suikerregeling.

De heer *Bekking*. Ik wensch de aandacht der vergadering in te roepen voor eene zaak van groot aktuëel belang. Ik bedoel een besluit der Indische regering tot wijziging der suikerregeling; een besluit ons door het *Bataviaasch Handelsblad* van 29 Maart (Mail-editie) bekend gemaakt.

Ik lees in dat blad het volgende:

„Bij gouvernementsbesluit van 8 Maart 1864 n°. 30 is bepaald, dat art. 18 (vroeger art. 17) der nieuwe suikerregeling zal aangevuld worden (het ware beter geweest te zeggen: gewijzigd) als volgt:

„Alle personen, die zich als vaste arbeiders op de fabriek van den ondernemer verbinden, zullen, zoo lang de verbindtenis duurt, in den maaltijd vrij zijn van *alle verpligte diensten* (dat zijn dus heerediensten).

„De ondernemer zal van deze vrijwillige arbeiders (zegge vrijwillige) registers houden en ieder hunner een bewijs van hunne verbindtenis uitreiken. Hij is onderworpen aan het toezigt van het hoofd van gewestelijk bestuur, ten einde de vrijgestelden na afloop hunner verbindtenis zich niet aan de verpligte diensten onttrekken."

Tot toelichting hiervan dien ik er op te wijzen dat in art. 17 der suikerregeling was bepaald dat de suikerfabriekanten gehouden zouden zijn om geheel uit eigen middelen in de behoefte aan fabriekarbeiders te voorzien, zoodat het gouvernement geen gedwongen arbeiders meer zou behoeven te leveren.

Ofschoon sedert jaren het grootste deel van dien fabriekarbeid door vrije arbeiders werd verrigt, zooals bewezen wordt door het bekende rapport der suikerkommissie, zijn toch alle fabriekanten, op één na, bevreesd geweest de suikerregeling aan te nemen, met het oog op de bepaling van art. 17. De suikerregeling zou dus, ware zij ongewijzigd gebleven, geene toepassing hoegenaamd hebben kunnen erlangen. Het schijnt mij toe dat de minister van koloniën daarom een middel heeft trachten te vinden om die regeling evenwel te handhaven en in te voeren. Dit middel heeft men gevonden in den maatregel, dien ik zoo even mededeelde. Ik geloof niet dat er nu één fabriekant gevonden zal worden, die nog weigeren zal de regeling aan te nemen.

Maar wanneer ik nu beweer, dat door dit besluit de mogelijkheid is geopend om de suikerregeling in toepassing te brengen, dan geloof ik daarmede ook *al* het nut te hebben genoemd dat het gouvernement van dezen maatregel kan verwachten. Voor de fabriekanten zal de maatregel veel nut kunnen opleveren, maar niet voor het gouvernement.

Het doet mij inderdaad leed verpligt te zijn in dergelijken, afkeurenden zin te moeten spreken over eene handeling der regering, niet alleen omdat

ik ongaarne tegenover de tegenwoordige regering in oppositie kom, maar ook omdat ik door zóó te spreken geenszins mijn belang zal bevorderen. Maar ik heb mij afgevraagd: mag dit eene reden zijn om te zwijgen, wanneer men van oordeel is, dat het belang en het goed regt der Javasche bevolking spreken eischt? Ik meen, neen. Het belang van derden mag nimmer aan een gevoel van délicatesse voor een voormalig vriend ten offer worden gebragt. En al zou men willen zeggen dat het beter is dat ik de laatste ben onder de aanvallers, zoo verklaar ik gaarne de eerste te zijn waar het geldt de verdediging der belangen van de inlandsche bevolking op Java, vooral wanneer die belangen met die van Nederland in overeenstemming zijn te brengen.

Daarom meen ik te moeten wijzen op de gevolgen, welke, naar mijn oordeel, deze ingrijpende handeling ontwijfelbaar hebben zal.

Uit de gedachtewisseling, die wij nog kort geleden onder ons hielden over het stelsel van heerediensten, zooals dit thans nog op Java wordt gehandhaafd, is het duidelijk gebleken dat art. 57 omtrent dat stelsel een gebiedend voorschrift bevat. Dit artikel behelst het volgende: „In elk gewest worden de aard en duur der persoonlijke diensten, waartoe de inboorlingen verpligt zijn, de gevallen waarin en de wijze en voorwaarden waarop zij kunnen worden gevorderd, door den gouverneur-generaal geregeld, *in overeenstemming met de bestaande gebruiken, instellingen en behoeften.* De *verordeningen*, die persoonlijke diensten betreffende, worden *in elk gewest*, om de *vijf jaren*, door den gouverneur-generaal herzien met het doel om daarin trapsgewijze de *verminderingen* te brengen, bestaanbaar met het algemeen belang."

Dit artikel is, zoowel voor den gouverneur-generaal als voor den minister verbindend en beheerscht geheel het onderwerp dat hier ter sprake is. Ik meen dus veilig te gaan wanneer ik naar dit voorschrift de laatste regerings-handeling beoordeel.

Wanneer wij nu zien dat bij het besluit van den gouverneur-generaal aan een groot deel van de Javasche bevolking wel is waar tijdelijk, maar eene tijdelijkheid die jaarlijks terugkeert en telkens 3, 4 à 6 maanden duren zal, vrijstelling van het vervullen van *alle* heerediensten gegeven wordt, waardoor het deel der bevolking, dat die vrijstelling niet ontvangt een *dubbelen* last zal te dragen hebben, dan, dunkt mij, ligt de vraag voor de hand: is de bepaling van dit besluit in overeenstemming met „bestaande *gebruiken*, *instellingen* en *behoeften*?" Is men hier getrouw gebleven aan het beginsel van trapsgewijze vermindering? Ik geloof niet dat iemand die vragen in toestemmenden zin zal kunnen beantwoorden. Vooral geloof ik dat men verkeerd zou doen een toestemmend antwoord te verwachten van dat deel der bevolking, dat nu met een dubbel aandeel in de heerediensten zal begunstigd worden.

Wanneer men verder let op de tweede alinea van art. 57, dat voorschrijft eene *vijfjarige* herziening *in elk geval* der *verordeningen*, die de persoonlijke diensten betreffen, dan geloof ik dat het moeijelijk zal zijn de

wettigheid van het besluit te verdedigen. Bij dit besluit is immers sprake noch van *gewestelijke* noch van *vijfjarige* regeling. Het medegedeelde besluit bedoelt niets anders dan de wijziging van een *artikel* in een *kontrakt*, dat het gouvernement met een suikerfabriekant voor den tijd van *tien jaren* zal sluiten, en dat is iets geheel anders dan de *verordening* door de wet bedoeld. Hoe men overigens dien maatregel in overeenstemming zal kunnen brengen met de regeling, die volgens het regeringsverslag voor de heerediensten gemaakt is en hoe de minister van koloniën nu nog het voorschrift zal kunnen handhaven — een voorschrift dat ik geheel toejuich — nog kort geleden door hem gegeven, waarbij een maximum van dagen wordt gesteld, waarboven niemand het regt zal hebben van de Javaansche bevolking heerediensten te vorderen, verklaar ik niet te begrijpen.

Ik verzet mij evenwel minder tegen het voorregt dat aan de gouvernements suikerfabriekanten wordt geschonken, maar ik heb vooral bezwaar tegen het nadeel, dat ik van dezen maatregel verwacht voor de vrije suikerindustrie. De tegenwoordige minister van koloniën, sprekende over de suikerkultuur, erkende in de zitting van 4 December 1862, bij de behandeling der staatsbegrooting voor het jaar 1863 „*dat het regeringsreglement* „*voorschrijft te streven naar vrijen arbeid. Zou er nu* — vroeg hij toen — „*niet een systeem uit te denken zijn, waarbij men, vooralsnog, behield de* „*beschikking over den grond, doch losliet den dwang van den arbeid, om ein-* „*delijk te komen tot het eenige ware stelsel: geheele vrijheid van beschikking* „*over den grond en vrijheid van arbeid, geregeld door vraag en aanbod?*" Daargelaten nu eene tegenstrijdigheid, die hierbij schijnt te zijn ingeslopen, daar het behoud van beschikking over den grond geene beteekenis meer heeft, wanneer daarmede gepaard moet gaan loslating van den dwang van den arbeid, zoo geloof ik toch dat wij allen gaarne het beginsel willen onderschrijven, zoo als het door den minister werd bedoeld. Let ik nu echter, met dit beginsel voor oogen, op de suikerregeling, door dezen minister in 1863, dus posterieur aan zijne theorie-ontwikkeling gemaakt, dan moet ik toch betuigen dat in die regeling zweem noch schaduw te vinden is van het schoone beginsel, door hem verkondigd. Maar vooral is het besluit van den gouverneur-generaal met dit beginsel teneenenmale in strijd. De vrije suikerindustrie wordt door dit besluit zoozeer bedreigd, dat, wordt het besluit gehandhaafd, men kan verwachten, dat weldra niets meer van die industrie op Java zal overblijven. De bevolking, die steeds, ondanks alle tegenwerking, voor die vrije industrie is blijven werken, zal nu belast worden met een dubbel aandeel in de heerediensten. Zij zal, behalve het deel dat zij zelve reeds moet verrigten, nog moeten vervullen de heerediensten van hen, die arbeiden in de gouvernements-suikerfabrieken. En zou het nu zoo te verwonderen zijn dat die dubbel belaste personen de vrije industrie in den steek zullen laten en zich laten medeslepen door den stroom, die zich zal rigten naar de gouvernements-suikerfabrieken, om dáár uit handen van de fabriekanten het bewijs te ontvangen dat hen vrijstelt van de verpligting tot het verrigten van die hatelijke heerediensten? Mij

dunkt, dit is zoo weinig twijfelachtig, dat men zulks bij eenig nadenken met mathematische zekerheid had kunnen voorzien. De vrije industrie zal dus niet alleen door het gouvernement, in strijd met de letter van de wet, die aanmoediging en bescherming wil, maar ook door de bevolking aan haar lot overgelaten worden. Ik wenschte dat ik mij bedroog, maar ik verwacht dat deze maatregel het einde zal zijn van het tijdvak, dat nog kon getuigen van trouw aan het regerings-reglement. Reeds hebben wij gezien dat vijf ondernemers in Cheribon hunne industrie hebben opgegeven, omdat zij niet langer den kamp konden volhouden tegen de magthebbenden in Indië, die luide het anathema over hunne industrie hebben uitgesproken. Maar nu voorzie ik dat gelijk lot alle vrije suikerondernemingen op Java wacht. Die vrije kultuur zal dus vernietigd worden door een maatregel, waardoor de gouvernements-suikerfabriekanten worden bevoordeeld op eene wijze, als waarvan onder het bestuur van de konservatieve partij geen tweede voorbeeld te vinden is. En dit zal plaats vinden onder een bestuur dat openlijk vrijgevige beginselen verkondigt, maar voor de toepassing daarvan terugdeinst om die op de lange baan te schuiven. Het is mij waarlijk onverklaarbaar hoe men de verantwoordelijkheid van dien maatregel op zich durft nemen.

Het voordeel daarvan zal, gelijk ik zeide, uitsluitend genoten worden door de gouvernements-suikerfabriekanten. Het nadeel daarentegen zal geleden worden door de bevolking, maar ook eenigzins door den staat. Immers ten wiens behoeve wordt die vrijstelling gegeven? Ten behoeve van den staat? Dan zou de maatregel zich tot zekere hoogte nog laten verklaren. Neen, zij zal uitsluitend gegeven worden ten behoeve van de gouvernements-suikerfabriekanten. En wie zal den last en de kosten daarvan dragen? De staat? Het zou billijk zijn wanneer de staat goed vindt zoodanige vrijstelling te verleenen.

Maar neen, de lasten zullen uitsluitend worden gedragen door de bevolking. Men geeft dus aan de gouvernements-suikerfabriekanten een geschenk, niet uit het ruime batig slot, maar uit de slecht gevulde beurs van den Javaan en put daaruit zelfs met vrijgevige hand. Ik geloof niet dat dit in het belang kan zijn van den staat.

Bovendien zal die maatregel nog eene vernietigende werking uitoefenen op den vrijen arbeid in de gouvernements suikerfabrieken. De fabriekanten, die wij het vooordeel hebben in ons midden te zien, zullen mij niet tegenspreken, wanneer ik beweer dat het der regering jaren lang zorg en moeite gekost heeft om het eindelijk zoo ver te brengen dat men in het rapport omtrent de suikerkultuur kon nederschrijven: verreweg het grootste gedeelte van den fabriekarbeid wordt door vrijwilligers verrigt. Wij herinneren ons den tijd dat het gouvernement dagelijks aan slechts één fabriek 400, 800, 1200, ja 1500 arbeiders moest leveren tegen gering loon. De bezwaren, daaraan verbonden, hebben het gouvernement genoopt het beginsel aan te nemen van vrijen arbeid. Dit beginsel zou verder uitbreiding hebben kunnen erlangen, wanneer nu niet onverhoeds

een spaak in het wiel werd gestoken. Met den vrijen arbeid in de fabrieken zal het nu ook plotseling gedaan zijn. Honderde arbeiders zullen zich nu wel op de gouvernements fabrieken aanbieden. Daarbij zal echter niet gelden de wet van vraag en aanbod, hetgeen de tegenwoordige minister als zoo wenschelijk beschouwde, maar hier zal uitsluitend de prikkel zijn de vrijstelling van heerediensten. Het loon, dat daarenboven nog bedongen kan worden, daarop zal, bij zoo groot voordeel, geen acht worden geslagen. De vrijstelling van die drukkende diensten zal de premie zijn, die het gouvernement uitlooft om vrijen arbeid in de fabrieken uit te lokken. Het ligt voor de hand dat niet één suikerfabriekant in het vervolg nog met goed beloonde vrije arbeiders zal werken. De inlanders zullen zich bij honderden aanmelden om tegen half loon, ja misschien voor niet te werken, alleen om daardoor vrijgesteld te worden van de heerediensten. En dat zal het einde zijn van allen vrijwilligen arbeid in de gouvernements fabrieken.

Ik wijs er ook op dat door den nieuwen maatregel eene ruime gelegenheid wordt opengesteld voor de fabriekanten tot het plegen van misbruiken. Wij weten dat velen zich daaraan niet schuldig zullen maken, maar niemand zal toch ook durven garanderen dat er geene misbruiken zullen plaats vinden. De gelegenheid wordt toch geopend, zonder dat men eenige kontrôle kan uitoefenen, om meer arbeiders in te schrijven als werkzaam op de fabriek dan noodig zijn voor den arbeid, ten einde langs dien weg vrijstelling te verleenen van alle heerediensten aan wie de fabriekanten zullen goedvinden, want ieder Javaan zal slechts behoeven ingeschreven te zijn en daarvan een bewijs behoeven te bezitten om zeker te zijn geen heerediensten te moeten vervullen, en dat zal voor de suikerkontraktanten het gereede middel zijn om zich aangenaam te maken bij hoofden en bevolking.

Ik spreek nu nog niet van de deur, die wordt opengesteld om geldelijk voordeel te behalen. Ik hoorde dezer dagen daarop door een fabriekant wijzen. Als deze maatregel toepassing erlangt — zeide hij — dan wordt mij de gelegenheid gegeven ruim geldelijk voordeel te behalen, want het bewijs van ingeschreven te zijn als fabriekarbeider heeft voor de bevolking meer waarde dan voor ons een effekt.

Ik vraag dus, wat kan men anders van dezen maatregel verwachten dan de grootst mogelijke verwarring en vernietiging van de vrije suikerkultuur? Voor eenige jaren, toen men er op uit was den wezenlijk vrijen arbeid te vernietigen, zou misschien de nieuwe uitvinding een grootkruis waard geweest zijn.

Waaraan het gouvernement de bevoegdheid ontleent om zoodanige uitgebreide vrijstelling van lasten te geven, heb ik niet kunnen ontdekken. In onze grondwet vind ik een tegenovergesteld beginsel neêrgeschreven. Nu geef ik toe dat dit beginsel niet in Indisch regeringsreglement is opgenomen, maar daarin vind ik toch ook geen artikel, waarbij zoodanige bevoegdheid wordt verleend.

Wat is ten aanzien der vrijstelling van lasten de feitelijke toestand in Indië? Nu en dan wordt door de hoofden in hun belang of dat van ande-

ren vrijstelling van lasten verleend om daarmede voordeel te behalen. Maar bij ontdekking van dergelijke handelingen worden de hoofden door den bevoegden strafregter zwaar gestraft. En wat zullen nu diezelfde hoofden ter hunner verdediging aanvoeren, wanneer zij zich in het vervolg op nieuw aan dergelijk vergrijp schuldig maken? Zullen zij zich niet beroepen op de handelwijze der regering?

Hoe ik dus de zaak wend, nergens vind ik een wettigen grond voor dit besluit.

Ik geloof niet noodig te hebben nog meer van de nadeelige gevolgen op te sommen, welke deze handeling onvermijdelijk zal na zich slepen. Vooral zou het te veel tijd kosten om nog verder aan te toonen, hoezeer daarbij is afgeweken van de beginselen door dezen minister verkondigd, maar ik meen genoeg gezegd te hebben om te bewijzen dat de maatregel is onwettig — het woord is hard, maar ik weet geen beter om mijn gevoelen juist uit te drukken —; dat die is onstaatkundig en onbillijk tegenover de vrije suikerindustrie, en vooral onregtvaardig en drukkend voor de inlandsche bevolking. Ik geloof dat men moeijelijk het bewijs van het tegendeel zal kunnen leveren.

Indien mijne beschouwing juist is, dan blijkt op nieuw dat men met de beste bedoelingen tot het handhaven van regt en onpartijdigheid, vervallen kan tot het plegen van onregt en partijdigheid. Met het oog op dit alles ben ik van oordeel dat deze maatregel moet ingetrokken worden. Het is, mijns inziens, onmogelijk dat onder een bestuur, dat vrijzinnige beginselen huldigdt en verkondigt, een dergelijke handelwijze toepassing kan erlangen. Het ligt op den weg van het Genootschap eene krachtige poging te wagen om het opperbestuur te bewegen dezen maatregel te vernietigen. Daartoe reken ik op de ondersteuning der vergadering.

De heer *Robidé van der Aa*. Ik heb met genoegen gezien dat de heer Bekking dit belangrijk onderwerp ter sprake heeft gebragt, maar ik wensch toch eene enkele opmerking te maken, die misschien op den loop van het debat invloed kan hebben.

Toen ik in de bladen het door den heer Bekking bedoelde besluit van den gouverneur-generaal las, ontving ik daarvan, even als hij, den indruk, dat het hier geldt eene vrijstelling van heerediensten. Ook ik vond dien maatregel hoogst verkeerd en meende dat daaraan vele bezwaren verbonden moesten zijn. Ik kon mij niet voorstellen dat zoodanige vrijstelling. onder het bestuur van den tegenwoordigen minister van koloniën kon verleend worden, te meer omdat eene vrijstelling of liever afkoop van heerediensten, zooals de minister Uhlenbeck in zijne kultuurwet had voorgesteld, van liberale zijde en ik meen ook door den tegenwoordigen minister, destijds lid der Kamer, sterk was afgekeurd. Geldt het hier werkelijk eene vrijstelling van heerediensten, dan moet ik verklaren dat de heer Bekking de bezwaren en nadeelen van den genomen maatregel zeer juist heeft voorgesteld en met regt de medewerking van het Genootschap heeft ingeroepen om dezen maatregel te doen intrekken.

Heden morgen kwam mij evenwel toevallig in handen een nommer der *Samarangsche courant*, waaruit ik meen eenig licht te hebben kunnen putten omtrent het voor mij zeer raadselachtig besluit. Had ik kunnen weten, dat dit onderwerp heden avond zoude besproken worden, dan had ik die koerant medegebragt. Na de lezing van een daarin geplaatst artikel veroorloof ik mij de vraag: geldt het hier wel eene vrijstelling van heerediensten? Wat zijn heerediensten in de officiëele terminologie van het regeringsreglement? In het reglement wordt gesproken van persoonlijke diensten waarmede men bedoelt de heerediensten. Door de wijziging, die de gouverneur-generaal in de suikerregeling heeft aangebragt, worden van verpligte diensten vrijgesteld zij die zich voor vast in de fabriek verbinden. Is het nu de bedoeling dat eene verbindtenis tot het presteren van arbeid in de fabriek, vrijstelling geeft van den overigen arbeid voor de suikerkultuur? Wanneer dit het geval mogt zijn, dan moet ik erkennen den genomen maatregel nog zoo verkeerd niet te vinden. Door de fabriekanten is nog al vrij algemeen bezwaar ingebragt tegen de bepaling van vrijen arbeid in de fabriek. Wanneer dat bezwaar niet overdreven is, wanneer het werkelijk moeijelijk is om fabriekarbeiders te vinden', dan wordt daardoor niet alleen het belang van den fabriekant, maar ook van het gouvernement aangetast, want de arbeid in de fabrieken kan men beschouwen een deel te zijn van de suikerkultuur. Daarom zou ik mij kunnen voorstellen dat voorgeschreven werd: degenen, die in de fabriek werken, dus daardoor reeds aan den staat ten behoeve der suikerkultuur diensten bewijzen, zijn vrij van andere diensten ten behoeve dier kultuur. Die verligting zou mij niet onbillijk schijnen.

De heer Bekking zeide in den loop van zijn betoog: nu zullen alle fabriekanten toetreden. De *Samarangsche courant*, die ik zoo even aanhaalde, en die in de kwestie der suikerregeling steeds de belangen der fabriekanten voorstaat, bespreekt ook dit punt. Dat blad komt evenwel tot eene tegenovergestelde konklusie en noemt de wijziging een valstrik om de fabriekanten te vangen.

Ik heb mij verpligt geacht op de redenering van de *Samarangsche courant* te wijzen. Mogt toch dit betoog kunnen opgaan, de zaak zou een ander aanzien krijgen.

Is hier evenwel sprake van vrijstelling van heerediensten dan moet ik zeggen dat ook mij de maatregel verkeerd toeschijnt.

Ik heb ten slotte nog eene vraag. De heer Bekking zeide dat dit besluit genomen was door den tegenwoordigen minister van koloniën. Ik meen uit de voorlezing van het besluit gehoord te hebben dat het besluit genomen is door den gouverneur-generaal. Is men zeker dat daarop het oordeel van het opperbestuur gehoord is? In hoever bezit de gouverneur-generaal het regt om, zonder urgente redenen, een koninklijk besluit — de suikerregeling is toch bij koninklijk besluit vastgesteld — te wijzigen?

De heer *von Oven*. De heer Bekking spreekt van 1200 à 1500 man,

die dagelijks op de fabrieken zouden arbeiden. Ik meen te moeten opmerken dat dit cijfer zeer overdreven is. Op de grootste fabrieken zijn niet meer dan 200 à 300 man werkzaam, zoodat de diensten, waarvan die arbeiders nu zouden vrijgesteld worden, voor de bevolking op wie ze overgebragt worden, niet zoo drukkend kunnen zijn. Buitendien, de vraag is nog of degenen die als fabriekarbeiders werkzaam zijn, ook tevens heeredienstpligtig zijn. In den regel worden die fabriekarbeiders gekozen uit hen, die niet behooren tot de klasse der landbouwers en daardoor dus ontheven zijn van de verpligting tot het presteren van diensten.

De heer Bekking zeide ook dat de arbeiders in de fabriek tegenwoordig vrije arbeiders waren. In den Oosthoek is dit op verre na het geval niet. Daar werd tot nu toe ongeveer de helft der arbeiders door het gouvernement geleverd. In elk geval was dus voor de fabriekanten in den Oosthoek eene wijziging van art. 17 noodig, om de aanneming der suikerregeling voor hen mogelijk te maken. Of nu de wijziging, waarvan thans sprake is, eenige verandering zal brengen in de opinie der belanghebbenden, zou ik durven betwijfelen, daar er nog steeds te veel bezwaren aan de nieuwe regeling verbonden blijven.

De heer *Bekking*. Ik geloof den heer van der Aa de illusie, als, of hier geen sprake zou zijn van heerediensten, te moeten benemen. Onder de uitdrukking „*alle verpligte diensten*" kan niets anders verstaan worden dan heerediensten. Nooit heeft het gouvernement in eenig besluit het woord *verpligte diensten* gebruikt in den zin van diensten voor de suikerkultuur. Onder de in het besluit gekozen benaming moeten inderdaad de heerediensten gerangschikt worden. Er staat ook in het besluit *alle* verpligte diensten. Wanneer men enkel bedoelde de verpligte diensten voor de suikerkultuur, zou men het woordje *alle* niet kunnen bezigen. De redenering van den heer van der Aa kan dus niet opgaan. Ik wenschte dat dit kon geschieden. Ik zou ze gaarne aannemen.

De heer von Oven meent dat ik mij aan overdrijving heb schuldig gemaakt door te spreken van 400, 800, 1200 à 1500 man, die in de fabrieken arbeiden. Ik heb daarmede niet bedoeld dat zoodanig getal thans nôg in de fabrieken werkzaam is. Ik had daarbij op het oog den tijd toen de suikerkultuur nog slechts eenige jaren bestond, toen er nog kontrakten waren van 1000 bouws en meer, en toen het beginsel van gedwongen arbeid in de fabrieken nog niet was veranderd in vrijen arbeid. Toen beliep dat getal arbeiders zoo veel en meer. Ik erken dat door invoering van stoomtoestellen en andere verbeteringen in de fabrieken, het getal arbeiders aanmerkelijk verminderd is. Dus het cijfer, dat ik noemde, is op zich zelf niet overdreven en ik heb ook volstrekt niet beweerd dat het getal nog zoo veel bedraagt. Met het noemen van dit cijfer heb ik ook geen berekening willen maken van het getal arbeiders, dat zich hierdoor aan de heerediensten zal onttrekken. Daarin ben ik niet getreden omdat het moeijelijk is zulks met eenige juistheid te bepalen, daar buiten

de ongelimiteerde vrijheid aan de fabriekanten verleend om arbeiders in te schrijven, nog wel steeds een aantal door hen verleende bewijsjes van het vorig jaar in de wandeling zullen blijven om als vrijbrief tegen heerediensten te gelden.

De heer *von Oven.* Ik moet nog de opmerking maken dat zij, die regtens gehouden zijn tot het verrigten van heerediensten, nimmer zich als arbeiders in de fabriek kunnen aanmelden. De verpligting tot het verrigten van heerediensten spruit voort uit de hoedanigheid van den inlander als sawa-bezitter. Als zoodanig moet hij, waar eene fabriek gelegen is, een deel zijner sawa's afstaan voor den aanplant van het suikerriet. Die sawas moet hij beplanten en onderhouden juist in den tijd dat de fabriek werkvolk noodig heeft. Dus de sawa-bezitters, die regtens heerediensten moeten verrigten, kunnen zich niet voor fabriekarbeid verbinden. Degenen, die den arbeid in de fabriek kunnen verrigten, zijn de boedjangs en menoempangs, die niet heeredienstpligtig zijn.

De heer *Bleeker.* De opmerking van den heer von Oven, dat zij, die geen sawa-bezitters zijn, geen heerediensten behoeven te verrigten, is tot zekere hoogte juist. Dit was de bedoeling van het gouvernement. De heeredienstpligtigheid rust volgens de adat op de sawa-bezitters. Maar wij weten allen dat de werkelijke toestand geheel anders is. Het gouvernement heeft zich aan dit beginsel niet gehouden. Niet alleen sawa-bezitters, maar ook menoempangs worden tot het verrigten van heerediensten opgeroepen. De redenering evenwel van den heer von Oven gaat niet op, want indien werkelijk de menoempangs, die dan uitsluitend den fabriekarbeid zouden verrigten, niet heeredienstpligtig zijn, hoe kan men dan die arbeiders ontheffen van eene verpligting, die *niet* op hen rust?

De heer *von Oven.* Ik wijs er op dat in het besluit gesproken wordt niet van heerediensten, maar van *alle* verpligte diensten. Daarmede kan men niets anders bedoelen dan dat de menoempangs en boedjangs, thans verpligt tot het presteren van diensten voor de hoofden en in de dessa, zich daarvan tijdelijk kunnen ontslaan, door zich vrijwillig als fabriekarbeiders te engagaren.

De heer *Bekking.* Ik begrijp niet juist de bedoeling van den heer von Oven. Ik weet niet op welke diensten voor hoofden en anderen hij het oog heeft, die niet zouden zijn heerediensten. Het gouvernement heeft, behalve de heerediensten, geen verpligting aan de bevolking opgelegd tot het presteren van diensten aan de hoofden.

De heer *von Oven.* Ik beschouw niet als heerediensten die diensten, die de hoofden het regt hebben te vorderen bij wijze van bezoldiging; diensten dus niet in het belang van het gouvernement. Juist het verrig-

ten van die diensten is aan de menoempangs opgelegd, die daardoor onder den dwang der hoofden geplaatst zijn.

De heer *Bekking.* Wanneer de heer von Oven bedoelt diensten, niet door het gouvernement opgelegd, dan zijn dit geheel vrije diensten. Het besluit van den gouverneur-generaal kan daarop niet het oog hebben, want het spreekt van *„alle verpligte diensten,"* dus heerediensten.

De heer *Schill.* Toen ik het besluit, dat thans een onderwerp van diskussie uitmaakt, las, heeft mij dadelijk getroffen de wijze, waarop het in de wereld is gekomen. Terwijl toch de suikerregeling vastgesteld is bij koninklijk besluit, dat hier dadelijk werd gepubliceerd, wordt de thans besprokene nieuwe bepaling ons uit Indië bekend en als het ware ingesmokkeld. Men mag toch niet aannemen dat de gouverneur-generaal hier eigenmagtig eene bij koninklijk besluit vastgestelde regeling zal hebben aangevuld of gewijzigd

Dit evenwel daargelaten, veroorloof ik mij eene vraag aan die leden in ons midden, meer met den arbeid in de fabrieken en de heerediensten bekend dan ik. Welke toepassing moet men van de wijziging verwachten? In het besluit van den gouverneur-generaal staat dat alle vaste arbeiders op de fabriek *in den maaltijd* vrij zullen zijn van alle verpligte diensten. Die arbeiders zijn *onderworpen aan het toezigt van het hoofd* van gewestelijk bestuur, ten einde zij zich na afloop hunner verbindtenis niet onttrekken aan de verpligte diensten. Kan het nu ook de bedoeling zijn, of zou de bepaling dit gevolg kunnen hebben, dat aan de personen na den maaltijd, wanneer de verbindtenis afgeloopen is, een dubbele last van verpligte diensten zal worden opgelegd? Indien dit de bedoeling mogt zijn dan moetdie dubbele last eenigzins vergoed worden door bijv. den fabriekarbeid goed te beloonen.

De heer *Bekking.* Ik vereenig mij geheel met de opmerking, die de heer Schill laat voorafgaan. Het heeft ook mij in hooge mate verwonderd dat bij besluit van den gouverneur-generaal niet eene aanvulling maar eene belangrijke wijziging wordt gebragt in een maatregel, vastgesteld bij koninklijk besluit. Ik kan mij dus niet voorstellen dat de gouverneur-generaal op zijne verantwoordelijkheid zoodanige wijziging zou verordenen zonder voorkennis ja zelfs zonder last van het opperbestuur.

Wat de vraag betreft van den heer Schill, moet ik antwoorden, dat ik mij de toepassing, die hij zooeven stelde, niet kan denken. Ik kan mij niet voorstellen dat men de heeredienstpligtigen vrijstelling van diensten zou verleenen gedurende den maaltijd, om ze later een dubbelen last op te leggen. Buitendien de feitelijke onmogelijkheid daartoe zou ontbreken. Hetgeen heden verrigt moet worden kan niet tot later uitgesteld worden. De werken moeten worden voortgezet. Men kan niet iets tot later in petto houden. De toestand zal dus zijn dat de diensten, die verrigt moeten worden, onder een kleiner getal verdeeld zullen worden.

Ten opzigte van den maatregel in het algemeen veroorloof ik mij nog

deze opmerking. Ik kan het besluit van den gouverneur-generaal niet in overeenstemming brengen met den maatregel, die omtrent de heerediensten is genomen. Daarbij is sprake van dessa's, die aangewezen worden voor een bepaald aandeel in de heerediensten; er is dus eene afscheiding gemaakt; men heeft een maximum van dagen gesteld, waarboven niemand verpligt zal zijn heerediensten te presteren. Hoe zal men nu den nieuwen maatregel in toepassing kunnen brengen? Ik voorzie niets anders dan de schromelijkste verwarring.

De heer *van Lier*. De heer van der Aa heeft ons gezegd, dat zijn indruk van het besluit, ten gevolge van de lezing van een artikel in de *Samarangsche courant*, deze was: dat in het belang van den arbeid op de fabrieken, vrijstelling was verleend van alle overige verpligte kultuurdiensten, maar niet van eigenlijk gezegde heerediensten. Ik heb ook de jongste Indische bladen gelezen en ik heb gezien, dat velen, en daaronder de belanghebbenden, het besluit in den zin van het door den heer Bekking gesprokene beschouwen. Met de vorige mail wordt ons toch het besluit kenbaar gemaakt door een artikel, geteekend L. — de bekende initiaal van den vroegeren hoofdredakteur van het *Bataviaasch Handelsblad*, die zelf suikerfabriekant was en het welligt thans weder is. Dat was de eerste indruk niet alleen, maar die zienswijze blijft bestaan. Eergisteren ontving ik de jongste mailbladen en in het zoo even bedoelde blad lees ik alweder een artikel, afkomstig van een ander, een suikerfabriekant, die verklaart, dat de genomen maatregel niet zal baten, omdat, zooals de heer Schill opmerkte, de man, die in den maaltijd vrijgesteld wordt, laterdubbel zal worden uitgeroepenen dit in de toekomst de arbeiders zal afschrikken in plaats van aanmoedigen op de fabriek te komen werken. Die fabriekant zegt: men spant ons een strik om de suikerregeling aan te nemen, maar de genomen maatregel zal niet baten; wij krijgen daardoor geen enkelen arbeider meer.

Dus beschouwt men in Indië de zaak, hoe men ze ook opneemt, als drukkend voor de bevolking. Dit is ook de opvatting van den heer Bekking.

Nu zegt de heer von Oven: ja, maar gij moet wel onderscheiden; de fabriekarbeiders zijn menoempangs of boedjangs, dus geene sawa-bezitters en de sawa-bezitter alleen is verpligt tot eigenlijke heerediensten; die fabriekarbeider wordt dus alleen ontheven van zekere diensten, die hij voor de hoofden of de dessa moest verrigten, want het gouvernement betaalt de hoofden gedeeltelijk in gedwongen arbeid van den inlander. Wanneer men in den maatregel, indien die niet gepaard gaat met eene behoorlijke regeling of afkoop, eene schromelijke onbillijkheid ziet, dan verandert het argument van den heer von Oven daaraan niets. Men moge zeggen: 't zijn geene eigenlijke heerediensten; 't zijn diensten voor de hoofden te verrigten; de sawa-bezitter is de man niet, op wien zij nederkomen, maar de menoempang of boedjang, dat is en blijft in den aard der zaak gelijk. Immers men ontheft een gedeelte van de inlandsche bevolking op Java, ten behoeve en ten bate van de suikerfabriekanten, van lasten; maar het deel

der lasten, dat nu door die fabriekarbeiders verrigt wordt, wordt geworpen op de schouders van de overige inlanders, zonder regeling, zonder vergoeding. Dat is geen maatregel van billijkheid. Ik vereenig mij volkomen met den heer Bekking en ik begrijp niet, ook na het gehoorde, hoe zulk een maatregel onder een liberaal gouvernement kan genomen zijn, hetzij afkomstig van den minister, hetzij uitgegaan van den gouverneur-generaal, op eigen gezag.

De heer *Bachiene*. Ik vooroorloof mij eene enkele vraag. Kent iemand ook den datum der afkondiging in Indië van de nieuwe suikerregeling? Zou er voldoende tijd geweest zijn om van en naar Indië te schrijven?

Eenige stemmen. Voorzeker.

De heer *Bachiene*. Zou men dan vooronderstellen dat het besluit van den gouverneur-generaal genomen is op magtiging van het opperbestuur? Maar indien het, zoo als hier is gezegd, eene wijziging is van een koninklijk besluit, genomen in den vorm van een maatregel van algemeen bestuur, dan zou ook die wijziging een algemeene maatregel van inwendig bestuur der kolonie moeten zijn. Wij kennen niet den volledigen inhoud van het door de kouranten medegedeelde besluit, doch van een maatregel van algemeen bestuur schijnt althans uit de koeranten niet te blijken.

De heer *Bleeker*. Naar aanleiding van eenige uitdrukkingen, door den heer Bekking in zijne belangrijke rede gebezigd, moet ik van mijne zijde verklaren van den genomen maatregel niet zoo algemeen de nadeelen voor de partikuliere suikerkultuur te verwachten, die hij daarvan te gemoet ziet. De heer Bekking vreest eene totale vernietiging van alle vrije suikerindustrie. Ik geloof wel dat er grond bestaat om zoodanige uitkomst van den besproken maatregel te verwachten daar waar vrije ondernemingen in de onmiddellijke nabijheid zijn van gouvernements aanplantingen. Maar indien ik wel heb zijn er vele partikuliere suikerondernemingen op grooten afstand van de gouvernements ondernemingen gelegen. In dat geval is het niet te denken dat laatstgenoemden aan de eersten schade zullen toebrengen.

De heer *de Serière*. In de Bataviasche ommelanden, waar de suikerkultuur door boedjangs gedreven wordt, zal de maatregel geen nadeeligen invloed hebben, maar ten opzigte van de partikuliere ondernemingen in Cheribon, Pekalongan en Soerabaya zal het anders zijn. Men had de reeds half vermoorde suikerindustrie in die residentiën, die voor den Javaan van zooveel belang is om het voordeel dat zij afwerpt en zooveel vertier aan handel en scheepvaart verschaft, wel op vrijgeviger wijze kunnen ondersteunen.

De heer *van Aalst*. Ik vindt het besluit van den gouverneur-generaal

hoogst raadselachtig, zoodat ik, toen ik het voor het eerst las, mijne oogen niet vertrouwde, tot dat ik zag dat er iets anders stond dan ik er uit gelezen had.

Met eenige belangstelling zag ik, na de mededeeling van den heer Bekking, door den heer van der Aa het woord opnemen, omdat ik gaarne wilde weten wat hem, na zijne aanvankelijk ongunstige meening omtrent het besluit, tot eene andere opinie had gebragt. Ik moet evenwel verklaren dat de begoocheling, die de heer van der Aa van de *Samarangsche courant* ondervonden heeft, op valsche grondslagen rust.

De heer van der Aa zegt: het geldt hier eene vrijstelling van verpligte diensten voor de suikerkultuur, dus zij, die voor die kultuur aangewezen zijn, zullen, door fabriekarbeid te verrigten, vrijgesteld zijn van kultuurdiensten. Wat is nu het geval? De kern van de bevolking is kultuurdienstpligtig. Wanneer deze zich nu aanmeldt aan de fabriek om daar vrijen arbeid te verrigten, wie blijven er dan over voor de kultuurdiensten? Ik zeg dit om den heer van der Aa zijne illusie te benemen en hem zoo mogelijk tot zijne aanvankelijke openie terug te brengen.

De heer *Robidé van der Aa.* Ik moet den heer van Aalst opmerken dat de interpretatie van het besluit, die ik zoo even deed kennen, niet de mijne is. Ik heb slechts gevraagd of de opvatting, die ik in de *Samarangsche courant* vond, juist kon zijn. Het was voor mij de stroohalm, waaraan een drenkeling zich vasthecht. Ik meende ook aanvankelijk, dat onder verpligte diensten heerediensten verstaan werden. Maar uit de aangehaalde courant is het mij gebleken dat er personen zijn in Indië, die er anders over denken. Uit de diskussie tusschen de heeren Bekking en van Oven is het ook gebleken, dat allen niet dezelfde meening hechten aan heerediensten. Het ware dus voorzeker wenschelijk geweest dat het besluit duidelijker ware geweest en dat men, bedoelde men eene vrijstelling van heerediensten, hetgeen ik gaarne wil gelooven, gebruik had gemaakt van de terminologie van het regeringsreglement.

Ik weet niet of op het besluit van den gouverneur-generaal het opperbestuur gehoord is. Het is mogelijk, ofschoon het mij bevreemden zou dat het zich met zoodanige bepaling zou hebben vereenigd. Wij weten toch dat de tegenwoordige minister juist omtrent dit punt vroeger eene opinie heeft verkondigd geheel in strijd met dit besluit. Nu weet ik wel dat men van inzigten kan veranderen, dit is meer gebeurd, maar men mag dit niet aannemen zonder eenigen grond. Ik kan dus nog niet gelooven dat het opperbestuur op deze wijziging gehoord is. Ik geloof dit ook nog om eene andere reden. Deze wijziging is uitgevaardigd in een geheel anderen vorm dan waarin de suikerregeling gepubliceerd is. Die regeling is vastgesteld bij koninklijk besluit. En nu meende ik dat een koninklijk besluit niet anders kon worden gewijzigd dan bij een ander koninklijk besluit, waarop de raad van state gehoord is. Mij dunkt, was het een maatregel van het opperbestuur dan zou de vorm gekozen zijn, die hier noodzakelijk was. De

vraag is nu evenwel in hoever bezit het Indisch bestuur het regt tot het doen van wijziging, als waarvan hier sprake is?

De heer *Bekking*. De vraag, waarmede de heer van der Aa eindigt, vindt hare oplossing in het regeringsreglement. Dit reglement geeft den gouverneur-generaal de bevoegdheid een maatregel van het opperbestuur op zijne verantwoordelijkheid te schorsen, niet om dien te wijzigen. De gouverneur-generaal kan dus tot deze wijziging niet overgegaan zijn zonder hooger last.

Van wie die wijziging uitgegaan is, doet evenwel niets af. Ik heb het oordeel der vergadering ingeroepen over de wijziging zelve, waarvan ik de schromelijkste gevolgen wacht. Thans wensch ik dus aan de vergadering voor te stellen dat het Genootschap zich tot de regering wendt, ten einde haar te verzoeken deze wijziging in te trekken. Is het vermoeden van sommigen juist dat voor deze handeling door het opperbestuur geen last aan den gouverneur-generaal is gegeven, dan zullen wij voorzeker de regering te eerder bereid vinden, om, wanneer zij onze bezwaren deelt, aan dit verzoek te voldoen.

De heer *van Aalst*. Ik geloof dat eene intrekking moeijelijkheden zal opleveren. De fabriekanten zijn met de wijziging bekend gemaakt en misschien zijn er die thans de regeling hebben aangenomen. Bij intrekking der wijziging zou de staat gevaar loopen in processen te worden ingewikkeld.

De heer *Bekking*. Ik heb mijn voorstel niet geformuleerd, maar het spreekt van zelf dat wij op de omstandigheid zouden moeten letten, waarop de heer van Aalst wijst. Men zou bijv. kunnen spreken van eene intrekking, voor zoover de gewijzigde regeling niet is aangenomen en in toepassing gebragt.

De *Voorzitter*. Nu de heer Bekking een voorstel aan het oordeel der vergadering onderwerpt, moet ik vragen of de leden verlangen dat daaromtrent nog heden avond eene beslissing worde genomen. Het voorstel wordt ter tafel gebragt zonder dat daarvan op het konvokatie-biljet melding is gemaakt. Twee derden der aanwezige leden moeten dus toestemmen daarop dadelijk een besluit te nemen.

De heer *Bekking*. Ik zie niet in dat wij in eene spoed vereischende zaak geen besluit mogen nemen, al is dit punt niet op het konvokatie-biljet aan de orde gesteld. Vooreerst is deze vergadering toch noch al talrijk; in de tweede plaats, zal deze vergadering welligt de laatste van dit saizoen zijn en dan staat uitstel van behandeling van mijn voorstel gelijk met afstel. Het geldt echter eene zaak van groot aktuëel belang, en teregt heeft de heer van Aalst er op gewezen, dat men in Indië welligt reeds met de toepassing van den maatregel een aanvang heeft gemaakt. Ik heb er dus bezwaar tegen, de diskussie over mijn voorstel te verdagen, want wij komen misschien eerst tegen den winter weder bijeen.

De heer *Bachiene.* Ik heb vóórshands niets in te brengen tegen de nadeelige gevolgen, die de heer Bekking van den genomen maatregel schetst, aangenomen dat deze van dien aard is, als hij hem opvat. Ik heb het besluit niet dan zeer oppervlakkig in eene koerant gelezen; ik ben ook daardoor niet bevoegd, dadelijk een oordeel uit te brengen. Uit de gevoerde gedachtewisseling is mij evenwel ook niet gebleken, dat iemand hetgeen door den heer Bekking over die gevolgen is gezegd, heeft wederlegd. Maar er bestaat toch verschil van opvatting over den omvang en de bedoeling van de zaak. Dat verschil van zienswijze schijnt ook, blijkens de koeranten, in Indië te bestaan. Ik acht het dus eene moeijelijke zaak thans een besluit te nemen, zonder verdere toelichting. Eenig uitstel komt mij wenschelijk voor. Maar is uitstel van de diskussie gelijk met afstel, zooals ik heb hooren aanmerken, ja, dan komen wij in eene moeijelijke positie. Ik zou echter wenschen te vragen, of er geene mogelijkheid bestaat binnen korten tijd nog eene vergadering te houden, het gewigt en den drang der zaak in aanmerking nemende? Welligt bestaat er gelegenheid in den tusschentijd eenig meerder licht te verkrijgen. Het is hoogst wenschelijk, dat wij kunnen nagaan en rijpelijk overwegen, of de opvatting van den heer Bekking juist of verkeerd is. Bij mij weegt ook de vraag, of de maatregel genomen is door den gouverneur-generaal op eigen gezag, dan wel op hooger last. Ik zou dus eenig uitstel allezins wenschen, àlvorens een besluit te nemen.

De heer *von Oven.* Ik ondersteun dit denkbeeld. Het komt mij toch voor, dat de redeneringen van den heer Bekking voor wederlegging vatbaar zijn; vele punten, door hem aangeroerd, zijn zoo al niet geheel betwistbaar, dan toch in een ander licht te stellen; verscheidene argumenten heb ik gehoord, die veel minder zwaar moeten wegen. Ik zou gaarne de gelegenheid hebben zijne uitvoerige rede te herlezen. Ik acht mij dus bezwaard heden avond te beslissen, of de genomen maatregel aanleiding moet geven ons tot de regering te rigten.

De heer *Robidé van der Aa.* Ik ondersteun het denkbeeld, dat wij heden avond geen besluit nemen over het voorstel of wij ons tot de regering zullen rigten, ten einde zoo noodig inlichting te verkrijgen. Wanneer wij namens het Genootschap een stap naar buiten doen, dan handelen wij in naam van al onze medeleden en nu acht ik het billijk allen in de gelegenheid te stellen mede te werken tot het nemen van dergelijk besluit. Dit onderwerp was niet op het oproepingsbiljet vermeld en menig lid, dat ons inlichtingen omtrent de strekking en den aard van de zaak had kunnen geven, ware welligt opgekomen wanneer hij kennis had gedragen van de behandeling dezer zaak. Ik herinner mij toch dat steeds groote belangstelling werd betoond, toen in onze bijeenkomsten de suikerregeling behandeld is; dan was de vergadering zeer talrijk. Ik wensch dus een kort uitstel alvorens wij een besluit nemen. Ik voeg hier echter bij, dat ik niet gaarne zou zien,

dat wij eerst in het najaar in de gelegenheid zouden zijn, om dit onderwerp nader te behandelen. Ik wensch dus van den Voorzitter te vernemen, of er inderdaad bezwaar bestaat om spoedig eene volgende vergadete houden.

De *Voorzitter*. Er bestaat geenerlei bezwaar om over ongeveer een tiental dagen nog eene vergadering in dit saizoen te houden, wanneer dit verlangd wordt. In den regel wordt in Mei de laatste vergadering gehouden en er verloopen dan eenige maanden, alvorens wij weder geregeld bijeenkomen, omdat de leden in den zomer zelden wenschen zamen te komen. Maar geldt het eene zaak, die eene vergadering noodzakelijk maakt, dan bestaat er volstrekt geen bezwaar om nogmaals eene bijeenkomst te hebben.

De heer *Bekking*. De opmerking van den heer von Oven, dat mijne mededeelingen op menig punt vatbaar zijn voor bestrijding, eene bestrijding, die hij niet heeft laten volgen, zou mij niet terug brengen van het verzoek om thans reeds eene beslissing over mijn voorstel te nemen. Evenmin zou dit het geval zijn met hetgeen de heer Bachiene in de laatste plaats zeide, dat hij meer licht wenschte over de zaak, ook omdat hij verlangt te weten, of het besluit door den gouverneur-generaal op eigen gezag is genomen, dan wel op hooger last. Het is ons om de zaak te doen en niet om de vraag, van wien het besluit is uitgegaan. Maar hoe dit zij, ik geef toe, dat het wenschelijk is, dat al onze medeleden in de gelegenheid worden gesteld mede te werken tot een besluit, zoo als ik heb voorgesteld, mits men binnen kort eene nadere vergadering wil houden. Dan wensch ik den heer von Oven gaarne in de gelegenheid te stellen mijne beschouwingen te wederleggen en eerst daarna een besluit van de vergadering uit te lokken. Ik stel dus voor, mijn voorstel in eene volgende bijeenkomst tot een punt van behandeling te maken, mits die bijeenkomst zoo spoedig mogelijk belegd worde.

De *Voorzitter*. Ik heb mij van de diskussie over de zaak zelve onthouden, omdat ik mij noch in dezen noch in genen zin wil uitlaten, alvorens nader licht ontvangen te hebben. Ik heb dan ook vermeden op de stemming van de vergadering eenigen invloed hoegenaamd uit te oefenen. Het doet mij intusschen veel genoegen, dat de heer Bekking heeft kunnen besluiten zijn voorstel te wijzigen, want alvorens ik over eene zoo belangrijke zaak eene beslissing neem, wil ook ik gaarne trachten beter ingelicht te worden. Ik stel dus aan de vergadering voor te besluiten, het voorstel van den heer Bekking in eene nadere bijeenkomst te behandelen. Ik zal trachten die vergadering zoo spoedig mogelijk te beleggen.

De vergadering vereenigt zich met het gedane voorstel.

INDISCH GENOOTSCHAP.

ALGEMEENE VERGADERING VAN 15 JUNIJ 1864.

Bespreking van de jongste wijziging der gouvernements suikerregeling.

Voorzitter: de heer mr. G. M. van der Linden.

De *Voorzitter* deelt mede:

1o. Dat door het bestuur tot lid is aangenomen de heer A. Pruys van der Hoeven, O. I. ambtenaar, thans te Leiden.

2o. Dat het bestuur op nieuw eenige geschenken heeft ontvangen voor de bibliotheek, waaronder ook eenige indische koeranten. De voorzitter meent den wensch te mogen uiten dat ook andere leden, die dergelijke bladen in eigendom bezitten, konden goedvinden om ze na zeker tijdsverloop aan het Genootschap af te staan, omdat voorzeker de boekerij van het Genootschap de beste bewaarplaats kan geacht worden voor deze persprodukten.

De *Voorzitter*. Aan de orde is de voortzetting der diskussiën over de wijziging, bij besluit van den gouverneur-generaal van 8 Maart jl. in de suikerregeling gebragt en meer bepaald over het voorstel, in de vorige vergadering door den heer Bekking gedaan, dat het Genootschap zich daaromtrent tot de regering zal rigten.

Bij het openen der diskussie meen ik reeds dadelijk de vraag te moeten doen: of het besluit, gelijk het ons door het *Bataviaasch Handelsblad* is medegedeeld, een officiëel karakter heeft? Het is toch noodig dat wij onze opmerkingen en redeneringen gronden op een officieel stuk.

De heer *Millard*. Ik heb de vorige vergadering, uit hoofde van eene reis naar het buitenland, niet kunnen bijwonen. Bij mijne tehuiskomst heb ik evenwel het verslag der vorige bijeenkomst met aandacht gelezen. Uit die lezing is mij gebleken dat aan geen der leden het besluit in zijn

geheel bekend was. Nu schijnt het mij evenwel toe dat, om een besluit grondig te kunnen beoordeelen, het noodig is het in zijn geheel te kennen. Ik bezit een afschrift van het officiëele besluit, dat ik nu aan de leden wensch mede te deelen. En daaruit zal blijken dat hetgeen in het *Bataviaasch Handelsblad* is opgenomen, niet volledig was. Het besluit is van den volgenden inhoud:

„Nader voorgenomen het besluit van den 31sten Januarij 1864, no. 1, waarbij geen gevolg is gegeven aan het voorstel om in het ontwerp-kontrakt tot wijziging der voorwaarden tot bereiding en levering van suiker, de bepaling op te nemen, dat de arbeiders bij de suikerfabrieken in kontrakt met het gouvernement, zoo lang zij zich tot den suikerarbeid verbinden, van heeredienst vrij zijn:

„Overwegende, enz.

„Is goedgevonden en verstaan:

„1o. Te bepalen dat bij art. 18 van het ontwerp-kontrakt, vastgesteld bij het aangehaalde besluit van 31 Januarij 1864 no. 1, gevoegd zal worden.

„Alle personen, die zich als vaste arbeiders op de fabriek van den ondernemer verbinden, zullen, zoolang de verbindtenis duurt, in den maaltijd vrij zijn van alle verpligte diensten.

„De ondernemer zal van deze vrijwillige arbeiders registers houden en ieder hunner een bewijs van hunne verbindtenis uitreiken. Hij is onderworpen aan het toezigt van het hoofd van gewestelijk bestuur, ten einde de vrijgestelden, na afloop hunner verbindtenis, zich niet aan de verpligte diensten blijven onttrekken.

„2o. De hoofden van gewestelijk bestuur aan te schrijven te zorgen dat de vrijstelling der vrijwillige arbeiders van alle verpligte diensten de overige dienstpligtigen niet drukke.

„3o. Enz.

„Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Raad van Nederlandsch Indië, tot informatie, en extrakt verleend aan den direkteur der kultures en de hoofden van gewestelijk bestuur, waar suikerkontrakten werken, tot informatie en narigt."

Ik geloof dat deze mededeeling niet van belang ontbloot is, omdat toch ter beoordeeling der bepaling sub 1o., die alleen ons door de indische bladen was bekend gemaakt, de bepaling sub 2o. zeer noodig is.

Ik moet hierbij ook nog de mededeeling voegen dat de suikerfabriekanten, op verschillende gronden, die ik nader zou kunnen ontwikkelen, ook nu nog geweigerd hebben de regeling aan te nemen. Het vermoeden dus, door den heer Bekking in de vorige vergadering geopperd, als of de fabriekanten thans de regeling met beide handen zouden aangrijpen, is geenszins juist.

De heer *Bekking*. De heer Millard zegt dat de fabriekanten ook nu nog weigeren de suikerregeling aan te nemen. Ik wil dit geenszins betwijfelen, ofschoon het niet waarschijnlijk is, dat al de fabriekanten zich nu reeds zouden verklaard hebben, maar ik meen toch dat men hierbij niet uit het

oog mag verliezen het tegenwoordig standpunt der fabriekanten. Thans zijn zij in het bezit van een kontrakt, gesloten voor den tijd van tien jaren. Zij zijn dus op dit oogenblik in eene andere positie dan toen de heer Rochussen zijne grondslagen vaststelde. Nu zijn zij zeker van een kontrakt, terwijl bij de regeling van den heer Rochussen die kontrakten nog niet verlengd waren. Dit moet, zoo als zich begrijpen laat, veel invloed hebben op de beslissing der fabriekanten omtrent de nu gemaakte wijziging in de suikerregeling.

De heer *Schill.* Uit de voorlezing van het besluit door den heer Millard is gebleken dat er sprake is van eene wijziging in een model-kontrakt. Door de mededeeling van het *Bataviaasch Handelsblad* waren wij in de meening gebragt dat het eene wijziging betrof in de suikerregeling. Dit maakt een groot verschil.

De *Voorzitter.* Men kan dus nu komen tot de slotsom, dat artikel 18 van het model-kontrakt overeenstemt met art. 17 der suikerregeling; dat men daarom misschien heeft gesproken van eene wijziging der suikerregeling; dat het nu evenwel blijkt, dat men uitgegaan is van eene verkeerde onderstelling. — Het komt mij voor dat wij derhalve bij onze verdere diskussiën slechts tot grondslag nemen kunnen het besluit, dat de heer Millard ons heeft medegedeeld; terwijl het berigt van het *Bataviaasch Handelsblad* moet worden ter zijde gelegd.

De heer *Millard.* Het is mij gebleken dat er residenten op Java zijn geweest die aan de kontraktanten niets anders hebben medegedeeld dan het eerste gedeelte van het besluit. Misschien heeft de schrijver in het *Bataviaasch Handelsblad* slechts inzage gehad van zoodanig uittreksel.

De heer *von Oven.* Toen ik in de vorige bijeenkomst vermeende den heer Bekking te kunnen wederleggen, nog te meer werd ik hierin sedert het lezen van het gedrukte verslag dier zitting versterkt. Het doet mij leed door dit verslag den indruk te hebben ontvangen alsof de heer Bekking quand même een bestuursmaatregel wilde kondemneren, zonder te onderzoeken door welke noodzakelijkheid, door welk belang die in het leven werd geroepen. Ik wil dan ook niet treden in eene argumentatie en uiteenzetting van alle bezwaren door den spreker vroeger aangevoerd, maar er alleen op wijzen, hoe zelfs van nadeelige gevolgen wordt gewaagd, waar die onmogelijk van gemelden maatregel kunnen worden afhankelijk gesteld.

Ik wil niet spreken van de inbreuk op art. 57 gemaakt, noch beoordeelen waaraan de minister het regt ontleent, zoodanige regeringsdaad te provoceren. Ik wil alleen feitelijke toestanden schetsen en daaruit de vergadering doen oordeelen.

In de thans bijna algemeen vigerende kontrakten is duidelijk bepaald dat de fabriekanten zich van vrije arbeiders in de fabriek zullen voorzien, maar

dat daar waar aan het bestuur mogt blijken dat die niet aanwezig zijn, het gouvernement in de behoefte zal voorzien. Het onmogelijke om een genoegzaam getal vrije arbeiders te bekomen, is ten volle gebleken; in den oosthoek is er geen enkele fabriekant, hetzij Europeaan of Chinees, die den fabriekarbeid door vrijwilligers laat verrigten. Steeds heeft het bestuur zich genoodzaakt gezien dagelijks met bijna de helft der benoodigde arbeiders te gemoet te komen. De helft der fabriekarbeiders bestond dus reeds uit heeredienstpligtigen, en de andere helft uit zoogenaamde boedjangs en menoempangs uit de omliggende dessa's, die wettelijk wel, doch, volgens den heer Bleeker, feitelijk ook niet vrij van heerediensten zijn. Doch deze helft had zich tegen voorschot vrijwillig geëngageerd en dus overeenkomsten moeten treffen met de overblijvenden voor de op hen rustende verpligtingen van heerediensten. Het geheele fabriekwerk werd dus, met eene zeer kleine uitzondering, toch verrigt met arbeiders in hetzelfde disstrikt woonachtig waarin de fabriek gelegen was. Stel nu eens dat eene fabriek dagelijks 300 arbeiders behoeft waarvan 150 zich vrijwillig engageerden en 150 door het bestuur werden geleverd, moesten dan de heerediensten niet evenzeer verrigt worden, en drukten die ook niet op de overblijvenden even als thans bij aanneming dezer vrijstelling het geval zal zijn? Integendeel, de bevolking zal er overal mede gebaat zijn. Thans worden den fabriekant 150 arbeiders daags door het bestuur geleverd. Om de vijf dagen worden die door 150 anderen vervangen, die uit de dessa komen, en gelast worden naar de fabriek te gaan. Welk werk de Javaan ook te huis te verrigten mogt hebben, het bewerken bijv. voor eigen onderhoud, van een stuk tuingrond, het herstellen van een huis of het verplegen van zieke vrouw of kind, hij kan zich aan den last van zijn hoofd niet onttrekken en gaat naar den arbeid. Maar naar welken arbeid, dat weet hij zelf niet: hij moet iets verrigten wat hij nooit heeft geleerd; zijne handen staan hem overal verkeerd en naauwelijks heeft hij zich een weinig gewend of een ander komt, even dom als hij zelf primitief was, hem vervangen. Kan een fabriekant met zulk werkvolk gediend zijn, en is dit niet eene nuttelooze verspilling van werkkrachten? Zoude hij met de helft der handen niet hetzelfde werk verrigten, zoo hij geoefend werkvolk had? Men zegge niet dat de tegenwoordige toestand voordeelig voor de fabriekanten is; integendeel, niet één zou van deze koelies gebruik maken, zoo de mogelijkheid geopend was om vrijwillige arbeiders in genoegzaam aantal te kunnen bekomen. Doch zooeven reeds zeide ik, dat alle vrije en gedwongen arbeiders uit hetzelfde distrikt zijn waarin de fabriek is gelegen; dezen onttrekken zich vrijwillig aan de heerediensten, anderen worden daaraan in het belang van de gouvernements suikerkultuur tijdelijk onttrokken. Wordt de verhouding van werk tot werkkrachten hierdoor niet verbroken? Zullen de heerediensten zwaarder drukken, of zal het getal arbeiders in de fabriek vermeerderen? Integendeel, en dit wensch ik voornamenlijk te konstateren.

Het is eene erkende waarheid dat de ontwikkeling eener vrije industrie en het aanbod van vrijen arbeid het grootste bezwaar vindt in de

banden, waarin de bevolking door de heerediensten gekneld is, niet om den druk van den te verrigten arbeid, dien beschouw ik als luttel en bij goede aanwending door een tiende der beschikbare krachten te verrigten te zijn, doch door den dwang die hierdoor op de bevolking rust van nimmer over haren tijd vooruit te kunnen beschikken, als nooit zeker, waar en wanneer zij door een der hoofden zal worden opgeroepen voor zoogenaamde heerediensten, die òf zelfs niet eens noodzakelijk waren òf zonder eenig bezwaar hadden kunnen worden verschoven. De inlander moet evenwel gereed zijn om aan de eerste oproeping gevolg te geven en kan zich dus onmogelijk voor eenig geregeld werk, zoo als op de suikerfabrieken het geval is, verbinden. Aan dezen toestand wordt een einde gemaakt. Het zelfde werkvolk, dat vroeger gedwongen naar de fabriek ging, kan zich thans vrijwillig verbinden aldaar eenige maanden te werken; het wordt met de werkzaamheden vertrouwd en gemeenzaam, wat ontwijfelbaar ten gevolge zal hebben, dat het benoodigde getal arbeiders in de fabrieken zeer zal verminderen. Instede toch, zooals ik reeds boven zeide, van alle vijf dagen een nieuwen ploeg onkundige menschen te bekomen, zal de fabriekant thans geoefend volk verkrijgen, dat tegen goed loon zich jaarlijks op nieuw zal verbinden. Daardoor zal eene kundige klasse arbeiders worden gevormd, die, bij eventuëele loslating der heerediensten, aan de vrije industrie gewigtige diensten zal kunnen bewijzen.

De heer Bekking zeide dat de beschikking van den gouverneur-generaal geheel alleen in het belang der suikerfabriekanten is. Maar is dan het belang van gouvernement en bevolking niet ten naauwste met dat der fabriekanten verbonden? Heeft bij een goed en geregeld werk, waarbij de hoogst mogelijke hoeveelheid suiker uit de grondstof kan worden verkregen, niet elke partij belang: de bevolking door meerder plantloon en het gouvernement direkt door meer suiker te ontvangen en indirekt door de meerdere welvaart, die, bij een hooger produkt uit dezelfde massa grondstof verkregen, zich algemeen zal verspreiden. Bovendien, wat is het voorname doel van deze vergemakkelijking ter verkrijging van werkvolk? De aanname van een kontrakt, waarbij alleen de belangen der bevolking en het gouvernement zijn in het oog gehouden, zonder eenig regard voor de fabriekanten; een kontrakt, waarbij het gouvernement zich verzekert van het hoogste aantal pikols, immer op Java geproduceerd, daar het als vast tantum heeft aangenomen het gemiddelde der drie produktiefste jaren. Buitendien ontvangt de bevolking eene dusdanige verhooging van plantloon, dat dit laatste alleen genoegzaam is, alle fabriekanten te weerhouden, de nieuwe regeling, zelfs met de gunstigste vergemakkelijking in het verkrijgen van werkvolk, aan te nemen. In den oosthoek zullen alleen die fabriekanten toetreden, die door voortdurende kleine oogsten een laag tantum bekomen hebben en thans, hetzij door verbeterd fabriekaat, hetzij door verbetering der grondstof, hun produkt zoo hoog kunnen opvoeren, dat zij in eene meerdere vrije beschikking een ekwivalent voor het meerdere plantloon vinden. Alle anderen blijven in den abnormalen toestand, dat hun belang niet mede-

brengt de hoogst mogelijke hoeveelheid suiker uit de aanwezige grondstof te vervaardigen. Ik heb dit echter reeds, ik meen in de zitting van 21 Oktober 1863, genoegzaam besproken en behoef daarop thans niet terug te komen. Ik voer dit slechts aan ter bestrijding van het beweren van den heer Bekking, die zeide: ik geloof niet dat er nu een fabriekant zal gevonden worden die nog weigeren zal de regeling aan te nemen.

Wat mij intusschen ten hoogste heeft verwonderd, is, hoe men in dezen maatregel den ondergang der vrije suikerkultuur heeft kunnen zoeken. Waarlijk moest ik den heer Bekking bijna beschuldigen, van met de phrase, „wat kan men anders van dezen maatregel verwachten dan de grootst mogelijke verwarring en vernietiging van de vrije suikerkultuur?" eenen smartelijken indruk op de vergadering te hebben willen maken, waaronder de aanname zijner voorgestelde motie mogelijk kon worden gemaakt.

Ik vraag eenvoudig: vermeerdert het getal handen en vermeerderen de bezigheden op eene suikerfabriek door dezen maatregel? Het tegendeel is misschien waar. Waar vroeger de helft der fabriekarbeiders in dwang moest opkomen en eene gelijke hoeveelheid niet over zijnen tijd mogt beschikken, daar die steeds ter aflossing gereed moest zijn, is thans een vast getal aangewezen, dat zich verbindt de werkzaamheden te verrigten, waardoor de andere helft vrij komt en, van dezen lastigen druk bevrijd, gelegenheid heeft zich op de vrije suikerfabriek te engageren. Maar gesteld de fabriekanten maken misbruik van deze regeling en engageren al hun werkvolk uit deze van heerediensten vrijgestelde gouvernements koelies, welnu dan is immers juist de vrije kultuur daardoor gebaat, want alle vrije arbeiders, die vroeger aan de gouvernements-suikerfabrieken zich verbonden hebben, zullen nu naar de partikuliere fabrieken stroomen en dezen die werkkrachten bezorgen, waarover zij vroeger nooit met dezelfde zekerheid konden beschikken. Het is dus een bepaalde onwaarheid dat door dezen maatregel alle handen aan de partikuliere industrie worden onttrokken; integendeel zij zal er door gebaat zijn, daar de bevolking dan zal weten niet meer door hare hoofden van eene vrije onderneming te kunnen worden afgeroepen om gedwongen op de gouvernements fabrieken te werken.

De aanhaling, dat vijf fabrieken in Cheribon hare industrie hebben opgegeven, omdat zij niet langer den kamp konden volhouden tegen de magthebbenden in Indië, die luide het anathema over hunne industrie hebben uitgesproken, is ook zeer te onpas. Geen partikuliere suikerfabriek is nog te niet gegaan uit gebrek aan werkvolk in de fabriek, maar wel om zijn slechten, ongesurveilleerden aanplant. Te midden der gouvernements fabrieken, die in den oosthoek 50, 60 tot 80 pikols per bouw maken, staat de geheel vrije ondernemer, op gehuurde, sedert 30 jaar gekultiveerde gronden, met eigene bevolking, met 20 en 30 pikols per bouw. Zeer opmerkelijk is het volgende feit. Bij een der gouvernements fabrieken had eene verwisseling van gronden plaats. Reeds bewerkte suikerrietvelden werden ingetrokken en een meer oostwaarts gelegene uitgestrektheid gronds uitgekozen. De partikuliere suikerfabriekant, hiervan onderrigt, wendt zich tot

de bevolking dezer verlaten tuinen en stelt haar voor deze tuinen, waaraan reeds alle moeite besteed was, thans verder voor hem te beplanten tegen zeker overeentekomen loon. De bevolking nam zulks aan en dit is het eerste jaar dat die onderneming eenig dividend heeft afgeworpen. Waaraan had hij zulks te danken? Aan zijn beter suikerriet. En zoo zal het met de cheribonsche fabrieken ook wel gelegen zijn. Elkeen weet toch, hoe laag daar de loonen zijn en hoe gemakkelijk men met weinig geld zich arbeiders kan verschaffen. Maar wat met geen geld te koopen is, is de moeijelijk te overwinnen indolentie van den Javaan, die zonder gebiedend opzigt slecht ploegt en slecht plant en dan verwijt men het gouvernement, dat de vrije industrie met vrije werkkrachten te niet gaat. Ja, als het gouvernement de vrije industrie maar een weinig aanmoedigde, bijv. door de hoofden te gelasten het toezigt over dezen vrijen aanplant te houden, het den fabriekant vooral niet moeijelijk te maken en zoo meer, — dan zoude het wel goed gaan, maar was het, met den onderworpen toestand van den Javaan aan zijn hoofd, dan nog vrije arbeid?

De meening van den heer Bekking, dat het met den vrijen arbeid op de fabrieken nu ook wel gedaan zal zijn, kan ik niet beamen. Ieder fabriekant die zijn belang wel begrijpt, zal zijne oude vrije arbeiders aanhouden, daar nieuw volk nieuwe verwarring en onregelmatigheid in de werkzaamheden geeft. Verder wijst de heer Bekking op de misbruiken die uit dezen nieuwen maatregel kunnen voortvloeijen en dat de fabriekanten meer arbeiders als werkzaam op de fabriek zullen inschrijven, dan waarlijk gebezigd worden. Hij haalt daarbij aan het gezegde van een fabriekant luidende: als deze maatregel toepassing erlangt, wordt mij de gelegenheid gegeven ruim geldelijk voordeel te behalen, enz. — Een en ander bewijst alleen dat de heer Bekking onbekend is met de gouvernements kontrôle, die thans reeds over het geheele vrije werkvolk wordt gehouden. En de fabriekant, die zulks aanvoerde, zal nog in den waan zijn dat alles is als voor 25 jaar.

De vrije arbeiders, die zich op eene fabriek wenschen te verbinden, melden zich als zoodanig bij den fabriekant aan; deze neemt hun naam en woonplaats op, met bekendstelling, op eenen behoorlijken staat, van het werk waarvoor zij zich verbinden en het loon daarvoor bedongen. Deze gewaarmerkte staat gaat naar den resident, die door de inlandsche hoofden laat onderzoeken of de daarop voorkomende Javanen geen verpligtingen hebben die hun beletten zoodanig engagement aan te gaan en daarop voorschot te ontvangen. Eerst dan wordt eene overeenkomst gesloten. Het ontbrekende werkvolk wordt, zoo als bekend is, door het bestuur uit de bevolking gesuppleerd. Uit den opgemaakten staat en het gesuppleerde weet dus het bestuur van jaren her, hoeveel arbeiders op eene fabriek, afhankelijk van de hoegrootheid van zijn aanplant en andere omstandigheden, noodig zijn. En zou nu op eenmaal het bestuur alle kontrôle laten varen en den fabriekant briefjes laten afgeven, waarop de Javanen dan dadelijk vrij van heerediensten zijn? Zouden de overige Javanen niet in verzet komen en zich beklagen, als zij zagen dat een buurman vrij was van diensten, door

zoodanig briefje van een fabriekant, terwijl hij nimmer op de fabriek ging werken? De Javaan is wel gedwee maar toch zoo dom niet, als de heer Bekking, ging zijne bewering op, hem hier wil afspiegelen.

Ik wil thans van de zaak afstappen en er alleen bijvoegen, dat ik den genomen maatregel in het belang van alle partijen zeer toejuich; dat die in stede van verwarring te veroorzaken regel zal stellen. En hoewel ik evenmin als vele anderen of meest allen in den Oosthoek, toch de nieuwe voorwaarden niet kan aannemen, zal de maatregel een groot gedeelte van minder hoog producerende fabriekanten doen toetreden; wat toch waarlijk voor de belangen van de bevolking en het gouvernement van groot nut is.

Ten slotte wensch ik alleen nog te staven mijn beweren, in de vorige bijeenkomst reeds medegedeeld, namelijk dat de heeredienstpligtigen, die zich thans op de fabrieken als vrije arbeiders zullen engageren, toch, zoo niet uitsluitend, bijna allen zullen moeten gevonden worden onder de zoogenaamde boedjangs, menoempangs, of die klasse welke niet onder de landbouwende klasse direkt gerangschikt wordt. De heerediensten drukken op den grond, dien de Javaan bewerkt. Daar waar eene fabriek is, staat hij $^1/_5$ van den gelijkelijk verdeelden grond ten behoeve der suikerkultuur af. Dit $^1/_5$ van den gezamenlijken dessagrond wordt gelijkelijk onder de sawabezitters, die alleen heeredienstpligtig moesten zijn, verdeeld, en ieder bewerkt zijn eigen aandeel, plant en onderhoudt het, tot het genoegzaam is opgeschoten om verdere zorg te kunnen missen. Daar nu deze nieuwe aanplant juist te gelijk met het vermalen van den ouden aanplant invalt, is het eene onmogelijkheid dat de daartoe gedesigneerde bevolking zich als vrije arbeiders op de fabrieken verbindt. Een noodzakelijk gevolg daarvan is, dat zich alleen als vrije arbeider op de fabriek kan engageren die volksklasse, die geene sawabezitters is, dus regtmatig ook geene heerediensten behoeft te doen, doch zoo als ook de heer Bleeker avoueert, door ingeslopen misbruik daar evenwel mede belast wordt. Ook ten dezen opzigte juich ik den maatregel zeer toe, daar het niet wettelijk bij de heerediensten ingedeelde deel der bevolking eerst thans eene nooit gekende vrijheid zal erlangen, en ontslagen zal worden van den druk, dien door deze heerediensten de hoofden uitoefenen, door vrijelijk over den tijd en de krachten van den inlander te beschikken.

De heer *Bekking*. Na de mededeeling van den heer von Oven in de vorige algemeene vergadering gedaan, dat mijn betoog op vele punten voor tegenspraak vatbaar was, heb ik met belangstelling te gemoet gezien hetgeen hij, in zijne rigting, ter verdediging van het besluit van den gouverneur-generaal zou aanvoeren. In plaats van thans met een geregeld betoog voor den dag te komen, waarbij althans beproefd zou worden om te bewijzen, dat het besproken besluit wèl is in overeenstemming met de wet en de belangen van de bevolking en van den staat, heeft hij eene geschrevene rede *voorgelezen* en wel zoo haastig en onduidelijk, dat het niet

alleen mij, maar ik geloof aan allen, hier tegenwoordig, onmogelijk is geweest, hem goed te volgen.

Moet ik nu evenwel in het algemeen den indruk mededeelen, dien ik van de ons voorgelezen nota, voorzoover de bedoeling van den steller begrepen kon worden, ontvangen heb, dan moet ik zeggen, dat ik mij bij die voorlezing verbeeldde de lektuur van een artikel uit het Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage te hooren. Het was toch niet veel anders dan eene opeenstapeling van argumenten, tastbaar niet alleen onjuist, maar elkander onderling vernietigende.

Zonder stil te willen staan bij de kwalifikatiën door hem gebezigd en waarvan ik alleen zal zeggen, dat ze in deze vergadering te meer ongepast zijn, nu ze niet uit het vuur eener improvisatie maar uit de pen zijn voortgekomen, moet ik de vergadering toch met een enkel woord opmerkzaam maken op de reeks van vreemde stellingen, door den heer von Oven vooropgezet, die althans mijne verbazing in hooge mate hebben opgewekt.

Zoo meen ik het betoog te hebben gehoord: dat de fabriekarbeid — beloond door vrijstelling van alle heerediensten — nu eerst *vrijwillig* zou worden verrigt; dat thans de fabriekarbeiders, als een gevolg van den nu genomen maatregel zich tot één *vast* getal zouden beperken, en bovendien nog doorgaande verminderen; dat zij nu eerst een goed loon zouden kunnen bedingen; — maar wat mij wel het meest verbaasde, was: dat de arbeiders te gelijker tijd naar de vrije fabrieken zouden stroomen!

Ik geloof niet dat het noodig is hiervan iets meer te zeggen, evenmin als van het verhaal dat wij gehoord hebben, dat er op Java eene strenge en ijverige kontrôle zou worden uitgeoefend over het *vrije werkvolk* en dat onder de werking van het bekende besluit van *non interventie!* Maar naar aanleiding van het betoog, ons voorgelezen, moet ik aan de vergadering toch ook mededeeling doen van eene phrase uit het nommer van het *Bataviaasch Handelsblad*, dat na onze vorige diskussie in het moederland is ontvangen. De redaktie zegt in dat nommer: „Men heeft vroeger beweerd dat de suikerkontraktanten eene magt in den staat vormden. Ik geloof dat deze bepaling er veel toe zal bijdragen om dit beweren eenigzins tot waarheid te maken. Het lijdt toch geen twijfel, dat wanneer de kleine man ziet dat een briefje van den fabriekant hem regt geeft, de ontvangen bevelen tot het verrigten van gedwongen diensten niet op te volgen, dit den invloed van de fabriekanten op den kleinen man zeer zal vergrooten en daargelaten het misbruik dat daarvan te maken is, geloof ik het niet anders dan verwarring kan stichten om een partikulier de magt te geven, belemmerenden invloed te kunnen uitoefenen op den gewonen gang van zaken.

„Dit is echter niet het grootste bezwaar; dat is gelegen naar mijn oordeel in het gevolg dezer bepaling, dat de druk voor de bevolking door den maatregel veel verzwaard worden zal."

Door deze weinige woorden wordt in alle opzigten bevestigd hetgeen ik in de vorige vergadering beweerd heb.

De heer von Oven is ook nog teruggekomen op zijn beweren dat de

heeredienstpligtigheid uitsluitend zou rusten op de bezitters van den grond, dat dus de menoempangs bestemd zouden zijn voor den fabriekarbeid, zoodat voor de bevolking geen nadeelen van den genomen maatregel zijn te verwachten. Tegenover dit hernieuwd betoog stel ik eene mededeeling in de ministeriëele toelichting van het besluit van 20 Julij 1863. Daarin wordt gezegd: „dat gelijk uit de stukken der kommissie reeds gebleken is, de ongeërfden niet zoo weinig dienstpligtig aan den souverein worden beschouwd, als men schijnt te veronderstellen, maar even goed, natuurlijk met eenige wijziging naar plaatselijke omstandigheden, als de geërfden, door de dessabesturen met kultuurarbeid en andere diensten worden belast."

Niet alleen geloof ik, dat *al* hetgeen de heer von Oven gezegd heeft voor gegronde tegenspraak vatbaar is, maar zelfs dat het doel, dat hij zich met de warme verdediging van het gouvernements besluit voorstelt, weinig in overeenstemming schijnt met zijne verklaring, dat de meeste fabriekanten de wijziging toch *niet* zullen aannemen.

Zoo als ik echter in den aanvang zeide, het was mij niet mogelijk zijn betoog goed te volgen, en daarom zal ik het hierbij moeten laten.

De heer *von Oven.* Ik heb niet gezegd dat de fabriekarbeiders nu naar de partikuliere suikerfabrieken zullen stroomen. Ik heb alleen gezegd dat er door den genomen maatregel handen disponiebel komen voor de vrije industrie. De heer Bekking maakt zich dus aan dezelfde overdrijving schuldig, die hij meent in mijn betoog gevonden te hebben. Ik zou nog verscheidene punten kunnen wederleggen, maar ik zal dit niet doen. Mijn doel was alleen den feitelijken toestand te schetsen, geene theorieën of principes te verkondigen.

De *Voorzitter.* Aan de orde is de vraag: zullen wij ons tot de regering wenden, met verzoek het besluit van den gouverneur-generaal in te trekken?

De heer *Millard.* De beantwoording van die vraag hangt af van de grieven, die wij tegen het besluit kunnen aanvoeren. Inhoever zijn die grieven gegrond? De voorlezing der kopie van het besluit schijnt reeds een anderen dunk te hebben doen ontstaan. Daaruit toch is duidelijk gebleken dat het een besluit is van den gouverneur-generaal. Het denkbeeld als of de fabriekanten thans de regeling gretig zouden aannemen, is ook vervallen. De reden dier weigering moet voornamelijk gezocht worden in de afwijzing van het verzoek tot het verleenen van vrijstelling van alle heerediensten gedurende den geheelen tijd, dat arbeiders noodig zijn voor alle werkzaamheden. De fabriekanten schijnen dus niet, zooals de heer Bekking, de uitdrukking: *vrij van alle verpligte diensten*, op te vatten als vrij van alle *heere*diensten. Daarom schijnt het mij zeer gevaarlijk voor het Genootschap om in een adres uit te gaan van de vooronderstelling alsof het

hier inderdaad eene vrijstelling van heerediensten gold. Wij zouden daardoor ons in staat verklaren eene kwestie te kunnen oplossen, waaromtrent de belanghebbenden nog zeer in het onzekere verkeeren. De fabriekanten gevoelen zelven ook dat art. 2 aanleiding zal geven tot botsing en onaangenaamheden. Het is te verwachten dat zij zich omtrent de bedoeling van dat artikel wel zullen overtuigd hebben. Maar kunnen wij nu evenwel pertinent verklaren dat de vrijstelling aanleiding zal geven om een dubbelen last op de overige bevolking te leggen? Legden wij zoodanige verklaring af, men zou met eenigen grond tegen ons kunnen zeggen: wij hebben door art. 2 trachten te waken tegen het bezwaar dat gij vreest.

Ik ben het met den heer Bekking eens dat de wijze, waarop men vrijstelling van verpligte diensten wil verleenen, ondoelmatig is, maar de motieven, die hij aanvoert, kan ik niet deelen. De heer Bekking zegt o. a. deze bepaling is onnoodig, want de uitkomst leert dat door vrijwillige arbeiders de werkzaamheden in den laatsten tijd worden verrigt. Dit is niet juist. Ik ben vroeger in de gelegenheid geweest kennis te nemen van de monographieën, die behooren bij het verslag der kommissie voor de suiker-enquête. In die monographieën wordt gekonstateerd dat in de meeste gevallen de hulp van het bestuur niet kon gemist worden. Wanneer wij nu gingen betoogen dat er onder de tegenwoordige omstandigheden geen gedwongen diensten noodig zijn, dan zou ons betoog onjuist kunnen genoemd worden.

In een adres, dat door eenige fabriekanten aan de regering is ingediend, wordt voorgesteld om de gelegenheid te openen tot het afkoopen der heerediensten. Zoodanigen maatregel zou ik beter en billijker vinden. De staat zou dan met dit geld zelf vrijwillige arbeiders kunnen engageren. Dit zou ook een eerste stap zijn op den weg om tot afschaffing der heerediensten te geraken. Het blijkt nu toch op nieuw dat niet eenige maatregel zal reüsseren, waardoor men niet kan komen tot geheele vrijstelling.

De heer *Bekking*. De indruk, dien de heer Millard, als gevolg van zijne mededeeling, meent waargenomen te hebben, deel ik niet. Het heeft mij daarentegen verwonderd hoe de heer Millard nog twijfelen kan dat het besluit vrijstelling van *heerediensten* bedoelt. Het besluit spreekt toch van heerediensten. Blijkens den konsiderans heeft de regering nader overwogen, of, gelijk gezegd wordt, nader voorgenomen, een vroeger besluit, waarbij geen gevolg gegeven is aan het voorstel om de arbeiders bij de gouvernementssuikerfabrieken, gedurende den arbeid, vrij te stellen van heerediensten. De regering heeft dus op nieuw overwogen en de aanleiding tot die overweging moet voorzeker geweest zijn dat slechts één van de 97 suikerfabriekanten de regeling had aangenomen. De slotsom dier overweging is geweest dat nu vrijstelling van *alle verpligte* diensten is verleend, die vroeger werd geweigerd. Daarom geloof ik dat men daarmede niets anders kan bedoeld hebben dan vrijstelling van alle *heerediensten*. Dit begrip is in de vorige vergadering algemeen aangenomen en ik geloof niet dat de

gebezigde term voor eene andere uitlegging vatbaar is. Ik ben dus door de redenering van den heer Millard geenszins teruggekomen van mijne primitieve opvatting.

Ook de bepaling van art. 2 kan mijn gevoelen niet wijzigen omtrent den druk, dien het besluit voor de niet-vrijgestelden zal te weeg brengen. De hoofden van gewestelijk bestuur zullen moeten zorgen dat de vrijstelling der vrijwillige arbeiders van *alle verpligte diensten* de overige dienstpligtigen niet drukt. De Indische regering was dus blijkbaar ook overtuigd van den druk, dien art. 1 op het overige deel der bevolking zou leggen. Zij heeft gemeend daartegen te moeten waken, althans den schijn te redden dat men daarvoor zou kunnen zorgen. Of nu de bepaling van art. 2 geschikt is om den druk van art. 1 weg te nemen, mag, meen ik, in alle opzigten betwijfeld worden. Welke waarborg bestaat er dat de vrijstelling werkelijk niet zal drukken op het overige deel der bevolking? Ik geloof geen enkele. Immers de heerediensten moeten haar gang hebben. Wanneer hier een gebouw afbrandt, ginds een weg reparatie behoeft of elders een dijk instort, dan moet in de behoefte aan werkvolk voorzien worden. En hoe zal het nu mogelijk zijn af te bakenen tot hoever de gewone verpligting geldt en waar het aandeel van de vrijgestelden begint? Het zal niet mogelijk zijn eene afscheiding te maken. De werkzaamheden moeten verrigt worden. Had het gouvernement willen zorgen dat geen druk ontstond, dan had het moeten zeggen: wij stellen de diensten afkoopbaar. Met dat geld had men het werk tegen betaling kunnen doen verrigten.

De *Voorzitter*. Wij zouden thans onze diskussie kunnen bepalen tot twee punten. In de eerste plaats, wordt onder de uitdrukking: vrijstelling van alle verpligte diensten, heerediensten begrepen, en, in de tweede plaats, is art. 2 in staat om de gevreesde gevolgen van het eerste artikel te keeren?

De beraadslaging over het eerste punt openende, moet ik verklaren de redenering van den heer Bekking niet te kunnen deelen. Wanneer de gouverneur-generaal zegt: nader voorgenomen te hebben het besluit, waarbij het voorstel om vrijstelling van heerediensten te geven, is afgewezen, maar in het besluit van 8 Maart nu vrijstelling van alle verpligte diensten verleent, dan kan ik het gevoelen van den heer Bekking niet deelen dat omdat in den konsiderans van heerediensten gesproken is, ook in het besluit daarvan gewaagd wordt. Ik zou integendeel zeggen dat, had de regering hetzelfde bedoeld, zij hetzelfde woord zou hebben gebezigd. Juist uit dat verschil in uitdrukking zou ik uit een regtskundig oogpunt tot de slotsom komen, dat men iets anders bedoeld heeft. Vindt men in eene wet twee verschillende uitdrukkingen, dan moet er een degelijke grond bestaan om daaronder dezelfde zaak te verstaan. Met twee verschillende uitdrukkingen bedoelt men in den regel twee verschillende zaken.

De heer *Millard*. Wanneer men spreekt van alle verpligte diensten, dan bestaat er zekerlijk gereede aanleiding om het oog te hebben op heeredien-

sten. Belanghebbenden zijn evenwel nog niet zeker dat dit de bedoeling is. Om te doen zien dat die onzekerheid niet geheel ongegrond is, moet ik er op wijzen dat in adressen van belanghebbenden uit sommige residentiën gezegd wordt, dat zij zich vergeefs gewend hebben tot het plaatselijk bestuur om de bedoeling van het besluit van 8 Maart jl. te leeren kennen. Wanneer het plaatselijk bestuur het niet weet, hoe zullen wij het dan weten en ons in staat achten tot de pertinente verklaring dat het heerediensten zijn.

De heer *Boers.* Ik ben van meening dat de regering in het onderwerpelijke besluit geene heerediensten in algemeenen zin kan bedoeld hebben en ik word in dat gevoelen versterkt, omdat in art 2 wordt gezegd, dat de vrijstelling van alle verpligte diensten, voor hen die in de suikerfabrieken werken, niet op het overige deel der bevolking mag drukken. Nu zou ik wel eens willen weten, als hier heerediensten worden bedoeld, door welke middelen men dien druk zoude ontnemen, indien de persoon, die de diensten moet doen, afwezig is. Men kan hem toch later, na afloop zijner diensten in de suikerfabriek, zijn korveeën niet doen inhalen. Heeft de regering dus heerediensten bedoeld, dan moet er een onregtvaardige druk voor de bevolking uit voortspruiten en dit zou dus in tegenspraak zijn met genoemd art. 2.

De heer *van Lier.* Zoo onder de benaming *alle verpligte diensten* niet in de eerste plaats verstaan moet worden alle *heerediensten*, waartoe de bevolking op Java *verpligt* wordt, — een gevoelen dat ik trouwens niet kan deelen — dan moet ik toch vragen, wat zijn dan die *verpligte* diensten die geen heerediensten zouden zijn?

De heer *Millard.* De regering neemt een verschil aan tusschen verpligte kultuurdiensten en heerediensten. Ik heb altijd beweerd dat kultuurdiensten in het oog der bevolking gelijk staan met heerediensten. Wanneer het gouvernement nu zegt: er zal vrijstelling gegeven worden van alle verpligte diensten, dan kan men niet onvoorwaardelijk aannemen dat zij *alle* heerediensten bedoeld heeft.

De *Voorzitter.* Worden de diensten der bevolking in de koffijtuinen ook beschouwd als heerediensten?

De heer *Bekking.* In gezonden zin zijn het heerediensten, maar het gouvernement noemt den arbeid voor de kultures ook wel kultuurdiensten. Ik behoef slechts te herinneren aan de verschillende benamingen, waaronder de arbeid voor de gouvernements kultures wordt aangeduid, als: kultuurarbeid, verpligte arbeid, dwangarbeid, om het bewijs te leveren dat men in de Indische terminologie dikwerf dezelfde zaak onder verschillende benamingen bedoelt. En daarom ook kan het beweren niet op-

gaan, dat men met de benaming *alle verpligte diensten* iets anders zou bedoeld hebben dan *heerediensten.*

De heer *Millard.* Wij behoeven thans niet te onderzoeken of het gouvernement juist gedaan heeft met een onderscheid te maken, in naam althans, tusschen verpligte kultuurdiensten en heerediensten. Eene waarheid is het dat het gouvernement door tweeërlei benaming te kiezen voor gedwongen arbeid onderscheid maakt. Van daar de onzekerheid, die in Indië en ook hier bestaat. Dat op het besluit veel is aan te merken, bewijst niet alleen de voortdurende weigering der fabriekanten om de regeling aan te nemen, maar ook het feit, mij uit Indië medegedeeld, dat vele inlanders gezegd hebben: dit besluit vertrouwen wij niet, want na den fabriekarbeid zullen wij ons aandeel moeten inhalen.

De heer *Canter Visscher.* Wanneer ik in mijne verbeelding een 20 à 24 jaren terugga, toen ik nog aan het hoofd van het plaatselijk bestuur stond en wanneer ik mij dan voorstel dat ik een besluit als dat van 8 Maart jl. ontving, dan moet ik ronduit verklaren dat ik op de vraag: wat zijn „alle verpligte diensten," antwoorden zou: dat zijn heerediensten. Wat de bepaling van art. 2 betreft, te zorgen dat de overige bevolking geen schade zou lijden, ik zou niet weten hoe die bepaling in toepassing te brengen.

De heer *Schill.* Ik ben nooit als ambtenaar in de binnenlanden van Java werkzaam geweest, dus ik kan misschien niet het juiste onderscheid aanwijzen tusschen verpligte kultuurdiensten en heerediensten. Maar wanneer men spreekt van verpligte kultuurdiensten, dan kan ik mij niet voorstellen dat men daarmede iets anders bedoelt dan heerediensten.

De heer Millard zegt dat, nadat men bij het besluit van 31 Januarij afgewezen had het verzoek om vrijstelling van heerediensten te verleenen, men er bij besluit van 8 Maart toe gekomen is om vrijstelling te verleenen van alle verpligte diensten. Deze redenering kan ik niet deelen. Ik geloof dat men het verzoek, afgewezen bij het besluit van 31 Januarij jl. op nieuw in overweging heeft genomen en dat het besluit is geweest om het vroegere verzoek tot het erlangen van vrijstelling van heerediensten, toe te staan.

De heer *Millard.* De vraag is op dit oogenblik niet, welke uitlegging geven wij aan het besluit, maar wel: zijn wij geregtigd om bij de onzekerheid, die onder de belanghebbenden en zelfs bij het plaatselijk bestuur in Indië bestaat, te verklaren dat onder de uitdrukking „alle verpligte diensten" *alle* heerediensten moeten verstaan worden.

De *Voorzitter.* Bij de onzekerheid, die voor alsnog omtrent de bedoeling der Indische regering schijnt te bestaan, komt het mij onraadzaam voor dat het Genootschap als wetsuitlegger zal optreden.

De heer *Canter Visscher*. Het woordje *alle* neemt mijns inziens allen twijfel weg.

De *Voorzitter*. Het komt niet aan op den zin van *alle*, maar van *verpligte diensten*; de terminologie kan in de laatste twintig jaren in Indië misschien nog al wat veranderd zijn.

De heer *Canter Visscher*. Het woordje *alle* zal wel dezelfde uitdrukking behouden hebben.

De *Voorzitter*. Maar hebben de woorden *verpligte diensten* hunne beteekenis behouden?

De heer *Millard*. In alle monographieën der kommissie, belast met het onderzoek der suikerkultuur, wordt ook onderscheid gemaakt tusschen heerediensten en andere verpligte diensten.

De heer *von Oven*. Ook de Javaan maakt onderscheid tusschen heerediensten en andere verpligte diensten. Wanneer de Javaan werkzaamheden voor het gouvernement moet verrigten, dan noemt hij die diensten *perkredjahan negrie*, terwijl hij onder dien naam niet begrijpt de diensten voor hoofden en voor de dessa.

De heer *Bleeker*. Ik moet mij de vraag veroorloven of de explikatie van het besluit eigenlijk iets afdoet aan den aard van onze diskussie? Wel kan ik begrijpen dat die invloed moet hebben op het oordeel over het besluit zelf. Is het nu evenwel zoo noodig de beteekenis der woorden „alle verpligte diensten" voorop te zetten? Ik vrees dat wij hieromtrent niet tot klaarheid zullen geraken.

De heer *Robidé van der Aa*. In de vorige vergadering heb ik naar aanleiding van hetgeen ik in de Samarangsche courant had gelezen, de vraag gedaan of onder verpligte diensten wel heerediensten moesten verstaan worden? Tot mijn genoegen heb ik dezen avond opgemerkt dat bij anderen diezelfde twijfel bestaat. In elk geval is het zeker, dat men in Indië ook niet weet, wat het besluit beteekent en dat men weinig vertrouwen schijnt te stellen in het bestuur. Zoowel uit de dagbladen als uit de mededeelingen van den heer Millard blijkt, dat de fabriekanten de bepaling beschouwen als een valstrik. Evenwel kan er mijns inziens geen twijfel bestaan, of de regering heeft inderdaad vrijstelling van heerediensten willen verleenen. Van verschillende zijden was op dien maatregel aangedrongen. Dit is gedaan zoowel door de kommissie voor de suiker-enquête als in de memorie, die suikerkontraktanten na de afkondiging der nieuwe suikerregeling aan den gouverneur-generaal hebben ingediend. In sommige residentiën, bepaaldelijk in den Oosthoek, was reeds vroeger vrijstelling der fabriek-

arbeiders door het gebruik gewettigd. De wijziging, die de suikerregeling voor de kontraktanten aannemelijk moest maken, zal dus wel aan dit zoo algemeen geuite verlangen hebben toegegeven.

In het formuleren dier bedoeling is men niet zeer gelukkig geweest. Daarvan heeft men echter op de algemeene sekretarie meer voorbeelden gezien. Ik wijs onder anderen op het beruchte besluit, waarbij de gouvernements indigokultuur werd ingetrokken, voorzoover die aan de partikuliere suikerteelt kon schaden.

Bij den twijfel, die er nu bestaat, of het waarlijk heerediensten zijn, waarvan men vrijstelling heeft willen verleenen, is het moeijelijk voor ons een besluit te nemen. Gold het evenwel heerediensten dan ben ik nog niet zoo geheel zeker dat in de praktijk van den genomen maatregel groote nadeelen te verwachten zijn. Nader onderzoek dezer aangelegenheid heeft de vrees, die ik in dit opzigt aanvankelijk koesterde, aanmerkelijk getemperd.

De heer *Millard.* Ik moet den heer Bleeker doen opmerken, dat zijne beschouwing, mijns inziens, wel invloed kan hebben op ons oordeel over het besluit; dit blijkt alweder uit de verschillende stukken, die aan de autoriteiten zijn ingediend. Daaruit zien wij toch dat de arbeiders op de fabrieken, — niet overal, want het was geen algemeene regel, — genomen werden ook uit de plantende bevolking, zoodat die inlanders somtijds moesten planten en soms koeliediensten verrigten. Men bestemde dan dagelijks een zeker aantal om te planten en een ander om op de fabrieken te arbeiden. Nu kan het zijn, dat de bedoeling van het besluit deze is, dat zij, die zich vrijwillig voor fabriekarbeid aanmelden, ontslagen zijn van alle verpligte diensten bij de kultures, zoolang de verbindtenis loopt. Dan zou ik zeggen, dat het een maatregel van billijkheid is, want komen die personen in de fabrieken werken, dan behoort men hun daarenboven niet nog eene andere taak op te leggen. Ik beweer niet dat dit de bedoeling is; ik zeg alleen dat het besluit voor dezen uitleg vatbaar is; dan bestaat er groot verschil met vrijstelling van heerediensten en alle verdere verpligte diensten. Maar daarin ligt nu het groote punt van onzekerheid; wij weten niet wat men wil, en de vraag is, of de regering zelve juist weet, wat men gewild heeft. Men moet daarbij in aanmerking nemen, dat onder de kontraktanten, die de adressen met verzoek om inlichting geteekend hebben, personen zijn die hunne relatiën te Batavia en elders hebben en zij zijn in twijfel. De onzekerheid is dus groot. Den persoon, dien mij de stukken toegezonden heeft, acht ik genoegzaam in de gelegenheid om te weten te komen, welke de bedoeling van de regering is, zoo deze zich de zaak zelve duidelijk heeft voorgesteld; maar dat is geenszins uit het besluit stellig op te maken en nu meen ik dat wij niet kunnen uitmaken, dat het voor ons zonneklaar zou zijn, dat de bedoeling is: vrijstelling van alle heerediensten.

De heer *Bleeker.* De heer Millard heeft mij niet goed begrepen. Ik

bedoel dit: het geldt hier vrijstelling òf van alle verpligte diensten, daaronder begrepen de heerediensten, òf alleen vrijstelling van alle kultuurdiensten. Nu komt het mij voor, dat het bij de beoordeeling van het besluit in zekeren zin voor ons eene onverschillige zaak is, of men onder *alle* verpligte diensten, zooals het besluit zegt, al of niet de heerediensten begrijpt. In elk geval heeft eene ontheffing van verpligte diensten plaats in minder of meer uitgebreiden zin, zoodat de last van die verpligte diensten op de overige inlanders wordt overgebragt. Ik herhaal daarom de vraag: of de explikatie van de woorden *alle verpligte diensten* invloed behoort uit te oefenen op den aard onzer diskussie? De definitie, die de heer Millard als mogelijk acht, kan invloed hebben op de meer of min gunstige beoordeeling van het besluit; maar de zaak blijft in zooverre dezelfde, dat het gouvernement aan de vrijwillige fabriekarbeiders het voorregt geeft, dat zij van verdere prestatiën in arbeid verschoond blijven, hetzij met of zonder inbegrip van heerediensten. Die ontheffing van een gedeelte van de bevolking kan drukkend worden voor het overige deel, tenzij daarin behoorlijk is voorzien. Het geldt hier, bij de eene zoowel als bij de andere explikatie van het besluit, in hoofdzaak eene vrijstelling op groote schaal van eene belasting in arbeid en het is hierover, dunkt mij, dat voornamelijk onze beraadslaging moet loopen.

De heer *Millard.* Ik zal in antwoord op de opmerking van den heer Bleeker een voorbeeld geven. Ik stel dat de zaak zich toedraagt, zoo als dit het geval is bij onderscheidene fabrieken in verschillende residentiën. Volgens de laatste officiëele rapporten is de indeeling voor den aanplant van suikerriet zeer ongelijk; er worden 5, 6, 7, 8, ja zelfs 9 en soms meer gezinnen per bouw tot aanplant ingedeeld. Nu moeten vaak diezelfde planters ook van tijd tot tijd fabriekarbeid gaan verrigten. Oorspronkelijk was bepaald, dat per bouw slechts 4 planters zouden worden aangewezen. Regelt de plaatselijke autoriteit de zaken nu zoo, dat de arbeid in de bedoelde fabrieken en op de velden afgescheiden wordt, dan zou men kunnen zeggen: zij, die in de fabrieken gaan werken, zullen geacht worden, hunne kultuurverpligtingen geheel te hebben volbragt; dan zouden de overigen ook van fabriekarbeid ontheven zijn en op de velden bij den aanplant kunnen blijven; dan zijn beide partijen gebaat en is het werk niet vermeerderd, maar slechts verdeeld. Ik zou fabrieken kunnen noemen, waar per bouw 8 planters en meer zijn ingedeeld (althans vroeger), die evenwel *à tour de rôle* fabriekarbeid moesten verrigten. Gaan nu 4 zoogenaamd vrijwillig naar de fabriek en laten zij zich inschrijven, dan zou dit de overigen niet drukken, als de fabrikant genoeg vrije menschen krijgt, die dan niet voor verdere verpligte diensten zullen worden uitgeroepen; de 4 overigen blijven dan bij den aanplant werken en zijn van fabriekarbeid van zelf ontheven. Nu zeg ik alweder: ik gis, dat men de zaak zoo kan regelen (hoezeer niet overal); ik beweer niet dat die uitlegging juist is. Maar als dit eens zoo ware, dan blijft de toestand voor de bevolking zoo

als die nu is, want op ieder rust dan geen meerdere arbeid; er heeft slechts verdeeling plaats. Is dat nu zoo geregeld? Ik weet het niet; daarin ligt de moeijelijkheid om een oordeel te vellen.

De heer *Bleeker.* Wanneer nu die menschen zich bij de fabriek geëngageerd hebben, dan krijgen zij een briefje, dat hen vrijstelt van alle verpligte diensten. Maar wat zal er gebeuren, als zij niet aan hunne verpligtingen voldoen? Zijn zij dan niet weder dienstpligtig?

De heer *Millard.* Mij dunkt, dat als zij niet aan hunne verpligtingen voldoen, zij niet meer vrij zijn van verpligte diensten. Maar hoe dat geregeld zal worden, weet ik ook niet. Ik heb tegen het besluit zeer groote bezwaren, vooral omdat het zoo onduidelijk is en de bezwaren der ondernemers niet uit den weg ruimt.

De heer *Godon.* Ik beaam de bedoeling van de vraag van den heer Bleeker. Men moge zeggen, dat onder alle verpligte diensten geene heerediensten begrepen zijn, mij dunkt, dat het besluit van 8 Maart een gedeelte van de bevolking ontheft van diensten, die zij op een gegeven oogenblik verpligt is te presteren. De heer Millard houdt alleen het oog op de kultuurdiensten bij den aanplant van suikerriet. Maar de inlander kan ook worden uitgeroepen voor werken aan wegen, bruggen en meer; daarvoor zijn zij ook dienstpligtig. Wie zal nu het aandeel moeten verrigten dat vrijgestelden, omdat zij fabriekarbeid doen, niet behoeven te presteren? Dat aandeel zal te meer drukken op de overgeblevenen. Kan de heer Millard dat bezwaar oplossen?

De heer *Millard.* De heer Godon heeft mij niet goed begrepen of ik heb mij niet duidelijk uitgedrukt. Worden de vrijwillige arbeiders op de fabrieken vrijgesteld van alle heerediensten? Ja, dan lijdt het geen twijfel, dat zij ontheven worden van een druk, die op anderen overgaat, tenzij het gouvernement die diensten laat afkoopen en dan zelf door vrije arbeiders in het noodige voorziet. Ik heb aangevoerd, dat er voorbeelden zijn, dat 8 planters en meer per bouw voor de suikerkultuur zijn ingedeeld. De fabriekant heeft echter ook koelies noodig en nu moeten dikwijls die menschen beurtelings daarvoor optreden. Nu kan misschien de bedoeling zijn, dat zij die vrijwillig op de fabriek komen, geene verdere bemoeijenis met de aanplantingen hebben; dan kunnen 4 man op het veld geregeld blijven werken en 4 of meer man naar de fabriek gaan. Dan is er geene vermeerdering van arbeid op zich zelf, want de zaak blijft dan in effekte dezelfde.

De heer Godon. Ja, maar die fabriekarbeiders kunnen volgens uwe opvatting, van de fabriek worden gehaald om heerediensten te verrigten.

De heer *Millard.* Blijkens het besluit is vrijstelling van heerediensten

gewezen van de hand. Maar dat is juist de vraag, waarop alles aankomt bij de beoordeeling van het besluit, die de belanghebbenden niet weten op te lossen.

De heer *Raedt van Oldenbarneveld.* Het moet duidelijk worden uitgemaakt, wat wij onder *alle verpligte diensten* te verstaan hebben, want zoo wij anders een adres inzenden, zou men ons kunnen antwoorden, „waartegen trekt gij te velde? Er is geen sprake van heerediensten." Ik geloof daarom dat wij, om tot eenig resultaat te geraken, wel degelijk eene definitie moeten opsporen van hetgeen onder de bewoordingen van het besluit begrepen is. Welke verklaring geeft men in Indië aan het besluit? Wij weten het niet. Maar dit is een uiterst belangrijk punt voor de fabriekanten in Indië, die zich te vergeefs tot het gewestelijk bestuur hebben gerigt. Er bestaat dus geene authentieke interpretatie.

Nu ben ik niet voldoende met de Indische terminologie en toestanden bekend, om hier een beslissend oordeel uit te spreken en ik zou mij niet in deze diskussie mengen, indien het mij niet voorkwam, dat het wel de taak van het Genootschap kan geacht worden, bij gemis van officiëele verklaring, een onderzoek te doen naar de vraag: wat verstaan wij onder *alle verpligte diensten?* Dat is bloot interpretatie van een besluit, eene kwestie van wets-interpretatie waarbij zij, die geene indische specialiteiten zijn, de voorlichting kunnen genieten van zoo vele voormalige bewoners van onze koloniën, die wij in ons midden tellen. Wij kunnen zoodoende medewerken tot het verkrijgen van meerdere zekerheid.

Vraagt men mij, na al het gehoorde, wat onder *alle verpligte diensten* in Indië moet worden verstaan, dan meen ik dat daaronder ongetwijfeld ook *heerediensten* begrepen zijn. Ik heb nu gehoord, dat er ook andere verpligte diensten zijn, welke niet onder de eigenlijke heerediensten worden begrepen; maar ik meen dat het volgens spraakgebruik en regelen van taalkunde wel niet twijfelachtig is of er is hier tevens sprake van heerediensten. Ik geloof niet dat de bewoordingen van het tweede gedeelte van het besluit eene andere opvatting toelaten; ik zie daarin niet de strekking om de heerediensten uit te sluiten. Men spreekt eerst in het besluit over *heerediensten;* daarna van verpligte diensten. Nu vraag ik: Zijn heerediensten verpligte diensten? Ja, gewis ook die andere gedwongene kultuuren andere diensten zijn voorzeker *verpligte diensten.* Ziedaar nu de twee kategorieën van diensten onder *éénen* identieken term gebragt. Is het, na al het aangevoerde, nu zoo gewaagd om aan te nemen dat ook de heerediensten onder de uitdrukking: *alle verpligte diensten* moeten worden begrepen?

Het kollektief: *alle* verpligte diensten, sluit voorzeker de verpligte (heere-) diensten, het genus de species in.

De *Voorzitter.* Voorzooveel wij het besluit in gewonen zin moeten opvatten, stem ik met de zienswijze van den heer Raedt in, want heerediensten zijn ook verpligte diensten en dus een onderdeel van alle verpligte

diensten. Maar het komt juist aan op den twijfel, of men in Indië de woorden zoo opvat; er *schijnt* onderscheid gemaakt te worden tusschen heerediensten en verpligte diensten. De vraag is dus, of het besluit niet doelt op eene afzonderlijke kategorie van verpligte diensten, die van de bevolking gevergd worden, waaronder de eigenlijke heerediensten niet begrepen zijn. Er zijn er, die beweren, dat hier alleen sprake is van kultuurdiensten. Ofschoon men nu, volgens ons taalgebruik, zou zeggen, dat hij die ontheven is van alle verpligte diensten, is vrijgesteld van allen arbeid in de velden, tot het aanplanten, snijden van het riet en tevens van aanleg, onderhoud of herstel van bruggen en wegen, enz., in een woord van verpligte diensten, hetzij voor de kultures of voor iets anders, schijnt men in Indië afzonderlijke kategorieën te maken. Daarom gaat de explikatie, door den heer Raedt gegeven, niet op.

De heer *Raedt van Oldenbarnevèld.* Maar zou het niet kunnen opgaan, dat men, zoo als meermalen in wetten plaats heeft, in het eerste lid zekere kategorie van diensten heeft aangewezen met den term, die het meest bekend en zooals hier het geval is, het meest drukkend wordt geacht, namelijk de heerediensten, en daaronder ook heeft willen begrijpen alle andere verpligte diensten, met het oog op den regel dat het meerdere het mindere insluit, en in het tweede lid daarom alleen van *alle* verpligte diensten gewaagd heeft ten einde ex superabundantia zeker te zijn, dat niets buiten de bedoeling des wetgevers valt en niets aan de vrijstelling ontsnapt? Dat gebeurt meer, wanneer men allen twijfel wil opheffen en alle exceptiën en uitvlugten wil afsnijden. — Ik meen dat de wet in Indië op dezelfde wijze en naar dezelfde regelen als hier te lande moet worden geinterpreteerd.

De heer *Millard.* Volgens een rationeelen uitleg zijn heerediensten ook in het besluit begrepen. Ik heb ook niet gezegd, dat dit niet het geval zou zijn, maar wel dat daaromtrent de grootste onzekerheid bestaat. Nu moet ik hierop opmerkzaam maken, dat een honderdtal fabriekanten het grootste belang bij de zaak hebben. Welke bezwaren door hen tegen de jongste suikerregeling gemaakt zijn, het staat vast, dat het hoofdbezwaar in art. 17 van het besluit van 1863 gelegen is. Enkele uitzonderingen laat ik daar, waarop de heer von Oven doelde; de regel is geweest, dat men tot de regering gezegd heeft: neem dat bezwaar weg en wij treden toe; dat kan worden weggenomen, wanneer vrijstelling van alle heerediensten wordt verleend. Het gouvernement antwoordde, dat het daarin niet kon treden, maar neemt later het jongste besluit tot vrijstelling van *alle verpligte diensten.* Nu mag men niet voorbijzien, dat de fabriekanten, wier bestaan van eene schikking afhangt, verklaren in de grootste onzekerheid te verkeeren en geen genoegen met het besluit van 8 Maart te kunnen nemen. Ware er nu geen twijfel en was het klaar en duidelijk, dat men in Indië de heerediensten ook begrijpt onder de bewoordingen van het besluit, dan zou een zoo groot aantal personen, die deskundigen zijn, wel weten

wat daar geschreven staat en niet naar eene verklaring van de bedoeling zoeken. Mij dunkt, dat wanneer men in Indië den twijfel niet kan opheffen, wij dit door eenvoudige wetsinterpretatie evenmin kunnen doen.

De heer *Bleeker*. Ik moet terugkomen op hetgeen ik straks zeide. Wij kunnen de kwestie onmogelijk oplossen. Verdere diskussie over dit punt acht ik onvruchtbaar. Wij kunnen wel zeggen, dat naar onze meening in het besluit van 8 Maart ook op heerediensten gedoeld wordt; maar onze verklaring heeft geen gezag hoegenaamd. Uit hetgeen de heer Millard gezegd heeft, blijkt, dat de fabriekanten in Indië wantrouwen koesteren omtrent de bedoeling van het besluit en daarvoor bestaat zeker grond; slechts de Indische regering kan uitmaken wat *zij* met de woorden *alle verpligte diensten* bedoelt en eene duidelijke verklaring daarvan blijkt hoogst wenschelijk te zijn.

Hiermede is de beraadslaging over het eerste punt afgehandeld.

De *Voorzitter*. Wij zullen nu overgaan tot het tweede punt, namelijk de vraag, of de bepaling, dat de gewestelijke besturen belast zijn met de zorg, dat de ontheffing van alle verpligte diensten voor vrijwillige arbeiders op de suikerfabrieken, geen druk voor andere inlanders te weeg brengen zal, geschikt is om de bezwaren op te heffen, die tegen het besluit van 8 Maart geopperd zijn.

De heer *de Serière*. Dat gedeelte van het besluit komt mij nog meer onverklaarbaar voor dan art. 1. Ik begrijp niet hoe een hoofd van gewestelijk bestuur aan art. 2 uitvoering zou kunnen geven. Even als de heer Canter Visscher zou ik toch in art. 1 ontheffing van heerediensten lezen. Maar men schijnt tegenwoordig in Indië eene andere taal te spreken, dan toen wij daar verblijf hielden.

De heer *Millard*. Ik herhaal, dat ik evenmin uitlegging aan het besluit kan geven als andere sprekers. Misschien evenwel is de bedoeling van art. 2, dat de hoofden van gewestelijk bestuur er iets op moeten vinden om den druk te verminderen, die ontheffing van heerediensten aan alle fabriekarbeiders voor de overigen zou teweegbrengen. In elk geval blijkt uit art. 2, dat het gouvernement den wensch koesterde, dat het besluit geen nieuwen druk in het leven mogt roepen. Wij kunnen dus niet even positief de verklaring afleggen, dat het besluit in dat opzigt onuitvoerbaar is, want de steller van het besluit zal van eene andere opinie zijn. Het is eene andere kwestie, of de regering doelmatige voorschriften heeft gegeven, die uitvoerbaar zijn, zonder juist het tegendeel te veroorzaken van hetgeen men wilde bereiken. Intusschen zullen de hoofden van gewestelijk bestuur misschien aan art. 2 uitvoering trachten te geven, aangenomen dat heerediensten onder alle verpligte diensten zijn begrepen, door uitstel van alle werken, die niet van dringenden aard zijn.

De heer *Bleeker*. De ongunstige indruk, dien ik in de vorige vergadering van den besproken maatregel ontving, is aanmerkelijk getemperd door hetgeen ik heden avond daaromtrent vernomen heb. Ik ben er ver af mij met het besluit te kunnen vereenigen. Maar ik wil konstateren, dat een der grootste grieven geweest is, dat een gedeelte van de bevolking dubbel zou worden bezwaard door vrijstelling van een ander gedeelte, onder zekere voorwaarden, van alle verpligte diensten en dus ook van heerediensten. In ons oog was dit in strijd met de beginselen van de regering en met de belangen van de bevolking. Daartegen meenden wij ons krachtig te moeten verzetten. Thans blijkt intusschen dat het besluit een tweede artikel bevat, waarin bepaald wordt, dat de maatregel niet mag drukken op het andere deel van de bevolking; dat gedeelte van het besluit was ons in de vorige vergadering niet bekend. Nu is de kwestie, hoe het gouvernement aan het besluit uitvoering zal weten te geven. Ik geloof echter dat wij vooraf niet tot het gouvernement kunnen zeggen, dat het besluit onuitvoerbaar is; het afleggen van dergelijke verklaring ligt niet op onzen weg. Op het gouvernement rust de taak te zorgen, dat het besluit uitgevoerd worde. Daarover kunnen wij thans geene diskussie voeren. Want, wanneer wij al zouden verklaren dat het besluit onmogelijk kan worden uitgevoerd, dan zou het gouvernement kunnen antwoorden, dat het den bepaalden wil had te kennen gegeven, dat de vrijstelling aan de niet vrijgestelden geene meerdere lasten zal opleggen en dat het zal weten te handelen. Begrijpt men de heerediensten onder de vrijstelling, dan is mij geen ander middel bekend om druk weg te nemen, dan dat het gouvernement eene som gelds toesta, ten einde het noodige werkvolk te betalen, des noods volk uit andere distrikten, dat dan tegen betaling vrijwillig de diensten zou presteren, die toch verrigt moeten worden en geen nieuwe druk voor de bevolking mogen zijn. Ik zeg niet dat het gouvernement dit zal doen. Maar wij hebben nog onlangs de regering opmerkzaam gemaakt op de nadeelen en misbruiken aan de heerediensten verbonden en den wensch te kennen gegeven dat zij mogten worden opgeheven. Nu geeft het gouvernement de verzekering, in het jongste besluit, dat de voorgenomen maatregel niet drukkend zal zijn voor de bevolking en daardoor vervalt een der grootste grieven, die velen met mij vroeger tegen het besluit koesterden. Het staat ons niet te beoordeelen, op welke wijze het gouvernement de uitvoering van het besluit zal weten te verzekeren. Wij moeten afwachten wat daaromtrent zal gebeuren en mogten er zich ernstige bezwaren opdoen, dan kunnen wij later de wijze van uitvoering, die aan het gouvernement overblijft, tot een onderwerp van diskussie maken.

De heer *Robidé van der Aa*. Naar aanleiding van hetgeen de heer Bleeker in het midden heeft gebragt, wensch ik de praktische gevolgen dezer aangelegenheid nog met een enkel woord te bespreken. Aanvankelijk kon ik geenszins de wijziging, in de suikerregeling gebragt, goedkeuren en ook nu bestaat bij mij daartegen bezwaar, al ware het alleen, omdat het be-

sluit van 8 Maart zoo onduidelijk is, dat de belanghebbenden, ten wier behoeve het is genomen, niet weten wat daaronder verstaan moet worden, zoodat het geen praktisch effekt kan sorteren, voordat eene nadere verklaring doet zien, wat de regering onder verpligte diensten begrijpt.

Wat daaronder ook moge verstaan worden, in elk geval zullen zij, die zich vrijwillig voor fabriekarbeid verbinden, vrijgesteld worden van diensten, die zij vroeger moesten verrigten en die dus door anderen moeten worden gepresteerd. Nu verlangt de regering, dat daardoor geen druk ontsta voor de overblijvende bevolking. Men heeft gevraagd hoe dit te verwezenlijken is. Daarom zij het mij vergund, op den feitelijken toestand te wijzen. Zoo als met een woord in de *Samarangsche Courant* wordt aangewezen en mij van elders bevestigd is, is de wijziging alleen opgenomen in het koncept-kontrakt voor de kontraktanten, die reeds waren toegetreden tot de algemeene grondslagen, in der tijd door den heer Rochussen vastgesteld, maar niet in het koncept-kontrakt voor de nieuw uit te besteden suikerkontrakten. Nu houde men in het oog, dat, indien eerstgenoemde fabriekanten niet toetreden tot de nieuwe suikerregeling, de bepalingen der algemeene grondslagen voor hen gedurende vele jaren van kracht blijven. Volgens hun tegenwoordig kontrakt hebben zij regt van het gouvernement te vorderen, dat hun hulp worde verleend in verpligten arbeid, wanneer zij voor de fabrieken geen genoegzaam aantal vrije arbeiders kunnen vinden. De heer Millard heeft reeds uit de stukken over de suiker-enquête aangewezen, dat dit op vele fabrieken ook nu nog plaats heeft. Gesteld nu, dat een fabriekant 400 man voor fabriekarbeid noodig heeft en slechts 200 vrije arbeiders engageren kan, dan moet het gouvernement de overigen leveren, en de dessa's in den kring der onderneming 200 man doen opkomen, die op de fabriek verpligten arbeid presteren. Nu kunnen niet altijd gedurende maanden dezelfde personen opkomen en een veel grooter getal wordt dus voor dat doel gedesigneerd. Mij dunkt, dat wanneer het besluit van 8 Maart effekt zal sorteren in elk geval een groot gedeelte van de bevolking vrijgesteld wordt van arbeid, die vroeger door haar op de fabriek werd verrigt en dat zij dus zonder vermeerdering van druk zeer goed eenigen meerderen kultuurarbeid of zelfs heerediensten zal kunnen op zich nemen. Ik wenschte hierop nog te wijzen, omdat het mij twijfelachtig toeschijnt, dat het jongste besluit, zoo opgevat, buitengemeen drukkend voor de bevolking zoude zijn, geheel daarlatende of dit besluit op zich zelf in de bestaande omstandigheden raadzaam was.

De heer *Bekking*. Ik geloof dat mijn voorstel, om een adres aan den minister te rigten met verzoek tot intrekking van het besluit van 8 Maart, na hetgeen wij in den loop van dezen avond gehoord hebben, noodwendig eenige wijziging moet ondergaan. Ik kan niet ontkennen, dat de mededeelingen, die de heer Millard ons uit verschillende stukken en uit zijne korrespondentie heeft gedaan, aanleiding kunnen geven tot het vermoeden, dat het zoo onvolledige en onduidelijke besluit welligt eene andere bedoeling

kan hebben dan men bij de eerste lezing daaruit moet afleiden. Ik geloof niet dat mijne opvatting onjuist is; maar ik kan begrijpen dat anderen, niet van nabij met Indische toestanden bekend, het besluit verschillend interpreteren. Aangezien nu het voorstel, dat in beraadslaging is, van mij is uitgegaan, geloof ik te moeten voorstellen dit onderwerp voorshands niet verder te behandelen, en daarmede te wachten totdat wij iets naders omtrent deze zaak zullen vernomen hebben.

De *Voorzitter*. Ook mij komt het voor, dat de gevoerde diskussie tot resultaat moet hebben, dat het Genootschap besluite, dat het oogenblik om zich ten dezen opzigte tot de regering te wenden, nog niet gekomen is. Bij den twijfel, die over de bedoeling van het besluit schijnt te bestaan, zoowel op Java als hier te lande, alsmede bij de onzekerheid, in hoeverre art. 2 van het besluit bij magte zal zijn, de nadeelige gevolgen, welke sommigen van den maatregel duchten, te voorkomen, acht ik het raadzaam af te wachten wat de tijd zal leeren, en het besluit in het oog te houden, ten einde de werking daarvan naauwkeurig na te gaan. Zoo noodig kan dan bij de hervatting van de wintervergaderingen dit onderwerp op nieuw worden besproken, wanneer de zaak tot meerdere helderheid zal zijn gekomen. Ik geef dus in overweging de verdere beraadslagingen aan te houden. Vóór de eerste wintervergadering verloopen eenige maanden en in den tusschentijd zal de gelegenheid bestaan om het noodige licht te verkrijgen, dat ons in staat zal stellen een oordeel te vellen over de werking van het besluit.

De heer *Bekking*. De zaak is van zoo hoog belang, dat ik in overweging geef niet te bepalen, dat wij dit onderwerp eerst weder in onze wintervergaderingen zullen behandelen, maar de beraadslaging eenvoudig tot nader verdagen. Mogt toch spoedig eene uitlegging aan het besluit worden gegeven, waardoor de opvatting gewettigd wordt, die het besluit aanvankelijk bij ons allen, en ook thans nog bij mij, te weeg brengt, dan zou er, dunkt mij, reden zijn om nogmaals bijeen te komen.

De *Voorzitter*. Ik heb in mijn voorstel geene tijdsbepaling opgenomen maar alleen van de wintervergaderingen gesproken, om aan te duiden den gewonen tijd van onze bijeenkomsten. Ik stel thans voor deze beraadslaging te sluiten en het voorstel om zich tot de regering te wenden met verzoek tot intrekking van het besluit van 8 Maart tot een naderen dag, aan te houden.

De vergadering vereenigt zich met dit voorstel.

De heer *Millard*. Ik wensch eene vraag aan den heer Bekking te doen, die misschien van invloed kan zijn op de beoordeeling van het gedane voorstel. De heer Bekking heeft in de vorige vergadering gesproken van eene tegenstrijdigheid tusschen het besluit van den gouverneur-generaal en

een maatregel, die omtrent de heerediensten is genomen, waarbij een maximum voor de te verrigten heerediensten gesteld zou zijn. Nu wensch ik aan het Genootschap eene mededeeling te doen omtrent een maatregel, dien men van voornemen zou zijn af te kondigen. Ik voeg daarbij, dat mij die mededeeling niet op officiëele wijze is toegekomen. Maar ik wensch den heer Bekking te verzoeken zijne meening te preciseren, ten einde te kunnen nagaan, of hij denzelfden maatregel op het oog had, waarvoor ik nog een oogenblik de aandacht der vergadering wensch in te roepen.

De heer *Bekking.* Ik meende strijd te zien tusschen het jongste besluit en de regeling, welke in de eerste plaats ter voldoening aan art. 57 van het regeringsreglement ten opzigte van de heerediensten in Indië is daargesteld. Ik voor mij althans heb in één gewest tot eene regeling medegewerkt en getracht zooveel doenlijk uitvoering te helpen geven aan de voorschriften van het gouvernement om zooveel mogelijk afscheiding te bevorderen van de heerediensten, door de dessa's te presteren, in dien zin, dat aan elke dessa zoo veel doenlijk slechts eene soort van heerediensten ten behoeve van den lande zou worden opgelegd. In de tweede plaats doelde ik op een voorschrift, door den tegenwoordigen minister aan den gouverneur-generaal gegeven, waarvan wel is waar geenerlei officiëele mededeeling is gedaan, maar dat ons allen toch bekend is, om zooveel mogelijk zorg te dragen dat de bevolking op Java niet meer dan één dag van de zeven zou moeten opkomen om heerediensten te verrigten. Nu is het duidelijk, dat zoo eene vrijstelling van alle heerediensten aan eene klasse van personen wordt verleend, die thans dienstpligtig is, dergelijke regelingen omvergestooten zouden worden en elke regeling in de toekomst onmogelijk wordt. Ik blijf van meening dat ook dit een der gevolgen zal zijn van het besluit van 8 Maart.

De heer *Millard.* Ik heb dit punt nogmaals ter sprake gebragt, omdat het in verband staat tot een nader oordeel over het bedoelde besluit. Ook ik ben van meening, dat het Genootschap niet geroepen is den minister te interpelleren over de beteekenis van besluiten van den gouverneur-generaal, te meer omdat wij met elke mail welligt een naderen officiëelen uitleg kunnen te gemoet zien. Bovendien wensch ik dit punt voor het oogenblik te laten rusten, omdat de geheele zaak der heerediensten eene nadere regeling zal krijgen, indien ik juist onderrigt ben. Uit goede bronnen, ofschoon niet officiëel, is mij toch medegedeeld, dat wanneer het vijfjarig tijdvak op nieuw daar zal zijn, om verdere uitvoering te geven aan art. 57 van het regeringsreglement, de volgende voorschriften zullen worden gegeven. In de eerste plaats dat aan de bevolking geene meerdere heerediensten zullen mogen worden opgelegd dan zij in één dag op zeven zal kunnen verrigten, en dat in de tweede plaats — en dit is van groote beteekenis, omdat in den bestaanden toestand eene der grootste bezwaren gelegen was om vrijwillige arbeiders te verkrijgen, — in het vervolg geene inlanders voor

de heerediensten zullen mogen worden opgeroepen, die geen landbezit hebben. Ik deel dit voornamelijk daarom mede, omdat de heer von Oven uitgaat van de onderstelling, dat de heeredienstpligtigheid niet drukt op den grond, maar op den persoon. Dat is een dwaalbegrip. Ik kan uit officiëele stukken aantoonen, dat duizende inlanders, die geen aandeel in het landbezit hebben, tot het verrigten van heerediensten worden opgeroepen; dat is een misbruik en in strijd met de adat. Nu schijnt bij het gouvernement het voornemen te bestaan om te bepalen, dat geene heerediensten mogen worden gevorderd dan van de aandeelhebbers in de sawa's. Duizende handen zullen dus vrijkomen en dit zal van zelf grooten invloed hebben op het verkrijgen van vrijwillige arbeiders, ook voor de partikuliere industrie. In afwachting van zoodanige zeer belangrijke maatregelen en bij de onzekerheid omtrent het besluit van 8 Maart jl., meen ik dat wij ons moeten onthouden van verdere stappen ten aanzien van dit onderwerp.

De *Voorzitter.* Heeft een der leden nog eenige mededeeling of voorstel te doen?

De heer *van Stolk:* Ik wensch aan de vergadering mede te deelen, dat eene nieuwe aanvraag om koncessie tot aanleg van spoorwegen op Java is gedaan door de heeren J. P. Dudok van Heel, W. F. Heshuyzen, L. van Woudrichem van Vliet en P. C. van Vlissingen. Ik heb de eer de daartoe betrekkelijke stukken over te leggen.

De heer *Schill:* Op de vraag van den voorzitter, of er nog eenig voorstel of mededeeling is te doen, wensch ik ook nog even terug te komen op de konklusie van onze diskussiën van heden avond, niet ter nadere bespreking der konklusie of der behandelde zaak, maar om, als eene nadere slotsom onzer diskussiën te konstateren dat de openbaarmaking van het besluit der Indische regering in zijn geheel, de mededeelingen door den heer Millard daaraan toegevoegd uit berigten en beschouwingen van belanghebbenden op Java en de heden avond daarover gevoerde diskussiën doen zien:

1°. dat bij de algemeen gedeelde opinie omtrent de onduidelijkheid van het Indisch besluit, niet alleen voor ons maar voor belanghebbenden en hoofden van gewestelijk bestuur op Java, het besluit niet schijnt te beantwoorden aan het doel waarmede het is genomen, en althans geenszins de bezwaren heeft weggenomen, die tegen de invoering der nieuwe suikerregeling bestaan, — en

2°. dat in de toestanden op Java, en in de daarover bestaande begrippen, zoowel als in de maatregelen en handelingen van het gouvernement eene schromelijke verwarring schijnt te heerschen en daarin, even als in vele andere opzigten, eene zoodanige wanorde waar te nemen is, dat het hoog tijd wordt, dat in dien chaos eindelijk eens afdoende regeling en orde worden gebragt.

Niemand verklaart zich tegen de aldus als nadere konklusie geuite opinie.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XLVI.

Tijdschrift van Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen onder redaktie van Mr. J. A. van Chijs, Dl. XIII, Vierde serie. Dl. IV. Batavia, 1864, 8o.
Notulen van de algemeene en bestuursvergaderingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen. Dl. I Afl. 1 *en* 2. *Batavia*, 1863, 8o.

Het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen gaat geregeld voort met het uitgeven van zijn Tijdschrift. Het deel dat thans voor ons ligt bevat meerdere belangrijke bijdragen tot de geschiedenis en de land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. De volgende inhoudsopgave geeft een overzigt van de onderwerpen die in dit deel behandeld worden.

Bijdragen tot de geschiedenis der kerk van Batavia, door J. F. G. Brumund.

De Mapalus-vereenigingen in Minahassa.

Nog iets over het Omi-spel, door F. C. Wilsen.

Aanteekeningen, gehouden op eene reis naar de Zuidwestereilanden (Maart 1862), door H. C. van Eybergen.

Namen der gewestelijke Europeesche gezaghebbers enz. op Java en Madura, door J. Hageman JCz.

Het landschap Bolaäng-Mongondouw, door J. G. F. Riedel.

Twee belegeringen van Malakka (1756—1757 en 1784), door E. Netscher.

Bali, Fragment van eene reisbeschrijving, door J. F. G. Brumund.

Une rébellion à Timor en 1861, par A. de Castro.

Overzigt der betrekkingen van de Nederlandsche Oostindische Compagnie met Siam.

Schets van Montrado in 1861, door M. von Faber.

Pijagem van den vorst van Mataram, door K. F. Holle.

Reis naar Siak, door J. S. Gramberg.
Reis naar de Zuidwestkust van Nieuw-Guinea, de Goram- en Ceramlaut-eilanden en Oostelijk Ceram, door P. van der Crab.

Vroeger werden ook de verslagen van de vergaderingen van het Genootschap in het Tijdschrift opgenomen. Het bestuur van het Genootschap oordeelde echter „dat door het opnemen der notulen in het tijdschrift aan een gedeelte van dat werk eene bestemming wordt gegeven die oorspronkelijk niet in de bedoeling heeft gelegen en waardoor reeds veel plaats is weggenomen, die anders door belangrijke verhandelingen en opstellen had kunnen zijn gebezigd." Het nam dientengevolge, in eene buitengewone vergadering, gehouden den 24n Maart 1863, het besluit: „in het vervolg de notulen der vergaderingen van het Genootschap en van zijne direktie afzonderlijk te doen uitgeven als een aanhangsel van het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde." Aan dit besluit is te danken de bundel notulen aan den hoofde dezer aankondiging vermeld. Deze bundel bevat de notulen der bestuursvergaderingen gehouden van den 20n September 1862 tot den 6n Junij 1863, alsmede het verslag van de werkzaamheden en de verrigtingen van het Genootschap sedert de algemeene vergadering van 16 November 1861, waarvan reeds in den vorigen jaargang van dit Tijdschrift is melding gemaakt.

XLVII.

Bijdragen tot de Taal-, land-, en volkenkunde van Nederlandsch Indië. Uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. Dl. I—IV 1853—1855. *'s Gravenhage, K. Fuhri. Nieuwe volgreeks. Dl. I—VII. Amsterdam. Fred. Muller.* 1855—1864. 8o.

Van de „Bijdragen" van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië zien thans *elf* deelen het licht. Het eerste deel verscheen in het jaar 1853, dus eerst twee jaar na de oprigting van het Instituut; maar sedert werd gemiddeld jaarlijks een deel uitgegeven, terwijl bovendien verscheidene werken over Indië van grooten omvang door de zorg van het Instituut het licht hebben gezien. Hier willen wij ons slechts bepalen tot eene aankondiging der Bijdragen, en hebben gemeend daartoe niet beter te kunnen doen dan door te wijzen op de artikels, die zij ter uitbreiding van de verschillende takken van kennis betrekkelijk Nederlandsch Indië hebben geleverd. Daaruit zal van zelf de belangrijkheid van den inhoud kunnen worden opgemaakt. De rangschikking, in de vermelding der behandelde onderwerpen gevolgd en de aanhaling van de deelen waarin de artikels geplaatst zijn, zal ook kunnen bijdragen om de raadpleging van de Bijdragen eenigermate te vergemakkelijken. Wij

laten daarbij onvermeld de verslagen van de gehouden vergaderingen en die der werkzaamheden van het Instituut, de naamlijsten der leden, enz.

Geschiedenis, *Reisbeschrijvingen*, *Land- en volkenkunde.*

a. *In het algemeen.*

Overzigt van de geschiedenis der Nederlanders in Oost-Indië, door J. Pijnappel Gz. Dl. II.

Rapport van van Goens. Vertooch wegens den presenten staat van de generale nederlandsche geoctroijeerde Oost-Indische Compagnie 1855. Dl. IV.

Iets over de reis van den schipper-commandeur Willem de Vlamingh naar Nieuw-Holland in 1696. N. Volgr. Dl. I.

Nederlandsche ontdekkingen in den Indischen oceaan, door Lauts. N. Volgr. Dl. II.

Opgave nopens de hooge regering van Nederlandsch Indië van 1816 tot 1860, door M. A. van der Kloot. N. Volgr. Dl. IV.

Eene overlandreis uit Indië naar Nederland in 1674—1675, gedaan door J. Leeuwenson, medegedeeld door P. A. Leupe. N. Volgr. Dl. VI.

De bevelhebber eener retourvloot. N. Volgr. Dl. VI.

Memorie van den commissaris-generaal J. van den Bosch. 1834. (Verslag zijner verrigtingen in Indië gedurende de jaren 1830, 1831, 1832 en 1833). N. Volgr. Dl. VII.

Bronnen voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. N. Volgr. Dl. VII.

Ethnologische studiën, door J. Pijnappel Gz. Dl. II.

De beide mohammedaansche feesten. N. Volgr. Dl. III.

De troonsopvolging van de Muselmansche vorsten, door S. K. — N. Volgr. Dl. IV.

De Chinesche feestdagen volgens den Javaanschen Almanak voor het jaar Dal 1783 (J. C. 1854/55), toegelicht door J. Hoffmann. Dl. IV.

Iets over chinesche lombardbriefjes, door J. H. — N. Volgr. Dl. IV.

Voorbeeld van voorvaderlijke gestrengheid. Dl. II.

Proeve van eene geschiedenis van den handel en het verbruik van opium in Nederlandsch Indië, door J. C. Baud. Dl. I. Bijvoegsels tot de Proeve. Dl. II.

Bijdrage tot de geschiedenis der vulkanen in Nederlandsch Indië, door J. Pijnappel Gz. N. Volgr. Dl. II.

Eilandgroep van Java.

Reis van den gouverneur-generaal van Imhoff over Java, in het jaar 1746. Dl. I.

Placaat van de tollen gesteld op de inkomende en uitgaande goederen alsmede van de betaling op de tappers. (Jacatra 1620). Dl. III.

Verhael van de belegeringhe der stadt Batavia in 't coningrijck van Jaccatra anno 1628 (door een ooggetuige). Dl. III.

Reysbeschrijving van den weg uit Samarangh nae de koninckliјke hoofdplaats Mataram mitsgaders de zeeden, gewoonten ende regering van den Sousouhounan, groot machtichtste koninck van 't eylant Java, door Rijckl. van Goens (1656). Dl. IV.

Corte beschrijvinge van 't eijland Java, derselver provintiën, landdeelinge, rijckdom en inwoonders soodanich 't selve nu bevonden ende geregeert wert (1656), door Rijckl. van Goens. Dl. IV.

Bantam in 1786. (Bedenkingen over den staat van Bantam, door J. D. R. V. B.). N. Volgr. Dl. I:

De laatste investituur van eenen Bantamschen sultan, door J. H van Heekeren. N. Volgr. Dl. I.

Beschrijving der kaart voorstellende de belegering van de stad Batavia 1828, door P. A. Leupe. N. Volgr. Dl. II.

Verhaal van de oorsprong en het begin van de opstand van Dipa Negara, volgens een Javaansch handschrift, door T. Roorda. N. Volgr. Dl. III.

Een instruktie voor een inlandsch hoofd uit den engelschen tijd. N. Volgr. Dl. IV.

Een belangrijke brief over een belangrijk onderwerp (zaken van Soerakarta 1824). N. Volgr. Dl. VI.

Het fort te Kartasoera in 1741, door J. J. Meinsma. N. Volgr. Dl. VI.

De leden van de vorstengeslachten in Soerakarta en Jogjakarta, door S. K. — N. Volgr. Dl. VI.

Verhaal van het gepasseerde te Kartasoera vóór en onder de belegering, item na het demolieren der vesting, door Aarnout Gerritz 1742; — medegedeeld door P. A. Leupe. N. Volgr. Dl. VII.

Aanteekening van het gepasseerde te Kartasoera, door N. Wiltvang. N. Volgr. Dl. VII.

Reis van den gouverneur-generaal Gustaaf Willem baron van Imhoff in en door de Jakatrasche bovenlanden in 1744. N. Volgr. Dl. VII.

De Javaansche vorsten vóór de stichting van Madjapait, door J. J. Meinsma. N. Volgr. Dl. VII.

Javaansche schetsen (naar het Hoogduitsch van Fr. Gerstäcker). Dl. III.

Mededeelingen over de Chinezen op het eiland Java, door Aquasie Boachie. Dl. IV.

Beschrijving van Bantam en de Lampongs in 1787, door Jhr. J. de Rovere van Breugel. N. Volgr. Dl. I.

De nieuwjaarsdag te Soerakarta, door T. C. T. Deeleman. N. Volg. Dl. II.

Beschrijving van een kaloerahan in de noorderafdeeling van het regentschap Tjiandjoer, residentie Preanger regentschappen 1860, door H. W. van Marle. N. Volgr. Dl. IV.

De rouw onder de Javanen door S. K. — N. Volg. Dl. IV.

Opgave van alle diensten die van rijkswege verrigt werden in het regentschap Bangil van 1825 tot 1843. N. Volgr. Dl. VI.

Een opstel over het landbezit door den wedana van het distrikt Bantjar, residentie Rembang. N. Volgr. Dl. VI.

Stukken betreffende het onderzoek aangaande het landbezit op Java. N. Volgr. Dl. VII.

Naamlijst van hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura van 1817 tot 1859.

Schriftelijck rapport aangaande de gelegentheyt van 't eiland Ende en van Bali, door Justus Heurnius. 1638. Dl. III.

Het gezantschap naar Bali onder den gouverneur-generaal Hendrik Brouwer in 1623. Nieuwe Volgreeks. Dl. I. 1856.

Bali 1597 (verhaal van 't gheene mij op 't eijlandt van Baelle (Bali) wedervaeren is terwijl ick er aen landt ben gheweest, door Aernoudt Lintgensz). N. Volgr. Dl. I.

Projekt-instructie voor de commissie belast met het verkoopen aan de Javanen op aanvrage van de erven of pakarangans gelegen in eene dessa, door J. J. van Sevenhoven. N. Volgr. Dl. IV.

De oude Bataviasche statuten. N. Volgr. Dl. VI.

Eilandgroep van Sumatra.

Palembang in 1811 en 1812, door J. C. Baud. Dl. I.

Beschrijvingen van de westkust van Sumatra. Dl. III.

Fragmenten uit de reizen en onderzoekingen in Sumatra gedaan op last der-nederlandsch-indische regering in de jaren 1833 tot 1838 door S. Müller en L. Horner. Dl. II, III.

Reis in de nog onafhankelijke Batak-landen van Klein-Toba op Sumatra, in 1844, door Oscar von Kessel (vertaald uit das Ausland 1854). Dl. IV.

Herinneringen aan Sumatra, door Oskar von Kessel. Dl. IV.

Verslag van eene reis in het land der Bataks in het binnenland van Sumatra, ondernomen in het jaar 1824 door Burton en Ward zendelingen der baptisten, medegedeeld door Th. Stamford Raffles (vertaald uit de Transact. Roy. Asiat. Soc. I.) N. Volgr. Dl. I.

Moko-Moko in 1840, door T. C. Bogaardt. N. Volgr. Dl. II.

Extract uit de beschrijving eener reis naar het tusschen Benkoelen en Palembang gelegen onafhankelijke landschap Lebong, in 1857 ondernomen door F. G. Steck. N. Volgr. Dl. IV.

Topographische en geographische beschrijving der Lampongsche distrikten, door F. G. Sterk. N. Volgr. Dl. IV.

Kort overzigt van de inrigting des binnenlandschen bestuurs en van de wetten, gewoonten en instellingen in de afdeeling Ommelanden van Benkoelen. N. Volgr. Dl. IV.

Togten door den kolonel Farquhar gemaakt tot het opsporen van eene geschikte plaats ter vestiging eener kolonie (Singapoer). Dl. II.

Bliton, door J. C. Baud. Dl. I.

Borneo.

Stukken betrekkelijk Borneo, 1635—1636. Dl. III.

De Bandjermasingsche afschuwelijkheid. N. Volgr. Dl. III.

Eerbiedigst rapport over Borneo, door J. A. Paravicini. N. Volgr. Dl. II.

Korte aanteekeningen gehouden gedurende eene reis langs de oostkust van Borneo verrigt door J. G. A. Gallois in den jare 1850. Dl. IV.

Beschrijving van het westelijke gedeelte van de zuider- en oosterafdeeling van Borneo (de afdeeling Sampit en de zuidkust), naar rapporten van H. von Gaffron bewerkt door J. Pijnappel Gz. N. Volgr. Dl. III.

Radicale beschrijving van Banjermassing zoo door den heer raad extraordinair Johan Andries Baron van Hohendorff als beschrijver van hetzelve is bijeengebragt en overgegeven in Rade van Indiën op den 9e Junij 1757. N. Volgr. Dl. IV.

Celebes.

Beknopte beschrijving van Bonthain en Boelecomba op zuid-Celebes, door W. M. Donselaar. Dl. III.

Moluksche-eilanden.

Beschrijvinge van de Molucsche eijlanden. Dl. III.

De verovering der Banda-eilanden. Dl. II.

Beschrijvinge van de eilanden Banda soo die geregeert zijn in de jaren dat onse schepen daer eerst begonnen te negotijeren ende hoe deselve nu beseth sijn. Dl. III.

Het gebeurde in Amboina. 1623. N. Volgr. Dl. III.

Historisch en grondich verhael van den standt des christendoms in't quartier van Amboina, mitsgaders van de hoope ende apparentie eenigher reformatie ende beternisse van dien, ghestelt door Sebastiaen Danckaerts. N. Volgr. Dl. II.

De amboinees, door H. C. v. d. Wijck. Dl. I.

Beknopte beschrijving van Wahaai op de noordoostkust van het eiland Ceram, door J. B. J. van Doren. Dl. IV.

Iets over Ceram en de Alfoeren. N. Volgr. Dl. I.

De Keij-eilanden ten n. w. van de Arroeëilanden, door J. B. J. van Doren. N. Volgr. Dl. VI.

De Tenimber-eilanden ten zuidwesten van de Keij-eilanden. N. Volgr. Dl. VI.

Nieuw-Guinea.

Eenige bijzonderheden betreffende de Papoea's van de Geelsvinksbaai van Nieuw-Guinea, door (Fabritius en) J. P. Gz. Dl. II.

Een togtje in de binnenlanden van Nieuw-Guinea. N. Volgr. Dl. II.

Nieuw-Guinea ethnographiseh en natuurkundig onderzocht en beschreven in 1858 door eene nederlandsch indische kommissie. Met bijlagen 26 platen en Atlas met 7 kaarten. N. Volgr. Dl. V.

Buiten-indische gewesten

De verovering van het fort la Sanctissima Trinidade op Formosa in 1642. N. Volgr. Dl. II.

Albert Ruyl, maleisch taalkundige 1630. N. Volgr. Dl. II.

De Orang Benoea's of wilden op Malakka in 1642, door J. Jansz. Menie. N. Volgr. Dl. IV.

De Japansche Traktaten met Nederland, Rusland, Engeland, de Vereenigde Staten en Frankrijk, in 1858 te Jedo gesloten, door J. Hoffmann. N. Volgr. Dl. VII.

Het hemel-aarde-verbond, een geheim genootschap in China en onder de Chinezen in Indië, door J. Hoffmann. Dl. I.

Bijdragen tot de kennis der geheime genootschappen van de Chinezen bepaaldelijk Tiên-ti-hoei, door J. Hoffmann. Dl. II.

Yokohama de nieuwe Japansche haven en handelsplaats nabij Jedo, naar eene Japansche schets toegelicht door J. Hoffmann. 1862. N. Volgr. Dl. IV.

West-indië. Rijkdom van Suriname's planten- en dierenrijk. N. Volgr. Dl. VII.

Indische personen.

Abel Jansz. Tasman en Franchoys Jacobsz. Visscher 1642—1644. Dl. IV.

Rijkloff van Goens aan de Kaap de Goede Hoop in 1657, medegedeeld door P. A. Leupe. Dl. III.

Rijckloff Volckertsz van Goens, buitengewoon raad van Indië. Dl. IV.

Raden Mas Kareta, 1778, medegedeeld door P. A. Leupe. N. Volgr. Dl. I.

Jan Pietersz Koen. 1623—1627. N. Volgr. Dl. II.

Jan Pietersz Coen, door Lauts. N. Volgr. Dl. II.

Jan Carstensz, Nieuw Guinea 1623, medegedeeld door P. A. Leupe. N. Volgr. Dl. II.

Mathijs Hendricksz Quart voor Goa 1641, medegedeeld door P. A. Leupe. N. Volgr. Dl. II.

Joris van Spilbergen 1617, door P. A. Leupe. N. Volgr. Dl. II.

Herbert de Jager. N: Volgr. Dl. IV.

Iets over den nederlandschen sterrekundige Johan Maurits Mohr te Batavia, door P. A. Leupe. N. Volgr. Dl. VII.

De raden van Indië van Imhoff, de Hase en van Schinne in Holland, 1741—1742, door P. A. Leupe. N. Volgr. Dl. II.

Barent Fockesz, medegedeeld door P. A. Leupe. N. Volgr. Dl. II.

Pieter de Bitter Kommandeur der O. I. retourvloot 1665, door P. A. Leupe. N. Volgr. Dl. II.

Oudheidkunde.

Bezoek van den Boro-boedo; uit een schrijven van A. B. Cohen Stuart. Dl. I.

Javaansche tempels bij Prambanan, door C. Leemans. Dl. III.

Over eenige oudheden van Java en Sumatra, door S. Müller. Dl. IV.

Indische taal- en letterkunde.

De indische talen en oudheden volgens de regeringsverslagen omtrent den staat en het beheer van Nederlandsch Indië over de jaren 1849—1860. N. Volgr. Dl. VII.

Nog eenige bronnen voor de taal-, land- en volkenkunde onzer indische bezittingen te Londen, aangewezen door A. B. Cohen Stuart. N. Volgr. Dl. VI.

De Javaansche handschriften te Londen, door S. Keijzer. Dl. I.

Eenige alfabetten en proeven van oud Javaansch schrift. N. Volgr. Dl VI.

Opmerkingen over de alphabetten en proeven van oud Javaansch schrift voorkomende in de Bijdragen Dl. VI, door A. B. Cohen Stuart. N. Volgr. Dl. VII.

De twee eerste Soera's van den Javaanschen koran, door S. K. — N. Volgr. Dl. VI.

Djaja-lenkara, door A. B. Cohen Stuart. Dl. I, II.

Geschiedenis van Baron Sakendher van A. B. Cohen Stuart, door J. J. B. Gaal. Dl. I.

Antwoord op de aanmerkingen op Geschiedenis van Baron Sakendher van J. J. Gaal, door A. B. Cohen Stuart. Dl. III.

Beschrijving van de koffij- en suikerkultuur in het plat Maleisch en Javaansch, door Javaansche ambtenaren, met aanteekeningen van T. Roorda. N. Volgr. Dl. I.

Soerjo Alam. N. Volgr. Dl. VI.

Een verzameling van Javaansche spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen. N. Volgr. Dl. VI.

Inlandsche verhalen van den regent van Tjiandjoer in 1857. N. Volgr. Dl. VI.

De lotgevallen van Raden Pandji volgens de Javaansche Wajang-verhalen, door T. Roorda. N. Volgr. Dl. VII.

Iets over de hoog-maleische bijbelvertaling, door H. N. van der Tuuk. N. Volgr. Dl. I.

Over het Arabisch-maleische alphabet, door J. Pijnappel Gz. N. Volgr. Dl. III.

Over schrift en uitspraak der Tobasche taal als eerste hoofdstuk eener spraakkunst, door H. Neubronner van der Tuuk. Dl. IV.

Proeve eener makassaarsche vertaling des korans, door B. F. Matthes. N. Volgr. Dl. I.

Mededeelingen over Makassaarsche taal- en letterkunde, door G. K. Niemann. N. Volgr. Dl. VI.

Kitab Toehpah, Javaansch-mohammedaansch wetboek, uitgegeven van wege het Kon. Inst. voor de Taal-, land- en volkenk. v. N. Ind. N. Volgr. Dl. IV.

De spiegel voor leergierige wetgeleerden. N. Volgr. Dl. VII.

De hulpmiddelen tot beoefening van het regt der inlanders in den Archipel, door S. Keijzer. N. Volgr. Dl. II.

Kultures.

De rijstkultuur op Java vijftig jaar geleden. Dl. II.

Bijdrage tot de kennis van de rijstkultuur op het eiland Java, door H. A. Steyn Parvé. N. Volgr. Dl. I.

Beschrijving van de rijstkultuur. N. Volgr. Dl. IV.

Beschrijving van de koffij- en suiker-kultuur enz. zie Ind. Taal- en Letterk.

Invoering der koffij-kultuur op Java 1700—1750. N. Volgr. Dl. II.

Verslag van een gehouden plaatselijk onderzoek omtrent de kultuur en bereiding van indigo door partikulieren in de residentie Djokdjokarta, door G. van Beest Holle. N. Volgr. Dl. III.

XLVIII.

Indisch Tijdschrift onder redactie van J. T. Grashuis, gewijd aan indische taal-, land- en volkenkunde, indische toestanden en aangelegenheden enz. — Padang, van Zadelhoff en Fabritius 1864. 8°. (*Proefnommer*).

Het proefnommer van het Indisch Tijdschrift is een nieuw teeken des tijds en een blijk dat de geest tot onderzoek en de zin voor wetenschap ook op onze zoogenaamde buitenbezittingen in het verre oosten naar zelfstandige en plaatselijke uiting beginnen te streven. Celebes heeft zijn Jaarboekje, — waarom zou Sumatra niet zijn eigen wetenschappelijk tijdschrift willen hebben? Beide groote eilanden hebben sedert geruimen tijd hun eigen dagbladen, — waarom zouden zij ook niet streven naar de voldoening der hoogere verstandelijke behoeften die vertolkt wordt door het leven van een tijdschrift aan de stellige kennis van Indië gewijd? Juichen wij alzoo de poging toe. Maar iets anders is het, of de tijd reeds daar is dat zoodanige poging kan geacht worden kans te hebben tot slagen. Indien de uitgevers van het „Indisch tijdschrift” zich bepaald hadden tot het doen verschijnen van een „Jaarboekje van Sumatra” dan, meenen wij, zou de kans van slagen gunstiger staan. Maar door een tijdschrift in het leven te willen roepen, de strekking hebbende geheel Indië te omvatten en zich te plantsen naast de vele andere tijdschriften die over Indië handelen, vreezen wij dat de uitgevers zich aan eene mislukking hunner onderneming blootstellen, al is het dat zij zelven, zeer naïef, meenen dat door hun Tijdschrift in eene *behoefte* zal worden voorzien.

Maar bovendien is het proefnommer niet geschikt om een hoogen dunk van dit nieuwe orgaan te doen opvatten. De inhoud daarvan — 1°. Reisje van Batavia naar de Lampongs en door een gedeelte dier residentie; 2°.

Proeve van oostersche poëzij; 3°. Taalkundige opmerkingen, 4°. Legende over den oorsprong der Maleijers; en 5°. Insulinde gezien door een mopperbril, — komt voor zeer weinig belangrijk en deels ver beneden het middelmatige te zijn. De eenige kans om de handhaving van een onderwerpelijk tijdschrift mogelijk te maken zou liggen in zijne buitengewone belangrijkheid of in den rijkdom aan wetenswaardige bijzonderheden of mededeelingen omtrent Sumatra, maar een en ander kan gezegd worden in het proefnommer geheel te ontbreken.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Nog iets over de handelsvloot van Java.

In het Februarij-nommer van dezen jaargang komt een artikel voor, getiteld: „de nederlandsch-indische handelsvloot in 1843 en 1863", waaruit, onder anderen, blijkt dat de handelsvloot van Java, van 1843 tot 1863 van 184 tot 193 bodems zich had uitgebreid. Deze cijfers wekten mijne nieuwsgierigheid op ten opzigte van de sterkte der javasche handelsvloot op nog vroegere tijdstippen, en zoo vond ik dat die vloot in den aanvang van 1816, en dus bijna eene halve eeuw geleden, nog slechts uit een zestigtal bodems bestond, t. w. 14 schepen, 34 brikken, 9 schooners, en 3 kotters en andere vaartuigen, allen te zamen metende 8305 tonnen.

Acht jaar later, nadat Indië weder even zoo veel jaar onder het nederlandsch gezag was geweest, had die vloot zich meer dan verdubbeld en bestond zij uit 163 bodems, t. w. 47 schepen, 1 bark, 83 brikken, 18 schooners, en 15 toopen en andere vaartuigen, allen te zamen metende 12900 lasten.

De vooruitgang, hoogstaanmerkelijk van 1816 tot 1824, was daarentegen in de twintig jaren van 1824 tot 1843 van niet veel belang en thans, veertig jaar later is, in vergelijking van 1824, slechts eene vermeerdering van een dertigtal bodems aan te wijzen, terwijl de gezamenlijke inhoud dier bodems naauwelijks verdubbeld is.

Ten vervolge op het staatje, voorkomende op bladz. 166 van dit deel kan strekken nevenstaand kort overzigt.

Handelsvloot van Java.

RESIDENTIËN.	Vaartuigen.			
	1816.	1824.	1843.	1863.
Batavia	7	38	44	36
Cheribon	3	6	4	5
Tegal.	5	9	1	4
Pekalongan.	1	11	9	8
Samarang.	9	32	29	22
Japara	—	4	5	4
Rembang	—	11	22	16
Soerabaya	8	46	70	92
Pasoeroean	—	1	—	6
Bezoeki.	—	5	—	—
Zonder opgave. . . .	27	—	—	—
Totaal.	60	163	184	193

Uitbreiding van het onderwijs van staatswege onder de inlandsche bevolkingen in Nederlandsch Indië.

Op de begrooting van Nederlandsch Indië voor het jaar 1862 werd uitgetrokken voor het onderwijs of schoolwezen voor genoemd jaar, eene som van *f* 444,323 behalve nog *f* 99,320 voor het onderwijs of schoolwezen ten dienste van de jeugd onder de inlandsche bevolking, makende te zamen uit een bedrag van *f* 543,643.

Op de begrooting voor het jaar 1863 is de post van *f* 444,323 verhoogd tot *f* 477,635 en dus met ruim *f* 33,000 terwijl het cijfer van *f* 99,320 voor het onderwijs onder de inlandsche bevolking werd opgevoerd tot *f* 120,731 zoodat het geheele budget van het onderwijs voor het vorig jaar in het geheel met ruim een halve ton gouds (*f* 54,727) werd verhoogd. Trekt men daarvan echter af de *f* 33,000 verhooging voor het onderwijs van de niet inlandsche bevolking, dan blijft het meerder bedrag voor het onderwijs der inlanders toegestaan, slechts ruim *f* 21,000. Hiervan nog afgetrokken *f* 2000 (nagenoeg) voor traktements-*verhooging* van de onderwijzers bij de kweekschool te Soerakarta, wordt het meerdere bedrag tot *f* 19,000 teruggebragt.

Dit bedrag bestaat voornamelijk uit twee posten, die in de begrooting voor 1862 niet voorkwamen, t. w. *f* 15,456 voor traktementen van den hoofdonderwijzer, de onderwijzers, kweekelingen en verder personeel bij de

kweekschool voor inlandsche onderwijzers in de Soendalanden; — *f* 1200 voor schrijfbehoeften en leermiddelen voor die kweekschool; en *f* 1000 voor belooningen voor het vervaardigen van Javaansche, Maleische en Soendasche leer- en leesboeken, terwijl de verhooging voor de gezamenlijke buitenbezittingen naauwelijks *f* 2000 bedroeg.

Alhoewel alzoo vooruitgang te bespeuren is, moet gezegd worden dat die, de oprigting der kweekschool in de Soendalanden, waartoe reeds vroeger besloten was, niet medegerekend, volstrekt onbeduidend was.

Men houde bij de beoordeeling dezer cijfers evenwel in het oog, dat eerst in het vorig jaar de krachtige stemmen uit de regering en de volksvertegenwoordiging zijn opgegaan ter meerdere uitbreiding van het onderwijs onder de inlandsche bevolking, en dat de invloed dier stemmen zich nog niet kon doen gevoelen op de begrooting voor 1863. Met belangstelling verbeiden wij de begrooting, waaruit zal moeten blijken welke de gevolgen zijn geweest van de aanschrijving tot uitbreiding, van het koloniaal bewind hier te lande uitgegaan. V.

Het aanleeren van het Nederduitsch door de inlanders van gouvernementswege bevorderd.

Als een verblijdend teeken van de koloniale staatkunde thans door de regering gevolgd, is te beschouwen haar openlijk breken met het beginsel dat de kennis der nederduitsche taal onder de inlandsche bevolkingen niet behoorde bevorderd te worden. Jaren achtereen zijn wij tegen dat, in ons oog, onstaatkundig en de ontwikkeling der inlandsche bevolkingen stremmend beginsel opgekomen en vooral in den jongsten tijd werden wij daarin door de pers gesteund. Thans heeft ook de regering het betere beginsel omhelsd blijkens een berigt, bevat in de met de jongste mail aangebragte Javasche Couranten, en luidende als volgt.

„Vermits meer en meer bij den inlander de zucht blijkt om zich de nederduitsche taal eigen te maken en de kennis dier taal een krachtig hulpmiddel tot zijne verdere beschaving en ontwikkeling is, heeft de regering besloten den inlander, die zich op de beoefening dier taal mogt willen toeleggen, daarin, zooveel zij vermag, behulpzaam te zijn. In de eerste plaats wenscht zij daartoe aan te moedigen het zamenstellen van boeken, geschikt om het aanleeren van de nederduitsche taal voor den inlander gemakkelijk te maken. Zij looft mitsdien voor dergelijke boeken uit eene premie van *f* 100.— voor elk door haar goedgekeurd vel druks. Bovendien zal aan den schrijver, die in eens of op verschillende tijdstippen meer dan één vel druks indient, worden toegekend: voor de eerste tien vellen eene kleine zilveren medaille, voor de tweede tien vellen eene kleine gouden medaille, voor de vierde tien vellen eene groote gouden medaille, voor elk

boven de veertig *f* 25 boven de premie van *f* 100. De regering behoudt zich voor het benoemen van beoordeelaren en het goedkeuren der aangeboden werken. Het werk wordt na goedkeuring gouvernements eigendom. De schrijver blijft, zulks verlangende, onbekend en is vrij in de keuze der middelen, waardoor hij zijne onbekendheid wenscht te verzekeren".

Het was te voorzien, dat deze maatregel in de oogen der reaktie een nieuwe gruwel zou wezen. De reaktie, de verpersoonlijking der duisternis, kan het licht niet willen, maar heeft den moed niet er openlijk tegen te velde te trekken. Zij heeft dan ook niet nagelaten de bedoeling der indische regering vervalscht voor te stellen en het willen doen voorkomen alsof men den inlanders het nederduitsch wil *opdringen*, ja zelfs alsof de regering het nederduitsch tot de *officiëele* taal voor de inlandsche bevolkingen wil maken. Dat is een nieuw staaltje, bij de reeds ontelbare, van de kwade trouw der reaktionaire drijvers. Het geldt hier toch blijkbaar niet het *opdringen* van eene den inlanders vreemde taal, maar wel eene tegemoetkoming aan den wensch van zoovelen hunner om zich het nederduitsch eigen te maken. Die wensch is onder de hoogere inlandsche ambtenaren op en buiten Java veel algemeener dan men zou vermoeden, en welk middel zou krachtiger kunnen bevorderen de ontwikkeling en beschaving der inlanders dan juist de kennis eener taal, die hun tevens opent de bron van europeesche kennis en wetenschap?

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

X.

BRITSCH TUSSCHENBESTUUR.

Memorie van Raffles van 11 *Februarij* 1814.

Wij hebben de memorie van Raffles, om hare uitgebreidheid, in een vorige aflevering moeten afbreken, en gaan thans over tot de uiteenzetting van den inhoud van het laatste gedeelte van dat belangrijke stuk, zijnde het

> *Derde gedeelte. Kennis en ondervinding, door de invoering van het landelijk stelsel op Java, verkregen van de gewoonten, gebruiken en instellingen des lands: mitsgaders beschouwingen over het stelsel van bestuur, daarmede het meest overeenstemmende, en het geschiktst om duurzaam te werken.*

„Na aldus (zoo vangt Raffles dit gedeelte zijner memorie aan) een algemeen overzigt van het ingevoerde stelsel gegeven, en de beginselen uiteengezet te hebben, waarop de groote verandering in de wijze van bestuur is tot stand gebragt, ga ik over tot het derde en laatste gedeelte dezer memorie. Het meest belangwekkende en belangrijkste punt van beschouwing, is hier: de tegenwoordige toestand van het landbezit en van de maatschappij op Java; inhoever daarop bij de jongste verordeningen is gelet, en welke gevolgtrekkingen uit de door ons verkregen kennis kunnen gemaakt worden, om ons te leiden bij het toekomstig bestuur van het land."

Reeds vroeger had Raffles zijn bepaald gevoelen medegedeeld: dat er, even als in andere Aziatische gouvernementen, op Java geen eigendomsregt op den

grond bestond, tusschen den werkelijken landbouwer en den souverein; dat alle toekenningen van gronden tijdelijk, en door den souverein opzegbaar waren, en dat, zoo ooit, dan toch zelden gronden waren afgestaan met erfregt. Die uitspraak was echter meer toepasselijk op de oostelijke residentiën, dan op de westelijke- of Soenda-landen, welke laatsten, om hunne geringe bevolking en verarmden toestand, in de groote kwestie slechts van ondergeschikt belang werden geacht. Om die reden, meende Raffles dan ook, den maatschappelijken toestand in de Oostelijke residentiën meer bijzonder te moeten overwegen.

Wanneer gronden werden toegekend aan den adel of de ambtenaren, waarmede bedoeld worden alle personen, die maatschappelijk geplaatst zijn tusschen de dorpbewoners en den souverein, volgde daaruit nog niet, dat de begiftigden op die gronden woonden en over hunne kultivatie toezigt hielden. Zij bezochten zelden hunne gronden; hunne dienstbetrekkingen boeiden hen aan den zetel van het gouvernement, en bij het onzekere van hun bezit, is het niet te verwonderen, dat zij zich meestal vergenoegden, met van de landbouwers het gouvernements aandeel in het produkt te trekken, zonder zich persoonlijk in te laten met de détails van het beheer. Zoo kon, bijvoorbeeld, niet verwacht worden dat de *djajang-sekars*, zijnde eene soort van gewapende policie, of ook de personen met de posterijen belast, die altijd in land betaald worden, op de kultivatie hunner gronden zouden letten. Zij beschouwden zich dus alleen als regthebbenden op dat gedeelte van den oogst, dat de landbouwer gewoon was aan zijn superieur te geven. Alzoo benadeelden de toewijzingen van land, voor de openbare dienst in het gebied der Kompagnie, in de meeste gevallen, de landbouwers niet; want aan dezen was het onverschillig, of zij aan den souverein of aan den ambtenaar betaalden, vermits zij het hun, volgens landsgebruik, toekomend aandeel van den oogst behielden. Deze opmerking betrof echter meer de gronden, die op eenigen afstand van de woonplaats der eerste autoriteit gelegen waren, of wel dezulken, ten aanzien van welken bijzondere omstandigheden hadden geleid tot meer gehechtheid en eerbied voor oude instellingen, dan op anderen. Zoo bevond men, bijvoorbeeld, in het regentschap Koedoes, van de residentie Japara, dat de landbouwers hunne gronden voor geld overdeden, en dat de vergunningen tot zoodanige overdragt behoorlijk werden geregistreerd en bekrachtigd door den *penghoeloe* of priester; terwijl het den persoon, aan wien de gronden door den regent werden overgedragen, uitdrukkelijk verboden was, iets anders te vorderen, dan het aandeel van het gouvernement in den oogst. In de nabijheid van willekeurig gezag, moest men natuurlijk verwachten, dat de bestendige en niet bepaalde eischen van de openbare dienst, en de daarmede overeenkomende behoefte aan gronden, tot aanhoudende veranderingen in de verdeeling dier gronden moest leiden. In sommige gevallen werd de helft der inwoners van een dorp, altijd gereed gehouden voor gouvernements arbeid; terwijl de gronden onder de overblijvenden werden verdeeld: deze verwisselden beurtelings, bij het einde van elk jaar. In andere gevallen, was het de onveranderlijke regel voor het dorpshoofd, aan elken individuëelen

landbouwer jaarlijks een gelijk aandeel in de gronden te geven, overeenkomstig de instruktiën van de regenten; terwijl niet zelden het dorpshoofd door den regent benoemd en beschouwd werd als zijn persoonlijken agent, om al datgene van het volk in te zamelen, wat er van getrokken kon worden. Het blijkt echter niet, dat in eenig geval, de gronden van het eene dorp werden bebouwd door de inwoners van het andere, of dat de landbouwers, anders dan uit vrijen wil, verhuisden.

Het volgende uittreksel uit de mededeelingen van den heer Crawfurd, omtrent het grondbezit onder het Inlandsch bestuur van Java, geeft een denkbeeld van de inzigten die de heer Crawfurd aanvankelijk was toegedaan. Daarbij merkt Raffles echter op, dat die mededeelingen meer bijzonder betrekking hebben op het grondbezit in de Vorstenlanden, en niet op den toestand in de strand-residentiën.

Rapport van Crawfurd, omtrent het grondbezit in de Vorstenlanden. (*)

„Zij die regtstreeks de gronden gebruiken (okkuperen) zijn de landbouwers. Deze klasse van menschen, wordt in de Javaansche taal aangeduid door eene benaming, welke hare werkelijke konditie niet onjuist uitdrukt, namelijk door *wong tjilik*; dat wil zeggen: *de kleine*, *lage* of *geringe man*. Aan dezen wordt de grond verhuurd, tot zoodanige uitgestrektheid en op zulke voorwaarden, als de landheer goedvindt te bepalen, en als hij, ten gevolge van zijn eigen onzeker bezit, bevoegd is toe te staan; of met andere woorden: als natuurlijk verondersteld kunnen worden voort te vloeijen uit die willekeurige beginselen, welke onveranderlijk den toestand van den grondeigendom op Java beheerschen. De gewone uitgestrektheid grond, die een enkel landbouwer bezit, is van een vierde tot een zestiende deel van een jonk (†). Ieder landbouwer bewerkt den door hem gehuurden grond, voor zijn eigen afzonderlijk voordeel, en ofschoon,

---

*) Ofschoon Raffles zelf wijst op het verschil van toestanden in de Vorstenlanden, en in het overig deel van Java waar het landelijk stelsel werkt; wenschen wij dit nog duidelijker in het oog te doen vallen, omdat velen, geheel ten onregte, die Vorstenlanden beschouwen als den zetel van den zuiveren Javaanschen *adat*. Wij zullen dus den tekst van Crawfurd, hier en daar, toelichten met aanteekeningen, meerendeels getrokken uit de beste geschriften van lateren tijd, die wij hier omschrijven, maar bij de aanhaling slechts met een enkel woord zullen aanduiden. Die geschriften zijn voornamelijk:

Blik op het bestuur van Ned. Indië onder den gouverneur-generaal van den Bosch, voor zooverr het door denzelven ingevoerde stelsel van kultures op Java betreft. Dit werk, waarvan P. Merkus, algemeen als schrijver bekend staat, is, door de redaktie van het Tijdschrift *de Oosterling*, in 1835, afzonderlijk uitgegeven bij K. van Hulst, te Kampen.

Instellingen, gewoonten en gebruiken der Javanen te Soerakarta, door C. F. Winter, 1842. Opgenomen in het Tijdschrift voor Ned. Indië, 5e jaargang, 1e deel, in drie op elkander volgende artikelen.

Regtspleging over de onderdanen van Z. H. den Soesoehoennan van Soerakarta, door C. F. Winter. Opgenomen in het Tijdschrift voor Ned. Ind., 6e jaargang, 1e deel, (1844) in drie op elkander volgende artikelen.

Het boek der Nawolo-Pradhoto, met aanteekeningen en bijvoegselen, door dr. D. L. Mounier. Tijdschrift voor Ned. Ind., 6e jaargang, 1e deel, 1844; vergelijk de Verhandeling over de Javaansche wetboeken, opgenomen in het Tijdschrift: het Regt in Ned. Indie, 1e jaargang (1849) 1e deel, pag. 327 en volgende.

†) Alzoo van één bouw tot een kwart bouw, of wel van 500 tot 125 vierkante rijnlandsche roeden.

met het doel van onderlinge bescherming, een aantal landbouwers te zamen wonen in één dorp, bestaat er tusschen hen geen gemeenschap van eigendom, en het kan zelfs gebeuren, dat landbouwers, die als naaste buren in hetzelfde dorp wonen, met elkaar dikwerf even weinig te maken hebben, als met degenen die op twintig mijlen afstand leven.

„Een geschreven huurkontrakt is, voorzoover ik gehoord heb, eene geheel onbekende zaak, en het kan inderdaad de aandacht niet ontsnappen, dat zulk eene verbindtenis onbestaanbaar zou zijn met de bekende gesteldheid van het grondbezit. De bezitter komt met den landheer overeen, omtrent het gebruik van den grond voor een saizoen, of twaalf maanden, hetwelk in den regel twee oogsten insluit. Eenige buren worden geroepen om getuigen te zijn van de overeenkomst; welke vorm over het algemeen voldoende is, om verbindende kracht te geven aan een kontrakt van zoo eenvoudigen en tijdelijken aard.

„De betalingen geschieden, bijzondere gevallen uitgezonderd, halfjaarlijks, hetzij in geld, hetzij in natura. In het laatste geval is het gewone deel van den landheer: voor *sawas* de helft, en voor *tegals* een derde van het produkt; dus voor tegalgronden minder, uithoofde van den gevorderden meerderen arbeid, en van de mindere vruchtbaarheid.

„Het gebruik is, dat de landbouwer zijn eigen aandeel van den oogst inzamelt, en het aandeel van den landheer op het veld achterlaat. Wanneer de betaling in geld geschiedt, wordt de huur altijd vooruit betaald, op het tijdstip van het sluiten der overeenkomst. Bijaldien echter de landheer, zoo als niet zelden plaats heeft, vóór de inzameling van den oogst vervangen wordt, strekt zulks onvermijdelijk tot nadeel van den landbouwer; want de nieuwe landheer zal gewis de huur op nieuw vorderen en de verbindtenis van zijn voorganger te niet doen.

„Behalve de werkelijke huur der gronden wordt de landbouwer voor verschillende andere betalingen aangeslagen, in den vorm van belastingen of kontributiën. Deze verschillen in de onderscheidene deelen des lands; ik zal daarom, hier ter plaatse, alleen de voornaamste vermelden, (*).

„De belangrijkste is de grondhuur van huizen, *paljoemplang* (deur-belasting) of spottenderwijze *pangawang* (lucht-belasting) genaamd. Het jaarlijksch bedrag

*) De generaal-majoor, baron Nahuijs van Burgst, oud raad van Ned. Indië en voormalig resident en kommissaris aan de hoven van Soerakarta en Djokjokarta, deelt in zijne, in 1848, bij gebr. Belinfante te 's Gravenhage uitgegeven: *Beschouwingen over Nederlandsch Indië, gevolgd door eene nadere toelichting*, op bladz. 17 mede: dat de bevolking van de, na den Javaschen oorlog, afgestane residentiën Madioen en Kediri, gebukt ging onder vier-en-dertig verschillende soorten van belastingen, waarvan al dadelijk, na de eerste inspektie-reis van zijn kundigen medekommissaris der Vorstenlanden, Merkus, vier-en-twintig zijn afgeschaft geworden. Hij wijst op de ongerijmdheid dier belastingen, door er elf met namen te noemen. Kortheidshalve wijzen wij er vier aan, en wel:

De *Pasoembing*, zijnde eene willekeurige verhooging van alle belastingen.

De *Peletre*, zijnde eene belasting aan den regent, voor het smeersel of blanketsel der dansmeiden (*rongings*), welk blanketsel echter niet door de regenten bekostigd wordt.

De *Pakentoel*, zijnde eene belasting voor de kuiten, die zoowel betaald wordt door spillebeenen, als door hem, die de natuur met fraaije kuiten gezegend heeft.

De *Triman*, zijnde eene belasting die door den éénoogige, ten voordeele van den geheel blinde, moet betaald worden.

dezer schatting is een zesde of een zevende deel van een spaansche dollar voor elken landbouwer, of, hetgeen op hetzelfde neerkomt, voor elk huisgezin.

„In eenige gedeelten van het land, wordt, in plaats van de *patjoemplang*, eene huur betaald voor het aantal vruchtboomen; maar dit geschiedt niet op vele plaatsen.

„Een andere algemeene bron van belastingen, is die van de belastingen in diensten, te verrigten voor den landheer, wanneer deze zijn oogst inzamelt, en bij verschillende andere gelegenheden.

„In sommige gedeelten van het land, wordt elke landbouwer, in plaats van met de betaling van de *patjoemplang*, belast met de jaarlijksche levering van eene zekere hoeveelheid katoenen garens. Deze belasting, welke door en ten voordeele van het Hollandsche gouvernement werd opgelegd, is in de laatste jaren minder gebruikelijk geworden dan vroeger; maar bestaat nog algemeen in de oostelijke residentiën.

„Andere ongeregelde belastingen worden, bij zekere gelegenheden, onder verschillende voorwendsels geheven, zoo als: willekeurige boeten op onbeduidende of voorgewende overtredingen, en heffingen bij de geboorte of de huwelijken van de kinderen van den *grondbezitter* (dat is het hoofd, dat de gronden van den vorst heeft verkregen) *) of wel van den vorst zelven.

„Behalve deze, zijn er nog belastingen in geld of in diensten, voor het herstellen van wegen, bruggen, waterleidingen, enz.

„Voor liefdadige of godsdienstige oogmerken, zijn de belastingen niet onbelangrijk. De dorpspriester ontvangt van elken individu in het dorp, eene jaarlijksche gift, van ongeveer vijf ponden rijst in den bolster, en van elken landbouwer de vijf-en-twintigste schoof (bos) van zijn rijst-oogst. Deze laatste heffing is de mohammedaansche *djakat*, bestemd voor aalmoezen †).

„Hij die gronden op Java gebruikt (okkupeert) heeft geene vaste of onvervreemdbare regten op dien grond, zoo als in Bengalen, maar kan integendeel

---

*) De nadere aanduiding van den persoon, die hier *grondbezitter* genoemd wordt, volgt later.

†) De *djakat* is, op Java, eene godsdienstige, geene maatschappelijke verpligting; met andere woorden: de *djakat* is geene belasting, die, des noods, door dwangmiddelen kan worden ingevorderd; zij is eene gift der liefde, die geheel afhankelijk is, ook wat betreft de hoegrootheid, van den godsdienstzin des gevers. Het is dus onjuist, te spreken, als Crawfurd, van *de vijf-en-twintigste schoof*; maar nog onjuister is het, heden ten dage, te gewagen van *een tiende van het gewas*, enz. waarbij men de tegenwoordige, met de vroeger bestaan hebbende toestanden verwart. In een ander rapport van Crawfurd, door Raffles opgenomen in het 2e deel zijner *History of Java*, zie pag. 258, wordt gezegd: „De *djakat* is nominaal *een tiende*. De betaling is inderdaad fakultatief, maar wordt, om godsdienstige redenen, zelden achterwege gelaten. Elke tiende schoof van den rijst-oogst is bestemd voor godsdienstige doeleinden, maar een ieder geeft aan die schoof de hoegrootheid van zijn godsdienstzin. De hoegrootheid is dan ook zeer verschillend, maar schier altoos veel kleiner, en in 't algemeen niet de helft van die der gewone schoof. Door dit gebruik is dan ook, op de graanmarkt, het verschil tusschen de gewone schoof, en die welke aan de geestelijken gegeven wordt, wel bekend." Men ziet het, de mohammedaan op Java was, reeds meer dan eene halve eeuw geleden, van meening: *qu'il y a avec le ciel des accommodements!* 'I Is er sedert niet op verbeterd. Uit het tweede gedeelte van deze memorie van Raffles is gebleken, dat de dorpshoofden in de residentie Tagal, reeds vóór 1814, gelast werden, zich niet te bemoeijen met de inzameling van de *djakat*, en het behoeft naauwelijks vermeld, dat het bestuur zich daarmede thans nergens inlaat. Java heeft trouwens dit met alle andere landen gemeen: dat, in het godsdienstige, de feitelijke toestand grootelijks verschilt met de geschreven wet.

van zijne bezitting beroofd worden, naar het welbehagen van den landheer. Wanneer hij onderdrukt wordt, blijft hem echter een laatste toevlugt over. Hij kan een kwellenden landheer verlaten, en een anderen, zachteren meester zoeken, na voldaan te hebben aan de bestaande ceremonie: het aanbieden van een pluimdier en een korf met rijst aan den grondbezitter. Hij heeft zelfs de bevoegdheid om over zijn huis te beschikken, of wel de materialen van dat huis weg te voeren, al naar hij goedvindt. Tot verhuizing wordt echter, behalve in den uitersten nood, niet dikwijls de toevlugt genomen. Het landvolk is zoo innig gehecht aan de graven zijner voorouders, welke op Java in hooge vereering worden gehouden, dat het alleen door de uiterste onderdrukking kan worden gedwongen, die te verlaten; en niet zelden wordt van die bijgeloovige gehechtheid partij getrokken, om de huur tot eene buitensporige hoogte op te voeren. — Uit het hier medegedeelde volgt, dat, hoe laag het Javaansche landvolk ook moge geplaatst zijn, er toch geene op den grond rustende slavernij bestaat, zoo als bij eene eerste beschouwing zou kunnen voorondersteld worden. Een bewustzijn van de wederzijdsche voordeelen, welke ontstaan: uit de onthouding van willekeurige magtsuitoefening, en uit de waardering der verpligting tot goede trouw, moet in elke maatschappij eenigermate bijdragen tot verbetering van den toestand van het volk. Het betrekkelijk welzijn dat de landbouwers genieten, ontstaat meerendeels uit deze negatieve voordeelen, gevoegd bij de gemakkelijkheid, om de noodwendigheden des levens te trekken uit een grond van bewonderenswaardige vruchtbaarheid, onder eene luchtstreek welke weinig behoeften doet ontstaan.

„De persoon wien ik, bij gebrek aan eene meer eigenaardige benaming, tot hiertoe als den *grondbezitter* heb aangeduid, wordt door den Javaan *bekel* genoemd. Eene verklaring van deze benaming, zal veel bijdragen om den aard van het ambt duidelijk te maken, hetwelk in geen geval een grondbezitter aanduidt, in de beteekenis waarin wij dat woord verstaan, eene beteekenis die daaraan, in dit gedeelte der wereld, inderdaad niet kan gegeven worden.

„De Javaansche instellingen, zoowel civiele als militaire, erkennen trappen van kleine ambtenaren, van welke de *bekel* er een is. De ambtenaar van hoogeren rang, wie hij ook zijn moge, wordt gelijkelijk verstaan het privilegie te bezitten, van den onmiddellijk onder hem geplaatsten te benoemen; welk prerogatief evenzeer door bijzondere personen, als door gouvernements ambtenaren wordt uitgeoefend. De *tommengong* of ander hoofd, zelf door den vorst benoemd, benoèmt den *demang* of *mantri-dessa*, en de *demang* den *bekel*, die gezag uitoefent over de landbouwers, aan welke hij gronden toebedeelt of ontneemt, naar hij goedvindt. De *bekel*, of juister gezegd, de *bekel-dessa*, kan derhalve meer eigenaardig genoemd worden een ambtenaar van het gouvernement, dan een agent van een bijzonder persoon. Met opzigt tot de landbouwers of werkelijke gebruikers, is hij echter de werkelijke *landbezitter*, en uit dien hoofde, heb ik hem door die benaming onderscheiden *).

---

*) Het behoeft naauwelijks aanwijzing, dat hier door den *bekel* het dorpshoofd wordt verstaan. Wij hebben vroeger reeds gelegenheid gehad op te merken, dat de dorpshoofden,

„De gewone uitgestrektheid grond, welke, volgens gebruik, aan het gezag van een *bekel* onderworpen wordt, is zelden meer dan zes jonken, of minder dan één jonk. Een klein gedeelte van dien grond, houdt hij gewoonlijk voor zich zelven, en voorzooveel dit gedeelte betreft, is hij, in den volsten zin des woords, landbouwer.

„Het grondbezit van den bekel is niet minder onzeker dan dat van den landbouwer; — even als aan dezen, kan het aan hem, door zijne onmiddellijke superieuren, willekeurig ontnomen worden. De aard van dat bezit draagt echter in eenige opzigten bij, om de willekeur, bij de uitoefening van die magt, te beteugelen. Door de voordeelen, welke verkregen worden uit het werkelijk bezit en het daardoor vermeerderd kapitaal, wordt de *bekel*, over het algemeen gesproken, de geschiktste en bekwaamste persoon, om aan den superieur de volle huur der gronden te betalen; weshalve het belang van den superieur medebrengt, hem niet te ontslaan; zoodat dit belang aan zijne positie ten minste eenige duurzaamheid waarborgt, ofschoon die waarborg verre is van de zekerheid. Wanneer een nieuw hoofd of *demang* wordt benoemd, is het dikwijls gebruikelijk, den ouden *bekel* te ontslaan, en de omstandigheid, dat hij zijne huur vooruitbetaald heeft, geeft hem geen zekerheid, maar is veeleer juist de aanleiding tot die drukkende handeling. Het gebeurt echter niet altijd, dat de *bekel* zich gedwee aan die onregtvaardigheid onderwerpt. De aanhangers van beide partijen, sluiten zich bij deze aan; openlijke vijandelijkheden vloeijen hieruit voort, en bij zulke schermutselingen, die tot de dagelijksche voorvallen behooren, worden vele menschenlevens verloren *).

---

in de verschillende residentiën van Java, onder verschillende benamingen, als van: *bekel*, *loerah*, *petingi*, *koewoe*, enz. bekend zijn. In de vorstenlanden, van welke hier uitsluitend sprake is, kent men de benamingen van *bekel* en *loerah*. Beide woorden beteekenen *hoofd*, doch *loerah* is meer in rang dan *bekel*. Zoo spreekt Winter, in zijne *Regtspleging*, enz. van een oudste of hoofd-pangerang, bekend onder den naam van *pangerang-bekel*, terwijl de kroonprins, die hoofd is van alle prinsen zonder onderscheid, den naam voert van *pangerang-loerah*.

*) De hier bedoelde, in de vorstenlanden bestaande gewoonte, om den *bekel* (het dorpshoofd) door den *demang* te laten benoemen, in plaats van hem door de dorpsbewoners zelven te laten verkiezen, is eene verkrachting van het aloude landsgebruik. De schrijver van den *Blik*, enz. zegt op bladz. 10 van dat werk, omtrent de dorps-instellingen, het volgende:

„Er bestaat geen noemenswaardig onderscheid tusschen deze kleine dorps-maatschappijen en die van Hindostan, waarvan zij haren oorsprong, al hare instellingen en hebbelijkheden ontvangen hebben. In der vorsten rijken, waar, sedert de scheuring van het Mataramsche rijk, in 1755, maar vooral na den val van het Djokjosche rijk, in 1811, zoovele grove misbruiken in de heffing der grondlasten, vooral op die landen welke, als apanages of als onderhoud, aan de grooten en ambtenaren van het rijk worden afgestaan, zijn ingeslopen, bewaart het dorp zijne oorspronkelijke regten, en alleen is het despotismus in staat geweest, het regt, om dezelver eigene dorpshoofden te kiezen, hetwelk van oudsher in de dorpsbewoners gevestigd was, te verkrachten, door die waardigheid aan den eersten den besten te schenken, welke de hoogste belasting aanneemt aan den leenheer op te brengen. Doch ook dit regt wordt nog dagelijks, in die oorden, met de wapenen in de hand, betwist, vooral wanneer de daardoor ontstane heffingen en belastingen de gebruiken overschrijden, of de bevolking wordt onderdrukt; en evenwel zou men geen voorbeeld kunnen aanwijzen, dat die belasting, hoe hoog die somwijlen ook moge zijn, de helft der waarde van het rijstgewas overtreft."

Belangrijk is hetgeen Winter in zijne *Instellingen, gewoonten en gebruiken der Javanen te Soerakarta*, omtrent het regt van opvolging in ambten zegt. Na te hebben opgemerkt, dat alle ambten uitgezonderd die van *adhipatti*, (rijksbestierder) *penghoeloe* en *djaksa*, erfelijk zijn, zegt hij, ten aanzien van de opvolging in het ambt van dorpshoofd, het volgende:

„Alzoo is aangetoond, dat de werkkring van den *bekel*, in vele opzigten insluit: dien van een gouvernements ambtenaar, van een agent en van een

---

„Wanneer een dorpshoofd door zijn zoon wordt opgevolgd, betaalt deze aan den *loerahtabon* (*landbezitter*, dus hier: de grondbezitter van den *bekel*, even als deze de grondbezitter is van de dorpsbewoners) zeker geld, onder den naam van *patoembassing sekar*, hetwelk gewoonlijk zoo veel bedraagt, als het land, waarover hij hoofd is, in het halfjaar aan pacht opbrengt. Is het zijne dochter, die hem vervangt, dan moet zij aan *loerahtabon* geld betalen, hetwelk den naam van *njotrobektie* voert, en gewoonlijk zooveel bedraagt, als het land, waarover zij hoofd is, in twee of twee en een half jaar aan pacht opbrengt. Bij onvermogen om dit geld te betalen, gaat het ambt op een ander over.

„Ingeval een dorpshoofd, zonder kinderen na te laten, sterft, wordt zijn ambt als het ware opgeveild. Indien daarvoor door een ander hetzelfde geld voor *bektie* wordt geboden, als een der bloedverwanten van den overledene durft of kan geven, heeft laatstgenoemde de voorkeur. In het tegenovergestelde geval gaat het ambt op den ander over.

„Wanneer een dorpshoofd uit zijne betrekking ontslagen wordt, hetzij wegens achterstalligheid in de betaling zijner pacht, of uithoofde van onwilligheid om eene verhoogde pacht te betalen, heeft zijn zoon, zijne dochter, of een zijner andere naastbestaanden het voorregt boven anderen, om hem in zijn ambt op te volgen, wanneer hij of zij het achterstallige kan bijpassen, of de verhoogde pacht betalen; doch indien hij of zij minder geld dan een ander als verhoogde pacht aanbiedt, wordt het ambt aan een ander, die meer geld durft geven, opgedragen, in welk geval het gewas, dat op het tijdstip van zijn ontslag op de rijst- en tegalvelden aanwezig is, als de eigendom van den ontslagene wordt beschouwd; terwijl hij, behalve dat, het onbetwistbaar regt heeft, om de rijst- en tegalvelden, gedurende twee achtereenvolgende jaargetijden (dat is: in de drooge- en regen-moesson) te rekenen van het tijdstip van zijn ontslag, voor zijne eigene rekening te beplanten, en de opbrengsten voor zich te behouden, zonder echter over de bevolking te kunnen beschikken. De opbrengst van de eerst aankomende moesson heet *kerab*, en die van de daarop volgende moesson *halib*. Ingeval echter een dorpshoofd, uithoofde van eenige misdaad, uit zijne betrekking wordt ontslagen, heeft zijn zoon of zijne dochter geen aanspraak op zijn ambt; terwijl zijne goederen en al wat hij bezit, ten behoeve van de overheid verbeurd verklaard worden, en hij geen aanspraak heeft op de *kerab* of *halib*, hierboven genoemd. Mogten er, op het tijdstip van zijn ontslag, eenige gewassen op de velden staan, zoo komt het tweederde gedeelte den *loerahtabon*, en het overige éénderde den *redhi* (alle dorpshoofden, van welken rang ook, die met de policie zijn belast, voeren den titel van *redhi* of *goenoeng*) toe. Deze gewassen worden gewoonlijk verkocht aan dengeen, die in plaats van den ontslagene benoemd wordt. Dit nieuw benoemde hoofd, betaalt voor het ambt eene evenredige *bektie* geld aan den *loerahtabon*, die alsdan aan hem moet afstaan, al hetgeen, na de inoogsting, van genoemde gewassen weder geplant wordt."

Dezelfde schrijver, de heer Winter, maakt, in zijn opstel over de *Regtspleging*, enz. ook melding van de zaken die bij de *Pradhoto* behooren, en noemt daarbij, onder een aantal andere, ook die welke gekwalificeerd zijn als: ongeregeldheden, gepleegd door een *onbevoegd* persoon, of in den regtsterm: *botten hangsal parenta*, dat is: geen bevelhebbend persoon. — „Bijv. (zegt hij) een dorpshoofd is uit zijne betrekking ontslagen, en een ander is in zijne plaats benoemd. De eerste, uit ontevredenheid, in stede van zich tot de regtbank te wenden, doet pogingen om de dessa, waarover hij hoofd was, van den nieuw benoemden te overweldigen, waardoor gewoonlijk dessa-oorlogen ontstaan. De overweldiger is dus de persoon die onbevoegd is, omdat hij, ontslagen zijnde, geen regt meer heeft zijn ambt als hoofd uit te oefenen." — Meer andere schrijvers maken melding van deze dessa-oorlogen, of *prang-dessa*.

Dr. D. L. Mounier deelt, in zijne Nawolo Pradhoto, het volgende omtrent het dorpsbestuur mede:

„Het land van Soerakarta is, buiten de hoofdplaats, voor meer dan de helft door den soesoehoennan aan zijne beambten, die op de hoofdplaats wonen, weggeschonken. Van elk stuk, 't welk *paloenggoehkan* (bezitting) heet, is aan ieder hunner het vruchtgebruik toegestaan en het bestuur toevertrouwd. Ten dien einde stelt ieder, die zulk eene *paloenggoehkan* heeft en dezelve bewonen noch dikwijls bezoeken kan, aldaar eenige personen in zijne plaats aan, die met een stuk zijner eigene landen begiftigd worden, en het beheer over de rest hebben, waarvan zij hem de pacht moeten opbrengen. Deze door hem aangestelde lieden vormen dus het dessa-bestuur, of, naar onze wijze van spreken, het plattelandsbestuur, geheel ondergeschikt aan den *wedhono*, die de eerste eigenaar dezer *poelanggoehkan* is, en in dit opzigt *loerahtabon* genoemd wordt der *loerahs* en *bekels*, welke hij met de pacht en 't beheer zijner landen belast heeft. Hunne rangen zijn onderscheiden: een

landbouwer. In dit opzigt, is hij persoonlijk verantwoordelijk voor het geheele bedrag der door hem van de landbouwers gedane inzamelingen, en de erkende voordeelen van zijne betrekking moeten eerder beschouwd worden als bezoldiging van zijn ambt, dan als rente van zijne bezitting of kapitaal. Het aandeel dat regtens aan den *bekel* behoort, wordt gewoonlijk geschat op een vijfde gedeelte van de door de landbouwers betaald wordende huur. Zijne emolumenten zijn hieronder niet begrepen, van welke de voornaamste voortvloeit uit de wijze, waarop de grondhuur voor huizen wordt geïnd. Elke landbouwer betaalt, te dier zake, gelijk reeds is opgemerkt, eene vastgestelde belasting. Op die wijze wordt deze belasting door den *bekel* ingevorderd, maar hij betaalt aan zijn superieur volgens een ander beginsel. Elke jonk grond wordt beschouwd te zijn aangeslagen voor eene vaste som (een kwart spaansche dollar 's jaars) en het aldus verschuldigd bedrag, is ver beneden hetgeen wordt bijeengebragt, volgens de wijze waarop de *bekel* deze belasting heft. Het voordeelig verschil, is het erkende emolument van laatstgenoemden, ofschoon, in sommige gevallen, een schraapzuchtig superieur daarop aanspraak maken, en zelfs nu en dan een agent zenden zal, om op de plaats zelve de *patjoemplang* in te vorderen, ten deze in het geheel niets overlatende voor den *bekel*, die, op zijne beurt, trachten zal zich het verlies, door nieuwe heffingen van de landbouwers, te vergoeden.

„Ofschoon ik, uithoofde van zijne betrekking tot de landbouwers, den *bekel* een *grondbezitter* heb genoemd, gebeurt het nogtans zelden, dat hij zijn bezit onmiddellijk van het gouvernement ontleent. Hij is, over het algemeen, de huurder van dengeen, die de gronden regtstreeks van den souverein heeft, of de huurder van diens agent, of wel, van den agent van den souverein

---

dessahoofd, dat denzelfden rang als een *mantri* heeft, is *demang*, en zoo hij *demang-ngabehi* is, staat hij met een *kliwon* gelijk. Deze ambten in het dorpsbestuur gaan, in geval van overlijden, somtijds aan den zoon of naasten bloedverwant van den overledene, doch meestal aan den meestbiedende over. Dit geeft dikwijls aanleiding tot knoeperijen. De kleine man, die opgezeten dezer gronden is en ze bebouwt, heeft er eigenlijk niets van in eigendom, doch leeft van het dagloon, alsmede van de produkten, waarmede hij betaald wordt. Doch het is den *loerah* of *bekel* ook vergund, om het land van zijn principaal, dat hem ter administratie gegeven is, weder aan de bevolking, die er op woont, te verhuren. Deze bevolking betaalt hem de pacht of huurschat voornit, en kan het land vervolgens naar goedvinden bebouwen. Zulke verhuringen worden zelden voor langer dan één of twee jaren gemaakt. Wordt de bovengenoemde *bekel* of *loerah* afgezet, dan moet de bevolking denzelfden huurschat, 't geen niet billijk is, nog eens aan zijn opvolger betalen.

„Die landen, welke de keizer niet weggeschonken heeft, maar voor zich zelven behoudt, laat hij door *goenoengs* of *redhi's* besturen, die er hem de pacht, gedeeltelijk in geld, gedeeltelijk in natura, jaarlijks van op moeten brengen. Deze *goenoengs* genieten geene *paloenggoehhan*, maar bezoldigen zich zelven met de overwinst, welke zij, door den onderpacht dezer landen aan Europeanen en aan anderen, maken kunnen. Hun aller opperhoofd is *Tommengong Mangkoe Prodjo*, die op de hoofdplaats zijn verblijf heeft. Aan hetzelfde beheer als deze landen, waren in vroegeren tijd ook de Montjonegoro onderworpen, waarin slechts weinige *paloenggoehhans* gelegen waren. Aldaar hadden de bestuurders ook den titel van *bopatti*."

Eindelijk verdient hierbij opmerking, dat, in verband tot de in 1847, bij Indisch Staatsblad van dat jaar No. 30, gearresteerde beginselen en bepalingen, omtrent de uitoefening der justicie en policie in het rijk van Soerakarta, bij een, in datzelfde jaar, door den rijksbestuurder, op last van den soesoehoennan en in overleg met den resident, uitgevaardigd bevelschrift, de bevoegdheid tot het benoemen en ontslaan van *bekels*, uitsluitend is opgedragen aan de regenten.

zelf, gelijk zijn kan, ten aanzien van zulke landen, welke voor de regtstreeksche inkomsten van den vorst worden afgezonderd (*siti madjigan*).

„De hier bedoelde agent, is een persoon van veel gewigt in den toestand waarin de grondeigendom op Java thans verkeert, van wien reeds is melding gemaakt onder de benaming van *demang*, een woord dat, over het algemeen genomen, uitdrukt den hoogsten der trappen van kleine ambtenaren, van welke ik reeds gesproken heb. Wanneer een *demang* werkzaam is bij het beheer der gouvernements inkomsten, is hij eigenlijk een ontvanger (kollekteur); wanneer hij door een bijzonder persoon wordt aangesteld, kan hij de agent van dien persoon genoemd worden; terwijl alles wat, in dit opzigt, toepasselijk is op den *bekel*, evenzeer toepasselijk is op hem. De verhouding van den *demang* tot den *bekel* is gelijk aan die, welke bestaat tusschen laatstgenoemden en de landbouwers. De *bekel* wordt benoemd en ontslagen, naar het goedvinden van den *demang*, wiens betrekking op een even brozen grondslag steunt: den wil en het welbehagen van zijn onmiddellijken superieur.

„De gewone uitgestrektheid grond die, volgens gebruik, onder het gezag van een *demang* wordt gesteld, is van drie of vier jonken tot honderd jonken. Hij is verantwoordelijk aan zijn superieur voor het geheele bedrag der huur, en ontvangt een vijfde gedeelte der huurpenningen van alle onder hem geplaatste *bekels*, behalve eenige emolumenten.

„Uit hetgeen hier is medegedeeld, moet niet worden afgeleid, dat het bestaan van deze tusschenhuurders algemeen is. In eene schoone residentie, waar ik tijdelijk met het bestuur belast was, verkeerde iets meer dan de helft der gronden in dien toestand; terwijl de overige gronden beheerd werden door bekels, regtstreeks verantwoordelijk aan den souverein, of aan degenen die ze onmiddellijk van hem verkregen hadden.

„Even als de *bekels* dikwijls gronden gebruiken als landbouwers, gebruiken de *demangs* nu en dan gronden als *bekels*, gemeenlijk dezulken, die zij bezaten toen zij zelven *bekels* waren, want uit de *bekels* worden meestal de *demangs* gekozen.

„Het is van groot belang te konstateren, dat beiden eenigermate verantwoordelijk zijn voor het gedrag van degenen, die respektievelijk onder hun gezag zijn geplaatst. Deze verantwoordelijkheid sluit in zich, het bezit van eenig beperkt regterlijk gezag, ten gevolge waarvan zij gemagtigd zijn, om kleine geschillen te vereffenen en met boete en arrest te bestraffen.

„Zoodanig zijn de personen, in wier handen het beheer der gronden is gelegd. In de Vorstendommen stelt de souverein weinig belang in het bestuur der lands inkomsten: — hij verwacht eene zekere inkomst, en wanneer die verkregen wordt, bekreunt hij zich weinig om de gebezigde middelen. De gouvernements dienaren of anderen, die gronden bezitten als bezoldiging of als middel van onderhoud, volgen dezelfde gedragslijn. Zij wonen gemeenlijk op de hoofdplaats van het gouvernement, en het gebeurt zeer dikwijls, dat zij nooit de gronden, die hun een inkomen verschaffen, bezochten; zij zijn te dien aanzien veelal zóó onkundig, dat zij de juiste geographische ligging dier gronden niet weten.

„Het is die staat van zaken, welke aanleiding heeft gegeven tot de benoe-

ming van *demangs*. Wanneer de souverrein of een privaat persoon, in het bezit was van eene uitgestrektheid grond, welke een aaneengeschakeld geheel vormde, waarover misschien tien, twintig of dertig *bekels* gesteld waren, hield hij geen rekening met ieder hunner, maar volgde een plan, meer overeenstemmende met zijne natuurlijke indolentie; hij benoemde namelijk iemand die met het geheel belast was, hem de moeite van de détails bespaarde, en hem, zonder hem verder lastig te vallen, de huur betaalde. Dit schijnt bepaaldelijk de oorsprong te zijn van de klasse van menschen die *demangs* of *mantris-dessa* genoemd worden.

„De betalingen, door de *demangs* of *bekels* aan het gouvernement, of aan degenen die gronden van het gouvernement hebben verkregen, verschuldigd, zijn drieërlei, vooreerst, betaling in natura; ten tweede, betaling in geld; ten derde, betaling in arbeid (*sikep*). Deze *sikeps* zijn landbouwers, die op de hoofdplaats van het gouvernement, door den vorst of zijne hoofden, gebruikt worden in hoedanigheid van huisbedienden of andere volgelingen. Die wijze van betaling is zeer algemeen. De aldus gebezigde personen verrigten zelden langer dan vijf of zes maanden die bezigheid, maar gaan dan huiswaarts en worden door anderen vervangen *).

„Voor alle de gronden van den staat, moet aan den souverein eene belasting betaald worden, gerekend bij de jonk, en reeds vermeld onder de benaming van *patjoemplang*. Zij, die gronden van den vorst hebben verkregen, zijn verantwoordelijk voor die belasting, welke een kwart spaansche dollar per jonk bedraagt, en eenmaal 's jaars moet betaald worden.

Er is eene andere belasting van gelijken aard, eveneens bij de jonk geheven wordende: — zij wordt genoemd de *krigan*, en de erkende bedoeling van de heffing, is de herstelling van de openbare wegen en bruggen. In verwijderde distrikten, door welke geen openbare wegen zijn aangelegd, bedraagt die

---

*) De kommissaris-generaal van den Bosch beschouwt, blijkens zijne: *Zakelijke extrakten* (Indisch Staatsblad 1834 n°. 22) de *sikeps* als hoofden der *tjatjas* of huisgezinnen. De schrijver van den *Blik op het bestuur van v. d. Bosch*, is van een tegenovergesteld gevoelen, en stemt overeen met de hier medegedeelde zienswijze van Crawfurd. Hij merkt (bladz. 12) op, dat de uitlegging van van den Bosch, zoowel voor oostelijk Java, als voor de Sundalanden, alle juistheid mist. — „*Sikep* (zegt hij) was nimmer het hoofd van een *tjatjah*, of een belastingschuldige, en beteekent derhalve, in den voorgebragten zin, ook geen *werkman*. Het woord is afgeleid van het kawische werkwoord *njikep*, *zich gereed maken*, *iets omvademen*, *opnemen*, *dragen*. Ieder dorp was verpligt, naar zijne hoegrootheid, een zeker getal personen af te zonderen (hetwelk echter nimmer meer berekend werd, dan vier per jonk) tot de dienst bij de vorsten, hofgrooten en voor de dorpen zelven, ten einde persoonlijke dienst van allerlei aard te verrigten. Zoodanige personen verbleven meestal een halfjaar op de hoofdplaatsen, alvorens door anderen verwisseld te worden, en leefden, gedurende al dien tijd, door de zorg van hun dorp. — Deze *sikeps* werden meest altijd uit de *djokos* of ongehuwde jonge mannen gekozen, voor welke rijstvelden, ten bedrage van een zestiende jonk voor elken *sikep*, werden afgezonderd en bewerkt, en waarvan geen belasting voldaan werd. Naarmate de oostelijke en strandprovinciën aan het nederlandsche gezag werden afgestaan, en de persoonlijke diensten der dorpbewoners minder gevergd werden, doch voornamelijk na de invoering van het landelijk stelsel, verviel de noodzakelijkheid van het *sikep-stelsel*; doch, daar deze hun aandeel in de rijstvelden bleven behouden, heeft zulks, bij gebrek aan voldoend onderzoek, bij sommige ambtenaren het verkeerde denkbeeld doen geboren worden, dat *sikep* en *hoofd van een tjatjah* van eenerlei beteekenis was, en daardoor een belastingschuldige werd aangeduid. Wat de Javaansche provinciën betreft, moeten wij verklaren, geen *hoofd van een tjatjah* te kennen, en het bestaan derzelve in de Soendalanden, in voege als door van den Bosch wordt opgegeven, sterk te betwijfelen."

belasting evenveel als de *patjoemplang;* terwijl zij, in de drukker bezochte distrikten, waar meer diensten van het landvolk gevorderd worden, de helft van die som beloopt, of een achtste van een spaansche dollar.

„De van den *bekel* of *demang* gevorderde huur wordt met het bedrag dezer belastingen verhoogd; maar meer gebruikelijk is het, elke jonk grond afzonderlijk aan te slaan; uitgezonderd voor het geval de hoofden, zoo als reeds is vermeld, ten prejudice van den *bekel* of *demang*, zich persoonlijk bemoeijen met de bijzonderheden der inzameling van de grondhuur voor huizen, welke de oorsprong is van beide deze belastingen.

„Uit de reeds aangevoerde daadzaken, betrekkelijk den toestand van het grondbezit, zal gebleken zijn, dat het eigendomsregt van den grond, ontwijfelbaar is gevestigd in den souverein. Dit beginsel is zoo algemeen gevestigd en zoo herhaaldelijk toegepast, dat het schier overbodig is, daarvoor eenig bewijs te leveren. *) Ten gevolge van dit beginsel, wisselt het grondbezit dermate, dat er heden ten dage, over het geheele land, misschien geen tien jonken grond gevonden worden, die in het bezit zijn van de afstammelingen dergenen, die ze vijftig, ja zelfs dertig jaren geleden, bezaten. De dadelijke uitwerking van het beginsel is inderdaad zelfs sterker, dan men oppervlakkig denken zou. De afstammelingen van hen, die, geen groot aantal jaren geleden, in overvloed leefden, de hoogste staats-betrekkingen bekleedden, en bijgevolg uitgestrekte en kostbare gronden bezaten, kan men nu zien, niet alleen niet bezittende wat hunne voorvaders bezaten, maar naauwelijks de noodwendigste levensmiddelen genietende, en gedaald tot den trap van de laagste volksklasse. De kracht der gewoonte is zóó groot, dat deze lotsverwisseling geen verwondering opwekt, en zelfs geen misnoegen doet ontstaan. Veel hiervan moet ongetwijfeld toegeschreven worden aan de regeringloosheid en wanorde, welke gedurende de laatste zeventig jaren zóó heerschende zijn geweest; maar, afgescheiden hiervan, schijnen dergelijke grondstellingen natuurlijk te behooren tot dien willekeurigen geest, welke de politieke instellingen der Javanen kenmerkt.

„Alzoo zijn de gronden de onbetwiste eigendom van den souverein, en

*) Op dit beginsel steunde natuurlijk het geheele landelijk stelsel, de *verhuur* der gronden. Zonder daarover thans uit te weiden, halen wij hier alleen aan, wat de schrijver van den *Blik*, enz. op bladz. 15 van zijn werk zegt: — „Het eigendomsregt van den vorst in Indië op den grond (zoo lezen wij dáár), bestaat in de magt, om van de voortbrengselen van den bebouwden grond, een zeker aandeel te heffen, doch nimmer, om over dien grond zelven te beschikken. Dit regt is vervreemdbaar, en is op Java, even als vroeger in westelijk Indië, het middel van inkomsten, hetwelk door den vorst aan alle prinsen, hofgrooten, ambtenaren, militairen, en voor allerlei dienstbetooningen, van welken aard die ook mogen wezen, gegeven wordt. Van daar vindt men bij de oude Hindoesche *Sunnuds*, even als bij de Javaansche *nawolos*, de hoegrootheid lands uitgedrukt, waarvan men de inkomsten zal mogen heffen. Op deze wijze werden de strandprovinciën en Montjonegorosche regentschappen op Java door de vorsten in bezit gegeven, tegen betaling van ambtgelden, het opbrengen van geld produkten of manschappen, of tot het uitoefenen van andere diensten of pligten, in welken staat wij die, bij onze eerste verschijning op Java, hebben aangetroffen. De regten der hoofden van die provinciën laten zich dus gemakkelijk verklaren, wanneer wij ons in de tijdperken terugbrengen, toen die landen door de Javaansche vorsten aan de Oost-indische Kompagnie werden afgestaan, en niet minder eenvoudig is het begrip van de magt en de regten, welke wij alzoo, bij opvolging, erlangd hebben. — Het regt van den landbouwer, daarentegen, op het ontgonnen en bebouwde land, is van eenen reëelen aard, en wordt nimmer, zonder wettige redenen, geschonden of aangerand."

maken de voornaamste inkomst van den staat uit. Ter bestrijding van de persoonlijke, en eenige andere uitgaven van den souverein, wordt een deel dier gronden, algemeen bekend onder den naam van *madjigan*, in zijne eigene handen gelaten; maar het overige, verreweg het grootste gedeelte dier gronden, dient, zonder inkomsten aan de schatkist te schenken, tot belooning van de dienaren en ambtenaren van het gouvernement. Ten deele strekken laatstbedoelde gronden als erkend salaris, en ten deele worden zij bezeten op eene wijze, welke niet oneigenaardig als leenroerig kan bestempeld worden, omdat daaruit de verpligting voortvloeit tot onderhoud van een zeker getal gewapende mannen, welke voortdurend betaald, en ter beschikking van den souverein gereed moeten gehouden worden. Eene toedeeling van gronden is de geliefkoosde, meest gebruikelijke wijze van betaling; terwijl moet worden opgemerkt, dat dit onstaatkundig en verderfelijk stelsel, niet minder onder het Hollandsche, als onder het Javaansche gouvernement heerschte.

„Vermits de salarissen, zoowel van den geringsten huisbediende als van den hoogsten staatsbeambte, *) schier overal op de hier vermelde wijze worden gekweten, moet de hoegrootheid toebedeelden grond zeer verschillend zijn: — eenigen klimmen tot twee duizend *tjatjas*, anderen dalen tot drie of vier *tjatjas*. †)

„De rang en staat van iemand wordt niet zelden aangeduid, door de uitgestrektheid grond welke hij bezit; even als onder het mogoolsch bestuur van Indië, de rang en het inkomen van een edelman, bepaald werd door het getal paarden waarover hij bevel voerde. Dientengevolge hooren wij dikwijls van

---

*) Zelfs de vrouwelijke beambten in den Kraton van den vorst, die verblijf houden in dat gedeelte van het paleis, dat *kapoetren* wordt genaamd, en onder welke men een vrouwelijke *adhipatti* en eenige vrouwelijke *kliwons* en *mantris* telt, worden met gronden (sawavelden) betaald.

†) Door *tjatjas* worden verstaan: belastingschuldige huisgezinnen, en vermits de belasting niet op den persoon, maar op den grond rust, zijn dit dus grondbezittende huisgezinnen. Zoodanig huisgezin wordt gemiddeld geacht, 4 à 5 zielen te tellen. Het getal toebedeelde *tjatjas* wijst dus de uitgestrekheid grond aan, welke deze *tjatjas* in bezit hadden. Eene verklaring van dit woord is hier niet te onpas. In den reeds aangehaalden *Blik*, enz. lezen wij op bladz. 7 het volgende:

„Het is bekend, dat van de vroegste tijden, onder de regering der Hindoesche vorsten, de Javanen aan geregelde belastingen gewoon waren, en dat alle volksinstellingen, van westelijk Indië herwaarts overgebragt en in wezen zijn gebleven, tot dat die langzamerhand, door de komst der Europeanen in deze gewesten, zijn veranderd en te niet gegaan. — In het begin der twaalfde eeuw, tijdens het bestaan van het rijk Medang-Kamoelan, onder de regering van den beroemden vorst Praboe Sri Moho Poegong, leert ons de Javaansche geschiedenis, dat bereids belangrijke regelingen in het beheer der inkomsten werden tot stand gebragt. Onder 's vorsten broeder Djoko Panoehoen, die als hoofd der landbouwers beschreven wordt, is de benaming van *tjatjah*, voorzoover men kan nagaan, het eerst in gebruik geraakt om een huisgezin, hetwelk belastingschuldig was, aan te duiden. Later, en wel onder de Demaksche regering, in het jaar 1501, werd het getal *tjatjahs* van zeker landschap, als de grondslag aangenomen voor alle materiëele en geldelijke belastingen, en van deze regeling is niet, dan in de laatste tijden, afgeweken.

„Toen de vaststelling van het getal *tjatjahs*, ten gevolge der gedane opneming van 's vorsten zendelingen, in ieder der distrikten had plaats gehad, werden daarvan registers gemaakt; doch het is klaar, dat die opgaven en inboekingen alle naauwkeurigheid misten, eensdeels door het minder opgeven van het bestaande getal huisgezinnen, van degenen die daarbij belang hadden, en anderdeels door de onnaauwkeurigheid der opgaven van gemelde zendelingen.

„Uitbreiding van landbouw en vermeerdering van bevolking, hebben het eens aangenomen en bekend gesteld getal *tjatjahs* niet doen verhoogen, ofschoon in der vorsten rijken, bij

titels of aanwijzingen, als de volgende: *panglawé panéket*, *panatoes*, enz., respektievelijk beteekenende: bezitters van 25, 50 en 100 *tjatjas*. Zulke uitdrukkingen, als ook die van *bopatti* (edelman) van 400, 500 of 1000 tjatjas, verneemt men veelmalen *).

„Wanneer de persoon, wien grond toebedeeld wordt, een aanzienlijken rang bekleedt, worden zijne gronden en titels hem geschonken bij een geschreven dokument, dat een *nawolo* (letterlijk een koninklijk schrijven) †) wordt genoemd. Vertalingen van twee zoodanige *nawolos* worden hierbij gevoegd §). Deze authentieke en oorspronkelijke dokumenten, zijn van meer gezag, en zullen duidelijker het wezen van het landbezit verklaren, dan eenige uitlegging doen kan.

„Eene vlugtige inzage van de eerste *nawolo*, van welke eene vertaling gegeven wordt, zal eene merkwaardige bijzonderheid, van de wijze waarop de gronden toebedeeld worden, doen kennen. Men zal namelijk opmerken: dat de aan een individu toegewezen gronden, in plaats van aan elkander te grenzen, verbrokkeld en over het geheele land verstrooid zijn. Deze is een, in de rijke en sterk bevolkte distrikten, algemeen gevolgde regel, die zijn oorsprong schijnt te hebben in het wantrouwen van het gouvernement, dat het gevaar wenscht te ontwijken, hetwelk ontstaan kan, wanneer een onderdaan eenen al te magtigen en overwegenden plaatselijken invloed verkrijgt. Het gebeurt dan ook dikwijls, dat een hoofd, duizend *tjatjas* grond bezittende, daarvan geen twaalftal kan aanwijzen, die aan elkander grenzen, maar misschien wel eenige, die honderd of twee honderd mijlen van elkander verwijderd zijn. — Uit de vertaling van de tweede *nawolo* blijkt, dat de geringe bevolking en de weinige hulpbronnen der Oostelijke regentschappen, die voorzorg dáár onnoodig schijnen te maken.

„De hier vermelde bijzonderheden omtrent den toestand van den Javaanschen adel, brengen ons veel nader tot de verklaring van den aard van het landbezit van die personen, welke, onder de verschillende benamingen van *adhipatti*,

---

de opbrengst der belasting, daarop wel gerekend werd. Waar vroeger één *tjatjah* of huisgezin bestond, met een span buffels, zal men thans (*de Blik*, enz. werd in 1834 geschreven) zulks vijf-, tien- en zelfs twintigvoudig vermeerderd zien. In dezer voege zijn die landen aan het Nederlandsche gouvernement overgegaan, en het is dus klaar, dat uit het bekend gestelde getal *tjatjahs*, nimmer, met eenige de minste zekerheid, de hoegrootheid der bevolking, of de uitgestrektheid der rijstvelden, kan worden bepaald."

*) De rang-verhouding van eenige voorname ambtenaren in de vorstenlanden was, volgens Winter en Mounier, aldus:

1e. Rang *Adhipatti*. Eertijds had deze, groote, doch meestal niet vastbepaalde uitgestrektheden grond, als inkomst in bezit.

2e. Rang, *Tommengong*. Als voren.

3e. Rang, *Kliwon*, had eertijds als inkomst 2000 *karijos* of bouws grond, dat is zoo veel, als door een gelijk getal mannen (*tjatjas*) kan worden bewerkt.

4e. Rang, *Panéwoe*, afgeleid van *Séwoe* (duizend) had eertijds 1000 *karijos* of bouws grond.

5e. Rang, *Mantri*, ook *Panatoes*, afgeleid van *Seratoes* (honderd) had 100 *karijos*.

6e. Rang. *Panéket*, afgeleid van *Séket* (vijftig) had 50 karijos.

7e. Rang, *Panglawé*, afgeleid van *Slawé* (vijf-en-twintig) had 25 karijos.

†) Volgens Mounier, beteekent *nawolo* een open lastbrief, door den vorst aan een zijner onderdanen uitgevaardigd. Ook is het eene akte van aanstelling, met de daarbij gevoegde instruktiën, van hetgeen de aangestelde te betrachten hebbe. De *Nawolo Pradhoto*, beteekent: *bepalingen der Pradhoto*, en is een wetboek voor de regtbank van dien naam.

§) Raffles voegt de door Crawfurd overgelegde vertalingen niet bij zijne gedrukte memorie. In de *History of Java*, deel I, pag. 314, worden vertalingen medegedeeld van twee *nawolos*.

tommengong, *ingebey*, enz. algemeen bij de Europeanen bekend zijn, onder den naam van regenten.

„Het verdient herinnerd te worden, dat dezelfde taal, dezelfde godsdienst, dezelfde zeden en dezelfde staatsinstellingen, eenmaal heerschten over het geheele eiland, dat waarschijnlijk, gedurende meer dan één tijdperk van deszelfs geschiedenis, vereenigd was onder een enkelen souverein. Wanneer wij vooronderstellen, dat de korte duur, of de onvolkomen inrigting van zulk een gouvernement, de hier beschreven eenvormigheid niet vermogt te weeg te brengen, kunnen wij toch niet gemakkelijk ontkennen, dat ten minste eene buitengewone mate van eenvormigheid het vermoedelijk gevolg moest zijn van het welbekende feit, dat de tegenwoordige dynastie, die ten allen tijde een magtigen en overwegenden invloed van erkende meerderheid heeft behouden, gedurende een tijdvak van tusschen de vijf en zes honderd jaren, den zetel van het gouververnement, over bijna de geheele uitgestrektheid van het eiland, heeft verplaatst: van Padjadjaran naar Modjopait, van Modjopait naar Demak, van Demak naar Padjang, van Padjang naar Mataram, van Mataram naar Kartasoera, en van Kartasoera naar Soerakarta.

„Het gouvernement, dat gedurende dit geheele tijdvak blijkt geheerscht te hebben, is hetzelfde dat thans bestaat, namelijk: een zuiver despotisch, onder hetwelk geene volksklasse erfelijke regten of privilegiën bezit, maar waaronder allen afhankelijk zijn van den wil van een enkel persoon.

„Vermits de bezittingen van het Europeesche gezag, zoowel in het westelijk als in het oostelijk gedeelte van het eiland, evenzeer onderworpen waren aan zoodanig bestuur, zijn de hier gemaakte bemerkingen niet minder van toepassing op deze, dan op de tegenwoordige bezittingen van de Javaansche vorsten; ofschoon de verwarde staat van het eiland tijdens de eerste komst der Hollanders, inzonderheid het magtelooze bestuur in de westelijke residentiën, en bijgevolg de langer gevestigde usurpatie en de grootere onafhankelijkheid van de hoofden die dáár regeerden, misschien eenige wijzigingen van deze regeringsbeginselen, ten gunste van die streken, zouden vorderen.

„Onder de Javaansche vorsten, is thans het voorloopig bestuur van het land opgedragen aan ambtenaren, wier titels, rangen en inkomsten geëvenredigd zijn aan het gewigt en de verantwoordelijkheid van hun ambt. Kleine distrikten zijn toevertrouwd aan ambtenaren, die *ingebey's* of *mantri's* worden genoemd, en niet behooren tot den eigenlijk gezegden adelstand (*bopattis*). Meer belangrijke distrikten zijn opgedragen aan *tommengongs*; en wanneer verscheiden distrikten aaneengrenzen en van de hoofdstad verwijderd zijn, wordt het noodig, aan een ambtenaar de algemeene volmagt of het oppertoezigt, met meer uitgebreide magt, over het geheel toe te vertrouwen. Dit is inderdaad het bestuur, zoo als dat, namens de beide Javaansche vorsten, gevoerd wordt in het oostelijk gedeelte van het eiland, hetwelk genoemd wordt de *Montjonegorosche landen* (letterlijk: verwijderde of afgescheiden landen). *).

*) De *Montjo-negoro* zijn in 1830, na den Javaschen oorlog, onder het Nederlandsch bestuur gebragt. Crawfurd spreekt hier alleen van het oostelijk gedeelte, hetwelk bestond

„Het gebeurt niet zelden, dat, wanneer eene zóó uitgebreide magt wordt gedelegeerd, de ambtenaar die daarmede bekleed wordt, tot den hoogsten adelijken titel der Javanen, dien van *adhipatti*, wordt verheven. Onder de tegenwoordige Javaansche vorsten, hebben alleen hunne twee ministers (rijksbestierders) dien hoogen rang; maar toen het grondgebied dier vorsten nog uitgestrekter was, schijnt die rang meer algemeen te zijn geweest. Onder de koningen van Modjopait, werden elk der landschappen Jakatra, Bandong en Soemedang, met hunne onderhoorige distrikten, door *adhipatti's* bestuurd, en in latere tijdvakken der Javaansche geschiedenis, werden Demak, Padjang, Mataram en andere provinciën, op gelijke wijze geregeerd.

„Uit dit alles blijkt ten volle, dat geen der onder het Europeesch gezag staande klassen van ambtenaren, — noch volgens de beginselen van het inlandsch bestuur, noch op grond van sedert lang bestaande voorschriften, — is bekleed met eenigerlei erfelijk regt of privilegie op gronden of ambten, en dat integendeel het vorderen van die regten geheel in strijd is met de erkende grondbeginselen van het Javaansch bestuur." †).

Na deze belangrijke mededeelingen van Crawfurd in zijne memorie te hebben opgenomen, merkt Raffles daaromtrent op, dat zij, voor zoo veel de vorstenlanden aangaat, kunnen beschouwd worden eene getrouwe schildering te bevatten van den maatschappelijken toestand, zoo als die destijds bestond; maar tevens meende hij bezwaren te moeten maken tegen vele van de gevolgtrekkingen, welke Crawfurd met opzigt tot de algemeene volksinstellingen gemaakt had. Naar zijn oordeel, was het niet te verwachten, dat in de onmid-

---

uit de tegenwoordige residentiën Madioen en Kediri. Het westelijk gedeelte bevatte de tegenwoordige residentiën Bagelen en Banjoemas. Vóór 1830, behoorde een gedeelte dezer vier residentiën onder den keizer van Soerakarta, en het andere gedeelte onder den sultan van Djokjokarta. Het land was zeer zonderling tusschen de twee vorsten verdeeld, of liever verbrokkeld, vooral in Bagelen en Banjoemas, waar men bijv., een uur gaans afleggende, soms driemalen op het gebied van Solo, en even dikwerf op dat van Djokjo kwam.

Toen ons tegenwoordig opstel reeds voor de pers gereed lag, ontvingen wij de laatste, te zamen uitgegeven, 3e. en 4e. afl. van deel XIV van het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, waarin op bladz. 352 en volgende, een belangrijk artikel voorkomt van den heer M. H. J. Kollmann, adsistent-resident van Ledok, (sedert opvolgelijk bevorderd tot inspekteur en direkteur der kultures) getiteld: *Bagelen, onder het bestuur van Soerakarta en Djokjokarta*, hetwelk wij der lezing aanbevelen.

†) De verklaring van Crawfurd, strijdt met hetgeen Winter mededeelt, als hij opgeeft, dat alle ambten, met uitzondering van die van *adhipatti*, *penghoeloe* en *djaksa*, erfelijk zijn, en stemt ook niet overeen met hetgeen, ten aanzien van de dorpshoofden, reeds hiervoren is aangeteekend. En aangezien aan de ambten het bezit van gronden verbonden is, moet ook dat grondbezit als erfelijk beschouwd worden, mits (en hierop moet vooral gelet worden) aan de voor dat erfregt gestelde voorwaarden wordt voldaan. Uit den maatschappelijken toestand van de vorstenlanden volgt, dat de eischen soms buitensporig hoog kunnen worden gesteld, waaraan te voldoen, dikwijls moeijelijk, niet zelden onmogelijk moet zijn. Wanneer men, bij het stellen dier eischen, denkt aan het onbegrensd despotisch gezag van den vorst, zal het geen breedvoerig betoog behoeven, dat het erfregt minstens zeer onzeker was, en dat er, bij de onvolmaakte kennis die men, 50 jaren geleden, van de javaansche maatschappij had, dus alle aanleiding bestond, voor Crawfurd zoowel als voor Raffles, om aan het bestaan van eenig erfelijk regt of privilegie ten eenenmale te twijfelen.

dellijk onder den invloed van het mohammedaansch bestuur staande landen, veel eerbied zou worden betoond voor de oude gebruiken. Crawfurd had aangewezen, dat de *bekel*, of het dorpshoofd, altijd is beschouwd geworden, benoembaar te zijn door den hoogeren grondbezitter. Raffles daarentegen was van oordeel, dat het ambt van *bekel*, in de centrale distrikten (de Vorstenlanden), bijna altijd verkocht wordt, en eene waarde heeft van tusschen de 20 en 30 dollars. — „Dit (zegt hij) is een zóó algemeen misbruik van magt, dat wij naar eene andere, dan de onzuivere bron van het mohammedaansche gebruik, moeten omzien, om narigten te verkrijgen."

Hij deelt daarom een uittreksel mede, uit een rapport van den heer Hopkins, aan wien de invoering van het landelijk stelsel, in de residentiën beoosten Soerabaya, was opgedragen. Daarin wordt de zaak uit een ander gezigtspunt beschouwd. Dat extrakt uit gemeld rapport, heeft betrekking op een gedeelte van Java *), waar de inrigtingen van inlandsch bestuur van lateren tijd zijn; waar het Europeesch gezag niet is tusschenbeide gekomen, en waar de invloed van het mohammedaansch gouvernement bijna niet is gevoeld geworden.

Rapport van Hopkins, omtrent het grondbezit in Bezoeki, Panaroekan en Probolingo.

„Alvorens in de bijzonderheden van de regeling te treden, zal het niet ondoelmatig zijn, den aard en omvang der thans bestaande instellingen te beschouwen, en aan te toonen, inhoever zij, zoo noodig, kunnen gewijzigd worden, met praktisch nut voor de openbare dienst.

„Het is onnoodig, te wijzen op het groote voordeel, dat de aanneming van vroegere instellingen, zoo daartegen geen bezwaar bestaat, heeft boven de invoering van een nieuw stelsel, onder een volk, welks onkunde, alles wat nieuw is, tot een voorwerp maakt van schrik en afkeer.

„Bij de behandeling dezer aangelegenheid, gevoel ik ten volle de moeijelijkheid van mijn onderzoek, ten gevolge van de zeer beperkte kennis van land en taal, en van de bezwaren, die ik dientengevolge overwinnen moet, om niet te spreken van andere, nog gewigtiger bezwaren van persoonlijken aard, in vergelijking met de heeren, die reeds den uitslag hunner onderzoekingen medegedeeld en voorstellen gedaan hebben ten aanzien van de beste wijze waarop de bevolking kan bestuurd worden.

„Tot de zaak zelve, en tot de plaatselijke gesteldheid van Java's Oosthoek komende, neem ik de vrijheid op te merken, dat de toestand van het landbezit alhier zeer verschillend is van dien, welke gezegd wordt, in andere gedeelten van Java te bestaan, waarvan de oorzaken niet moeijelijk zijn op te sporen.

„De gedurige oorlogen, in welke het volk met de bewoners van Bali en

*) Namelijk op de regentschappen, welke in het bezit waren geweest van Chinezen, zijnde Bezoeki, Panaroekan en Probolingo; waarbij men er wel op moet letten, dat de beide eerstgenoemde regentschappen, reeds ten tijde van de Oost-indische Kompagnie, in hun geheel waren verhuurd aan den kapitein der Chinezen van Soerabaya, Han Tjan Pit, die ze later van Daendels kocht. Die twee regentschappen waren dus, toen het Britsch bestuur ze terugnam, reeds een groot aantal jaren onder chineesch beheer.

Madura werden gewikkeld, hebben deze residentiën omstreeks het midden der vorige eeuw in een staat van woestheid doen vervallen.

„De aanmoediging, die de onderdrukte bevolking van het naburig eiland, door het erlangen van zekerheid voor personen en goederen, mogt ondervinden, bragt verscheiden gelukzoekers herwaarts, aan wie vergund werd, den grond dien zij ontgonnen, te bezitten, aanvankelijk vrij van belastingen, en later tegen betaling eener schatting vastgesteld op verschillende bedragen, geëvenredigd naar de waarde van den grond en de behoefte van den landheer.

„Wanneer verscheiden personen te zamen kwamen, werd hun aanvoerder bekleed met het gezag van *petingi* over het nieuwe dorp, dat zij vormden. Wanneer individuën zich vereenigden om een dorp te stichten, werd het hoofd door hen zelven gekozen, welke keus onderworpen werd aan de goedkeuring van den landheer, en hadden zij het privilegie, eigen aan alle landstreken beoosten Soerabaya, om jaarlijks hun hoofd of *petingi* te verkiezen.

„De aard der op dien persoon rustende pligten, was zóó overwegend voor het welzijn van een dorp, dat dit privilegie ten innigste met het bestaan van dat dorp was verbonden.

„Wanneer eene nieuwe belasting op de gronden werd gelegd, was het de taak van den *petingi* om, ingeval het bedrag te hoog was, de zaak aan den superieur voor te dragen, en aan te toonen dat de bevolking buiten staat was het bedrag der vordering te voldoen. Het gevolg hiervan was: òf eene vermindering der belasting van de zijde des principaals, òf desertie van den kant des volks.

„Wanneer echter het bedrag der belasting billijk geacht werd (en elk bedrag, minder dan drie vijfden, schijnt als zoodanig te zijn aangemerkt) moest de *petingi* al het volk bijeenverzamelen, en aan ieder, in tegenwoordigheid van allen, zijn individuëel aandeel in den grond toekennen, met aanwijzing van de te betalen hoeveelheid produkt. Hij moest een rooster houden van alle van het volk gevorderde diensten, en toezien, dat een ieder beurtelings zijne taak vervulde.

„Bij het rijpen van den oogst, moest hij zorg dragen, dat de kollekteurs, van ieder belastingschuldige, niet meer dan zijn aandeel vorderden, en dat de landbouwer het aan het gouvernement verschuldigde niet verkwistte.

„In groote dorpen had hij een adsistent, *kabayan* genaamd, die hem bij afwezigheid vertegenwoordigde, en die, met den *kemitoewa* en *moedin*, een raad formeerden, tot vereffening van kleine dorpsgeschillen; doch wier uitspraak, ingeval partijen daarmede geen genoegen namen, aan hooger beslissing onderworpen werd.

„Het dorpsvolk was gewoon, de velden van hun *petingi* zonder betaling te bebouwen. Dit en de eer van dorpshoofd te zijn, maakte het ambt tot doelwit van de eerzucht der dorpelingen; terwijl de jaarlijksche verkiezing, en de vrees om, bij aftreding, tot regtvaardiging van zijne handelingen geroepen te worden, dien ambtenaar, in het algemeen, een krachtig en zorgend vertegenwoordiger van zijne lastgevers deed zijn.

„Alle door het land trekkende vreemdelingen moesten zich, ter verkrijging van de noodige hulp, tot den *petingi* wenden, door wien, wanneer betaling werd aangeboden, alle verkrijgbare benoodigdheden werden geleverd. De

petingi droeg ook zorg voor de goederen van den vreemdeling, onderzocht die in tegenwoordigheid van zijn adsistent, en was verpligt alles, zonder eenige vermindering, den volgenden morgen terug te geven, of wel de waarde te betalen. Indien de vreemdeling er echter de voorkeur aan gaf, zijne goederen zelf te bewaren, en gedurende den nacht in een der voor reizigers bestemde pondokken verblijf hield, kwam het verlies dat hij zou kunnen lijden voor zijn eigen rekening, en kon hij van het dorp niet anders verkrijgen, dan hulp tot opsporing van de misdadigers.

„Het was gebruikelijk, zoowel tot afschrik van roofdieren als van dieven, dat een gedeelte der mannen van elk dorp, rondom dat dorp een nachtwacht hielden, waartoe ieder op zijne beurt verpligt was.

„Zoodanig is het inwendig bestuur der dorpen hier geregeld, en schijnt dit, overeenkomstig de oude gebruiken van het eiland, aldus te zijn ingerigt. De overeenstemming van deze inrigting met die van Westelijk Indie, pleit op nieuw sterk voor hare afleiding uit één en denzelfden oorsprong.

„Het vorenstaande in aanmerking nemende, is het duidelijk, dat een zeker regt op den grond inderdaad toekomt aan den tegenwoordigen bezitter; hetzij hij is de onmiddellijke ontginner van den grond; hetzij hij is de erfgenaam of opvolger van den ontginner. Het is even duidelijk, dat hij, zoowel door het gebruik, in dit geval de wet, als om redenen van staatkunde en menschelijkheid, geregtigd is, in het bezit van die gronden te verblijven, zoo lang hij die met zorg bebouwt, en de door het gouvernement gevorderde billijke schattingen betaalt.

„Het is een hoofdbeginsel van de staatkunde des vorigen eigenaars (de betrokken Chinees) geweest, deze gebruiken te eerbiedigen; hij heeft dien eerbied zóó ver gedreven, dat hij, ten behoeve van de belanghebbenden, het bezit van de door hen ontgonnen oorspronkelijke gronden bestendigde, met het regt ze onder hunne kinderen te verdeelen; — eene omstandigheid, die eene persoonlijke verrekening met ieder individu, als maatregel van regtvaardigheid, onvermijdelijk maakt, ofschoon daaraan eenige moeite verbonden is, hetgeen gereedelijk zal worden ingezien, wanneer men weet, dat geen individu een jonk grond bezit, en weinigen meer dan het vier-en-twintigste deel van een jonk hebben, *)

---

*) Men neme hierbij in aanmerking dat de Javanen oudtijds geen vaste landmaat kenden. Toen was de jonk de eenheid, maar deze verschilde in uitgestrektheid. Zoo waren en zijn nog onder Djokjokarta de jonken kleiner dan onder Soerakarta. Zij waren het grootst in de Montjo-negoro, omdat de grond op grooteren afstand van de hoven, niet die waarde bezat als in de eigenlijke Mataram. Onze bouw (bahoe) is eerst later in gebruik gekomen. In het te Londen, in 1855, op last der O. I. Kompagnie uitgegeven werk van Wilson, professor in het Sanskrietsch aan de universiteit te Oxford, getiteld: *A glossary of Judicial and Revenue terms, and of useful words occurring in official documents, relating to the administration of the government of British India, from the Arabic, Persian, Hindostani, Sanskrit, Malayalam and other languages*; vindt men, op pag. 46, het woord *Bahu* (naar onze uitspraak *bahoe*), oorspronkelijk Hindostansch en ook voorkomende in andere dialekten, in de beteekenis van: *arm*, als ligchaamsdeel, zoo ook: van eene *maat van twee elleboogslengten*.

De schrijver van den *Blik*, enz. zegt in eene noot op bladz. 39: „*Djong* is eene verkorting van het kawi-woord *hedjong*, *eene enkele plaats* of *stuk grond*, welke onderdeeld wordt in vier *karios (Kawi)* of *gawés* (Javaansch), beteekenende beide *werk*, *bezigheid*; figuurlijk noemt men dit laatste, in de laudmaat *bouw (bahoe)* hetwelk den *bövenarm* beteekent. Een

zijnde dit waarschijnlijk de uitgestrektheid, welke de eerste bewoners der landstreek in staat waren te ontginnen en te bebouwen, binnen het hun oorspronkelijk toegestane tijdperk.

„Uit het hiervoren medegedeelde volgt, dat elk dorp in zich zelf de bestanddeelen eener goede policie heeft, en dat een regt om zijne hoofden te kiezen, het volk een belangrijk deel van ware vrijheid geeft; want ik geloof, dat het zeer zelden gebeurde, dat de ambtenaren van het gouvernement eene eenstemmige verkiezing tegenwerkten, of beproefden een hoofd op te dringen aan eene bevolking, die ongeneigd was dat hoofd te erkennen.

„Er ontstaan voor de dorpsbewoners zoo vele voordeelen uit de behoorlijke uitoefening van deze magt, dat ik ten ernstigste aanbeveel, die aan het volk te laten behouden, met reserve, aan het gouvernement, van het regt van goedkeuring der verkiezing. Er bestaat echter geen reden, dat dezelfde personen niet voor opvolgende jaren zouden mogen herkozen worden, hetgeen dan ook dikwijls plaats heeft.

„Ten einde den *petingi* voor 's gouvernements belang te winnen, en hem aan te sporen tot ijverige pligtsbetrachting bij het invorderen der inkomsten van zijn gebied, is het gebruikelijk geweest, hem een gedeelte grond toe te staan; maar het was in deze streek niet algemeen de gewoonte, om gronden of geld te geven aan den *kabayan*, den *kemitoewa* of den *moedin*, hetgeen trouwens ook niet noodzakelijk is; want de laatstgenoemde wordt en zal worden onderhouden door het volk, en de anderen doen in deze hunne betrekkingen niets meer, dan het vervullen van hun aandeel in de dorpspligten, noodig voor het algemeen welzijn."

Na de opname van dit extrakt, vervolgt Raffles zijne memorie, met de opmerking, dat het hier door den heer Hopkins vermelde kiesregt der dorpbewoners, als zijnde eigen aan de laatstelijk onder het beheer van Chinezen gestaan hebbende distrikten, *) eenmaal algemeen over het geheele eiland schijnt te hebben bestaan. Het bestaat nog, op gelijke wijze, in Pasoeroean, en wordt ook geëerbiedigd in de Soerabayasche regentschappen, zoo als blijken kan uit het volgend extrakt uit het

Rapport van kolonel Adams, over de residentie Soerabaya.

„De *petingi* was altijd verkiesbaar. Onder den *petingi* was, in grooter

---

djong is gewoonlijk 2000 vierkante (rijnlandsche) roeden, of 4 bouws, elk van 500 gelijke roeden; doch in den Oosthoek van Java zijn die bouws verschillende, als te Bezoeki 1400, en te Pasoereean 1225 vierkante roeden."

*) Dit waren, gelijk reeds vroeger is opgemerkt, Probolingo, Panaroekan en Bezoeki. Opmerkelijk is het, dat het hier bedoelde kiesregt in deze landstreek is blijven bestaan, in weerwil dat die partikulier eigendom was geworden; terwijl later, voor de partikuliere landerijen bewesten de rivier Tjimanok, een geheel tegenovergesteld beginsel werd aangenomen, door bij art. 52 en 54 van het Reglement (Indisch Staatsblad 1836 N°. 19) het aanstellen der dorpshoofden, *als eene verpligting*, aan de landeigenaren op te dragen, en te bepalen dat, bij nalatigheid van hunne zijde, daarin door de regering, ten hunnen koste zou worden voorzien.

dorpen, een adsistent, *kabayan* genaamd, die door het hoofd benoemd werd. De *petingi* kon herkozen worden; maar ofschoon zich een voorbeeld heeft opgedaan, dat dezelfde persoon de betrekking van *petingi* vijf-en-twintig jaren heeft bekleed, had toch de verkiezing vocr het ambt geregeld elke drie jaren plaats gehad. De verkiezing geschiedt bij stemming; de tijdperken van duur zijn niet overal gelijk, maar verschillen van één tot drie jaren."

„Het is moeijelijk (zoo vervolgt Raffles zijne memorie) na te gaan, hoever westwaarts dit gebruik nog wordt geëerbiedigd. Uit het volgende extrakt uit het rapport van den heer Mac Quoid, blijkt echter ten duidelijkste, dat het in de regentschappen Japara en Joanna erkend wordt; en ofschoon misschien thans niet meer in zwang in Samarang en Pekalongan, wordt deze instelling dáár bij het volk nog in eere gehouden."

Rapport van Mac Quoid, over de residentie Japara en Joanna.

„De wijze waarop de dorpsbeambten hunne betrekkingen verkrijgen slechts oppervlakkig vermeld hebbende, en vermeenende dat het van belang is, dit punt uit te maken, inzonderheid met betrekking tot de verkiezing van den *petingi*, of het dorpshoofd, acht ik het noodig, dienaangaande nog eenige weinige woorden hierbij te voegen.

„Het is buiten allen twijfel, dat de *petingi* door de dorpsbewoners verkozen wordt. Zelfs wanneer het volk dit regt van verkiezing heeft laten varen, ofschoon ik daarvan geen enkel voorbeeld aantrof, mag men aannemen, dat dit zóó is, alleen ten gevolge van den invloed van den regent, met eenig bijzonder oogmerk. Zoolang de *petingi* zijne bediening bekleedt, wordt hij door het volk van zijn dorp, als deszelfs onmiddellijk hoofd beschouwd en gehoorzaamd. Over het algemeen bewoont hij de *paséban* of publiek gebouw, dat gewoonlijk in dorpen van eenig belang gevonden wordt. Hij heeft twee of meer mannen, inwoners van het dorp, die hem, overal waar hij gaat, volgen moeten. Hij heeft, zoo als ik hiervoor reeds vermeldde, een zeker stuk grond, dat hem in het dorp is afgestaan; terwijl hij is vrijgesteld van de betaling van een aandeel in het kontingent of rekognitie-geld.

„Een *petingi* wordt gewoonlijk voor één jaar gekozen, gedurende welken tijd hij, volgens oud gebruik, niet kan ontslagen worden, uitgezonderd in geval van erg wangedrag; maar wanneer zijn gedrag de goedkeuring der ingezetenen wegdraagt, laten zij hem gedurende jaren in zijn ambt blijven.

„Voorzoover ik heb kunnen nagaan oefent de regent of andere hooge inlandsche autoriteit zelden invloed uit op de verkiezing van een *petingi*; maar men neemt in het algemeen aan, dat, ofschoon hij het volk geen *petingi* tegen deszelfs zin kan opdringen, zijne bekrachtiging gevorderd wordt, alvorens de verkozen persoon, met goed gevolg, handelen kan.

„In eenige der grootere dessas, wordt meer dan één *petingi* gevonden. In zoodanig geval is, geloof ik, het gezag van ieder bepaald en onafhankelijk van den ander; wordende de dessa of het dorp in verschillende gemeenten verdeeld.

„De *kemiloewa* en *kabaijan* worden beschouwd als adsitenten van den *petingi*, voor de uitvoering van verschillende aan zijn ambt verbonden werkzaamheden. Zij worden, in eenige gevallen, door het volk gekozen, en in andere gevallen door den *petingi* benoemd. Het zijn gewoonlijk, ter goeder naam en faam bekend staande mannen, die, in een vroeger tijdperk huns levens, zelven het ambt van dorpshoofd hebben bekleed.

„De *moedin* (geestelijke) en *djoeroetoelies* (schrijver) worden meest overal door den petingi benoemd; maar aangezien slechts weinigen in het dorp voor deze betrekkingen geschikt zijn, worden zij, eenmaal benoemd en zich goed gedragende, zelden verwisseld, ofschoon het dorpshoofd dikwijls vervangen wordt.

„De *moedin* heeft, behalve den hem toegekenden grond, andere bronnen van inkomst, in de giften die hij als dorpspriester ontvangt, welke hij gewoonlijk met den *petingi* deelt.

„Aangezien de narigten, die ik ten deze verkregen heb, door mij persoonlijk zijn ingewonnen in dorpen, op eenigen afstand van de hoofdnegorij gelegen, en deze later bevestigd werden, door daarmede overeenstemmende rapporten uit andere onpartijdige streken, heb ik geen den minsten twijfel meer, aangaande derzelver echtheid in alle opzigten.

„Het door de dorpsbewoners uitgeoefend wordende regt van verkiezing van hunne eigene hoofden, en de naijverige standvastigheid, waarmede zij dat regt hebben bewaard, werpt, ik moet het erkennen, een schaduw van twijfel over het gevoelen, dat ik, met opzigt tot het landbezit, waagde te uiten. Immers, wij kunnen het bezwaarlijk overeen brengen, dat eenige gemeente, bezittende een zóó kostbaar privilegie, als dat van verkiezing van het onmiddellijk hoofd dat zij willen gehoorzamen, — een privilegie dat, er is reden om het te gelooven, sedert vele eeuwen onder dit volk heeft bestaan, — dat zoodanige gemeente niet eveneens, een meer bepaald en absoluut regt zou hebben op den grond, waarop de leden dier gemeente geboren worden, dan thans schijnt te bestaan. Inderdaad, de aan het ambt van *petingi* verbonden voornaamste pligten, die voorschrijven: dat de sawavelden ten zijnen overstaan moeten worden verdeeld, en dat de landbouw in het dorp onder zijn toezigt geregeld moet worden, geven nog meer kracht aan dit denkbeeld. Misschien kan de schijnbare tegenstrijdigheid alleen worden opgelost, door een terugblik op die dagen, in welke de godsdienst en de staatkunde van Mohammed het eerst op dit eiland de overhand verkregen. Het was een fundamenteel beginsel van den Islam om de godsdienst en de souvereine magt hand aan hand te doen gaan: de eene werd der invoering niet waard geacht, wanneer zij niet vergezeld ging van de andere. Mogen wij derhalve hieruit afleiden, dat, terwijl de mohammedaansche bestuurders zich de meer substantiëele regten van het land aanmatigden, zij de plaatselijke privilegiën, zoolang die niet regtstreeks inbreuk maakten op hun belang of gezag, onaangeroerd lieten? — Maar, welke ook de regten van de landbouwers in vroeger dagen mogen geweest zijn, of inderdaad, uit welk oogpunt de zaak thans ook kan beschouwd worden, het gedetailleerd (individuëel) stelsel, hetwelk gij (Raffles) voornemens zijt over het geheele eiland in te voeren, is wonderlijk wel berekend, om aan

de landbouwers te verzekeren: de volle voordeelen van de natuurlijke regten op den grond, welke geene verandering van gouvernement, en geen ruimte van tijd, vernietigen kan."

Belangrijk, met opzigt tot de gebruiken, is ook, hetgeen Raffles nu in zijn memorie volgen laat, zijnde een extrakt uit het

Rapport van kolonel Eales, over de residentie Samarang.

„Uit alle narigten, die ik van de regenten, aangaande het landbezit, heb kunnen inwinnen, blijkt: — dat individuën, uit hun zelven, geen uitsluitend regt hebben op den grond, welk regt geacht wordt alleen in den souverein te zijn gevestigd; — dat, ingeval de bevolking toenam, of personen uit andere streken zich hier kwamen nederzetten, zij hun eigen *kapalla*, of hoofd benoemden; — en dat deze lieden, na den regent om gronden te hebben gevraagd, een zeker gedeelte woesten grond ontvingen, waarvan de hoegrootheid in verhouding stond tot hun aantal; welke grond hun gegeven werd vrij van belasting, moetende zij alleen een gering hoofdgeld betalen, voor het privilegie van dáár te wonen, of ten bewijze van onderworpenheid.

„De termijn van deze vrijstelling van belasting, die geregeld werd naar de mate van arbeid, die noodig was om de gronden in kultuur te brengen, duurde nimmer langer dan drie jaren; na ommekomst waarvan, voor die gronden, de algemeen bestaande lasten geregeld moesten worden opgebragt.

„Het dus ontgonnen land, kon onder geen voorwendsel, hoegenaamd, ontnomen worden aan de ontginners, dan alleen uithoofde van wangedrag of van vertrek naar elders. Hierdoor werd dus aan die ontginners een bepaald regt op den grond gegeven, hetwelk door erfopvolging, overging van vader op zoon."

Raffles vervolgt zijne memorie aldus:

„Uit het rapport van den heer Crawfurd over de invoering van het landelijk stelsel in Cheribon, is het duidelijk, dat, hoewel zijne vroegere opmerkingen toepasselijk mogen zijn geweest op de vorstenlanden, nogtans het *bekel-systeem* (dat is het dorpstelsel), hetwelk hij wenschte in te voeren, in geen geval van algemeene toepassing op het geheele land kan zijn. Immers, ofschoon hij, in zijn rapport over de residentie Kadoe, ten dringendste aanbeveelt, om de *bekels* of dorpshoofden, als de bezitters (*occupants*), te beschouwen en te bestendigen als de blijvende grondbezitters (*permanent landholder s*), zal uit de hiervoren aangehaalde rapporten, en evenzeer uit zijne eigene opmerkingen over het grondbezit in Cheribon, blijken, dat de dorpshoofden op geheel andere wijze benoemd en in dienst gesteld worden, dan volgens zijne opgave in de vorstenlanden plaats heeft.

„Het volgende is een belangrijk uittreksel uit zijn rapport over deze aangelegenheid."

Rapport van Crawfurd, over de residentie Cheribon.

„Uit de thans, aangaande den toestand van den grondeigendom in de distrikten van Cheribon, verkregen inlichtingen, kunnen de onderstaande gevolgtrekkingen worden gemaakt :

„1°. Dat het regt van privaat-eigendom van den grond, algemeen is erkend, en tamelijk goed wordt begrepen.

„2°. Dat, in het grootste deel des lands, de aanspraak van den souverein op het eigendomsregt van den grond, in de lands-instellingen niet bekend is.

3°. Dat de dorpshoofden, of *tjoetaks*-(distrikts-)hoofden, in het algemeen beambten zijn van de inkomsten en de policie, gekozen door de gemeente waarover zij het toezigt hebben, of ten minste overal aangesteld met hare toestemming en goedkeuring.

4°. Dat deze (de dorps- en distrikts-hoofden) noch ambtelijk, noch erfelijk, regt hebben op den eigendom van den grond; wordende zij ook nergens beschouwd als grondbezitters, zoo als de *loerahs* en *bekels* in de Vorstenlanden.

„5°. Dat de bebouwers, over het algemeen, de eigenaren zijn van den grond.

„6°. Dat echter niet alle landbouwers eigenaren zijn, ofschoon de laatsten zeer talrijk zijn.

„7°. Dat de gemeente eigenaardig in vier klassen kan worden verdeeld, als volgt: — inlandsche superintendenten van regentschappen, genaamd *bopattis* of *tommengongs;* dorpshoofden en *tjoetaks*-(distriks-)hoofden; landbouwers die eigenaren zijn, en landbouwers die huurders of daglooners zijn.

„8°. Dat het regt van den souverrein, op een gedeelte van het produkt van den grond, ten volle gevestigd en erkend is" *).

Na deze mededeelingen, zet Raffles zijne memorie volgenderwijze voort:

„Ofschoon ik geneigd ben te gelooven, dat de heer Crawfurd, in de mededeeling van het vorenstaande, en in het onderzoek naar een verjaard regt van eene tusschenklasse, veel stelliger uitspraak doet, dan een nader en meer gezet onderzoek zal wettigen; is het toch duidelijk, dat het grondbezit in het oostelijk gedeelte van het eiland grootelijks verschilt van dat in het westelijk gedeelte; maar de betrekkelijke bestendigheid van het bezit in laatstgenoemd gedeelte, moet, mijns bedunkens, voornamelijk worden toegeschreven aan den toestand van de bevolking en van den landbouw. In de oostelijke residentiën, waar de vestiging onder het mohammedaansch gezag aanvankelijk krachtig was,

*) In een ander uittreksel uit een rapport van Crawfurd, door Raffles medegedeeld, op pag. 252 van het 2e deel zijner *History of Java*, komt het volgende voor: — „Het is een leerrijk en hoogst opmerkenswaardig feit, dat de achtereenvolgende beroeringen en opstanden, welke sedert vele jaren den vrede in Cheribon verstoord hebben, allen hun oorsprong hadden in het javaansche gedeelte (Cheribon behoort geheel tot de Soendalanden; maar het is duidelijk, dat hij hier bedoelt de sultanslanden, in tegenstelling van de Cheribonsche Preangerlanden) waar de regten van privaat-eigendom van den grond schier geheel werden voorbijgezien; dat zij alleen toevalligerwijze van het javaansche — naar het soendasche — gedeelte oversloegen, en dat zij nimmer de (toenmalige Bataviasche) Preangerlanden bereikten, alwaar grondeigendom ten volle erkend en geëerbiedigd wordt."

is de bevolking betrekkelijk opeengedrongen, en de waarde der gronden gevolgelijk gestegen. In de westelijke residentiën daarentegen, zijn de gronden, over het algemeen gesproken, woest, en die gedeelten welke bebouwd zijn, bevinden zich waarschijnlijk in het bezit van de oorspronkelijke ontginners, of van de afstammelingen van dezen, welker regten op die gronden, uit dien hoofde, natuurlijk zijn geëerbiedigd. Wat de Bataviasche regentschappen, in dit opzigt, thans zijn, moet eenmaal ook de toestand van de oostelijke residentiën zijn geweest, toen de afstammelingen van degenen die de gronden ontgonnen, nog niet, door oorlog of ongeluk, daarvan verdreven waren, of toen het despotisme van het mohammedaansch gouvernement, of de willekeurige vorderingen van de europeesche magt, hun bezit nog niet overweldigd hadden.

„Terugkeerende tot de overweging van de wijze, waarop het ambt van dorpshoofd is ingesteld, is het niet alleen noodig op te merken, dat ik, — na al hetgeen deswege in de hier medegedeelde rapporten is vermeld, na de mij door de sultans van Cheribon gegeven verzekering, en na mijn persoonlijk onderzoek in de aangrenzende residentie Tagal, — de overtuiging heb verkregen, dat het regt van verkiezing nog altijd onder de Javanen wordt erkend. De benoeming tot dit ambt is onveranderlijk geschied, zoo al niet door verkiezing van de dorpelingen, dan toch algemeen door het nemen van iemand uit hun midden, na hen te hebben geraadpleegd. Het dorpsvolk is gewoon, zelfs dáár waar het regt van verkiezing niet in gebruik is, om, des gevorderd, in massa klagten tegen hun hoofd in te brengen; terwijl het altijd voor den regent verbindend is geacht geworden, even als zulks thans voor den resident zijn moet, om dat hoofd te ontslaan, bijaldien de klagten gegrond worden bevonden.

„Het door den heer Crawfurd, in zijn rapport over de Vorstenlanden, medegedeelde feit, dat: — „de door zijn superieur onregtvaardig ontslagen *bekel*, „zich daaraan niet altijd gedwee onderwerpt; dat zich, in dat geval, de aan„hangers van den ontslagen en van den nieuw benoemden *bekel*, als twee par„tijen bij deze aansluiten; dat daardoor openlijke vijandelijkheden ontstaan, en „dat bij zulke schermutselingen, die tot de dagelijksche voorvallen behooren, „vele menschenlevens verloren gaan;" — dat feit, levert het bewijs, dat het gebruik, volgens hetwelk de superieur den *bekel* naar welgevallen benoemt, een misbruik is van lateren tijd; vermits de weêrstand aan de bevelen van den superieur, bij een volk, „welks gehoorzaamheid aan den wil zijner hoofden, tot eerbied is gestegen," alleen kan geacht worden te ontstaan, uit de innerlijke overtuiging van eigen regten, en het besef dat die regten zijn geschonden.

„Ik ben uitvoerig geweest, in de verklaring van de wijze waarop het dorpshoofd wordt benoemd, omdat het mij is voortgekomen, dat daarin het steunpunt is gelegen, waarop de beginselen onzer nieuwe verordeningen moeten worden gevestigd.

„Het regt van verkiezing aan de zijde des volks, geeft het zóóveel waarachtige vrijheid; het is eene aan dit eiland blijkbaar zóó eigenaardige instelling; het stemt zóó geheel overeen met den geest en de beginselen van het Britsch gouvernement, dat het met niet genoeg klem kan worden gehandhaafd. Waar dit regt aan het volk is verzekerd, kan het nimmer slaafsch onderworpen

zijn aan een dorpstiran, en is het dorpshoofd, wat het behoort te zijn: de vertegenwoordiger, meer dan de gebieder van het dorp.

„Uit mijne instruktiën aan de residenten van Cheribon en Tagal, zoowel als uit mijne mededeelingen aan de heeren Hopkins en Lawrence, zal de raad hebben opgemerkt, dat het dorpshoofd, beschouwd wordende als zuiver verkiesbaar beambte, alleen moet worden erkend als de agent van het dorp; want, zoo als in het bijzonder is opgemerkt in mijne instruktiën aan den heer Lawrence: — „den bekel als erfelijken grondbezitter erkennende, en hem vergunnende, de tot een dorp behoorende gronden willekeurig te onderverhuren, „zou men hem met een ongekend gezag en onafhankelijkheid bekleeden, en „hem wapenen met eene magt, nadeelig voor het volksgeluk en belemmerend „voor 's gouvernements oogmerken: het verbeteren en ontwikkelen der volks„massa."

„Alle klassen van personen, tusschen de dorpshoofden en den souverein, alzoo beschouwd wordende als gouvernements ambtenaren, en als geenerlei blijvend belanghebbenden in den grond, volgt daaruit, dat de tegenwoordige landbouwers in elk dorp de volksklasse uitmaken, die het meest in aanmerking komt, bij de invoering van het landelijk stelsel.

„Wanneer wij het inwendige van een dorp gadeslaan, vinden wij, dat het, in overeenstemming met het Hindoesch gebruik, eene konstitutie in zich zelf bezit, onafhankelijk van de hoogste regerende magt. Hier, even als in westelijk Indië, vindt men, dat elk dorp heeft: zijn *petingi*, of hoofd; zijn *kabaijan*, die de gemagtigde of adsistent van het dorpshoofd is; zijne *kemitoewa's* of oudsten, over het algemeen mannen die vroeger hoofden van het dorp zijn geweest; zijn *moedin*, of priester; zijn *oeloe-oeloe* of *kapala bandongan*, dat is opzigter over de waterleidingen en dammen; zijn *djoeroetoelis*, of schrijver, enz. enz.

„Men kan berekenen, dat op plaatsen, die verwijderd waren van het despotisme van het mohammedaansch gouvernement, of van den invloed van europeesche nieuwigheden, de gewoonten en gebruiken van elk dorp, gedurende eeuwen ongeschonden zijn bewaard gebleven; en dat, ofschoon ook het land door politieke schokken en veranderingen moge zijn beroerd geweest, en allerlei gebieders het gouvernements aandeel in den oogst mogen hebben ingevorderd, de grond hoogstwaarschijnlijk voortdurend wordt bebouwd door de afstammelingen van degenen, die hem oorspronkelijk hebben ontgonnen. Hoe dit ook zij, de oorspronkelijke instellingen van het land zijn in zoo ver bewaard, dat er geen bouw gekultiveerde grond is, waaraan niet iemand regtstreeks is verbonden, buiten en behalve de gouvernements ambtenaren, aan welke de gronden tijdelijk kunnen zijn toegewezen. Het eerbiedigen van deze aanspraken maakt het hoofdbeginsel uit van het stelsel, hetwelk mijn doel geweest is in te voeren. Ik vertrouw, dat het gegeven overzigt van het algemeen grondbezit beslissend zijn zal ten gunste van dit stelsel, als het eenige dat berekend is, om het gouvernement zijn inkomsten te verzekeren, en tevens behoorlijk te behartigen de belangen, het geluk en de ontwikkeling van het volk.

„Eene te haastige overweging van deze aangelegenheid zal geleid hebben tot de bevestiging van een intermédiair landheer, tusschen den souverein en de landbouwers, en zelfs tot de erkenning van de regten eener bijzondere klasse. Onder het Hollandsche stelsel, werden de gronden, als het ware, in pacht gegeven aan de regenten of *bopattis*, die ze weder verpachtten aan de *demangs*, en de *demángs* aan de *bekels* of dorpshoofden, welke laatsten de eindschikking met de landbouwers troffen. Er bestaat geen noodzakelijkheid, de *demangs*, als kollekteurs der inkomsten te laten blijven bestaan, indien de kollekte plaats heeft onder het oppertoezigt van europeesche ambtenaren van het gouvernement, die ten allen tijde in het regentschap verblijf houden; terwijl het verhuren der gronden aan de dorpshoofden, anders dan in hoedanigheid van agenten van het dorp, dáár waar vroeger slechts één groote tiran bestond, duizend kleine tirannen *) in het leven zou roepen, die, de pligten der eer, waaraan de hoogere klassen onderworpen zijn, niet erkennende, meer geneigd zullen zijn, inbreuk te maken op de regten van het volk.

„Het volgend extrakt uit een rapport van kolonel Adams, over de regeling in Soerabaya, verdient in dit opzigt de aandacht, als bevattende eene uitzondering op het algemeen, met betrekking tot de dorpshoofden, bestaande gevoelen.”

Tweede extrakt uit het rapport van kolonel Adams, over de residentie Soerabaya.

„Men verlangt alverder, dat ik omtrent het landbezit zal rapporteren; maar ten aanzien van dit ingewikkeld onderwerp, zou het vermetel zijn een bepaald gevoelen uit te brengen, vermits de taal zoo onvolkomen bekend is, en er geene boeken en oorkonden des lands gevonden zijn, zoo er al eenigen bestaan, oud genoeg, om licht te verspreiden over het landbezit in deze provinciën.

„Vermits de hindoesche godsdienst en het hindoesche gouvernement, sedert meer dan drie eeuwen, van geheel het eiland is verbannen (want de overblijfselen van die godsdienst, onder de onwetende bewoners van enkele bergstreken, kunnen niet gezegd worden eene meldenswaardige uitzondering hierop te maken, †) verwacht ik niet, dat thans nog eenige bescheiden omtrent het landbezit in die periode zullen gevonden worden; terwijl het stelsel der Muzelmannen vrij

---

*) In de redevoering, door den minister van koloniën uitgesproken in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van den 28 Mei 1868, werd het landelijk stelsel in zijne wording en gevolgen uiteengezet, en in navolging van Raffles, ook van deze *kleine tirannen* gesproken. De minister zeide, onder anderen, dat Raffles: na aanvankelijk het dorps-stelsel te hebben ingevoerd, spoedig daarna den hoofdelijken omslag uitschreef: — „naardien hij met zijn helderen blik inzag, dat hij halverwege was blijven staan, en dat „nu de hoofdmisbruiken niet meer bestonden bij de regenten, maar bij dat tal van *kleine* „*tirannen*, bekend onder den naam van dessahoofden.” — Men heeft het, in de latere diskussiën, wel willen doen voorkomen, als of die benaming van *kleine tirannen*, van de vinding des ministers zou zijn, maar wie de *Substance of a Minute* van Raffles kende, wist het beter.

†) Dit doelt op de nog bestaande kleine volkstammen der Tengerezen en Bedouïnen; de eerste bewonende het Tengersch gebergte, behoorende tot de residentiën Pasoeroean en Probolingo in Java's Oosthoek, en de laatste teruggetrokken in de woeste en schier ongenaakbare bergstreken in het zuidelijk deel der residentie Bantam, alzoo in het westen van Java. Elk dezer stammen telt slechts weinige honderdtallen zielen.

duidelijk is geweest, om alle gronden als den eigendom van den Vorst te beschouwen, die door hem, of zijn vertegenwoordiger naar welgevallen konden worden weggeschonken en teruggenomen. Ik heb nooit eenige reden gehad om te onderstellen, dat een ander denkbeeld bij de inboorlingen bestaat.

„Maar ofschoon ik geenszins geneigd ben, eenig positief eigendomsregt aan iemand, buiten het gouvernement, toe te kennen, kunnen en, hoogstwaarschijnlijk, zullen er individuën gevonden worden, die een regt van preferentie bezitten in het kiezen van bijzondere stukken grond in huur of pacht, ontleend aan het langdurig bezit, of aan de omstandigheid, dat zij de oorspronkelijke ontginners en bewoners van den grond, of de afstammelingen van deze zijn.

„Deze volksklasse zal men, naar ik vermeen, niet onder de mindere landbouwers, maar wel onder de dorpshoofden vinden. Velen van deze hebben hunne dorpen sedert langen tijd bezeten; zijnde het mijn voornemen, een onderzoek naar deze bijzonderheid in te stellen, en zooveel mogelijk op te sporen, hoe lang elk hoofd of zijne familie, beide, hun dorp en hun rang, hebben bezeten.

„Eene reden welke mij leidt tot de onderstelling, dat het bezitregt, in 't algemeen genomen, niet onder de lagere klassen van landbouwers zal worden gevonden, is het gebruik van de verkiezing der *petingies*, wier pligt het, onder anderen, is, om jaarlijks gronden ter bebouwing onder de dorpsbewoners te verdeelen, in verhouding tot het aanwezig getal der als landbouwers bekend staande personen, en in sommige gevallen, wanneer er overtollige handen zijn, onder de ééne helft der dorpsbewoners het ééne jaar, en onder de andere helft het andere jaar. Wanneer er *regt* van bezit bestond, zou dit, om onderscheidene redenen, niet wel kunnen plaats hebben.

„Uit dien hoofde vooronderstel ik, dat de lagere klassen zich altijd beschouwd hebben als de dienaren (*servants*) van het dessa- of dorpshoofd, en ik beschouw den *petingi* als een persoon, tusschen hem en het hoofd, om voor te komen dat laatstbedoelde of zijne superieuren vorderingen doen, die ongelijkmatig op de verschillende huisgezinnen in de dessa zouden drukken.

„Het hoofd, wiens titel *mantri*, of *loerah* en soms *demang* is, wordt altijd door de hoogere autoriteit benoemd: de *petingi* wordt altijd verkozen. *) In groote dorpen was, onder den *petingi*, een adsistent, *kabaijan* genaamd, die door het hoofd benoemd werd. De *petingis* waren weder verkiesbaar; maar ofschoon zich een voorbeeld heeft opgedaan, dat een en dezelfde persoon de betrekking van *petingi* gedurende vijf-en-twintig jaren heeft bekleed, had toch de verkiezing geregeld elke drie jaren plaats gehad. De verkiezing geschiedt

*) Er heerscht in deze, zoo ook in de voorgaande en volgende volzinnen, eene verwarring van denkbeelden, waarop Raffles, aan het slot van dit extrakt, zelf wijst. Reeds in het tweede gedeelte dezer memorie, is gezegd: dat in Soerabaya en Grissee de gronden, aanvankelijk voor één jaar, verhuurd werden „aan die soort van personen, welke kolonel „Adams vermeende te zijn de dorpshoofden, maar wier aanspraken op dien titel, of op de „onderscheiding die hun als zoodanig betoond werd, twijfelachtig voorkwam." — Waar eene volkomen overeenstemming in de, onder het Britsch tusschenbestuur, bijeenverzamelde inlichtingen, aan ergdenkenden verdacht zou kunnen schijnen, moeten juist deze en andere kleine verschillen en afwijkingen de waarde dier inlichtingen verhoogen.

bij stemming (*ballot*); de tijdperken schijnen, in sommige gevallen, uiteen te loopen van een tot drie jaren.

„Het komt mij uit den aard van het *petingi*-ambt voor, dat, wanneer een *petingi* grondhuurder, en gevolgelijk dorpshoofd wordt, de dorpsbewoners een anderen *petingi* moeten kiezen. Ik geloof, dat het gouvernement de kleine onderdrukkingen der dorpstirannen niet beter kan tegengaan, dan door dit ambt in stand te houden en daaraan ondersteuning te schenken.

„Zonder daarom te willen beslissen, zal ik de vrijheid nemen als mijn gevoelen mede te deelen, dat het dorps-stelsel voor dit gedeelte van het land het geschiktste is: — niet alleen als zijnde het stelsel, waaraan het volk gewoon is, dat het gemakkelijkste voor de invoering en voor de inzameling is, dat voorziet in het lot van velen die, tot een hoogeren stand behoord hebbende, niet op eens zullen afdalen tot den stand van eenvoudige landbouwers, en dus gepensioneerde luijaards, vagebonden, onruststokers worden, of verhuizen zullen naar de Vorstenlanden; — maar ook, als zijnde het stelsel, dat, zoo lang geen meer volledige kennis van de landshistorie is verkregen, dan nu het geval is, en waarschijnlijk nog gedurende langen tijd het geval zijn zal; het minst de belangen zal verwaarloozen van hen, die de meeste aanspraken op voorkeur hebben; want, als het regt, na volledig en rijp onderzoek, zal blijken te zijn bij de lagere klassen, kunnen deze zich niet beklagen, indien hun een regt, dat zij noch bezitten, noch reklameren, onthouden worde tot zoolang het bewezen is. Maar de dorpshoofden zullen zeker eenig regt hebben zich te beklagen, indien zij beroofd worden van hetgeen zij nu bezitten, omdat zij, bereid om aan de billijke vorderingen van het gouvernement te voldoen, van geen misdaad worden betigt, en hun regt nog niet ten volle is onderzocht, welk regt, wanneer zoodanig onderzoek plaats heeft, hoogstwaarschijnlijk blijken zal aan hunne zijde te zijn."

En nu vervolgt Raffles zijne memorie aldus:

„In hoever de personen van de lagere klassen zich zelven altijd kunnen beschouwd hebben, als de eenvoudige dienaren (*servants*) van het dessa- of dorpshoofd; terwijl zij een zoo belangrijk regt, als dat van de verkiezing van hun onmiddellijk hoofd, bezaten en uitoefenden; — en ook, hoe er, tusschen wat door kolonel Adams het dorpshoofd genoemd wordt, en de landbouwers een intermédiair gezag zou bestaan, ter bescherming van de landbouwers tegen onderdrukking; — verklaar ik niet te begrijpen. Indien het medegedeelde iets bewijst, dan is het, dat de landbouwers, met inbegrip van den *petingi*, allen onafhankelijk zijn van het hoofd. De *mantris*, *loerahs* en *demangs*, waarvan gesproken wordt, worden gezegd ambtenaren te zijn geweest, die door den regent werden aangesteld, en *naar willekeur ontslagen konden worden;* die bijgevolg geen permanent regt op den grond bezitten. Dat, onder het vroeger stelsel van bestuur, de dorpen onder deze ambtenaren werden verdeeld, hetzij als belooning voor de diensten die zij bewezen, of, wat den regent aangaat, in huur, wordt toegestemd; en aangezien het volk onderworpen was aan het verrigten van heere.

diensten, en door elken superieur kon worden heen en weer gezonden, mogen zoodanige ambtenaren noodig geweest zijn, om het volk naar de publieke werken te zenden, of om zich het kontingent uit de eerste vruchten van den oogst te verzekeren; maar onder een stelsel, dat ten doel heeft aanmoediging van landbouw-nijverheid, door aan de landbouwers de vrijheid te laten, hunne neiging te volgen zonder persoonlijken dwang en afpersing, en door een blijvend regt op den grond te vestigen in dengeen, die hem bearbeidt, schijnt de benoeming van deze intermédiaire ambtenaren niet alleen niet noodzakelijk, maar zelfs hunne erkenning, in hoedanigheid van dorpshoofden, ongepast.

„Het is niet bestaanbaar met de algemeene beginselen van een meer gedétailleerd stelsel, om de aanspraken van allerlei personen, welke ook hun rang moge zijn, te erkennen en te eerbiedigen; en bijaldien, na onderzoek, bevonden wordt, dat eenige der door kolonel Adams bedoelde ambtenaren, de oorspronkelijke ontginners van den grond zijn, of ten gevolge van langdurig bezit, of om andere redenen, aanspraken hebben, zullen zij dientengevolge huurders worden; maar ik vrees, dat in het algemeen zal bevonden worden: dat weinige, zoo al eenige, van deze kleine hoofden in het dorp wonen; dat zij, over het algemeen, gediend hebben, om deel uit te maken van den stoet nuttelooze volgelingen, die gewoonlijk de inlandsche hoofden omringt; en dat zij meestal dezelfde personen zijn, van wier kwellende tusschenkomst de landbouwers moeten worden bevrijd.

„Onder zulk een (dorps-)stelsel, was de inzameling der inkomsten ongetwijfeld veel gemakkelijker; en zij was dit nog meer, toen die inzameling door tusschenkomst van den regent plaats had. Maar de inkomsten zijn thans nog verpacht aan eene tusschenklasse. De landbouwers komen niet regtstreeks onder den beschermenden invloed van het gouvernement; een groot gedeelte der inkomsten van het land wordt geabsorbeerd, vóór het de gouvernements schatkist bereikt; de werkelijke hulpbronnen van het land zijn niet bekend; in het kort: ofschoon de openbare inkomsten gedeeltelijk mogen zijn verbeterd, door het ter zijde stellen van den regent, en het volk van eenige der ondragelijkste lasten moge zijn bevrijd; het hoofddoel dat wij voor oogen hebben: het bevrijden der landbouwers van de onderdrukking hunner hoofden, en het opvoeren van de werkelijke lands inkomsten is, onder dit stelsel, verre van bereikt.

„Ik geloof niet, dat gedurende het eerste jaar uit dit eigenaardig (dorps-) stelsel eenig bezwaar ontstaan zal; want het heeft ongetwijfeld het voordeel van een groot getal kleine hoofden, die anders buiten betrekking zouden geraakt zijn, aan zich te verbinden; maar om dat stelsel langer dan één jaar te doen voortduren, — indien onze verkregen kennis de invoering van een meer gedétailleerd stelsel kan regtvaardigen, bij hetwelk de regten van elk, individueel, worden overwogen, — zou aan die klasse van hoofden eene mate van blijvend regt geven, waarop zij, onder het inlandsch bestuur, geen aanspraak konde maken, en dat, onder het thans gevestigde bestuur, niet kan worden toegekend, zonder evenzeer de landbouwers als de inkomsten van het gouvernement te benadeelen.

„Vele van deze personen zullen ongetwijfeld kultivateurs van den grond worden, en waarschijnlijk zal men bevinden, dat eenigen hunner gronden in de dorpen bezitten. Er is overvloed van woeste gronden in het land, en dáár zullen zij, indien zij nijvere lieden zijn, een regt op den grond kunnen verkrijgen, indien zij dat niet reeds bezitten op die gronden, welke thans bebouwd zijn. Anderen zullen nuttig kunnen worden te werk gesteld als ambtenaren bij de departementen van inkomsten, policie en justicie. De groot- en kleinhandel staan voor hen open, en waar de nijvere landbouwer den grond met vlijt beploegt, zal het niet ontbreken aan middelen, om alle klassen der maatschappij van het noodige te voorzien. Mogen ook al eenige weinigen, gelijk gevreesd wordt, luijaards en vagebonden worden; ik zie niet in, dat er bezwaar bestaat tegen het verhuizen van zoodanige personen naar de Vorstenlanden.

„Intusschen zal het volgende resultaat van de maatregelen, welke genomen zijn in Pekalongan, waar wij dus de ondervinding tot leidsvrouw hebben, ons een beter denkbeeld geven van hetgeen men in Soerabaya verwachten kan, wanneer de gevolgen van een meer gedétailleerd stelsel algemeen begrepen en gevoeld worden."

Maatregelen te Pekalongan genomen.

„Bij de invoering van het stelsel werd het, in dit zoowel als in de andere regentschappen, noodig, maatregelen te nemen voor de handhaving van de rust in de landstreek, en werd eene voorloopige policie georganiseerd, gegrond op het stelsel van inlandsche policie, dat altijd in het land bestaan heeft, dermate gewijzigd, dat de drukkende geest daarvan beteugeld en het doel der instelling bereikt werd. Deze policie-inrigting was, uit dien hoofde, slechts provisioneel en bestemd om later herzien, veranderd en verbeterd te worden. Sedert hare daarstelling is het regentschap volkomen rustig geweest, en heeft, sedert langen tijd, geen enkele roof of daad van geweld van eenige beteekenis plaats gehad; een feit, waarvan bezwaarlijk de wederga zal gevonden worden in eenige landstreek van gelijke uitgestrektheid en bevolking. Dit is één van de zich reeds vertoonende vele goede gevolgen: de vadsige huurling is in den vreedzamen landbouwer veranderd; terwijl het volk, bevrijd van die verlagende overheersching, welke alle hoedanigheden van den menschelijken geest doet verbasteren, in zijn voorkomen reeds de verbetering aanwijst, die het natuurlijk gevolg moest zijn van het verkrijgen van regten en het bezitten van eigendom; eene verbetering, die met versnelden voortgang zal toenemen, naarmate dat volk de verandering in zijn toestand meer gevoelen en beter begrijpen zal."

„Ik zal (zoo vervolgt Raffles) deze opmerkingen over het landbezit besluiten, met de vermelding van de ten dien aanzien, in de verschillende gedeelten van het eiland, heerschende algemeene denkbeelden. Omtrent Bantam, dat kan

beschouwd worden als van het overig deel van Java onderscheiden, zal het volgende verslag van majoor Yule voldoende inlichting geven."

Rapport van Majoor Yule, over de residentie Bantam.

„Het schijnt aangenomen, dat de eigendom van den grond uitsluitend in handen van de souvereine magt berust; maar ten gevolge van het sedert lang bestaan hebbende gebruik, om stukken grond af te staan aan de verschillende takken van de koninklijke familie, en aan andere hoofden en gunstelingen van het hof, is thans slechts een zeer klein gedeelte overgebleven; waarop niet de een of ander aanspraak maakt.

„De *poesakka's*, *) aan de betrekkingen van den sultan afgestaan, werden als werkelijke eigendommen beschouwd, gingen in sommige gevallen over op de erfgenamen der familie, en werden in andere gevallen door die familie vervreemd door verkoop.

„Om een eigendoms-overgang van dien aard te doen plaats hebben, werd de voorafgaande goedkeuring van den sultan gevorderd; waarna de betrokkenen zich tot den hoogepriester vervoegden, die het noodige onderzoek deed en het bewijs van eigendom aan den kooper afgaf, in welk bewijs de ligging, uitgestrektheid, grenzen en koopschat van den grond waren omschreven. Een register van verkoopen werd door den priester aangehouden, de onkosten werden door den kooper betaald, en zelden gebeurde het, dat op deze wijze verkochte gronden immer door de kroon werden teruggenomen, zonder dat eene geëvenredigde vergoeding aan den kooper werd gegeven. De aan hoofden, voor bewezen diensten geschonken *poesakkas* werden naar goedvinden terug genomen, en vervielen altijd weder aan de kroon, bij het overlijden van het hoofd, aan wien zij waren afgestaan; in alle andere opzigten, waren dezelfde privilegiën aan deze gronden verbonden, als aan de vroeger bedoelde. Vóór het jaar 1810 werd voor de poesakka-gronden, naar gezegd wordt, schatting aan den sultan betaald, noch in geld, noch in natura; zijnde de eigenaren alleen verpligt, om den sultan, bij alle gelegenheden, met hunne onderhoorigen bij te staan, hetzij om krijg te voeren, hetzij om zijne bezittingen te beschermen, of wel om openbare wegen te maken. In gemeld jaar, trokken de Hollanders het geheele beheer der benedenlanden aan zich, en werd bevolen, dat een vijfde gedeelte van het padi- en katoen-produkt van alle gronden, hoe ook genaamd, voor rekening van het gouvernement zou worden ingezameld, even als vroeger door den sultan, alleen van de gronden der kroon, was ingezameld geworden. Van alle andere voortbrengselen, daaronder begrepen: suikerriet, aardvruchten, kokosnooten en andere boomvruchten,

---

*) Eene vergelijking van hetgeen hier, omtrent de *poesakka-* of geërfde-gronden in Bantam, gezegd wordt, met hetgeen deswege voorkomt op bladz. 46 en 47 van de *Blik*, enz., zal doen zien, dat de bekwame schrijver van gemeld werk het volkomen eens is, met hetgeen ruim twintig jaren vroeger onder het Britsch tusschenbestuur was opgeteekend; hetgeen wel als een vernieuwd bewijs mag gelden, voor de deugdelijkheid der, onder dat tusschenbestuur, op Java gedane onderzoekingen.

siri-bladen, enz. enz., wordt gezegd schatting betaald te zijn, noch aan den sultan, noch aan de bezitters der *poesakka's*, zijnde die ter beschikking gelaten van de landbouwers. *Het is echter bekend, dat de landbouwers altijd gewoon waren, van elk artikel, te zijner tijd, geschenken te doen.* De bezitters der *poesakka*-gronden, waren zeer zelden de gebruikers; zij bleven meestal aan het hof, en zonden, bij de nadering van den padi-oogsttijd, agenten om hun aandeel in den oogst in te zamelen. Doch in welke evenredigheid dat aandeel stond tot het geheele produkt, kan niet wel bepaald worden: — de een zegt, dat het een vijfde, een ander, dat het een tiende was, terwijl nog anderen (welke ik vooronderstel het meest nabij de waarheid te zijn) opgeven, dat het zooveel was, als de landbouwer kon aanbieden te betalen; zijnde het de agenten der eigenaren zelven, die uitspraak deden omtrent die hoeveelheid.

„De eigenaren van *poesakka's* hebben tevens regt op de diensten der landbouwers. Een zeker aantal hunner moet altijd dienst doen aan de huizen der hoofden, en op reis hunne personen en goederen vervoeren.

„De eigenaren der *poesakka's* verhuren hunne gronden niet voor vaste tijdperken; de huur kan, naar willekeur, aan de landbouwers opgezegd worden, zonder dat deze aanspraak hebben op vergoeding, voor verbeteringen, gedurende de huur aangebragt, zoo als: voor waterleidingen of aanplantingen van vruchtboomen, door hen of hunne naastbestaanden daargesteld. Van den anderen kant, mogen de landbouwers hunne gronden verlaten, wanneer zij goedvinden dit te doen. Voor gronden, geen *poesakka's* zijnde, moest gewoonlijk dezelfde hoeveelheid produkten aan den sultan betaald worden, als voor de *poesakka's* aan de eigenaren werd betaald; maar de landbouwers van de koninklijke domeinen, moesten grooter lasten dragen dan de anderen. Elk hoofd of gunsteling van het hof, had de magt hen voor alle huisselijke diensten te gebruiken; terwijl hoofden, *poesakka's* bezittende, dikwijls hun eigen volk spaarden, en het andere gebruikten. De sultan had altijd het regt, door dwang, de kultuur van eenig produkt, die hij goedvond te ondernemen, in te voeren; in welk geval, dat produkt betaald werd met een prijs, welke over het algemeen zeer onevenredig was aan de uitgaven. Peper werd betaald tegen den prijs van zeven spaansche dollars den *bahar;* *) ten gevolge waar-

*) Eenige opmerkingen omtrent dezen prijs en de genoemde maat, schijnen niet overbodig. Blijkens de verhandeling over de munten, maten en gewigten van Nederlandsch Indië, voorkomende in het zesde deel der verhandelingen van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen (zie eerste druk, 1786, pag. 481, of tweede druk, 1824, pag. 340) is de *babar*, *bahra* of *baar* peper in Indië = 375 pond of drie pikol. In Bantam en een gedeelte der Lampongsche distrikten, was die *bahar* verdeeld in 200 goelaks; terwijl in een ander gedeelte der Lampongs (Toelang-bawang en Poeti) dezelfde *bahar* van 375 pond verdeeld was in 250 goelaks. De goelak was de maat, waarbij de koning van Bantam de peper van zijne onderdanen ontving. Bij dien ontvang, gebruikte men willekeurig een veel te groote goelak, zoo als blijken kan uit het artikel: *Bantam in* 1786, opgenomen in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië, van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenk. van N. I., nieuwe volgreeks, 1e deel; alwaar op pag. 137 vermeld wordt, dat de goelak, waarmede de koning in Toelang-bawang liet meten, 4 pond peper bevatte, zoodat de *bahar* van 250 goelak, in plaats van 375, niet minder dan duizend pond. bevatte, en met 7 spaansche realen betaald werd.

Geen wonder, dat Raffles (*History of Java*, deel 1, pag. 131) bij zoodanigen staat van zaken, het stelsel der peperlevering drukkend, beginselloos en onstaatkundig noemt, en het

van de inboorlingen tegen de kultuur van dit produkt gestemd waren, maar nog veel meer waren zij gestemd tegen het aanleggen van koffij-aanplantingen."

Onmiddellijk hierna, neemt Raffles in zijne memorie over, het hier volgend

Extrakt uit het rapport van twee der Hollandsche leden van de kommissie voor de Javasche Zaken (van Lawick van Pabst en Rothenbuler) *omtrent geheel Java, met uitzondering van Bantam.* *).

„Wij zullen nu een overzigt geven van de verschillende denkbeelden, welke de Javanen hebben omtrent landbezit, op welke denkbeelden berust het bezit, zoo als dit thans bij hen bestaat.

„Het is noodig een onderscheid te maken, tusschen:

1°. de Bataviasche regentschappen en

2°. de residentie Cheribon;

---

dááraan toeschrijft, dat in 1811, noch in Bantam, noch in de onderhoorigheden dier residentie, een enkel pond peper aan het europeesche gouvernement geleverd werd.

Bij het kontrakt van uitsluitenden handel, in 1688, door de regering te Batavia met den koning van Bantam gesloten, werd de prijs der peper op 15 spaansche dollar *de bahar* bepaald; zie evengemeld artikel: *Bantam in* 1786, pag. 111. Volgens het *Berigt van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in O. I.* (December 1799) van D. van Hogendorp, betaalde de O. I. Kompagnie destijds voor de peper 7 rijksdaalder *den pikol*, hetgeen met evenvermelden prijs overeenstemt, doch volgens dien schrijver niet genoeg was; meenende hij, dat een prijs van 12 rijksdaalder voor den pikol peper voldoende zou zijn; terwijl Raffles (*History of Java*, 1e deel, pag. 181) aanneemt, dat ongeveer 6 of 7 spaansche dollar (= 30 of 35 eng. shilling = *f* 18.— of *f* 21.—) een billijken prijs voor den pikol peper zijn zou.

In een rapport over de Lampongsche distrikten, van den 28 December 1817, aan kommissarissen-generaal over Nederlandsch Indië ingediend door J. D. Kruseman, toenmalig adsistent-resident van Bantam voor de Lampongsche zaken, wordt onder anderen gezegd: „De peper kostte den sultan, te Bantam in de pakhuizen opgeslagen, naauwelijks *twee* spaansche mat den pikol, en de maatschappij betaalde hem *vijf* voor den pikol. Van de winst ging weinig af; want het vervoerloon uit de Lampongs en de bezoldiging der dienaren, werd gevonden uit kleine voorregten, die aan dezen en aan de djoeragans der vaartuigen werden toegestaan, en waarvan de sultan toch geen partij kon trekken."

Dit een en ander schijnt voldoende, tot toelichting van den hier, in den tekst, vermelden prijs van 7 spaansche dollars voor den *bahar*, of *drie pikols* peper; drukkende dus uit, niet hetgeen het gouvernement aan den sultan, maar wel wat de sultan aan de bevolking betaalde, daarbij nog buiten rekening latende, het verregaand bedrog dat met de maat werd gepleegd. De prijs van *twee* spaansche mat per pikol, komt ook nagenoeg overeen met hetgeen het gouvernement, later en tot nu onlangs, op Java aan de bevolking betaalde voor de verpligte teelt en levering van peper. Immers aan die bevolking werd uitgekeerd *f* 5.— voor den pikol peper, tot dat in 1868 de peperkultuur in Bantam geheel was te niet gegaan, en, blijkens Indisch Staatsblad van 1863, No. 182, in Patjitan (het eenige gewest van Java waar die nog bestond, en waar in 1862 slechts 8 pikol en 59 pond peper geleverd waren) aan den vrijen wil der bevolking werd overgelaten, met vrijlating aan die bevolking, om over haar, uit eigen wil te teelen produkt, naar goedvinden te beschikken.

*) Van het hier medegedeelde extrakt-rapport, en van het onmiddellijk daarop volgende van Knops, zijn gedeelten overgenomen in het 1e deel der *History of Java*, pag. 141 en volgende. Raffles zegt dáár, bij het overnemen van het tweede extrakt-rapport (bladz. 143), dat het is van Knops, a n o t h e r *of the Dutch Commissioners.* En vermits de hier bedoelde, bereids in 1811 benoemde kommissie, gelijk reeds vroeger is medegedeeld, *drie* hollandsche leden telde, namelijk: de ambtenaren Knops, van Lawick van Pabst en Rothenbuler, zoo volgt daaruit, dat de hier, door Raffles, niet uitdrukkelijk genoemde twee leden, geen anderen kunnen zijn, dan de beide laatstgenoemden.

terwijl in het voormalige gouvernement van Java's noordoostkust (dat zijn de oostelijk van Cheribon gelegen residentiën) geen aanspraak op zoodanig bezit bestaat.

„Over de geheele uitgestrektheid der Bataviasche regentschappen *), bestaat een beweerd eigendomsregt op onbebouwde gronden, waarop zich niemand mag vestigen, zonder de toestemming der inwoners van de dessa of het dorp, waartoe die gronden behooren.

„In de sawa-velden, of bebouwde gronden, heeft ieder inwoner, van den regent af tot de laagste rangen toe, een aandeel, en mag daarmede handelen zoo als hij goedvindt, hetzij verkoopen, verhuren, of daarover op eene andere wijze beschikken; welk regt hij alleen dan verliest, wanneer hij het dorp ter sluik verlaat.

„In de residentie Cheribon, heeft elk regentschap en dessa, overeenkomstig het oud gebruik, zijn eigen gronden, even als in de Bataviasche (Preanger) regentschappen; met het verschil evenwel dat, terwijl de gronden van laatstbedoelde regentschappen beschouwd worden te behooren aan dorpen of individuën, hier de dorpen en gronden, te zamen, de beweerde eigendom zijn van de hoofden, of van de betrekkingen of gunstelingen van de sultans, die daarover kunnen beschikken, behoudens ééne uitzondering, ten aanzien van dat deel, hetwelk aan de lagere volksklasse is toegekend. Somtijds waren de sultans zelven eigenaren van dessas, en hoofden van deze, in welk geval de inwoners beter werden behandeld dan in de andere gevallen. Indien een individu zich door zijn hoofd verongelijkt achtte, omdat deze zijne gronden verkocht, verhuurd, of daarover anders beschikt had, nam hij daarover wraak, niet op dat hoofd, maar op dengeen die den eigendom in bezit had.

„Ter bevestiging van het hier medegedeelde, verwijzen wij naar de volgende daadzaken.

„De gronden van het regentschap Cheribon werden, voor het grootste gedeelte, verhuurd aan Chinezen. Naarmate het hoofd de pacht of huur verhoogde, vermeerderden de afpersingen, en werd het aan de lagere volksklasse behoorende deel kleiner, of werd die daarvan geheel beroofd.

„De beruchte muiteling, Bagoes Rangien, keerde, na eene rondzwerving van verscheidene jaren, huiswaarts, met de bedoeling om de door hem verlaten rijstvelden weder in bezit te nemen; doch vond die aan een Chinees verhuurd, te zamen met dat gedeelte, hetwelk hij als zijn individuëel eigendom beschouwde. Vruchteloos beproefde hij zijne gronden terug te krijgen. De Chinees betaalde, om aan zijn kontrakt meer zekerheid te geven, eene vermeerdering van huur van honderd dukatons. Bagoes Rangien nam zich voor, hem te vermoorden. De gevolgen van dien stap overwegende, verzamelde hij zijne betrekkingen, die zijne zaak omhelsden; terwijl zich daarbij aansloten, degenen, wier eigendommen op dezelfde, of op gelijksoortige wijze, in handen van Chinezen waren gevallen †).

---

*) In de *History of Java*, staat: *Preanger Regentschappen.*

†) De schrijver van den *Blik*, enz. zegt, op bladz. 62 van zijn werk, hetgeen volgt: „De residentie Cheribon, weleer het koningrijk van dien naam, was, tot aan de komst

„De lagere volksklasse werd ook met zware lasten gedrukt, ontstaande uit het geven van voorschotten op den oogst.

„Dit alles, gevoegd bij den toen heerschenden volksgeest, die zeer misnoegd was over de uitsluiting van den wettigen erfgenaam en opvolger van den pangerang Radjah Kanoman, veroorzaakten den opstand in Cheribon, welke lang onder de asch gesmeuld heeft, en zich in 1803 het eerst openbaarde; maar in 1806 in volle vlam uitbarstte. Alle Chinezen werden uit het binnenland verdreven of vermoord, waarna het geringe volk zich de nabij hunne dessas gelegen gronden toeëigende *).

„Ofschoon, sedert 1806, vele veranderingen in Cheribon hebben plaats gehad, is er niet ééne gemaakt, ten aanzien van de beweerde eigendom van den grond.

„In het gebied van Java's noordoostkust, kan niemand eigenaar van rijstvelden of andere gronden genoemd worden. Het geheele land behoort aan het gouvernement, en alle regenten zijn van dit gevoelen. De rijstvelden van een regentschap worden onder de geheele bevolking verdeeld.

„In de distrikten hebben de hoofden een aandeel in de gronden, overeenkomstig hun rang, hunne bediening, of het bedrag der door hen betaald wordende belasting, welk laatste ook de maatstaf is voor de lage volksklasse.

„Het hoofd heeft genot van zijne gronden, zoolang hij zijne betrekking behoudt; het geringe volk slechts gedurende één jaar, waarna die gronden overgaan op andere inwoners van de dessa of het dorp, zoodat allen beurtelings daarvan voordeel trekken.

„Hieruit blijkt dus, dat de denkbeelden der Javanen, omtrent grondbezit, drieërlei zijn:

„In de Bataviasche regentschappen †), bestaan zij in het toekennen aan de dessas of dorpen, van alle onbebouwde gronden, en aan de individuëele personen van zekere aandeelen in de bebouwde gronden of sawa-velden.

---

der Engelschen op Java, onder het eigen gezag der inlandsche sultans verbleven; zware kontingenten van produkten, tegen lage prijzen, en rekognitiën, waren de voordeelen, welke onder het vroeger bestuur genoten werden. De binnenlanden waren meestal, dorpsgewijze, van lieverlede in handen van chineesche huurders of pachters overgegaan, welke de bevolking onderdrukten en van hare eigendommen beroofden. Onophoudelijke onlusten en wederzijdsche verbitteringen, tusschen de opperste of gedelegeerde magt en die bevolking, waren aan de orde van den dag; deze laatste toch had geen belang bij rust of vrede, wijl de vruchten van den arbeid niet het eigendom van den nijveren landman waren, maar gedeeltelijk als kontingent aan de Oost-indische Kompagnie of het Hollandsche gouvernement, en gedeeltelijk aan de chineesche pachters, moest worden afgestaan. Wanneer de rust ook al weder hersteld werd, was zulks van geen langen duur, daar de oorspronkelijke bezitters der velden, op de afgekondigde amnestiën, uit het gebergte terugkwamen, om van hunne voorvaderlijke akkers bezit te nemen, welke thans in handen van Chinezen waren overgegaan; en zoodoende ontstond op nieuw twist, verwarring en oorlog, die de zoogenaamde muitzieke Cheribonners andermaal met verdelging bedreigde."

*) Zie, omtrent den toenmaligen toestand van Cheribon, het uitgebreide *Rapport over de onlusten te Cheribon in* 1806, aan de Indische regering, onder dagteekening van 20 September 1806, ingediend door Nicolaus Engelhard, gouverneur van Java's noordoostkust en specialen kommissaris voor het dempen van die onlusten. Dit rapport is opgenomen in den tweeden jaargang, 1e deel, van het Tijdschrift: Indisch Archief.

†) In de *History of Java* staat: *in de Sunda-landen*, hetgeen ook niet juist is uitgedrukt, omdat Cheribon tot de Sunda-landen behoort.

„In Cheribon maken de sultans en hoofden, als ook de geringe volksklasse, dezelfde aanspraken.

„In de oostelijke streken van Java (Java's Noordoostkust) maakt niemand aanspraak op het grondbezit; iedereen is tevreden met de bestaande verordeningen; maar ingeval aan iemand zijn aandeel ontnomen wordt, is hij geneigd tot verhuizen; terwijl niemand zich tot dienstbaarheid verpligt acht.

„Evenwel vermeenen de Javanen, zoowel in de Bataviasche (Preanger) regentschappen, als in Cheribon en aan de noordoostkust, een onbetwistbaar regt te hebben op alle vruchtboomen en *siri*-planten, in of nabij hunne kampongs of dessas."

Extrakt uit het rapport van Knops, een der Hollandsche leden van de kommissie voor de Javasche zaken, over het landbezit in het regentschap Samarang.

„Daar is, voor zoover ik weet, geen enkel Javaan, die gelooft dat de grond de eigendom is van den regent; maar allen vermeenen dat die behoort aan het gouvernement, gewoonlijk onder hen de souverein genoemd; beschouwende zij den regent, even als zich zelven, als een onderdaan, die zijn regentschap en zijn gezag van den souverein verkrijgt.

„Het bestaande denkbeeld van eigendom, moet uit drie verschillende oogpunten beschouwd worden, als, met betrekking: 1°. tot de rijstvelden, 2°. tot de *gagas* en 3°. tot de vruchtboomen.

„Een Javaan heeft geen rijstvelden die hij de zijne kan noemen; die welke hij dit jaar in gebruik heeft, zullen in het volgende jaar door andere vervangen worden. Vermits er meer menschen zijn dan rijstvelden (ik spreek alleen van het regentschap Samarang), gaan de velden rond, van den een op den ander, het geheele dorp door, en zoo iemand werd buitengesloten, zou hij ongetwijfeld verhuizen. Dit aloud gebruik ondervindt geen bezwaar; nu allen beurtelings het genot hebben van denzelfden grond, kan er geen reden tot klagen bestaan. De Javanen kunnen zich mitsdien niet geregtigd beschouwen tot het bezit der rijstvelden.

„Geheel anders is het, met betrekking tot de *gagas*, of gronden op welke de berg-, of drooge-rijst verbouwd wordt. De Javaan, die zoodanige gronden zuivert van de boomwortels, struikgewassen, enz. en eene wildernis geschikt maakt voor kultuur, beschouwt zich zelven als eigenaar van die gronden en in het bijzonder als eigenaar van hetgeen die gronden voortbrengen, waarop geen belasting wordt geheven. Deze landen kunnen slechts om de twee jaren bebouwd worden, hetgeen echter den eigenaar geen verlies veroorzaakt, omdat de oogst dientengevolge overvloediger is.

„Nog anders is het, met opzigt tot het regt, hetgeen de Javaan vermeent te hebben op boomen, die hij zelf geplant heeft. Hij beschouwt deze als zijn wettig eigendom, en is overtuigd dat niemand daarop eenige belasting kan leggen. Indien een hoofd op dat regt inbreuk maakte, zou het dorp

spoedig verlaten zijn. Van de vruchtboomen, worden de *nangka-* en *doerian*-boomen uitgezonderd, die als wild en zichzelven voortbrengende beschouwd worden, op welke het regentschap een regt heeft en waarvoor eene geringe belasting aan het hoofd wordt betaald, overeenkomstig het oude gebruik of de *adat*.

„De Javaan heeft echter naar mijn gevoelen, geen werkelijk begrip van eigendom, zelfs niet van zijne vruchtboomen, maar de *adat* gaat bij hem als wet door. Als niemand hem het regt van het genot dier boomen betwist, is dit voor hem hetzelfde als of zij zijn eigendom waren.

„Alle door de regenten genomen beschikkingen, niet in strijd met de *adat*, worden als wettig beschouwd, even als alles, wat kan bijdragen tot verligting van het volk door vermindering van het hoofdgeld of *wang siti*, het kontingent, de heeredienst en, in het kort, alle op het volk rustende lasten.

„Een ander stelsel zou strijden met het gebruik, zoo als bij voorbeeld: indien de regent, onder nietige voorwendsels, eene hoogere betaling dan vroeger wilde afdwingen; indien hij, naar eigen welgevallen de hoeveelheid te leveren rijst wilde vermeerderen; indien hij het volk tot bijzondere diensten wilde noodzaken, zonder het te betalen; in het kort: al wat het volk bevoordeelt is wettig; al wat het benadeelt, is een inbreuk op het gebruik."

Raffles vervolgt aldus:

„Wanneer wij Bantam en de westelijke regentschappen buiten de kwestie laten, is het, — uit de hiervoren medegedeelde rapporten; uit het gevoelen van den heer Crawfurd omtrent het landbezit in de Vorstenlanden; en, in het bijzonder uit het resultaat der onderzoekingen, ingesteld door wijlen den heer Hopkins, in de regentschappen beoosten Pasoeroean, waar het kontingenten- en rekognitie-stelsel niet was ingevoerd, en waar de gedwongen diensten het minst gevorderd werden, — duidelijk, dat de jaarlijksche verandering welke schijnt te hebben plaats gehad onder de bebouwers van de sawagronden, eerder moet worden toegeschreven aan de vorderingen van het Europeesche gouvernement (hetwelk aanhoudend een groot gedeelte der bevolking voor de publieke dienst opriep) en aan de op deszelfs last voortdurend gedane toewijzingen van gronden, ter betaling van alle soorten van dienst, dan aan eenig oud landsgebruik. De landbouwers van een dorp, bezitten nog gemeenschappelijk de sawa-gronden, ten minste het regt om die te bebouwen; en ofschoon, om de vorenvermelde redenen, eene jaarlijksche verdeeling onder de landbouwers noodig werd, werden toch de gronden door het volk van datzelfde dorp bebouwd. Totdusver kunnen de oorspronkelijke bebouwers, geacht worden in het bezit der gronden te zijn gebleven. Dit kan, naar mijne meening, als algemeen beginsel worden aangenomen, ofschoon ik niet twijfel, of men zal vele uitzonderingen vinden.

„Te dezer plaatse moet worden opgemerkt, dat dáár, waar de heeredienstenwaren afgeschaft, en de mindere ambtenaren van het gouvernement niet meer met gronden betaald werden, geen moeijelijkheid werd ondervonden bij de invoering van het dorps-stelsel. Geen vernieuwde verdeeling van de dorps-

gronden was noodig; elke landbouwer maakte zijne overeenkomst met het dorpshoofd, en de landbouw was nooit meer ontwikkeld dan in het tegenwoordig oogenblik. Er was geen stuk bebouwde grond, waarop men geen landbouwer vond, en het volk zelf schijnt dadelijk de lijn getrokken te hebben, tusschen degenen die den grond bebouwen, en hen die zich persoonlijk geregtigd rekenden om het gouvernements aandeel te genieten. De eersten betalen nu eene huur regtstreeks aan het gouvernement, en hebben de vrije beschikking over den oogst; terwijl de laatsten geregelde bezoldigingen ontvangen hebben, of door andere middelen een bestaan verkrijgen.

„Hij die de vruchtbare vlakten van Java aanschouwd heeft, of met verbazing gadesloeg de stoute pogingen van menschelijke nijverheid, die den landbouw opdreef tot de toppen der trotsche bergen, zal geneigd zijn te erkennen, dat alleen een blijvend belang in den grond zulk eene verandering in het voorkomen van het land kan hebben gegeven. Men moet hier niet vergeten, dat, vóór de vestiging der mohammedaansche godsdienst op Java, de bebouwers van den grond, geacht werden de *eerste* klasse in den staat uit te maken, want overeenkomstig de instellingen van Modjopait, was bepaald: — „dat, naast den souverein, zullen geacht en geëerbiedigd worden, de bebou- „wers van den grond; zij zullen, na den souverein de eerste klasse in den „staat zijn; na hen zullen de andere klassen volgen: eerst de kunstenaars, „ten tweede de krijgslieden, en ten derde de kooplieden."

„De aan den vorst verschuldigde schattingen, bestonden: 1o. in een aandeel van den oogst: 2o. in verschillende kleine persoonlijke belastingen en handels-imposten, en 3o. in de diensten van het volk zonder betaling.

„De kontingenten in produkten en de rekognitiegelden, die de territoriale inkomsten onder het Hollandsche gouvernement uitmaakten, hadden hun oorsprong in de regelingen van de europeesche magt, en kunnen alleen beschouwd worden als eene bij de gevestigde landsgebruiken ingevoerde nieuwigheid, onbekend onder het Inlandsch gouvernement. Bij de verdeeling van den rijstoogst, werd daarvan eerst het bedrag van het kontingent afgenomen, waarna het overblijvende onderverdeeld werd volgens landsgebruik; behoudende de landbouwer, van goede gronden, over het algemeen de helft van dat overblijvende. Alzoo heeft de europeesche magt, in plaats van den toestand van het volk te verbeteren, niet alleen het aandeel van de gouvernements ambtenaren genomen, maar ook een deel van hetgeen den landbouwer toekwam.

„De verschillende belastingen, waaraan de geringe Javanen en de binnenlandsche handel onderworpen waren, zijn zóó talrijk, dat er schier geen einde aan de opsomming daarvan zou komen: — eenigen worden in het rapport van den heer Crawfurd, en anderen in de overige verschillende rapporten vermeld. Het zal voldoende zijn in het algemeen op te merken, dat afgescheiden van de aan de landbouwers opgelegde persoonlijke belastingen, de belastingen op den binnenlandschen handel zich uitstrekten tot elk artikel van landbouw, fabrieknijverheid of konsumtie, dat door het land vervoerd werd. Die belastingen werden geheven door snoode, afpersende agenten, en in de meeste gevallen aan Chinezen verpacht. In elk regentschap bestond eene

andere wijze van heffing dier belastingen, en het zou even onmogelijk zijn geweest, om ze tot een gelijkvormig geheel te herleiden, als om de invordering eenigermate geregeld en juist in te rigten.

„Deze drukkende wijze van belasting-heffing, had onder de Chinezen zulk eene uitgebreidheid verkregen, en de kleine vorderingen waren zóó talrijk, dat men dikwijls, als goederen van de eene tol naar de andere werden doorgevoerd, — in welk geval het in het belang van den pachter noodig was, een bewijs af te geven van de laatst betaalde belasting, — den stempel niet op de vervoerd wordende goederen, maar op het ligchaam van den man, die ze vervoerde, drukte; welke afdruk, op de naastbij zijnde tol vertoond, dáár uitgewischt, en door een nieuwen afdruk voor het verder vervoer vervangen werd.

„Wanneer tot zulke middelen de toevlugt wordt genomen, om de inzameling der inkomsten te verzekeren, kan het geen verwondering baren, dat de Javanen de Chinezen verachten; en toch waren het uitsluitend Chinezen, aan welke het vorige gouvernement de inzameling dezer inkomsten toevertrouwde.

„In eene vroegere memorie, heb ik den aard en omvang der gedwongen diensten, waartoe het volk onder het Hollandsche bestuur verpligt was, zoo uitvoerig uiteengezet, dat het hier niet noodig is in bijzonderheden te treden.

„Na rijpe overweging, en na alle voor mij verkrijgbare adviezen te hebben ingewonnen, komt het mij voor, dat een goed ekwivalent voor de lasten, dat zijn: het erkende aandeel van het gouvernement in den oogst, het bedrag der persoonlijke belastingen en imposten op den binnenlandschen handel, en de waarde der gedwongen diensten; het eene regentschap dooreen genomen met het andere, zou gevonden worden: in de bepaling van het gouvernements aandeel op ongeveer twee vijfden van den rijst-oogst; latende den tweeden oogst, de vruchtboomen en tuinen tot de dorpen behoorende, vrij van heffingen, de landbouwers vrij van persoonlijke belastingen, en den binnenlandschen handel onbelemmerd en onbelast.

„Ik zal nu, meer in het bijzonder, den aard aantoonen van de maatregelen, ingevoerd in de regentschappen beoosten Soerabaya, waar het gedétailleerd stelsel van bestuur het eerst is ingevoerd; welk stelsel mij het geschiktste voorkomt, om grootendeels de maatstaf te worden voor het algemeen stelsel van het eiland; als zijnde berekend om, aan de eene zijde, de gouvernements inkomsten voor verlies en ontduiking te vrijwaren, en aan den anderen kant, de belangen van den landbouw te verzekeren, te beschermen en te bevorderen.

„Ontegenzeggelijk zou, in deze regentschappen, geene regeling van het duidelijk bestaande grondbezit, doeltreffend zijn geweest, wanneer die niet in zich sloot, eene erkenning van de aanspraken van elken individuëelen grondbezitter. Een onderzoek werd ingesteld, naar de uitgebreidheid van de lasten, waaraan het volk vroeger onderworpen was; waarna het gouvernements aandeel en de grondslagen van het stelsel voor één jaar, volgender wijze, werden aangewezen.

„Voor gronden van de eerste soort, werd als maatstaf genomen, een huur, gelijkstaande met de helft van het produkt in padi; voor gronden van de middensoort, een huur, gelijk aan twee vijfden, en voor gronden van de minste soort, een huur, gelijk aan een derde van het produkt.

„De sawa-gronden werden geacht te zijn van de eerste soort, wanneer zij veertig hamatten per jonk opbragten; van de middensoort, wanneer zij van dertig tot veertig, en van de minste soort, wanneer zij minder dan dertig hamatten opbragten. De hamat werd gerekend op zes honderd katti *), en op eene waarde van zeven ropijen.

„Tegalgronden werden over het algemeen aangeslagen op een derde van hun produkt in maïs, wanneer zij van de eerste soort; op een vierde, wanneer zij van de middensoort, en op een vijfde, wanneer zij van de minste soort waren. Alle uit den tweeden oogst ontstaande voordeelen, werden aan de landbouwers gelaten; terwijl de personen, die niet in het bezit waren van *sawas* of *tegals*, belast werden met eene grondhuur van drie *wangs* †) in de maand, meer of minder, naar gelang van de uitgestrektheid grond, die zij okkupeerden.

„Overeenkomstig deze bepalingen, zijn alle gronden, oostwaarts van Soerabaya, aangeslagen en verhuurd voor het thans loopende jaar. Het volgende uittreksel uit het rapport van den heer Jourdan, over de voleindiging van de regeling in Pasoeroean, schetst den afloop der onderneming in zoo weinig woorden, dat ik, ofschoon mijne mededeelingen reeds buitengewoon uitgebreid zijn, dat extrakt toch nog zal opnemen."

Extrakt uit het rapport van Jourdan, over de residentie Pasoeroean.

„Gemakshalve voeg ik hierbij een uittreksel uit de regeling, aantoonende: dat de verwacht wordende ontvangsten 457,909, en de uitgaven 61,856 Javasche ropijen bedragen. Evenzoo wordt onder de bijlagen eene berekening gevonden van de inkomsten, welke het gouvernement onder het vorige stelsel had, beloopende 27,674 Jav. rop.; zoodat de vermeerdering 368,379 Jav. rop. bedraagt, ongerekend de kosten van het vroeger etablissement, ad 6,758 Jav. rop. 's jaars §).

„De grond is in deze regentschappen, over het algemeen, zeer vruchtbaar. Ik heb bevonden, dat de jonk oplevert: van de beste sawas, van 40 tot 50 hamatten; van de middensoort, van 30 tot 35, en van de minste soort, van 15 tot 20 hamatten **).

„Van de beste gronden heb ik de helft, van de middensoort twee vijfden, en van de minste soort een derde genomen. Vermits de juistheid van dezen maatstaf algemeen wordt toegestemd, is het overbodig daarover verder uit te wijden.

„De landbouwers, gewoonlijk een bouw (dat is de uitgestrektheid die een man met gemak bewerken kan) bezittende, heeft men zich aan deze maat, bij de regeling, over het algemeen gehouden, niet alleen als eigenaardig gevolg van die omstandigheid, maar ook, om de gemakkelijke verdeeling van de jonk, waarvan de bouw een vierde deel is.

„De vorenvermelde schaal aannemende, heb ik, met kleine verschillen, verkregen:

---

*) 100 katties = één pikol = 125 ponden. De hamat is echter niet overal gelijk; zoo wordt, in het straks volgende rapport van den heer Jourdan, van hamatten van 800 kattis of 1000 pond gesproken.

†) Een *wang* is = tien duiten koper.

§) Deze bijlagen zijn, door Raffles, niet overgelegd bij zijne *Substance of a minute.*

**) Men lette op het verschil in de landmaat, in Pasoeroean en Bezoeki, waarop reeds vroeger is gewezen.

6, $5\frac{1}{2}$ en 5 hamatten, van de bouw beste sawas *),
4 en $3\frac{1}{2}$ „ „ „ „ middensoort,
en van 3 tot 2 „ „ „ „ slechte sawas.

„De waarde van de hamat padi, die 800 kattis of 1000 hollandsche ponden bevat, is tijdens den oogst vier realen of acht ropijen; terwijl de landbouwers, des verkiezende, de geheele huur in geld, naar dien maatstaf, betalen kunnen. Maar ofschoon zulk een matige prijs is bepaald, geloof ik niet, dat zij van deze gunst ruim gebruik zullen maken, zoo ten gevolge van de schaarschheid aan specie, als omdat zij dit voordeel niet op prijs kunnen stellen.

„Ten einde echter den grondslag voor de betalingen te leggen, is bepaald: dat altijd één hamat van het produkt van elken bouw, tot geld herleid zal worden; zoodat het gouvernement van de bouw beste gronden, in stede van zes hamatten, zal nemen: vier realen en vijf hamatten padi, en zoo vervolgens.

„Er bestaat weinig reden om te vreezen, dat deze schikking nadeel zal opleveren, vermits de betaling telken drie maanden zal geschieden, en dan voor ieder persoon, in geld, niet meer dan twee ropijen bedragen zal.

„De waarde van het produkt der *tegals* is, in Bangil en Pasoeroean, over het algemeen, van dertig tot vijftig realen per jonk; ten gevolge waarvan de gemiddelde huur is geweest: twaalf, zestien en twintig realen, welke altijd in geld moet betaald worden. Ik voorzie geen moeite of bezwaar in de betaling, die inderdaad, in vele gevallen niet meer zal bedragen dan het hoofdgeld, dat vroeger van de landbouwers geheven werd, terwijl zij toen nog bovendien een deel van het produkt moesten afgeven.

„In Malang en Ngantang, is het noodig geoordeeld eene andere regeling te maken. De afstand van de noordkust, en de hieruit voortvloeijende transportkosten, zouden, indien de inzameling in natura plaats had, eene groote

---

*) Hier is gerekend met hamatten van 800 kattis, of 8 pikols. De belasting voor de beste sawas op 6 hamatten stellende, bedroeg dus 48 pikol, en de produktie het dubbele, of 96 pikol padi per bouw. Het verlies, bij pelling, op 46 procent stellende, krijgt men voor die 96 pikol padi, ongeveer 52 pikol rijst. In het rapport van den adsistent resident C. W. P. A. van Spall, dd. 27 December 1862, uitgebragt naar aanleiding van het hem opgedragen onderzoek naar de oorzaken van de in Java's oosthoek, in 1862, plotseling opgekomen duurte der rijst, wordt, met betrekking tot de residentie Pasoeroean onder anderen, gezegd: — „De vruchtbaarheid der gronden en de gelegenheid ter overvloedige besproeijing derzelve, leiden in den regel jaarlijks tot eene gunstige padi-produktie. Deze bedraagt gemiddeld (over de residentie) 17 pikol rijst per bouw, hetgeen in sommige distrikten tot 25 en meer pikol opklimt." — Het is dus blijkbaar, dat in den tekst sprake is van de vroegere Pasoeroeansche bouws van 1225 vierkante roeden. De produktie van 52 pikol van zoodanigen bouw, staat gelijk met die van 21 pikol van den bouw van 500 vierk. roeden. Deze berekening juist zijnde, zou de produktie onder het Engelsch tusschenbestuur minder zijn geweest, dan in 1862, hetgeen weinig overeenstemt met de bewering dat de produktie der sawa's in de laatste twintig jaren gaande weg zou verminderd zijn. Wij voor ons gelooven liever, aan de meerdere juistheid der statistiek van het tegenwoordige, in vergelijking met die van het verledene.

Belangrijke bijzonderheden omtrent de rijstkultuur op Java, nu en vroeger, zijn te vinden in twee verhandelingen, opgenomen in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië, en wel de eene in het 2e. deel (1858) pag. 1—117, getiteld: *De rijstkultuur op Java, vijftig jaren geleden*; en de andere in het 1e. deel van de nieuwe volgreeks (1856) pag. 399—440, getiteld: *Bijdrage tot de kennis van de rijstkultuur op het eiland Java*, door H. A. Steijn Parvé. — Zie ook: de Sturler, *Handboek voor den Landbouw in Ned. O. I.*, 1863, pag. 509, onder *Rijst*.

korting daarop te weeg brengen, weshalve het in 's gouvernements belang dienstig is geacht, eene matige belasting in geld aan te nemen, die op twee-endertig realen is bepaald. De *tegals* zijn van gelijke, zoo niet hoogere waarde; ten bewijze waarvan het goed is te melden, dat tabak het voornaamste prodrukt, en zeer gewild is, gereede koopers in de lagere streken vindt en, door hetgeen daarvoor wordt teruggebragt, rijkdom in het land brengt. Ik had gehoopt, daarvoor veertig realen te kunnen rekenen, zijnde de in Poeger voor de jonk aangenomen maatstaf; maar ondanks al mijne pogingen, vond ik bij de bevolking zooveel tegenzin, dat ik het raadzaam oordeelde, die *tegals* op de thans ingestelde wijze te belasten, waarin men met blijkbare bereidwilligheid toetrad. Malang is een rijk, bergachtig land; maar tijdens den grooten oorlog ontvolkt zijnde, herstelt het zich slechts langzaam van de daardoor veroorzaakte rampen. Onder goed bestuur, en met behoorlijke aanmoediging van degenen die zich van Madura en Bali dáár komen vestigen, kan echter veel gedaan worden. Voor de tabakskultuur is de grond bijzonder goed geschikt, en buiten twijfel zal dit gewas, dat door gewoonte eene behoefte voor den Javaan is geworden, meer algemeen worden aangeplant, vermits de verpligting, om eene zekere hoeveelheid rijst voor het gouvernements kontingent te leveren, de uitbreiding onder het vroeger stelsel natuurlijk belemmerde. De waarde van den grond en de inkomsten van het gouvernement, zullen hierdoor van zelf stijgen.

„Tot opheldering van de omstandigheid, dat hier (in Malang en Ngantang) van alle gronden dezelfde belasting geheven wordt, merk ik op: dat de bebouwde gronden, in verhouding tot de nog onbebouwde, een zoo klein gedeelte uitmaken, dat de bewoners bij magte waren, de vruchtbaarste stukken te kiezen, en de onvruchtbare gronden te laten liggen. Van daar het geringe verschil, dat ik in de opbrengst bespeurd heb.

„De landbouwer, deze belasting voldaan hebbende, is uitdrukkelijk vrijgesteld van alle andere opbrengsten aan den staat; zijnde alle uit den tweeden oogst voortvloeijende winsten, geheel en al voor hem; waardoor men rekenen kan, dat hij nog van vijf tot acht realen per bouw extra ontvangt.

„Alle personen, geene *sawas* of *tegals* bezittende, zijn verpligt eene matige grondhuur voor hunne huizen te betalen. Het is schier overbodig, hierbij te voegen, dat het doel van deze belasting niet zoo zeer is, de vermeerdering van 's lands inkomsten, als wel om te voorkomen dat de luijaards den veldarbeid verlaten; daarbij is het uitzigt geopend, dat niet, zoo als vroeger, op het prodrukt der tuinen en op de opbrengsten der industrie, belastingen zullen gelegd worden.

„Ik zal nu de vrijheid nemen, u mededeeling te doen, van hetgeen een arbeider, onder de *tommengongs*, aan belastingen moest opbrengen. Ik wensch te meer uwe aandacht op dit onderwerp te vestigen, omdat ik in staat ben weg te nemen, de, bij eene oppervlakkige beschouwing, mogelijk ontstaande vrees, dat het tegenwoordig stelsel de lasten van het volk zal vermeerderen, in plaats van verminderen. De verscheidenheid dezer belastingen, moet hare kwellende strekking noodwendig verhoogd hebben, zelfs al was het bedrag, op zich zelf, ook onbeduidend. Maar behalve deze gewettigde en erkende schattingen aan het opperhoofd, had elke onderafdeeling haar kleinen tiran, om

de lasten te vergrooten. Wanneer de *tommengong* eene schatting uitschreef, vorderde zijn agent dikwijls het dubbele van den *petingi*, en de *petingi* weder het dubbele van het volk: — zoodat eene oorspronkelijk misschien matige vordering, in de uitvoering buitensporig en drukkend werd.

„Het is goed, enkele van de onderdrukkingen te vermelden, van welke het tegenwoordig stelsel het volk ontheffen zal.

„De grootste van deze was, naar mijne meening, de omvang van de gevorderde persoonlijke diensten. Niet alleen de *tommengong* en zijne familie, maar ook de *mantris* en alle de kleine hoofden, hadden groote scharen volgelingen, welke geen loon ontvingen. Deze, — gevoegd bij de personen, te werk gesteld: in de koffij-aanplantingen (waarvan zij zeer afkeerig zijn), voor het stampen van de rijst van het kontingent, voor het snijden van gras voor, en het verzorgen der paarden van de *djayang-sekars*, de wagenpost en de brievenpost; — kunnen geacht worden, een vijfde gedeelte van de mannelijke bevolking of werkbare mannen, te hebben bezig gehouden.

„Een andere rijke bron van onderdrukking, was de groote stoet *djayang-sekars* en policie-beambten; de eersten werden ruim betaald, de laatsten hadden geen geregelde inkomsten. Beide deze korporatiën namen echter overal, in welk deel van het land de dienst hunne tegenwoordigheid ook vorderde, kostelooze huisvesting. Dit was eveneens het geval met allen, die tot des regents familie of tot de kleine hoofden behoorden, die voor hun genoegen of in dienst reisden. Alles wat tot onderhoud van deze personen en hunne volgelingen gevorderd werd, werd van de arme inboorlingen genomen, die reeds zóó lang aan die handeling zijn gewoon geweest, dat zij zich nooit daarover durfden beklagen, of zich daartegen verzetten.

„Er zou geen einde aan zijn, wanneer men de verschillende soorten van lasten wilde opsommen, waaraan de lagere volksklasse was blootgesteld. Zij waren zóó uiteenloopend, dat het vernuft zich in de vinding schier moet hebben uitgeput. Dat stelsel heeft natuurlijk gediend, om den volksgeest te verlagen; en ik kan niet anders, dan voornamelijk dááraan, de zorgelooze en onverschillige gevoelens toeschrijven, die de Javaansche natie kenmerken.

„Zelfs het Europeesch bestuur ontsnapte niet aan de besmetting, maar volgde den stroom van het bederf. Monopolieën, onbetaalde diensten, licenciën, gedwongen of ten minste uitgelokte geschenken, waren maar al te veel gewoonte geworden, zelfs in de beste tijden, en moeten hebben bijgedragen, om de liefde en den eerbied van de inlanders af te trekken van dat bestuur, hetwelk hen had moeten beschermen, en niet alleen had moeten zijn: zonder vrees; maar ook: zonder blaam. Uit deze flaauwe schets kan men afleiden, dat, terwijl de mannen van aanzien in verkwistende weelde leefden, het arme landvolk gebrek en ellende leed. Nogtans, gezegend met een vruchtbaren grond en met een onderworpen geest, is dat volk in staat geweest — alle zijne ontberingen te dragen!

„Thans bij den aanvang van den genomen maatregel, wordt het misschien ontijdig geacht, al dadelijk op de gevolgen te wijzen. Er zijn echter eenige kenteekenen, die mij voorkomen de eerste vruchten te zijn, van de beoogde gezegende verandering, en die, naar ik vertrouw, de voorboden zijn van een

rijken oogst. Het volk is reeds vrijwillig opgekomen, om de gronden aan te wijzen, welke het, volgens het verlangen der hoofden, had moeten verzwijgen. Het getal volgelingen van den regent, van de *radens* en van de *mantris*, vermindert van lieverlede; terwijl ik nog een ander belangrijk teeken heb opgemerkt: — de slaafsche eerbetooning (alleen der Godheid waardig), die de regent vroeger ontving, vermindert ook. Ik had daarvan voldoende bewijzen, gedurende een korte reis, die ik in zijn gezelschap maakte. Trouwens, de verandering is slechts in hare geboorte, en kan alleen gedijen door tijdsverloop en behoorlijke waakzaamheid van de zijde der uitvoerende magt.

„Ik heb mij opzettelijk onthouden van eene beschouwing van het landbezit. Ik zal alleen het gevoelen herhalen van het gezag, waarop ik mij reeds vroeger beroepen heb; maar in bewoordingen, minder krachtig dan u reeds zijn voorgedragen. In dat gevoelen ben ik versterkt geworden door mijne eigene opmerkingen en ondervinding; en ik aarzel niet, als mijne overtuiging uit te spreken, dat tusschen den souverein en den landbouwer geen intermédiair eigendomsregt bestaat. Eene gemotiveerde verklaring van de regten van den landbouwer, zal leiden tot bevordering van het geluk en de industrie van het volk, en het vooruitzigt openen, dat wij, in geen verwijderd tijdperk, het thans zoo verlaagde Javasche volk, zullen zien oprijzen uit den staat van dienstbaarheid en onkunde, om de zegeningen te genieten, die onafscheidelijk zijn van beschaving, vrijheid en algemeene kennis. Een schouwspel, dat de vrienden der menschheid belang moet inboezemen; een doel, een Britsch gouvernement waarachtig waardig."

Raffles vervolgt zijne memorie aldus:

„In de handelingen en besluiten van het departement der inkomsten is opgenomen het rapport van de heeren Roxburgh en Davis, die als adsistenten waren toegevoegd aan wijlen den heer Hopkins, en thans kollekteurs zijn van de regentschappen Probolingo en Bezoeki. Behalve de algemeene opgave van de in elk regentschap tot stand gebragte regeling zijn nog gedétailleerde statistieke opgaven, — bevattende: de namen en gronden van elken landbouwer, benevens de huur voor een jaar, hetzij in geld of in natura, — ten kantore ter raadpleging aanwezig, en duplikaten te Batavia gedeponeerd.

„Wanneer besloten wordt, tot eene regeling met elk regthebbende op gronden in het dorp, als de doelmatigste voor het volk, en het meest overeenstemmende met zijn eigen denkbeelden, zullen de voordeeien daarvan, door het verzekeren van de geregelde betaling der gouvernements belastingen, zóó in het oogvallend veel grooter blijken te zijn, dan die welke een ander stelsel kunnen geven, dat er geen twijfel omtrent de voorkeur meer bestaan zal.

„Het volgend extrakt uit een rapport van wijlen den heer Hopkins, betrekkelijk hetgeen gedaan moet worden, tegen de achterstalligen in de betaling der inkomsten, is ter zake zoo bijzonder toepasselijk en zoo beslissend ten gunste van het gedétailleerd stelsel, dat het geoorloofd zijn zal het, ondanks de uitgebreidheid, hier in te lasschen."

Extrakt uit het rapport van Hopkins, over de inning van achterstallige landrenten.

„Met betrekking tot hetgeen gedaan moet worden, ten aanzien van achterstalligen in de betaling der landrenten, is het moeijelijk een voorschrift te geven ter verzekering van de betaling van achterstanden, zonder de hulpmiddelen voor volgende jaren te benadeelen; want ik geloof dat er nog eenige tijd zal voorbijgaan, alvorens het gouvernement aan individuën zóódanig regt op den grond zal toekennen, als verkocht kan worden tegen eene evenredige waarde. Ik vrees dus dat, ingeval de bezittingen van den achterstallige in beslag worden genomen, die, nog lang in de toekomst, uit niets anders zullen bestaan, als uit landbouw-gereedschappen en ploegdieren. Om die reden is het hoogst wenschelijk, dat men op de handelingen van elken landbouwer zeer naauwkeurig acht geve, en dat de betalingen bij termijnen meer algemeen worde gemaakt, indien namelijk de betaling in geld zal zijn ingevoerd.

„Wanneer alle zorg, ter voorkoming van vermeerdering van achterstallen, blijken zal vruchteloos te zijn, en de achterstallen bevonden worden uit een mislukten oogst voort te vloeijen, zou het bedrag daarvan, bij langen huurtijd, door in volgende jaren te nemen voorzorgen, kunnen worden terug verkregen; maar zal het, bij een van jaar tot jaar afloopende huur, moeijelijk en misschien onstaatkundig zijn, die achterstallen in te vorderen.

„Ik besef, dat het zware gewigt van zoodanigen op den landbouwer drukkenden schuldenlast, hem wanhopig maken en al zijne krachten verlammen zal. In dergelijke gevallen, en zoolang hij in den staat van armoede, zoo algemeen op Java, verkeert, vermeen ik, dat de achterstallen op *winst en verlies* moeten worden afgeschreven, en dat de landbouwer moet worden aangemoedigd, door hem een nieuw krediet te openen. Wanneer echter de achterstallen, door zijne nalatigheid of slecht gedrag zijn veroorzaakt, zal het ontnemen van het landbezit een nuttigen en noodigen invloed uitoefenen.

„Ik geloof echter dat een zeer groot gedeelte der inkomsten van het loopende aar in produkt zal betaald worden, naarvolgens één van de twee volgende berekeningen, namelijk: vooreerst een bepaald gewigt in padi of rijst voor eene zekere uitgestrektheid grond; ten anderen, een zeker gedeelte van den geheelen oogst. De hoeveelheid zal, in beide gevallen, door de vruchtbaarheid van den grond en de mogelijkheid van irrigatie bepaald worden.

„In het eerste geval moet de te bepalen hoeveelheid overeenkomen met, of kan ook iets minder zijn dan het aandeel, dat de landbouwer, gemiddeld over verscheiden jaren, gewoon was te betalen. Deze wijze van betalen bezit het voordeel van een verzekerd en vastgesteld bedrag, ofschoon de waarde daarvan afhankelijk blijft van de fluktuatiën der markt.

„De andere wijze van betalen, hetzij van de helft, twee vijfden of een derde van den oogst, verzekert het gouvernement de hoogste huur, die redelijkerwijze kan gevorderd worden; maar is zeer onzeker, met opzigt tot de hoeveelheid of de waarde. Er is daaraan ook nog een ander bezwaar verbonden: — de ondervinding heeft namelijk geleerd dat de landbouwer, wanneer

het hem geoorloofd is den oogst te snijden, zonder voorafgaande overeenkomst omtrent de te leveren hoeveelheid, een gedeelte van het gouvernements aandeel zal verduisteren, en de moeite, die verbonden is aan het treffen van die voorloopige overeenkomst, is zeer groot.

„Daarvoor heeft men eerlijke en kundige mannen noodig, die gezonden moeten worden om de waarde van den oogst van gouvernements-wege te takseren; waarna een voorstel aan den landbouwer moet worden gedaan, en in het geval hij de gestelde voorwaarden niet aanneemt, worden arbiters gevorderd, om het geschil te vereffenen. Het is echter, voor de hoegrootheid der inkomsten zóó noodzakelijk, de te betalen hoeveelheid vast te stellen en goed te keuren, vóór dat de oogst gesneden wordt, dat men gewoonlijk het aanbod van den landbouwer aanneemt, liever dan de werkelijke verdeeling af te wachten.

„Beide deze regelingen hebben het voordeel van geen achterstallen op te leveren, en het ongerief van het oponthoud dat voortvloeit uit het beschikken over het produkt. Maar de daarvoor te maken onkosten zullen meer dan vergoed worden: door de, langs dien weg, te verkrijgen grooter werkelijke waarde, dan die welke, voor het tegenwoordige kan verkregen worden door eene geldheffing: alsook door het gemak dat zoodanige regeling aanbiedt, bij de raming van de werkelijke lands-inkomsten in het algemeen, en van het bedrag dat elk individu aan het gouvernement kan betalen.

„De vorenvermelde gevallen zijn alleen op deze regentschappen toepasselijk; want alleen hier heeft de overeenkomst met de landbouwers plaats gehad. Ik behoef niet langer stil te staan bij de voordeelen van zoodanig individuëel stelsel, hetzij met opzigt tot de zekerheid die het den landbouwer geeft, hetzij met betrekking tot de hoegrootheid der inkomsten die het aanbiedt, zonder de bemiddeling van eenig tusschenbestuur.

„Maar in regentschappen waar de dorpen verhuurd worden aan een individu, en waar het aan dezen is overgelaten om zijn eigen voorwaarden aan de landbouwers te stellen, zal het gevolg niet alleen zijn dat die landbouwers aan zijn willekeur zijn overgegeven, maar ook dat hij, om zich zelven eene belooning te verzekeren, aan het gouvernement eene mindere som zal betalen, dan hij van de landbouwers ontvangt. Vermits hij de inzameling bij het volk met zekerheid zal tot stand brengen, behoeft men jegens hem niet toegevend te zijn; en aangezien er, ingeval hij de ontvangsten verkwist, weinig zekerheid voor de betaling van achterstallen bestaat, schijnt het voorzigtig, te vorderen dat zekerheid gesteld worde, en dat de betaling van zijne termijnen geschiede, hetzij vóór, of onmiddellijk na de inzameling zijner huurtermijnen van het volk.

„Indien de huurder achterstallig is, zal het gouvernement, vermits hij voor zich zelven geen gronden heeft, beslag kunnen leggen op zijn persoon en bezitting, mitsgaders op zijne uitstaande vorderingen op de landbouwers; en dewijl verlies van tijd, in dit geval, meestal verlies van inkomsten zijn zal, behoort aan den resident de magt te worden gegeven, onmiddellijk tot deze maatregelen over te gaan, daarvan aan het gouvernement rapporterende.

„Ten einde de middelen te hebben, om het werkelijk produkt van de aldus verhuurde dorpen te konstateren, zal het noodig zijn, in ieder zoodanig

dorp, van gouvernementswege, een boekhouder *(accountant)* aan te stellen, die niet alleen aanteekening houdt van de gedane betalingen, maar ook van het bruto produkt en van de kosten van beheer. Die aanteekeningen zullen, wanneer zij naauwkeurig gehouden worden, van groote dienst zijn voor latere regelingen. Het is echter twijfelachtig, of men daarop zal kunnen vertrouwen, ingeval de geheele dorpen verhuurd worden, vermits dan het belang van den huurder (het dorpshoofd) het verbergen van de waarheid meebrengt, en hij altijd tegenwoordig is, om aan dat belang kracht bij te zetten.

„Maar het groote doel: — verligting van het volk en verzekering van de meeste inkomsten aan het gouvernement, — kan alleen bereikt worden, wanneer het *ryotwar-stelsel*, reeds geautoriseerd voor deze regentschappen, over het geheele eiland wordt ingevoerd. Het werk is aanvankelijk moeitevol en veroorzaakt veel oponthoud; maar het is niet moeijelijker in die streken, waar het oude Javaansche stelsel bestaat, dan in deze regentschappen, waar de Chinezen reeds iets hebben ingevoerd, dat meer naar het *ryotwar-stelsel* gelijkt. Het geeft, terzelfder tijd, de meeste tevredenheid aan den landbouwer en zal, ik twijfel er niet aan, het volle verwacht wordende bedrag der inkomsten doen binnenkomen, ingeval de hoogste plaatselijke autoriteit met aktiviteit en klem handelt, en vordert dat een ieder zijn pligt doe, zonder te trachten het voor hem te doen.

„De bij het volk bestaande vrees, van geen geld te kunnen verkrijgen voor de betalingen in specie, geeft mij aanleiding, af te zien van het bepaaldelijk vaststellen van zoodanige betaling in geld. Dit wordt, uit dien hoofde, aan de keuze van het volk overgelaten, en ofschoon dus de inkomsten, voor een zoo groot gedeelte, in natura kunnen betaald worden, heb ik toch grond om te denken, dat de belastingschuldigen, wanneer de invordering begint, alle pogingen zullen aanwenden, om de betalingen in specie te doen, en misschien met te meer bereidwilligheid, naarmate hun meer vrijheid is gelaten.

„Ik heb alle reden om te gelooven, dat het grootste deel der inkomsten, in een volgend jaar, in geld kan worden vastgesteld, en dat men tien procent meer zal ontvangen dan in dit jaar."

„Vertrouwende (zegt Raffles verder) dat genoeg is aangevoerd, tot staving van mijn gevoelen, dat een *gedétailleerd stelsel*, waarbij met elken landbouwer in het bijzonder wordt overeengekomen, van het hoogste belang is, zal ik thans overgaan tot het bespreken der vastgestelde verordeningen, die ontworpen zijn, om te dienen tot leiddraad van de ambtenaren, welke dat stelsel moeten invoeren, en die, ofschoon reeds ten deele in werking gebragt, gedurende mijn verblijf in Java's oosthoek, nu in de bijzonderheden aan de bekrachtiging of goedkeuring van den raad van Indië onderworpen worden, alvorens zij algemeen worden ten uitvoer gelegd.

Instruktie voor de landelijke inkomsten.

„Het hoofdbeginsel van deze verordening is geweest, om het inzamelen der inkomsten af te scheiden van de regterlijke en algemeene pligten der residenten, en zijn dienovereenkomstig voor dien bijzonderen tak kollekteurs benoemd geworden, welke regtstreeks met het gouvernement zullen korresponderen.

„De in deze verordening opgenomen instruktie voor de kollekteurs, is in alle opzigten zóó duidelijk, dat het onnoodig is den raad te dezer plaatse met eenige verdere omschrijving te bemoeijelijken. Het voornaamste doel is, blijkbaar, om van elk regentschap eene naauwkeurige statistieke opname te verkrijgen; en vermits bepaald is, dat die opnamen moeten geschieden, met het oog op het meest gedétailleerd stelsel dat mogelijk is, zal het gemakkelijk zijn, de permanente regeling meer algemeen te maken, in alle gevallen, waarin het landsgebruik dit zal toelaten. Deze instruktie is blijkbaar bestemd, om hoofdzakelijk te worden toegepast op de oostelijke regentschappen (Java's noordoostkust) maar zal, naar verwacht wordt, met zoodanige wijzigingen, als plaatselijke omstandigheden zullen voorschrijven, eerlang algemeen in het binnenland worden in werking gebragt.

„Het is noodig, hier kortelijk de reden te ontvouwen, welke mij bewogen heeft om den landbouwer, onder het voorgestelde gedétailleerde stelsel, te vergunnen, zijne huur, wanneer hij dit goedvindt, gedeeltelijk in natura te betalen. Ik vermeen dat er thans, nu onze verordeningen op de landelijke inkomsten nog in de kindsheid zijn, eene volstrekte noodzakelijkheid voor die vergunning bestaat; vermits de nu bestaande buitengewone schaarschheid aan specie, in vele gedeelten van het eiland, eene geheele betaling in geld, zoo niet volstrekt ondoenlijk, ten minste in vele gevallen zóó drukkend zou maken, dat de gestrenge vordering van geld alleen, onbestaanbaar zijn zou met de algemeene beginselen, welke steeds door mij gevolgd zijn. Dat zulks overeenstemt met de oudste volksgebruiken, is almede eene gegronde reden tot inschikkelijkheid geweest; — terwijl men niet vergeten moet, te bedenken, dat het, gedurende eenigen tijd, toestaan van deze tweeledige wijze van inzameling der belasting, niet alleen de juiste zamenstelling van den tegenwoordigen aanslag, allerkrachtdadigst in de hand zal werken; maar ook dienen kan, als het beste middel om dien aanslag, bij de vernieuwing der huurcedullen (piagems) in een volgend tijdperk, waar noodig, te verbeteren. Het gouvernements aandeel in natura berekenende, zal men altijd het behoorlijk verband tusschen dat aandeel en de hoegrootheid van den oogst, op de beste wijze behouden; terwijl eene verhooging of vermindering van den aanslag, te eeniger tijd, billijker wijze geregeld kan worden, door die wijze van berekening als maatstaf aan te nemen. Bovendien zijn te dezen aanzien zoodanige maatregelen genomen, dat ik in geenen deele vrees voor het bezwaar, dat bij het realiseren in geld, van de ontvangst in natura, niet ten volle zou verkregen worden, het bedrag waarop gerekend is.

„Er is bevolen, dat in verrekening met de huur, geen andere produkten dan padi en rijst mogen worden aangenomen; en de herleiding daarvan tot geld, is zoodanig geregeld, dat de betaling in geld alleen, klaarblijkelijk in het meeste voordeel van den landbouwer moet zijn. Als de waarde van het gouvernements aandeel in den oogst, is aangenomen geld: het produkt berekend tegen den prijs, waarvoor het, in den goedkoopsten tijd van het jaar, dat is, onmiddellijk na de inzameling van den oogst, in het dorp zelf, verkrijgbaar is. Wanneer desniettemin de voorkeur wordt gegeven, aan eene betaling

in padi of rijst, moeten de moeite en kosten van het vervoer naar het hoofdstation, door den huurder gedragen worden. Aan den anderen kant, zal aan den landbouwer, door het afschaffen van alle binnenlandsche imposten en belastingen op het vervoer, het beschikken over zijn produkt op andere wijze, gemakkelijk worden gemaakt, en hij daartoe worden aangemoedigd; zoodat de gouvernements pakhuizen de slechtste markt zijn zullen, waar hij zijn produkt kan brengen. De dorpshoofden zijn buitendien gelast, om bij ontvangsten in natura, de produkten, zoo mogelijk, te gelde te maken, en dat geld te remitteren: — zij mogen echter het produkt voor niet minder verkoopen, dan voor de waarde waartegen het ontvangen is. Het gevolg van deze maatregelen kan niet anders zijn, dan dat alle pogingen zullen worden aangewend, om alleen geld te betalen, en mag men mitsdien als een gevolg hiervan, verwachten, dat het tegenwoordig bezwaar, schaarschheid aan specie, spoedig zal ophouden te bestaan. De vergunning om de produkten vrij van belastingen door het binnenland te vervoeren, en die zelfs vrij van regten het land uit te voeren, zal de beschikking daarover zoo gemakkelijk mogelijk maken; terwijl specie in ruil daarvoor verkregen wordende, met welke de landrente op de voordeeligste wijze kan worden betaald, het niet twijfelachtig is, of die specie zal spoedig haar weg naar de gouvernements schatkist vinden. De ondervinding, opgedaan bij het dorps-stelsel, hetwelk, in vele gevallen, de wijze van betaling eveneens aan den vrijen wil overliet, versterkt mijn vertrouwen dat geen tekortkomst zal ontstaan, bij het realiseren in geld, van de heffingen in natura. Waar rijst of padi in onze pakhuizen mogt ontvangen worden, zal dit eerder een voordeel, dan een nadeel zijn; want ontvangen zijnde tegen de goedkoopste prijzen in het binnenland, kan, zonder moeite, bij verkoop in duurder tijd op de hoofdplaatsen, des gevorderd, het vol bedrag verkregen worden, van hetgeen waarop die produkten geschat zijn; kunnende inderdaad eerder een voordeel worden verwacht. Bovendien, het gouvernement heeft jaarlijks eene groote hoeveelheid rijst noodig, zoo voor de binnenlandsche konsumtie, de voeding der troepen, als voor den uitvoer naar de naburige eilanden. Deze rijst zal, door de betalingen der landrenten in natura, op de goedkoopste wijze geleverd worden; terwijl anders, de inkoop daarvan op de bazaars der hoofdplaatsen, waarschijnlijk het dubbele kosten zal. In geen enkel opzigt is dus, het aan de vrije keus overlaten van de wijze van betaling, een bezwaar, dat ten laste van het stelsel gelden mag.

Regterlijke verordeningen.

„Het was noodig dat, bij de invoering van de verordeningen op de landelijke inkomsten, gelijkelijk maatregelen genomen werden, voor het tot stand brengen van eene goede en krachtige policie, en van een volledig en onpartijdig beheer der justicie over geheel het eiland.

„De regtsbedeeling en regtsverklaring kon niet plaats hebben, zonder behoorlijke verordeningen, strekkende om deze voor alle inbreuken te vrijwaren. Al dadelijk begon men dan ook aan de zamenstelling van zulk een wetboek, dat, in alle voorkomende gevallen, de uitvoerende ambtenaren van het gou-

vernement tot rigtsnoer zou kunnen strekken in het volbrengen hunner pligten; en dat aan het volk de middelen zou bekend maken en verzekeren, ter verkrijging van regt, telkens wanneer het zich daarin op eenigerlei wijze te kort gedaan beschouwde.

„Het stelsel dat wij, bij onze eerste komst hier te lande, vonden, was ingewikkeld en verward. In de hoofdsteden waren geregtshoven gevestigd, maar deze waren daargesteld met alle de hinderlijke formaliteiten der Romeinsche wet; terwijl in de verschillende residentiën, provinciale regtbanken, *landraden* genaamd, werden gevonden, waarbij aan den inlandschen vorm en wet, met alle de daaraan eigene barbaarschheden en folteringen, de vrije loop werd gelaten *).

„Het Hollandsche gouvernement, geheel geschoeid op het stelsel van handelsmonopolie, liet zich zeer weinig in met het binnenlandsche bestuur. Het kwam met het beste deel zijner onderdanen, de landbouwers, schier niet anders in aanraking, dan door van deze, van tijd tot tijd, willekeurige en drukkende kontributiën en diensten te vorderen; hen, voor het overige, vasallen latende van de verschillende intermédiaire autoriteiten: de regenten, demangs en andere inlandsche ambtenaren. Deze kochten aanvankelijk hunne betrekkingen, of verbonden zich tot de betaling eener zekere schatting, in diensten of in geld; ten gevolge waarvan alle mindere inwoners aan hen werden overgegeven, om, naar hun welbehagen, met een aandeel daarin te worden belast. De voorzigtigheid en de zorg voor hunne eigene bezittingen, noopten deze inlandsche ambtenaren tot eene zekere regtvaardigheid: terwijl het algemeen gebruikelijk was, elk dorp aan zijn eigen bestuur over te laten, met betrekking tot de policie en het vereffenen van kleine geschillen, die binnen zijne grenzen plaats hadden. Maar voor de handhaving van het goede, dat in zoodanig stelsel gelegen was, bestond geen de minste zekerheid; onderdrukking en onregtvaardigheid moeten voortdurend hebben geheerscht. Waar de wil van den Heer, de hoogste wet was, konden zijne onderdanen, voor eene billijke behandeling, alleen afhankelijk zijn van zijne natuurlijk goede geaardheid. Wanneer hij onbillijk was, kon geen herstel verkregen worden; in het kort: de onderdanen bezaten geen zekerheid, geen vrijheid hoegenaamd.

„Ten aanzien van het wenschelijke, om maatregelen van voorziening in deze te nemen, kan bij ons geen twijfel bestaan.

„De eerste proklamatie van den verlichten grondlegger van het tegenwoordig gouvernement, wees al dadelijk op deze aangelegenheid. Als een maatregel die, overeenkomstig het Britsch begrip, geen oogenblik uitstel gedoogde, werd daarbij terstond bevolen, dat foltering en verminking geen plaats meer mogten vinden, in eenig tegen misdadigers uitgesproken vonnis †); terwijl daarna de wederzijdsche toestand der Engelsche en Hollandsche inwoners, duidelijk bepaald, en regelen gesteld werden, waaraan het gouvernement zich ten hunnen aanzien houden zou. Deze proklamatie, gedagteekend den 11den September

*) Men vergelijke, wat ten deze reeds door Daendels was gedaan, en in vroegere bijdragen door ons is medegedeeld.

†) Daendels had dit reeds bevolen.

tember 1811, is lang reeds wereldkundig, en het is overbodig te dezer plaatse uit te weiden over de regtvaardigheidszin en de welwillendheid, die overal in deze proklamatie doorstralen. Zij maakt den grondslag uit, van het thans in de kolonie bestaande europeesche regt.

„Als een vervolg op de maatregelen, met zooveel bekwaamheid ontworpen door mijn voorganger, vaardigde ik de proklamatie van den 21sten Januarij 1812 uit.

„Daarbij trachtte ik, de onvoldoende en ongepaste zamenstelling der vroegere regtbanken te vereenvoudigen, door eenige af te schaffen, het getal regters in de overige te verminderen, en, zoo naauwkeurig mogelijk, de grenzen harer respektieve jurisdiktiën te bepalen.

„Men bevond, dat er vroeger afzonderlijke geregtshoven waren voor de europeesche beambten in dienst der Hollandsche Kompagnie, en voor de Europeanen niet in die dienst begrepen. Deze onderscheiding kon, gelijk lord Minto opmerkt, nimmer een gezond beginsel ten grondslag hebben. Besloten zijnde, dat de regtsbedeeling onder het Britsch gouvernement voor allen gelijk zou zijn, werd de regtsmagt van het kollegie van schepenen ingetrokken en overgedragen op de raden van justicie.

„Het groot getal regters, dat onder het Hollandsch bestuur een geregtshof formeerde, werd verminderd, en voor elk gesteld op een president en drie leden.

„Eene regtbank werd gevestigd op elk der drie hoofdplaatsen, Batavia, Samarang en Soerabaya, welker jurisdiktie zich uitstrekte over de europeesche inwoners; procederende, in civiele zaken, op de vroeger gevolgde manier, maar in krimineele zaken, zooveel mogelijk overeenkomstig de in Groot-Brittanje gebruikelijke wijze; in alle zaken den gevangene met het bewijsmiddel konfronterende, terwijl eene jury geroepen werd, om te oordeelen over de alzoo bewezen daadzaak.

„Ten einde deze regtbanken te ontheffen van talrijke onbeduidende zaken, werden op deze drie hoofdplaatsen tevens *rekwestkamers* gevestigd, voor de invordering van geringe schulden *).

„Voor policie-zaken binnen de steden, werden magistraten benoemd, maar hun werd bevolen, zich alleen tot deze te bepalen.

„Een misbruik dat bevonden werd in zwang te zijn, namelijk het afdoen van misdaden en overtredingen, door middel van eene aan den fiskaal of anderen ambtenaar betaald wordende somme gelds, had almede de strengste afkeuring van lord Minto ondervonden; als zijnde een misbruik van afschuwelijken aard, dat zonder uitstel moest worden afgeschaft. Dientengevolge werd deze handeling uitdrukkelijk verboden, en overeenkomstig het Britsch begrip als schandelijk bestempeld.

„Alzoo is veel met opzigt tot Europeanen gedaan, hetgeen volkomen voldoende is bevonden.

---

*) De *rekwestkamers* namen kennis van civiele zaken, waarvan de schuld of schuldvordering niet te boven ging de som van vijftig spaansche daalders. Zie Mr. P. Mijer, Bijdrage tot de geschiedenis der Codificatie in Nederlandsch Indië, in het Tijdschrift voor N. I. tweede jaargang, 1e deel, en aldaar pag. 274.

„Maar met betrekking tot de inlandsche bewoners van het eiland, werden veel grooter veranderingen noodzakelijk bevonden.

„In de eerste plaats, werd bevolen, dat in de verschillende residentiën, regtbanken zouden worden gevestigd, in welke de hoogste civiele autoriteiten zouden presideren, bijgestaan door de regenten en andere inlandsche ambtenaren; met de bedoeling: om alle zaken, waarin alleen inlanders zijn betrokken, te onderzoeken en af te doen. De civiele vonnissen moeten, wanneer die over meer dan vijftig dollar loopen, onderworpen worden aan de bekrachtiging van de raden van justicie; terwijl alle krimineele zaken van kapitalen aard, moeten worden overgewezen naar de omgaande regters, die, getrokken uit de leden der hoogere regtbanken, gelast zijn, tweemalen 's jaars te dien einde rond te gaan.

„Omtrent vele zaken wist men reeds, dat zij streden noch tegen de beginselen van algemeen- en natuur-regt, noch tegen de bijzondere wetten en gebruiken van het land. Vele andere zaken werden slechts voorloopig behandeld, omdat men besloten had, volledige kennis omtrent de zeden, gewoonten en instellingen onzer inlandsche onderdanen te verwerven, alvorens een algemeen wetboek voor het inwendig beheer van het land zamen te stellen.

„Bij het tot stand brengen van deze belangrijke aangelegenheid, wenschte ik dit liever na rijp beraad en goed te doen, dan, door te veel overhaasting, gevaar te loopen, een onafgewerkt stelsel in te voeren, hetwelk later voorziening, en misschien geheele hervorming, vorderen zou.

„Omtrent het beginsel, dat mij eventuëel tot leiddraad zou verstrekken, bestond echter geen twijfel. Het is onnoodig uit te wijden over het onstaatkundige, ongepaste, of onbillijke, dat gelegen zou zijn, in het onderwerpen der inboorlingen van Java, aan eenige andere wetten, dan die van hunnen ouden regeringsvorm en gevestigde godsdienst. Dienaangaande moet ik twee uittreksels mededeelen, uit een brief van wijlen den heer Hopkins, en ten volle instemmen met de daarbij uitgedrukte gevoelens.

„„Indien de wet het voorschrift bevat voor 's menschen handelingen, ontleend „aan het gezag, dat het volk, op hetwelk zij wordt toegepast, als heilig be„schouwt; zoo is het volk van Java nog zonder nationale wetten, en staat het „bloot aan gevaren van vreemde wetgeving en onverzoenlijke vooroordeelen.

„Alleen hebben de Javanen eene wet, die, ofschoon in zuiverheid achter„staande bij het wetboek der Hollanders, nogtans beter past bij hunne ge„woonten; het is die, welke het algemeen stelsel van Britsche staatkunde voor „hen zal uitbreiden.

„Het is onnoodig thans de wijzigingen te overwegen, welke in het genatu„raliseerde mohammedanisme van het Javaansche wetboek, behooren gebragt te „worden. Ik bepaal mij tot de abstrakte kwestie, en erken dat het mij onmogelijk „is, om de onderwerping van de inboorlingen van Java aan de wetten van Eu„ropa, overeen te brengen met de gewone Britsche regtsbeginselen, voorzooveel „aangaat alle soorten van misdaad, uitgezonderd moord, tegen welke laatste de „hand der Voorzienigheid het doodvonnis heeft geschreven, in de taal van alle „volkeren, en het oordeel bekrachtigd, in het gevoel van geheel het menschdom.

„De koran, met de kommentariën daarop, vormt de algemeene wet van Java.
„Elk vonnis tegen een gevangene, moet, om de godsdienstige vooroordeelen „niet te kwetsen, versterkt worden door eenigen tekst uit dat heilige boek, of „door eenige verklaring van den orthodokschen kommentator. Een regtsgeding, „overeenkomstig dit voorschrift ingesteld, zou worden begrepen door het ver„stand en goedgekeurd door het oordeel van het volk.

„Het is de hoofdtrek in de Britsche staatkunde, en het schoonste sieraad „van het Britsche gouvernement, in Indië, geweest, dat aan de inboorlingen, „hetzij Hindoes of Mohammedanen, het bezit hunner eigene wetten, en eene „regtspleging volgens het gebruik hunner eigene regtbanken, werden verzekerd.

„De proef is bovenmate gelukkig geslaagd: het voorbeeld spoort aan tot „navolging. Niets kan daartegen worden aangevoerd; terwijl alles voor de „onmiddellijke aanneming pleit."

„Als een noodzakelijke voorloopige maatregel, noodigde ik de residenten van de verschillende residentiën uit, eene zoo naauwkeurig mogelijke opgave te doen omtrent de wijze waarop, onder de inlanders, de policiedienst volbragt en het beheer daarover gevoerd wordt; terwijl ikzelf de meest scherpzinnige inlandsche autoriteiten ter zake raadpleegde. Gedurende mijne verschillende reizen over het eiland, gelukte het mij, zeer belangrijke narigten te verzamelen, terwijl de antwoorden op mijne aanschrijving aan de verschillende residenten, mij in het bezit stelden van bouwstoffen, voldoende om den grondslag uit te maken van eene ter zake betrekkelijke algemeene verordening.

„Deze antwoorden stemmen, in alle bijzonderheden, zóó geheel overeen, en hun inhoud is zóó volkomen overgebragt in het reglement zelf, hetwelk deze memorie vergezelt, dat ik daaruit hier ter plaatse naauwelijks eene aanhaling behoef te doen, daar zij omstandig in de handelingen zijn opgenomen geworden. Het antwoord van wijlen den heer Hopkins, waaruit ik reeds een extrakt heb medegedeeld, is mij bijzonder van dienst geweest, door het heldere overzigt, dat hij van het onderwerp in het algemeen heeft gegeven. In dat van den heer Crawfurd, gedagteekend 31 December jl., wordt eene korte, maar juiste schets gegeven van den algemeenen aard der Javaansche wet, en de onder de Javanen heerschende godsdienst. Het is echter niet noodig daaruit aanhalingen te doen; maar ik moet hier een extrakt mededeelen, uit den brief van den heer Hope, civielen kommissaris voor de zaken van policie.

„„De policie van eenig bijzonder regentschap beschrijvende, beschrijft „men genoegzaam die van het geheele land; want dezelfde eenvoudige methode, „tot handhaving der rust, strekt zich uit over het geheele gebied van de „oostelijke residentiën (Java's noordoostkust) en is, behoorlijk uitgevoerd, „even krachtig als afdoende.

„„De thans in het gebied der Kompagnie gevolgd wordende eenvoudige „vorm, is het best berekend om de rust in het land te bewaren, en het „meest passend bij de gebruiken en gewoonten van het volk. De handhaving „daarvan zal echter, sedert de invoering van den eigendom onder de Javanen,

„een ijverig toezigt van de zijde der europeesche autoriteit vorderen, ter „voorkoming dat de industrie van het volk met lasten worde bezwaard."

„In de rust van het land en de dienst der policie is voorzien, door het bewaren der oorspronkelijke dorps-inrigting, en door het bij voortduring laten van het toezigt en de verantwoordelijkheid in handen van degenen, wier rang hun in staat stellen, een behoorlijken invloed uit te oefenen en ontzag in te boezemen. Voor het beheer der justicie is de magt van den resident, als regter en magistraat, aanzienlijk uitgebreid geworden. In civiele zaken, werden de manier van procederen en de organisatie van kleine geregten gegrond op het landsgebruik. In krimineele zaken is de jurisdiktie en magt van den resident belangrijk vergroot. Tot dusver bepaalde zich zijne bemoeijing uitsluitend tot de policie; maar groot oponthoud en nadeel werden, aan de beschuldigden zoowel als aan de getuigen, veroorzaakt, door de bepaling: dat alle zaken van meer gewigt, aan de regtbank van omgang moesten worden overgelaten. Vermits de afscheiding van de inzameling der inkomsten den resident meer tijd zal geven, werd besloten: de krimineele jurisdiktie der provinciale geregtshoven uit te strekken tot alle zaken, in welke de doodstraf niet op de beweerde misdaad is gesteld. In deze geregtshoven, welke in plaats van *landraden*, zoo als totdusver, thans *residents-raden* worden genoemd, zijn de *penghoeloe* of hoofdpriester, en de *hoofd-djaksa* of inlandsche fiskaal, tegenwoordig om de wet te verklaren. De *bopattis* of regenten, met hunne *patteks*, zijn tegenwoordig, om den resident, in den loop van het onderzoek, met hun gevoelen voor te lichten; maar zij hebben geen stem in de uitspraak. Indien het gevoelen der wet-beambten, den resident voorkomt op goed regt gegrond te zijn, en overeenstemt met zijn eigen gevoelen, zal het vonnis onmiddellijk worden ten uitvoer gelegd, mits de straf zich niet uitstrekke tot levenslange verbanning of levenslange gevangenis.

„In geval de opgelegde straf zwaarder is, of het gevoelen van de wet-beambten mogt verschillen van dat van den resident, zal de beslissing van den luitenant-gouverneur worden ingeroepen; terwijl in alle gevallen, in welke kapitale straffen op de beschuldigde misdaden zijn gesteld, de gevangenen in hechtenis worden gehouden, om te regt te staan voor den omgaanden regter.

„Bij de eerste daarstelling van de regtbanken van omgang, werd bepaald: dat de president en een ander lid van de raden van justicie eenmaal in de zes maanden, of zoo veel meer als de omstandigheden zouden vorderen, naar de verschillende residentiën in hunne respektieve jurisdiktiën zouden gaan, om misdadigers te vonnissen. Veel ongerief werd echter ondervonden, door de afwezigheid van deze leden der geregtshoven van de hoofdplaatsen waar zij gevestigd waren; vermits daarvan het noodwendig gevolg was, dat alle plaatselijke werkzaamheden, gedurende hun afzijn, stil stonden. Van den anderen kant was het, ter voorkoming van oponthoud in de teregtstelling van misdadigers, noodig, dat de omgaande regters de residentiën meermalen bezochten dan eens in de zes maanden.

„Om dit voor het toekomende te verhelpen, en te voorzien in het spoedige

en behoorlijke beheer der justicie onder de inlanders, op eene wijze, niet in strijd met hunne begrippen van regt en onregt, is een der leden van elk der raden van justicie, benoemd tot omgaande regter, die ten minste eens in de drie maanden, en zooveel meer als noodig is, in elke residentie verschijnen zal. In de manier van procederen, moeten zij de formaliteiten der Romeinsche wet vermijden. Eene jury van inlanders, bestaande uit een intelligenten voorzitter en vier anderen, beslist omtrent het feit: de wet wordt toegepast, naar de verklaring van de inlandsche wet-beambten, en het vonnis wordt, met het rapport van den omgaanden regter, in verband met de ter zake betrekkelijke Hollandsche en koloniale wet, aan den luitenant-gouverneur gezonden, ter wijziging of bekrachtiging.

„Totdusver bestond de jury, door de regtbank van omgang opgeroepen, „uit niet meer dan vijf leden, en deze werden, zoo als te regt is opgemerkt, — „gekozen uit de klasse van menschen (Europeanen), die geen gemeene denk„wijze, geen gemeene regten hadden met, en die in geen enkel opzigt de „gelijken waren van, de te regt staande personen. De wet was de wet van „Europa. De jury werd, hoe weinig ook vooringenomen, door die wet ge„leid, en hare bedoelingen en strafbepalingen werden toegepast op menschen, „die anders oordeelen en meestal niets weten van de wetten van Europa, „vóór zij er de slagtoffers van worden."

„De algemeene jurisdiktie van de raden van justicie te Batavia, Samarang en Soerabaya, is nu beperkt tot Europeanen en vreemdelingen, en tot de bewoners van die steden met hare voorsteden, terwijl eene lijn getrokken is, die de policie van het binnenland van die der steden bepaaldelijk afscheidt.

„Men maakt nu verzamelingen van de verschillende wetboeken en lands verordeningen; zijnde onder mijn onmiddellijk oppertoezigt, te Buitenzorg, een inlandsch departement gevormd, voor het onderzoeken en nazien der regterlijke stukken, en om de inboorlingen in de gelegenheid te stellen in hooger beroep te komen, hetwelk de verwijdering van den hoofdzetel van het gouvernement en de voorschriften van het Hollandsch bestuur vroeger niet toelieten, maar overeenstemt met de beginselen, op welke het nieuwe stelsel van inlandsche huishouding is gevestigd geworden."

Besluit.

„Na aldus getracht te hebben, den raad van Indië mede te deelen: de voornaamste beweegredenen, welke mij geleid hebben, om deze algeheele verandering in het inwendig landsbestuur te brengen; zoowel als de bijzonderheden van het stelsel van landelijke inkomsten, dat is aangenomen geworden, en den uitslag mijner onderzoekingen naar den algemeenen staat van het grondbezit, met de beginselen, door welke wij, naar mijne meening, het land voortaan behoorlijk zullen kunnen besturen; — zal ik besluiten, in de hoop, overvloedig bewezen te hebben: dat de maatregel nuttig en staatkundig is; dat zijne voordeelen, voor het volk en het gouvernement beide, niet te hoog zijn geschat, zelfs niet bij het onvolmaakte stelsel van het eerste jaar; en dat de zegeningen, die men verwachten mag van een gedétailleerd

stelsel van bestuur, dat insluit de behartiging der belangen van elken individuëelen regthebbende op den grond, klaarblijkelijk leiden zullen tot het geluk van het volk, de zekerheid der openbare inkomsten, en de ontwikkeling van de werkelijke hulpbronnen van het land.

„Vermits alle deze regelingen onder mijn onmiddellijk oppertoezigt, en grootendeels op mijne persoonlijke verantwoordelijkheid zijn tot stand gekomen, moge het mij vergund zijn, de hoop te koesteren, dat eene raadpleging van de stukken betrekkelijk de landelijke inkomsten, den leden van den Raad de overtuiging zal geven, dat geen moeite te groot is geweest, om die regelingen te voleindigen, zonder inbreuk te maken op de regten, of in strijd te komen met het geluk of het waarachtig belang, van individuën of volksklassen. Ik heb reeds mijne erkentelijkheid betuigd aan die heeren, welke mij in de onderneming met zooveel bekwaamheid hebben geholpen; ik verwacht vol vertrouwen dien voortdurenden ijver, bekwaamheid en volharding van de zijde der plaatselijke autoriteiten, welke de aanneming van een naauwkeuriger regeling, in het volgende jaar, voor hen gemakkelijk, en voor alle daarbij betrokken personen aangenaam zal maken.

„Wanneer ik denk aan de gevolgen van de verandering van stelsel, als kunnende bijdragen tot het geluk van het volk, de verbetering van het land en de daaruit voortvloeijende vermeerdering der publieke inkomsten, is de uitkomst onberekenbaar. Laat de tegenwoordige ellendige toestand van den Hollandschen hoofdzetel in het oosten, gesteld worden tegenover den bloeijenden staat van de Britsche etablissementen, waar die ook gevestigd werden, en ge kunt een boekdeel vullen ten gunste der verandering. Rampen en onheilen schijnen de voetstappen der Hollanders te hebben gevolgd, waar zij ook hunne magt hebben uitgebreid, — individuëele voorspoed en nationale rijkdom, zijn vermeerderd onder de Engelschen. De regeringsbeginselen zijn geheel verschillend. Kan het, met zoodanige ondervinding voor ons, twijfelachtig zijn, aan welke zijde wij ons vertrouwen moeten schenken?

„De massa der bevolking, op een gunstig tijdstip, ontrukt aan de vernielende magt van mohammedaansch despotisme en onbegrensde onderdrukking; gesteld in het bezit van eigendom, gewaarborgd door onpartijdig regt, hun bedeeld op eene eenvoudige en spoedige wijze, geschikt voor hunne bijzondere begrippen en instellingen; — opent een wijd gebied van bespiegelingen voor den wijsgeer, zoowel als voor den staatsman. Met welk een versnelden voortgang zal een onbedreven volk, dat, zelfs onder alle de vroegere hindernissen, nog in beschaving vorderde, op die baan voortschrijden, wanneer zijn natuurlijke geestkracht den vrijen loop wordt gelaten? Het is slechts weinige maanden geleden, dat de Javanen der lagere klasse schijnbaar geen denkbeeld hadden van hun eigen voordeel, beheerscht door onverschilligheid en schier ongevoelig voor de waardering van eigendom: — zóó hoogelijk ingenomen ten gunste hunner hoofden, zóó eenvoudig en zóó onbeschaafd, dat de minste ademtogt van ontevredenheid de vlammen van oproer konde aanblazen. Bloote werktuigen in de handen van de geslepen arglist, konden zij dienstbaar worden gemaakt aan de bevordering van de inzigten der eerzucht, of

van de razernij der godsdienstige dweepers. Zij zagen niet op naar de hoogste magt, maar naar de intermédiaire autoriteit: — zij kenden weinig de geaardheid der Europeanen, en de Europeanen waren nog minder bekend met hunne gewoonten en gebruiken. Het vorig gouvernement had zelden de bevordering hunner belangen beoogd. Kon men redelijker wijze onderstellen, dat de massa der bevolking gehecht zou zijn aan de regerende magt? — Maar zie hen nu, onpartijdig, zoo als zij worden voorgesteld in de rapporten van die heeren, die de détails der regeling in elke residentie hebben geleid, en bedenk wat later van hen mag verwacht worden!

„In de verklaring die ik getracht heb te geven van den staat van het landbezit, heb ik alleen beproefd voldoende gronden bij te brengen, om het door mij voorgestelde stelsel van inkomsten te regtvaardigen; terwijl ik vermeden heb te gewagen van die kleine en belangrijke bijzonderheden, welke ongetwijfeld, in de verschillende deelen van het eiland, bevonden zullen worden daadwerkelijk uiteen te loopen. Deze kunnen alleen met naauwkeurigheid bekend worden, na eene langere bekendheid met land en volk; maar groote gevolgen kunnen verwacht worden, van de nu plaats hebbende statistieke opnamen; terwijl, te zijner tijd, ongetwijfeld overvloedige bouwstoffen zullen worden verkregen, van een, alleen omtrent die opnamen, uit te brengen afzonderlijk en duidelijk verslag. Intusschen zal de door mij gelegde grondslag waarschijnlijk niet wankelen. Ik heb dien grondslag zoo breed mogelijk gelegd, en, zoo ik mij niet bedrieg, zal hij een grootsch gebouw kunnen dragen.

„Het is echter, bij de voorzorg die in acht genomen werd, goed op te merken, dat noch in de regelingen die reeds zijn tot stand gekomen, noch in die welke voor het volgende jaar worden voorbereid, eenig blijvend regt, hetwelk een regtvaardig en liberaal gouvernement zou kunnen doen gelden, is opgegeven geworden. Aan de, tijdens de verandering, in dienst zijnde regenten en hoofden zijn, overeenkomstig lands gebruik, gedeelten gronds toegekend; maar daarmede is niets afgestaan, dan het gouverments aandeel in den oogst, en dit nog wel alleen provisioneel. Aan het volk zijn gelijkelijk de privilegiën verzekerd, die de volkeren in andere landen bezitten; en de algemeene kwestie van grondbezit is door de regeling in geen opzigt aangeroerd. Het inlandsch bestuur is tot zoodanigen omvang in stand gehouden, als onvermijdelijk scheen voor de inning der inkomsten en het algemeen beheer van het land; en dat nog wel alleen provisioneel. De vroeger in dienst zijnde ambtenaren hebben in het algemeen, en bij het regterlijk departement onveranderlijk, de voorkeur gehad. De landbouwers, die aan den grond verbonden zijn, en die huurders der gronden worden zullen, kunnen alleen erkend worden als huurders van het gouvernement. De verordeningen van policie en van het beheer der justicie, steunen op de hechte grondslagen van lang bestaande gebruiken en erkende instellingen, door het volk geëerbiedigd en begrepen. Het beginsel van vrijheid in den landbouw en den handel, is zoo in overeenstemming met den britschen aard, dat het van mijn kant geene toelichting vordert. Wanneer, gelijk ik vertrouw, duidelijk is uitgemaakt, dat het doel, hetwelk het gouvernement voor oogen heeft, buiten twijfel was: de

invoering van een stelsel van bestuur, geschikt om den toestand van het volk, en meer bijzonder van de lagere klassen, te verbeteren; dat volk op te heffen, uit de dwingelandij en strenge overheersching, onder welke het voorondersteld wordt sedert langen tijd gebukt te zijn geweest; de openbare inkomsten te vermeerderen, en in het algemeen een stelsel van bestuur te vormen, overeenkomstig den geest onzer wetten en de beginselen van ons Indisch gouvernement; — dan weet ik waarlijk niet, op welke gronden men dat doel zou kunnen bestrijden.

„Het geheel is nu echter voor den raad van Indië, en kan ook door het opperbestuur worden herzien en verbeterd. Van de zijde der Javanen, geloof ik mij geregtigd te verklaren, dat zij de tegenwoordige bemoeijing ten gunste van de bebouwers van den grond, beschouwen als eene herleving van die verschuldigde behartiging der belangen van deze gewigtige klasse der gemeente, welke sedert de dagen van Modjopait niet is ondervonden; en ik mag met zelfvoldoening de overtuiging uitspreken, dat niets zal bevonden worden gedaan te zijn, of ondernomen te worden, dan hetgeen nuttig is, en eene noodzakelijke voorbereiding zijn zal voor een meer blijvend en verbeterd stelsel, dat zou kunnen bevolen worden en dat ten doel zal hebben: regt voor ieder in het bijzonder, ontwikkeling van allen in het algemeen, en de welvaart van het gouvernement, gegrondvest op de welvaart van het volk."

BUITENZORG,
den 11den Februarij 1814.

(*w. g.*) THO^s. S. RAFFLES.

BIJLAGEN

A.

KORTE AANTOONING van de inkomsten, door het Hollandsch gouvernement getrokken van alle de Oostelijke Residentiën, (gouvernement van Java's Noordoostkust), daaronder begrepen de Vorstenlanden en Madura, in het jaar 1805—6.

Bedrag der Kontingenten.	Pachten en Belastingen van allerlei aard, daaronder begrepen zout, opium en Inkomende en Uitgaande Regten.	Gelden, jaarlijks door de civiele ambtenaren betaald, onder den naam van ambtgeld.	Handelsvoordeelen.	Totaal der Bruto-Inkomsten.
Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.
50,680	286,754	103,830	50,864	492,128

Batavia,
10 Februarij 1814.

(*was get.*) J. G. BAUR,
Algemeene Boekhouder.

B.

KORTE AANTOONING van de Kontingenten en Rekognitie-gelden, van de Oostelijke Residentiën (uitgezonderd Madura en de later aan de Chinezen verkochte regentschappen) zoo als die zijn vastgesteld door Maarschalk Daendels, met de andere inkomsten van het Hollandsch gouvernement, in het jaar 1808, zijnde het meest opgebragt hebbende jaar, vóór de vestiging van het Britsch bestuur.

RESIDENTIEN.	Waarde der Kontingenten.	Bedrag der Rekognitiën.	TOTAAL.	Pachten, uitgezonderd die van zout, opium en inkomende en uitgaande Regten.	Totaal der territoriale inkomsten.	Zout.	Opium.	Inkomende en Uitgaande Regten.	TOTAAL.
	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.
Tagal.	29,320	13,448	42,768						
Pekalongan	9,576	19,658	29,234						
Samarang	11,840	9,010	20,850						
Japara & Joanna	9,600	26,100	35,700						
Rembang.	——	2,922	2,922	72,736	282,202	68,960	254,230	212,736	818,128
Soerabaya, met Grissee . .	42,880	20,598	63,478						
Pasoeroean	4,400	7,154	11,554						
Banjoewangi.	2,960	——	2,960						
Totaal. . .	110,576	98,890	209,466	72,736	282,202	68,960	254,230	212,736	818,128

Batavia,
10 Februarij 1814.

(*was get.*) J. G. Baur,
Algemeene Boekhouder.

C.

KORTE AANTOONING van de landrenten en inkomsten van Cheribon en de Oostelijke Residentiën (uitgezonderd de inkomsten die getrokken worden van de Vorstenlanden en van Madura) zoo als die zijn vastgesteld voor het jaar 1814.

RESIDENTIËN.	Bedrag van den aanslag der landrenten.	Bedrag van den aanslag der gronden aan inlandsche hoofden provisioneel afgestaan.	Netto bedrag der landrenten.	Pachten en vastgestelde belastingen, welke voorloopig behouden blijven.	Territoriale inkomsten.	Zout.	Opium.	Inkomende en uitgaande regten, daaronder begrepen stadsregten.	TOTAAL.
	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.	Ropijen.
Cheribon.	218,786	34,270	184,466	4,840	189,806	18,200	18,200	39,600	255,306
Tagal.	180,489	21,111	159,378	24,235	183,613	6,600	15,840	39,600	245,653
Pekalongan	260,338	13,103	247,235	26,400	273,635	6,600	34,320	31,621	346,176
Samarang	345,917	25,266	320,651	188,179	508,830	200,000	124,080	200,000	1,032,910
Japara en Joanna.	267,139	33,988	233,151	44,000	277,151	14,266	44,880	6,600	342,902
Rembang (geraamd) . . .	243,868	15,000	228,868	—	228,868	14,266	6,358	6,600	256,092
Soerabaya	605,404	72,302	533,102	134,076	667,178	50,000	100,000	50,000	867,178
Pasoeroean	550,000								
Probolingo, met Poeger. .	584,000	5,000	1,187,000	11,000	1,198,000	15,000	18,000	20,000	1,246,000
Banjoewangi	58,000								
Kadoe	419,760	—	419,760	110,000	529,760	—	55,704	—	585,464
Grobogan, Wirosari en Djipan	150,000	—	150,000	—	150,000	—	40,404	—	190,404
Totaal . .	3,888,651	220,040	3,668,611	542,730	4,206,341	319,932	447,786	394,021	5,368,085

Algemeene boekhouding,

Batavia, 10 Februarij 1814.

(*was get.*) J. G. BAUR,

Algemeene Boekhouder.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XLIX.

Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier, door W. A. van Rees. Tweede serie. Dl. I en II. 's Gravenhage, M. J. Visser. Leiden, van den Heuvell en van Santen. Batavia G. Kolff en Co. 1865. 8o.

De heer van Rees is door zijne vroegere geschriften reeds zoo gunstig bij het lezend publiek bekend, dat eene aanbeveling der „Tweede serie" van de Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier eigenlijk overbodig is. Ook de twee deelen, die wij voor ons hebben, zijn eene aaneenschakeling van levendige schetsen, die, behalve dat zij eene onderhoudende lektuur aanbieden, ook den minder met Javasche toestanden bekenden lezer wijden in vele eigenaardigheden van het leven, vooral van het militaire, op Java, en in de zeden en gewoonten der Javanen. Wij mogen het den schrijver dan ook niet ten kwade duiden dat sommigen zijner tafereelen wat te sterk zijn gekleurd en daardoor aan de voorstelling der werkelijkheid schaden. De levendige kleuren toch zijn blijkbaar berekend om de belangstelling des lezers gaande te houden, en de romantische tint, aan het geheele werk gegeven, bewijst dat het niet het doel des schrijvers geweest is de maatschappij op Java anders dan onder eene romantische verlichting te doen aanschouwen. Toch moeten wij het betreuren, dat de heer van Rees niet heeft kunnen goedvinden hier en daar dat romantisch licht wat te temperen. Vele tafereelen hadden meer aan de werkelijkheid kunnen beantwoorden en daardoor meer wezenlijke waarde erlangen. Het talent van den schrijver is er ons borg voor, dat hij ze toch had kunnen voordragen op eene wijze, niet minder boeijend dan de door hem gekozene. Het was zeker de bedoeling niet een ernstig werk te schrijven, maar al ligt worden typen en tafereelen, zooals ze in de „Herinneringen" beschreven zijn, aangemerkt, wat zij ook voor het grootste deel verdienen, als de werkelijkheid terug te geven. En daar het nu den met Indië onbekenden lezer niet mogelijk is te onderkennen wáár de werkelijkheid wordt gehuldigd of wáár zij door overdrijving wordt misvormd, hadden wij liever ge-

zien dat de overdrijvingen geheel waren weggelaten. Het ware dan ligt een werk geworden, waaraan, wegens de vele juiste beschouwingen en wenken, zeker gezag niet zou te onthouden geweest zijn. Enkele tafereelen komen ons ook voor minder geslaagd te zijn, zoo als dat, getiteld: „Hoe de bantings in de bosschen leven", waaraan nog wel een plaatje is toegevoegd, als om het onnatuurlijke goed te doen uitkomen dat een ontzielde banting met een verbrijzelde ruggegraat nog het hoofd omhoog gerigt heeft, iets wat onbestaanbaar is en daarom niet beschreven, laat staan afgebeeld, had mogen worden. Het hoofdstuk „Sodiwongso de slangenbezweerder" is in zijne strekking evenmin geslaagd te noemen. Meer overeenkomstig de werkelijkheid ware het geweest, wanneer de genezing, door den bezweerder bewerkstelligd, verklaard ware geworden door het feit, dat de onschuldigste slangen door vele inlanders voor giftig worden gehouden en dat in het beschreven geval op de bezwering zeer natuurlijk de genezing gevolgd kon zijn. Een ander hoofdstuk, getiteld: „beschaving, ontwikkeling, vooruitgang," komt ons voor eene weinig waardige persiflage te zijn, door het beschavingswerk te identificeren met het den inlanders leeren drinken van jenever, enz. — Volkomen afkeuring schijnen te verdienen de hoofdstukken: „een ezel dien men leert schaakspelen", „een groot kinderfeest" en „hoe het lot van een volk aan een zijden draadje hangt". Afkeuring, niet zoozeer omdat de hoofdpersoon, daarin geschetst en die trouwens reeds tot het verleden behoort, herkenbaar is voorgesteld, als wel en vooral, omdat het gezond verstand zegt dat vermeden behoort te worden aanstoot te geven, gelijk in die hoofdstukken plaats heeft, in boeken die kans hebben aan de hoven van Java gelezen of uitgelegd te worden. De met Java bekende lezer der „Herinneringen" zal begrijpen wat wij hier bedoelen. Gaarne hadden wij gezien dat de hier aangehaalde hoofdstukken, wij zullen niet zeggen weggebleven, maar op eene andere wijze ingekleed waren geworden. De goede naam des schrijvers zou er niet onder hebben geleden en zijn boek zou er zeker in waarde door hebben gewonnen. Dit neemt echter niet weg dat wij gaarne het vele goede er van erkennen, en zelfs bijkans betreuren dat het huwelijk van Robert, in het laatste hoofdstuk van het tweede deel aangekondigd, ons doet vreezen dat wij van verdere herinneringen uit zijn loopbaan verstoken zullen blijven.

V.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Iets over de toename der europeesche bevolking op Java.

Blijkens het onlangs openbaar gemaakte regeringsverslag van Nederlandsch Indië over het jaar 1861 was het aantal der Europeanen op Java, op het einde van dat jaar, gestegen tot 24143, in welk cijfer niet begrepen zijn de Europeanen van het leger en de soldatenkinderen. De toename, hoezeer men die veel aanzienlijker had mogen wenschen, is toch niet onaanmerkelijk. In het begin dezer eeuw toch was het cijfer der europeesche ingezetenen van Java waarschijnlijk niet veel hooger dan 1000. In het jaar 1814 werd het opgegeven slechts 1025 te bedragen, maar het had slechts betrekking tot de mannen. Neemt men echter in aanmerking dat toen slechts een betrekkelijk gering gedeelte der mannen gehuwd was, dan zal men, door het cijfer van 2000, als voorstellende het geheel der toenmalige europeesche bevolking van Java (zonder het leger), aan te nemen, niet ver van de juistheid verwijderd zijn. In de laatste halve eeuw zou dan de europeesche populatie zich tot het twaalfvoudige van het cijfer van 1814 vermeerderd hebben. Voor het jaar 1823 vind ik een cijfer van 2941 mannelijke ingezetenen voor geheel Java, wat ongeveer zal overeenkomen met een toenmalig aantal van 6000 zielen. Later is in verschillende opgaven het geheele aantal zielen, mannen, vrouwen en kinderen, in cijfer gebragt. Wij laten een overzigt dier verschillende cijfers hier volgen. Zij leeren dat de europeesche bevolking in de laatste 25 jaren jaarlijks met ongeveer $4^1/_2$ % is toegenomen. In de jaren 1836 tot 1845 bedroeg die toename 's jaars gemiddeld 4,86%, doch daalde van 1845 tot 1856 tot slechts 1,18% 's jaars, om zich echter na 1856 tot meer dan gemiddeld $4^1/_2$ % 's jaars staande te houden.

De cijfers der europeesche bevolking waren, voorzoover zij zijn na te gaan, in de verschillende jaren als volgt.

Jaar.	1814	Europeanen.	± 2000.	Jaar.	1853	Europeanen.	17417.
„	1823	„	± 6000.	„	1854	„	18471.
„	1836	„	11345.	„	1855	„	18858.
„	1837	„	12336.	„	1856	„	19431.
„	1838	„	13960.	„	1857	„	20331.
„	1845	„	16270.	„	1858	„	20862.
„	1849	„	16409.	„	1859	„	20776.
„	1850	„	16172.	„	1860	„	22663.
„	1851	„	17223.	„	1861	„	24143.
„	1852	„	17285.				

Over de vroegere belastingen in geld op Java.

In een artikel, getiteld: Bagelen onder het bestuur van Soerakarta en Djokdjokarta, door M. H. J. Kollmann, geplaatst in de met de jongste mail hier te lande aangebragte derde en vierde aflevering van het veertiende deel van het Tijdschrift voor indische taal- land- en volkenkunde, komen eenige mededeelingen voor betreffende de belastingen in geld, die in Bagelen werden geheven vóór het jaar 1830, tijdstip waarop, zooals bekend is, dit gewest geheel onder nederlandsch bestuur werd gebragt. Uit die mededeelingen blijkt op nieuw het onjuiste der stelling van velen, van het ongerijmde en tegen de adat indruischende van het heffen, van de Javanen, van belastingen in geld, eene stelling welker onwaarde wel sedert de invoering van het landrente-stelsel jaar in jaar uit is in het licht gesteld, maar waaraan staatkundige verblinding velen ook thans nog doet hechten en die ook heden nog gebezigd wordt om het in de oogen der behouders zoo heilbrengendende en bij uitnemendhid praktische van het heffen van belasting in arbeid (dwangkultuur en heerediensten) te verdedigen.

Ziehier wat de heer Kollmann (de tegenwoordige direkteur der kultures), omtrent de vroegere belastingen in Bagelen meldt.

„(In Bagelen) werden de belastingen, ter voorziening in de behoeften van de dienst, uit de opbrengsten van de in leen afgestane en van de met bepaalde diensten belaste landen gevonden. Die opbrengsten werden *nooit in handenarbeid* voldaan. De in leen afgestane landen kochten evenzeer de diensten tegenover den leenheer af, als de met bepaalde diensten belaste landen zulks deden ten aanzien van het gladak- en blandong-wezen.

Aldus werden onder het Javaansche bestuur de heerediensten in werkelijkheid *alleen in geld* voldaan en bepaalde zich de belasting in handenarbeid meer tot kleine, huiselijke diensten bij de leenheeren zelven, waartoe dan ook alleen de meest in de nabijheid van hun zetel liggende dessa's of kampongs verpligt waren.

Gaat men ook de behoeften dier tijden na, toen b. v. nog geene kapitale publieke werken bestonden, dan is het duidelijk, dat eene geldbelasting of eene belasting in natura ook voor den vorst de voordeeligste was, terwijl de leenheer, die zijn onderhoud in de inkomsten van zijn leen moest zoeken, natuurlijk ook eene geldbelasting ver boven die in handenarbeid verkoos.

De geldbelastingen, welke de kleine man had op te brengen, stonden onder de volgende namen bekend, als:

1e. Patjoempleng (garengeld). Deze bedroeg 33 duiten 's jaars per huisgezin, welke aan den leenheer moesten betaald worden.

2e. De rijstgelden. Per jonk *f* 6.— waarvan de helft in de maand moeloed en de andere helft bij het eindigen van de vastenmaand aan den leenheer of landheer moesten worden voldaan.

3e. Oewang mantoe of padjendralan. Dit was eene belasting van 2 realen per jonk in de pemadjegan-landen *) en 4 realen in de met de gladak of andere diensten belaste landen, te voldoen aan den souverein ter bestrijding van onkosten bij gelegenheid van een hoog bezoek aan de hoven. Uit den aard der zaak werd deze belasting alleen in geval van een hoog bezoek geheven.

4e. Padjeg (landrenten?). Deze was eene belasting voor de pacht van een land, die natuurlijk ook door den leenheer van den achterleenheer gevorderd werd. De hoogste som bedroeg 40 realen en de laagste 18 realen per jonk.

5e. Pedjigar. Eene belasting op het hoornvee, bedragende *f* 2,50 voor eene koe en *f* 3 voor een buffel 's jaars.

6e. Pessangngon gandek. Eene heffing, welke de benoemde of met land begiftigde persoon bij wijze van een douceur moest betalen aan den afgezant van zijn chef, die hem van zijne benoeming kennis gaf. Deze belasting regelde zich òf naar het aantal paarden, hetwelk de gezant (gandek) en zijn gevolg medebragten, òf naar de uitgestrektheid van het afgestane grondgebied. In het eerste geval bedroeg de heffing 4 realen per paard en in het tweede *f* 6,10 per jonk.

7e. Petampi-gelden. Dit was eene percentsgewijze heffing ten behoeve van den met de inning der landrenten belasten ambtenaar en bedroeg 70 duiten voor elke geïnde reaal.

8e. Bekti-gelden. Dit was eene heffing ten bedrage van ¼ van den pachtschat van het land, door den benoemde of begiftigde aan den souverein te voldoen.

9e. Penganjar-anjar. Eene belasting, welke de leenheer van zijne bevolking vorderde ter voldoening van zijne bekti-gelden. Bij den gemeenen man was deze belasting onder den naam van balik raai (het aangezigt keeren of veranderen) bekend, eene zinspeling op het menigvuldig verwisselen van leenheeren, vooral van de achterleenheeren, zoodat de kleine man telkens een ander aangezicht of gelaat te zien kreeg.

10e. Tjapgelden. Deze moesten worden betaald ter verkrijging van eene

*) Landen uitsluitend tot vruchtgebruik voor den Vorst zelven afgezonderd, dus in den eigenlijken zin kroondomeinen.

akte van aanstelling, waarop een tjap in plaats van een handteekening afgedrukt was. Die heffing bedroeg ƒ 4 per jonk.

11e. Toekoe kampoe of toempas kampoe (d. w. z. staatsiekleed koopen). Deze belasting werd alleen in de Djokdjosche landen geheven.

12e. Majoe roemah. Eene ongelimiteerde heffing, naar verkiezing van den gever, aan den leenheer bij gelegenheid van de gebrek-feesten voor het onderhoud van zijne woning te voldoen.

13e. Soegoewan. Eene heffing, hetzij in natura of wel in geld, ter bestrijding van de onkosten wegens de ontvangst van een gast.

Dat al deze gelden van den kleinen man moesten komen, hoezeer de meeste dier belastingen door de leenheeren werden betaald, en dat bij de inning door de verschillende handen veel aan de vingers van ondergeschikten bleef kleven, ligt voor de hand.

Behalve de bovengenoemde belastingen werden nog bij de bedeeling van het regt heffingen gedaan, welke òf de aanklager bij het indienen van de klagt, òf de winnende of wel de verliezende partij moesten betalen. Deze waren onder de volgende benamingen bekend, als: 1e. Pesaidgelden, te voldoen door den aanklager voor de oproeping der getuigen. 2e. Patok pakĕntjĕng, eene som door den aanklager te voldoen bij het indienen van de klagt. 3e. Pengngloebar, bij de uitspraak van het vonnis te voldoen. 4e. Pa-oessoer, eene percentsgewijze belasting door de winnende partij te voldoen. 5e. Denda, de boete, door de verliezende partij te betalen."

Een inspekteur van het inlandsch onderwijs in Nederlandsch Indië.

In een vorig nommer van dit Tijdschrift werd er op gewezen dat met belangstelling verbeid werd de begrooting, waaruit zal moeten blijken welke de gevolgen zijn geweest van de aanschrijving tot uitbreiding van het onderwijs onder de inlandsche bevolking, van het koloniaal bewind hier te lande uitgegaan.

Een der gevolgen van die aanschrijving is ons echter thans reeds bekend geworden, in het besluit van den gouverneur-generaal van den 17den Julij 1864, no. 5, waarbij in dienst gesteld wordt een inspektenr van het inlandsch onderwijs in Nederlandsch Indië. Bij dit besluit is tevens bepaald dat, in afwachting der nader vast te stellen algemeene voorschriften, alle voorstellen, rapporten en verslagen, het inlandsch onderwijs betreffende, voortaan aan de regering zullen worden ingezonden door tusschenkomst van dien inspekteur, die de bevoegdheid heeft die voorstellen, rapporten of verslagen nader te doen toelichten, alvorens ze met zijne konsideratiën en voorstellen aan de regering door te zenden. Blijkens genoemd besluit zorgt de inspekteur ook voor de zamenstelling en de tijdige indiening, aan de regering, van het algemeen jaarlijksch verslag betreffende het onderwijs onder den inlander dat bestemd is om door den druk te worden openbaar gemaakt.

Wij juichen zeer den maatregel toe, waardoor het inlandsch onderwijs onder

het toezigt wordt gesteld van een bijzonder daarvoor benoemd ambtenaar, die zich uitsluitend aan de gewigtige taak zal kunnen wijden het onderwijs onder de inlanders op te heffen uit den volstrekt onbevredigenden toestand waarin het tot dusverre verkeert. Het komt ons voor een goed voorteeken te zijn van wat men als gevolg van de bespreking dezer aangelegenheid in de volksvertegenwoordiging te verwachten heeft. Met belangstelling alzoo zal men dan ook verbeiden de praktische uitkomsten van het besluit. — Den heer J. A. van der Chijs, aan wien de eervolle taak opgedragen is als inspekteur de voorlichter der regering te zijn, wenschen wij den lust en de veerkracht toe, die onmisbaar zullen zijn om de hervorming van het inlandsch onderwijs, eene hervorming die wij niet onder de minst belangrijke rangschikken, met glans te volbrengen. V. I.

Verordening op het benoemen van ambtenaren in Nederlandsch Indië.

Het koninklijk besluit, regelende de benoembaarheid tot ambten in Nederlandsch Indië, luidt als volgt:

„Overwegende dat, ingevolge art. 49 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, vastgesteld bij de wet van 2 September 1854 (Staatsblad no. 129), bij algemeene verordening nieuwe regels moeten worden gesteld, overeenkomstig welke, behoudens de uitzonderingen bij het regeringsreglement bepaald, de ambtenaren door den gouverneur-generaal worden benoemd;

Gezien art. 6 der wet van 10 Junij 1864 (Staatsblad no. 71);

Op de voordragt van Onzen minister van koloniën, van den 20 Junij 1864, lit. Ap. z. no. 30;

De raad van state gehoord (advies van den 26 Julij 1864, no. 11),

Gezien het rapport van Onzen minister van koloniën, van den 9 September 1864, no. 33,

Hebben besloten en besluiten:

Art. 1. Tot ambtenaren bij de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië zijn benoembaar: *a.* Nederlanders; *b.* inboorlingen van de eilanden van den Indischen archipel, voorzoover deze tot Nederlandsch Indië behooren; *c.* die in Nederlandsch Indië geboren zijn uit aldaar gevestigde ouders, voorzoover zij niet behooren tot de met de inlandsche gelijkgestelde bevolking (vreemde oosterlingen).

Art. 2. Aan hen die niet vallen in de termen van art. 1 kunnen alleen die ambten of bedieningen worden opgedragen welke door Ons bij naderen algemeenen maatregel van bestuur zullen worden aangewezen.

Art. 3. Tot regterlijke ambtenaren zijn, onverminderd de overige daaromtrent in het Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch Indië opgenomen bepalingen, alleen benoembaar zij, die den graad van doktor in de beide regten aan eene van 's Rijks hoogescholen hebben verkregen, en hetzij voldoend examen hebben afgelegd in de vakken genoemd in art. 4 litt. *k—m* van dit besluit, hetzij gedurende minstens vier jaren jaren de regtsgeleerde praktijk in Nederlandsch Indië hebben uitgeoefend.

De voorwaarden, in dit artikel genoemd, worden niet gevorderd in residenten of andere administratieve ambtenaren, aan wie, volgens algemeene verordeningen, regtsmagt is opgedragen, noch in de leden der regtbanken en geregten buiten Java en Madura; een en ander totdat die voorwaarden door Ons zullen worden toepasselijk verklaard ten aanzien van alle of van sommige der hier vermelde betrekkingen.

Art. 4. Tot ambtenaar, vermeld in den staat bij dit besluit gevoegd, is alleen benoembaar hij, die, door het afleggen van een examen, blijken gegeven heeft van voldoende bekwaamheid in:

a. de Nederduitsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen; *b.* de rekenkunde, de stelkunde tot en met de vergelijking van den tweeden graad, de lagere meetkunde tot en met de ligchaamsmeting, en de regtlijnige driehoeksmeting; *c.* de beginselen der delfstof-, aard-, plant- en dierkunde; *d.* de beginselen der natuurkunde, der scheikunde en der kosmographie; *e.* het handteekenen en regtlijnig teekenen; *f.* de aardrijkskunde; *g.* de gronden van de gemeente-, provinciale- en staatsinrigting van Nederland; *h.* staathuishoudkunde en de statistiek, inzonderheid van Nederland en van zijne koloniën en bezittingen in andere werelddeelen; *i.* de geschiedenis; *k.* de geschiedenis, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië; *l.* de kennis der staatsinstellingen van Nederlandsch Indië; *m.* de beginselen van de Javaansche of die van de Maleische taal, ter keuze van den geëxamineerde, en van een of meer der volgende vakken, mede ter keuze van den geëxamineerde; 1o. de beginselen van eene of meer der in Nederlandsch Indië inheemsche talen, behalve die waarin hij reeds, ten gevolge van het voorschrift sub litt. *m* van dit artikel, examen heeft afgelegd; 2o. de godsdienstige wetten, de volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië; 3o. het landmeten en waterpassen; en 4o. het boekhouden.

Van het voldoend afgelegd examen wordt den geëxamineerde een bewijs uitgereikt.

Art. 5. Van het afleggen van het examen in de vakken sub litt. *a*—*i* van art. 4 genoemd is vrijgesteld hij die aan eene van 's Rijks hoogescholen een akademischen graad, of, volgens art. 55 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad no. 50) tot regeling van het middelbaar onderwijs, een getuigschrift van voldoend afgelegd eindexamen van eene openbare hoogere burgerschool, landbouw- of polytechnische school heeft verkregen.

Art. 6. Tot ambtenaren, niet vallende onder de bepalingen der art. 3 en 4, zijn, inzoover hunne bezoldiging niet meer dan *f* 180 's maands zoude bedragen, en voorzoover te hunnen aanzien niet, krachtens art. 7 andere voorwaarden van benoembaarheid zijn gesteld, alleen benoembaar zij die een voldoend examen hebben afgelegd in: het rekenen; de beginselen der Nederduitsche taal; en die bewijzen eene goede duidelijke hand te schrijven.

Art. 7. De bijzondere voorwaarden voor benoembaarheid tot bepaalde ambten of bedieningen worden door Ons vastgesteld, en het examen, indien dit als bijzondere voorwaarde wordt voorgeschreven, zoodanig geregeld, dat het in Nederland en in Nederlandsch Indië volgens hetzelfde programma worde afgenomen.

Art. 8. De examina, bedoeld in de art. 4 en 6, worden afgenomen, zoo-

wel in Nederland als in Nederlandsch Indië, door eene kommissie van minstens zeven leden.

Telken jare worden de leden der kommissie voor Nederland door Onzen minister van koloniën, en die der kommissie voor Nederlandsch Indië door den gouverneur-generaal benoemd. De kommissiën houden hare gewone vergadering eenmaal 's jaars, die voor Nederland den derden maandag in de maand Junij, die voor Nederlandsch Indië op het tijdstip door den gouverneur-generaal te bepalen.

De kommissiën worden in Nederland door Onzen minister van koloniën, in Nederlandsch Indië door den gouverneur-generaal buitengewoon bijeengeroepen, wanneer dit door bijzondere omstandigheden vereischt wordt.

De leden genieten reis- en verblijfkosten, benevens vakatie-gelden.

Het reglement van orde voor de beide kommissiën wordt door Onzen minister van koloniën vastgesteld.

Het examen wordt in het openbaar gehouden.

De kommissiën brengen een omstandig verslag van het door haar afgenomen examen uit aan Onzen minister van koloniën ten aanzien van het in Nederland, aan den gouverneur-generaal ten aanzien van het in Nederlandsch Indië gehouden examen. Het verslag vermeldt den uitslag van het onderzoek in elk der vakken; waarin examen is afgelegd, met opzigt tot ieder der geëxamineerden, en het eindverslag der kommissie over de betrekkelijke bekwaamheid van ieder hunner.

Art. 9. De vergadering der kommissie tot het afnemen der examina wordt twee maanden te voren aangekondigd door eene twee malen te plaatsen kennisgeving in de Staats-Courant voorzooveel de kommissie in Nederland, en in de Javasche Courant voorzooveel de kommissie in Nederlandsch Indië betreft.

Art. 10. Jaarlijks wordt door Onzen minister van koloniën, na overleg met den gouverneur-generaal, het getal bepaald dergenen, die, na in Nederland af te leggen voldoend examen, ter beschikking van den gouverneur-generaal zullen worden gesteld.

De voordeelen en de verpligtingen, aan de beschikbaarstelling verbonden, worden door ons bepaald.

Art. 11. Het in art. 10 bedoeld getal kan, op nadere aanvrage van den gouverneur-generaal en wanneer de belangen der dienst dit raadzaam doen voorkomen, worden vermeerderd.

De gouverneur-generaal is bovendien bevoegd, wanneer de belangen der dienst het vorderen en het getal der ter beschikking gestelden niet voldoende is, tot ambtenaren te benoemen de zoodanigen, die het gevorderd examen in Nederland met voldoenden uitslag hebben afgelegd, ook zonder dat zij ter zijner beschikking zijn gesteld.

Art. 12. Bijdragen van staatswege ter opleiding van ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië, worden alleen toegestaan aan hen, die bij een vergelijkend examen de meeste bewijzen van bekwaamheid hebben gegeven. Het programma van dat examen en de overige voorwaarden, aan de bijdragen van staatswege verbonden, worden door Onzen minister van koloniën vastgesteld.

Art. 13. De voorwaarden van benoembaarheid, in dit besluit omschreven, gelden niet ten aanzien van militairen, die tevens met de uitoefening van het

burgerlijk gezag worden belast, noch ten aanzien van de hoofden der inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking.

Art. 14. De kweekelingen voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië, die bij het inwerkingtreden van dit besluit hunne aan de voormalige koninklijke akademie te Delft aangevangen studiën nog niet hadden voleindigd, uitgenomen zij die het overgangsexamen van het eerste tot het tweede studiejaar niet met voldoenden uitslag hebben afgelegd, worden, na afgelegd voldoend examen, in de vakken sub litt. *k*—*m* vsn art. 4, door Onzen minister van koloniën gesteld ter beschikking van den gouverneur-generaal.

De adspiranten, die onder bijzondere voorwaarden voor eenig bepaald dienstvak in Nederlandsch Indië werden opgeleid aan de koninklijke akademie te Delft, op het oogenblik van de opheffing dier instelling, of die thans nog elders op zoodanigen voet worden opgeleid, worden, na volbragte studiën en voldoend afgelegd examen, door Onzen minister van koloniën gesteld ter beschikking van den gouverneur-generaal, ten einde als ambtenaren geplaatst te worden bij die takken van bestuur, waarvoor zij zich meer bijzonder hebben voorbereid.

Art. 15. Zij die bij het in werking treden van dit besluit het radikaal bezitten van Oostindisch ambtenaar, en voorts alle thans bij het burgerlijk bestuur in Oost-Indië in dienst zijnde ambtenaren, die eene bezoldiging van meer dan *f* 150 's maands genieten, worden geacht het examen, bij art. 4 van dit besluit bedoeld, met voldoenden uitslag te hebben afgelegd.

Art. 16. Dit besluit treedt in werking na afkondiging, in Nederland door plaatsing in het Staatsblad en in de Nederlandsche Staats-Courant, in Nederlandsch Indië door plaatsing in het Staatsblad van Nederlandsch Indië.

Op die tijdstippen vervallen alle vroegere verordeningen op het benoemen van ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië.

Onze minister van koloniën is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan Onzen minister van binnenlandsche zaken en aan den raad van state.

's Gravenhage, den 10 September 1864.

De minister van koloniën, WILLEM.

I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE.

Staat van ambten in Nederlandsch Indië, bedoeld bij art. 4 der verordening op het benoemen van ambtenaren bij de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië, vastgesteld bij koninklijk besluit van den 10 September 1864 no. 47: algemeen sekretaris, gouvernements-sekretaris, referendaris, hoofdkommies bij de verschillende takken van bestuur, inspekteur van financiën en kultures, resident en gouverneur, adsistent-resident, sekretaris bij de gewestelijke besturen, kontroleurs bij de landelijke inkomsten en kultures op Java en Madura en bij het binnenlandsch bestuur in de buitenbezittingen.

Behoort bij koninklijk besluit van den 10 Sept. 1864, no. 47.

Mij bekend,

De minister van koloniën,

I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE.

Het internationaal kongres over het koloniaal stelsel.

Wij hebben juist nog eenige oogenblikken en eenige, al is het dan ook zeer beperkte, ruimte beschikbaar, om den afloop te vermelden van het derde kongres der Internationale Vereeniging tot bevordering van Sociale wetenschappen.

Dat kongres heeft, ten opzigte van het vraagstuk van het koloniaal stelsel, volstrekt niet gegeven wat men regt had er van te verwachten. De vraag was zuiver wetenschappelijk gesteld: welke is tot dusverre de invloed der ekonomische wetenschappen op het koloniale stelsel geweest en welke behoort die invloed te zijn? Welke zijn, uit hetzelfde oogpunt, de regten en verpligtingen der europeesche volkeren, die koloniën bezitten, ten opzigte der inboorlingen? Hebben zich de sprekers de oplossing dier vraag voorgesteld? Men kan het niet beweren. De heer Paul Blanc opende het zondenregister van Frankrijk ten opzigte van Algiers, gelijk de heer Douwes Dekker het zondenregister van Nederland ten opzigte van Nederlandsch Indië. De heer Bake bragt eene nieuwe kompositie te voorschijn van de ekonomische dwaalbegrippen, in vroegere brochures van zijne hand reeds verkondigd, maar wel het slechtst geplaatst in een kongres ter bevordering van sociale wetenschappen. De heer Rochussen hing een tafereel op van de hooge voortreffelijkheid van het stelsel sedert 1830 op Java toegepast, om tot het besluit te komen dat het toch gewijzigd behoort te worden. Slechts de heeren van Soest en Potvin plaatsten zich op een meer algemeen standpunt en bespraken de kwestie meer in algemeenen zin.

Wij zijn voornemens later meer in bijzonderheden op het verhandelde terug te komen, en stippen hier slechts aan, dat de konklusie van alle sprekers, met uitzondering slechts van den heer Bake, strekte om ten opzigte der koloniën het pad van wijze hervorming in te slaan, en de bewoners der koloniën en bezittingen meer en meer te doen deelen in de voorwaarden, zonder welke aan geene ontwikkeling van maatschappelijke welvaart te denken is.

Een groote grief tegen het kongres kan geacht worden gelegen te zijn in het volstrekt onvoldoende van den beschikbaar gestelden tijd, een tijd die gebleken is zelfs niet voldoende te zijn om alle ingeschreven sprekers aan het woord te doen komen, laat staan om eenige diskussie toe te laten. Ook werd opgemerkt de bijzondere welwillendheid waarmede de president, de heer Hartsen, den heer Rochussen toeliet aan zijne rede eene onevenredige uitgebreidheid te geven, terwijl andere redenaars, zooals de heeren van Soest en Douwes Dekker telkens werden geinterrompeerd en tot bekorting aangemaand.

Het komt ons wenschelijk voor dat de geheele kwestie op nieuw worde in behandeling gebragt en wij zouden gaarne zien dat zij b. v. door het Indisch Genootschap op zijn programma voor dezen winter werd gesteld.

HET KOLONIAAL STELSEL.

Redevoering door den heer Van Soest op het internationaal kongres ter bevordering van maatschappelijke wetenschappen te Amsterdam uitgesproken.

Wij zijn in de gelegenheid gesteld eene juiste vertaling te geven van de redevoering, den 1sten Oktober, op het derde kongres van de Internationale Vereeniging tot bevordering van maatschappelijke wetenschappen te Amsterdam door den heer van Soest uitgesproken.

Onze lezers zullen het voorzeker met ons betreuren dat de voorzitter der 5de afdeeling, de heer Hartsen, die op 1°. Oktober geroepen was de algemeene vergadering te leiden, den spreker niet de gelegenheid heeft gelaten, zijne stellingen in het breede te ontwikkelen.

Zoo als men uit zijne rede zal ontwaren, dringen die stellingen in het hart der koloniale kwestie. In de eerste plaats, is het tegenwoordig wel der moeite waard opzettelijk te betoogen, welke regten europeesche beschaafde staten bezitten ten aanzien hunner koloniën, welke verpligtingen zij met betrekking tot de inlanders te vervullen hebben. De heer van Soest kon daaromtrent slechts kort en kernachtig zijn gevoelen uitdrukken, een gevoelen dat welligt niet iedereen zal bevredigen, maar toch door velen zal onderschreven worden, als de eenige praktische uitkomst welke met een hooger regtsbegrip zoowel als met de eischen der beschaving is overeen te brengen.

In de tweede plaats, doet het ons een waar genoegen, bespeurd te hebben, dat de somtijds zeer krachtige uitdrukkingen des sprekers ten gunste van de maatschappelijke bevrijding der inlanders weerklank en sympathie bij het talrijke in de groote zaal van het paleis vergaderde publiek mogten ondervinden.

De heer van Soest resumeerde de wenschen van de rigting waartoe hij behoort, als hierop neerkomende, dat zij voor den inlander vraagt vrije beschikking over zijn akker, over zijn tijd, over zijn arbeid en de vruch-

ten van zijn arbeid. Dit is, inderdaad, de philosophische zamentrekking van hetgeen sedert jaren door de voormalige koloniale oppositie verlangd werd en dat steeds verlangd moet worden, wil Nederland met een gerust geweten het gezag over de koloniën in handen houden.

Blijkbaar dacht de spreker over vraagstukken die nog aan de orde zijn: grondbezit, afschaffing der heerediensten, hervorming der dwangkultures in vrijwillige nijverheid. Wij rekenen er op dat, bij de voortdurende bespreking dezer onderwerpen, de heer van Soest de gelegenheid niet zal laten voorbijgaan op nieuw in het strijdperk te treden. Hij behoort tot hen die met warme belangstelling in Indische aangelegenheden aan onze debatten deelnemen en niet schromen hunne overtuiging omtrent de noodzakelijkheid van grondige hervormingen in Nederlandsch Indië aan de natie te verkondigen. Intusschen verheugt het ons, dat, althans een enkel redenaar te Amsterdam is opgetreden om het liberaal standpunt onbewimpeld te vertegenwoordigen. In de denkbeelden, door den heer van Soest verkondigd, ligt eene betere toekomst voor Indië. Het zijn de denkbeelden die velen zijn toegedaan en die, zoowel voor de vierschaar der europeesche openbare meening als voor het nederlandsch publiek, vrijmoedig kunnen blootgelegd worden. Zij toonen dat er Nederlanders zijn — en er zijn er welligt meer dan men denkt — die niet alleen letten op de eischen der schatkist, maar bewijzen dat hun hart voor ruimere, edelmoedige beginselen klopt en die het voorzeker ook niet ontbreekt aan den wil om in de praktijk te verwezenlijken wat zij in theorie voor waar en goed houden.

Wij laten thans het woord aan den heer van Soest.

RED.

Toen, van af de 15de eeuw, stoute avonturiers in de transoceanische oorden landden, troffen zij er gewesten aan zonder inlandsche bevolking of slechts door zwakke stammen bevolkt, die weldra plaats moesten maken voor het nieuwe element.

Op die wijze zijn Noord-Amerika, een groot gedeelte van Midden-Amerika en Zuid-Amerika gekoloniseerd. Op die wijze heeft zich, in onze dagen, de kolonisatie over Australië verspreid.

De koloniën, onder deze voorwaarden gevestigd, bezitten, van af haar geboorte, de kiem van een souverein en onafhankelijk bestaan. Eene snelle ondervinding heeft overtuigend bewezen, dat de sterkste metropolen onmagtig zijn om onbepaald de bestemming dezer koloniën te beheerschen.

De kolonisten, ontsproten uit hetzelfde ras, doch ontdaan van de talrijke maliën waarmede het verleden de oude nationaliteiten omsingelde, hebben dezelfde zucht tot de vrijheid, en, bovendien, eene jeugdige, onstuimige energie om die zucht tot eene werkelijkheid te maken.

Zoodra zij besloten zijn zich van het moederland los te scheuren, is het geene menschelijke magt gegeven hen in onderwerping te houden.

Engeland heeft vruchteloos getracht Noord-Amerika te behouden.

Spanje heeft zich tegen den vasten wil der spaansch-amerikaansche kolonisten verbrijzeld, gelijk het zich, drie eeuwen vroeger, tegen den vrijheidsgeest in de Nederlanden verbrijzelde.

Engeland heeft zelfs, na eenen gewapenden 'strijd, de onafhankelijkheid moeten erkennen van de naauwelijks merkbare Hollandsche republieken die zich aan het uiteinde van Afrika hebben gevestigd.

Het problema ten aanzien der koloniën, waar het europeesche ras de meerderheid bezit, is dus zeer eenvoudig. Engeland heeft het gelukkig opgelost, na het gedenkwaardig voorbeeld der Amerikaansche bevrijding.

Men behoeft haar slechts van stonden aan eene groote mate van vrijheid te geven, en zich tot een soort van beschermend patronaat te bepalen, dat de kolonisten somtijds vleit, in allen gevalle hun geen aanstoot en ergernis geeft.

Het moederland gewent aldus de kolonie aan de praktijk van een vrij en ordelievend bestaan; het gewent zich zelf met de kolonie geene andere, dan handels- en vriendschappelijke betrekkingen te onderhouden.

Wanneer dan eindelijk het uur der scheiding slaat, blijven deze betrekkingen voortduren. De wederkeerige belangen ondergaan geen de minste stoornis. Er is slechts een beschaafde staat te meer in het groote menschelijke gezin.

Mijne heeren, ik wenscht u niet langer met deze koloniën bezig te houden. Niet, dat zij geen aanleiding tot belangrijke beschouwingen geven. Ik ben te zeer van het tegendeel overtuigd. Maar ik voel mij gedreven, om u te spreken over die koloniën, waar het europeesch ras in aanraking komt met talrijke inheemsche bewoners, met oude overleveringen; waar, bij gevolg, veel gewigtiger vraagstukken op te lossen zijn.

Het kan u toch niet onbekend zijn, mijne heeren, dat de eerste kolonisten vooral veroveraars waren.

Door verovering maakte Cortes zich meester van Mexiko, onderwierp Pizarro Peru en vestigde Albuquerque de koloniale magt der Portugezen in Indië.

Op de veroveringen van den gouverneur-generaal Koen stichtte Nederland zijne overheersching in den Indischen Archipel. Het waren de veroveringen van Hastings, die Engeland het uitgebreide rijk hebben verzekerd, dat het geheele vaste land van Indië omvat.

Gij weet evenzeer, welke noodlottige beginselen door de eerste overheerschers ten aanzien der inboorlingen werden gevolgd, de uitspattingen waaraan zij zich, in koelen bloede, met eene afschuwelijke gewetenskalmte, schuldig maakten, — zij, de belijders eener godsdienst, die de menschelijke broederschap predikte, en de liefde, de welwillendheid jegens den evenmensch, boven alle deugden verhief.

Zoo dikwerf ik aan het lot der inlanders in de vorige eeuwen denk, ruischen mij de schelle woorden van Brennus in de ooren:

„*Vae victis!*" Wee! den veroverden! Wee! den veroverden! — Ja, hun lot schijnt nog erger dan dat van den slaaf der oudheid. Hij, ten minste, behoorde tot het gezin van den staatsburger, terwijl de inboorling in de koloniën, dikwerf als een wild dier achterhaald, steeds beschouwd werd als een onder-

geschikt wezen, verstoken van alle regten, en veroordeeld, om onveranderlijk te bukken onder de willekeur en het welbehagen zijner trotsche meesters.

En dat hier geen enkel koloniseerend volk zich kome beroemen op eene betrekkelijke meerdere zachtzinnigheid!

Aan de wreedheden der Spanjaarden, aan de afpersingen der Portugezen, aan de ongeregtigheden der Engelschen, beantwoorden — ik zeg het met leedwezen — de stelselmatige verarming der Molukkos en de verdelging der Bandanezen door onze eigene voorouders.

Gouddorst en winstbejag, zietdaar de hartstogten die de kolonisten in de drie vorige eeuwen wegslepen, — en naauwelijks bespeurt men, gedurende dit tijdvak, eene geïsoleerde gedachte van medelijden voor de rampzalige slagtoffers van deze blinde en onverbiddelijke drijfveeren.

Evenwel, laat ons niet te streng wezen voor onze voorvaderen. Laten wij hen althans niet veroordeelen volgens de denkbeelden eener hoogere zedelijkheid, die onzen tijd kenmerken.

De oude maatschappij kon niet anders dan onregtvaardig jegens de inboorlingen der koloniën zijn. Zij was het wel ten aanzien van de talrijkste en meest interessante klasse in het moederland. Zij begunstigde de een buitensporig en gaf de ander ondragelijke lasten te torschen.

Indien, in de vorige eeuw, de uitoefening van een handwerk nog eene gunst was, instede van een regt, toegankelijk voor allen, laten wij ons dan niet verwonderen, dat, volgens de logica der destijds heerschende politieke denkwijze, de koloniale stelsels gegrond waren op het monopolie, het egoïsme en de onderdrukking der inboorlingen.

Eerst na de hernieuwing der europeesche maatschappij op de beginselen van demokratische gelijkheid en ekonomische vrijheid, hebben ook ruimere begrippen voor de koloniën ingang kunnen vinden.

Herinnert u de groote gebeurtenissen op het laatst der vorige eeuw. Herinnert u hoe plegtig de regten van den mensch werden geproklameerd, hoe die proklamatie alle denkbeeld van aristokratische overheersching vernietigde, zoowel van volk tot volk, als van kaste tot kaste; hoe zij sloeg op den mensch van elken oorsprong, van elken stand, van elke kleur, van elken hemelskring.

Het nieuwe regtsbegrip werd aanmerkelijk gesteund door de denkbeelden der ekonomisten.

Gij vraagt: welken invloed hebben de staathuishoudkundige wetenschappen uitgeoefend en welken invloed zullen zij uitoefenen op het koloniaal stelsel?

Ik aarzel niet te antwoorden, dat deze invloed even groot is geweest als die der betere regtsbegrippen en dat de staathuishoudkundige wetenschappen voortaan onverbreekbaar zullen verbonden zijn aan de vorderingen, die nog in het koloniaal bestuur zullen plaats vinden.

Inderdaad, zou men kunnen denken, dat de Europeaan, die overtuigd is dat monopolieën, protektionisme, differencieële regten noodlottig in zijn eigen land werken, die kan beschouwen als de heilige bolwerken van het ekonomisch stelsel in de koloniën?

Zou men zich kunnen voorstellen, dat, bij het troostrijk schouwspel der weldaden

van den vrijen arbeid, van de geleidelijke emancipatie des arbeiders door de vrijwillige inspanning zijner nijverheid, — de Europeaan gelooven zal aan het afdoende van dwangarbeid, van stelsels die ten gevolge hebben de verarming en de degradatie van den arbeider in de koloniën?

En wanneer hij denkt aan de onmetelijke rijkdommen, welke in europeesche landen de uitkomst zijn van de zekerheid der vrije transaktiën tusschen voortbrengers en verbruikers, kan hij aarzelen, een oogenblik aarzelen, aan te nemen, dat dezelfde beginselen, in de koloniën toegepast, dezelfde uitkomsten zullen geven?

De Voorzitter (de heer *Hartsen*). Ik herinner den spreker aan de bepaling van het reglement, dat aan ieder redenaar slechts een kwart uur toestaat.

De heer *van Soest*. Mijnheer de Voorzitter, na hetgeen door den vorigen spreker (de heer *Bake*) is in het midden gebragt, is 't mij evenwel onmogelijk niet met een enkel woord van ons eigen koloniaal régime te gewagen. Ik zal daarom mijne rede bekorten.

De vorige spreker wenscht van dit kongres gebruik te maken om eene verzoening tot stand te brengen tusschen de twee partijen die zich hier te lande op koloniaal terrein bekampen. Hij biedt ons, mij en mijne vrienden, daartoe de hand aan. Het doet mij leed deze aanbieding te moeten afwijzen. Op de voorwaarden, door den vorigen spreker gesteld, kan tusschen ons geene verzoening tot stand komen. Wij kunnen ons hier niet de hand reiken op den rug der inlanders; wij kunnen ons niet verzoenen, zoo lang als millioenen Indiërs onder het juk liggen en smachtend uitzien naar de vrijheid die wij hen moeten verzekeren, die zij regt hebben van ons te verwachten.

Mijne heeren, het is een onbetwistbaar feit, dat Nederland het eerst, in den aanvang dezer eeuw, met het verleden brak in zijne koloniën.

Tot 1830 waren wij op den goeden weg; wij bezaten een stelsel van vrije ontwikkeling, een stelsel, dat van lieverlede de laatste sporen van oude feodale toestanden zou hebben uitgewischt.

Ja, het is mijne innige overtuiging dat, indien wij aan de dertig eerste jaren dezer eeuw — jaren van leed en uiteenloopende gebeurtenissen — de vier-en-dertig volgende — betrekkelijk betere — jaren konden vastknoopen als aan eene onafgebroken schakel van vrije ontwikkeling, wij Nederlanders, in dit kongres zouden verschenen zijn, fier, met regtmatige zelfvoldoening, om ons koloniaal stelsel aan te bevelen als de type, welke andere europeesche volken wèl zouden doen tot voorbeeld te nemen.

Dit is echter niet het geval.

In 1830, deed Nederland, in zijn koloniaal beheer, een ontzaggelijken stap achterwaarts, waarvan de gevolgen nog op ons drukken.

Nederland deed dit, om een betreurenswaardig motief, om weerstand te bieden aan de onafhankelijkheid onzer voormalige Belgische broeders, lang nadat de mogendheden, overeenkomstig den onweerstaanbaren wensch der Belgen,

besloten hadden een einde aan de politieke vereeniging der beide landen te maken.

Om eene staatkunde van ultra-volharding te kunnen doorzetten, werden de Oostindische koloniën, voornamelijk Java, met een stelsel van dwangarbeid begiftigd, waarvan ik de rampzalige gevolgen zou aanwijzen, indien mij daartoe de tijd werd gelaten.

Het zij mij slechts vergund te konstateren, dat sedert eenige jaren, de dwangarbeid in onze koloniën aanmerkelijk is verminderd en vrije ontwikkeling veelzins wordt aangetroffen.

Wij hebben dan ook geen afgebakend, absoluut koloniaal stelsel meer. Het bestaat thans noch geheel uit monopolie en dwang, noch geheel uit het *laissez faire* en vrije ruiling. Het is iets gemengds, iets transitoirs. Het heeft behoefte een stelsel, een goed stelsel te worden.

De regering, die thans de teugels van het bewind voert, is uit de voorste gelederen der liberale rigting getreden. Zij heeft voor de koloniën zoowel als voor het moederland, de beginselen ingeroepen die de kracht van deze rigting uitmaken.

Dit reeds is voldoende geweest om haar bloot te stellen aan hartstogtelijke, ondoordachte aanvallen, van den kant van hen, die vergeten, of het doen voorkomen alsof zij vergeten hebben, dat de dwangkultures op Java nooit iets anders waren dan een middel, een expediënt, en ze nu willen beschouwd hebben als het hoogste doel van ons koloniaal bestuur.

De waarheid dwingt mij echter te verklaren, dat, van den kant mijner vrienden, tegenovergestelde verwijten gedaan worden.

Deze beweren, niet zonder bitterheid, dat het liberale kabinet te veel met het verleden rekent, te lang laat wachten op hervormingen die een goed stelsel moeten bevestigen en de inlanders de maatschappelijke vrijheid zullen schenken, waarop zij regt hebben, door hun langdurig lijden, door hunne onveranderlijke gelatenheid en onderworpenheid aan onzen wil, door de gewigtige diensten die zij het moederland bewezen hebben.

Ik zou veeleer deze laatste verwijten deelen, zoo ik niet wist hoe gemakkelijk het is dwalingen te begaan, hoe moeijelijk het valt er van terug te komen, vooral wanneer zij den tijd hebben gehad ingekankerde gewoonten te worden.

Maar waarin ik met mijne vrienden steeds onvoorwaardelijk zal instemmen is dit, dat de inlanders maatschappelijk moeten bevrijd worden, dat zij volkomen, zonder eenig voorbehoud, vrij beschikken zullen over hunne akkers, hunnen tijd, hunnen arbeid en de vruchten van hunnen arbeid.....

De Voorzitter. Het kwartier, dat het reglement elken spreker toekent, is reeds lang verstreken.

De heer *van Soest.* Mijnheer de Voorzitter, het reglement schijnt mij toe een waar bed van Procustus te zijn. Veroorloof mij slechts enkele woorden over de tweede vraag van het programma in het midden te brengen...

Lang heeft men de regten der europeesche volken op hunne koloniën afgeleid uit de verovering, dat wil zeggen uit het geweld, of uit door vrees afgeperste traktaten, wat slechts een zachteren vorm van geweld daarstelt.

Het is voorzeker onnoodig, mijne heeren, u te herinneren dat geweld geen regt kan worden. Geweld is een feit; het regt vindt zijnen oorsprong in de diepten van het menschelijk geweten.

Ik veroorloof mij, bijgevolg, het regt der europeesche volken op hunne koloniën te plaatsen in het beste dat zij bezitten, in hunne beschaving. Voor de europeesche volken is het niet slechts een regt, maar een pligt, te trachten over het lot der bevolkingen van Azië, Afrika, Indië, eenen beheerschenden invloed uit te oefenen.

Hoe meer gij aan het karakter denkt der verschillende rassen, die het menschdom uitmaken, des te meer zult gij getroffen worden door de hooge roeping, waarvoor de Voorzienigheid het europeesche ras heeft bestemd.

Twee malen, met eeuwenlange tusschenruimte, heeft Europa eene onbetwistbare bevoegdheid getoond, om groote gouvernementen, magtige administratiën te organiseren, die niet minder aan de menschelijke behoeften beantwoorden, dan het genie der Grieken in kunsten en wetenschappen.

De eerste maal vertoont zich deze hoedanigheid eigen aan het europeesche ras, gedurende het wetgevend, gouvernementeel en administratief tijdvak van het oude Rome; de tweede maal baant zij zich een schitterenden uitweg tijdens de fransche revolutie.

Welnu, vruchteloos zult gij bij de aziatische rassen iets zoeken dat eenigzins gelijkt op deze eigenschap van het europeesch ras. Ongetwijfeld, verbiedt ons de moderne wetenschap deze rassen als barbaren te beschouwen. Zij hadden hun deel aan de algemeene beschaving. Zij bezitten tegenwoordig, even als toen de Europeaan begon zijne barbaarschheid af te leggen, een maatschappelijken toestand verre verheven boven dien der barbaren. Doch nooit bereikten zij een zeker peil van algemeene veiligheid, welke de meest achterlijke der westersche staten sedert lang heeft overschreden.

Aan de indische en aziatische volken komt de eer toe de groote godsdiensten der wereld voortgebragt te hebben. In het bestuur van den mensch en van de menschelijke zaken hebben zij steeds gewaggeld tusschen het despotisme, dat noch het leven van den mensch noch zijne bezittingen eerbiedigt, en het feodalisme, even vijandig voor de maatschappelijke vrijheid der massa.

De Voorzitter. Ik kan, waarlijk, den spreker niet langer het woord laten.

De heer *van Soest.* Nog twee woorden en ik eindig, mijnheer de voorzitter.

Ter vergelding voor de verlichting die uit het oosten het uitgangspunt van Europa heeft beschenen, moet het westen aan Azië, aan Indië, de weldaden

eener gevorderde beschaving brengen, die zij door eigen inspanning niet deelachtig zouden worden.

Ik herhaal het, dit is het regt van Europa, zijn pligt, — een regt, opgedragen door de hoogste wet van den vooruitgang, — een pligt, voorgeschreven door de groote waarheden, waarvan het de geheiligde bewaker is.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

XI.

HET STELSEL BIJ DEN OVERGANG VAN HET BRITSCH, OP HET NEDERLANDSCH GEZAG.

Wij hebben in de voorgaande bijdragen, alle de door Raffles openbaar gemaakte stukken, betrekking hebbende tot het door hem op Java ingevoerde stelsel van landelijke inkomsten, in herinnering gebragt. Wij zouden nu wenschen over te gaan, tot eene beschouwing van de hooge verdienste van hetgeen, in dit opzigt, onder het Britsch tusschenbestuur is verrigt; maar wij zullen liever getrouw blijven aan ons, van den aanvang af opgevat, voornemen, om spaarzaam te zijn met eigen opmerkingen en beschouwingen, en alleen de feiten, officiëele bescheiden, bekende auteurs, en getuigenissen van bevoegde autoriteiten te laten spreken. De lezer, wien het te doen is om de waarheid te leeren kennen, zal die, bij de raadpleging van feiten en stukken, ook zonder onze vingerwijzing, ontdekken. Hij zal verbaasd staan bij de bevinding: dat de kennis van land en volk van het eigenlijke Java, het binnenland, tot de komst van Daendels, in Januarij 1808, na een aanwezen van twee eeuwen, voor ons nog in dikke duisternis was gehuld; dat, gedurende het driejarig ijzeren bestuur van den maarschalk, de nevelen van onkunde en geheimhouding allengs zijn opgeklaard, en dat, binnen drie andere jaren, dank zij de bewonderenswaardige geestkracht en onvermoeide inspanning van Raffles, een schoone dageraad is aangebroken, die stroomen van licht heeft uitgegoten over de

trotsche bergen, de liefelijke valeijen en de vruchtbare landouwen van het onvergelijkelijke Java: stroomen van licht, die nog heden ten dage, voor den onderzoeker, de geheimen van der Javanen instellingen, zeden en gewoonten, ontsluijeren zullen.

Gaarne erkennen wij, dat het hollandsche hart onaangenaam wordt getroffen, door de telkens herhaalde scherpe afkeuringen, die de Brit zich, bij de beoordeeling van ons vroeger koloniaal stelsel, veroorlooft. *) Wanneer wij ons echter niet door het kwetsende, dat hierin voor het nationaal gevoel gelegen is, laten meêslepen; maar onpartijdig onderzoeken, of het oordeel van Raffles door de feiten wordt geregtvaardigd of gelogenstraft; — dan zullen wij rondborstig, als het den echten Hollander betaamt, moeten erkennen: dat hij den vinger op de verouderde wonde heeft gelegd.

De stemmen van D. van Hogendorp, van de Staatskommissie van 1803, van Daendels, had men gehoord, maar men had hunne raadgevingen niet willen of, door de omstandigheden der woelige tijden ontzenuwd, niet kunnen

---

*) Eigenlijk golden de afkeuringen van Raffles, minder het stelsel, dan wel de uitvoering die daaraan in de kolonie werd gegeven. Zijn eerste woorden van de in 1817 uitgegevene *History of Java*, na de opdragt van dat werk, zijn deze: — „Daar het mogelijk is dat, in de vele in den loop van dit werk voorkomende strenge beoordeelingen van het Hollandsch bestuur op Java, eenige opmerkingen, door het niet zorgvuldig wegen der woorden, zouden kunnen geacht worden, zich uit te strekken tot het Hollandsche volk en het Hollandsche karakter in het algemeen, acht ik het noodig uitdrukkelijk te verklaren: dat die opmerkingen uitsluitend toepasselijk zijn op het koloniaal gouvernement en zijne ambtenaren. De bevelen van het Hollandsche gouvernement in Holland, aan de autoriteiten te Batavia, ademen, voorzoover mijne informatiën reiken, een geest van liberaliteit en welwillendheid; en ik heb reden te gelooven, dat de willekeur en schraapzucht van de koloniale ambtenaren, niet minder de verontwaardiging opwekten in Holland, dan in andere landen van Europa."

Hij besluit het voorberigt, waaraan deze zinsnede ontleend is, aldus:

„Bij het schetsen van den staat der Hollandsche Oost-indische Kompagnie, en van de maatregelen van het Hollandsche gouvernement, met opzigt tot Java, na 1780 genomen, heb ik veel te danken aan de onschatbare narigten, mij medegedeeld door den heer H. W. Muntinghe, president van het hoog geregtshof te Batavia; en aangezien ik dikwijls verpligt ben geweest, de beginselen en het gedrag der Hollandsche kolonisten te veroordeelen, is het mij aangenaam de uitstekende verdiensten te erkennen van dien voortreffelijken magistraat, en van den heer W. J. Cranssen, president van het kollegie van schepenen, beide welke heeren door wijlen Graaf Minto, tot leden van den Britschen Raad van Java werden gekozen.

„De Engelschen kwamen op Java als vrienden. Holland had opgehouden een onafhankelijk rijk te zijn; er konden destijds slechts twee partijen bestaan: de Engelsche en de Fransche. De trawanten van den laatsten beheerscher van Frankrijk, hadden den geest der meerderheid bedorven; velen stonden in twijfel, aan welke zijde zij zich scharen zouden. In dit hagchelijk tijdsgewricht verklaarden zich de twee genoemde heeren voor Engeland en den ouden loop van zaken. Aan den invloed, die hunne beslissing en handelwijze uitoefenden, is niet alleen toe te schrijven, de hartelijkheid en goede verstandhouding, die spoedig tusschen de Engelschen en Hollanders heerschten, maar ook in hooge mate de algemeene rust waarin het land verkeerde, zonder welke de weder-overgave van dat land aan zijne vroegere meesters onmogelijk zou zijn geweest.

„Het is onnoodig, te gewagen van de wijsheid en welwillendheid, die wijlen Graaf Minto deden besluiten, om twee leden van het Hollandsche volk zitting te geven in den Britschen Raad van Java. De maatregel ademde denzelfden geest, die alle de handelingen van dien verlichten en braven staatsman, mijn geëerbiedigden beschermer en altoos betreurden vriend, kenmerkte. De verkiezing van de twee genoemde heeren, was niet minder voordeelig, inzonderheid voor hunne landgenooten. Ik acht mij gelukkig deze gelegenheid te kunnen aangrijpen, om hun openlijk mijne erkentelijkheid te betuigen, voor den goeden raad, krachtige ondersteuning en onvermoeiden ijver, waardoor zij zich, als leden van den raad, hebben onderscheiden."

volgen. Ook deze mannen hadden op de wonde gewezen; maar men had zich daaraan niet geërgerd.

Nog meer. De hooggeprezen hollandsche staatsman, Mr. H. W. Muntinghe, lid in den raad van Indië, was, zooals wij gezien hebben, de eerste, die aan den britschen luitenant-gouverneur Raffles, „de groote dwalin„gen en de nog grooter verkeerdheden van het Hollandsche gouvernement „heeft aangewezen, en het was op grond van zijn gevoelen en het steunen „op zijn onfeilbaar oordeel, dat Raffles het eerst de uitvoerbaarheid zijner her„vormingsplannen begreep." Welnu: ook aan dic, in het openbaar medegedeelde en voor tegenspraak niet vatbare aanwijzing van den Hollander Muntinghe, heeft niemand zich tot heden geërgerd; maar den Brit Raffles heeft men getracht, ook om zijn landelijk stelsel, met smaad te overladen. Was het, omdat hij, voorgelicht door de genoemde en nog andere uitstekende Hollanders, en in navolging van hetgeen zij deden, de dwalingen van ons koloniaal stelsel aanwees? Of was het, omdat hij, door de maatregelen onder zijn kortstondig bestuur genomen, een terugkeer tot die dwalingen onmogelijk heeft gemaakt?

Wij zeiden: Raffles heeft den vinger op de verouderde wonde gelegd. Die drukking moge ons pijnlijk aandoen, het bewustzijn van het bestaan der kwaal heeft de genezing aan zijne krachtige en kundige hand mogelijk gemaakt. De heelmeester heeft balsem gelegd op de wonde; maar hij zelf mogt de radikale herstelling niet aanschouwen. Hij werd verwijderd, en de zieke lag langen — zeer langen tijd aan zich zelven overgelaten, alvorens andere heelmeesters, die geroepen waren om het begonnen werk op te vatten en, hoe dan ook, voort te zetten, het eens waren over de te volgen geneeswijze.

Men legt aan het landelijk stelsel, zooals het door Raffles op Java werd ingevoerd, vele en groote gebreken ten laste. Even als alle menschelijke arbeid, was ook die van Raffles niet volmaakt. De gebreken zijn ruim uitgemeten, en zullen door onze Bijdragen duidelijk genoeg in het oog vallen. Maar bij de beoordeeling van dit zoo hoogst gewigtig onderwerp, ziet men altijd voorbij, wat wel in de eerste plaats in aanmerking verdiende genomen te worden: — de geneesheer (om bij de vergelijking te blijven) die de herstelling begon, mogt die niet voleindigen; aan den zieke mogt niet te beurt vallen, wat zijne genezing moest in de hand werken: kalmte en rust.

De geschiedenis van alle tijden heeft geleerd, dat wijze wetten voor de ontwikkeling van nijverheid, welvaart en volksgeluk, niet kunnen gedijen in tijden van woeling, onrust en onzekerheid. Vooral in den aanvang harer werking vorderen zij, niet alleen krachtige inspanning van allen die met hare invoering belast zijn, maar ook en bovenal moeten die allen doordrongen zijn van, en ingenomen met hare heilzame bedoelingen, en medewerken tot hare goede en behoorlijke uitvoering.

En zoo deze waarheid erkend wordt in de geördende maatschappijen van het beschaafde Europa, hoeveel te meer zal zij gevoeld en moeten betracht worden in eene maatschappij als die van Java, een halve eeuw geleden, toen daarover het licht van kennis en waarheid ter naauwernood was opgegaan.

Niemand, die belangstelt in onze kostbare overzeesche bezittingen, kan zóó vreemd zijn in de geschiedenis van Java, dat hij niet weten zou, wat er met het landelijk stelsel gebeurd is, sedert Raffles, op den 11den Februarij 1814, zijn individuëel stelsel proklameerde, tot dat kommissarissen-generaal, bij besluit van 9 Maart 1818 No. 1 (Indisch Staatsblad No. 14) den dessasgewijzen aanslag der landrenten uitschreven. Het ligt echter in de taak, die wij ons gesteld hebben, daaraan kortelijk te herinneren; misschien zelfs zijn wij in staat, nog onbekende bijzonderheden te vermelden en andere nader toe te lichten. Wij zullen dus, in groote trekken, de voornaamste gebeurtenissen van die periode, voorzoover zij in verband staan met het landelijk stelsel, nagaan, en wel:

I. De gebeurtenissen van 11 Februarij 1814 tot 19 Augustus 1816, behoorende tot het Britsch tusschenbestuur; en

II. De gebeurtenissen van 19 Augustus 1816 tot 9 Maart 1818, behoorende tot het Nederlandsch bestuur.

I. *Gebeurtenissen van* 11 *Februarij* 1814 *tot* 19 *Augustus* 1816.

Bij de beoordeeling van het landelijk stelsel, gaat men gewoonlijk uit van de onderstelling, dat dit stelsel, bij de uitvaardiging der Instruktie voor de landelijke inkomsten op Java, van 11 Februarij 1814, reeds op vasten voet was geregeld. Niets is echter minder juist. Wij zullen dit aantoonen, maar veroorloven ons vooraf eenige opmerkingen.

In de eerste plaats moet hier worden herinnerd aan het oorspronkelijk doel van de in 1811 ondernomen britsche expeditie tegen het, toen onder den skepter van Frankrijk staande eiland Java.

Nadat Mauritius en alle oorspronkelijk fransche bezittingen in die wereldstreek, in de magt der Britten waren, strekten zij hunne operatiën tot de meer oostwaarts gelegen streken uit. Lord Minto, gouverneur-generaal van Britsch Indië, had van het opperbestuur in Engeland vergunning bekomen, om de expeditie tegen Java te ondernemen, echter met den uitdrukkelijken en bepaalden last: — om dáár de Fransche heerschappij te vernietigen, de vestingwerken te slechten, de aanwezige wapens en ammunitie onder de inlanders te verdeelen en daarna met de britsche troepen weder te vertrekken, het eiland aan zich zelf overlatende. Het gezond verstand en de menschlievendheid van Lord Minto, versterkt door zijne overtuiging dat het opperbestuur den toestand in den Indischen archipel niet kende, deden hem, op eigen verantwoordelijkheid, afwijken van dien last.

Zóó kwam Java in de magt van Groot-Brittanje. Maar nu moest het overwonnen land geregeerd, bestuurd worden, en wat meer zegt, de kosten van dat bestuur moesten uit eigen hulpbronnen worden bestreden. Het stelsel der Hollandsche Kompagnie was in strijd met de liberale beginselen van Lord Minto: hij moest het verwerpen. In algemeene trekken gaf hij de regeringsbeginselen aan, keerde terug naar Calcutta, en liet Raffles als luitenant-gouverneur achter, om zijne denkbeelden in de bijzonderheden ten uitvoer te leggen. En dit was geen' gemakkelijke taak. Raffles kon niet wachten tot hij

voldoende kennis van land en volk verkregen had: want hoe lang zou dit duren? en wat zou men tot zoo lang doen? Er *moest* dus een stelsel aangenomen, er *moest* dus dadelijk gehandeld worden.

Het opperbestuur in Engeland, zijne oorspronkelijke bevelen niet opgevolgd ziende, medegesleept in den maalstroom der groote wereldgebeurtenissen van dien tijd, zonder te weten waar die zou heenvoeren; altijd onbekend met den waren toestand van Java, — was en bleef huiverig, de dáár genomen maatregelen met zijne goedkeuring te bekrachtigen, en ontweek het geven van bepaalde voorschriften of bevelen, omtrent alles wat het inwendig koloniaal beheer betrof.

In November 1813 trad Lord Minto, de beschermer van Raffles, als gouverneur-generaal van Britsch Indië af, en werd, als zoodanig, door Lord Moira vervangen.

Men lette op dit een en ander wel, bij de beoordeeling van het landelijk stelsel, zooals dat in Oktober 1813 dorpsgewijze, en in Februarij 1814 individuëel, op Java werd geproklameerd.

In een brief van Raffles, van Januarij 1814, gerigt aan zijn beschermer, Lord Minto, die zich toen in Engeland bevond, worden de beginselen van het nieuwe individuëele stelsel uiteengezet, en onder anderen gezegd: — „Het was nooit de bedoeling, de emolumenten der regenten te verminderen, of hen te berooven van hun rang; voor allen is bij het stelsel op vrijgevige wijze gezorgd. Ten hunnen aanzien bestaat het werkelijke verschil tusschen het vorige en tegenwoordige stelsel dáárin: dat hunne onzekere, beperkte en gedurig met belastingen bezwaarde inkomsten onder het Hollandsche bestuur, vervangen zijn door zekere, onbezwaarde en billijke traktementen, die, naar ik met vertrouwen verklaren durf, gebleken zijn, aan ieder hunner welgevallig te wezen. Bij de regeling van het aan ieder hunner uit te betalen bedrag, had ik het volgende beginsel aangenomen: — ik bezocht persoonlijk elk regentschap, legde zelf aan den regent den aard en de bedoeling van het in te voeren stelsel uit, en verzocht hem, het bedrag op te geven, van de hoegrootheid en soort van de inkomsten, die hij onder deze omstandigheden, noodig had. Ik bepaalde alsdan, wat hij voortaan zou ontvangen, tot een bedrag, dat altijd hooger was, dan hetgeen hij zelf had opgegeven, en regelde de betaling in geld of gronden, naar zijne keuze. Door deze regeling zijn dus de inkomsten van geen hunner kunnen verminderd worden, en daar zij in dienst bleven, als de hoogste inlandsche ambtenaren in elk regentschap, werden hun rang en gezag ten volle gehandhaafd." *)

In een anderen brief aan Lord Minto, van 13 Februarij 1814, schreef Raffles, dat hij met het welslagen of mislukken van zijn toen juist geproklameerd gewijzigd landelijk stelsel, wilde staan of vallen. „Ik behoef uwe lordschap niet te zeggen (zoo lezen wij in dien brief) dat ik, tijdens de overweging van dat stelsel, menig onaangenaam uur heb doorgebragt, en dat ik, gedurende de invoering, niet weinig heb geleden, door inspanning van den geest

*) Memoir of the life and public services of sir Thomas Stamford Raffles, by his Widow, London 1830, pag. 223.

en vermoeijenis van het ligchaam. Nu die invoering echter gelukkig is volbragt, ben ik voor alles ruimschoots beloond. Het was mijn deel, persoonlijk toezigt te houden over de invoering in elk regentschap. De noodzakelijkheid van dat persoonlijk toezigt, verpligtte mij, Batavia op drie verschillende tijdstippen te verlaten en de laatste maal drie maanden van de hoofdplaats afwezig te zijn. Maar mijne dadelijke tegenwoordigheid in de verschillende deelen van het eiland kon alleen de invoering in zoo korten tijd tot stand brengen, en had tevens het voordeel, mij geheel bekend te maken met elke bijzonderheid. Ik ben in staat geweest overal zelf te oordeelen, en ofschoon ik niet in gebreke ben gebleven, om voordeel te trekken van de bekwaamheid en ervaring, die ik bij anderen vinden kon, durf ik toch verklaren, in geen geval eene beslissing te hebben genomen, zonder voor mij zelf de overtuiging te hebben opgedaan, dat die beslissing goed was." *)

Op denzelfden dag, 13 Februarij 1814, schreef hij aan Sir Hugh Inglis, president van het hof van direkteuren der Kompagnie, onder anderen: „Wat ook het toekomstig lot van Java moge zijn: hetzij besloten worde, de kolonie bij de bezittingen der Kompagnie te trekken, of die, bij mogelijken vrede, over te geven aan eene vreemde mogendheid (hetgeen God verhoede!) de bewoners van Java zullen den dag zegenen, waarop zij onder zulk een stelsel van bestuur werden geplaatst." — Raffles kende, toen hij dit schreef, de gebeurtenissen nog niet, die in November 1813 in Holland hadden plaats gehad. Hij kon zich de opheffing van Holland uit de diepe vernedering, niet voorstellen; hij begreep wel, dat de kolonie aan Engeland zou kunnen ontvallen; maar dat die zou worden teruggegeven aan Holland, schijnt hem toen nog ondenkbaar te zijn geweest. Hij beklaagt er zich in denzelfden brief over, dat het opperbestuur, ten gevolge van den onzekeren en tijdelijken toestand, waarin men verkeerde, aarzelde eene beslissing te nemen op zijne voorstellen, die reeds tot uitvoering waren gekomen. — „Ik ben gedwongen geweest," zegt hij, „in elke belangrijke zaak, op mijne eigene verantwoordelijkheid te handelen; niet omdat de hoogere autoriteiten onbekend waren met de waarachtige belangen der kolonie; maar omdat zij van hun kant aarzelden, zich te wikkelen in het gouvernement, dat eerst later voor vast kon worden aanvaard. Ik heb altijd de bevelen gevraagd van de hoogere autoriteiten, in zaken welke ik belangrijk achtte. Alleen de noodzakelijkheid, en de overtuiging dat het gunstige oogenblik van handelen anders verloren ging, heeft er mij toe gebragt, om op eigen gezag te handelen. Alleen zij, die in gelijksoortige gevallen hebben verkeerd, kunnen het gewigt der daarop drukkende verantwoordelijkheid beseffen." †)

Kort na de uitvaardiging der instruktie van 11 Februarij en het schrijven der daarbij behoorende uitvoerige memorie van dezelfde dagteekening, werden door Raffles depêches uit Bengalen ontvangen, waaruit hij de ernstige klagten vernam, die tegen zijn bestuur over Java waren ingebragt door den generaal Gillespie, kort te voren nog bevelhebber der troepen op Java en onderhoorig-

*) Memoir, pag. 225.
†) Memoir, pag. 226 en 227.

heden, en vicepresident van den raad van Indië. Hij verantwoordde zich op die klagten bij memoriën van 25 Maart 1814, en werd in zijne verdediging krachtig ondersteund, niet alleen door den opvolger van Gillespie, den generaal Nightingale, maar ook door Muntinghe, die het ganschе bestuur van Raffles in zijne hoede nam. *) Toen later ten deze, door het opperbestuur in Engeland, op eene voor Raffles wel niet geheel bevredigende, maar toch op eene voor zijn karakter niet krenkende wijze, eene verklaring werd afgelegd, †) was het toekomstig lot van Java reeds beslist: Engeland had daarbij geen belang meer. Wij zouden dan ook van die klagten, als niet in regtstreeksch verband staande met het landelijk stelsel, geen melding hebben gemaakt, ware het niet, dat wij met een enkel woord wilden doen uitkomen, hoe Raffles, juist toen zijne aandacht het meest op de werking van het landelijk stelsel moest gevestigd zijn, door de beslommering, welke deze klagten hem moeten hebben veroorzaakt, zal zijn geschokt geworden, al is het ook, dat in de door zijne weduwe uitgegeven gedenkschriften wordt gezegd, dat hij die klagten als een onschuldige vernam en met de meeste kalmte en spoed beantwoordde.

Geheel onder den indruk van deze miskenning, werd, op den 24sten Mei 1814, om de woorden van Levyssohn Norman (pag. 327) te gebruiken: Java's landvoogd *als door een donderslag getroffen*, door de tijding, dat Holland zijne onafhankelijkheid herwonnen had. De scherpe blik van Raffles, misschien wel voorgelicht door zijdelingsche wenken van zijne hooge vrienden in Engeland, doorzag den ophanden loop der gebeurtenissen. Den 18en Junij 1814, schreef hij aan Dr. Horsfield: — „Het is hoogst waarschijnlijk, neen, bijna zeker, dat de vrede spoedig zal gesloten worden; het is voor mij duidelijk, dat deze koloniën, in dat geval, aan de Hollanders zullen teruggaan. Onder dezen indruk voorzie ik natuurlijk het einde van mijn bestuur over Java." Hij stelde den verderen duur van zijn bestuur, op niet langer dan twaalf of achttien maanden, en besloot zijn brief met deze woorden: — „Ik verzoek u, het door mij medegedeelde gevoelen, betreffende de mogelijke en waarschijnlijke overgave dezer kolonie, als vertrouwelijk te beschouwen, — vermits ik nog geene zekere narigten heb, en mijn gevoelen berust op hetgeen ik, als natuurlijke gevolgtrekking, afleid uit den toestand der europeesche politiek op dit oogenblik" §).

---

*) Memoir, pag. 210 en 211, en Mr. H. D. Levyssohn Norman, de Britsche heerschappij over Java, pag. 302.

†) Zie Memoir, pag. 204. Eerst veel later, en wel den 12den April 1826, bragten direkteuren der Britsche O. I. Kompagnie hun eind-oordeel uit, over het bestuur van Raffles in Indie in het algemeen, en als luitenant-gouverneur van Java en onderhoorigheden in het bijzonder. Dat oordeel was, voor zooveel Java aangaat, zeer gunstig, zijnde daarbij, met betrekking tot het door hem ingevoerde landelijk stelsel, te kennen gegeven: dat direkteuren over de uitkomsten van dien maatregel gunstig zouden hebben geoordeeld (namelijk: als Java aan Engeland ware verbleven) en dat zij het hoogst waarschijnlijk beschouwden, dat de kolonie daardoor spoedig in staat zou zijn geweest, om, ten minste, haar eigen uitgaven te dekken, door zijn verzachtend en regtvaardig stelsel van bestuur. De regterlijke verordeningen werden in hooge mate geprezen. Zie *Memoir*, pag. 599. Raffles stierf weinige weken later, den 5den Julij 1826, te High Wood, in Middlesex, elf mijlen van Londen verwijderd. Hij was den 5den Julij 1781 op zee, aan boord van het schip Ann, ter hoogte van de haven van Port Morant, eiland Jamaïka, geboren en had dus juist den ouderdom van 45 jaren bereikt.

§) Memoir, pag. 613.

Intusschen had het lot van Java aan een zwakken draad gehangen. Het werd ten onzen gunste beslist, dank zij de nooit volprezen kloekmoedigheid van die edele mannen, die, in de onvergetelijke dagen van November 1813, zich aan het hoofd van het Hollandsche volk hebben gesteld, om het Fransche juk af te werpen. Mr. F. A. van Hall zegt daarvan, in zijne in 1835 uitgegeven *Redevoering ter gedachtenis van Gijsbert Karel Graaf van Hogendorp* (pag. 25): — „Dàt grootsch bestaan, en vooral de volharding in een oogenblik van groot gevaar en weifeling, waren het, die ons de gelegenheid gaven, om in de oogen van Europa de schande van eene langdurige slavernij uit te wisschen. Groot was de dienst daardoor aan het vaderland bewezen; niet alleen met betrekking tot onzen nationalen roem, maar ook ten behoeve van onze nationale onafhankelijkheid." — Hij voegt, ter opheldering, hierbij, op bladz 73, deze aanteekening: — „Van Hogendorp ontving in 1814 eenen brief van Lord Bathurst *), welke nog onder zijne papieren bewaard wordt, waaruit blijkt, *dat het besluit*, om Java tot eene kolonie van de kroon van Engeland te verklaren, en allen provisioneelen toestand daarvan te doen ophouden, *gereed lag;* doch dat het nemen daarvan opgeschort werd door de edele zelfbevrijding van Holland. Ook deze parel heeft zijne (van Hogendorps) moedige daad voor het Vaderland helpen bewaren."

In een brief aan Lord Minto, van 2 Julij 1814, zegt Raffles, met betrekking tot de overgave van het eiland aan de Hollanders: — „Indien ik konde gelooven, dat de Javanen ooit weder zullen bestuurd worden naar de vroegere regeringsbeginselen, zou ik inderdaad Java met een treurig hart verlaten; maar een schooner uitzigt is, naar ik hoop, voor hen geopend. Holland is niet alleen hersteld, maar ik hoop ook vernieuwd. Zijn vorst is in de beste school, die van den tegenspoed, opgevoed. Ik wil hopen, dat het volk van Java onder de Hollanders even gelukkig, zoo niet gelukkiger zijn zal, dan onder de Engelschen. Ik zeg gelukkiger, omdat Java voor Holland van meer gewigt zijn zal, dan het ooit voor Engeland zou kunnen zijn; en omdat het eene rijk daaraan natuurlijk meer zorg kan besteden, dan het andere daaraan waarschijnlijk zou kunnen wijden. — De heer Muntinghe heeft mij dikwijls herinnerd, hoe hij, met uwe lordschap sprekende over de regterlijke verordeningen, van u de opmerking vernam: „het is niet zeker, dat Engeland Java op den duur behouden zal; *maar laat ons inmiddels zooveel goed doen als wij kunnen.*" Dit hebben wij gedaan, en welke verandering er ook moge plaats hebben, de herinnering daaraan kan nooit anders dan aangenaam zijn." †)

En nu volgt, in den loop der gebeurtenissen, het sluiten te Londen, op den 13den Augustus 1814, van het bekende traktaat tusschen Groot-Brittanje en de Vereenigde Nederlanden, omtrent de teruggave van de voormalige overzeesche bezittingen van Holland.

De hoop van Raffles, om Java vóor Engeland te behouden, was dus den bodem ingeslagen. Dat dit voor hem eene grievende teleurstelling was, laat zich beseffen. Daarbij kwam, dat hij, in het laatst van 1814 en het begin

*) Lid van het britsche ministerie.
†) Memoir, pag. 228.

van 1815; door zware, elkander opvolgende slagen getroffen werd. Eenige zijner naaste en dierbaarste betrekkingen, en daaronder zijne echtgenoot, *) ontvielen hem, zoo ook vele zijner oudste en geliefdste vrienden; en nog treurende over hun dood, ontving hij het berigt van het overlijden van Lord Minto, zijn beschermer en steun, in wien hij, vooral bij het onzekere van zijn toestand, zoo veel verloor. — „Een vurig, hartstogtelijk gemoed, (zoo lezen wij in de Memoir: pag. 234) warm kloppende voor de gevoelens van vriendschap, en zijn genoegen vindende in het huisselijk leven, moest door die snelle opeenvolging van treurige gebeurtenissen, gevoegd bij de beslommeringen en het onzekere van zijne ambtspligten, zwaar worden beproefd; — ook werd het ligtbewogen hart van Raffles door dien druk gebroken. Lang vreesde men, dat hij onder die bittere beproevingen bezwijken zou. Toen hij weder in staat was te werken, werd hem eene reis over het eiland aanbevolen, in de hoop, dat afwisseling het gewigt der hem overstelpende smart zou verminderen."

Dat alle deze gebeurtenissen grooten invloed moesten uitoefenen op de werking van het landelijk stelsel, zal wel geen breedvoerig betoog behoeven. Moge men ook al aannemen, dat de geestkracht van Raffles zich konde en moest verheffen boven miskenning, teleurstelling en ongeluk; zeker zal men hem niet boven menschelijke zwakheid verheven willen achten. Wij mogen dus, zonder vrees van door den menschenkenner te worden tegengesproken, aannemen, dat hij, na het erlangen van de zekerheid, dat Java voor zijn vaderland verloren was, niet met denzelfden volhardenden ijver de gedragslijn volgde, die hij zich had afgebakend, toen hij meende te handelen in het belang van Engeland. En wanneer wij dit aannemen voor Raffles, wiens persoonlijke glorie in het spel was, hoe veel te meer moet dit dan het geval zijn geweest met de residenten, die in de verschillende gewesten van Java, dadelijke uitvoering en verdere leiding moesten geven aan het nog niet op vasten voet geregelde stelsel.

De terugkeer van Napoleon van Elba, en de beroeringen in Europa, gedurende de honderd dagen, waarvan het eerste berigt in den aanvang van Augustus 1815 op Java ontvangen werd, mogten de hoop op nieuw bij Raffles verlevendigen, en hem leiden tot het indienen van nadere vertoogen aan zijne regering, †) waarbij hij niet in gebreke bleef, de schoonste voorstelling van de werking van zijn landelijk stelsel te geven; die hoop was van korten duur.

In een brief aan zijn vriend William Brown Ramsay, van 18 Oktober 1815, schrijft hij, schier geheel moedeloos, het volgende: — „Gij zult verlangend zijn, mijn besluit omtrent mijn gaan naar Engeland te kennen. Mijn goede naam, — mijn toekomstig geluk — vorderen mijne tegenwoordigheid in Engeland. Naar ik geloof, zal ik dit land tegen het einde van 1816 verlaten, maar dit

---

*) Raffles was in 1805 gehuwd met de weduwe Fancourt, die in 1815 stierf. In het begin van 1817 huwde hij ten tweeden male met Sophia Hull; het is deze welke, in 1830, zijne meermalen vermelde gedenkschriften heeft uitgegeven.

†) Zie zijne brieven aan Marsden, Ramsay en Lord Buckinghamshire van 5 en 6 Augustus 1815, *Memoir*, pag. 250 en volgende; zoo ook zijn geheim rapport aan het geheim kommittee der Britsche Oost-indische Kompagnie, mede van 5 Augustus 1815, voorkomende in Elout, Bijdragen tot de geschiedenis van het koloniaal stelsel, 1861, pag. 228 en volgende.

hangt af van omstandigheden, buiten mij. Ik kan vroeger, — ik kan later gaan. Uw raad is, dunkt mij, de beste, en ik ben geneigd daaraan gehoor te geven; want *hier ben ik een verlaten man, gelijk iemand die sedert lang is gestorven;* wat zou mij dan nog een jaar kunnen verwijderd houden van vrienden, voor wien het, ik ben er zeker van, een genoegen zijn zal, mij met open armen te ontvangen! Ik heb rust noodig, om den druk der verantwoordelijkheid, die mij schier verpletterd heeft, te boven te komen; nogtans gevoel ik mijn eigenwaarde." *)

Den 25sten November 1815 schreef hij aan Dr. Horsfield: — „De overgang van deze kolonie niet langer twijfelachtig zijnde, en de aankomst der hollandsche autoriteiten tegen de lente van het aanstaande jaar kunnende verwacht worden, wensch ik alle schikkingen te maken voor mijne reis naar Engeland." †)

Weinige weken na het schrijven van dezen brief, in het laatst van December 1815, werd de tegenwoordigheid van Raffles ver van Batavia gevorderd. Te Soerakarta hadden de harde lessen der laatste jaren niet veel gebaat. Dit bleek uit eene, in de maand November te voren, ontdekte zamenzwering van het inlandsch bestuur met de bengaalsche soldaten, of sipayers, in engelsche dienst. Beide partijen verbonden zich, in verband met de spoedig verwacht wordende overgave der kolonie, tot een algemeenen opstand tegen het europeesche gezag, met het doel, om den keizer te herstellen in het volle bezit zijner landen, en aan de Bengalezen de stranden te verzekeren. Door een gelukkig toeval ontdekt, voorkwamen doeltreffende maatregelen het verraad. Men beweerde dat de soesoehoenan aan het hoofd der zamenzwering stond; zeker heeft hij daarvan kennis gedragen. Hij wist echter de geheele schuld te werpen op zijn broeder Mangkoe Boemi, die, bekend als ongunstig jegens de Europeanen gestemd, verwijderd en later naar Amboina verbannen werd. Dr. Horsfield, die Raffles te Soerakarta ontmoeten mogt, heeft van deze gebeurtenis later melding gemaakt, in een brief aan lady Raffles, en zegt deswege (Memoir, pag. 621) onder anderen het volgende: — „Raffles begaf zich naar Soerakarta, om in persoon eenige gewigtige zaken te regelen, waarvan de toekomstige rust van het eiland afhing. Zijn bezoek was kort en haastig, en ik vermeld het hoofdzakelijk, ten bewijze van de groote werkzaamheid en geestkracht, die hem in zijn openbaar leven kenmerkte. Met deze geheimzinnige gebeurtenis bleven de europeesche bewoners gelukkig schier geheel onbekend, ofschoon hun bestaan waarschijnlijk had afgehangen van de snelle beslissing van het oogenblik, welke aan de britsche officieren van het garnizoen te Djokdjokarta te danken is. De vertrouwde vrienden van den soesoehoenan van Soerakarta, een vorst met vele bijzondere talenten en goede gezindheden, waren bijzonder dankbaar voor den spoed en de toegevendheid, waarmede Raffles heeft gehandeld, hetgeen krachtig bijdroeg, om dien vorst te redden van den ondergang, die anders waarschijnlijk het gevolg zou zijn geweest van de zwakheid, waarmede hij het oor leende aan de inblazingen der verraderlijke zamenzweerders." — De reden waarom de britsche

*) Memoir, pag. 265.
†) Memoir, pag. 620.

sipayers zich tot deze zamenzwering hadden laten overhalen, wordt gezegd dáárin te bestaan, dat men hen had diets gemaakt, dat zij, bij de verwacht wordende overgave der kolonie, aan het hollandsche gouvernement zouden verkocht en overgeleverd worden, en dat zij gevolgelijk nimmer naar Indië, hun vaderland, zouden terugkeeren. Wanneer wij het hier medegedeelde vergelijken, met hetgeen elders omtrent deze gebeurtenis is opgeteekend *); dan mogen wij wel tot het besluit komen: dat de keizer, die reeds meermalen vijandige ontwerpen tegen het europeesche gezag gesmeed had, aan de zamenzwering werkdadig deel had, en dat de toegevendheid van Raffles, jegens hem, alleen is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat Java weldra aan de Hollanders zou worden teruggegeven, en dat Engeland derhalve geen blijvend belang had bij de gezindheid van dezen vorst. En wanneer nu hier, in het politieke, zoodanige onverschilligheid voor den loop van zaken blijkbaar wordt, mag men wel aannemen, dat de belangstelling in het financiëele, met name in den verderen gang van het landelijk stelsel, bij hoogere en lagere Britsche ambtenaren, niet groot zal zijn geweest.

In het begin van 1816 bevond Raffles zich, in het belang zijner gezondheid, te Tjiseroea †), toen hij, op het onverwachts, het berigt ontving, dat hij ontheven was uit zijn ambt van luitenant-gouverneur van Java en onderhoorigheden, en vervangen zou worden door John Fendall, die reeds sedert 1778 in Indië aanwezig was. Lord Minto had, bereids vroeger, het bestuur over de residentie Benkoelen aan Raffles toegezegd en gewaarborgd, voor het geval Java niet aan de Britsche Oost-indisch Kompagnie, maar aan de kroon van Engeland zou overgaan, in welk geval een gouverneur en een raad uit Engeland zouden zijn gezonden geworden. Dit bestuur over Benkoelen werd hem nu aangeboden; maar zijne zwakke gezondheid vergunde hem niet, dit dadelijk te aanvaarden. De vereenigde werking van de ziekte en de gebruikte hevige geneesmiddelen, had zijn gestel zóó geschokt, zijne krachten waren zóó uitgeput, dat zijne geneesheeren het voor zijn levensbehoud volstrekt noodzakelijk oordeelden, dat hij zonder uitstel naar Europa vertrok §). Aan Dr. Horsfield schreef hij, den 28sten Februarij 1816: — „Ik zou u sedert lang geschreven hebben, had ik niet mijn bed moeten houden, ten gevolge eener ernstige ongesteldheid. Gelukkig ben ik nu aan de betere hand, en ik vertrouw, dat ik, binnen weinige weken, gezonder zijn zal, dan ik sedert eenige jaren ben geweest; ten minste, als de geëindigde salivatie eene goede uitwerking heeft, mag ik alle hoop koesteren. Gij zult ongetwijfeld gehoord hebben van de aanstaande veranderingen in het bestuur dezer kolonie. Het schijnt dat het opperbestuur geen denkbeeld heeft, van de onmiddellijke teruggave aan de Hollanders, en dat men het in den waan heeft gebragt, dat het bestuur zuiniger kan worden ingerigt dan tegenwoordig. Mijn tijdvak van

*) Zie Tijdschrift voor Ned. Indië, 8e jaargang, 2e deel, pag. 286, en 18e jaargang, 2e deel, pag. 74.

†) Een landgoed, gelegen aan den grooten postweg, in het zuidelijk gedeelte der residentie Buitenzorg, op de grenzen der Preanger regentschappen.

§) Memoir, pag. 269.

vijf jaren is nagenoeg verstreken, en door mij het bestuur over de Westkust van Sumatra op te dragen, meent men mijne diensten voldoende beloond te hebben. Hoe dit ook zij, gij kunt in den loop der volgende maand den nieuwen gouverneur Fendall verwachten, benevens een nieuwen bevelhebber der troepen, sir Wm Keir, en een nieuw burgerlijk lid van den raad, den heer Abrahams *)."

Intusschen waren in Holland, na de sluiting van het Londensche traktaat van 13 Augustus 1814, kommissarissen-generaal benoemd voor de overname der kolonie uit handen der Engelschen, met bijzonderen last tevens, om, na den geheelen staat van zaken naauwkeurig te hebben onderzocht, zoodanige bepalingen op alle takken van bestuur daar te stellen, als zij, na rijpen rade, noodig zouden oordeelen. Bij besluit van den souvereinen vorst van 22 September 1814, n°. 119, waren als zoodanig benoemd, mr. C. T. Elout, baron G. A. G. P. van der Capellen en mr. H. W. Muntinghe, en tevens tot gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië, genoemde baron van der Capellen.

Bij besluit echter van den souvereinen vorst van 20 November 1814, n°. 52, werd besloten: „om in plaats van den bij resolutie van den 22sten September 1814, n°. 119 benoemden mr. H. W. Muntinghe, en in zoo verre bij alteratie van gemelde resolutie, tot kommissaris-generaal ter overneming der Oost-indische bezittingen van den staat, met en benevens den heer Elout en den baron van der Capellen, te benoemen en aan te stellen, den schout-bij-nacht A. A. Buijskes."

Wij hebben in de archieven geene opheldering omtrent deze verandering gevonden. De verklaring daarvan vinden wij echter, in het medegedeelde op pag. 9 van de door den heer Elout van Soeterwoude geschreven inleiding, voor de in 1861 uitgegevene *Bijdragen tot de geschiedenis van het koloniaal beheer, getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den minister van staat Elout, oud kommissaris-generaal over N. I.* Daar worden de woorden van dien oud kommissaris-generaal aangehaald, volgens welke hij het een onmisbaar voorloopig vereischte achtte, om te beslissen ten aanzien van de voor Indië aan te nemen regeringsbeginselen, dat een bedaard, onpartijdig, oordeelkundig onderzoek in loco gehouden werd door hen, die het vertrouwen van het gouvernement bezitten; — waarna de heer Elout van Soeterwoude de volgende opmerking maakt:

„Ook die overweging zal invloed hebben uitgeoefend op het, ten verzoeke van kommissaris-generaal Elout, intrekken der benoeming tot derden kommissaris-generaal van den heer Muntinghe, wiens betrekking tot de Britsche regering en wiens besliste zienswijze zulk een onderzoek minder gemakkelijk maakte; terwijl van diens rijke kennis en ondervinding in andere hooge bedieningen veel nut kon getrokken worden en verworven is."

Nadat op den 3den Januarij 1815 door den souvereinen vorst der Vereenigde Nederlanden, een reglement op het beleid van de regering, het justicie-wezen,

---

* Memoir, pag. 620 en 621.

de kultuur en den handel in 's lands Aziatische bezittingen, mitsgaders de gevorderde instruktiën waren gearresteerd, openden de benoemde kommissarissen-generaal, reeds den volgenden dag, te 's Gravenhage hunne voorloopige besognes.

De voldoening aan de hun opgedragen hoogst gewigtige zending werd echter vertraagd, door Napoleons terugkeer van Elba en de daarop gevolgde gebeurtenissen. Den 16den Maart 1815 nam de souvereine vorst den titel van koning der Nederlanden aan, en den 18den Junij 1815 werd, bij Waterloo, het lot van Europa voor goed beslist.

Het eskader, bestaande uit zeven oorlogschepen en bestemd tot overbrenging van kommissarissen-generaal, mitsgaders troepen, ambtenaren, enz. zeilde den 29sten Oktober 1815 uit Texel.

Nog had Raffles het bestuur over Java in handen, toen, op den 5den Maart 1816, majoor Nahuijs, die op eigen kosten was vooruitgegaan, te Batavia aankwam, het berigt brengende van het vertrek uit Holland van kommissarissen-generaal, die dus spoedig op Java konden verwacht worden *). Genoemde majoor was voorzien van een brief van den eersten kommissaris-generaal, den staatsraad Elout, aan den britschen luitenant-gouverneur, houdende kennisgeving van de aanstaande komst der hooge nederlandsche kommissie en der troepen, met verzoek om aan de aanzoeken, die de majoor Nahuijs doen zou, voor het gereedmaken van verblijfplaatsen voor die troepen, gunstig gevolg te willen geven; welke medewerking van de engelsche bewindslieden, hetzij in het voorbijgaan gezegd, echter niet is mogen ondervonden worden.

Drie dagen na de aankomst van majoor Nahuijs, den 8sten Maart 1816, landde de nieuw benoemde britsche luitenant-gouverneur Fendall te Batavia, en nam het bestuur over Java en onderhoorigheden over van Raffles, die denzelfden dag zijn intrek nam bij den heer Cranssen, alwaar hij verbleef tot den 25sten derzelfde maand, toen hij, met het schip Ganges, Batavia verliet en den 16den Julij daaraanvolgende te Londen aankwam.

De kommissarissen-generaal Elout en Buijskes kwamen, met het oorlogschip de Admiraal Evertsen, den 26sten April 1816, en de kommissaris-generaal, tevens gouverneur-generaal, baron van der Capellen, met het oorlogschip de Amsterdam, den 11den Mei daaraanvolgende, ter reede Batavia aan.

Den 12den Mei 1816 had de eerste bijeenkomst te Batavia van de drie kommissarissen-generaal plaats. Groot en menigvuldig waren de moeijelijkheden, waarmede zij van toen af, gedurende drie maanden, hadden te worstelen. Het verzoek tot overneming der kolonie, werd van de britsche zijde aanvankelijk afgewezen, op grond: dat bij de regering op Java bevelen tot overgave der kolonie, noch uit Engeland, noch uit Bengalen, waren ontvangen. Omstreeks het midden van Junij 1816 werden zoodanige bevelen uit Engeland aangebragt; doch toen beweerde het britsch bestuur op Java, dat het geene andere bevelen, dan die uit Bengalen afkomstig, kon eerbiedigen. Die bevelen uit Bengalen werden eindelijk, den 6den Julij 1816, te Batavia ontvan-

*) Vergelijk Memoir, pag. 624.

gen, en nu eerst maakte het britsch bestuur, in het Bataviaasch gouvernements-blad van den 18[den] dier maand, het te Londen op den 13[den] Augustus 1814 gesloten traktaat, openlijk bekend.

Den 23[sten] Julij sloten kommissarissen-generaal met het britsch bestuur de overeenkomst tot finale overgave van Java en onderhoorigheden, en den 19[den] Augustus 1816, dus ruim twee jaren na de sluiting van het Londensche traktraat, had de plegtige overgave plaats, en werd de britsche vlag, die ruim vijf jaren had gewapperd, te Batavia door de nederlandsche vervangen.

In het geheel ligt er, op het laatste halfjaar van het britsche tusschenbestuur over Java, een floers van geheimzinnigheid. Den 12[den] Maart 1816, dus 4½ maand nadat kommissarissen-generaal uit Nederland vertrokken waren, en een week nadat majoor Nahuijs reeds op Java was aangekomen, alzóo op een tijdstip dat het engelsch bestuur op het punt stond van af te treden, werd Raffles door Fendall vervangen, zonder dat de noodzakelijkheid van dien maatregel in een voldoend licht is gesteld. Toen kommissarissen-generaal, na veel tegenkanting en moeijelijkheid, het bestuur overnamen, ontvingen zij dat uit handen van: — John Fendall, luitenant-gouverneur, Sir William Grant Keir, bevelhebber van het leger en vicepresident van den raad van Indië, Th. Abrahams en W. J. Cranssen, leden van dien raad. Buiten het hollandsche lid, den heer Cranssen, die gedurende het geheele tusschenbestuur lid geweest was, waren de andere regeringsleden slechts weinige maanden in funktie, en had zelfs sir Keir zijne waardigheid eerst aanvaard, nadat kommissarissen-generaal reeds te Batavia waren aangekomen. *).

Intusschen is het een feit, dat lord Buckingham, reeds in de maand December 1814, ten stelligste aan de nederlandsche legatie te Londen had verklaard, dat algemeene instruktiën aan het gouvernement van het eiland Java *afgezonden waren*, strekkende om de kolonie aan de nederlandsche troepen over te geven, zoodra deze dáár zouden aankomen; welke verklaring, door den staatsraad direkteur-generaal voor het departement van koophandel en koloniën, bij missive van 15 December 1814 n°. 701, aan de kommissarissen-generaal was medegedeeld. Het gouvernement van Java, door kommissarissen-generaal op dit feit gewezen, ontkende echter zoodanige instruktiën ontvangen te hebben, en verklaarde dat geene bevelen hoegenaamd te dier zake aanwezig waren. Volgens bescheiden, in de archieven voorhanden, werd desniettemin te Batavia verhaald, dat de bedoelde instruktiën wel waren ontvangen, doch dat, na den terugkeer van Napoleon van Elba, tusschen den gouverneur-generaal, lord Moira, en den luitenant-gouverneur Raffles, was overeengekomen, daarop niet af te gaan.

Later werd, aan de toen reeds naar Java vertrokken kommissarissen-generaal, bij missive van het opperbestuur van 13 December 1815 n°. 3858, medegedeeld, dat, blijkens officiëele kommunikatiën van den nederlandschen ambassadeur aan het hof van Groot Brittanje, dd. 8 te voren, door den prins

---

*) Vergelijk: Tijdschrift voor Ned. Indië, 3e jaargang, 2e deel, pag. 273.

regent van Engeland, den 20n November te voren, geteekend waren de gebruikelijke *warrants* of orders tot ontruiming der koloniën, en dat deze, weinige dagen later, aan lord Moira waren afgezonden.

Toen nu, op den 15n Oktober 1816, in Nederland ontvangen werden de depèches van kommissarissen-generaal van het laatst van Mei en het begin van Junij te voren, waaruit de weigering van de engelsche autoriteiten op Java om de kolonie over te geven, vernomen werd, deed onze regering, door tusschenkomst van haar ambassadeur te Londen onderzoek bij lord Bathurst, die verklaarde, geen twijfel te voeden, of de zoo even bedoelde orders van 20 November 1815, tot overgave van Java en onderhoorigheden zouden, kort nadat de hiervermelde depèches van kommissarissen-generaal van Java verzonden waren, aldaar ontvangen zijn.

Intusschen schijnt men later ook in Engeland, welligt ten gevolge van aldaar uit Indië ontvangen berigten, nog niet zoo zeker te zijn geweest, dat de overgave geen verdere vertraging zou ondervinden. Althans, bij nota van 31 Oktober 1816, zond lord Bathurst, aan onzen gezant te Londen, duplikaat eener nadere instruktie, van den 29n dier maand, welke toen, met betrekking tot de overgave van Java, aan lord Moira zou worden gezonden; terwijl aan het nederlandsch gouvernement vrijheid werd gegeven, om zijnerzijds dat duplikaat, op de meest doelmatige wijze, te verzenden. Ofschoon nu onze regering meende, dat op ontvangst daarvan de overgave wel zou hebben plaats gehad, zond zij toch de nota en de duplikaat instruktie aan kommissarissen generaal, om daarvan, zoo dit onverhoopt noodig zijn mogt, gebruik te kunnen maken. Gelukkig behoefde dit niet, en wordt van deze bijzonderheid alleen als historisch feit melding gemaakt, en om met nadruk te doen uitkomen dat de ondervonden vertraging in de overgave, niet is te wijten aan het opperbestuur in Engeland, maar alleen en uitsluitend aan het britsch-indisch gouvernement.

Merkwaardig zijn, in verband met het hier medegedeelde, de twee volgende bijzonderheden, ontleend aan de reeds vermelde, in de archieven aanwezige bescheiden.

1°. Raffles gaf, bij geheime missive van den 8sten December 1815, aan het hoofdbestuur in Bengalen, kennis van de, in November te voren, ontdekte en gesmoorde zamenzwering te Soerakarta, waaraan de sipayers hadden deelgenomen, en welke hij toeschreef aan de vrees van het inlandsch bestuur om weder onder het hollandsch gezag te worden geplaatst. Hij beweerde dat die vrees zulke schromelijke gevolgen zou hebben, dat, zoo de nederlandsche krijgsmagt niet spoedig aankwam, en niet magtig genoeg was om daaraan het hoofd te bieden, het ongeraden, ja onmogelijk zijn zou, de kolonie over te geven. Hij verzocht daarom, dat de sipayers, waarop men niet meer vertrouwen kon, door andere troepen uit Bengalen mogten vervangen worden. — De weduwe Raffles heeft het later niet noodig geoordeeld, dezen merkwaardigen brief, bij zoovele anderen van minder belang, in de gedenkschriften van haar echtgenoot op te nemen. De vrees van Raffles omtrent de gezindheid van het inlandsch bestuur, is dan ook, zoo als nader blijken zal, ten eenenmale ongegrond bevonden.

2°. Toen de nieuw benoemde luitenant-gouverneur Fendall te Batavia aankwam, was hij zeer verwonderd majoor Nahuijs daar aan te treffen, en de aanstaande komst van kommissarissen-generaal te vernemen. Hij betuigde zulks niet te kunnen begrijpen, daar lord Moira hem, bij gelegengeid dat hij zich huiverig betoonde het gouvernement van Java op zich te nemen, juist uithoofde der aanstaande overgave der kolonie, gezegd had: *dat hij* (Lord Moira) *op zijn woord verzekeren kon, dat de kolonie nog in geen twee jaren zou worden overgegeven.* De kommissaris-generaal Elout verklaart, deze woorden uit den mond van Fendall vernomen te hebben. Sir William Grant Keir, in het laatst van Mei 1816 te Batavia aangekomen, heeft te kennen gegeven, dat lord Moira ook hem nagenoeg hetzelfde verzekerd en nog daarbij gevoegd had: *dat Nederland zooveel aan Engeland schuldig was, en men, vóór de voldoening daarvan, zeker de overgave niet zou doen.*

Men mag niet twijfelen aan de hiervoor vermelde verklaring van lord Buckingham: dat, reeds in December 1814, instruktiën tot overgave van Java, uit Engeland zijn verzonden. Daardoor verkrijgt het medegedeelde, dat lord Moira en Raffles, na ontvangen berigt van den terugkeer van Napoleon van Elba, besloten waren op die instruktiën niet af te gaan, allen grond van waarschijnlijkheid; terwijl daaruit tevens volgt: dat het alleen aan de later afgezonden *warrants* van den prins regent van Engeland, dd: 20 November 1815, is te danken, dat geen verdere vertraging is ondervonden.

De geheimzinnigheid, die over deze zaak ligt, wordt dan ook geenszins opgehelderd door het, door den heer D. C. Steijn Parvé medegedeelde gesprek, dat hij in later jaren, over de vertraging in de overgave van Java, te Calcutta had met mevrouw Lawis, zijnde eene dochter van Fendall, die zich Java nog levendig herinnerde *). Deze dame had hem opgemerkt, dat de ondervonden vertraging niet kon worden geweten aan de plaatselijke engelsche overheden, want dat de last van het bestuur in Engeland, eerst aan het hoofdbestuur van Britsch Indië, en dus naar Calcutta had moeten worden gezonden, waardoor die vertraging onvermijdelijk was geworden, aangezien er eerst van daar eene vloot had moeten worden bijeengebragt, om de ambtenaren en soldaten, die Java moesten ontruimen, terug te voeren. Deze redenering kan gelden voor de *warrants* van 20 November 1815, maar niet voor de instruktiën van December 1814. Overigens vinden wij zeer aardig, het verdere gezegde van mevrouw Lawis: „dat degeen, die een onschatbaar juweel moet overgeven, nooit zooveel haast heeft als hij, die in het bezit daarvan wenscht te komen," maar het heldert ons het raadselachtige, waarvan wij gewaagden, niet op. Zeker is het, dat Engeland de waarde van Java, door mevrouw Lawis *in later jaren* een ontschatbaar juweel genoemd, tijdens de teruggave, niet kende †).

---

*) D. C. Steijn Parvé, De handelingen van sir James Brooke op Borneo, in 1859, bij J. J. Weeveringh te Haarlem in het licht verschenen; zie aldaar pag. 47.

†) In de *Memoir* lezen wij, bladz. 286: „*The island had been transferred by the English government, in total ignorance of its value, to the Dutch.*" En Engeland was dit niet alleen. Op de terugreis van Raffles naar Londen, had hij, den 18den Mei 1816, op Sint-Helena een kort onderhoud met Napoleon, van hetwelk, op pag. 277 der *Memoir*,

En hiermede gelooven wij de voornaamste gebeurtenissen te hebben opgeteekend, die plaats hadden van het oogenblik af, waarop het individuëel landelijk stelsel op Java door Raffles werd geproklameerd, tot op den dag van overgave der kolonie, en voorzoover zij met dat stelsel in eenig verband staan, of kunnen geacht worden daarop eenigen invloed te hebben uitoefend. Uit het medegedeelde is gebleken, dat reeds den 24n Mei 1814, dus naauwelijks drie maanden na de uitvaardiging der Instruktie voor de landelijke inkomsten van 11 Februarij te voren, de tijding van Hollands herwonnen onafhankelijkheid, op Java vernomen en, in hare veruitziende gevolgen, door Raffles begrepen werd. Het is niet gewaagd aan te nemen, dat van toen af de belangstelling in het landelijk stelsel, bij landvoogd en ondergeschikten, grootelijks zal zijn verflaauwd; terwijl, juist destijds, de onverdeelde aandacht op de werking van dat stelsel had moeten gevestigd zijn geweest; want dat het toen nog niet als geheel geregeld kon worden aangemerkt, blijkt uit de medegedeelde Instruktie en Memorie van 11 Februarij 1814 voldoende, en onder vele, in het bijzonder, uit de volgende omstandigheden.

Volgens de artikelen 27 tot en met 36 van die Instruktie, is het duidelijk, dat de gedetailleerde en naauwkeurige statistieke opnamen, waarop het individuëele stelsel berusten zou, *nog moesten verkregen worden*. Raffles erkent, in die artikelen, dat dit een werk van tijd zou zijn; hij zag de voleindiging van dat werk te gemoet: „op eene wijze zóó voldoende, en binnen een tijdvak zóó kort, als mogelijk zijn zou, bij een arbeid, welke onderzoekingen vordert, even minutieus als veelomvattend.”

Bij de artikelen 66, 67 en 68 derzelfde Instruktie, wordt bepaald: dat de kollekteurs maatregelen moeten nemen, tot het in werking brengen van het individuëel stelsel, en dat wel, *zoodra zulks, ten gevolge van plaatselijke en andere omstandigheden, mogelijk zal zijn*; waarbij, in elk geval, de expiratie van de vroeger afgegevene, toen nog loopende dorps-huurcedullen, moest worden afgewacht. Die huurcedullen, die voor het meerendeel met de toen eerstvolgende (een half jaar later, en wel omstreeks het einde van Julij 1814, invallende) *poassa*, zouden vervallen, mogten niet worden verlengd. In alle residentiën, in welke het individuëel stelsel niet dadelijk was ingevoerd, kon het dus eerst in 1815 worden in werking gebragt, en in sommige gewesten, bijv. in Pekalongan waar, zoo als wij gezien hebben, de gronden voor *drie jaren* aan de dorpshoofden waren verhuurd, kon het eerst na dien tijd een aanvang nemen.

De hoegrootheid der te heffen belasting, zoo als die bij art. 83 der instruktie wordt opgegeven, moest eerst dàn als algemeene maatstaf gelden, wanneer de landbouw, ondersteund en aangemoedigd door het gouvernement, tot volkomen ontwikkeling, en de *individuëele regeling tot algeheele rijpheid zou gekomen zijn*. Aanvankelijk zou men zich met eene lage huur tevreden stellen.

---

verslag wordt gegeven. Ofschoon daar gezegd wordt, dat de groote bèlling, die ook Java onder zijn skepter had gehad, wel bekend scheen met de waarde en het gewigt van het eiland, blijkt toch het tegendeel uit de vragen die hij Raffles deed, bijv.: hoe de koning van Java zich bij de jongste gebeurtenissen gedragen had?

Ook de uitgebreide memorie van 11 Februarij 1814 levert veelvuldige aanwijzingen, waaruit blijkt, dat de op dien dag uitgeschreven individuëele regeling, moet geacht worden destijds nog geenszins haar volkomen beslag te hebben verkregen, en dat het geheele stelsel meer in een staat van voorbereiding dan in een toestand van zekerheid heeft verkeerd.

In zijn rapport aan den minister van 27 September 1819, wijst de destijds afgetreden kommissaris-generaal Elout op de moeijelijkheid eener regeling van het landelijk stelsel, waarvan iemand, met de javaansche huishouding onbekend, zich geen denkbeeld kan vormen, en komt dan tot de volgende konklusie: — „Bij de eerste werking moest dus de britsche luitenant-gouverneur zich met tijdelijke voorzieningen behelpen en zelfs ongelijkheden toestaan, wilde hij niet geheel in zijn ontwerp falen. Ik gevoel mij tot deze verklaring zooveel te meer verpligt en geneigd, naarmate ik van de moeijelijkheid, om het ware midden te vinden, door eigen onderzoek ben overtuigd geworden" *).

Intusschen zijn wij van oordeel, dat, wanneer het bestuur van kommissarissen-generaal, op het tijdstip der regeling, namelijk omstreeks het midden van Februarij 1814, had mogen zijn aangevangen, het individuëele stelsel, zonder groote moeijelijkheden, had kunnen zijn voortgezet en door verstandige leiding tot algeheele zekerheid zou gekomen zijn.

Hoe dit ook zij, de medegedeelde bijzonderheden zullen den onderzoeker in staat stellen, een oordeel te vellen over het landelijk stelsel, in zijne wording en eerste ontwikkeling. Ons tegenwoordig betoog heeft dan ook geenszins de strekking, om het Britsch tusschenbestuur te verdedigen of in bescherming te nemen; maar alleen om den onzekeren en verwarden toestand, waarin dat landelijk stelsel, zoo als bekend is en thans nader zal worden aangetoond, door kommissarissen-generaal bevonden werd, toe te lichten en te verklaren.

II. *Gebeurtenissen van* 19 *Augustus* 1816 *tot* 9 *Maart* 1818.

Het was eene hoogst gewigtige en moeijelijke taak, die op de schouders van kommissarissen-generaal rustte; de taak om, na overname der kolonie, en na den geheelen staat van zaken naauwkeurig te hebben onderzocht, bepalingen op alle takken van bestuur daar te stellen. Wie de Indische geschiedenis van die dagen heeft beoefend, zal moeten erkennen, dat voor de goede vervulling van die taak een reuzenarbeid werd gevorderd; maar tevens, dat ze aan geen waardiger handen had kunnen zijn toevertrouwd.

Wij voor ons, behandelen slechts een onderdeel van *alle takken van bestuur:* het landelijk stelsel en wat daarmede in verband staat. Het is waar, dat onderdeel woog zeker het zwaarste. Het geheele regeringsbeleid moest daarvan als het ware afhankelijk worden gemaakt. Immers, er moest worden beslist: of men bij dat stelsel, onveranderd of gewijzigd, zou volharden, of het geheel verwerpen; of, en in hoe ver, men de vrijgevige beginselen der Engelschen zou overnemen, dan wel of, en in hoe ver, men tot het stelsel der voormalige Kom-

*) Elout, Bijdragen, 1851, pag. 68 en 69.

pagnie zou terugkeeren. In ieder geval zouden, aan de overweging en beslissing ten aanzien van het landelijk stelsel, en aan de goede regeling daarvan, groote moeijelijkheden verbonden zijn.

De beschaafde man, toegerust met algemeene kennis, begaafd met een helder verstand en scherp oordeel, zal zich, in welk deel der wereld ook verplaatst, en geroepen om dáár als bestuurder op te treden, weldra van den algemeenen toestand een juist begrip kunnen vormen, omdat de beginselen van regt en billijkheid, overal en ten allen tijde geldig zijn. Maar wanneer hij uitvaardigen of bekrachtigen moet, wetten, die grijpen in het leven des volks, zal hij, bij zijne algemeene kunde, moeten voegen de bijzondere kennis van het volk, welks geluk van zijne beslissing afhankelijk is. Mist hij die kennis, dan zal hij niet dan met de uiterste behoedzaamheid en na grondig onderzoek kunnen handelen.

De bronnen, waaruit men destijds in Nederland de kennis van Java en van den Javaan kon putten, waren niet talrijk; en die, welke bestonden, konden niet onvoorwaardelijk vertrouwd en benuttigd worden. Het licht, door het Britsch tusschenbestuur ontstoken, had nog geen gelegenheid gehad overal door te dringen, en door ieder begrepen te worden.

Daarbij was de toestand van Java abnormaal en hoogst ongunstig. Wat hadden de laatste tien jaren opgeleverd? — De uiterste stuiptrekkingen en de naweeën van het stelsel der Hollandsche Kompagnie. Het ijzeren despotisme van Daendels. De inlijving van Holland en zijne koloniën bij het Fransche keizerrijk. Het kortstondig bestuur van Janssens. De verovering door de Engelschen. Algeheele ommekeer van de regerings-beginselen. Invoering en, spoedig daarna, wijziging van het landelijk stelsel. De zekerheid, dat de kolonie zou teruggaan aan Holland, toen dat gewijzigd stelsel naauwelijks was geproklameerd, maar nog op verre na niet was ingevoerd. Na het verkrijgen van die zekerheid, nog ruim twee jaren Britsche overheersching, zonder den prikkel van het eigenbelang. Het laatste halfjaar van het Britsche bewind, eene verwisseling van bijna geheel het personeel der hooge regering. En onder alle die wisselingen en veranderingen, de groote wereldgebeurtenissen, met hare oorlogen, die de gemeenschap met de kolonie stremden, en de bronnen van welvaart en volksgeluk deden opdroogen. Bovendien gedurige onlusten en opstanden op Java zelf.

Was de toestand waarin kommissarissen-generaal het land vonden allerongunstigst, weinige waren de hulpmiddelen die hun ten dienste stonden, om *den geheelen staat van zaken naauwkeurig te onderzoeken, en op alle takken van bestuur bepalingen daar te stellen.* Vooral gold dit voor het landelijk stelsel.

Op eene enkele uitzondering na, waren de verschillende gewesten van Java, onder het britsch tusschenbestuur, beheerd geweest door engelsche residenten. Deze moesten nu worden vervangen door Nederlanders. Met een aantal andere ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur was dit evenzeer het geval. En vermits ook, afgescheiden van het binnenlandsch bestuur, in vele andere ambten en bedieningen moest worden voorzien, spreekt het van zelf, dat bijlangena niet overal de regte man op de regte plaats kon komen.

Immers, betrekkelijk zeer gering was het aantal van de op Java aanwezige hollandsche ambtenaren, die eenige ondervinding en kennis in de Indische dienst hadden opgedaan. En deze waren nog ingewijd in de geheimen van het stelsel der Kompagnie; zij hadden gedeeld in de wisselingen der verloopen tien jaren, waarvan zooeven gesproken is, en waren bovendien, gedurende de laatste vijf jaren, over het algemeen voor de engelsche funktionarissen achtergesteld. Deze achterstelling alleen zou reeds genoeg stof hebben opgeleverd, om van hen, die dan toch de eenige raadslieden waren van kommissarissen-generaal, eene onvoorwaardelijke afkeuring van het landelijk stelsel te verwachten, indien daartoe de minste aanleiding bestond.

Voeg hierbij, dat de ondervinding van alle tijden heeft geleerd, hoe moeijelijk het is, de magt der gewoonte te breken, de liefde voor het oude te overwinnen, bij mannen, wier vroegere handelingen, wier geheel verleden aan dat oude als het ware is gekluisterd *), en het behoeft geen verder betoog, dat de kans op het behoud van het landelijk stelsel minstens zeer twijfelachtig stond, en dat alleen de, na onderzoek verkregen, overtuiging van de voortreffelijkheid van dat stelsel, zijn voortdurend bestaan zou kunnen verzekeren.

Wij willen door dit betoog geen oordeel uitspreken over de toenmalige hollandsche ambtenaren op Java. Wij herhalen slechts het vroeger reeds door ons medegedeelde †), namelijk: dat J. C. Baud, den minister van koloniën Rochussen wees op de bekwame medehelpers, die Raffles wist te vinden onder de officieren van zijn klein legertje, en op de beschamende onkunde der meeste hollandsche ambtenaren, die hij (Baud) op Java vond. Daar waren wel bekwame, zelfs hoogst bekwame en trouwe hollandsche staatsdienaren, en aan hun hoofd de voortreffelijke Muntinghe; maar wat vermogten enkelen, waar het de organisatie gold van een bestuur, over een zoo groot gebied, als dat van Nederlandsch Indië?

De ambtenaren die kommissarissen-generaal uit Nederland hadden vergezeld, en die, welke spoedig daarna, den 4n September 1816, met Zr. Ms. linieschip Nassau, of omstreeks denzelfden tijd met andere schepen, te Batavia aankwamen, mogten in andere opzigten goede diensten kunnen bewijzen, zij mogten zelfs voor de toekomst veel meer belooven; gedurende den eersten tijd van ons hersteld gezag, waren zij van geen nut voor het onderzoek, dat naar den aard en de werking van het landelijk stelsel moest worden ingesteld.

En dat de hier bedoelde bezwaren: gehechtheid aan het oude en mitsdien ingenomenheid tegen het nieuwe stelsel, bij de oude landsdienaren op Java; en onervarenheid van de aldaar nieuwlings aangekomen en in dienst te stellen ambtenaren, niet denkbeeldig waren, kan door menige bijzonderheid worden gestaafd. Wij zullen slechts op enkele wijzen.

Zoo schreef de staatsraad direkteur-generaal van het departement van koophandel en koloniën, den 16n Januarij 1817, aan kommissarissen generaal, dat hunne eerste besluiten, kort na de overname der kolonie genomen, met ge-

*) Ook onze tijd zou de voorbeelden hiervan misschien kunnen aanwijzen.
†) Zie Tijdschrift voor Nederl. Indië, 1864, 2e deel, pag. 164, in eene noot.

noegen in het vaderland ontvangen waren. Hij gaf daarbij de hoop te kennen, dat de voorbereidende maatregelen tot organisatie van het nederlandsch bestuur, zouden dienen om het gebrek aan orde in de administratie te herstellen en ongeoorloofde handelingen tegen te gaan; maar voegde er tevens bij, dat het eene bestendige waakzaamheid zou vorderen, de laatste volkomen tegen te gaan, vermits de vroegere inrigtingen maar al te veel aanleiding hadden gegeven, *om zoodanige zoogenaamde stille inkomsten te wettigen, en vele der nog aanwezige voormalige ambtenaren, die niet als ongeoorloofd konden of zouden beschouwen* *).

Inderdaad, de sporen van het oude stelsel bleven nog lang op Java merkbaar, en werden, zelfs nadat kommissarissen-generaal reeds waren afgetreden, nog gevoeld onder het bestuur van den gouverneur generaal van der Capellen, die, zoo als een anders niet tegen dien opperlandvoogd ingenomen schrijver opmerkt: — „zich niet genoeg wist te onttrekken aan den invloed van eenige oude ambtenaren, die nog al te sterk doordrongen waren van de beperkende beginselen der Kompagnie" †).

Wat betreft het nieuwe personeel, schreven kommissarissen-generaal, den 9n Oktober 1816, aan het opperbestuur, dat zij van de uitgekomen ambtenaren, er al dadelijk zoo velen in funktie gesteld hadden, als de omstandigheden gedoogden; maar dat het hun leed deed te moeten verklaren, dat er sommigen onder waren, die aan den lande nuttelooze kosten hadden veroorzaakt, als kunnende van hen weinig dienst worden getrokken; terwijl er zich zelfs enkelen onder hen bevonden, wier gedrag niet vrij van blaam scheen te zijn, en op welken zij naauwkeurig zouden doen letten.

Dit bezwaar werd later nog meer gevoeld, zoodat kommissarissen-generaal bij missive van 1 Mei 1817, zelfs aan het opperbestuur in bedenking moesten geven, om in het algemeen in de keuze der naar Indië te zenden ambtenaren met oplettendheid te werk te gaan; omdat men met sommigen verlegen was, naauwelijks gebruik van hen kon maken, en toch voor hun onderhoud moest doen zorgen; weshalve verzocht werd: „geene personen uit te zenden dan de zoodanigen, die voor het minst proeven van *geschiktheid om kunde te verkrijgen*, hebben gegeven." — Men ziet het, de eischen waren destijds niet hoog gesteld.

De staatsraad direkteur-generaal, gaf in antwoord hierop, bij missive van 3 December 1817, het volgende te kennen:

„Zeer gaarne wil ik gelooven, dat gij ook met sommige, ja misschien vele der uitgekomen personen, als civiele ambtenaren verlegen zijt, om hen in evenredigheid van hun stand en betrekkingen, met nut voor de dienst te kunnen plaatsen. Doch ik behoef, ten aanzien van hunne benoeming, u alleen te herinneren aan onze gezamenlijke besognes, welke, ter keuze van de voorwerpen uit het aantal sollicitanten, hebben plaats gehad. Tot de nadere uitzendingen hebben veelal bijzondere rekommandatiën aanleiding gegeven, welke nog niet geheel ophouden, maar eene uitzondering verkrijgen op het

*) Deze opmerking diende om kommissarissen aan te sporen, met klem de hand te houden aan hun besluit van 30 Augustus 1816, N°. 35 (Indisch Staatsblad N°. 6).

†) D. C. Steijn Parvé, Het koloniaal monopoliestelsel, getoetst aan geschiedenis en staathuishoudkunde, nader toegelicht, pag. 43.

besluit van Z. M. in dato 9 Oktober 1816, No. 50, houdende: dat geene verdere benoemingen van ambtenaren zouden plaats vinden, tot tijd en wijle, uit uwe berigten, de staat van het aanwezig personeel op Java zoude zijn gebleken.

„Ik voor mij stel vast, dat, met uitzondering van enkele personen van bijzondere talenten of ervaring, het meeste nut voor de dienst in de koloniën kan getrokken worden, van jongelingen van eene behoorlijke opvoeding en daardoor verkregen goeden aanleg, om van den beginne af tot de onderscheidene diensten te worden opgeleid, aan wie alzoo de gelegenheid worde gegeven, zich, door applikatie en goed gedrag, bekwaam en waardig te maken, om trapsgewijze tot de aanzienlijkste èn voordeeligste posten bevorderd te kunnen worden."

Wij hebben nu gezien, dat kommissarissen-generaal hunne zware taak onder zeer moeijelijke omstandigheden moesten aanvaarden, en dat zij, om waardiglijk, aan het in hen gestelde vertrouwen te beantwoorden, slechts over hoogst gebrekkige middelen konden beschikken.

Reeds is hiervoren melding gemaakt, van het door den souvereinen vorst, op den 3n Januarij 1815, vastgestelde regeringsreglement.

Mr. P. Mijer, die, in zijne Verzameling van instruktiën, ordonnanciën en reglementen *), op pag. 371 en volgende, dat regerings-reglement heeft medegedeeld †), zegt in de inleiding van dat werk, dat aan kommissarissen-generaal, bij hun vertrek uit Nederland, dat regerings-reglement was medegegeven §). Hij merkt op, dat dit reglement, bij welks zamenstelling men het ontwerp-charter der Haagsche Staatskommissie van 1803, genoegzaam in alle zijne hoofdbepalingen, had gevolgd, wel was gedrukt, maar nooit in Indië in werking is gebragt. — Kommissarissen-generaal schijnen, tot het niet in werking brengen, al dadelijk termen te hebben gevonden **); zeker is het, dat zij, dit

---

*) In 1848 te Batavia, ter landsdrukkerij in het licht verschenen.

†) Dit Reglement komt mede voor, in den bundel, getiteld: *De zes regerings-reglementen van Ned. Indië van* 1815, 1818, 1827, 1830, 1836 *en* 1854, *met verwijzing naar de gelijkluidende artikelen*; in 1858 te 's Gravenhage bij H. C. Susan, C. Hzoon uitgegeven.

§) Onder de gedrukte stukken, aan kommissarissen-generaal meêgegeven, waren 150 exemplaren van dat reglement; benevens andere reglementen, instruktiën, enz. Zoo ook drie exemplaren van het in 1814 verschenen werk van Daendels, met de bijlagen.

**) Reeds onmiddellijk na de vaststelling van dit reglement van 3 Januarij 1815, en wel in de daarop volgende maand Februarij, had de oud gouverneur-generaal Daendels, eene memorie van aanmerkingen daarop, aan den souvereinen vorst overgegeven, die aan kommissarissen-generaal werd toegezonden, onder mededeeling, dat Z. K. H. oordeelde, dat kommissarissen-generaal met genoegzame magt waren bekleed, om het verderfelijke der misslagen weg te nemen, dat de heer Daendels, van zijn bijzonder gezigtspunt, in dat reglement meende te hebben ontdekt, hebbende Z. K. H. slechts gewild, dat deze aanmerkingen ter kennis van kommissarissen-generaal zouden worden gebragt, zonder in het verzoek te treden, door den schrijver gedaan, om die aanmerkingen door den druk publiek te maken.

Opmerking verdient het, dat Raffles bij de uitgave van zijne *History of Java* in 1817, het regerings-reglement van 1815 kende, en daarover geen ongunstig oordeel velde. Op pag. 162 van het 1e deel, geeft hij eene vertaling van de artikelen 78 en 79, en zegt, omtrent de daarbij aan den landbouwer toegekende vrije en onbelemmerde beschikking over zijne produkten, buiten de verpligte leveranciën: — „Laat hem in die regten gehandhaafd

eenmaal uitgesteld hebbende, daartoe later al meer en meer aanleiding hadden. Mr. P. Mijer merkt tendienaanzien, ter aangeduide plaatse, het volgende op: — „De, sedert het vaststellen van dat reglement, veranderde orde van zaken, gepaard met de ondervinding, gedurende een tweejarig bestuur verkregen, had aan kommissarissen-generaal de overtuiging verschaft, dat vele der daarbij voorkomende bepalingen dienden gewijzigd, sommige veranderd, en ook vele nieuwe bepalingen behoorden te worden daargesteld; en om deze redenen, werd eerst, bij de publikatie van den 22 December 1818, een door kommissarissen-generaal zelven ontworpen regerings-reglement afgekondigd, ingerigt, zoo als zij oordeelden, naar de toenmalige gesteldheid en behoeften."

Te gelijk met het regerings-reglement en bij hetzelfde besluit (3 Januarij 1815 N°. 48) waren ook gearresteerd: eene Instruktie voor kommissarissen-generaal en eene Instruktie voor den gouverneur-generaal. Die voor kommissarissen-generaal werd later, bij koninklijk besluit van 23 September 1815 N°. 2, aangevuld met eene Suppletoire Instruktie *).

Aan de beginselen neêrgelegd in het regerings-reglement, was de noodige publiciteit gegeven, zijnde, bij het aangehaalde besluit van 3 Januarij 1815, tevens bepaald:

dat ten behoeve der kommerciëerende ingezetenen en verdere belanghebbenden, bij notifikatie van het departement van koophandel en koloniën, publiek zou worden gemaakt, op welken voet en onder welke bepalingen de handel op de koloniën van den staat in de Oost-Indië zou worden gedreven, overeenkomstig de tot die materie betrekkelijke artikelen van het bedoelde reglement;

dat kopie autentiek van dezelfde artikelen zou worden gezonden aan het departement van financiën, ten einde, naar aanleiding daarvan, de vereischte orde te stellen, op de uit- en inklaring der naar de Oost-Indië bestemde, of van daar komende schepen; en

dat het reglement zou worden gedrukt, en exemplaren in bekwamen getale, zoowel ten gebruike in de O.-I. bezittingen derwaarts verzonden, als aan de verschillende departementen en kollegiën in de Vereenigde Nederlanden gedistribuëerd zouden worden.

Het eerste werk van kommissarissen-generaal was, om het bestuur der verschillende residentiën op Java te doen overnemen; waarbij aan de residenten gelast werd, om den bestaanden staat van zaken geregeld te doen voortduren †); — „totdat men (zoo schreven zij aan het departement van koloniën

---

blijven, en het Hollandsch gouvernement zal eene inkomst trekken, verre te boven gaande het bedrag der vroegere heffingen, zonder, als te voren, de Europeanen bij de Aziaten in minachting te brengen, door zwakheid, omkoopbaarheid en onregtvaardigheid."

*) De aanvankelijke en de suppletoire instruktie voor kommissarissen-generaal zijn, als bijlagen A en B, gevoegd achter het werk van Mr. S. H. J. Hoek, *Het herstel van het Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden, in de jaren* 1816 *tot* 1819, in 1862 te 'sGravenhage bij de gebroeders van Cleef in het licht verschenen. — In de Instruktie voor den gouverneur-generaal komt niets voor, wat bijzondere melding verdient, bij het speciale onderwerp dat wij behandelen.

†) Vergelijk de publikatie van de overname der kolonie, dd. 19 Augustus 1816, Indisch Staatsblad N°. 5, en ook den aanhef van Staatsblad N°. 28 van datzelfde jaar.

in Augustus 1816) met kennis van zaken, meer doelmatige inrigtingen zal kunnen daarstellen; zijnde de voet en wijze van inrigting, verre van onherroepelijk door de Engelschen vastgesteld, want in Februarij ll. (1816) zijn daarin nog veranderingen gemaakt."

Onder dagteekening van 27 Augustus 1816, schreven kommissarissen-generaal nog het volgende aan het opperbestuur:

„Wij hebben, ten gevolge van onze instruktiën en tot vermijding van alle wanorde, den vorm van bestier behouden, die onder de britsche regering plaats vond, immers zooverre de handelwijze van het afgetreden plaatselijke gouvernement van Java ons dit mogelijk maakte: — deze regering namelijk had, vóór derzelver ontbinding, het *revenue committee*, het *commercial committee*, het *committee for improvement of the town and suburbs*, den *civil paymaster* en de geheele *secretary* ontslagen; wij moesten dus ten dezen aanzien eenige andere schikkingen maken."

Na over de verantwoording van 's lands penningen en de organisatie van de algemeene rekenkamer te hebben gehandeld, vervolgen kommissarissen-generaal aldus:

„Wij hebben tevens gemeend, bij voorraad de groote administratie te moeten opdragen aan een president en eenige raden van financiën, uit welk middenpunt een helder licht (zoo wij hopen) zal ontstaan, ter instandhouding van het goede, door de britsche regering gesticht, en tot verbetering van vele onvolmaaktheden in dezelve, bijzonderlijk met betrekking tot de beheering der verschillende residentiën, waaromtrent meer regelmatige en gelijke voorschriften schijnen gegeven te moeten worden.

„Tot de provisioneele waarneming dezer residentiën, hebben wij getracht mannen te benoemen, die door hunne vorige betrekkingen en bekendheid met de zeden, gewoonten en taal, en tevens door hun karakter ten goede bekend waren. Wij hopen dat hun gedrag onze keuze billijken zal; terwijl wij, in een onverhoopt tegenovergesteld geval, zonder aanzien van persoon, hunne plaatsen door anderen zullen doen bekleeden.

„Wij kunnen bij deze gelegenheid niet voorbijgaan te melden, dat bij de overname der residentiën eene uitmuntende eensgezindheid, niet alleen tusschen de nederlandsche en afgaande britsche residenten, heeft plaats gehad; maar dat door de britsche residenten de meeste bereidwilligheid en hulpvaardigheid is aan den dag gelegd."

Het protest van de engelsche regeringsleden op Java, tegen de weigering van kommissarissen-generaal, om bepaaldelijk te verklaren, dat de bestaande traktaten met de vorsten van Soerakarta en Djokjokarta, zouden worden gegarandeerd, gaf aanleiding, om den oud direkteur-generaal van IJsseldijk, als buitengewoon gezant, naar de hoven van die vorsten te zenden. Hij kreeg in last: de wederinbezitneming der kolonie aan die vorsten aan te kondigen; hun de verzekering te geven van de welwillendheid van kommissarissen-generaal; hun de trouwe nakoming der onlangs gesloten traktaten te waarborgen;

hun het magtig geworden Nederland te doen kennen, en hun te doen begrijpen: — „dat het Nederlandsch gouvernement, trouwe houdende, ook trouwe van hen vordert, en de magt bezit en zal weten te bezigen, om zich tegen inbreuken te hoeden.”

Deze bijzondere zending is met den besten uitslag bekroond geworden. Het bleek duidelijk, dat de vorsten, wel verre van afkeerig te zijn van het nederlandsch bestuur, zoo als Raffles getracht had te doen gelooven, zich in tegendeel zeer tevreden en ingenomen toonden met den veranderden staat van zaken.

Diezelfde goede gezindheid werd overal bevonden; zij was blijkbaar in de algemeene medewerking ten goede, zoo van hoofden als bevolking; terwijl de vreugde en geestdrift van de hollandsche ingezetenen der kolonie over de gelukkige bevrijding des vaderlands en de herstelling van het nederlandsch gezag op Java, zich alom ongeveinsd openbaarde.

Men zou dwalen, als men hieruit wilde afleiden, dat rust en vrede op Java ongestoord bleven. De ondervinding van vroegere en ook van latere jaren leert: dat er, op het uitgebreide gebied van dat eiland, gedurig bewegingen en rustverstoringen, van meerder of minder ernstigen aard, plaats hebben. In de periode, welke wij thans beschouwen, merken wij die tweemalen op, en wel: in December 1816 in Krawang, en in Januarij 1818 in Cheribon.

In zijne *Kronijk van Neerlandsch Indie*, beginnende met het jaar 1816, zegt mr. P. Mijer daarvan hetgeen volgt:

Krawang. „Dan naauwelijks was door kommissarissen-generaal de eerste hand gelegd, aan den wederopbouw van het nederlandsch bestuur in deze gewesten, of een ernstige opstand brak in een belangrijk gedeelte van het eiland Java, het Krawangsche, uit.” — En dan volgt eene beschrijving van dien opstand, waarbij van den kant der muitelingen meer dan zestig sneuvelden, een honderdtal zwaar gekwetst werd, en niet minder dan vijfhonderd werden gevangen genomen. Van onze zijde bedroeg het verlies, behalve de gekwetsten, vier europeesche en elf inlandsche soldaten. *).

Cheribon. „De rust, welke gedurende het geheele jaar 1817, op Java duurzaam was bewaard gebleven, werd echter reeds in den aanvang van 1818, hoezeer dan ook voor een oogenblik, weder gestoord. Eene rooversbende bragt, onder aanvoering van een berucht en gevreesd hoofd, Bagoes Serriet, het westelijk gedeelte der residentie Cheribon, tot opstand.” Daarna volgt de beschrijving, waaruit blijkt: dat, aan onze zijde, de adsistent-resident van Cheribon, Heidenreich, de 70jarige verdienstelijke regent van Bengawanwettan, Raden Adhipatti Nitti di Ningrat, en de demang van het distrikt Blandong, Among Pantjas, gruwelijk vermoord, en dat de luitenants van Horn en Wessel, zoomede de kapitein Kalberg, bij den min gunstigen uitslag van den eersten aanval onzer troepen, afgemaakt werden; terwijl overigens het getal dooden en gekwetsten, aan onze zijde, zeer gering was. De muitelingen telden ruim honderd dooden, een groot aantal mannen en vrouwen werd ge-

*) Zie Tijdschrift voor Nederl. Indië, 3e jaargang, 2e deel, pag. 304 en volgende.

vangen genomen; terwijl de hoofden van den opstand, bij regterlijk vonnis, tot de straf des doods of tot andere straffen werden veroordeeld *).

In het rapport, onder dagteekening van 27 September 1819, door den destijds afgetreden kommissaris-generaal Elout, aan den minister ingediend, wordt, met opzigt tot de, onder het bestuur van kommissarissen-generaal, op Java plaatst gehad hebbende rustverstoringen, het volgende medegedeeld:

„Op Java heerschte, bij mijn vertrek, rust en orde allerwege; en (wanneer men de gewone rooverijen uitzondert, die met de zaken van het bestier in geen het minste verband staan; maar, als zij tot uitersten komen, hetgeen gedurende de nederlandsche regering maar zelden het geval geweest is, met de gewapende magt moeten beteugeld worden, en daardoor bij min kundigen als opstanden worden aangezien) dan is er nergens eenige opstand uitgebroken als in het Cheribonsche" †).

De heer Elout maakt met geen enkel woord gewag van den opstand in Krawang, zoodat hij die rangschikt onder de evenbedoelde gewone rooverijen. Wanneer men altijd den toestand in onze Indische bezittingen, zoo onpartijdig en juist beoordeelde, als hier de heer Elout, zou men geen gevaar loopen, door zwart gekleurde en overdreven tafereelen, noodelooze vrees te verspreiden onder de groote menigte in het vaderland, die toch, ontegenzeggelijk, uit de hier als *min kundigen* aangeduiden bestaat.

Alhoewel het niet in ons plan ligt, de gebeurtenissen op de bezittingen buiten Java te vermelden, moeten wij toch met een enkel woord aanstippen, dat, in Mei 1817, een ernstige opstand op de Ambonsche eilanden was uitgebroken, ten gevolge waarvan de schout-bij-nacht kommissaris-generaal Buijskes, in het laatst van Junij daaraanvolgende, naar de Molukken vertrok, om in persoon de noodige maatregelen tot demping van dien opstand te beramen. Door kracht van wapenen werd de rust hersteld, en kwam genoemde kommissaris-generaal, in het laatst van April 1818, te Batavia terug. Het beleid der zaken was dus, gedurende zijne afwezigheid van tien maanden, alleen in handen van de kommissarissen-generaal Elout en van der Capellen geweest.

In het laatst van Junij 1817 verlieten de leden der voormalige britsche regering, Fendall en Grant, Java; hebbende Abrahams het eiland reeds vroeger verlaten.

Een groot bezwaar waarmede kommissarissen-generaal te kampen hadden, was geldgebrek. Wel was een aanzienlijk bedrag aan specie uit Nederland medegebragt of sukcessievelijk ontvangen §); maar, in verband met de in te voeren nieuwe bepalingen op het muntwezen in Indië, had men die niet kunnen aanspreken vóór de overname der kolonie, en dus inmiddels gelden moeten

*) Zie Tijdschaift voor Ned. Indië, 3e jaargang, 2e deel, pag. 364 en volgende; vergelijk Gerlach, *Fastes militaires des Indes-Orientales Neerlandaises*, Zalt-Bommel, Joh. Noman & fils, 1859, pag. 249.

†) Elout, Bijdragen, 1851, pag. 85 en 86.

§) Ruim twee millioenen schats; vergelijk den aanhef der publikatie, Staatsblad 1817, No. 4.

negociëren, tegen afgifte van wissels op Nederland. Kommissarissen-generaal zorgden echter door overzending van koffij naar het vaderland, de betaling dier wissels gemakkelijk te maken. Zij schreven onder anderen, den 29 November 1816, aan het opperbestuur, dat, hoezeer de kontanten voor welke die produkten in Indië konden worden afgezet, dáár, vooral in de eerste maanden van bestuur, hoog noodig waren, zij zich liever alle zorgen en moeiten wilden getroosten, — „dan twijfel overlaten, omtrent de waardij der Indische bezittingen voor het vaderland, of bij Zijne Majesteit, omtrent de bevordering van Hoogstdeszelfs dienst."

En toch was het geldgebrek nijpend, en bleken de voorhanden middelen, na de overname der kolonie, onvoldoende. Men had vele goederen en kontanten van de Engelschen moeten overnemen, waarvoor op nieuw wissels waren afgegeven, en produkten geremitteerd moesten worden. Reeds den 12en November 1816 hadden kommissarissen-generaal naar Holland geschreven, dat zij zich ten sterkste zouden bevlijtigen, om alles ten beste van de vaderlandsche kas te regelen, opdat deze aan de verpligtingen, welke men haar had moeten opleggen, zou kunnen voldoen. Voor het oogenblik was het hun echter onmogelijk voordeelige voorwaarden te bedingen, en moesten zij zich onderwerpen aan die, welke — „wegens het achterlaten van klinkende munt en wat daarmede gelijk staat", — gevorderd werden. De geldschaarschte was zóó groot, dat men buiten staat was, de militaire en burgerlijke bezoldigingen geheel te betalen. Zelfs kommissarissen-generaal hadden hunne achterstallige traktementen slechts gedeeltelijk kunnen ontvangen, en waren verpligt geworden gelden, tegen 9 percent rente, op te nemen. De toekomst beloofde hun echter gunstiger uitzigten.

Intusschen was, door het algemeen geldgebrek, de duurte van alle benoodigdheden tot eene buitengewone hoogte gestegen. Inzonderheid leden de hollandsche officieren daaronder, vooral vóór de overname der kolonie, toen hunne traktementen niet regelmatig konden worden uitbetaald. Hun krediet werd geschokt, ten gevolge waarvan zij alles tegen de duurste prijzen inkoopen, en daarbij aanzien moesten, dat de engelsche militairen in overvloed en weelde leefden. Zoo lang het bestuur niet was overgenomen, kon hierin niet worden voorzien; maar toen dit eindelijk plaats had, haastten kommissarissen-generaal zich, verligting aan te brengen, door aan alle officieren eene gratifikatie van drie maanden traktement uit te betalen, en hun vrije woning of indemniteit voor huishuur toe te kennen. Een en ander veroorzaakte wel aanzienlijke uitgaven; maar het belang, dat de krijgsmagt in goeden staat en met een goeden geest bezield bleef, deed deze opofferingen over het hoofd zien.

Dezelfde behoefte aan gereed geld, dwong kommissarissen-generaal, kort na den aanvang van hun bestuur, tot het afzetten van eenige produkten bij onderhandsche verkoopingen. Spoedig werd echter ingezien, dat zulks groote bedenkingen had, en dat het houden van openbare veilingen *), in het belang

*) Het beginsel der openbare mededinging werd, blijkens Staatsblad 1818 No. 7, toegepast op de uitvoering der openbare werken.

van den lande en van den handel, noodzakelijk was. Zoodanige veiling werd dus aangekondigd tegen 15 Februarij 1817. Na de bekendmaking hiervan, werden vele aanzoeken tot onderhandschen verkoop gedaan, en zelfs 9½ spaansche mat voor den pikol koffij geboden, een voor dien tijd hooge prijs. Die aanzoeken werden afgeslagen en men besloot den ingeslagen weg te blijven bewandelen. Men vleide zich zelfs, voor een gedeelte der koffij nog hoogere prijzen te zullen verkrijgen. Om de gegadigden aan den gang te houden, en eenigzins meester van de markt te blijven, zouden niet te groote hoeveelheden te gelijk worden in veiling gebragt.

Op de aangekondigde verkooping van 15 Februarij 1817, werden voor de koffij, door elkander genomen, de volgende prijzen bedongen: eerste soort 9½ à 9¾ en tweede soort 8½ spaansche mat de pikol, en zulks ongerekend de venduregten, welke nog zes procent op de koopsom, en dus ruim een halve spaansche mat op den prijs per pikol bedroegen. In werkelijkheid was dus besteed geworden: voor de eerste soort 10 à 10½, en voor de tweede soort 9 spaansche matten per pikol, alzoo meer dan onderhands geboden was. Kommissarissen-generaal werden door dit resultaat versterkt in hun gevoelen, omtrent de voorkeur, die aan publieke verkoopingen behoorde gegeven te worden, ofschoon zij al dadelijk vermeenden te moeten opmerken, dat in bijzondere gevallen wel eens van die wijze van verkoop zou moeten worden afgeweken.

Eene bijzonderheid, welke hier verdient te worden vermeld, is, dat de staatsraad direkteur-generaal over het departement van koophandel en koloniën, bij missive van 4 Julij 1817, aan kommissarissen-generaal toezond, een exemplaar van het, kort te voren te Londen in het licht verschenen, werk van Raffles, *The history of Java*, met de toezegging, om met eene andere gelegenheid een tweede exemplaar te zenden, ten einde na lektuur in des gouvernements bibliotheek of archief te worden gedeponeerd *). De direkteur-generaal merkt daarbij het volgende op:

„De kortheid des tijds heeft alleen toegelaten, het werk slechts oppervlakkig in te zien. Bij die inzage is het mij echter voorgekomen, dat de schrijver, met deze uitgave der geschiedenis van Java, zoowel een staat- als geschiedkundig oogmerk heeft; men leze slechts zijne opdragt aan den prins regent, om daarvan al aanstonds overtuigd te worden; terwijl ook bij de inleiding opmerkelijke zinsneden voorkomen. — Meer van nabij bekend met de geheime bedoelingen, welligt door zijn invloed achtergelaten, en welke als de oorzaak van zoovele tegenwerkingen kunnen worden beschouwd, zoude het overbodig zijn u te doen opmerken, dat de meest mogelijke omzigtigheid, omtrent allen voormaligen invloed, niet te veel kan worden in acht genomen;

*) Het drukken van de *History of Java*, begon in Oktober 1816 en was in Mei 1817 voltooid. Raffles schreef elken morgen een gedeelte en zond het naar de pers; 's avonds korrigeerde hij de drukproeven. Omstreeks den tijd der uitgave, werd hij aan den prins regent voorgesteld, en genoot hij de onderscheiding van te worden benoemd tot ridder.

alleenlijk verlang ik, zoodra mogelijk, te worden geïnformeerd, of het britsch bestuur zulke gunstige indrukken bij den inlander heeft achtergelaten, als bij die opdragt zijn afgeschilderd *). Intusschen oordeel ik het van belang te zijn, om zorgvuldig te doen waken, dat voorschreven werk niet ter kennisse der vorsten op Java kome, ten einde de vleijende wijze, op welke de Javaan wordt voorgesteld, niet somwijlen aanleiding geve, om denkbeelden te doen ontstaan, die voor de zoo noodzakelijke goede verstandhouding met de inlandsche vorsten, nadeelig zouden kunnen worden."

Al verder wordt bij denzelfden brief kennis gegeven, dat Raffles spoedig naar Benkoelen zou vertrekken, om daar het ambt van gouverneur van dat gewest, waartoe hij sedert lang bestemd was, te aanvaarden; en dat hij het voornemen had, op de reis derwaarts, Java aan te doen, en zich te Batavia of in den omtrek eenige dagen op te houden, ter vereffening zijner partikuliere zaken †).

Eindelijk hield die brief nog in, dat Raffles destijds juist eene reis deed op het vaste land van Europa, en ook de Nederlanden zou bezoeken.

Werkelijk hield Raffles zich, in Julij 1817, eenige dagen te Brussel op, en werd door koning Willem I minzaam ontvangen en ten middagmaal genoodigd §). Wij maken hiervan alleen melding, om duidelijk te doen uitkomen, dat Nederland destijds nog geene grieven van overwegend belang tegen Raffles had, die eerst later ontstonden, en die dus niet gemeens kunnen hebben met het lang te voren op Java ingevoerde landelijk stelsel. Wij keeren thans tot dat stelsel terug.

Aan de op Java provisioneel benoemde residenten was, onder anderen, bij instruktie, opgedragen, zich met allen ernst te bevlijtigen, om eene naauwkeurige kennis te verkrijgen van den waren aard der door het britsche gouvernement ingevoerde administratie, en van hunne bevinding met onzijdigheid en groote trouw verslag te doen.

Reeds in het begin van Oktober 1816, waren daarop eenige antwoorden ingekomen, waaruit bleek: dat het landelijk stelsel „gansch niet verwerpelijk," de administratie daarentegen „niet aan te prijzen" was; weshalve kommissarissen-generaal besloten: het stelsel vooreerst „in alle deelen ongestoord te laten werken," maar de administratie zooveel mogelijk tot orde en regelmaat terug te brengen.

Eene gemengde kommissie van engelsche en hollandsche ambtenaren werd

*) Deze missive is te Batavia ontvangen en verhandeld bij besluit van kommissarissen-generaal van 29 December 1817, waarbij zij „provisioneel is aangenomen voor notifiaktie."

†) Aan het voornemen om destijds Java aan te doen, heeft Raffles geen gevolg gegeven. Eerst later, op eene reis, deed zijn schip in het laatst van Junij 1823 de reede Batavia aan. Alleen lady Raffles begaf zich toen, uithoofde van ziekte, gedurende de weinige dagen van het verblijf van het schip op de reede, aan wal. Raffles zelf bleef aan boord, en ontving daar de bezoeken zijner bataviasche vrienden. Er was in den laatsten tijd te veel gebeurd, dan dat de gouverneur-generaal van der Capellen eene ontmoeting met Raffles zou gewenscht hebben; alleen werd er tusschen hen eene briefwisseling gevoerd, die in de *Memoir*, op pag. 552—554, is opgenomen.

§) Zie het deswege medegedeelde op pag. 289 en 290 van de *Memoir*.

benoemd: ten einde alle financiëele geschilpunten, welke geregeld moesten worden, te onderzoeken. Daaronder behoorden ook de achterstallige landrenten.

Men bevond, dat in de residentie Kadoe, 50,000 ropijen meer achterstand werd opgegeven, dan in werkelijkheid bestond, en zulks ten gevolge van de misdadige handelingen van den britschen adsistent-resident, kapitein Heyland, die reeds naar Bengalen vertrokken was, en van wien nu bleek, dat hij genoemde som ontvreemd en de boeken vervalscht had.

In de residentie Cheribon, had de eerste resident de landrenten gebragt op 180,000 ropijen, en de tweede op 300,000. De derde resident bevond dien aanslag overdreven, hij verminderde hem weder aanzienlijk. Intusschen waren de achterstanden niet te innen, omdat de bevolking die niet kon betalen.

In de residentie Bantam was de achterstand gekommen tot 549,000 ropijen, welke som door den resident de Bruijn, „die het land door en door kende," als geheel verloren werd opgegeven, hetgeen van de britsche zijde niet werd tegengesproken.

Bij de mededeeling dezer bijzonderheden aan het departement van koophandel en koloniën, bij missive van 20 Oktober 1816, voegden kommissarissen-generaal daarbij het volgende:

„Deze voorbeelden zijn, bij voorraad, genoegzaam tot toelichting van den staat der zaken; dan wij willen daaruit geenszins afgeleid hebben, dat wij wanhopen voor het vervolg: geenszins. Wij vleijen ons, dat met eene meer billijke verdeeling en begrooting der lasten, en met eene meer geregelde administratie, wij van het engelsche systhema voordeelen zullen trekken, die aan dat gouvernement, uithoofde der beide aangestipte omstandigheden, ontslipt zijn. Doch wij hebben tijd noodig, om alles te onderzoeken, bedaardelijk na te gaan en tot eene eindelijke beslissing te komen, om alzoo aan het oogmerk onzer zending, en de oogmerken van Zijne Majesteit te beantwoorden. Inmiddels hebben wij het noodig geoordeeld, dit weinige maar zekere, aan u te moeten mededeelen."

Bij besluit van kommissarissen-generaal van 21 Februarij 1817, n°. 8 (Staatsblad n°. 11), werden alle residenten gelast: „de meeste zorg aan te wenden, ter wering van alle heffingen van gelden, door inlandsche hoofden, van den gemeenen inlander, welke door de hooge regering niet uitdrukkelijk zijn gewettigd; met verderen last aan hen residenten, om deze aanschrijving, bij openlijke aankondiging in de inlandsche talen aan de ingezetenen hunner residentie bekend te maken, en van het ten deze verrigte aan kommissarissen-generaal verslag te doen;" — terwijl alverder die residenten werden aangeschreven: — „dat geene belastingen door hen zullen worden geduld, veel minder ingevoerd, die niet door de hooge regering zijn voorgeschreven."

Met het verder onderzoek naar de bijzonderheden van het landelijk stelsel, verliep geruimen tijd. De daartoe betrekkelijke stukken werden, om konsideratiën en advies, in handen gesteld van den raad van financiën, en deze diende daarop, onder dagteekening van 14 Junij 1817 n°. 65, het merkwaardige rapport in, van zijn president, mr. H. W. Muntinghe, dat, voor

zooveel den hoofdzakelijken inhoud betreft, reeds in dit Tijdschrift is opgenomen *), weshalve wij onze lezers daarnaar overwijzen.

De raad van financiën had zich de, zoo als hij het noemde, groote en teedere vraag gesteld: — of het raadzaam was, die maatregelen van algemeene en territoriale belasting, van vrije kultuur en vrijen arbeid, welke het britsche tusschenbestuur op Java had ingevoerd, te achtervolgen, te handhaven en te verbeteren? — dan wel, terug te keeren tot die inrigtingen van handel en kultuur, waarin voorheen onze gewezene Oost-indische maatschappij haar heil en welvaart heeft gezocht?

De raad kwam tot de konklusie: dat het nuttig en noodzakelijk was, bij de verhuring der landen te volharden. Hij adviseerde: — „allen fungerende residenten op Java ten ernstigste aan te bevelen, om zich, ten aanzien van de verhuring der landen en in alles wat de beheering en perceptie der landelijke inkomsten betreft, vooralsnog stiptelijk te gedragen naar alle de voorschriften, vervat in de *Regulation II*, den 11den Febrarij 1814, op dit stuk, door het jongst afgetreden bestuur gegeven."

Er kwamen den raad, in die *Regulation*, „slechts een paar punten voor van eenige bedenkelijkheid." Die punten waren:

1°. Het aangekondigd voornemen, om in elke residentie, de ontvangst der landelijke inkomsten aan afzonderlijke ambtenaren, onder den naam van *kollekteurs*, op te dragen.

2°. Het geven van de voorkeur aan de verhuring in het klein, in Westelijk Indië bekend onder de benaming van *ryotwar-settlement.*

Ten aanzien van het eerste punt, merkte de raad op, dat de kosten van den daarbij bedoelden maatregel grooter zouden zijn, dan het stelsel, „zoolang het nog niet volkomen was gevestigd," kon dragen; en verder, dat daardoor ligt botsingen met de eerste civiele autoriteit in elke residentie konden ontstaan, die, „vooral in de eerste opkomst van dit stelsel, waarin men het op Java nog mogt rekenen te zijn", hoogst nadeelig zouden kunnen worden. De raad wilde echter niet verbergen, dat het hem voorkwam, tot de volmaking van het stelsel te behooren, om, zoodra de kosten konden gedragen worden, de invordering van 's lands regten en belastingen af te scheiden van het hoogste plaatselijke gezag in elke residentie.

Met betrekking tot het tweede punt, zegt de raad, hetgeen volgt: — „Ten aanzien van de verhuring der landen in het klein, of wel dorpsgewijze en in nog grooter perceelen, zijn de bedenkingen welke zich bij ons opdoen zoo menigvuldig, en de uitkomsten welke deze of gene wijze van verhuring, in verschillende gedeelten van Indië gehad heeft, zouden ons natuurlijk leiden tot zoovele bijzonderheden, dat wij daarmede te dezer gelegenheid uwe attentie niet durven bezwaren."

Zich reserverende hieromtrent eene nadere voordragt te doen, releveert de raad nogtans een punt, dat hem voorkomt van de grootste aangelegenheid te zijn, in de volgende woorden: — „dat, hoezeer ook bij het hiervoren door ons

*) Zie 12e jaargang, 1850, 2e deel, bladz. 305 en 13e jaargang, 1851, 1e deel, bladz. 1 en 100.

aangehaalde reglement van den 11den Februarij 1814, de maat van belasting, op eene billijke en met de gewoonten van den inlander overeenkomstige wijze is bepaald, er echter vele gronden van vermoeden bestaan, dat deze maatstaf van belasting, in de uitvoering der zaak, dikwerf is overschreden *).

Verder wordt nog door den raad, — naar aanleiding van de omstandigheid, dat de administratie der landelijke inkomsten, door alle daarbij betrokken inlandsche hoofden, in hun eigen taal en letterschrift wordt gehouden, — het volgende aangeteekend:

„De kennis der inlandsche talen, de kennis der inlandsche gebruiken en instellingen, en de waardering van het karakter en van de nuttige hoedanigheden der inlandsche bevolking, vermeenen wij dan ook aan u te mogen voordragen, als onontbeerlijke vereischten in alle ambtenaren, welke in het vervolg met de perceptie der landelijke inkomsten zullen worden belast. En van de bekwaamheid van deze ambtenaren, zijn wij van oordeel, dat grootendeels de goede en geregelde werking van een stelsel van belasting zal moeten afhangen."

Alvorens in deze zoo hoogst gewigtige aangelegenheid te beslissen, wilden de kommissarissen-generaal Elout en van der Cappellen (Buijskes was in de Molukken) zich, door plaatselijk onderzoek, met de zaak meer van nabij bekend maken. Zij ondernamen dus eene inspektie-reis naar het oostelijk gedeelte van Java, om daar de werking van het landelijk- en koffijstelsel op te nemen en na te gaan. Die reis duurde van 22 Julij tot 24 November 1817, en strekte zich uit over de geheele landstreek van Cheribon tot Bezoeki.

Gedurende en kort na die reis, regelden kommissarissen-generaal eenige belangrijke en met de landelijke inkomsten in naauw verband staande onderwerpen. De daartoe betrekkelijke verordeningen zijn opgenomen in de Staatsbladen van Nederlandsch Indië, die wij onderstellen te zijn in handen van den belangstellenden lezer, welke ons totdusver heeft willen volgen, of die, in elk geval, gemakkelijk door hem kunnen worden geraadpleegd. Wij bepalen ons dus alleen, tot eene korte omschrijving der hier bedoelde verordeningen.

I. *Besluit van kommissarissen-generaal, van* 7 *November* 1817 *No.* 17, (*Staatsblad No.* 55) *houdende bepalingen omtrent de verhuring der koffijtuinen.*

Het was gebleken dat in Cheribon en de meer oostwaarts gelegene residentiën, ten aanzien van de beschikking over, en de beheering van de koffijtuinen en gronden, de grootste onzekerheid bestond; „zoodat niet alleen in de verschillende residentiën, maar ook in eene en dezelfde plaats naar de onderscheiden begrippen der tijdelijke residenten, onderscheidenlijk was gehandeld geworden." Op sommige plaatsen werden de koffijtuinen en gronden, in het openbaar en aan den meestbiedende, verhuurd; op andere, onder de hand afgestaan; elders aan

*) Opmerkelijk is het verschil in de redenering van toen en nu. Toen zeide men: de maatstaf is billijk en goed, maar men overschrijdt dien bij de uitvoering. Nu zegt men: de maatstaf is veel te hoog, maar men blijft er, bij de uitvoering, verre beneden.

de ingezetenen uitgegeven en opgedrongen. De oogst werd, nu eens, gehee ter beschikking van den huurder of planter gelaten; dan weder, tegen bepaalde prijzen overgenomen, soms ook, in natura, tot een bepaalde hoeveelheid gevorderd. Zoodanige ongeregelde behandeling stelde den eenvoudigen planter aan willekeur en misleiding bloot, gaf tot vele kwade praktijken aanleiding, ten nadeele van 's lands belang en van de koffijteelt, en moest dus, zoo spoedig mogelijk, door vaste en geregelde voorzieningen vervangen worden. Daarbij was de verhuur of uitgifte der koffijgronden, voor den korten tijd van één jaar, voor den planter weinig aanmoedigend, voor het behoud en de uitbreiding der tuinen verderfelijk, en maakte een goed opzigt vruchteloos. En vermits eene ongedwongen, maar geleidelijke aanmoediging van de koffijteelt, gepaard met de verzekering aan den planter van het vrije genot van zijn arbeid, tegen eene redelijke pacht aan den lande voor het gebruik der gronden, overeenstemde met den geest der bestaande inrigtingen van het landelijk stelsel, en in het bijzonder ook met de weldadige en vaderlijke bedoelingen des Konings; — zoo besloten kommissarissen-generaal, te bepalen:

Dat de koffijtuinen en gronden (uitgezonderd in de Preanger regentschappen en in Banjoewangi) zouden verhuurd worden, op de voorwaarden, omschreven in bijlage A.

Dat de opnamen der koffijtuinen en gronden, zou worden opgedragen aan eene kommissie, volgens instruktie, overgelegd als bijlage B.

Dat, ten einde de oogmerken en bevelen der regering alom, en vooral bij den geringen Javaan, op eene eenvoudige en klare wijze, bekend te maken, zulks geschieden zou, in de nederlandsche, chineesche en inlandsche talen, bij publikatie, overgelegd als bijlage C.

Er straalt in deze stukken van 1817 een hoogst liberale geest door. Kommissarissen-generaal geven (bijlage C) aan de inlandsche bevolking, in hare eigene taal, te kennen, dat zij in uitdrukkelijken last van den Koning hebben: „haar tegen alle willekeur te beschermen; haar lot te verbeteren; haar het genot van eigendom en van de vruchten van haren handenarbeid te verzekeren, en alzoo haar, zoowel als andere zijner onderdanen, in de gelukkige gevolgen zijner vaderlijke regering te doen deelen." Zij geven de hoofdtrekken der hierbedoelde verordening aldus aan de bevolking op:

„Dat men niet, dan uit eigen wil en toestemming, de bewerking der koffijtuinen behoeft te aanvaarden. Dat zij dessasgewijze zullen bewerkt en onderling verdeeld worden. Dat de bewerker niet meer van het produkt der koffij zal behoeven af te geven, dan van zijne sawavelden: de helft, twee vijfden of een derde, naarmate de tuinen van de eerste, tweede of derde soort zijn. Dat de bewerker over het resterende gedeelte van het produkt, naar eigen zin en geneigdheid en tot de hoogste prijzen, zal kunnen beschikken. Dat hij echter het gedeelte dat hem toekomt, altijd tegen een vasten prijs, die hem jaarlijks zal worden bekend gemaakt, aan het gouvernement zal kunnen leveren, niet als eene verpligting, maar om hem tegen de bedriegerijen van degenen, die hem een minderen prijs aanbieden, te beveiligen. Dat hij, gebrek hebbende aan geld, zich in het vervolg, ook tot het erlangen

van een voorschot, aan het gouvernement zelf zal kunnen vervoegen, en daardoor woeker en baatzucht vermijden. Dat hij wijders ook, waar het hem gelust, om zijne tuinen en velden, koffijboomen in gering getal zal mogen planten, en van alle de paggerkoffij slechts twee vijfden van het produkt zal behoeven op te brengen. Dat hij zijn gewas aan niemand behoeft te verkoopen, dan aan wien hij wil; dat noch de residenten, noch andere ambtenaren, noch regenten; — aan alle welke zelfs uitdrukkelijk verboden wordt, de koffij voor eigen rekening te koopen, of daarin eenigen handel hoegenaamd te drijven, — hem kunnen noodzaken tot den afstand of verkoop; dat hij niet behoeft zijn gewas te geven aan opkoopers tegen eenen minderen prijs, dan waarvoor hij bij het gouvernement zelf te regt kan. Dat hij over de gelden, uit dien verkoop voortkomende, en over zijne andere eigendommen, vrijelijk kan beschikken. Dat hij van allen dwang, in één woord, bevrijd en tegen alle misleiding beveiligd is, en zich altijd op de bescherming van het nederlandsche gouvernement verlaten kan."

Bij de *voorwaarden van de verhuring* (bijlage A) is, onder anderen het volgende bepaald: — „Art. 11. De tuinen zullen worden gerekend te zijn van de eerste soort, wanneer zij opbrengen, ruim drie kwart katti; van de tweede soort, als zij opbrengen een half katti, en van de derde soort, als zij opbrengen ruim een kwart katti per boom; zoodat de opbrengst aan het gouvernement zal zijn, van de honderd boomen, 1e soort 40, 2e soort 20, 3e soort 9 kattis. *) — Art. 12. De huurders zullen echter, ten allen tijde, de bevoegdheid hebben, om geld in plaats van produkten te betalen, tegen zoodanigen prijs, als jaarlijks door het gouvernement zal worden vastgesteld en bekend gemaakt. — Zoo de huurders verkiezen de opbrengst in natura te doen, zal de koffij in de nabijheid der tuinen van gouvernementswege worden ontvangen. — Art. 14. Het gouvernement verbindt zich, om ten allen tijde den geheelen oogst aan te nemen, voor denzelfden prijs, voor welken jaarlijks de koffij, in voldoening der pacht, zal worden ontvangen, en aan den huurder, des verkiezende, daarop een redelijk voorschot toestaan."

II. *Besluit van kommissarissen-generaal, van* 7 *November* 1817, *No.* 18 (*Staatsblad No.* 56).

Daarbij werd, ingevolge het evenvermelde art. 12 der voorwaarden van verhuring, voor het jaar 1818, de prijs, welke aan de bevolking, bij eene betaling in geld, zou worden in rekening gebragt, gesteld op veertien gulden en vijf stuivers voor elken pikol koffij; voor welken prijs het gouvernement ook alle koffij, die men boven den huurschat zou willen inleveren, verklaarde te zullen aannemen. †)

*) Bij Staatsblad 1823 No. 51, werd deze klassifikatie en berekening der opbrengst gewijzigd, en bepaald: dat voor huur *of belasting* zou worden opgebragt, als maximum, *twee vijfde* gedeelten van het berekende gewas, welke berekening zou geschieden door de residenten, na opname der tuinen; terwijl de residenten daarna, in overleg met de hoofden en oudsten van elke dessa waartoe die tuinen behooren, het bedrag der belasting moesten regelen, op de wijze als daarbij vermeld, met billijkheid en zonder bezwaar voor de ingezetenen.

†) Er is hier sprake van Indische guldens, verdeeld in 120 duiten of 30 Ind. stuivers, gelijkstaande met 24 Ned. stuivers. De hier bedoelde prijs, welke de bevolking, bij eene betaling in geld in plaats van in koffij, kwijten moest, en waarvoor het gouvernement de

III. *Besluit van kommissarissen-generaal*, *van* 12 *November* 1817, *No.* 1 (*Staatsblad No.* 57).

Daarbij wordt het oppertoezigt over alle de takken der landelijke inkomsten opgedragen aan een inspekteur-generaal en een adjunkt-inspekteur-generaal, voor wie nader eene instruktie zou worden vastgesteld.

IV. *Besluit van kommissarissen-generaal van* 5 *December* 1817, *No.* 52, (*Staatsblad No.* 62), waarbij de evenbedoelde instruktie wordt gearresteerd.

Van de aan bedoelde hoofdambtenaren opgelegde verpligtingen, vermelden wij alleen de volgende. — Onderzoek naar de wijze, waarop de aanslag, omslag en inning der landrenten plaats heeft, en inhoever aan de uitgevaardigde reglementen wordt voldaan of daarvan afgeweken. Onderzoek naar de meting, waardering en rangschikking der gronden. Onderzoek: of bij de uitgifte en omslag der gronden, hetzij dorpsgewijze of individuëel, billijk gehandeld wordt; of de dorpshoofden en hoogere europeesche en inlandsche ambtenaren, zich ten aanzien van den geringen man ook eenige willekeurigheden of kwellingen veroorloven; of hetgeen de geringe man betaalt, werkelijk in 's lands kas gestort wordt, dan wel of te dien aanzien verkeerdheden plaats hebben; of misgewassen behoorlijk gekonstateerd, en toegestane remissiën in waarheid uitbetaald worden aan de werkelijk beschadigden; mitsgaders welke verbeteringen ten aanzien van een en ander kunnen worden ingevoerd. Onderzoek, of alle bebouwde gronden in de betaling der landrenten zijn aangeslagen, en hoe het daarmede gelegen is op gronden, aan bijzondere personen toebehoorende, of waarvan het gebruik aan residenten, regenten of anderen mogt zijn toegestaan. Onderzoek naar den staat en uitgestrektheid der nog onbebouwde en woeste gronden, en naar het nut dat daarvan kan getrokken worden, bijzonderlijk naar de wijze, waarop die zullen kunnen worden uitgegeven, hetzij aan inlanders, hetzij aan Europeanen, en of ook sommige streken geschikt zouden zijn, om door eene europeesche bevolking geheel te worden bebouwd, ten einde aan bijzondere personen in Europa, die daartoe mogten genegen zijn, gelegenheid te geven, zich als kolonisten naar Java te begeven. Eindelijk onderzoek naar de voordeelen, den lande aankomende, uit de aan bijzondere personen behoorende landerijen, mitsgaders naar den staat der suikerteelt, en naar hetgeen ten behoeve van de suikermolens zou kunnen en behooren te worden gedaan.

Het is niet mogelijk, aanteekening te houden van alle, niet in het Staatsblad opgenomen, bescheiden, die ons uit dien merkwaardigen tijd onder de oogen zijn gekomen. Wij willen alleen, met een paar woorden, melding maken van enkele voorstellen van gewestelijke autoriteiten, die, onder vele andere, meer bijzonder onze aandacht hebben getrokken.

Zoo stelde de resident van Pekalongan voor (5 Augustus 1817) om, ter

---

koffij, boven de verschuldigde huur, aannam, steeg in volgende jaren belangrijk, als gevolg van den hoogeren marktprijs, en bedroeg voor 1819 *f* 33—10 st., voor 1820 en 1821 *f* 30.—, voor 1822 en 1823 *f* 35.—, voor 1824 *f* 33—10 st. en voor 1825 *f* 23—10 st. Blijkens Staatsblad 1826 No. 7, werd toen de ned. gulden als standpenning aangenomen. De hierbedoelde koffijprijs werd voor 1826 gesteld op *f* 23.50. Wij bepalen ons voorloopig tot deze mededeeling; wanneer wij, met onze beschouwingen, tot het jaar 1827 zullen gevorderd zijn, komen wij hierop terug.

bevordering van regelmatigheid, de landrente te brengen op dertig ropijen voor de jonk, en om de velden voor vijf jaren af te staan. De resident van Kadoe gaf (20 Junij 1817) in bedenking, om de velden voor drie jaren te verhuren; terwijl de resident van Rembang (12 December 1817) voorstelde, om de inkomsten der inlandsche ambtenaren te verhoogen, en deze, zoowel als de pensioenen van die ambtenaren, niet in velden, maar in geld te betalen.

Eindelijk oordeelden kommissarissen-generaal dat, ofschoon eene beslissing in de „moeijelijke en teedere zaak" van het landelijk stelsel, nog vele voorbereidende onderzoekingen en maatregelen vereischte, toch reeds, voor het jaar 1818, eenige gepaste voorzieningen dienden te worden vastgesteld, ten einde de onordelijke en nadeelige gevolgen, die uit den toenmaligen stand van zaken moesten voortvloeijen, te voorkomen. En geen wonder.

Wij hebben gezien, dat op den 24 Mei 1814, de tijding van Hollands herwonnen onafhankelijkheid op Java, *als een donderslag*, was ontvangen. Men was nu de maand Maart 1818 ingetreden. En nog miste het landelijk stelsel, gelijk wij hebben aangetoond, zekerheid! Nagenoeg vier jaren bestond dat, zoo diep in het volksleven grijpend, belastingstelsel op Java, waar het eene geheele ommekeer van zaken, — men zou thans zeggen: eene sociale revolutie, — had te weeg gebragt; en nog was het gebouw, waarvan Raffles de hechte grondslagen, maar ook slechts deze alleen, had gelegd, niet opgetrokken; nog leefde het voort, zonder klemvolle handhaving; het bleef leven, ondanks de onzekerheid en wanorde, die het beheerschten en noodwendig moesten ondermijnen!

Wij maken, van den onordelijken toestand, geen verwijt aan de personen die, in dat tijdvak van vier jaren, Java bestuurden, en 't allerminst aan de edele kommissarissen-generaal: die toestand was een natuurlijk gevolg van de woelige en wisselende tijdsomstandigheden. Maar wij zoeken, in de geschiedenis, te vergeefs naar een tweede voorbeeld van een belastingstelsel, dat zóóveel stormen, zóólang, heeft kunnen weêrstand bieden, zonder spoorloos te zijn verdwenen, en zonder getroffen te worden door den vloek van het volk. waarop het werd toegepast.

En wanneer wij nu, in weerwil van alle, uit die wanorde voortgevloeide gebreken, eindelijk kommissarissen-generaal, bij besluit van den 9den Maart 1818 no. 1 (Staatsblad No. 14) — zij het ook voorloopig voor het jaar 1818 *), zij het ook slechts voor den *dessasgewijzen* aanslag der landrenten, — hun zegel zien hechten aan het landelijk stelsel van Raffles, dan vragen wij: of er sterker bewijs kan worden geleverd, voor de voortreffelijkheid van dat stelsel?

Op de bijzonderheden der door het nederlandsche gouvernement, ten dezen aanzien uitgevaardigde bepalingen, zullen wij in eene volgende aflevering wijzen.

*) Een volgend jaar deden kommissarissen-generaal het nog eens — voorloopig voor 1819 en volgende jaren; welke voorloopige toestand nog heden ten dage bestaat.

EEN WOORD

OVER DE

BATIGSLOT-KWESTIE.

Onjuiste voorstellingen en daaruit afgeleide gevolgtrekkingen, met opzigt tot onze Indische koloniën, mogen niet stilzwijgend bejegend worden, al worden zij ook gevonden in geschriften waaraan men weinig beteekenis of invloed toekent. Zij mogen te minder onopgemerkt en onbesproken blijven, wanneer zij voorkomen in werken die zich ten doel stellen de kennis van die koloniën te bevorderen en de publieke opinie over hare belangen voor te lichten. Op dien grond veroorloven wij ons eenige opmerkingen ten aanzien van beschouwingen en redeneringen, voorkomende in de Koloniale kout van Robrecht van Peene, opgenomen in de laatst verschenen aflevering der Koloniale Jaarboeken van Oktober 1864.

Wij vinden daarin deze bewering: — „wat eindelijk de batigslot-kwestie „betreft, vergete men niet, dat de Indische financiën aan hetzelfde gebrek „laboreren als die van het moederland; ook in de kolonie kunnen de gewone „uitgaven evenmin door de gewone middelen bestreden worden als hier te „lande; op beide begrootingen wordt het jaarlijksch tekort gedekt door het „zoogenaamd koloniaal batig-slot dat echter geheel voortvloeit uit de winst, „die de staat als handelaar in koffij en suiker behaalt. Wanneer daling van „marktprijs of slechte oogst die winst in een verlies veranderen, loopt het „Indisch budget nog grooter gevaar dan het Nederlandsche, want, terwijl het „verschil tusschen de gewone ontvangsten en uitgaven hiertelande volgens „de thans ingediende begrooting voor 1865 ruim negen millioen bedraagt, „moeten, volgens de laatste overgelegde begrooting van 1863, ruim twee en „twintig millioen uit Nederland overgemaakt worden om in de uitgaven der „Indische dienst te voorzien."

Wij hebben ons vóór alles de vraag gesteld, wat de schrijver op het oog heeft gehad met *gewone* uitgaven en *gewone* middelen in de kolonie. — Bij de vergelijking, die gemaakt wordt van de financiëele gesteldheid der koloniën met die van het moederland, en met den regel, die in Neder-

land gevoigd wordt om onder de gewone middelen en uitgaven te verstaan de opbrengst van belastingen en dergelijke staatsinkomsten, waar tegenover staan de gewone uitgaven voor de staatshuishouding — kunnen wij ons niet voorstellen, dat de schrijver der Koloniale kout iets anders dan soortgelijke inkomsten en uitgaven voor de koloniën heeft bedoeld. — Maar dan gaat, naar wij vermeenen, zijne bewering ten aanzien der koloniën niet op, en zouden wij hem uitnoodigen de indische begrooting eens met aandacht te analyseren en eene behoorlijke of zoo goed mogelijke afscheiding te maken tusschen de werkelijke inkomsten en uitgaven van den staat of souverein, en die welke betrekking hebben op, of voortvloeijen uit de kultuur van, den handel in, produkten. Daardoor zal het hem blijken dat de gewone, de zuivere staatsuitgaven, nagenoeg, zoo niet geheel, kunnen worden gedekt door de staatsinkomsten, dat is door de territoriale en andere belastingen en regten, de domeininkomsten en de pachten, waaronder wij ook begrijpen den handel in zout, opium en dergelijke, die slechts een vorm is om belastingen en regten te heffen, — en dat het deficit bij de begrooting van inkomsten en uitgaven *in* de kolonie schijnbaar is en alleen ontstaat doordien bij die begrooting ook zijn opgenomen uitgaven of uitleg van gelden tot inkoop van koffij, suiker enz. of voor kultures en handel in het algemeen in produkten voor de europeesche markt, waarvoor het uitgelegde geld eerst bij den verkoop terugkeert en als inkomst of ontvangst niet op de indische begrooting, maar eerst in Nederland wordt opgebragt.

Naar ons inzien is het dus ook onjuist te beweren dat, even als in Nederland, ook bij de indische begrooting, het naar, ons oordeel *schijnbaar*, tekort geheel wordt gedekt door het zoogenaamd koloniaal batig-slot of wel uit de winst die de staat als handelaar in koffij en suiker behaalt. Voor de nederlandsche begrooting is dit juist. Het deficit daarbij moet worden gedekt uit die zoogenaamde winst, die grootendeels ontstaat door onregtmatige onthouding van loon aan de indische bevolking. — Maar voor het budget in Indië wordt en moet het te kort, of liever het verschil tusschen uitgaven en inkomsten, worden gevonden uit het rendement of de totale opbrengst der in Nederland verkocht wordende produkten. Daling van marktprijs of slechte oogst kan, wel is waar, de bedoelde winst verminderen of in een verlies veranderen, maar daardoor kan slechts het nederlandsche budget gevaar loopen en niet zoozeer het indische budget op zich zelf, ten ware niet alleen geen winst op de produkten worde behaald, maar ook de opbrengst dier produkten minder bedraagt dan de kosten van produktie of inkoop, plus alle kosten tot op den verkoop. Is er een slechte oogst, dan zullen, ja, de administratiekosten in het algemeen in Indië zooveel te zwaarder zijn, en zal een goed deel van met den inkoopsprijs der produkten verrekend wordende landrenten en de winst op die produkten worden gederfd, maar wij zien niet in dat dit van invloed kan zijn op het budget in Indië, daar die landrenten of winst toch niet afzonderlijk als eene bate of inkomst in rekening worden gebragt, maar stilzwijgend verrekend worden onder de inkoopsprijzen en eerst als een deel van het provenu der produkten in Nederland ontvangen worden.

De voorstelling dat bij daling van prijs of slechte oogst het indisch budget nog *grooter* gevaar zou loopen dan het nederlandsche is dus, naar onze meening, niet juist, en evenmin is dit het geval met hetgeen men, als het ware tot staving of bewijs dier voorstelling, bijbrengt door de bewering dat „terwijl „het verschil tusschen de gewone ontvangsten en uitgaven hier te lande ruim „9 millioen bedraagt, ruim 22 millioen uit Nederland moeten worden overge„maakt om in indische uitgaven te voorzien." Die voorstelling zou toch bij oningewijden of bij oppervlakkige lezers de opvatting doen ontstaan, dat er op het budget in Indië niet minder dan 22 millioen te kort komt, waarin uit de nederlandsche staatskas moet worden voorzien. Voorwaar, eene opvatting die menig Nederlander van schrik zou doen verstijven en met angst de hand op de beurs zou doen leggen, onder tal van verwenschingen tegen de sloopende liberalen! Wij gelooven echter niet dat zoodanige opvatting in de bedoeling des schrijvers van de Koloniale kout zal gelegen hebben, en dat hij, ook ter geruststelling der angstvallige Nederlanders, met ons zal willen erkennen dat die *f* 22 millioen verschil tusschen inkomsten en uitgaven op het indisch budget, door remises uit Nederland aan te vullen, slechts het natuurlijk gevolg is van de uitgaven voor den inkoop van suiker en koffij in Indië, waarvan het rendement bij verkoop der produkten in Nederland wordt ontvangen en dat dus de bijpassing van *f* 22 millioen uit Nederland niet anders is dan eene noodige overmaking of terugvloeijing van gelden uit de opbrengst der produkten, om de indische kas in staat te stellen de produkten te betalen of te doen produceren.

Al hetgeen verder in de Koloniale kout over de koloniale inkomsten en uitgaven wordt gezegd, beschouwen wij als min juiste gevolgtrekkingen van onjuiste premissen of van de voorstellingen die wij hierboven als verkeerd beschouwden.

Wij kunnen ons althans niet nederleggen bij eene bewering dat: „alvorens „men er aan zoude kunnen denken ook op Java het volgens den heer Baud „onder alle hemelstreken voortreffelijkste regeringstelsel zoodanig toe te passen „dat de staat den handel in koffij en suiker geheel aan partikulieren overlaat, — „het evenwigt der nederlandsche zoowel als der indische financiën hersteld „moet zijn." Wij zijn van meening dat juist eene kordate, met beleid en doorzigt, maar dan ook met doortasting, aangewende toepassing van het door Baud bedoelde voortreffelijke regeringsstelsel, het afdoende middel kan en moet zijn om het evenwigt der staatsfinanciën, althans in Indië, te verbeteren en te bestendigen en dat het niet inachtnemen van gezonde ekonomische begrippen en van eene radikale hervorming in het tegenwoordig stelsel van stelselloosheid, de oorzaak is en verder zal blijven van verstoring en verbreking van het financiëel evenwigt en leiden zal tot verlies. Wij zeggen: maak u los, en zoo spoedig doenlijk, van het thans bestaande koloniaal stelsel of van het kultuurstelsel (hoe gij het ook noemen wilt), dat men eindelijk eerst onlangs in de Nederlandsche vertegenwoordiging naar waarde heeft durven karakteriseren als „het allerellendigste stelsel dat te bedenken is." Laat de staat zich onthouden van de direkte bemoeijing in de voortbrenging van, — en den handel in produkten, — van een eigenlijken morsboel, — ten einde

zuiver als souverein op te treden en te beheeren. Vestig het grondbezit voor den inlander als middel om kapitaal te hebben en te vormen en lust tot arbeiden op te wekken; maak de werkkrachten vrij en verzeker den eigendom en het bezit van de vruchten van den arbeid; — open het onmetelijk terrein dat onze kolonie in Indië aanbiedt voor europeesch kapitaal en industrie; — breng vrijheid in handel en landbouw, en gij zult bij het openen van nieuwe en groote bronnen van welvaart voor het algemeen, tevens bronnen die reeds bestaan bevestigen en ruimer doen vloeijen en nieuwe rijke bronnen doen ontstaan voor de inkomsten van den staat, die, bij een goed geregeld stelsel van belasting en regtenheffing, ruimer en duurzamer zullen zijn dan thans het geval is, bij het bestaande gebrekkig en onvoldoend stelsel van belastingen, ook in zijne ongelukkige vormen van pachten, en bij den handel en kultuur van produkten. Nederland zal dan te beter kunnen teren op de voordeelen door zijne koloniën afgeworpen, maar ook die koloniën zullen welvaren, — en niet verder zal er angstvallig opgezien worden tegen vermeerderende uitgaven voor de koloniën, wanneer die dienen tot betere vestiging en uitbreiding van ons bezit en van ons gezag, tot ontwikkeling en beschaving van land en volk, tot verbetering en hervorming van veel wat nu nog in verachterden en verwaarloosden toestand is en daardoor, zoowel in moreelen als materiëelen zin, belemmering is voor de algemeene welvaart.

15 Oktober 1864. S.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

L.

Nederlandsch Indië en het ministerie Thorbecke. Open brief aan Mr. A. F. Jongstra, oud lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, van H. C. Bekking, oud resident van Rembang. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1864. 8°.

Terwijl de reaktie sedert maand en dag niet ophoudt het koloniaal bewind aan te vallen over de voortvarendheid, waarmede het de toestanden in Indië in het leven roept die de uitvloeisels moeten zijn van de toepassing der liberale beginselen en over de driestheid, waarmede het gebouw onzer koloniën en onzer volkswelvaart, in haar oog, wordt omvergehaald, drukt de meerderheid der volksvertegenwoordiging den wensch uit, dat op het ingeslagen pad van wijze en regtvaardige hervorming kalm en rustig worde voortgegaan.

Naast deze veroordeeling van het koloniaal bewind door de reaktie en de goedkeuring zijner daden door de meerderheid der Tweede Kamer, plaatst zich de brochure, die wij hier aankondigen, als eene nagenoeg doorgaande veroordeeling der daden en gedragingen van de koloniale regering, sedert zij in handen is der liberale rigting.

Die veroordeeling strekt zich uit tot de daden en gedragingen.

Tot de daden, omdat niet alle handelingen geacht worden in overeenstemming te zijn met het beginsel dat de reden van optreding was van het tegenwoordig kabinet; — omdat andere daden meer beschouwd worden te zijn losse grepen in liberale rigting zonder bij te dragen tot eene hervorming naar een weldoordacht plan, — en omdat nog andere verrigtingen gebleken zijn volstrekt niet te hebben geleid tot het doel waarnaar werd gestreefd en dus minstens waren ondoelmatig.

Tot de gedragingen, omdat, volgens den schrijver, nog meer verwijt verdient wat het koloniaal bewind sedert 1861 heeft *nagelaten* en *niet* tot stand gebragt, waarin de groote oorzaak is gelegen van de anarchie van beginselen en van

de verwarring die in Indië het mechanisme van den staat verlamt en de vrije industrie in kwijning brengt en ondermijnt.

Aan den eenen kant alzoo veroordeeling in de eene rigting, aan den anderen kant afkeuring in de tegenovergestelde rigting, en tusschen beiden in de goedkeuring der volksvertegenwoordiging.

Wij hebben de brochure van den heer Bekking met aandacht gelezen en het doet ons leed te moeten bekennen, dat zijne voorstellingen minder bemoedigend zijn dan men zou mogen verwachten, nadat de liberale koloniale rigting ruim drie-en-een-half jaar aan het bewind is.

Te vergeefs toch zoekt men naar zoovele hervormingen, die in haar programma moesten liggen. Meerdere handelingen van het koloniaal bewind hebben zelfs bij velen twijfel doen ontstaan of het inderdaad den weg van vooruitgang ernstig en doorgaande wenscht in te slaan, en sommigen zijner verklaringen spiegelden zelfs uitbreiding voor van het dwangstelsel en schenen de vertolking van vrees voor doortastende maatregelen in de rigting van den vooruitgang.

In ons woord aan den lezer, geplaatst aan het hoofd van den tegenwoordigen jaargang, wezen wij reeds, onder erkenning van het, in ons oog, goede dat werd verwezenlijkt, op het vele, welks totstandbrenging van een kabinet van vooruitgang mogt worden verwacht: Wij zeiden toen:

— „Men moet helaas erkennen dat het tot stand gekomene weinig beteekent bij hetgeen tot stand te brengen overblijft.

— Nóg is er geen einde aan den anarchischen toestand van Indië op het gebied der beginselen.

— Twee jaren reeds is een kabinet van vooruitgang aan het bewind, maar die verandering werkte op Indië slechts terug om zijn organisme te schokken en de oude versletene beginselen te ondermijnen, zonder er de betere konsekwent voor in de plaats te stellen.

— Nog altoos blijft de indische grondwet. waar zij spreekt van handhaving van het eigendomsregt en van bescherming tegen willekeur van wien ook, voor de inlandsche bevolkingen niet veel meer dan een fiktie.

— Van het stelsel der belastingen in Indië is slechts uitgemaakt dat het hoogstgebrekkig werkt, zonder dat er eenige omvattende verbeteringen in zijn aangebragt.

— Het landrentestelsel wacht nog steeds op hervorming, het heeredienststelsel op ingrijpende wijziging, het kultuurstelsel op de sedert lang noodzakelijke zuivering.

— Tal van hulpbronnen van Java en van zoovele andere eilanden liggen onbenut, omdat de kapitalen schuwen zich te begeven op een terrein, waar hun werking belemmerd is, waar nog steeds de mogelijkheid van willekeur treedt in de plaats van bescherming der wet en waar de stelselloosheid van bestuur hunne plaatsing onzeker maakt en zelfs gevaarlijk.

— De produktie door middel van het dwangstelsel gaat niet vooruit, beheerscht als het is en blijft door eischen, onvereenigbaar met de voorwaarden onder welke het alleen zou kunnen gedijen.

— Het vraagstuk van het individuëel grondbezit theoretisch zijne oplossing

nabij, maar niets op praktisch terrein geschied om aan die grondvoorwaarde voor kapitaalvorming onder de landbouwende inlanders te voldoen.

— De voortbrenging der partikuliere kultuur, hoe ook zich meer en meer baan brekende, nog altijd wachtende naar slaking der banden die haar krachtiger ontwikkeling belemmeren en beletten dat zij den handel voedt met zooveel pikols als zij er thans ponden aan levert.

— Tal van woeste gronden voortdurend wachtende op de leiding van den nijveren Europeaan om herschapen te worden in nieuwe middelpunten van welvaart en beschaving.

— De drukpers in Indië nog steeds bedreigd door het gewrocht der duisternis en nog steeds zonder eene haar waardige wettige regeling.

— De handel in Indië nog altijd gedrukt onder een stelsel van tarieven, waardig den tijd van de handelsbalans en van de groote ekonomische dwaalbegrippen.

— Nog altijd gebrek aan inzigt of gebrek aan moed, om te breken met een stelsel van staatshandel dat, gegrond op de bekrompen denkbeelden van een lang verleden, een groot deel der winsten van de natie prijs geeft aan enkele standen.

— Nog altijd in Indië een verwikkeld stelsel waar de onzekere prijzen van koffij en suiker de financiëele uitkomsten beheerschen.

— Zelfs de wettelijke vaststelling der Indische begrooting kan niet leiden tot een juist inzigt in de uitkomsten van het stelsel van beheer, zoolang die begrooting niet tot grondslag heeft afscheiding der lasten en baten van den soeverein van die van den planter en koopman, — en wie durft beweren dat tot die afscheiding het vooruitzigt is geopend?

— En onafzienbaar is de rei der grootere en kleinere hervormingen en verbeteringen, behalve de opgesomde, in Indië nog tot stand te brengen, — op Java, op Sumatra, op Borneo en Celebes, in de Molukken, ja, op elk eiland in den uitgestrekten archipel, waar onze vaderlandsche vlag er op wijst dat daar eene natie heerscht, die eene onderdrukking van meer dan twee eeuwen heeft goed te maken en de zegeningen van welvaart en beschaving *te* stellen in de plaats van het vroeger verwekte leed."

Er zijn weder tien maanden verloopen — en wat is geschied? Geen enkele der aangewezen hervormingen is totdusver verwezenlijkt. De heer Bekking wijst in zijne brochure evenzeer op zoovele hervormingen, die nog steeds op zich laten wachten. En de toetsing van eenige der latere handelingen van het bewind aan de beginselen eener liberale koloniale staatkunde leidt hem tot een bepaald ongunstig oordeel over die handelingen.

Wij zullen echter den schrijver in zijne beschouwingen niet volgen. Over wat het koloniaal bewind in de jongste jaren heeft verrigt, heeft de pers haar oordeel reeds gezegd. Het kan zijn nut hebben die kritiek op nieuw onder de oogen van het publiek te brengen en de heer Bekking heeft dat gedaan met ernst en klem en met talent, al moge het dan ook zijn dat zijn kritiek scherp is en zijne gevolgtrekking voor de toekomst niet tijdig. Het is de taak der liberalen, die hun vlag niet slechts in top hijschen, maar ook verdedigen, ook de gebreken in een bewind hunner rigting niet te verschoonen en ze der natie

aan te wijzen. Wij gelooven dat de regering daardoor beter wordt gesteund dan door onafgebroken bijvalsbetuigingen, zelfs daar waar zij die het minst verdient. Het is de taak der mannen van vooruitgang de regering steeds vooruit te zijn en haar te drijven, te drijven op den goeden weg, te drijven uit de zijpaden die zij mogt inslaan, te drijven door den slagboom door behoud en reaktie haar gesteld.

Ook wij hebben, de hierboven aangehaalde zinsneden getuigen het, niet geschroomd den vinger op de wonde van ons koloniaal stelsel te leggen en op de hervormingen te wijzen, die men regt heeft van het tegenwoordig bewind te verwachten. Op die hervormingen moeten wij blijven aandringen. Het oude stelsel heeft uitgediend, maar stelselloos, in de praktijk, kunnen wij niet blijven. Het betere stelsel behoort niet slechts van de tribune te worden verkondigd, maar ook in toepassing gebragt, geleidelijk, doorgaande en krachtig in toepassing gebragt. Op het pad, het antwoord op de troonrede zegt op het *ingeslagen* pad, van wijze en regtvaardige hervorming, behoort te worden voortgegaan, wel kalm en rustig, maar met kalme veerkracht, met rustige onbeschroomdheid voor de onverdedigbare stellingen van het behoud en met rustige verachting van het drijven der reaktie.

En nu zij het ons nog vergund te zeggen, dat wij niet de vrees koesteren, althans op verre na niet in die mate koesteren, als de schrijver, dat van het tegenwoordig bewind geene hervormingen van belang zijn te wachten.

Wel betreuren wij het, dat tot nog toe niet op véél omvattends en grondigs gewezen kan worden, want Indië lijdt er onder en behoud en reaktie juichen er over zonder het der regering tot verdienste aan te rekenen, — maar de twijfel aan de opregtheid der bedoeling van het tegenwoordig koloniaal bewind en aan zijn kracht om de grondige hervorming van ons koloniaal stelsel in Indië tot waarheid te maken, reeds bij zoovelen ontstaan, wil er bij ons nog niet in.

Het kan eene groote fout zijn dat, na den kostbaren tijd van drie-en-een-half jaar, zoovéél nog tot de wenschen behoort, wat werkelijkheid moest zijn, maar misschien is verontschuldiging te vinden in de vroegere noodzakelijkheid van vermijding van te heftige botsingen in een niet genoegzaam voorbereid parlement, in de noodzakelijke voorbereidingen in Indië en in de wenschelijkheid van eene voorafgaande behoorlijke voorlichting der natie. Wij willen hopen dat het zoo zij, en daarom schorten wij ons eindoordeel voorloopig op. Het aangevangen zittingjaar van het parlement zal tot stellige uitkomsten moeten leiden. In het antwoord op de troonrede heeft eene aanzienlijke meerderheid zich niet alleen voor het liberaal koloniaal programma verklaard, maar zelfs aangezet tot zijne verwezenlijking. Daarin kan het koloniaal bewind den steun vinden, dien het noodig heeft om zijne hervormingsplannen te verwezenlijken. Wij gelooven dat de gunstige tijd daarvoor thans aangebroken is. De regering behoort dien niet te laten voorbijgaan, en wij hopen dat zij dien niet zal laten voorbijgaan.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Iets over de toename der Chineesche bevolking op Java.

Thans eene halve eeuw geleden telde men op Java ruim 94000 Chinezen. Dat cijfer onderging in de eerste twintig jaren na de herstelling van het nederlandsch gezag op Java, naar het schijnt, weinig verandering; althans was het in 1836 tot even beneden de 90000 gedaald en in 1837 tot even boven de 95000 gestegen. In 1838 evenwel klom het reeds tot boven de 100000 en sedert is het geregeld elk jaar hooger geworden, zoodat het op het einde van 1861, blijkens het jongste openbaar gemaakte regeringsverslag over Nederlandsch Indië, tot boven de 150000 was geklommen. In de 23 jaren van 1838 tot 1861 is de Chineesche bevolking van Java alzoo met 50% of met gemiddeld ruim 2% 's jaars vermeerderd. Men ontwaart de wezenlijke jaarlijksche toename uit het volgend overzigt:

Jaren.	Chinezen.	Jaren.	Chinezen.
1815 . .	94,441	1853 . .	130,940
1836 . .	89,465	1854 . .	159,262
1837 . .	95,264	1855 . .	133,655
1838 . .	100,987	1856 . .	135,649
1845 . .	106,033	1857 . .	138,356
1848 . .	109,578	1858 . .	142,582
1849 . .	119,431	1859 . .	145,162
1850 . .	123,934	1860 . .	149,424
1851 . .	125,250	1361 . .	151,825.
1852 . .	125,407		

De gegevens omtrent de sterkte der chineesche bevolking van Java in de vorige eeuwen en in het begin der tegenwoordige eeuw, zijn uiterst spaarzaam en hoogst onvolledig, Men weet dat in 1779 hun aantal in Batavia (met de toenmalige ommelanden) nagenoeg 32000 bedroeg. Voorts bestaan er opgaven van het jaar 1802, deel uitmakende van eene in het begin dezer eeuw opgemaakte statistiek der gewesten toenmaals tot het gouvernement van Java's noordoostkust behoorende, waaruit blijkt dat het aantal Chinezen in Tagal toen 1547 bedroeg, dat in Pekalongan 1374, in Samarang 5462, in Japara 4360, in Rembang 2775, in Soerabaya 2359, in Pasoeroean 555, in Bezoeki 198, in Probolingo 635, in Banjoewangi 72 en op

Madura 4578. Verder treft men hier en daar nog enkele cijfers aan tot verschillende gewesten en tijdvakken betrekking hebbende, doch welke geene algemeene vergelijking met de cijfers van latere jaren toelaten. Deze vergelijking van de golving onder de chineesche populatie in de verschillende residentiën wordt eerst mogelijk na 1815, van welk jaar echter geene cijfers bestaan ten opzigte ven Krawang en Patjitan en van de residentiën Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri, die toen nog tot de vorstenlanden behoorden. Voor volgend overzigt heb ik, ten einde het niet door te talrijke cijfers te bemoeijelijken, gekozen de jaren 1815, 1845 en 1861.

Residentiën.	*Chineesche bevolking in*			*Aanmerkingen.*
	1815	1845	1861	
Bantam	628	813	1516	
Batavia	52394	31764	45147	
Buitenzorg	2633	7462	10543	
Krawang	—	1847	2498	
Preanger regentschapp.	180	202	359	
Cheribon	2343	8814	12998	
Tagal	2004	3068	3431	
Pekalongan	2046	2353	3805	
Samarang	1700	9579	11404	
(Grobogan en Djepan) (1)	403			(1) Gewesten vroeger van Samarang en Rembang afgescheiden.
Japara	2290	6610	8749	
Rembang	3891	9002	12546	
Soerabaya	2411	5136	7436	
Madura	12923	6544	6520	
Pasoeroean	1070	2229	3186	
Bezoeki	1430	345	654	
Probolingo		821	1484	
Banjoewangi	319	207	219	
Banjoemas	—	1677	2845	
Bagelen	—	1415	1773	
Kadoe	1139	2484	3644	
Djokdjokarta	2202(2)	1063	1795	(2) Met Patjitan.
Soerakarta	2485(3)	2000	3829	(3) De cijfers van 1815 van Djokdjokarta en Soerakarta omvatten ook die der residentiën Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri.
Madioen	—	1079	1865	
Patjitan	—	100	191	
Kediri	—	1661	3388	
Totaal	94441	108275	151825	

Men ontwaart dat, met uitzondering slechts van Batavia, Banjoewangi en Madura, het aantal Chinezen in alle residentiën, en dus over geheel Java, toegenomen is en dat verscheidene gewesten in 1861 reeds eene twee- tot vijfmaal sterkere chineesche bevolking bezaten dan in 1815. De vermeerdering

was het sterkste in Buitenzorg, Cheribon, Samarang, Japara, Soerabaya en de vorstenlanden.

Zeeroof in den Indischen Archipel.

In het jongst openbaar gemaakte regeringsverslag over Nederlandsch Indië komen eenige mededeelingen voor van verklaringen, afgelegd door uit handen van zeeroovers ontvlugte personen en van gevangen genomen zeeroovers zelven.

Uit alle verklaringen, in 1861 omtrent den zeeroof ontvangen, moet worden opgemaakt, dat de sedert zoovele jaren te Rioem op het eiland Flores gevestigde zeerooversbende door de tegen het eiland Sailoos of Saljoesoe in het laatst van 1860 en begin van 1861 plaats gehad hebbende maritieme expeditie geheel is vernietigd, en er op Flores alzoo geene rooversvestiging meer bestaat.

De onderwerping van Rioem aan het gezag van den sultan van Bima, kort na bedoelde expeditie, en het aanhoudend bekruisen dier vaarwaters door oorlogsbodems van uit het station in de wateren van Celebes, zonder spoor van zeeroovers of zeeroof te ontdekken, bevestigt het bovenstaande.

Uit de verhooren, afgenomen van de bij Sailoos in onze handen gevallen zeeroovers, vrouwen en kinderen, is almede gebleken, dat de te Rioem gevestigde roovers dezelfde waren, die in den jare 1851 den bekenden aanval op het eiland Bawean hebben gedaan; dat van de destijds geroofde vrouwen er nog 19, en van de kort na den aanval op Bawean tegen de kampong Bodai bij Sumanap op het eiland Madura gepleegden menschenroof nog 10 vrouwen in het bezit van de zeeroovers op Sailoos waren.

Allen gewagen in hunne verklaringen van den in der tijd, kort na hunne gevangenneming plaats gehad hebbenden aanval van Zr. Ms. stoomschip Hekla op deze roovers bij een der Kangeangs, bij welke gelegenheid de meesten der zeeroovers met een aanzienlijk aantal geroofde menschen des nachts in sampangs tusschen de riffen zijn ontvlugt en naar Rioem gestevend, alwaar zij zich toen reeds schijnen gevestigd te hebben.

Dit destijds aanwezig zijn van roovers op laatstgenoemde plaats wordt bevestigd door de verklaringen van 4 van Boeton geroofde vrouwen. Het tijdstip echter, waarop roovers het eerst daar gekomen zijn, is niet na te gaan.

De overige, ten gevolge van de expeditie tegen Sailoos in vrijheid gestelde vrouwen waren afkomstig van verschillende strandplaatsen van Celebes, van Boeton, Bonerate, Mangarai (westzijde van Flores) en Saleijer, en reeds sedert eenige jaren in handen der zeeroovers.

Van het oogenblik hunner gevangenneming werden deze vrouwen door de roovers goed behandeld en waren zij voor het grootste gedeelte met hen gehuwd. Het aantal gevangen genomen kinderen bedroeg 28.

Uit 17 verklaringen bij die gelegenheid afgenomen van geroofde menschen, die als slaven bij de mangindanaosche of eigenlijk sailoosche zeeroovers werden gebezigd, is het gebleken, dat de meesten hunner niet lang in handen der roovers zijn geweest; slechts één was 5 jaren te voren geroofd, sommigen waren 1, 2 à 3 jaren en velen slechts eenige maanden geleden in hunne handen

gevallen. Zij waren afkomstig van Saleijer, Mangarai, Tanette, Goa, Boeton, Sumbawa, Bima, Makassar, en meestal op de togten tusschen die plaatsen en Sumbawa en Flores in visschers- en handelspraauwen genomen,

Wat aangaat de ververschingsplaatsen, die de zeeroovers hierbij, tot het schoonmaken der praauwen, het innemen van drinkwater als anderzins, aandeden, kan met grond worden aangenomen, dat zulks vroeger op Kalatoea geschiedde, doch daarvoor later Tomboko op Sumbawa werd aangedaan.

Het noordelijkste punt tot waar die zeeroovers hunne togten uitstrekten, schijnt de Kendari-baai op Celebes te zijn.

Uit meest alle verklaringen, zoo van mannen als vrouwen, moet worden opgemaakt dat de roovers Rioem voor goed verlaten hadden, om naar Mangindanao terug te keeren, waartoe zij zich tijdelijk op het eilandje Sailoos of Saljoesoe hadden gevestigd. De redenen, die tot dat voornemen aanleiding hebben gegeven, kunnen niet uit de verklaringen geput worden, hetgeen moet worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat zoodanige verklaringen naar het bij gouvernements-besluit van den 17den Augustus 1835, no. 6 (*Staatsblad* no. 39) daarvoor vastgestelde model zijn ingerigt, en eene in dien zin gestelde vraag daarbij niet is opgenomen.

Als zeker kan evenwel worden aangenomen, dat de aktieve bekruising der wateren van Flores en het aanhoudend bezoeken der baai van Rioem door oorlogsstoomschepen, hunne verhuizing van daar naar Sailoos heeft te weeg gebragt, terwijl de bewoners van Rioem, van onze bescherming verzekerd, hen ook gelijktijdig gedwongen hebben hunne vestiging aldaar te verlaten.

De overige verhooren bevatten weinig belangrijks. Uit sommige blijkt echter, dat de rooversvloot, die dit jaar dezen archipel is binnengedrongen, van Solok uitgerust en weder derwaarts is teruggekeerd.

Een Makassaarsch handelaar Sahi, bij die gelegenheid geroofd doch later weder ontsnapt, geeft op, dat de naam van den vorst der plaats waar men hem ontscheepte en als timmerman te werk stelde, Datoe Djamatoe is.

Het vroeger zoo beruchte rooversnest Balannjienji komt in de verklaringen nog steeds voor, en men kan aannemen dat daar nog altijd praauwen ten zeeroof worden uitgerust. Eene verplaatsing der zeeroovers van den Soloarchipel naar de noordoostkust van Borneo, af te leiden uit den aan de regering gerigten brief van 30 April 1861, van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, kan evenwel uit de ingekomen verklaringen niet worden opgemaakt; doch de omstandigheid, dat de eilandengroep die de Solo-eilanden als het ware met de noordoostkust van Borneo verbindt, het voor een onder opzigt werkenden gevangene zeer moeijelijk maakt om na te gaan, of hij zich op een groot eiland dan wel op de vaste kust van Borneo bevindt, doet van den anderen kant weinig waarde hechten aan opgaven nopens de plaats, waar zij zich tijdens hun verblijf bij de zeeroovers vermeenden op te houden.

De aktieve bekruising van dezen archipel gedurende het jaar 1861 heeft tot het ontmoeten en verdelgen van zeeroovers aanleiding gegeven, en is tevens oorzaak geweest, dat zij zich gehaast hebben dezen archipel weder te verlaten, daar zij sedert

jaren de Tambelan-, Natuna- en Anambas-eilanden aandoen, doch dezen keer, hoogst vermoedelijk uit vrees voor eene ontmoeting van stoomschepen, langs de kust van Borneo regtstreeks om de noord zijn gegaan.

In de maanden Maart, April, Mei, Junij en Julij zijn op verschillende plaatsen in dezen archipel roovers vaartuigen gezien, waaruit men den door hen gevolgden koers kan afleiden, en tevens tot de zekerheid geraken, dat zij tot één en dezelfde vloot behooren.

Behalve de expeditie tegen Sailoos, is het Zr. Ms. stoomschip Gedeh mogen gelukken, in de maand Maart jl. bij Tambakora eenige zeeroovers gevangen te nemen, die, volgens hun zeggen, van 2 groote rooversprauwen waren afgedwaald; hunne verklaringen leveren overigens geene bijzonderheden op.

De Reinier Claeszen heeft in de maand April eerst bij de Pangalasian-groep eene rooversprauw gezien en daarna in de baai van Tipor in straat Makassar eene vloot, bestaande uit 14, zoo groote als kleine, rooversvaartuigen ontmoet. Eerstgenoemde praauw wist echter over de ongenaakbare riffen van een dier eilanden te ontsnappen, terwijl een aanval van de Reinier Claeszen op bedoelde vloot insgelijks belet werd door de riffen, welke de genoemde baai afsluiten, en de 3 sloepen van dien bodem daarvoor niet magtig genoeg waren.

Van 2 tot 7 Mei zijn berigten ingekomen van het landen der zeeroovers op Poelo Laut (zuidoostkust van Borneo), op verschillende plaatsen der zuidkust en op de zuidwestkust van Borneo, terwijl zij den 12den Junij zich op Biliton hebben vertoond. Zij zijn toen overgestoken naar de westkust van Borneo, waar zij tusschen Pontianak en Sambas geroofd en van daar, zoo als hierboven reeds is vermeld, langs de kust van Borneo om de noord dezen archipel hebben verlaten.

Daar nu eene zeer aktieve bekruising gedurende de maanden April, Mei, Junij en Julij de beste resultaten schijnt te zullen opleveren, zoo zijn of worden van wege het marine-departement aan de stations-kommandanten in de wateren van Celebes, ter westkust van Borneo, ter oostkust van Sumatra en in de wateren van Riouw en Lingga daartoe de noodige bevelen uitgevaardigd, terwijl, in verband daarmede, wanneer de beschikbare middelen zulks maar eenigzins toelaten, van uit Batavia en Soerabaya twee stoomschepen insgelijks voor die bekruising zullen worden aangewezen.

Hoewel de zoogenaamde groote roete der zeeroovers gedurende de laatste jaren niet meer langs de kusten van Menado, Ternate en de Molukken in het algemeen leidt, zullen evenwel de stations-kommandanten in de wateren der Molukken en in de wateren van Menado insgelijks in dien geest worden aangeschreven, daar er met eenige zekerheid volstrekt niet op gerekend kan worden, dat de zeeroovers deze gewoonte zullen blijven volgen, en er van tijd tot tijd nog altijd berigten inkomen, dat zoogenaamde geïsoleerde rooversvaartuigen dien weg nemen, en, als zij de kans schoon zien, vooral langs de oostkust van Celebes de strandbewoners uitplunderen of wegrooven.

Uit het vorenstaande blijkt dat in het afgeloopen jaar 1861 een belangrijk resultaat is verkregen tegen de zeerooverijen in onzen archipel, door de geheele vernietiging van eene rooversvesting in onze eigene bezittingen, of ten

minste in de onmiddellijke nabijheid daarvan, die sedert jaren als eene ramp te beschouwen was voor de naburige eilandengroep onder ons beheer staande, en vooral voor den inlandschen handel in die gewesten; en ten slotte, dat al het mogelijke in het werk zal gesteld worden om de periodieke verschijning der buiten onze bezitring gevestigde roovers in dezen archipel zooveel doenlijk te beletten, of, door onophoudelijke bestoking, hun de meest mogelijke afbreuk te doen.

Iets over de titels van inlandsche vorsten.

In de tijden der Oostindische Kompagnie is het gebruikelijk geworden de inlandsche grooten op en buiten Java aan te duiden met de europeesche titels van *keizer*, *koning*, *onderkoning*, *vorst* en *prins*, meestal met bijvoeging van *zijne hoogheid*. Er werd ook altijd gesproken van *troonsbeklimming*, *troonsopvolger*, *kroonprins*.

Dit gebruik is bij traditie in stand gebleven, zoo als onder anderen blijkt uit de jaarlijksche lijsten der voornaamste inlandsche vorsten op en buiten Java, voorkomende in de Naamregisters van Nederlandsch Indië, gezwegen van de gewone gouvernements officiëele schrifturen. In het Naamregister van 1850, bijvoorbeeld, vindt men niet minder dan 25 *hoogheden*, en terwijl Hamangkoe Boewono V van Djokjokarta, even als vele anderen, daar eigenaardig *sultan* genoemd wordt, en sommigen *radja*, of bij andere *inlandsche* titels, vindt men er 18 genoemd met den *europeeschen* titel van *vorst* en wordt er gesproken van den *koning* van *Boni*, van de *koningin* van *Tello*, van den *onderkoning* vau *Riouw*.

Hieromtrent is wel allengs verbetering aangebragt, maar toch zijn nog zeer vele europeesche titels behouden. In het Naamregister van 1861 zijn zelfs niet minder dan 76 inlandsche hoofden met den titel van vorst, hoofdvorst en vorstin aangeduid.

Ook in de jaarlijksche verslagen der regering omtrent den staat en het beheer der koloniën, worden die europeesche titels gebezigd, zoo als: *troonopvolger*, *troonbeklimming*, *kroonprins*, *prins*, *onderkoning* van Riouw en Siak, *koning* van Boni, *prins* van Bwool, *keizer* van Groot-Sonnebait.

Men meent, dat de *inlandsche* grooten zeer wel door ons genoemd kunnen worden bij de titels, die de eigene bevolkingen hun geven en dat mitsdien het bezigen van *europeesche* titulaturen in traktaten en andere gouvernementsstukken behoort te vervallen, zoowel omdat die europeesche titels meer aanduiden dan noodig is, als omdat dit strookt met den aard van het bestaande nederlandsch souverein gezag in Indië. X.

Het onderzoek der rekeningen van de Oost-indische remises.

(Aanteekeningen op het proces-verbaal der vergaderingen van de Staatskommissie tot onderzoek der rekeningen van de Oost-indische remises, overgelegd bij het ontwerp van wet, tot nadere regeling van het gebruik van het koloniaal batig saldo van 1862).

1°. Men schijnt, bij het departement van koloniën, de japansche manier van rekenen te hebben aangenomen, door ongelijksoortige zaken en grootheden bij elkander te tellen. Men kent die manier der Japanners. Zij trekken het getal menschen, varkens, kippen en kollis met koopwaren enz. bijeen om tot eene totale som te komen. Om de meerdere of mindere hoeveelheid in 1862 verkochte produkten aan te toonen, worden bij het ministerie van koloniën de verschillende produkten bijéén geteld en de totale som in pikols uitgedrukt, alsof er geen verschil bestaat tusschen een pikol suiker en een pikol indigo.

2°. De subkommissie voor de uitgaven, op nieuw lettende op den reeds ten vorige jare bij de zitting der Staatskommissie besproken maatregel om, in afwachting van verwisseling met eene andere kultuur, die van den indigo te bestendigen op voor de bevolking minder bezwarende voorwaarden, onder anderen door afscheiding van kultuur en fabrikatie, — vraagt of reeds de berigten zijn ontvangen, die het indische bestuur uitgenoodigd was, één jaar na de uitvoering van dien maatregel, te geven, omtrent die streken waar de bezwaren der indigokultuur voor de bevolking nog niet voldoende waren opgeheven.

De minister antwoordt dat tot heden (Februarij 1864) nog geene berigten te dier zake van het indisch bestuur zijn ontvangen.

Let wel, dat het besluit, dat den bedoelden maatregel verordende, is van 16 Junij 1862 n°. 6. — Wat moet men denken van een bestuur, dat in Indië niet voldoet aan eene uitnoodiging van den minister en dat in Nederland lijdelijk schijnt toe te zien dat niet tijdig de gevraagde berigten worden gezonden omtrent eene zaak, die zoowel voor den staat als voor de bevolking op Java van groot gewigt is te achten en eene beslissing dringend vordert ook in het algemeen belang. Men zou haast tot het denkbeeld komen dat men de zaak der kultuur van indigo op Java, *blaauw-blaauw* wil laten!

3°. Blijkens mededeeling van den minister aan de Staatskommissie is bij koninklijk besluit van 15 September 1861, n°. 71, aan den rijksbouwmeester W. N. Rose eene belooning toegekend van niet minder dan *f* 5000 voor het ontwerpen der plannen en voor alle zijne bemoeijingen met den bouw van het koloniaal militair invaliedenhuis op Bronbeek, en zulks buiten en behalve de door hem genotene toelage voor reis- en verblijfkosten en eene som van *f* 2018.82½, zegge twee-en-tachtig-en-*een-halve* cent, in restitutie van uitgaven ter zake der stichting van het invalidenhuis.

De kommissie merkt teregt op, dat afzonderlijke belooning, van een bezoldigden rijksambtenaar voor werkzaamheden ten behoeve van rijksgebouwen, niet te pas kan komen, maar de minister zegt dat de belooning aan den heer Rose werd toegekend omdat de bouw van genoemd gesticht buiten den kring lag van de aan zijn ambt verbonden werkzaamheden!

Wij onthouden ons van kommentaar, maar merken op, dat het besluit in 1861 is genomen en te meer bewijst hoe noodig en gelukkig het is, dat er eindelijk wettelijke regels zijn gesteld voor het beheer en de verantwoording der indische financiën, waaruit, naar wij hopen, niet meer dergelijke buitenwone uitgaven zullen kunnen worden geput.

4°. De kommissie maakt de opmerking dat „van de hoofdsommen der in „1862 te gelde gemaakte gouvernementsprodukten verhoogd met 1 pCt. voor „de veilingskosten, afgetrokken is ½ percent voor kontante betaling," — en dat wel is waar „bij de veilingsvoorwaarden bepaald is, dat de betaling „der koopsommen kan geschieden à kontant onder die korting of wel met drie „maanden, *zonder die korting*, met promessen en dergelijk handelspapier" — maar dat „hetzij dit nu geschied is op de eene of andere wijze, voor den „staat geen verschil is opgeleverd, daar de korting, *die eene aanzienlijke som „bedraagt*, altijd in rekening is gebragt." — De kommissie beweert teregt daarbij dat „noch de Maatschappij (Ned. Handelmaatschappij), noch de Staat, van „wege de ruimte hunner geldmiddelen, aan zoodanige spoedige betaling behoefte „hebben, dat het daarom de vraag zou zijn of eene wijziging der bestaande „voorwaardeu van verkoop en een achterblijven van de bedoelde korting niet „voordeelig zijn zoude, althans eenige overweging zou verdienen."

De minister zegt, dat het toestaan van de korting voor kontante betaling een algemeen handelsgebruik is, en dat die konditie dan ook op bepaald advies der Nederlandsche Handelmaatschappij bij de jongste wijziging der voorwaarden van de koffij-veilingen is behouden.

Het antwoord van den minister is niet tegen te spreken en het advies der maatschappij zeer rationeel. De bevoegdheid tot kontante betaling door de koopers onder korting dient behouden te worden, maar een andere vraag is het, of die korting niet te hoog is gesteld en niet voor verlaging vatbaar is. — Die 1½ percent korting maakt toch 6% 's jaars en zeer natuurlijk is het dat de koopers in de veilingen der Maatschappij daarvan in gewone tijden, dat is, bij den gewonen standaard van renten à 4 of 5%, gebruik maken. Zij eskompteren hun papier of wissels, of maken geld, bij de bank en andere geldinstellingen, tot lager rente dan 6% en betalen dan de gekochte produkten onder de bepaalde korting voor kontante betaling, zoodat zij, in normalen toestand van de geldmarkt, een rentevoordeel behalen, ten koste van den staat.

De bedoelde korting zou dus op 1% of 1¼ % moeten gesteld worden.

S.

Is op de partikuliere landen op Java de mededinging van Chinezen te vreezen?

In het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië, nieuwe serie, 1e jaargang, 12de aflevering, December 1863, komt voor eene, in het Indisch Genootschap, in zijne algemeene vergadering van 21 Oktober, gehoudene verhandeling van den heer van Soest „over de behoefte aan regeling van de kultuuraangelegenheden," en wordt o. a. op bladz. 384 gezegd:

„Ik weet wel, dat de europeesche ondernemers niet zeer gesteld zijn op de „konkurrentie van Chinezen, maar een van beide is waar: de konkurrentie is „eerlijk of ze is oneerlijk. Is ze eerlijk, dan moet men ze toelaten en moet

„men een Chinees gelijk stellen met een europeesch ondernemer. Is de kon-„kurrentie oneerlijk, dan is het de pligt der regering oneerlijke praktijken tegen „te gaan. Om maar iets te noemen. De Chinezen worden wel eens beticht „door middel van amfioen hun doel te bereiken. Welnu, wat belet aan Chi-„nezen, die het regt hebben amfioen te verkoopen, het beroep van landbouw-„ondernemer te ontzeggen. Daarvoor is zelfs niet eens een wettelijk voorschrift „noodig; men zou dit kunnen bepalen in de voorwaarden, welke bij de jaar-„lijksche verpachting van het opiummiddel bekend gemaakt worden."

Is in goede trouw bovenstaande zinsnede gezegd, dan moeten velen met mij verklaren, dat de heer van Soest, behoudens zijne rijke kennis van de overige indische toestanden, zich onjuiste denkbeelden omtrent het landbouwbedrijf heeft eigen gemaakt. Mogten die denkbeelden opgaan, welke uitkomsten zouden dan daarvan niet het gevolg zijn? Ik stel mij voor dit onderwerp meer opzettelijk in behandeling te nemen; ik wil mij nu slechts bepalen tot het wijzen op een dier uitkomsten en die is niet meer of niet minder dan het nog bestaande krediet geheel te vernietigen.

Hoe toch zou het waarheid kunnen zijn, wat de heer van S. zegt omtrent het niet gesteld zijn der europeesche ondernemers op de konkurrentie der Chinezen, omdat deze door *amfioen* hun doel bereiken. Dit is onjuist. Noch Maleijer, noch Arabier, noch Chinees, noch Europeaan kunnen dit toegeven. Wanneer het landbouwbedrijf op meer vrijgevige schaal in de gouvernementslanden wordt toegelaten dan zullen zeker mildere beginselen daarvoor tot grondslag strekken dan zijn aangegeven bij het reglement op de partikuliere landerijen, doch aangezien de kultuurwet nog in overweging is, zullen wij ons vooralsnog moeten bepalen tot die landelijke ondernemingen, die in de onmiddellijke nabijheid van den gouverneur-generaal en van alle hoogere magten, die daarop te letten hebben, gelegen zijn.

En wat zien wij gebeuren?

Sommige ambtenaren, belast met de policie, zijn niet altijd onkreukbaar eerlijk. Gedwongen door de positie waarin het gouvernement hen geplaatst heeft, zijn zij verpligt een staat te voeren boven hunne financiëele krachten. Een gering traktement leidt tot verzoekingen; verzoekingen bij een zwak karakter leiden tot het beginsel om veel door de vingers te zien. Het is dus niet alleen door amfioen, dat men zijn doel bereikt — dit is het zwakste middel — maar vooral door geschenken van paarden, wagens, edelgesteenten (zelfs ter waarde van ƒ 15,000), huisraad en levensvensmiddelen en deze zijn de sterkste en afdoende middelen en deze had de heer van Soest moeten noemen.

Wij kennen adsistent-residenten die zestig van de duurste soort paarden bezaten, niet alleen voor de dienst, maar ook uit weelde. Wij kennen karig bezoldigde kommiezen, die duizenden overmaakten aan vader en moeder en zuster! Wij kennen schouten, die tonnen gouds hebben nagelaten en tonnen bezitten en zelfs landerijen hebben gekocht! Wij kennen adsistent-residenten, die de geschenken — wegens de massa — op de bazaar lieten verkoopen door policiedienaars.

Chinezen ontduiken door allerhande middelen de wet. Op hunne begrooting van landelijke ondernemingen zijn sommen uitgetrokken ter bevrediging van

magthebbenden, en geen koop of huur wordt gesloten zonder de noodzakelijke berekening van het bedrag dat vereischt wordt om die magthebbenden tot verteringen in staat te stellen.

De minister van de Putte moge de kultuurwet nu nog zoo mooi maken, het zal niet helpen. En waarom niet? Omdat de keuze van ambtenaren voor gewestelijke besturen, over het algemeen genomen, slecht is. Aan nepotisme wordt te veel voet gegeven, aan kwade omgevingen wordt te veel gehoor geleend; de gouverneur-generaal is zwak daar, waar hij sterk moest zijn!

Maar met dat al zegge men nu niet, dat de konkurrentie der Chinezen op zich zelf zoo kwaad is. Integendeel, konkurrentie geeft leven, maar, men stelle aan het hoofd van de policie mannen met vasten wil en met zoo veel eerlijk gevoel, dat zelfs de gedachte aan eene afwijking hen doet blozen; doch men geve hen dan ook een hoog traktement, zooveel ten minste, dat zij op eene eerlijke wijze hun staat kunnen voeren en voor geene verzoeking bij zware beproevingen behoeven te zwichten.

De bestaande onzedelijkheid moet met tak en wortel worden uitgeroeid. Eerst daarna, maar dan ook zeker, zal in het landbouwbedrijf de konkurrentie der Chinezen niet meer gevreesd behoeven te worden.

Java. W. J. JUS.

Koloniale prijsvraag van het Provinciaal Utrechtsch genootschap van kunsten en wetenschappen.

Reeds in 1862 werd door het Provinciaal Utrechtsch genootschap van kunsten en wetenschappen voorgesteld de volgende prijsvraag:

„Welke beginselen van eene meer verlichte regeerkunde heeft men, sedert het begin dezer eeuw, in de verhouding tusschen Nederland en de Oostindische bezittingen, gehuldigd, bepaaldelijk met betrekking tot de bescherming aan de kolonisten, en aan de inlandsche bevolking tegen willekeur verzekerd? Men verlangt op dit punt eene vergelijking der Nederlandsche met de Britsche en Fransche koloniale verordeningen."

Tot dusverre is deze vraag onbeantwoord gebleven. Zij blijft echter voorgesteld en is in de lijst der prijsvragen, gevoegd bij het verslag van het in de jongste algemeene vergadering van genoemd Genootschap verhandelde, opgenomen onder de vraagpunten, wier termijn van beantwoording eerst den 1sten December 1865 verstrijkt. Wij meenen alzoo de aandacht van belangstellenden hierop te mogen vestigen, en zulks te meer, omdat de vraag diep grijpt in de kwestie van het koloniaal stelsel, die nog zeer onlangs op het kongres der internationale vereeniging ter bevordering der sociale wetenschappen te Amsterdam werd behandeld en waarschijnlijk weldra het onderwerp zal worden van nadere openbare debatten. Wij meenen ook van onze zijde tot de beantwoording der vraag van het Genootschap te mogen opwekken.

Voor de op zich zelve voldoende en bij vergelijking best gekeurde beantwoording wordt eene gouden medaille uitgeloofd ter innerlijke waarde van *f* 300.— of hare waarde in geld, ter keuze van den schrijver. De verhandelingen die naar den

prijs dingen, moeten met eene andere hand geschreven zijn dan die des schrijvers en, in plaats van met den naam van dezen, met eene spreuk zijn onderteekend, onder bijvoeging van een verzegeld biljet, dezelfde spreuk tot opschrift voerende, en waarin zoowel de naam des schrijvers als zijn adres eigenhandig door hem zijn opgegeven. Ook moeten de verhandelingen duidelijk met italiaansche letters geschreven zijn en vrachtvrij worden toegezonden aan den sekretaris des Genootschaps, prof. O. van Rees, te Utrecht.

Publiciteit van statistische bijzonderheden omtrent Nederlandsch Indië.

In de jongste brochure van den heer E. de Waal, over de opiumpacht, waarop wij voornemens zijn nader terug te komen, vinden wij, als aanhangsel, de volgende opmerking.

In het Bijblad op het Indisch Staatsblad (deel V afl. 3 bladz. 327) komt eene korrespondentie voor over de „openbaarmaking van administratieve bijzonderheden (statistische feiten) *omtrent de onderscheidene gewesten* van Nederlandsch Indië." De direkteur der middelen, lezen wij daar, had in 1857 de aandacht van den gouverneur-generaal gevestigd op het nut hiervan voor de gewestelijke ambtenaren, die dan in staat zouden zijn, om de toestanden te hunnent steeds met die van andere gewesten te vergelijken, waaruit goede ideeën konden geboren worden. De direkteur (schrijver dezer) had daarom en op andere gronden magtiging verzocht, tot het jaarlijks uitgeven van een of twee boekdeelen, bevattende statistische opgaven van zijn departement. De gouverneur-generaal Pahud meende de zaak aan het opperbestuur te moeten onderwerpen! En de minister Mijer besliste afwijzend!! Zijne depêche van 23 Januarij 1858 hield in, dat, hoezeer 's lands belang zich niet tegen het voorgestelde verzette, en het nut erkend moest worden, het „minder voegzaam" scheen „ter zake betrekkelijke partiëele bouwstoffen bekend te maken, alvorens de regering daarvan ten dienste van het jaarlijksch verslag, bedoeld bij art. 60 Grw., had gebruik gemaakt." Hij gaf dus in overweging om de opgaven, die de direkteur ten spoedigste wilde publiceren, te doen inzenden voor het verslag aan de Staten-Generaal, welk verslag in druk algemeen verkrijgbaar zou zijn, zoodat de gewestelijke besturen de voor hen nuttige opgaven dan toch zouden ontvangen, en wel naar 's ministers gevoelen „op meer regelmatige wijze." De gouverneur-generaal gehoorzaamde.

(Een aardig staal van koloniaal onvermogen en ministeriëele willekeur).

Nu is het mijn plan niet 's ministers gevoelen breedelijk te weêrleggen. Het verschil in nuttig effekt voor de gewestelijke ambtenaren tusschen het ministeriëele denkbeeld en het mijne, vooral bij de tot adat geworden late indiening der verslagen aan de Staten-Generaal, springt in 't oog. Ieder begrijpt, dat beleefdheid jegens de volksvertegenwoordiging geene reden mag zijn, om drie jaren te wachten met het publiceren van feiten, wier bekendmaking, en dus te meer wier spoedige bekendmaking, in Indië voor de werktuigen des bestuurs nuttig wordt geacht, De minister heeft er niet aan gedacht, welk

gevolg zijne zienswijze logisch zou moeten hebben, ten opzigte van velerlei mededeelingen in het officiëele nieuwsblad.

Maar het zij mij vergund met eenigen aandrang te vragen, waarom zelfs het *ministeriëele* denkbeeld onuitgevoerd bleef. Immers, de regeringsverslagen aan de Staten-Generaal leveren nog altoos omtrent schier alle belastingen en monopoliën globale opgaven, hetzij voor geheel Nederlandsch Indië, hetzij voor geheel Java. Waarom de nuttig verklaarde bijzonderheden *omtrent de onderscheidene gewesten* steeds weggelaten?

Daar het nut der gewestelijke specifikatiën, niet alleen voor de gewestelijke ambtenaren, maar tevens voor de Staten-Generaal en voor ieder studerende in koloniale zaken, wel sedert de depêche van 23 Januarij 1858 geene tegenspraak ondervonden zal hebben, moet hier een misverstand in het spel zijn.

Moge de regering goedvinden, de gewestelijke statistiek voortaan èn terstond in Indië te doen publiceren, èn tevens op te nemen in het detailverslag aan de Staten-Generaal, voorgesteld op bldz. 419 van *De koloniale politiek der Grondwet.*"

Tot zoover de schrijver. Ook wij hebben meermalen het ongerief, hierboven omschreven. ondervonden, en er ook in het openbaar op gewezen. Voorziening is noodzakelijk. Ik zal een staaltje aanhalen, dat mij juist invalt, nu het boekje van den heer de Waal over de opiumpacht voor mij ligt. De volksvertegenwoordigers en ieder ander, hebben, in de stukken over de opiumpacht, kunnen lezen de namen der distrikten op Java, die voor die pacht, dat is voor opiuminvoer en verbruik, zijn gesloten. Zij kunnen daar lezen van de afdeelingen of regentschappen Pandeglang, Lebak, Tjiringin, Ambal, Trengaleh, Bawean en Pamakassan, van de distrikten Djasinga, Gantoengan, Bongas en vele andere, die in de verboden kringen zijn getrokken. Maar leeren zij daaruit iets degelijks aangaande de beperking van het heulsapverbruik? Kunnen zij b. v. in de verte gissen, over eene hoegroote bevolking die beperking zich uitstrekt? — Zij weten niets en kunnen niets weten, van de uitgestrektheid en bevolktheid van die distrikten, omdat die speciale opgaven niet herwaarts gezonden worden. — Ik vergis mij, ik ben niet geheel juist. — In 1846 heb ik de statistiek dier afdeelingen en distrikten verzameld en ze in dit tijdschrift openbaar gemaakt. Aan *die* bron kan men zich nog laven, maar het water is niet versch meer en bijkans 20 jaar oud. Toch kan men zich, met behulp er van, eene voorstelling maken van de beteekenis der uitbreiding van de verboden kringen, omdat men er uit kan opmaken, in verband met de toename der populatie, dat die kringen thans eene bevolking van $2^1/_2$ millioen zielen moet omvatten. Het is meer en meer dringend noodig, nu de Kamers zich nagenoeg onafgebroken ook met indische zaken moeten onledig houden, dat zij in de mogelijkheid gesteld worden, zich tot in bijzonderheden op de hoogte te stellen der hun voorgelegde onderwerpen, en dit blijft onmogelijk, zoo lang de regering er niet toe overgaat, van de statistiek der afdeelingen, regentschappen en distrikten van de verschillende gewesten van Indië de verkrijgbare bescheiden openbaar te maken.

NOG IETS

OVER HET ERFREGT DER MALEIJERS TER SUMATRA'S WESTKUST.

In het jongste Februarij-nommer van dit Tijdschrift plaatsten wij een artikel, ons door eene zeer geachte hand toegezonden en getiteld: Over de wijziging van het erfregt bij de Maleijers ter Sumatra's Westkust. Dit stuk had tot strekking eene nadere bespreking van het bedoelde erfregt, naar aanleiding van een vertoog, vervat in de Sumatra-Courant van 16 Mei 1863, ten titel voerende: Is eene radikale omkeering van het erfregt (àdat poesaka) der Maleijers ter Sumatra's westkust nuttig en wenschelijk? en gedeeltelijk ten doel hebbende eene bestrijding van beschouwingen of stellingen, voorkomende in een artikel in het Maart-nommer van 1863 van dit Tijdschrift geplaatst en afkomstig van dezelfde hand, aan welke wij de beschouwingen over de wijziging van het erfregt bij de Maleijers ter Westkust van Sumatra hadden te danken.

Het bedoelde stuk in de Sumatra-Courant van 16 Mei (vervolgd in dezelfde Courant van 23 Mei 1863), is hier te lande weinig bekend geworden, en de ruimere kennisname er van scheen wenschelijk om den belangstellenden lezers van de bijdragen, over gezegd onderwerp door ons opgenomen, ook bekend te maken met de beschouwingen van den schrijver ter Sumatra's Westkust, die bovendien nader op dit onderwerp is teruggekomen in de Sumatra-Courant van 16 April 1864, in een artikel getiteld: Een beroemd tijdschrift en een onbekend dagblad. Bovendien heeft die schrijver zich tot ons gerigt met het verzoek de beide artikels, bevat in de genoemde Sumatrasche Couranten, hier over te nemen, een verzoek dat wij gemeend hebben te moeten inwilligen. Wij laten alzoo de bedoelde stukken hier volgen. RED.

Is eene radikale omkeering van het erfregt (àdat poesàka) der Maleijers ter Sumatra's Westkust, nuttig en wenschelijk?

Het laatste gedeelte van ons artikel „over den grondeigendom te Padang,

in verband met de Maleische àdat" *) was ons juist ter korrektie toegezonden, toen wij het Maart-nommer (van 1863) van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië in handen kregen, waarin een artikel, geteekend S., voorkomt, dat in algemeene bewoordingen over het bestuur van Sumatra's Westkust handelt.

De strekking van het schrijven van S. is duidelijk. Het soekoe-bestuur moet afgeschaft worden, zal Sumatra's Westkust ooit dien trap van ontwikkeling en vooruitgang — in europeeschen zin, wel te verstaan, — bereiken, waarvoor dat gewest door zijne uitgestrektheid en den rijkdom van zijn rond vatbaar is. Het zou ook oorzaak zijn dat Europeanen geen grondbezit kunnen verkrijgen, en dat ook voor de bevolking het verkrijgen van grondeigendom bemoeijelijkt wordt; en tot staving van dat beweren vertelt S. dat de panghoeloes in oppositie komen tegen den eigendomsovergang, bijvoorbeeld door verkoop, van aan Maleijers behoorende gronden, zelfs van die waarvan door den raad van justitie eigendomsbewijzen zijn verleend. Voorts beweert S, dat velen van gevoelen zijn dat de bevolking, althans in de Padangsche Benedenlanden, rijp zou zijn voor de invoering van geheel andere bestuursbeginselen, dan de tot nu toe gevolgde.

Wij stemmen gaarne toe, dat aan het soekoe-bestuur vele gebreken kleven, en dat de maleische landen, in den tijd dat genoemd bestuur in vollen bloei was — dus vóór onze vestiging in de binnenlanden, — aan volslagen anarchie ten prooi waren; maar men zou zich zeer vergissen, indien men wilde beweren dat het soekoe-bestuur van voorheen hetzelfde zou zijn als het soekoebestuur van thans. De instelling van laras-hoofden en panghoeloe-kapalas, maar vooral de plaatsing van europeesche gezaghebbers in elk distrikt, hebben ongemerkt, maar daarom niet minder wezenlijk, een' grooten invloed op het inlandsche bestuur uitgeoefend, zonder nogtans met ruwe, schendende hand het essentiëele der maleisehe instellingen omver te werpen.

Wij zien niet in dat de ontwikkeling van Sumatra's Westkust, mits niet in het belang van eenige weinige Europeanen', zou worden verhinderd door de thans bestaande instellingen, en zeker weten wij, dat de verbetering der wegen en bruggen, welke vooral sedert de invoering van het koffijstelsel is aangevangen, nooit is gedwarsboomd geworden door onwil, tegenkanting of verzet van de zijde der soekoehoofden. De aanleg van goede wegen wordt toch vrij algemeen voor een magtigen hefboom voor de ontwikkeling der welvaart van een land gehouden; maar er zijn lieden welke die ontwikkeling, als het Indië betreft, alleenlijk afmeten naar den uitvoer van stapelprodukten. Het schijnt dat S. minder bekend is met het inlandsch bestuur ter Sumatra's Westkust, dan men zou mogen verwachten van iemand die zijne ideeën over dat bestuur openbaar maakt. Dat blijkt vooral wanneer hij spreekt van de oppositie der panghoeloes tegen den eigendomsovergang van aan Maleijers behoorende gronden, zoomede als hij beweert, dat althans de bevolking der Padangsche Benedenlanden rijp zou wezen voor eene wijziging in de beginselen van bestuur, welke diep zou ingrijpen in hare aloude gebruiken en instellingen. Ons is

*) Sumatra-Courant van 2 en 9 Mei 1863.

slechts één voorbeeld bekend, dat een eigendomsovergang van op naam van een Maleijer ingeschreven grond nietig is verklaard. Maar die nietigverklaring — die zonder eenige konsekwentie bleef — had plaats bij vonnis van den landraad te Padang, op grond dat die eigendomsovergang het gevolg was van eene handeling, onregtmatig volgens de maleische àdat. Trouwens wij zouden ons gelukkig rekenen, indien wij den eigendom bezaten van al den grond, waarvan de eerste eigendomsbewijzen ten name van Maleijers waren verleend, doch die later aan Europeanen is verkocht. En wat betreft de geneigdheid tot verandering, die in de Padangsche Benedenlanden vrij algemeen zou zijn, daarvan hebben wij meermalen hooren spreken, doch wij-zelven hebben daarvan nooit iets bespeurd, ten minste niet bij de groote meerderheid der bevolking, wel bij enkele Pàdangers.

S. alleen is het ook niet, die geen heil voor Sumatra's Westkust ziet, zoo de maleische àdat geene radikale wijziging ondergaat. Zeer bekwame en kundige mannen hebben reeds vóór hem hetzelfde gevoelen omhelsd; het maleische erfregt vooral was voor hen een steen des aanstoots. Maar zij beschouwden de zaak altijd eenzijdig. Zij namen de europeesche begrippen en gebruiken als punt van uitgang aan, beoordeelden alles daarnaar en veroordeelden alles wat daarmede in strijd is. Zij vergaten dat de toestanden in Europa en in Indië niet dezelfde zijn, en dat er een naauw verband bestaat tusschen de wetten en de zeden van een volk.

Wat ons aangaat, wij twijfelen er sterk aan, of het gouvernement, na de plegtige belofte, bij het besluit van den kommissaris-generaal van den Bosch dd. 11 Oktober 1833 nº. 310 afgelegd, wel veranderingen kan maken in het essentiëele der maleische instellingen. Wij zullen de kwestie echter niet van die zijde beschouwen. Wij zullen alleen trachten een antwoord te geven op de vraag, die wij aan het hoofd van dit artikel hebben gesteld. Vooraf moeten wij echter even nagaan hoedanig het erfregt der Maleijers is, om daarbij gelijktijdig een paar beschouwingen ten gunste van hetzelve mede te deelen.

Het maleische erfregt verschilt zeer aanmerkelijk van het onze. De nalatenschap van den man gaat niet over op zijne eigen kinderen, maar op die zijner zusters, en op zijne broeders en zusters; maar de broeders en zusters moeten van dezelfde moeder zijn als hij zelf. Dat erfregt heeft alleen betrekking op familie-goederen, en de strekking er van is, dat de familie-goederen in hun geheel zullen blijven. Vandaar de bepaling dat degene, die tijdelijk als het familiehoofd wordt beschouwd, over de goederen der familie niet mag beschikken tenzij met voorkennis en toestemming van zijne bloedverwanten. Ten aanzien der familiegoederen bestaat onder de Maleijers zelfs eene soort van kommunisme. Over goederen die door eigen vlijt verkregen zijn, mag de bezitter bij zijn leven of bij uitersten wil beschikken. Heeft hij dat niet gedaan, dan komt een gedeelte aan zijne bloedverwanten en vermeerdert de familie-goederen, terwijl het andere door zijne kinderen wordt geërfd. — Naar onze begrippen is zulk eene regeling stuitend voor het gevoel. Het schijnt ons onnatuurlijk toe, dat de kinderen in den regel worden uitgesloten van de nalatenschap huns vaders. Maar hoe geheel anders wordt de zaak als men

haar uit een ander oogpunt overziet, als men acht slaat op zeden der Maleijers en op hun eigenaardig begrip van het woord „familie."

Bij de westersche volken wordt de familie in engeren zin gevormd door het huisgezin, dat bestaat uit de ouders en hunne kinderen. Nabestaanden, welke niet tot het huisgezin behooren, worden wel tot de familie gerekend, maar in eene geheel andere beteekenis, en de banden, welke hen onder elkander verbinden, zijn gewoonlijk vrij los. Niet zelden gebeurt het zelfs dat tusschen kinderen, die vroeger tot één huisgezin behoorden, verkoeling en verwijdering ontstaan, zoodra zij in het huwelijk treden en eigen huisgezin gaan vormen. Niet alzoo bij de Maleijers. Bij hen bestaat de eigenlijke familie uit de broeders en zusters, benevens de kinderen der laatsten. Zij wordt alleen door de vrouwen in stand gehouden; de vader, de echtgenooten der zusters, de vrouwen der broeders en hunne kinderen zijn wel aanverwanten, maar zij worden niet beschouwd als tot de eigenlijke familie te behooren. Wat deze laatste uitmaakt blijft altijd bij elkander, want de vrouwen blijven altoos in de familie-woning, terwijl haar echtgenooten daar slechts als gasten vertoeven.

Bij zulk een toestand is het volstrekt niet vreemd, dat de nalatenschap van den man *niet* op zijn kinderen overgaat. Integendeel, uit dien toestand moest als van zelf een ander erfregt volgen; en voor hen, die onder het bestaande erfregt geboren zijn en leven, kan daarin ook niets onnatuurlijks gelegen zijn. Waarom zou het den vader zonderling voorkomen dat zijne kinderen niet van hem erven, terwijl hij zelf ook niet van zijn vader geërfd heeft? Maar wij vinden de àdat poesaka, in verband met de andere maleische instellingen beschouwd, niet alleen niet vreemd; wij vinden haar zelfs, altoos met het oog op die instellingen, alsmede op de godsdienst en zeden, zeer nuttig.

Het voortreffelijke van het maleisch erfregt is niet altoos door ons erkend. Wij hebben het eerst leeren kennen, nadat wij eenige jaren op Sumatra's Westkust hadden doorgebragt. Ook wij meenden vroeger in dat erfregt iets onnatuurlijks te zien, maar nadat wij van naderbij bekend waren geworden met de maleische gewoonten en zeden, moesten wij bekennen dat ons afkeurend oordeel zeer voorbarig en zeer onbillijk was geweest.

Of de polygamie onder de Maleijers in zwang was, ook vóór dat zij den Islam hadden aangenomen, is niet met zekerheid bekend. Dat zij thans onder de Maleijers meer algemeen voorkomt, dan onder andere volken van den Indischen archipel, die in lateren tijd het mohammedaansch geloof hebben omhelsd, gelooven wij te kunnen bevestigen; en zeker is het, dat echtscheidingen, die volgens de leer van den koran zoo gemakkelijk kunnen geschieden, onder de maleische bevolking zeer veelvuldig plaats vinden. De maleische instellingen zijn echter oorzaak, dat deze omstandigheden hier niet dezelfde ongunstige gevolgen hebben als in andere mohammedaansche landen.

In de eerste plaats is de positie der vrouwen hier oneindig veel gunstiger. Haar echtgenoot moge meer dan eene vrouw hebben, over geene verkrijgt hij dat onbeperkt gezag, dat elders in het Oosten aan den man wordt toegekend. De vrouw, die hare familiewoning niet verlaat, blijft dáár hare eigen mees-

teres; zij ontvangt dáár haar echtgenoot als gast, niet als meester. Zij is niet gedoemd om met de overige vrouwen van haar echtgenoot in een harem opgesloten te worden, om daar haar leven in eentoonige ledigheid en in een staat van diepe vernedering te slijten; en, wat wel het voornaamste is, haar kinderen kunnen haar nimmer ontnomen worden. Een luim van den man of eigen wil der vrouw mogen aanleiding geven tot de ontbinding van het huwelijk, de kinderen blijven immer bij de moeder, wier soekoe zij volgen en wier erfgenamen zij zijn. De goederen van den man en van de vrouw komen ook niet in gemeenschap. De man kan zijne vrouw van allen onderstand verstoken laten, dat is waar; maar hij kan de goederen zijner vrouw ook niet verkwisten. Is hij echter daartoe genegen, dan kan hij zijn vlijt aanwenden om de goederen zijner vrouw te doen vermeerderen of produktiever te maken; en op die wijze kan hij dus ook in het belang zijner kinderen werkzaam zijn.

In de tweede plaats — en hierop hebben wij vooral gedoeld — kan het maleïsche erfregt nimmer tot zulk eene verwarring in de verdeeling eener nalatenschap aanleiding geven, als dat bij eene zuivere toepassing van het mohammedaansch erfregt het geval is. Hebben zij, die zoo ijveren voor de afschaffing van de maleische àdat poesaka, wel eens den koran, het compendium der voornaamste civiele wetten en gewoonten (Staatsblad 1828, no. 55), of Keijzer's Handboek voor het mohammedaansch regt ingezien, om daaruit te leeren wat voor de maleische àdat in de plaats zou moeten komen? Hebben zij wel eens nagedacht over de gevolgen eener zoo schrikbarende verbrokkeling van de bezittingen, als zou ontstaan wanneer de nalatenschap van een man, die met verscheidene vrouwen is gehuwd geweest en bij elke vrouw meerdere kinderen heeft verwekt, naar het mohammedaansch erfregt zou moeten worden verdeeld? Zulk eene verbrokkeling zou, gelooven wij, meer hinderlijk zijn aan de ontwikkeling van Sumatra's Westkust, dan het behoud van de oude maleische instellingen. 't Is waar, dat zoodanige verbrokkeling er veel toe zou bijdragen om vooral den grondeigendom in handen van Europeanen en andere vreemdelingen te doen overgaan; maar die overgang kan nimmer in het belang zijn van de inlandsche bevolking *), gelijk wij reeds vroeger hebben aangetoond. Volgens het maleisch erfregt is het vrij onverschillig of de man één of meer vrouwen heeft gehad, of hij vader van één kind of van vele kinderen is, daar die kinderen toch in den regel zijne erfgenamen niet zijn. Volgens dat erfregt blijven de eigenlijke erfgoederen (harta poesaka) in den regel in hun geheel, daar de familie, aan welke zij behooren, als het ware slechts de erfelijke vruchtgebruikster van dezelve is; alleen in zeer buitengewone omstandigheden kunnen zij eene vermindering ondergaan. Die instelling belet voorzeker de opeenhooping van groote rijkdommen; maar zoo dat een nadeel is — hetgeen door ons niet wordt erkend, — dan staat daartegenover een zeer overwegend voordeel: onder de werking van die instelling is het bijna niet mogelijk dat eene welgestelde familie ooit tot diepe armoede vervalt, waarvan in andere maatschappijen zoo vele voorbeelden bestaan.

---

*) ? ? Red.

Er bestaat echter nog eene andere reden, waarom het behoud van het maleisch erfregt zeer aan te bevelen is. Dat erfregt is geheel in strijd met de voorschriften van den koran, en daarom ook een doorn in het oog van de orthodoks-mohammedaansche geestelijken, vooral van hen die naar Mekka zijn geweest. Dezen zouden niets liever zien dan dat het zuiver mohammedaansch erfregt hier werd ingevoerd, niet alleen uit ijver voor hunne godsdienst, maar ook omdat hun invloed des te grooter zou worden naarmate 's volks instellingen meer in overstemming komen met de voorschriften van den koran en met de sonnat (overleveringen). Of het nu voor het behoud van rust en vrede in dit gewest wel nuttig en wenschelijk kan wezen, dat het bestuur, door direkt of indirekt mede te werken tot het scheppen van nieuwe toestanden, den invloed der inlandsche geestelijken vergroote, dat is iets wat wij niet kunnen gelooven. Trouwens, wanneer het nederlandsch-indisch gouvernement, of zijne ambtenaren, tot zoodanige medewerking de hand leende, dan zou het den oorsprong van zijn gezag over de binnenlanden van Sumatra's Westkust verloochenen. Men vergete niet, dat Nederland in het bezit van die binnenlanden is geraakt, omdat het aan de bevolking zijne hulp heeft verleend tegen de padries, geestdrijvende hervormers, die alles wilden afschaffen wat niet overeen kwam met de zuivere mohammedaansche leer. Het is waar, dat de padries hunne hervormingen zonder eenige gematigdheid en met geweld invoeren wilden; maar dat hunne tegenstanders liever vreemde hulp inriepen dan zich te onderwerpen, pleit sterk voor de gehechtheid van de groote massa der maleische bevolking aan hare oude àdats en instellingen. Vooral met betrekking tot haar oud erfregt was die gehechtheid groot; zóó groot zelfs, dat de padries, trots al hunne dweepzieke voortvarendheid en gewelddadigheid, de afschaffing van dat erfregt nergens hebben kunnen doordrijven, ook niet in die landschappen waar zij de lijdelijkste onderwerping en de meeste aanhangers vonden. Die gehechtheid aan de voornaamste der oude àdats bestaat ook thans nog, althans bij de groote meerderheid der bevolking; haar geweld aan te doen zou gevaarlijk kunnen worden, zoo het overigens al nuttig ware.

C. B.

Dit artikel, of althans het eerste gedeelte er van, werd, zooals boven gezegd is, beantwoord in de Februarij-aflevering van dit jaar. Het is dit antwoord, dat den heer C. B. aanleiding gaf tot het opstel, dat hier volgt onder den door den schrijver daaraan gegeven titel:

Een beroemd Tijdschrift en een onbekend Dagblad.

Wij hebben sedert Julij 1862 reeds menig artikel in de Sumatra-Courant geleverd; maar tot nog toe scheen het, dat niemand van onzen arbeid eenige notitie nam; althans in geen tijdschrift of dagblad, dat in onze handen kwam, vonden wij iets dat ons aanleiding gaf om te gelooven, dat onze artikelen eenige belangstelling hadden opgewekt. Wij vonden evenmin bestrijding, als goedkeuring of aanmoediging. 't Is waar, eene enkele uitzondering werd ge-

maakt ten aanzien van onze artikelen getiteld: „Landsdienaren en landsdie„naren, een parallel;" maar die uitzondering zou niet bestaan, indien het Bataviaasch Handelsblad de straks bedoelde artikelen niet op verzoek van de uitgevers der Sumatra-Courant in zijne kolommen had overgenomen.

Eindelijk heeft een onzer opstellen de aandacht tot zich getrokken van iemand die medewerker schijnt te zijn van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië. S., wiens artikel: „Iets over het beheer van Sumatra's Westkust" ons de pen in de hand gaf om een opstel te schrijven ter beantwoording van de vraag: „Is eene radikale omkeering van het erfregt [àdat poesaka] der Ma„leijers ter Sumatra's Westkust, nuttig en wenschelijk?" *) — heeft kennis gekregen van dat opstel, en hetzelve eenigermate gekritiseerd door middel van eene bijdrage, voorkomende in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, aflevering van Februarij 1864, onder het opschrift: „Over de wijziging van het „erfregt bij de Maleijers ter Sumatra's Westkust."

Wij erkennen het gaarne: onze eigenliefde gevoelde zich niet weinig gestreeld, toen wij bespeurden dat ten laatste iemand zich opdeed, die het niet beneden zich achtte om onze denkbeelden in het openbaar te bestrijden, en dat daarvoor eene plaats was ingeruimd in een periodiek geschrift van zoo goeden naam en zoo algemeen gelezen als het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië. Maar even openhartig bekennen wij ook, dat wij zeer onvoldaan waren nadat wij het laatstbedoelde opstel van S. aandachtig hadden gelezen. S. is ons even onbekend als wij het hem zijn; tusschen S. en ons kan dus niets bestaan van hetgeen men gewoon is personaliteit te noemen; en daarom kunnen wij te onbevangener ons gevoelen uiten, wat betreft de beoordeeling door S. van hetgeen door is geschreven.

Volgens ons gevoelen is de kritiek van S. geene zuivere, onpartijdige kritiek; en het zou ons uiterst bevreemden zoo de lezers van de Sumatra-Courant deze meening niet zouden beamen, nadat zij het artikel van S. gelezen en vergeleken hebben met ons opstel van Mei 1863. S. begint namelijk met te erkennen dat de Indische tijdschriften en Bataviasche dagbladen in Nederland bijna geene lezers vinden, en dat de overige Indische plaatselijke bladen, waaronder de Sumatra-Courant, bij het publiek aldaar geheel onbekend zijn. Na zulk eene verklaring zou men moeten verwachten dat S. nu de gelegenheid te baat zal nemen om het publiek in Nederland bekend te maken met het dagbladartikel, dat hij gaat bestrijden, door hetzelve, in zijn geheel dan wel bij goed gekozen uittreksels, in het Tijdschrift te doen opnemen waarin zijn eigen opstel zal worden geplaatst. Dan immers zou het publiek kunnen oordeelen en beslissen wie gelijk heeft, S. of C. B. Zóó heeft S. *niet* gehandeld. Hij gewaagt niet anders van hetgeen wij gezegd hebben, dan in zeer algemeene bewoordingen, ofschoon het toch tegen onze meeningen en beweringen is dat hij schrijft. Wat meer is, S. zelf schijnt ons opstel maar voor een gedeelte te hebben gelezen; immers hij noemt alleen het nommer der Sumatra-

*) Zie de Sumatra-Courant van 1863 Nos. 20 en 21, in het eerste waarvan ook het door ons bedoelde artikel van S. is opgenomen.

Courant van 16 Mei (1863), waarin het vertoog tegen zijne beschouwingen wegens het beheer op Sumatra's Westkust zou voorkomen, terwijl toch het belangrijkste en krachtigste gedeelte van dat vertoog in het nommer van 23 Mei 1863 is opgenomen!

Wij zullen S. in zijne kritiek niet volgen. Veel minder wenschen wij eene anti-kritiek daarop te leveren. Wij achten het verkieslijker dat het publiek zelf oordeele. Maar als wij de nommers der Sumatra-Courant kunnen magtig worden, waarin dit opstel en dat waarbij wij het maleisch erfregt verdedigden werden opgenomen, dan zullen wij ze aan de redaktie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië zenden, en haar verzoeken om die beide artikelen in haar receuil op te nemen. Als aan dat verzoek voldaan wordt, dan zullen ook zij die de Sumatra-Courant *niet* lezen in staat gesteld zijn om met kennis van zaken te oordeelen.

Geheel onbeantwoord mogen wij S. evenwel niet laten; en door aanhaling van één enkel voorbeeld wenschen wij den lezer opmerkzaam te maken op de manier waarop S. kritiseert. In Mei 1863 schreven wij onder anderen: „Wij „zien niet in dat de ontwikkeling van Sumatra's Westkust, mits niet in het „belang van eenige weinige Europeanen, zou worden verhinderd door de thans „bestaande instellingen; en zeker weten wij, dat de verbetering der wegen en „bruggen, *welke vooral sedert de invoering van het koffijstelsel is aangevangen*, „nooit is gedwarsboomd geworden door onwil, tegenkanting of verzet van de „zijde der soekoe-hoofden. De aanleg van goede wegen wordt toch vrij alge- „meen voor een magtige hefboom voor de ontwikkeling der welvaart van een „land gehouden; doch er zijn lieden, welke die ontwikkeling, als het Indië „betreft, alleenlijk afmeten naar den uitvoer van stapelprodukten." En wat zegt nu S. in het Tijdschrift? „C. B. stemt het ons dan ook gaarne toe dat „aan het soekoe-bestuur vele gebreken kleven die in vroegere tijden zelfs vol- „slagen anarchie deden ontstaan; maar terwijl hij dat bestuur vergoelijkt door de „bewering dat het van aard veranderd is door europeesche invloeden, die onge- „merkt maar niet minder wezenlijk de inrigting en werking daarvan gewijzigd heb- „ben, ziet hij daarin en in de bestaande maleische instellingen ter Sumatra's „Westkust geene hinderpalen, *omdat* toch wegen en bruggen verbeterd zijn *en* „*het koffijstelsel ingevoerd is* zonder tegenkanting of verzet van de soekoehoof- „den, enz." En op grond daarvan meent S. dat onze stelling, dat er lieden zijn die de ontwikkeling van een land, als het Indië betreft, alleenlijk afmeten naar den uitvoer van stapelprodukten tot (tegen?) ons zelven kan worden gekeerd?

C. B.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

XII.

HET STELSEL, GEDURENDE HET VERDER BESTUUR VAN KOMMISSARISSEN-GENERAAL.

Wij hebben gezien, dat het landelijk stelsel op Java, dat legaat van Groot Brittanje, na lang en rijp beraad, door Nederland is aanvaard. Thans gaan wij over tot de mededeeling der bijzonderheden, van de *voorloopige* regeling van dat stelsel in 1818. Wij kunnen dit niet beter doen, dan door hier in zijn geheel te laten volgen, het

Besluit van kommissarissen-generaal over Nederlandsch Indië, van den 9den Maart 1818 nº. 1 (Staatsblad nº. 14) houdende bepalingen omtrent den aanslag en de invordering der landrenten.

Is gelezen eene missive van den inspekteur en adjunkt-inspekteur-generaal over de landelijke inkomsten, geschreven op den 19 Februarij ll., houdende eenige bedenkingen en voorstellen, betrekkelijk dit onderwerp, en bijzonderlijk handelende over de maatregelen, dienstig voor eene meer regelmatige behandeling, gedurende den jare 1818;

En over dit belangrijk onderwerp nader, in eene opzettelijk daartoe aangelegde bijeenkomst met dezelve ambtenaren, ook naar aanleiding van vroegere berigten en de persoonlijke bevinding, zoo van hen, als van kommissarissen-generaal zelve, gedelibereerd zijnde;

Is gebleken:

Dat in den aanslag, de regeling, de ontvang, ja de geheele beheering van het landelijke stelsel, de grootste onzekerheid, onnaauwkeurigheid en wanorde bestaat;

Dat de algemeene verordeningen, ten jare 1813 en 1814 en later gemaakt, wel verre van eene algemeene en geregelde werking te hebben, integendeel nimmer naar behooren zijn nagekomen, maar naar de zinnelijkheid der onderscheidene residenten en andere ambtenaren, onderscheidenlijk zijn uitgelegd en toegepast, of wel geheel voorbijgezien.

En voorts in aanmerking genomen zijnde:

Dat eene geheele herziening van die verordeningen, en vooral ook van de bepalingen omtrent eene rigtige werking van dezelve, noodzakelijk is;

Dat eene beslissing in deze moeijelijke en teedere zaak, echter vele voorbereidende onderzoekingen en maatregelen vereischt;

Dat intusschen, reeds voor dezen jare 1818, eenige gepaste voorzieningen dienen te worden vastgesteld, ten einde te voorkomen, de onordelijke en nadeelige gevolgen, uit den tegenwoordigen stand van zaken moetende voortvloeijen;

Dat het volslagen gebrek aan kennis van de ware uitgestrektheid, gesteldheid en vruchtbaarheid der velden, in bijna alle residentiën, eenen regelmatigen en alzoo billijken aanslag ondoenlijk maakt;

Dat ook, zoo lang deze kennis niet zal zijn verkregen, het onmogelijk is, van gouvernementswege die velden, naar een billijken maatstaf, onder de ingezetenen van elke dessa te verdeelen, en de betaling, door elk hunner persoonlijk verschuldigd, te regelen;

Dat deze regeling dan ook, tot nu toe, alleenlijk in naam, niet in wezenlijkheid bestaan heeft;

Dat echter, zoo spoedig mogelijk, een aanvang moet gemaakt worden met de opname, meting en waardering der velden;

Zoo is goedgevonden en verstaan:

De volgende bepalingen vast te stellen.

Art. 1. De aanslag der landrenten, over dezen jare 1818, zal alomme dessasgewijze gedaan worden.

Art. 2. Deze aanslag zal gedaan worden over het loopende jaar, gerekend van den eersten Januarij tot den laatsten December, beide ingesloten.

Art. 3. Omtrent de bepaling van het bedrag van den aanslag zal, met de hoofden en oudsten van elke dessa, eene overeenkomst getroffen worden.

Art. 4. Bij deze overeenkomst moet worden in acht genomen, de aanslag en het zuiver bedrag van vorige jaren, en de vergelijking daarvan met de omstandigheden van iedere dessa, en de vermoedelijke gesteldheid van het te-

genwoordige gewas, alles met de meeste billijkheid, en met vermijding van bezwaar der ingezetenen.

Art. 5. Van de alzoo in billijkheid geregelde en onderling overeengekomen bepaling, zal geen remissie verleend worden, dan in zeer buitengewone gevallen van groot misgewas. In die gevallen, moeten de hoofden der dessas zóó tijdig dit misgewas opgeven, dat naar de gesteldheid daarvan kan worden onderzoek gedaan, gedurende het gewas nog op het veld staat. Wanneer deze tijdige aangifte verzuimd wordt, zal geen remissie worden verleend.

Art. 6. Bij den aanslag der dessas zal niet in berekening gebragt worden, de zoogenaamde *huistaks*, welke bij deze wordt afgeschaft, voorzoover betreft de ingezetenen der dessas en plaatsen, verre buiten de hoofdnegorijen gelegen.

Art. 7. In de hoofdnegorijen en andere plaatsen, waar zulks zonder bezwaar der landrenten kan zijn, zal deze huistaks blijven stand grijpen naar eene billijke regelmaat, waartoe eene opname van al de bewoners zal worden gedaan.

Art. 8. De hoofden en oudsten des volks, in iedere dessa, zullen de velden onder de ingezetenen verdeelen, naar billijkheid, zonder partijdigheid. Zij zullen uit die verdeeling geene winsten ontleenen, noch meer omslaan, dan de algemeene huur bedraagt, op straffe van, anders handelende, als knevelaars te zullen worden beschouwd.

Art. 9. Daarentegen zullen de hoofden, voor de inning en verantwoordelijkheid der gelden, en het houden eener goede policie binnen hunne dessas, een inkomen genieten als volgt:

Wanneer de aanslag eener dessa beloopt 200 Ind. gulden en daarboven, $8^1/_3$ ten honderd, of een dubbeltje van iederen gulden;

Wanneer de aanslag loopt van 100 tot 200 Ind. gulden, $12^1/_2$ ten honderd, of 15 duiten van den gulden;

Wanneer de aanslag loopt van 50 tot 100 gulden, $16^2/_3$ ten honderd, of 2 dubbeltjes van den gulden;

Wanneer de aanslag minder dan 50 gulden beloopt, 20 ten honderd, of 24 duiten van den gulden.

Art. 10. De landrenten zullen kunnen worden voldaan in geld of produkten, naar keus. Bij den aanslag van elke dessa, zal bekend gemaakt worden de prijs, voor welken de produkten zullen aangenomen worden. Tot het ontvangen en rigtig behandelen der in betaling te geven produkten, zullen pakhuizen worden aangelegd, zoo nabij mogelijk de dessas, ten gerieve der ingezetenen.

Art. 11. De hoofden der dessas zullen de landrenten onmiddellijk aan den resident of aan den kollekteur, waar zulk een ambtenaar gesteld is of mogt worden, betalen. Niemand, wie hij zij, buiten den resident of kollekteur, vermag de landrenten van de dessas te innen of te ontvangen. Die zulks doet, zal dadelijk van zijne bediening ontzet en verder naar de wetten gestraft worden.

Art. 12. Bij den aanslag van elke dessa zal de tijd bepaald worden,

binnen welken de landrenten zullen moeten betaald zijn. De inspekteur en adjunkt-inspekteur-generaal zullen een wakend oog houden, dat de residenten en kollekteurs voor dezen inzaam, op den gezetten tijd zorgen.

Art. 13. De hoofden der dessas zijn verantwoordelijk voor de aangeslagen som, en zullen de noodige zorg dragen, dat de bijzondere huurders het door hen verschuldigde voldoen; zij zijn verpligt dadelijk van alle wanbetaling aan den resident of kollekteur kennis te geven.

Art. 14. De hoofden der dssas zullen het door hen ontvangene, moeten overbrengen bij den resident of kollekteur, binnen zekeren tijd, plaatselijk te bepalen. Die hieromtrent in gebreke blijven, zullen dadelijk worden afgezet. Zij, die de bij hen ontvangen gelden, vervreemden, of tot hun eigen gebruik bezigen, zullen als landsdieven gestraft worden.

Art. 15. De inspekteur en adjunkt-inspekteur-generaal zullen onderzoeken, of ook nog in sommige residentiën eenige dessasvolken of anderen zich bevinden, die op grond van oude bepalingen of ingeslopen misbruiken, ten behoeve der residenten of andere ambtenaren, eenige persoonlijke diensten verrigten, en daarvoor òf geene belooning genieten, òf van de verpligting tot betaling van de landrenten ontslagen worden. Zoo dit ergens plaats vindt, zullen zij dadelijk dit misbruik doen ophouden, en ook ten aanzien dier dessas de bepalingen omtrent den aanslag der landerijen, bij deze gemaakt, invoeren.

Art. 16. In de dessas, welke aan eenige regenten of andere inlanders zijn afgestaan, om dááruit, in plaats van uit geld, eene jaarlijksche belooning te trekken, zal omtrent het bedrag van hetgeen de ingezetenen behooren op te brengen, moeten gehandeld worden op denzelfden voet, als in de dessas welker ingezetenen hunne landrenten dadelijk aan het gouvernement betalen.

Art. 17. In die betaling zullen worden berekend de diensten, door de ingezetenen dier dessas, ten behoeve van die regenten of anderen, verrigt wordende.

Art. 18. Aan de regenten en hoofden, die verkiezen mogten, de hun toegelegde betaling in geld, instede van in land, te ontvangen, zal zulks worden toegestaan.

Art. 19. De regenten en hoofden zullen, gedurende den jare 1818, blijven genieten, de inkomsten hun toegelegd. Voorzoover de ambtsbetrekkingen van eenige dier hoofden, uit kracht der ten deze gemaakte bepalingen, mogten komen te vervallen, zal nader onderzocht worden of, en op welke wijze, hun daarvoor vergoeding zal kunnen worden toegestaan.

Art. 20. Wanneer, hier of dáár, het bedrag der inkomsten geen genoegzaam bestaan voor die regenten of hoofden mogt opleveren, zullen daaromtrent in billijkheid nadere bepalingen gemaakt worden.

Art. 21. Al hetgeen ten aanzien van de inkomsten der regenten en andere hoofden, met uitzondering van die der dessas, is vastgesteld, zal door den inspekteur en adjunkt-inspekteur-generaal worden voorgedragen, ter goedkeuring van kommissarissen-generaal.

Art. 22. De inspekteur en adjunkt-inspekteur-generaal zullen bepaaldelijk voordragen, in welke residentiën, nog gedurende dezen jare, de opname en

meting der velden zal kunnen gedaan worden, met opgave der maatregelen daartoe dienstig; wordende intusschen nu bepaald, dat een aanvang daarmede zal worden gemaakt in de residentie Kadoe, met autorisatie op den inspekteur en adjunkt-inspekteur-generaal, om, met overleg van den resident, de werkzaamheden te doen aanvangen en de noodige personen in dienst te stellen, onder nadere goedkeuring van kommissarissen-generaal.

Art. 23. De inspekteur en adjunkt-inspekteur-generaal zullen, met de onderscheiden residenten of kollekteurs, gezamenlijk de bij dit besluit gemaakte bepalingen in werking brengen; zij zullen vooral zorgen, dat de hoofden en de gemeene inlanders een regt verstand verkrijgen van deze bepalingen, en de weldadige gezindheid van de hooge regering in dezelve blijkbaar.

Akkordeert, enz.
De sekretaris-generaal.
(*w. g.*) R. DOZY.

Wij behoeven over den inhond van dit besluit niet uit te wijden, omdat tien maanden later, eene nadere *voorloopige*, thans grootendeels nog werkende regeling, is tot stand gekomen, welke wij straks zullen mededeelen. De motieven van kommissarissen-generaal voor hunne aanvankelijke regeling, zijn breedvoerig uiteengezet in hunne missive aan het opperbestuur, van 16 Maart 1818 nº. 112, reeds vroeger in haar geheel door ons medegedeeld *).

De reeds vermelde in Indië genomen maatregelen, mogten de goedkeuring van het opperbestuur verwerven.

Naar aanleiding van hetgeen in het belang der koffijkultuur gedaan was, werd, bij ministeriëele missive van 14 Junij 1818 nº. 36, de aandacht van kommissarissen-generaal gevestigd, op de belangrijkheid van het artikel Koffij, dat al meer en meer bleek van algemeene behoefte te zijn geworden. Na te hebben opgemerkt, dat de gewildheid in den handel van de koffij, deed hopen, dat de teelt daarvan op Java zou kunnen worden uitgebreid, wordt gezegd: — „Hoogst aangenaam zal het dus zijn, zoodra mogelijk een beredeneerd verslag te ontvangen, van de verwachtingen, die men in dat opzigt hebben mag: daarbij, zoowel die gedeelten des eilands in het oog houdende, alwaar nog steeds de oude inrigtingen standgrijpen, als de meer gelukkige streken, aan welke kommissarissen-generaal, in hunne merkwaardige instruktiën voor de inspekteurs-generaal der landrenten, veiligheid van eigendom en vrijheid van industrie verzekerd hebben †)."

Omtrent de regeling van het landelijk stelsel, zegt de minister, in zijne missive van 28 September 1818 nº. 50, hetgeen volgt:

„De tijd heeft nog niet toegelaten, om de onlangs ontvangene breedvoerige depêche nº. 112, dd. 16 Maart ll., betreffende de regeling der landrenten, in aandachtige overweging te nemen, ten einde, zoowel van de eerste instel-

---

*) Zie onze eerste Bijdrage, Tijdschrift voor N. I. 1863, 2e deel, pag. 259 en volgende.

†) De hier aangehaalde zinsnede, kwam aanvankelijk niet voor in het origineele verbaal. maar is daaraan bijgevoegd, met de eigen hand van den toenmaligen minister, mr. A. R. Falck;

ling, als van de aangegevene latere wijzigingen, een volkomen denkbeeld te erlangen. Zoo veel heb ik nogtans daaruit opgemerkt, dat het voor heeren kommissarissen-generaal niet gemakkelijk is geweest, om aan de gebreken, welke de invoering onder het Britsch bestuur hebben verzeld, de provisioneel noodzakelijk geoordeelde wijzigingen tot verbetering te geven; en ik geloof gaarne, dat een regelmatige werking van dat stelsel nog eenigen tijd zal vereischen, alvorens de inlander in het algemeen, van zijn belang bij hetzelve zal overtuigd zijn; terwijl intusschen een standvastige moed en doelmatige medewerking van de onderscheidene ambtenaren zal noodig zijn, om hem zulks te doen begrijpen, en den tegenzin te overwinnen, welke door die gebrekkige invoering, ongelukkig maar al te veel gevestigd schijnt; doch het doel eenmaal bereikt zijnde, zal het stelsel zekerlijk onberekenbare voordeelen aan de kolonie kunnen opleveren."

Bij besluit van kommissarissen-generaal van 13 Julij 1818 no. 2 (Staatsblad no. 49) werd eene *provisioneele* instruktie gearresteerd, voor de ambtenaren en geëmploijeerden bij de administratie, kollekte en kontrôle der landrenten, waarvan wij hier de voornaamste bepalingen laten volgen.

ALGEMEENE BEPALINGEN. Alleen de residenten zijn bevoegd, om, ten aanzien van den aanslag der landrenten, met de belastingschuldigen, voor en in naam van het gouvernement, overeenkomsten aan te gaan. — De inning der landrenten zal, in elke residentie waar het stelsel der landelijke inkomsten is ingevoerd, worden opgedragen aan een bijzonderen ambtenaar onder den titel van kollekteur. In de residentiën, waar plaatselijke omstandigheden of andere redenen dit raadzaam maken, worden de funktiën van kollekteur voorloopig vervuld door de residenten *). — In elke residentie zullen aan den kollekteur worden toegevoegd, eenige inlandsche beambten, onder den titel van onderkollekteurs, belast met de inning der landrenten, in zoodanige afdeelingen, als voor elke residentie nader zal worden bepaald. — De landrenten kunnen worden voldaan in geld of produkten. De inkomsten aan de dessashoofden toegekend zullen, dadelijk bij de voldoening der landrenten, in geld worden uitbetaald. — De landrenten, welke in geld worden voldaan, moeten door de dessashoofden worden gebragt bij den inlandschen onderkollekteur. De in produkten voldaan wordende landrenten, moeten door de belastingschuldigen onmiddellijk in 's lands pakhuizen worden geleverd. — De kollekteurs zullen onder hunne direktie hebben, een genoegzaam aantal kontroleurs, onder den titel van opzieners der landelijke inkomsten †), die, ook ten aanzien hunner financiëele ambtsbetrekkingen, ondergeschikt zijn aan de adsistent-residenten.

VAN DE KOLLEKTEURS EN ONDERKOLLEKTEURS. De kollekteurs helpen den

---

*) Afzonderlijke kollekteurs zijn in dienst geweest: in de residentie Kadoe tot 1822, en in de residentiën Samarang en Soerabaya tot 1834. In de overige residentiën, was de ontvangst der landrenten, gedurende dien tijd, en is die ook nu nog overal, opgedragen aan de residenten. Wat dus bepaald wordt voor de kollekteurs in het bijzonder, is ook van toepassing voor de residenten, die tevens kollekteurs zijn.

†) Dit zijn de tegenwoordige *kontroleurs bij de landelijke inkomsten en kultures*; vergelijk Staatsbladen 1827, no. 109 en 1837 no. 28.

resident in het doen van den aanslag, en volvoeren de heffing volgens het kohier of de rentrol van den aanslag, welke zij van den resident ontvangen Zij zullen, ten einde den aanslag voor het volgende jaar voor te bereiden, alle vereischte inlichtingen en berigten plaatselijk trachten in te winnen, door de uitgestrektheid, hoeveelheid en vruchtbaarheid der gekultiveerde landen naauwkeurig na te gaan, de soort en waarde der onderscheiden produkten te leeren kennen, den staat van bevolking en kultuur gade te slaan, en hetgeen verder vereischt wordt en dienstig is, om daarop den nieuwen aanslag meer zeker te gronden. Zij zullen daarbij gebruik maken van de opzieners. In de residentiën, binnen welke met eene regelmatige meting en opname der landen een begin zal worden gemaakt, zullen zij aan de met die werkzaamheden belaste personen, inlichtingen geven en bijstand verleenen *). De kollekteurs zorgen, dat de landrenten, na het vaststellen van den aanslag en het uitgeven der piagems of huurcedullen, worden ingevorderd door de onderkollekteurs, ingevolge de kohieren of rentrollen, die hun, bij extrakt in de inlandsche taal, zullen worden ter hand gesteld. De achterstallige belastingschuldigen worden door de kollekteurs en opzieners aan hunne verpligting herinnerd. Wanneer die herinneringen vruchteloos zijn, zullen de nalatigen aan den resident worden opgegeven, die alleen de bevoegdheid heeft tot vervolging. De kollekteur is verantwoordelijk voor den geheelen aanslag, en moet de redenen aantoonen, waardoor eene mogelijke mindere ontvangst is veroorzaakt. De kollekteurs en onderkollekteurs moeten, in het houden hunner boeken, registers en staten, de modellen volgen, reeds vastgesteld of nader vast te stellen. Wijders volgen eenige administratieve voorschriften omtrent het beheer en de verantwoording der te ontvangen gelden en produkten.

Van de opzieners der landelijke inkomsten †). Zij mogen zich, in

*) In den, ter Landsdrukkerij te Batavia, uitgegeven Officiëelen Almanak van Nederlandsch Indië voor 1819, wordt vermeld: — „Voor de meting in de residentie Kadoe zijn afzonderlijke bepalingen gemaakt, en is die opgedragen aan een landmeter, onder de benaming van *inspekteur voor de metingen*, mitsgaders aan landmeters van de eerste en tweede klasse, onder de direktie van den kollekteur der landelijke inkomsten, en onder toezigt van den resident van Kadoe en den hoofd-inspekteur van financiën." — In dien Almanak worden dan ook met namen genoemd, de voor de meting in de residentie Kadoe aangestelde personen, bestaande uit vijftien Europeanen, als: één inspekteur, vier landmeters eerste, en negen landmeters tweede klasse, zoomede één klerk en berekenaar. In 1820 en 1821 werd hetzelfde vermeld, met eenig verschil in het personeel der meting. In den Almanak van 1822 worden genoemd: een inspekteur, vier landmeters en een klerk. In 1823 schijnt de meting te zijn overgegaan naar Samarang, althans vinden wij, in den Almanak van dat jaar. *voor die residentie*, met namen vermeld: den inspekteur voor de meting, vier landmeters en een klerk; maar in 1824 slechts den inspekteur en den klerk, en later niets meer. — Op bladz. 248 van het 2e deel der, in 1857 bij Kemink en Zoon te Utrecht uitgegeven, Handelingen der regering en der staten-generaal, betreffende het reglement op het beleid der regering van N. I., lezen wij, in eene memorie van toelichting der regering, hetgeen volgt: „Toen de bevolen metingen en opnamen in de residentie Kadoe, eenigen tijd hadden geduurd, bragt de daardoor verkregen maatstaf van kosten en uitkomsten tot de overtuiging, dat het bevolen onderzoek omtrent de uitgestrektheid, de klassifikatie en de waardering der velden, bij eene aanzienlijke uitgaaf, een zeer betwistbaar nut zou aanbrengen. Deze slotsom, en de meer en meer stand grijpende overtuiging, dat de voorloopig ingevoerde dessasgewijze aanslag, zich als blijvenden maatregel aanbeval, deden de metingen staken."

†) Deze *provisioneele instruktie* voor de opzieners, thans kontroleurs, later bij onderscheiden bepalingen aangevuld of gewijzigd, werd in 1855 vervangen door eene *proefinstruktie* voor de kontroleurs bij de landelijke inkomsten en kultures op Java, waarvan

geen geval en onder geen voorwendsel, direkt noch indirekt, inlaten met de inning of kollekte der landrenten; maar moeten zich alleen bepalen, om deze kollekte onafgebroken te kontroleren. Zij moeten zich naauwkeurig bekend maken met de bepalingen omtrent de landelijke inkomsten. Zij moeten in het bijzonder onderzoeken: de bestaande landmaat, waardering en rangschikking der landerijen; of, door de dorpshoofden en oudsten der dessas, billijk en regtvaardig wordt te werk gegaan met de uitgifte en omslag der gronden; of iemand, wie ook, zich willekeurigheden of kwellingen, ten aanzien van den geringen man veroorlooft; of, door de dorpshoofden, volgens den wil en de bedoeling van het gouvernement wordt gehandeld, in den omslag der belasting, of in den aanslag over den geringen man; of de voor landrenten betaalde gelden en produkten behoorlijk aan den lande worden verantwoord; of, bij het verleenen van remissie aan eene dessa, die in waarheid wordt uitbetaald aan de werkelijke beschadigden. Zij moeten mede letten: op den toenemenden of verminderenden staat der kultuur; op den gunstigen, of minder gunstigen toestand en de vooruitzigten van het gewas, en op de mindere of meerdere moeijelijkheid voor de ingezetenen, om hunne produkten van de hand te zetten. Zij moeten zich naauwkeurig bekend maken, met de marktprijzen der onderscheiden produkten, met de middelen van transport en, in het bijzonder, met den invloed, welken de tolpoorten, bazaars en andere pachten daarop uitoefenen. Zij moeten onderzoeken, of het bepaalde omtrent de koffijtuinen behoorlijk wordt opgevolgd. Zij moeten, zooveel mogelijk, alle plaatsen in hunne afdeeling bezoeken, en van hunne opmerkingen en bevindingen, ten minste éénmaal 's maands, verslag zenden aan den resident. Zij moeten maandelijks de administratie der onderkollekteurs en pakhuismeesters verifiëeren, en ten deze alle noodige onderrigtingen geven.

Van de pakhuismeesters. De verpligtingen van deze, zijn van geheel administratieven aard, en thans niet meer van toepassing, omdat de landrenten niet meer in produkten mogen worden betaald.

Bij publikatie van 22 December 1818, opgenomen in het Staatsblad van dat jaar, onder n°. 87, en gepubliceerd den 6den Januarij 1819, werd door kommissarissen-generaal een reglement op het beleid der regering in Nederlandsch Indië vastgesteld, en boden zij dit reglement den minister aan, bij hunne missive van 15 Januarij 1819 n°. 165, met en benevens het daaruit voortgevloeide, bij besluit van den 9den dier maand, Staatsblad n°. 16, gearresteerde reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der financiën op Java, mitsgaders de instruktiën voor den hoofddirekteur en raden van financiën en voor den hoofdinspekteur en inspekteurs van financiën, mede gearresteerd den

exemplaren aan de hoofden van gewestelijk bestuur werden gezonden, „ten einde deze *voorloopig* in werking te brengen, en dan later in overweging te nemen, of het ontwerp zou kunnen worden vastgesteld, of dat wijziging of aanvulling zou noodig zijn." Deze thans nog *voorloopig* werkende *proef-instruktie*, is in 1861, onder n°. 1067, opgenomen in het Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indië; zie deel V, pag. 286 en volgende.

9den dier maand, Staatsbladen n°. 14 en 15 *), alsmede de instruktie voor de algemeene rekenkamer, gearresteerd den 15 dier maand, Staatsblad n°. 23.

Bij de aanbieding van alle deze dokumenten, gaven kommissarissen-generaal het volgende te kennen:

„Wij hebben deze stukken niet vastgesteld, dan met rijp overleg, en nadat wij door gedurige onderzoekingen en menigvuldige deliberatiën, hadden gemeend daartoe te moeten komen.

„Wij gevoelen, dat het noodzakelijk is, uwe excellentie bekend te maken, met de redenen en gronden, welke ons, in het arresteren dezer stukken, en vooral van het reglement op het beleid der regering, hebben geleid, doch de aanstaande ontbinding onzer kommissie, en het ophanden zijnde vertrek van twee van ons, laten daartoe zoo weinig tijd over, dat wij genoodzaakt zijn, daarvan alsnu af te zien; terwijl diegenen van ons, die naar het vaderland staan terug te keeren, zoowel in deze als in andere zaken, in staat zullen zijn, uwe excellentie alle die inlichtingen te geven, welke zij zal oordeelen noodig te hebben,"

Kommissarissen-generaal vooronderstelden dus, zoo als ook uit andere bescheiden blijkt, dat de belangen der Oost-indische bezittingen, spoedig daarna, in het moederland zelf, opzettelijk besproken zouden worden, en dat dan een definitief reglement op het beleid der regering, door den koning vast te stellen, dat zou vervangen, hetwelk zij bij voorraad, ten deele naar de aanwijzingen, in het nooit in werking gebragte reglement van 1815 vervat, hadden gearresteerd. Dit geschiedde echter niet.

Ofschoon nu de koninklijke goedkeuring, op dit regerings-reglement van 1818, niet gevraagd en niet verleend is, werd het nogtans door alle de leden der hooge indische regering beëedigd, en bleef het, tot aan de uitvaardiging van het regerings-reglement van 30 Augustus 1827, de rigtsnoer voor de regerings-handelingen in Indië. Het onderging echter vele wijzigingen, die de indische regering zich welligt te eerder veroorloofde, omdat het niet onmiddellijk van den koning was uitgegaan, en door H.D. nimmer bevestigd is geworden.

Wij zijn nu genaderd tot het besluit van kommissarissen-generaal van 4 Januarij 1819, waarbij de *voorloopige regeling* van het landelijk stelsel van 1818, werd hervormd tot eene *permanent-voorloopige regeling*; want ofschoon de permanentie aanvankelijk niet in de bedoeling heeft gelegen, is die regeling thans, 46 jaren later, nog in werking, hoewel hier en daar in de on-

*) Door de instruktie voor den hoofdinspekteur en de inspekteurs van financiën, verviel de vroeger medegedeelde instruktie voor den inspekteur-generaal en adjunkt-inspekteur-generaal der landelijke inkomsten, als zijnde de verpligtingen van laatstgenoemden overgegaan op eerstgemelden, onder wier beheer dus de landelijke inkomsten werden gesteld. Later werd dit beheer opgedragen aan een direkteur der landelijke inkomsten en direkte belastingen, wiens instruktie is vastgesteld bij Staatsblad 1828 n°. 4. Nog later ging dat beheer over op den direkteur der kultures, aan wien het thans nog is toevertrouwd. De instruktie van laatstgenoemden direkteur werd vastgesteld, bij Staatsblad 1832 n°. 15. Wij teekenen dit een en ander hier aan, ten einde later deze veranderingen met stilzwijgen te kunnen voorbijgaan.

dergeschikte bepalingen, gewijzigd. Wij laten het besluit in zijn geheel volgen, en zullen daarbij de wijzigingen, die de onderdeelen ondergaan hebben, aanteekenen.

Besluit van kommissarissen-generaal over Nederlandsch Indië, van den 4den Januarij 1819 no. 1 (Staatsblad No. 5) waarbij, met referte aan het besluit van den 9 Maart 1818 no. 1 (Staatsblad no. 14) *provisioneele* bepalingen nopens den aanslag en de invordering der landrenten worden vastgesteld.

In aanmerking genomen zijnde, dat de bepalingen, voorkomende bij besluit van den 9 Maart 1818 No. 1, alleenlijk voor het gemelde jaar 1818 van kracht zijn geweest; dat alsnu voor den vervolge vaste bepalingen behooren te worden gemaakt; dat intusschen nog niet is verkregen die algeheele kennis van de uitgestrektheid, gesteldheid en vruchtbaarheid der velden, als vereischt wordt tot het daarstellen van vaste en onherroepelijke regelen; dat echter eenige bepalingen moeten worden gemaakt, welke tot zoo lang werken kunnen, als die meer volmaakte kennis verkregen is.

Zoo is goedgevonden en verstaan:

Vast te stellen, zoo als vastgesteld worden bij deze, de volgende bepalingen.

1. De aanslag der landrenten, over den jare 1819 en volgende jaren, zal, immers zoo lang de landen niet behoorlijk gemeten, geklassificeerd en gewaardeerd zullen zijn, dessasgewijze worden gedaan.

2. De aanslag zal geschieden voor een jaar, gerekend van den eersten Januarij tot den laatsten December, beide ingesloten.

3. Omtrent de *betaling* *) van het bedrag van den aanslag, zal met de hoofden en oudsten van elke dessa, eene overeenkomst worden getroffen.

4. Bij deze overeenkomst zal moeten worden in acht genomen, de aanslag en het zuiver bedrag van vorige jaren, en de vergelijking daarvan met de omstandigheden van iedere dessa, en de vermoedelijke gesteldheid van het gewas, alles met de meeste billijkheid, en met vermijding van bezwaar voor de ingezetenen.

5. De voorschreven aanslag zal, telken jare, geschieden, wanneer het te veld staande gewas tot zoodanigen trap van rijpheid is gevorderd, dat daarop, met eenige zekerheid, de vooruitzigten op den oogst kunnen worden gegrond; zullende de hoofdinspekteur der financiën den tijd, waarop de aanslag zal moeten begonnen en volbragt zijn, met overleg van de residenten, nader regelen.

---

*) Dit moet zijn *bepaling*; vergelijk art. 8 van het hiervoor opgenomen Staatsblad van 1818 n°. 14. Deze drukfout van de oorspronkelijke editie van het Staatsblad van Ned. Indië, is overgenomen in de herdrukken, zoowel in de octavo-editie van A. D. Schinkel, te 's Gravenhage, van 1839, als in de folio-editie van Joh. Noman en Zoon, te Zalt-Bommel, van 1847.

6. Ten einde, door voormelde bepalingen, aan de inning der landrenten geen nadeel worde toegebragt, zullen de ingezetenen, welke landen in bezit hebben, verpligt zijn, om, tot zoo lang de eindelijke regeling van den aanslag voor het loopende dienstjaar zal zijn volbragt, ten minste een vijfde van het bedrag van den laatst voorgaanden aanslag, in mindering van den nieuwen op te brengen *).

7. Van de alzoo in billijkheid geregelde en onderling overeengekomen bepaling van den aanslag, zal geene remissie worden verleend, dan in zeer buitengewone gevallen van groot misgewas; in welke gevallen de hoofden der dessas, zóó tijdig dit misgewas moeten opgeven, dat naar de gesteldheid van hetzelve onderzoek kunne worden gedaan, gedurende het gewas nog op het veld staat; terwijl bij verzuim van deze tijdige aangifte, geene remissiën zullen worden verleend †).

8. Tot zoo lang de aanslag dessasgewijze zal geschieden, zullen ook de misgewassen over de geheele dessas worden opgenomen en berekend, en diensvolgens ook de remissiën niet hoofdelijk, maar dessasgewijze worden toegestaan.

9. De residenten zullen, met overleg van den hoofdinspekteur van financiën, en na ingewonnen konsideratiën en advies van de regenten en andere bekwame inlandsche hoofden, plaatselijk de gronden regelen, op welke, naarmate van de vruchtbaarheid der velden en derzelver meerdere of mindere opbrengsten, de aanspraak tot erlanging van gedeeltelijke of geheele remissie, zal worden gegrond, en daaromtrent, door middel van den hoofdinspekteur voornoemd, eene gemotiveerde voordragt aan het gouvernement aanbieden.

10 §). Bij den aanslag der dessas, zal niet worden in berekening gebragt,

---

*) Dit artikel is ingetrokken, bij Staatsblad 1827 n°. 96. Daarbij werd overwogen, dat vooruitbetalingen drukkend zijn voor den landbouwer, en dat de aanzuivering der landrenten, in het algemeen, zooveel mogelijk, de inzameling der oogsten behoorde te volgen. Derhalve werd bepaald, dat, na 1° Januarij 1828, geen vooruitbetaling meer zou worden gevorderd, en dat de aanzuivering zou beginnen van 1 Julij van elk jaar, en uiterlijk op 31 December daaraanvolgende moest afgeloopen zijn; met last aan de residenten: „om, wanneer er wettige en gewigtige redenen bestaan, hetzij om de aanzuivering der landrenten vroeger of later te doen aanvangen, dan wel om voor derzelver afbetaling uitstel te verleenen, daartoe autorisatie te vragen."

Dit Staatsblad van 1827 n°. 96, werd weder geältereerd bij Staatsblad 1828 n°. 31; waarbij de residenten werden gemagtigd: — „om de aanzuivering der landrenten te doen beginnen, één maand nadat de produkten geoogst worden van zoodanige dessas, als welke in den loop der maanden December, Januarij, Februarij, Maart, April, Mei en Junij oogsten, en met 1° Julij, wanneer de oogst later invalt; wordende de residenten echter gemagtigd om, bijaldien de omstandigheden niet mogten gedoogen, dat de betaling juist na de eerste maand volgde, alsdan de zaak zoodanig te regelen, als meest met het belang van het gouvernement en dat van de landeigenaren overeenkomt.

†) Blijkens Staatsblad 1856 n°. 55a is, op magtiging des konings, dit artikel zoodanig uitgebreid, dat vrijstelling mag worden verleend van den aanslag der landrenten, niet alleen in *zeer buitengewone gevallen van groot misgewas*, maar ook bij het bestaan van *alle andere buitengewone en gewigtige redenen*, ter beoordeeling van den gouverneur-generaal. Overigens heeft dit artikel het, onzes inziens, groote gebrek, dat ingeval het dorpshoofd, uit onverschilligheid of met opzet, verzuimt tijdig aangifte te doen, de geheele betrokken gemeente schade moet lijden.

§) Bij de publikatie van 16 December 1851, Staatsblad n°. 75, zijn de voorschriften, bij de hier volgende artikelen 10 en 11 gegeven, ingetrokken, en is vastgesteld eene *belasting op het bedrijf op Java*, verschuldigd door: — „inlanders en daarmede gelijk gestelde personen, die van den landbouw niet hun hoofdbedrijf maken, onverschillig of zij al dan

de zoogenoemde huistaks, welke blijft afgeschaft, voorzoover betreft de ingezetenen der dessas en plaatsen, verre buiten de hoofdnegorijen gelegen; dan in de hoofdnegorijen en andere plaatsen, waar zulks zonder bezwaar der landrenten kan zijn, zal deze huistaks blijven standgrijpen, naar een billijke regelmaat, waartoe, ten minste bij provisie, telken jare eene opnaam van alle bewoners zal worden gedaan.

11. Op de registers van den aanslag dezer belasting, zullen alleen worden gebragt, de huizen aan Javanen toebehoorende, welke geen landbouwers zijn, en zal mitsdien onder dezen aanslag niet worden begrepen, de belasting, welke de Chinezen en anderen, onder deze of soortgelijke benaming, opbrengen; met dien verstande nogtans, dat de laatstgemelde belasting, ten minste bij provisie, wel zal worden ingevorderd, doch afgescheiden van den Javaanschen huistaks zal moeten worden verantwoord.

12. De hoofden en oudsten des volks in iedere dessa, zullen de velden onder de ingezetenen verdeelen, naar billijkheid, zonder partijdigheid, en uit die verdeeling geene winsten mogen ontleenen, noch meer omslaan dan de algemeene huur bedraagt; op straffe van, anders handelende, als knevelaars te worden beschouwd *).

13. Deze verdeeling zal onverwijld in alle dessas moeten gevolg nemen, zonder dat men daarmede tot den aanslag zal moeten wachten †).

14. De residenten zullen toezien, dat bij deze verdeeling, de wettige bezitters der velden, zoo als daar zijn: de eerste ontginners der gronden of derzelver erfgenamen §), en anderen die, volgens de herkomsten der inlandsche

---

niet hoofden zijn van huisgezinnen, vrouwen en weduwen daaronder begrepen." — Deze belasting wordt *individuëel* aangeslagen en ingevorderd; aan elk belastingschuldige wordt daarvan, door zijn onmiddellijk hoofd, een bewijs uitgereikt, (vergelijk Staatsblad 1852 nº. 29) de heffing geschiedt door de hoofden, tegen een kollekteloon van acht ten honderd; de betaling kan plaats hebben bij termijnen, ter keuze van den belastingschuldige, doch moet afgeloopen zijn vóór 31 December. Van elke betaling wordt, door dengeen die de belasting ontvangt, aanteekening gehouden op evenbedoeld bewijs. Vergelijk de zeer uitvoerige *Lijst der verschillende bedrijven, handwerken en neringen, vallende in de belasting op het bedrijf,* opgenomen in het Bijblad op het Staatsblad van Ned. Indie, nº. 928, deel IV, pag. 322.

*) Daar latende, hoe het beginsel van *verdeeling der velden onder de ingezetenen*, met alle de uitzonderingen, voortvloeijende uit art. 14, is toegepast in die streken van Java, waar het gemeentelijk grondbezit gezegd wordt te bestaan; — noteren wij alleen, dat dit beginsel niet is toegepast, en in billijkheid niet is toegepast kunnen worden, in die streken, waar het individueel grondbezit feitelijk bestaat.

†) Dit artikel was alleen voor 1819 toepasselijk. Het ligt in den aard der zaak, dat de *verdeeling*, waar die plaats had, moet geschieden vóór het bewerken der gronden, welk bewerken individueel plaats heeft; terwijl *de aanslag*, volgens art. 5, geschiedt, wanneer het te veld staande gewas tot voldoende rijpheid gevorderd is, om met zekerheid over den oogst te kunnen oordeelen.

§) Zijn niet alle bebouwde gronden eenmaal ontgonnen? en kan dus, voor ieder stuk bebouwden grond, niet een ontginner of diens erfgenaam opkomen? Raffles zegt, gelijk wij gezien hebben, in het derde gedeelte zijner memorie van 11 Februarij 1814: dat de grond hoogstwaarschijnlijk voordurend wordt bebouwd, door de afstammelingen van degenen, die hem oorspronkelijk hebben ontgonnen, en dat er geen bouw gekultiveerde grond is, waaraan niet iemand regtstreeks is verbonden, buiten en behalve de gouvernements ambtenaren, aan welke de gronden tijdelijk kunnen zijn toegewezen. Het verder gedeelte van dit artikel is zeer onbepaald en rekbaar, en zet mitsdien de deur open voor willekeur.

Met betrekking tot de hier, in art. 12, 13 en 14, bedoelde verdeeling der velden, zegt de kommissie voor de opname der verschillende suikerfabieken op Java, op pag. 24 van

bevolking, of uit eenigen anderen hoofde, als wettige bezitters beschouwd moeten worden, in hunne regten niet worden verkort.

15. Insgelijks zullen de residenten, met overleg van alle regenten en andere bekwame inlandsche hoofden, zorgdragen dat, ingeval in sommige dessas meer velden gevonden worden, dan ingezetenen om die aan te slaan (aan welke ingezetenen in allen gevalle daaromtrent de voorkeur zal moeten worden gegeven), de overschietende velden, door de hoofden en oudsten van zoodanige dessas, zullen worden afgestaan aan de bewoners der naburige dessas, in welke eene meerdere bevolking, in evenredigheid van de daartoe behoorende landen, gevonden wordt, of wel, bij ontstentenis van deze, dat de overschietende velden worden bestemd, tot bestrijding van betalingen, welke, nu of in het vervolg, in land moeten geschieden.

16. De residenten zullen niet toelaten, dat door de dessasbewoners, ten einde de belasting der landrenten te ontgaan, nieuwe velden worden ontgonnen, zoo lang er nog bebouwde landen in de dessas, waartoe die bewoners behooren, voorhanden zijn, welke geene bezitters hebben, en zullen de gemelde ambtenaren mede gehouden zijn, om, na een behoorlijk onderzoek, van de ten dezen aanzien bestaande inlandsche gebruiken en herkomsten, door middel van den hoofdinspekteur van financiën, aan het gouvernement voor te dragen, de meest doelmatige bepalingen, om de nieuw ontgonnen wordende velden, na zeker tijdsverloop, even als andere, aan de belasting te onderwerpen; bij deze voordragt in het bijzonder hunne aandacht vestigende, op de onderscheidene soorten en klassifikatiën der velden *).

17. Deze ambtenaren zullen naauwkeurig waken, dat geene dessashoofden, boven en behalve de hun procentosgewijze toegekende belooning, eenige inkomsten genieten uit de landen tot hunne dessas behoorende; door dezelve

---

haar gedrukt Verslag aan den gouverneur-generaal, dd. 14 September 1857, onder anderen, het volgende:

„Hoezeer, met uitzondering van de residentiën Probolingo en Bezoeki en ook de Sundasche landstreken, geen individuëel lândbezit, ten aanzien der rijstvelden, onder de opgezetenen der dessas erkend wordt, of, beter gezegd, bekend is, — want zoodanig regt is van gouvernementswege nimmer bevestigd, — blijven toch de sawas, zooveel mogelijk in het bezit van dezelfde personen, en vindt men zelfs overal nog het gebruik, dat de zoon treedt in de regten zijns vaders.

„De gelijke en jaarlijksche verdeeling van de gemeentegronden, waarvan men veelal hoort gewagen, wordt door den inlander anders begrepen en uitgelegd, dan men uit die woorden zou kunnen opmaken.

„De gelijkheid bestaat bij hem gewoonlijk dáárin, dat een iegelijk, regt op een aandeel in de velden hebbende, bedeeld is naarmate van zijne krachten en van zijne meerdere of mindere aanspraken.

„De jaarlijksche regeling bepaalt zich tot de noodige opschuiving, ten gevolge van het beplanten der velden met suikerriet, en tot schikkingen bij mutatiën onder de dessabewoners. Zonder de suikerkultuur zouden er dus veel minder veranderingen plaats hebben, met betrekking tot het bezit of leenregt der rijstlanden, dan nu het geval is, als een noodzakelijk gevolg van de invoering dier kultuur (1832) en het beschikken over velden van de eene dessa ten behoeve eener andere."

Men vergelijke overigens, hetgeen verder op de aangehaalde plaats wordt vermeld.

*) Het is gebruikelijk, dat voor nieuw ontgonnen gronden, gedurende de drie eerste jaren na de ontginning, geen landrenten worden betaald. Hiervan kan misbruik worden gemaakt, op plaatsen waar overvloed is van onbebouwde gronden, door elke drie jaren van gronden te verwisselen, en zoodoende de belasting te ontduiken.

zonder betaling van lasten voor hun eigen gebruik te nemen, of wel anderen te verhuren; met dien verstande nogtans, dat aan deze hoofden niet zullen vermogen te worden afgenomen de velden, aan hen of hunne voorgangers in hunne betrekking toegekend, mits deze velden, even als alle andere, in de belasting deelen.

18. Deze ambtenaren zullen, ten aanzien der landen tot de respektieve dessas behoorende, doch welke onder de engelsche regering aan chineesche suikermolenaars of anderen zijn gelaten, of voor een of meer jaren, tegen betaling van zekere lasten, zijn afgestaan, met naauwkeurigheid en onzijdigheid onderzoeken, inhoever, ter instandhouding of bevordering van de suikerkultuur in het bijzonder, *) of den landbouw in het algemeen, noodig kan worden geacht, dat deze afwijkingen alsnog, ten minste bij provisie, voortduren, totdat daaromtrent betere voorzieningen kunnen worden gemaakt, alsmede hunne konsideratiën daaromtrent, door middel van den hoofdinspekteur van financiën, aan het gouvernement ten spoedigste inzenden †).

19. De hoofden zullen, voor de inning en verantwoordelijkheid der gelden, en het houden eener goede policie binnen hunne dessas, een inkomen genieten van *acht en een derde ten honderd*, of een dubbeltje van iederen gulden, van de som, welke door hen aan den lande, voor landrenten zal worden opgebragt §).

20. De landrenten zullen kunnen worden voldaan in geld, of in produkten, naar keuze. Bij den aanslag van elke dessa, zal worden bekend gemaakt de prijs, voor welken de produkten zullen worden aangenomen, en, tot het ontvangen en rigtig behandelen der in betaling te geven produkten, zullen worden aangelegd pakhuizen, zoo nabij mogelijk de dessas, ten gerieve der ingezetenen **).

21. Niemand, wie hij zij, buiten de inlandsche onderkollekteurs, zal de landrenten van de dessashoofden vermogen te innen of te ontvangen; hij, die zulks doet, zal dadelijk van zijne bediening ontzet en naar de wetten gestraft worden.

22. Bij den aanslag van elke dessa, zal worden bepaald de tijd, binnen welken de landrenten zullen moeten zijn betaald, en de hoofdinspekteur en inspekteurs van financiën zullen een wakend oog houden, dat de residenten en kollekteurs voor dezen inzaam, op den gezetten tijd, zorgen ††).

23. De hoofden der dessas zijn verantwoordelijk voor de aangeslagen som, en zullen de noodige zorg dragen, dat de bijzondere huurders het door hen verschuldigde voldoen, almede zijn zij gehouden, van alle wanbetaling dade-

---

*) Natuurlijk niet de gouvernements-suikerkultuur, die eerst is ontstaan met het kultuurstelsel in 1832.

†) Dit geheele artikel bevat eene tijdelijke, thans niet meer werkende, bepaling.

§) Het hierbij bepaalde kollekteloon is, bij Staatsblad van 1827 n°. 37, voor het toen loopende jaar 1827 en voor den vervolge, bepaald op *acht ten honderd*.

**) De bevoegdheid, om in produkten te kunnen betalen, is vervallen.

††) Bij den, drie maanden later (Staatsblad 1819 n°. 36) goedgekeurden *piagem* (huurcedul) is, onder § 4, bepaald, dat de huur (dat is de landrente) telken jare, vóór den laatsten December, geheel moet zijn afbetaald.

lijk kennis te geven aan den opziener (kontroleur) over de landelijke inkomsten, onder wiens ressort zij behooren.

24. De hoofden der dessas zullen, het door hen ontvangene, binnen zekeren plaatselijk te bepalen tijd, bij den onderkollekteur moeten overbrengen; deze hieromtrent in gebreke blijvende, zullen dadelijk worden afgezet, terwijl zij, die de bij hen ontvangene gelden vervreemden of tot eigen gebruik bezigen, als landsdieven zullen worden gestraft *).

25. De hoofdinspekteur en inspekteurs zullen toezien, dat geene dessasvolkeren of anderen, op grond van oude bepalingen of ingeslopen misbruiken ten behoeve der residenten of andere ambtenaren, zonder daarvoor eenige belooning te genieten, of tegen vrijstelling van de betaling der landrenten, persoonlijke diensten verrigten †).

26. Onder de voorgaande bepaling zullen echter niet zijn begrepen; zoodanige dessasvolkeren, welke uitsluitend bestemd zijn, ter bewaking van de graven der voorouders van vorsten, regenten of andere inlandsche grooten, of van tempels en andere in de oogen der inlandsche bevolking, geheiligde plaatsen; omtrent al welke een nader onderzoek zal moeten plaats hebben, en door het gouvernement nader zal worden gedisponeerd §).

27. Ten aanzien van de opnaam en meting der velden en al wat daartoe betrekking heeft, zullen bij afzonderlijke besluiten nadere bepalingen worden gemaakt **).

28. De hoofdinspekteur en inspekteurs van financiën, zullen, met de onderscheiden residenten gezamenlijk, de voormelde bepalingen in werking brengen, en de uitvoering derzelve onafgebroken bewaken; vooral zorgende, dat

---

*) Naar aanleiding van bedenkingen van den prokureur-generaal bij het hooggeregtshof, ten aanzien der geregtelijke vervolging van inlandsche hoofden, meer bijzonder van dessashoofden, wegens het te zoek maken van gelden, welke zij, uit den aard hunner betrekking, moeten ontvangen en weder verantwoorden, wanneer niet afdoende blijkt, dat door het plaatselijk bestuur al het mogelijke is gedaan, om de geregelde verantwoording of overbrenging dier gelden te verzekeren, is, bij missive van den direkteur der kultures, dd. 21 Junij 1845 n°. $24^{36}/_{12}$ (opgenomen in het Bijblad op het Staatsblad, onder no. 1068, zie deel V, pag. 810) de aandacht der hoofden van gewestelijk bestuur op deze belangrijke aangelegenheid gevestigd, en hun, in verband tot de bestaande bepalingen, verzocht om, op bepaalde tijden en geregelde termijnen, de verantwoording of voldoening der door de hoofden in het algemeen, en meer bijzonder door de dessashoofden, ontvangen gelden of landrenten, verpligtend te stellen.

†) Vergelijk Staatsblad van 1834, N°. 52.

§) Omtrent het hier bedoelde nader onderzoek, en de dientengevolge door het gouvernement te nemen beslissing, was nicts bekend, toen in 1853, de hoofdpriester *Kiai Hassan Besarie*, hoofd van de vrije priester-dessa Tegalsari, in de residentie Madioen, bezwaren inbragt tegen de betaling van de belasting op de rijtuigen, (Staatsblad 1851 n°. 65) en zulks, omdat hem steeds was gezegd, dat hij vrij was van alle belastingen. Men overwoog toen: dat in de vrijstelling, bedoeld bij het hier vermelde art. 26, meer moet worden gezien, eene erkenning van een algemeen werkend beginsel, dan eene bepaalde uitzondering; en dat die vrijstelling behoort te worden uitgestrekt over alle belastingen. Mitsdien werd, bij besluit van den gouverneur-generaal, van den 23 September 1853 N°. 2, (Staatsblad n°. 77) bepaald: dat zijn *vrijgesteld van alle belastingen*, de bevolking en hoofden van de zoogenaamde perdikan- of priester-dessas, mitsgaders die dessavolkeren en hoofden, welke uitsluitend bestemd zijn, ter bewaking van de graven der voorouders van vorsten, regenten en andere inlandsche grooten, of van tempels en andere, in de oogen der inlandsche bevolking, geheiligde plaatsen. Tevens werd, bij dat besluit, een onderzoek bevolen, naar het aantal dessas, welke moeten worden geacht in de hier bedoelde termen te vallen.

**) Zie de noot, op bladz. 399.

de hoofden en de gemeene inlanders, een regt verstand verkrijgen van deze bepalingen, en de weldadige gezindheid van de hooge regering, in dezelve blijkbaar.

Akkordeert, enz.
De sekretaris-generaal.
(*w. g.*) R. DOZY.

Wij zullen over deze, nog altijd, in den hier medegedeelden zin, werkende *provisioneele bepalingen nopens den aanslag en de invordering der landrenten*, thans alleen zeggen: dat zij zonder grondslag zijn. Wel schrijft de 2e alinea van art. 59 van het regerings-reglement van 1854, voor: — „De grondslagen voor den aanslag in de landrente, worden bij algemeene verordening vastgesteld;" — maar hieraan is tot heden geen gevolg gegeven; totdusver ontbreken die grondslagen. Sedert 1818, en tot op dit oogenblik, wordt het bedrag van den aanslag bepaald, — „bij eene overeenkomst met de hoofden en oudsten van elke dessa." En hierin zit juist de wortel van het kwaad. Er bestaat geen maatstaf, geen zekerheid; alles is aan de willekeur overgelaten. Wat men, blijkens den aanhef van het vroeger medegedeelde Staatsblad van 1818 no. 14, in de britsche administratie had afgekeurd, namelijk: — dat de verordeningen van het landelijk stelsel, ten jare 1813 en 1814 en later gemaakt, *„naar de zinnelijkheid der onderscheiden residenten en andere ambtenaren, onderscheidenlijk zijn uitgelegd en toegepast;"* — dat inderdaad kolossaal euvel, heeft men zelf als beginsel aangenomen, en gedurende bijna een halve eeuw als beginsel doen gelden, en dat nog wel in veel uitgebreider zin. Raffles toch, had wel degelijk, bij art. 83 der *revenue instructions* een grondslag aangegeven, en wij bezitten die, heden ten dage, nog niet! Op dit oogenblik nog, kan ieder resident op Java, elk jaar, den aanslag in de landrente van elke dessa, vermeerderen of verminderen naar zijn welbehagen.

Het jaar 1819 was rijk aan belangrijke algemeene verordeningen, die in verband staan met het landelijk stelsel. Bij het kortelijk vermelden daarvan, zullen wij tevens, voorzooveel noodig en mogelijk, de daarin later nuttig geoordeelde veranderingen aanteekenen, ten einde al dadelijk het begrip te geven van den aktuëelen toestand, waarop dan later niet behoeft te worden teruggekomen *).

Overeenkomsten met de bevolking.

Kommissarissen-generaal, den geringen inlander willende beschermen, en vooral tegemoetkomen aan zijne ongenoegzame ondervinding en gebrekkig doorzigt, om voor zijne eigene belangen te zorgen; — bepaalden, bij publikatie van 5 Januarij 1819, Staatsblad no. 10, in de hoofdzaak: — dat

*) Wij zijn wel verpligt, hier en daar, de tijdorde te verlaten en de ordre de matière te volgen, om niet telkens elk onderdeel op nieuw te behandelen. Door het vermelden der data, wordt trouwens het ongerief, dat anders hieruit zou kunnen voortvloeijen, vermeden.

geene kontrakten, of overeenkomsten van welken aard ook, tusschen Javanen en anderen, geene Javanen zijnde, noch tusschen Javanen en hunne regenten of hoofden aangegaan, zouden mogen bestaan, veel minder als bestaanbaar in regten worden beschouwd, *vóór* dat zij bij den resident, ter plaatse waar die kontrakten moeten werken, behoorlijk zullen zijn geregistreerd; — en verder: — *dat geene kontrakten dessasgewijze, of met de hoofden der dorpen alleen, maar individuëel met elk ingezeten, die daardoor eenigermate verpligt wordt, mogten worden aangegaan;* met dien verstande nogtans, dat het niet vereischt werd, voor elk individu een afzonderlijk kontrakt op te maken, mits de verbintenis, bij de akte vermeld, slechts individuëel werd gesloten *).

Met intrekking dezer publikatie, en in verband met art. 102 van het regerings-reglement van 1836 (dat gelijkluidend is aan art. 116 van het regerings-reglement van 1830), werd, bij publikatie van 25 December 1838, Staatsblad nº. 50, uit aanmerking dat eene veeljarige ondervinding had aangetoond, dat het belang der bevolking op Java, met opzigt tot het aangaan der hierbedoelde overeenkomsten, vooral door veranderde tijdsomstandigheden, gezegd werd niet meer voldoende te zijn gewaarborgd, in de hoofdzaak het volgende bepaald: — „Tot het aanvangen en voortzetten van nuttige ondernemingen en bedrijven van nijverheid, zullen bij voortduring overeenkomsten met de inlandsche bevolking kunnen worden aangegaan, *en wel met de oudsten en voornaamsten der dessas,* zoo tot het bebouwen van gronden, het leveren van bijzondere voortbrengselen, van bouwstoffen, van afpak- en vervoermiddelen, als tot het verleenen van persoonlijke diensten, nadat door een opzettelijk onderzoek, door of van wege den resident, zal zijn gebleken, dat dezelve met toestemming der dessas-ingezetenen geschieden †)." Verder bleef het bepaalde, omtrent het registreren der overeenkomsten, in stand.

Het alzoo in het laatst van December 1838 aangenomen beginsel: om aan partikulieren het sluiten der hier bedoelde overeenkomsten alleen toe te staan, wanneer die werden gesloten met de oudsten en voornaamsten der dessas, werd in 1840 reeds zeer beperkt. Naar aanleiding van een aan den inspekteur van financiën, Stolte, opgedragen onderzoek, diende die ambtenaar een rapport in, waarbij hij in beschouwingen trad, omtrent de werking van het bepaalde bij Staatsblad 1838 nº. 50, en opmerkte: dat het wenschelijk was, dat te dien opzigte alsnog eene verklaring werd gegeven, ten doel hebbende

*) Vergelijk de bepalingen, vervat in de artikelen 105, 106 en 111 van het regerings-reglement van 1818, en die, vervat in de artikelen 109 en 117 van het regerings-reglement van 1827.

†) Men lette er wel op, dat het sluiten van de bedoelde overeenkomsten, niet met de individuën, maar met de oudsten en voornaamsten der dessas, een gevolg is van het voorschrift, vervat in art. 116 van het regerings-reglement, vastgesteld bij koninklijk besluit van 16 Mei 1829 nº. 6, en in Indië afgekondigd den 19 Januarij 1830, nadat de generaal van den Bosch, het bestuur als gouverneur-generaal op den 16den dier maand had aanvaard. Het was een nieuw voorschrift, in Nederland opgenomen in het reglement. Welk een invloed de generaal van den Bosch, destijds reeds zwanger gaande van zijne groote plannen, op de zamenstelling van dat regerings-reglement heeft gehad, kan blijken uit den aan hem gerigten brief van den minister Elout, van den 20sten Mei 1829, waarvan extrakt is opgenomen, op blz. 220 en volgende van de Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer, getrokken uit de nagelaten papieren van den minister Elout, in 1851 te 's Gravenhage, bij J. Roering, uitgegeven.

om te voorkomen, dat zoodanige overeenkomsten gesloten worden op plaatsen en op eene wijze, waardoor aan de kultures van het gouvernement, hetzij dadelijk of in vervolg van tijd, nadeel zou kunnen worden toegebragt. Dientengevolge werd dan ook, bij regeringsbesluit van 25 Februarij 1840 n°. 2, verklaard: — „dat geen overeenkomsten, op den voet der publikatie van den 25sten December 1838 (Staatsblad n°. 50) zullen mogen worden aangegaan, die blijkbaar ten nadeele van 's gouvernements kultures zouden kunnen strekken." Die verklaring werd nader, bij besluit van 17 April 1841 n°. 12, aangevuld met een last aan alle plaatselijke autoriteiten, houdende: — „dat zij, in elk voorkomend geval, wanneer het twijfelachtig is, of de te sluiten overeenkomsten al dan niet ten nadeele van 's gouvernements kultures, nu of in den vervolge, strekken kunnen, den direkteur der kultures zullen hebben te raadplegen, alvorens hunne toestemming te geven, tot het aangaan van kontrakten met de inlandsche bevolking, op den voet der publikatie van den 25 December 1838, Staatsblad n°. 50 *).

Toen nu de minister van koloniën Fransen van de Putte optrad, was een zijner eerste maatregelen, de overweging van de geschiktste wijze, om aan den hier beschreven staat van zaken, zoodra mogelijk, een einde te maken, daar die, naar zijne op ondervinding gegronde overtuiging, eene voorname bron was van misbruiken, ten nadeele van den geringen inlander. — Daarbij bevond die minister: — 1°. Dat de gouverneur-generaal Pahud, reeds in Julij 1861, aan het opperbestuur magtiging had gevraagd, om de meergemelde publikatie van 25 December 1838, met intrekking der hiervoren aangehaalde besluiten van 25 Februarij 1840 n°. 2 en 17 April 1841 n°. 12, te herzien in dien zin, dat overal, waar zulks aan de reeds van regeringswege ingevoerde kultures, en aan de teelt der voor de bevolking noodige voedingsmiddelen, niet schaden kan, vergund worde met de inlandsche bevolking overeenkomsten aan te gaan, voor den aanplant van suikerriet of andere voortbrengselen, geschikt voor de europeesche markt; met inachtneming van het beginsel, dat tegen alle onderdrukking van den inlander, en tegen alle onwettige beschikking over zijnen grond, behoort te worden gewaakt. — 2°. Dat de gouverneur-generaal, baron Sloet van de Beele, in Mei 1862, aan het opperbestuur had te kennen gegeven, dat hij zich bevoegd zou hebben gerekend, en zou zijn overgegaan, tot de intrekking der meerbedoelde publikatie, indien daartoe niet reeds de bovenbedoelde magtiging ware gevraagd geworden; waardoor hij zich gebonden voelde, en dus alleen ten ernstigste kon aandringen op het nemen eener spoedige beslissing, maar in ruimer zin dan aanvankelijk bedoeld was.

Aan dien ernstigen aandrang, vermeende de minister Fransen van de Putte te moeten gehoor geven. De bedenking, dat hierdoor te veel zou worden vooruitgeloopen op de wet, welke de kultuur-aangelegenheden zal regelen, kon hier niet gelden. Vermits het toch alleen 's ministers wensch was, de

*) Het is opmerkelijk, dat de hier vermelde twee besluiten, die de publikatie belangrijk wijzigden, niet openbaar zijn gemaakt, en zelfs, kort geleden, nog weinig bekend waren.

voorname bron van misbruiken te stoppen, zou het voldoende zijn, de kwestieuse publikatie slechts inzóóver te wijzigen, dat, even als vóór hare uitvaardiging, de overeenkomsten met de individuën zelf werden aangegaan. Krachtens magtiging des konings, werd de gouverneur-generaal hiertoe aangeschreven; het gevolg waarvan was, diens publikatie van den 7 November 1863, Indisch Staatsblad n°. 152, waarbij wordt bepaald: — dat de publikatie van 25 December 1838, Staatsblad n°. 50, in dien zin wordt gewijzigd, dat de daarbij bedoelde overeenkomsten, niet anders dan *individuëel* met de bezitters of gebruikers der gronden mogen worden gesloten, zoodat overeenkomsten *met de oudsten en voornaamsten der dessas*, namens die dessas aangegaan, voortaan niet meer worden toegelaten.

Landbezit der regenten en hoofden.

Merkwaardig zijn de besluiten, die kommissarissen-generaal al verder onder dagteekening van 5 Januarij 1819 n°. 25 en 27 (Staatsbladen n°. 11 en 12) namen. Daarbij toch werden de inkomsten der regenten en andere hoofden beter geregeld; hetgeen noodig was, vermits de voorloopige bepalingen, vervat in de artikelen 16 tot en met 21 der publikatie van den 9 Maart 1818 n°. 1 (Staatsblad n°. 14) niet waren overgenomen in de publikatie van den 4den Januarij 1819 n°. 1 (Staatsblad n°. 5).

De zin dier *voorloopige* bepalingen, kwam hierop neder: — De regenten en andere hoofden zouden, gedurende 1818, de hun toegelegde inkomsten blijven genieten, maar hetgeen ten hunnen aanzien (de dessashoofden uitgezonderd) bestond, zou worden beschreven en geregeld, en wanneer, hier of daar, het bedrag dier inkomsten geen genoegzaam bestaan voor die regenten en hoofden mogt opleveren, zouden daaromtrent in billijkheid nadere bepalingen worden gemaakt. Meer of minder uitgestrekte gronden waren, totdusver, en bleven ook bij deze *voorloopige* bepalingen, in het bezit van die regenten en hoofden, welker inkomsten dus, geheel of gedeeltelijk, gevonden werden, uit de opbrengsten dier gronden, en uit diensten der daartoe behoorende bevolking *). Alleen was, ook voorloopig, bepaald, dat in de dessas, welke aan eenige regenten of andere inlanders waren afgestaan, òm daaruit, in plaats van uit geld, belooning te trekken, de ingezetenen niet meer behoorden op te brengen, dan de ingezetenen van andere dessas, die hunne landrenten regtstreeks aan het gouvernement betaalden, daaronder gerekend de diensten, welke door de ingezetenen der eerstbedoelde dessas, ten behoeve der gemelde regenten en anderen, verrigt werden. Tevens was aan de regenten en hoofden, die zulks verlangd hadden, toegestaan, de hun toegelegde betaling, in geld, in stede van in land, te ontvangen.

Dit alles nu moest nader, en naar vaste beginselen, geregeld en in over-

*) Raffles had, bij de invoering van zijn landelijk stelsel, de hoegrootheid en soort van de inkomsten der regenten, in persoonlijk overleg met hen, op nieuw geregeld, en de betaling vastgesteld, in geld of gronden, naar hunne keuze. Vergelijk het voorkomende op pag. 333 van de vorige aflevering.

eenstemming gebragt worden, met het geheele liberale regeringsbeleid van kommissarissen-generaal, dat natuurlijk niet strookte met het hierbedoelde landbezit der hoofden, omdat daardoor, op een gedeelte van het grondgebied, het oude kompagnies-stelsel zou blijven bestaan, met al zijne misbruiken, vermits het europeesche gezag niet bij magte zou zijn, de dáár plaats hebbende heffingen te kontroleren en te beperken binnen de voor het overig gedeelte des lands bepaalde lasten.

En ofschoon kommissarissen-generaal, na lang beraad, tot de bekentenis moesten komen: dat over dit belangrijk onderwerp, niet al het licht was opgegaan, hetwelk noodig was voor het ontwerpen van vaste bepalingen; waren zij toch overtuigd: dat het noodzakelijk was, ten aanzien van de, alleen voor 1818, gemaakte bepalingen, eenige nadere maatregelen te nemen, en dat daarbij, reeds dadelijk en zooveel mogelijk, moest worden gelet op de volmaking van het landelijk stelsel, waartoe bijzonder zou strekken, het doen der betalingen *in geld*, hetgeen, zoo als de ondervinding reeds had geleerd, velen aangenaam en geenszins strijdig was met de begeerten van anderen.

Derhalve werd, bij Staatsblad 1819 n°. 11, *eerste gedeelte*, bepaald: — Dat alle inlandsche regenten, hoofden en gepensioeneerden, van toen af, zouden betaald worden *in geld*, en niet *in land*; en de landen en dessas, welke totdusver, aan die regenten, hoofden en gepensioeneerden, in betaling van hunne inkomsten waren afgestaan, allen zouden worden begrepen in den aanslag van de landrenten. Dat, zoo lang geene nadere en vaste bepalingen zouden gemaakt zijn, die regenten en hoofden genieten zouden, dezelfde vaste traktementen, als hun totdusver waren toegelegd; maar dat die, zoo spoedig mogelijk, zouden worden herzien.

Bij het *tweede gedeelte* van hetzelfde Staatsblad, werd bepaald: — Dat geen regenten of eerste inlandsche hoofden, middellijk of onmiddellijk, eenigen handel mogen drijven, noch suiker- of katjang-molens houden; noch zich inlaten met het koopen van produkten, anders dan voor eigen gebruik, alles op straffe van ontzetting uit hnnne posten. Waar een en ander mogt bestaan, moest dit, binnen een nader, overeenkomstig de plaatselijke omstandigheden, te bepalen tijd, ophouden *).

Bij het Staatsblad 1819 n°. 12, werden alverder regelingen vastgesteld; ten aanzien van de betaling der traktementen van de regenten, hoofden en gepensioeneerden, over het verloopen jaar 1818, voorzooveel betreft het gedeelte, voortvloeijende uit hun toegekende landen en dessas. Mitsdien werd bepaald: — dat aan hen die, ingevolge art. 18 van Staatsblad 1818 n°. 14, verkozen hadden in geld, in stede van in land, te worden betaald, en dus de aan hen toegekende landen en dessas weder aan het gouvernement hadden afgestaan, zou worden uitgekeerd, het volle bedrag van de sommen, waarvoor die landen en dessas hun waren aangerekend. En verder: — dat ten aanzien van hen, die verkozen hadden, de bedoelde landen en dessas, geheel of gedeeltelijk, te behouden, zou worden nagegaan, of dat geheel of gedeelte

*) Zie, onder anderen, Bijblad op het Staatsblad, N°. 587, deel III, pag. 138.

bij den aanslag van 1818, meer of minder inkomsten had opgeleverd, dan, waarvoor het hun was aangerekend; dat het meerdere zou komen ten voordeele van den lande, en het mindere zou worden uitbetaald aan de geregtigden, die dus, in ieder geval, het volle bedrag, waarop hunne inkomsten berekend waren, zouden genieten.

Wij zullen later zien, dat het, in alle opzigten verkieslijke beginsel:. om de regenten en hoofden *in geld*, en niet *in land* te bezoldigen, bij de invoering van het kultuurstelsel, weder gedeeltelijk is losgelaten. Voor het oogengenblik is het medegedeelde genoeg, voor het begrip van den toestand, in het tijdvak dat wij thans behandelen.

De dorpshoofden.

Bij publikatie van den 8sten Januarij 1819, Staatsblad no. 13, werden door kommissarissen-generaal de volgende bepalingen, ten aanzien van de dessashoofden, vastgesteld:

„1. De oude gewoonte, volgens welke de dessasvolkeren hunne hoofden uit hun midden verkiezen en verwisselen, blijft stand houden, en wordt aan genoemde volkeren verzekerd.

„2. De verkiezing van de dessashoofden zal gewoonlijk plaats moeten hebben, vóór dat de aanslag der landrenten in het loopende jaar zal zijn geregeld.

„3. Wanneer, na dien tijd, de dessasvolkeren tegen hunne hoofden eenige regtmatige bezwaren hebben, en uitdienhoofde het voor hunne rust en belang nuttig oordeelen, zullen zij tot eene verwisseling of eene verkiezing van een nieuw hoofd niet overgaan, dan na. alvorens daarover met den resident gesproken, en van hem daartoe vrijheid bekomen te hebben.

„4. De verkiezing van de hoofden der dessas is, in alle gevallen, onderworpen aan de goedkeuring van den resident *). De resident zal echter gewoonlijk zijne goedkeuring niet mogen weigeren; zoo hij daartoe, om dringende redenen, overgaat, moet hij zulks brengen ter kennis van den gouverneur-generaal, met opgave der redenen.

„5. Niemand mag tot hoofd van een dessa verkozen worden, dan die in de dessa behoort en in dezelve woonachtig is.

„6. Wanneer een dessashoofd, uithoofde van verzuim, wangedrag of misdrijf, door den landraad of andere daartoe bevoegde magt, van zijne bediening ontzet wordt, zal het nieuwe hoofd, in dit, gelijk in andere gevallen, door het dessasvolk zelf gekozen worden."

Wij hebben in onze vorige bijdragen, herhaaldelijk de aandacht gevestigd op de dorps- of dessashoofden; maar achten het thans noodig, aan die belangrijke personen in de Javaansche maatschappij, meer opzettelijk eenige bladzijden toe te wijden, omdat zij, ook tot de goede werking van het landelijk stelsel, zooveel moeten bijdragen. Wij doen dit voornamelijk, om het bewijs te leveren, dat die hoofden, door de werking van liberale beginselen,

*) Vergelijk de 3e alinea, van art. 44 van Staatsblad 1819 no. 16, en art. 71 van het regerings-reglement van 1854.

wel verre van te worden benadeeld of voorbijgezien, integendeel meer op prijs gesteld, en gehandhaafd worden binnen de grenzen hunner werkelijke bevoegdheid.

Wat het dorpshoofd op Java, blijkens het door Raffles ingestelde onderzoek oorspronkelijk geweest was en wat het behoort te zijn, is uit de medegedeelde bescheiden van het britsch tusschenbestuur gebleken *). Dat kommissarissen-generaal het dorpshoofd gehandhaafd, maar zijne magt nog meer uitgebreid hebben, blijkt uit het hiervoren reeds vermelde, ten aanzien zijner verkiezing en van zijn aandeel in de werking van het landelijk stelsel, en overigens uit de twintig eerste artikelen van het reglement op de administratie der policie en de krimineele en civiele regtsvordering onder den inlander, gearresteerd bij Staatsblad 1819 nº. 20 †).

Even als het dorpshoofd, de massa der bebouwde gronden en den globalen aanslag der landrenten van zijne dessa, verdeelt en omslaat onder de regthebbende en belastingschuldige individuën; evenzoo verdeelt hij ook de heerediensten, waartoe zijne dessa verpligt is, onder de individueële dienstpligtige ingezetenen van het dorp. Het behoeft geen betoog, dat deze laatste bevoegdheid, en met deze de magt van het dorpshoofd, bij de invoering van het kultuurstelsel, en het daardoor ontstaan der verpligte kultuurdiensten, nog aanzienlijk werd uitgebreid. Men zou hieruit kunnen afleiden, dat het gewigt van het ambt van dorpshoofd ten gevolge van het kultuurstelsel, moet zijn toegenomen, en het aanzien van dat hoofd, in gelijke mate, zal zijn geklommen. Het tegendeel heeft plaats gehad. Het kultuurstelsel, in stede van het dorpshoofd te doen stijgen, en zoodoende den hefboom, van den maar al te vaak overdreven arbeid, te versterken, heeft dat hoofd tot den laagst mogelijken trap vernederd, en met den misdadiger gelijk gesteld.

Wil men bewijzen?

In 1840, bij gelegenheid van de destijds in Nederland plaats gehad hebbende wisseling van denkbeelden, over de organisatie van de regterlijke magt in Nederlandsch Indië, was melding gemaakt van een misbruik, dat gezegd werd, hier en dáár, op Java te bestaan, namelijk: *het straffen der dessahoofden met rottingslagen.* Het kultuurstelsel was toen tot volle ontwikkeling gekomen.

De destijds *ad interim* met het ministerie van koloniën belaste staatsraad J. C. Baud, vond daarin gereede aanleiding, om den gouverneur-generaal, bij geheime kabinetsmissive van 20 Junij 1840, La L⁹ nº. 19, onder mededeeling van die aanleiding, het volgende te schrijven:

„Uwe excellentie is, zoo ik vertrouw, evenzeer als ik, doordrongen van de noodzakelijkheid, om het gezag en het aanzien der inlandsche hoofden op Java, zelfs van die van minderen rang, te handhaven, en om alles te ver-

*) Zie, onder anderen, de artikelen 11 en 18 van de *Revenue Instructions* van den 11den Februarij 1814.

†) Vergelijk het, met 1 Mei 1848, in werking getreden reglement op de uitoefening der policie, de burgerlijke regtspleging en de strafvordering onder de inlanders en daarmede gelijk gestelde personen op Java en Madura; bepaaldelijk den tweeden titel.

mijden, wat aanleiding zoude kunnen geven, om hen in het oog hunner minderen te vernederen. De oplegging der straf van rottingslagen aan dessashoofden, acht ik mitsdien hoogst ondoelmatig, en zij kan, naar het mij voorkomt, geen andere uitwerking hebben, dan deze hoofden tegen het gouvernement, of althans tegen de gouvernements ambtenaren, te verbitteren.

„Hoezeer ik geene voorbeelden daarvan weet aan te halen, en derhalve meen te mogen hopen, dat zulke straffen zelden worden opgelegd, is het mij echter van belang voorgekomen, de aandacht van uwe excellentie daarop te vestigen, en uwe excellentie in overweging te geven, om bij geheime circulaire, aan alle autoriteiten, de vraag te doen: of zulks, bij hun weten plaats vindt, en, hetzij dit al of niet bevestigend wordt beantwoord, hen allen te doen kennen, dat het opleggen van de straf van rottingslagen aan dessashoofden, bij wijze van arbitraire korrektie, uitdrukkelijk wordt verboden, en in het vervolg zal worden aangemerkt als een *verregaand misbruik van gezag.*"

Wij zouden geaarzeld hebben, deze aanvankelijk geheim behandelde zaak, in het openbaar ter sprake te brengen, indien niet het, naar aanleiding van het op Java ingestelde onderzoek, door den gouverneur-generaal genomen besluit, dd. 24 Junij 1841 n°. 2, in zijn geheel ware opgenomen in het bijblad op het Staatsblad van N. I. onder n°. 1181 (deel VI, pag. 107). Nu dit geschied is, zij het ons vergund, die zaak meer volledig mede te deelen, dan heeft plaats gehad bij het aangehaalde besluit. Immers, in den considerans van dat besluit, wordt vermeld, als de slotsom van het gehouden onderzoek: — „dat, hoe zelden ook, toch in sommige residentiën, het door den minister onderstelde kwaad plaats vindt;" — hetgeen echter alleen de bijzondere opvatting was van den toenmaligen direkteur der kultures *); — terwijl het onderzoek, blijkens de aan den minister gerigte missive van den gouverneur-generaal, dd. 24 Junij 1841 n°. 333/2 (waarbij het meerbedoelde besluit werd overgelegd) met der daad had aangetoond: — „niet alleen dat dit euvel bestond, zelfs in ruimer mate dan men zich had kunnen voorstellen, maar dat ook andere onteerende straffen aan diezelfde (dorps)-hoofden werden opgelegd." Dat de laatste meening de juiste is, blijkt dááruit, dat zij steunde op de, door den prokureur-generaal bij het hooggeregtshof van Nederlandsch Indië, van de verschillende residenten ingewonnen en overgelegde rapporten. Die rapporten, zeventien in getal, opgemaakt in December 1840 en Januarij 1841, liggen voor ons, en wij ontleenen daaraan de volgende bijzonderheden, zonder namen van personen of gewesten te noemen, omdat die ter zake niets afdoen.

Het onderzoek had zich in twee deelen gesplitst en geloopen: — 1° over de krimineele straffen, door den regter opgelegd voor *misdaden*; en 2° over de straffen of korrektiën, door de policie opgelegd, voor *kleine verzuimen en*

---

*) De directeur der kultures, uit wiens zeer beknopt rapport niet blijkt dat hij de residenten heeft geraadpleegd, zegt onder anderen: — „dat een groot onderscheid bestaat tusschen dessashoofden en dessashoofden; in eene rijke en groote dessa, is het hoofd somwijlen iemand van geboorte en aanzien; in eene kleine dessa daarentegen is, het hoofd niet veel meer dan een gewone koelie, en dáár moet men somtijds iemand dwingen, om zich de keuze en benoeming daartoe tel aten welgevallen: beide soorten van hoofden kunnen niet op eene leest geschoeid worden."

ligte vergrijpen. Het eerste deel valt buiten ons bestek; wij bepalen ons dus tot het laatste.

De prokureur-generaal had den residenten aangeschreven: hem bekend te maken, met de wijze van bestraffing der dessashoofden in hunne residentiën, en hem op te geven, of somwijlen de straf van rottingslagen, *met behoud hunner betrekking*, aan zoodanige inlandsche hoofden werd opgelegd? — Zou het al te gewaagd zijn, te onderstellen, dat bij het overwegen der geposeerde vraag, zooals die hier geformuleerd werd, de meerdere of mindere scherpzinnigheid der betrokken residenten, op het gegeven antwoord heeft geïnfluenceerd? Hoe dit zij, zie hier een kort résumé der antwoorden.

In vier residentiën, werden de straffen gezegd te bestaan in: vermaning, arrest, opsluiting, dwangarbeid en ontslag, tot het laatste ging men echter niet ligt over, omdat veelvuldige mutatiën onder de dessashoofden, nadeelig voor de dienst werden beschouwd.

In vijf andere residentiën, werden de dessashoofden, volgens opgaaf, gestraft met arrest en dwangarbeid, doch nimmer met rottingslagen *met behoud hunner betrekking*; terwijl sommige der residenten opgaven, dat, ingeval laatstvermelde straf moest worden opgelegd, het hoofd eerst werd ontslagen.

In drie andere residentiën, bestonden de straffen in blok-arrest van één tot acht dagen *), en dwangarbeid aan de publieke werken; geen rottingslagen met behoud der betrekking.

In de vijf overige residentiën was het straffen der dessashoofden met rottingslagen, en het behouden hunner betrekking, bekend. Wij laten hier zooveel mogelijk, de bewoording der betrekkelijke rapporten volgen.

1. In het eerste rapport, zegt de resident: — „Gedurende mijn bestuur zijn de dessashoofden in deze residentie, wegens misdragingen, niet anders gestraft dan met gewoon- of blok-arrest. Uit de policie-rollen van vroegere jaren is mij gebleken, dat aan die hoofden nooit rottingslagen zijn opgelegd, hetgeen alleen een enkele maal heeft plaats gehad, met behoud van betrekking."

2. In het tweede rapport, deelt de resident mede: — „dat de dessashoofden in zijne residentie, wegens misdragingen, enz. over het algemeen met blok-arrest gestraft worden. Zelden en alleen bij grove nalatigheid, zijn dusdanige hoofden, door het opleggen van rottingslagen, gekorrigeerd; wanneer zij doorgaans van hunne betrekking ontzet zijn, en is het misschien eens gebeurd, dat zij hunne betrekking behouden hebben, bij het ondergaan van dusdanige korrektie, dan is zulks alleen geweest, omdat het overigens een bekwaam en aktief hoofd was, dat niet altijd dadelijk door een geschikt sujet te remplaceren was."

3. In het derde rapport, meldt de resident: — „dat de dessashoofden in zijne residentie, wegens misdragingen, enz. worden gestraft met 3 tot 14

---

*) Onder *blok-arrest* verstaat men, opsluiting in de gevangenis, met de beenen in een lang, zwaar blok, dat niet door den patient kan worden verplaatst, en waarin tien of meer personen te gelijk kunnen worden opgesloten; doch is voor deze personen geene andere positie mogelijk, dan zitten of liggen, in gedwongen houding, bij het blok, op den grond.

dagen arrest op de hoofdplaats van het regentschap of het distrikt, naar gelang der begane overtredingen, doch dat het opleggen van rottingslagen, *met behoud hunner betrekking*, alleen in zeer enkele gevallen geschiedt, wanneer arrest-straf niet geholpen heeft, en zij, door verregaande nalatigheid en pligtverzuim, de hun aanvertrouwde belangen van het gouvernement en van de bevolking blijven verwaarloozen, en men beproeven wil, hen door eene zoodanige korrektie te verbeteren, geschiedende dit echter zelden bij herhaling, daar een dessashoofd, dat zich na het ontvangen eener zoodanige korrektie, niet verkiest te verbeteren, van zijn ambt ontzet wordt."

4. In het vierde rapport, wordt door den resident, in vijf regels schrift, geantwoord: — „dat de dessashoofden in zijne residentie, wegens misdragingen, worden gestraft met blokarrest, dwangarbeid en rottingslagen, en, bijaldien zij herhaaldelijk daarvoor zijn moeten worden gekorrigeerd, worden zij ten laatste uit hunne betrekking ontslagen."

5. Eindelijk het vijfde rapport: *last not least*. De resident had, om te beter aan den hem opgedragen last te kunnen voldoen, registers doen opmaken van de gedane bestraffingen der dessashoofden, gedurende de laatst voorgaande vijf jaren, in welke het bestuur aan vier verschillende residenten was opgedragen geweest. „Uit die stukken blijkt (zegt de resident) dat alleen onder mijn bestuur de dessashoofden, wegens voortdurende nalatigheid in de koffij- of suikertuinen, soms met rottingslagen, *zonder ontslag uit hunne betrekking*, zijn afgestraft geworden, terwijl, onder mijn voorgangers, die straf steeds is vergezeld gegaan *met het ontslag* als dessashoofd." De resident toonde verder, uit de vorenvermelde registers, aan, dat in zijne residentie waren gestraft:

in 1836	—	68	dessashoofden.
„ 1837	—	154	„
„ 1838	—	222	„
„ 1839	—	281	„
„ 1840	—	275	„

De straffen hadden, gedurende de vier eerstgemelde jaren, bestaan in:

a. eenvoudig ontslag,

b. arrest,

c. blok-arrest, tot een maximum van 14 dagen.

d. rottingslagen, tot een maximum van (N. B.) dertig slagen, met ontslag.

En gedurende het laatstgenoemde jaar, dus onder het bestuur van den rapporterenden resident, in:

a. arrest, van 4 tot 10 dagen, op eigen kosten *),

b. blok-arrest, van 4 tot 10 dagen, op eigen kosten,

c. van 15 tot 20 rottingslagen, *in de koffij- of suikertuinen* †).

d. eenvoudig ontslag.

Raffles zegt ergens, in zijne memorie van 11 Februarij 1814:

*) Met *eigen kosten*, bedoelt de resident, dat de gestrafte zelf in zijne voeding moet voorzien.

†) Afgescheiden van alle andere bemerkingen, is dit in strijd met het voorschrift, dat de uitoefening van policiestraffen *in het openbaar* verbiedt.

„In de rust van het land en de dienst der policie is voorzien, door het bewaren der oorspronkelijke dorps-inrigting, en door het bij voortduring laten van het toezigt en de verantwoordelijkheid in handen van degenen, wier rang hun in staat stellen, een behoorlijken invloed uit te oefenen en ontzag in te boezemen". *).

En van die dorps-inrigting had hij vroeger, in dezelfde memorie, gezegd: „Het regt van verkiezing (der dorpshoofden) aan de zijde des volks, geeft het zóóveel waarachtige vrijheid; het is eene aan dit eiland blijkbaar zóó eigenaardige instelling; het stemt zóó geheel overeen met den geest en de beginselen van het britsch gouvernement, dat het met niet genoeg klem kan worden gehandhaafd. Waar dit regt aan het volk is verzekerd, kan het nimmer slaafs onderworpen zijn aan één dorpstiran, en is het dorpshoofd, wat het behoort te zijn: de vertegenwoordiger, meer dan de gebieder van het dorp" †).

't Is waar, een nederlandsch schrijver, zegt van de staatsstukken van het britsch tusschenbestuur, en vooral van die van het landelijk stelsel: — „Zij ademen alle wel denzelfden geest van vaderlijke zorg voor de onderworpenen en van groote philantropische liberaliteit; doch tilt men dien *papieren sluijer* op, dan is men verrast door de wijze waarop die milde beginselen in praktijk, of liever, niet in praktijk werden gebragt" §).

Bedriegen wij ons niet, dan was dit gevoelen, langen tijd, vrij algemeen, het heerschende. Nu wij die engelsche stukken, zuiver en onvervalscht medegedeeld, en daarbij tevens gewezen hebben op de tijdsomstandigheden, waaronder die milde britsche beginselen op Java moesten werken, nu moge onze lezer beslissen, of het oordeel van dien schrijver juist is en billijk.

In tegenoverstelling van zijne bewering, hebben wij ons veroorloofd, eene kleine slip van den *papieren sluijer* van 1840 en 1841 (die waaronder de dorpshoofden zich bewogen) op te ligten: om het geschreven beginsel met de praktijk te vergelijken.

De billijkheid vordert, te erkennen, dat niet het landelijk stelsel, hoe gebrekkig ook toegepast, maar het daarnevens geplaatste kultuurstelsel, het dorpshoofd zóó diep had vernederd en met den misdadiger gelijk gesteld.

De, volgens het beginsel, zelfstandige en met veel magt en gezag bekleede dorpshoofden, zij die de millioenen der landrenten innen, en alle gedwongen kultuurdiensten regelen en ten uitvoer moeten doen brengen; — zien wij, door de praktijk van willekeurige residenten, aan den schandpaal gebonden en met bloedige, soms doodende, striemen gegeeseld **).

Zonderlinge toestand! De javaansche maatschappij moest wel diep ver-

*) Zie de aflevering van dit Tijdschrift, van Oktober ll. pag. 303.
†) Als boven, pag. 273.
§) Mr. H. D. Levyssohn Norman, de Britsche heerschappij over Java, pag. 182.
**) Dit is zonder overdrijving. Wij kunnen voorbeelden aanhalen, dat de oplegging van twintig rottingslagen, den dood heeft ten gevolge gehad. Het kwaad, van het opleggen van rottingslagen, in het algemeen, ligt vooral ook, in de verschillende wijzen, waarop die straf, naar de meerder of minder wreede geaardheid van den gezagvoerder, kan worden toegepast.

dorven zijn, daar het in haar mogelijk was, dat de hoofden der gemeenten, door de uitvoerende magt aldus werden mishandeld, en toch, niet alleen die magt bleven gehoorzamen en dienen, hoe dan ook, — maar bovendien hun gezag over de ingezetenen hunner gemeenten wisten te handhaven, in die mate zelfs, dat zij, op hunne beurt, tirannen waren, en die ingezetenen onderdrukten, knevelden, mishandelden!

Maar haasten wij ons, te verklaren, dat de regering daaraan geen regtstreeks deel had, en laten wij den opgeligten *papieren sluijer* weder vallen, met de woordelijke vermelding van het eerste artikel, van het, in de zaak der bestraffing van dessashoofden op Java, door de indische regering genomen besluit, van 24 Junij 1841 n°. 2, dat, zoo als gezegd is, in zijn geheel werd opgenomen in het Bijblad op het Staatsblad van N. I. — Dat eerste artikel luidt aldus:

„Voorzooveel noodig, aan alle residenten en op zich zelf staande adsistent-residenten, te kennen te geven: dat het opleggen van de straffen van rottingslagen, blok-arrest, dwang- of openbaren arbeid, en in het algemeen van alle onteerende bestraffingen aan dessas- of andere hoofden der inlandsche bevolking, met of zonder ontslag uit hunne betrekking, bij wijze van arbitraire korrektie door de policie, uitdrukkelijk is verboden, en alzoo, ook in het vervolg, zal worden aangemerkt *als misbruik van gezag.*"

Later werd, bij besluit van den gouverneur-generaal van den 21 December 1854 n°. 15 (opgenomen in het bijblad onder n°. 137, deel I, pag: 226) aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java te kennen gegeven: — „dat zij geene andere maatregelen van bestraffing ten opzigte van inlandsche hoofden en ambtenaren, wegens vergrijpen tegen de dienst, welke niet vallen onder het bereik van den strafregter, mogen nemen of toelaten, dan:

„*a.* vertrouwelijke vermaning;

„*b.* openbare berisping;

„*c.* arrest op de *pasében* van het distriktshoofd of van den regent, buiten eenige opsluiting, doch met of zonder behoud van onderscheidingsteekenen, voor niet langer dan een maand."

Sommige residenten vroegen nadere inlichtingen, of dit besluit ook betrekking had, op de afdoening van geringe strafzaken, door den magistraat bij policie-rol, en of daardoor verandering was gebragt in de bepalingen omtrent het inlandsche regtswezen op Java en Madura. Die vraag werd door de regering ontkennend beantwoord, en te kennen gegeven, dat het alleen de bedoeling was, te voorzien in die verzuimen van ligteren aard, welke niet in het bereik van eenige strafwet vallen en daarom administratief worden behandeld *).

Naar aanleiding der gerezen vraag: — *of hoofden van gewestelijk bestuur dessashoofden van hunne ambten mogen ontzetten?* — werd door de regering, bij besluit van den 18 Junij 1857 n°. 7 (Bijblad n°. 200, deel I, pag. 346)

*) Deze explikatie werd, blijkens hetzelfde Bijblad n°. 187, gegeven bij de missives van de gouvernements-sekretarissen, dd. 12 Maart 1855, n°. 417 en 30 Januarij 1856, n°. 160.

opgemerkt: — „Dat de bevoegdheid der hoofden van gewestelijk bestuur om dessashoofden, die zich niet behoorlijk van hunne pligten kwijten of het vertrouwen van het bestuur hebben verbeurd, uit hunne ambten te ontzetten, en anderen, daartoe door gemeenten te verkiezen, in hunne plaats te stellen, voortvloeit, zoowel uit art. 44, 3e. lid van het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der financiën op Java (Staatsblad 1819 n°. 16) als uit art. 71 van het reglement op het beleid der regering van N. I. De keuze der gemeenten van hunne hoofden, is aan de bevestiging of goedkeuring der residenten onderworpen. Die bevoegd is, de volkskeuze te bevestigen of goed te keuren, is, uit den aard der zaak, bevoegd die bevestiging of goedkeuring in te trekken, en eene andere verkiezing te doen plaats hebben *), Wel bepaalt art. 43 van het reglement op het binnenlandsch bestuur, dat de resident, op eigen gezag, geen zijner ondergeschikte ambtenaren, Europeanen of inlanders, van hunne ambten vermag te ontzetten, en bij dringende noodzakelijkheid slechts tot schorsing bevoegd is, maar men merkte op, dat onder de benaming van *ambtenaren*, dessashoofden niet wel kunnen worden begrepen †), terwijl ook, volgens art. 71 van het regerings-reglement, de bemoeijenis der regering met de aanstelling of het ontslag van dessashoofden, zich beperkt tot de zorg, dat het regt van verkiezing der gemeenten gehandhaafd blijve.”

De minister van koloniën deelde, bij missive van den 23 December 1858, letter H, n°. 26/1509, aan den gouverneur-generaal mede, dat de kommissie van rapporteurs uit de tweede kamer der staten-generaal, over het regerings-verslag van de Ned: O. I. bezittingen van 1854, den wensch had uitgedrukt, dat algemeen gewraakt werd, de maatregel van den resident van Samarang, om bij het bevestigen van de keuzen van dorpshoofden door de bevolking, eene voorkeur te schenken aan zoodanige personen, die lezen en schrijven kunnen; maar dat zij die wensch nogtans afhankelijk stelde van het al of niet bestaan van bedenkingen daartegen bij den gouverneur-generaal. — De gouverneur-generaal, in aanmerking nemende, dat art. 71 van het regerings-reglement bepaaldelijk wil, dat de bevolking geheel vrij blijve in de keuze van hare volkshoofden, en bij gevolg dat daarop geen invloed mag worden uitgeoefend, en dat nog minder personen, hoe geleerd ook, waarop de keuze van het volk niet is gevallen, tot dorpshoofden mogen worden aangewezen; — bepaalde bij zijn besluit van 28 Februarij 1860 n°. 50 (Bijblad n°. 855, deel IV, bladz.

---

*) Dit kan niet onvoorwaardelijk worden toegestemd, immers dáár niet, waar men tegen bepaalde willekeur heeft te kampen. Later is dan ook, zoo als wij straks zien zullen, een ander beginsel aangekleefd.

†) Toegestemd; maar wij zouden juist meenen, dat deze beperking van het eigendunkelijk gezag der residenten, in de eerste plaats moest bestaan, ten opzigte van het ontslag der dessashoofden. Immers, waar het geldt het ontslag van *inlandsche ambtenaren*, benoemd door den gouverneur generaal, of namens dezen door diens vertegenwoordiger, den resident, is eene beperking minder noodzakelijk, dan dáár, waar het geldt het ontslag van de *inlandsche hoofden*, door de volkskeuze aangewezen. Dáárom bepaalt art. 4 van Staatsblad 1819 n°. 13, dat, ingeval de resident de *aanvankelijke* keuze der dorpelingen, om dringende redenen, niet mogt kunnen goedkeuren, hij daarvan, met opgave dier redenen, aan den gouverneur-generaal moet kennis geven. En nu zou diezelfde resident, heden de volkskeuze goedkeurende, die morgen weder willekeurig kunnen te niet doen?

155) „dat bij de bevestiging van door de bevolking gekozen dorpshoofden, de kennis van lezen en schrijven niet als voorwaarde zal mogen worden gesteld." Bij hetzelfde besluit werd aangeteekend: „dat, op grond van de bepaling, vervat in art. 71 van het regerings-reglement, noch zijdelings noch direkt, eenige invloed op de keuze van dorpshoofden mag worden uitgeoefend, dan alleen in het geval dat de moreele overtuiging bestaat, of bewijzen geleverd zijn, dat de kandidaat zich aan slechte handelingen heeft schuldig gemaakt, in welk geval het gewestelijk bestuur eene keuze der meerderheid mag verwerpen."

De minister Fransen van de Putte, verklaarde zich uitdrukkelijk voor de vrije en onbelemmerde verkiezing der dessashoofden. In zijne kabinets-missive aan den gouverneur-generaal van den 5 Februarij 1864 La Pl/F, heeft hij daarop bij vernieuwing de aandacht gevestigd:

„Dit privilegie der dessasvolkeren (zegt hij), wel eens met regt het eigenlijk paladium der javaansche vrijheid genoemd, door alle vroegere inlandsche alleenheerschers geëerbiedigd, en zelfs door den islam ontzien, hebben kommissarissen-generaal, bij de publikatie van den 8 Januarij 1819 (Staatsblad nº. 13), hernieuwd.

„Uwe excellentie gelieve de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur te doen aanschrijven, om aan dat voorschrift gestreng de hand te houden.

„Mogten echter in die publikatie leemten bestaan, of alteratie noodig zijn, zoo zal het mij aangenaam zijn, van uwe excellentie eene voordragt ter voorziening daarin te ontvangen, waarop alsdan ten spoedigste door mij de goedkeuring des konings zal worden geprovoceerd."

De minister herinnerde tevens, aan de willekeurige wijze, waarop in den laatsten tijd, in sommige gewesten, de benoeming en het ontslag der dorpshoofden had plaats gehad; ten gevolge waarvan de volkskeuze weinig beteekenis meer had. De minister, de bevoegdheid van de residenten, om eigendunkelijk dessashoofden te ontslaan, niet kunnende erkennen, verlangde dat die willekeur ophouden, en de bestaande voorschriften getrouw nageleefd zouden worden.

Wij zijn, in onze mededeelingen omtrent de dorpshoofden, uitvoerig geweest. Wij lieten hun regt wedervaren, omdat zij, zoo als nu voldoende zal gebleken zijn, eene zeer belangrijke plaats in de javaansche maatschappij innemen. Toen wij het tijdvak van Daendels behandelden, drukten wij de hoop uit, dat wij, voortgaande op onzen weg van onderzoek, deze merkwaardige personen juist zouden leeren kennen *). Wij vleijen ons daartoe thans de stof te hebben geleverd; maar moeten toch tegen overdrijving waarschuwen. Het dorpshoofd staat te hoog, om te worden mishandeld als een booswicht, of de slaafsche dienaar te zijn van de willekeur. Het europeesch gezag houde dit hoofd in eere, en handhave het op zijne regte plaats. Maar men wachte zich wel, den man, die deze regte plaats, zelfs zonder de minste ontwikkeling, zonder de kennis van lezen en schrijven, naar behooren kan innemen; den man, die

*) Zie Tijdschrift voor Ned. Indië, 1864, 1e deel, pag. 63.

tot den allerlaagsten rang der inlandsche hoofden behoort, daarboven te verheffen, en zoodoende het evenwigt te verbreken, dat bij de rangsverhouding dier inlandsche hoofden, noodwendig moet blijven bewaard.

Door kommissarissen-generaal werden, onder dagteekening van 9 Januarij 1819, nog onderscheiden besluiten genomen, welke, ofschoon reeds gedeeltelijk hiervoren met een enkel woord vermeld, toch nog speciaal genoemd moeten worden. Zij komen, onder de na te melden nommers, in het Staatsblad van genoemd jaar voor, als:

No. 14. Instruktie voor den hoofdinspekteur en inspekteurs van financiën.

No. 15. Instruktie voor den hoofddirekteur en de raden van financiën.

No. 16. Reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der financiën op Java.

No. 17. Bepalingen omtrent het beheer der houtbosschen, en ten aanzien van de ambtenaren, met dat beheer belast.

No. 18. Bepalingen omtrent de betaling aan, en de verpligtingen van de boschvolkeren, en ten aanzien van de verdeeling der werkzaamheden in de bosschen.

Eindelijk werden, bij besluit van kommissarissen-generaal, van 10 Januarij 1819 n°. 6 (Staatsblad n°. 20) onderscheiden regterlijke verordeningen en instruktiën vastgesteld; waarvan, met betrekking tot het onderwerp dat wij behandelen, alleen vermelding verdient, het reglement op de administratie der policie en de krimineele en civiele regtsvordering onder den inlander. Eene vergelijking tusschen dit reglement, en het vroeger door ons in zijn geheel medegedeelde reglement voor de provinciale geregtshoven op Java, van Raffles, van den 11den Februarij 1814, ligt buiten ons bestek, maar is van genoegzaam gewigt, om den belangstellenden lezer aan te bevelen, daarop zijn aandacht te vestigen.

Kommissarissen-generaal, alsnu de taak, hun door den koning opgedragen, volbragt hebbende, legden, op den 16den Januarij 1819, het oppergezag over Nederlandsch Indië neder, en wijdden de hooge regering over die gewesten plegtig in *).

De schoone aanspraak, welke de kommissaris-generaal Elout bij die gelegenheid hield, vinden wij opgenomen in de bijdragen, getrokken uit zijne nagelaten papieren, in 1851 uitgegeven. Aan hetgeen hij toen, onder anderen, tot de raden van Indië zeide, ontleenen wij de volgende woorden:

„Het vaderland heeft aanspraak op een ruim genot van de voordeelen, welke deszelfs buitenlandsche bezittingen opleveren; gij zult dus daartoe medewerken. Maar het vaderland verlangt niet, dat de bevolking dier bezittingen bij uitsluiting tot de bezorging van die voordeelen worde dienstbaar ge-

*) De hooge regering bestond, buiten den gouverneur-generaal baron van der Capellen, uit de raden van Indië: P. T. Chassé, J. A. van Braam, mr. H. W. Muntinghe en R. Dozy; uit den algemeenen sekretaris J. C. Baud, en uit den tweeden sekretaris P. le Clercq. Zie Staatsblad van 1819 n°. 25.

maakt; het wenscht en wil, dat zij zelve daarin haar deel erlange; gij zult ook dit beginsel nimmer uit het oog verliezen. Het vaderland wil nog meer: het staat ook aan vreemden toe, dat zij vruchten in onzen tuin plukken, mits zij onzen grond niet omwroeten, noch met onkruid bezaaijen; gij verzorgt hun het eerste, en waakt tegen het laatste.

„De koning toch, heeft ons die beginselen aangewezen, als zoo vele gronden, op welke de nieuwe inrigtingen rusten moesten. Wij hebben getracht die aanwijzingen te volgen; zij zijn vervat in de algemeene en bijzondere bepalingen door ons gemaakt, u ten vasten rigtsnoer gegeven; het is dus uwe taak, den gouverneur-generaal, die aan dien arbeid zulk een gewigtig deel heeft, in het vasthouden en toepassen van die bepalingen bij te staan."

En verder werd, in het algemeen, dezen wensch uitgesproken:

„Dat landbouw en handel, die sedert de vestiging van het nederlandsch bestier zoo welig bloeijen, hoe lang zoo meer mogen worden uitgebreid, en eene vastheid verkrijgen, die de inkomsten van den lande vermeerdert, de winsten van den planter en handelaar verhoogt, algemeene en bijzondere welvaart verspreidt, en alzoo allerwegen voor velen zoete vruchten voortbrengt. Zoo zegent nog het late nageslacht, eenen oud nederlandschen naam, die oud nederlandsche deugden zelve bezat, in anderen waardeerde, en die de achting voor nederlandsche trouw vestigde en vergrootte."

De kommissarissen-generaal Elout en Buijskes verlieten kort daarna Java, aan boord van het oorlogschip Admiraal Evertsen. Ongelukkiger wijze leden zij, in April 1819, schipbreuk nabij het eiland Diego Garcia, eene onderhoorigheid van Mauritius. Zij mogten, ter naauwernood, het leven redden. Zij verloren alles, en daaronder vele kostbare oorspronkelijke papieren en aanteekeningen van Elout. Groot en onherstelbaar was dit verlies, ook voor de juiste kennis der geschiedenis van het merkwaardig tijdvak van het bestuur van kommissarissen-generaal.

INDISCH GENOOTSCHAP.

ALGEMEENE VERGADERING VAN 28 OKTOBER 1864.

Mededeelingen. — Het derde internationaal kongres ter bevordering der sociale wetenschappen over het koloniaal stelsel. — Afstand van woeste gronden in Indië. — Werkzaamheden gedurende den winter.

Voorzitter: de heer Dr. P. BLEEKER.

De heer *Bleeker.* Ik roep de toegevendheid in der leden, daar ik niet voorbereid ben op de leiding der diskussiën van dezen avond. Ik ontving slechts weinige uren geleden de mededeeling, dat ik mij, als vicepresident, waarschijnlijk met het voorzitterschap zou moeten belasten, daar de heer van der Linden welligt uit de stad zou moeten zijn, — en zoo even is het tot zekerheid geworden, dat onze geachte voorzitter deze vergadering niet kan presideren.

Ik open deze vergadering, met de heeren welkom te heeten bij deze eerste bijeenkomst in dit jaargetijde. Ik hoop dat onze vergaderingen gedurende dezen winter niet minder vruchtbaar zullen zijn dan die in den vorigen. De vorige bijeenkomsten hebben toch, mág men beweren, gunstige uitkomsten opgeleverd, is het al niet in een praktisch dan toch in een theoretisch opzigt. De beginselen die wij voorstaan, hebben wij door onze diskussiën en door de openbaarmaking onzer verslagen ingang verschaft en in ruimer kring gebragt. Dit, geloof ik, is het goede en juiste terrein, dat wij moeten voortgaan te betreden en waartoe het bestuur, zooals blijken zal uit de mededeelingen die ik straks aan de vergadering zal doen, naar vermogen verder zal medewerken.

De *Voorzitter* deelt mede:

1o. Dat door het bestuur tot leden zijn aangenomen, de heeren:

H. J. Raat, burgemeester van Woerden,

B. Kopersmit, te 's Gravenhage;

W. A. Viruly Verbrugge, lid van de tweede kamer der staten-generaal te Rotterdam,

F. van Heukelom, staatsraad in buitengewone dienst en president van de kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam;

F. C. Zillesen, voorzitter van het koninklijk zoölogisch genootschap Natura artis magistra te Amsterdam;

G. F. Westerman, direkteur van hetzelfde genootschap te Amsterdam;

Dr. B. Feist, suikerfabriekant op Java; thans te Amsterdam;

Mr. H. G. Smit, lid van de eerste kamer der staten-generaal, te Zaandam;

D. C. Bauduin, president van de bank te Rotterdam,

Mr. J. T. Buys, staatsraad in buitengewone dienst en hoogleeraar, te Leiden;

Dr. W. J. A. Jonckbloet, lid van de tweede kamer der staten-generaal te 's Gravenhage;

B. van Leeuwen, te Amsterdam;

Mr. J. P. G. Moorrees, te Deventer;

W. F. Manden, te Amsterdam;

J. H. Kloos, te Clausthal;

C. W. Mieling, te 's Gravenhage, en

E. A. Haitink, oud luit.-kolonel der genie van het Indisch leger, te 's Gravenhage.

2o. Dat van de lijst der leden zijn afgevoerd de namen der heeren A. J. W. van Delden, te Batavia, wegens genomen ontslag; en Jacobson te Samarang, wegens overlijden.

3o. Dat de bibliotheek, zoo door geschenken van het ministerie van koloniën en van leden van het Genootschap als door aankoopen, op belangrijke wijze is vermeerderd.

4o. Dat het bestuur den heer Canter Visscher op zijn verzoek ontheven heeft van de funktiën van penningmeester, welke funktiën nu zijn opgedragen aan den heer Bekking, terwijl met de zorg voor de bibliotheek, tot nu toe aan den heer Bekking toevertrouwd, belast is de heer Boudewijnse.

5o. Dat het bestuur bij gelegenheid der opening van het paleis van volksvlijt te Amsterdam twee toegangskaarten ontvangen heeft, en dat, op uitnoodiging van den voorzitter, de heeren Bleeker en de Serière het Genootschap bij die gelegenheid hebben vertegenwoordigd.

6o. Dat het bestuur van de heeren Römer en Pijpers te Curaçao, leden van het Genootschap, een afschrift ontvangen heeft van adressen van ingezetenen van Curaçao aan de tweede kamer der staten-generaal, waarin bezwaren worden ontwikkeld tegen het bij de vertegenwoordiging aanhangig regeringsreglement, en dat het bestuur meent het best aan den wensch van de inzenders te kunnen voldoen door aan de algemeene vergadering de ontvangst dezer stukken te berigten, ten einde aan de leden gelegenheid te geven daarvan kennis te nemen en zoo noodig eenig voorstel te doen.

7o. Dat namens de heeren J. P. Dudok van Heel c. s. aan het Genootschap zijn toegezonden eenige exemplaren van een „Open brief over spoorweg-aanleg op Java aan de leden der kommissie ad hoc uit het Indisch Genootschap."

8o. Dat aan het Genootschap ook is toegezonden een afschrift van een adres der kamer van koophandel en nijverheid te Batavia aan den gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië, waarin de kamer, ook naar aanleiding van het

rapport der kommissie uit het Genootschap omtrent de spoorwegaanvrage der heeren Banck c. s., hare sympathie betuigt voor het beginsel dat steeds aan het plan dier heeren ten grondslag lag en tevens ook haar leedwezen betuigt dat dit plan, zij het dan ook om erkende goede redenen, niet is kunnen uitgevoerd worden.

Aan de orde is het eerste punt van het konvokatie-biljet:

Rapport der kommissie omtrent de spoorweg-aanvrage der heeren Banck c. s.

De *Voorzitter*. De algemeene strekking van het verslag der kommissie, waarvan eenige weken geleden een afdruk aan de leden is toegezonden, is: adhésie te schenken aan het beginsel van een spoorweg*net* op Java. Het bestuur wenscht dat de algemeene vergadering ook hare adhésie aan dit beginsel schenke, maar geeft tevens de gelegenheid aan die leden, welke mogten wenschen eenige beschouwingen, naar aanleiding van het rapport der kommissie, voor te dragen, hun gevoelen te doen kennen.

De heer *van Stolk*. Het verheugt mij te vernemen dat het bestuur een spoorweg*net* wenschelijk acht voor den krachtigen bloei van Java. Ik zeg het dus dank voor het préadvies en hoop dat ook de algemeene vergadering dit beginsel zal ondersteunen. Het rapport der kommissie vind ik ook zoo volledig en afdoende, dat ik daaromtrent niets weet te zeggen dan alleen dit: lees en herlees het.

De *Voorzitter*. Ik stel voor, de kommissie dank te zeggen voor de taak, door haar met zooveel bereidwilligheid aanvaard en met zooveel zorg, naauwkeurigheid en talent volbragt.

Hiertoe wordt bij akklimatie besloten.

Het tweede onderwerp op het konvokatiebiljet is:

Mededeelingen omtrent het internationaal kongres voor sociale wetenschappen te Amsterdam gehouden.

De *Voorzitter*. Ter voldoening aan de uitnoodiging, vroeger van wege het kongresbestuur ontvangen om het Genootschap op het kongres te vertegenwoordigen, heeft het bestuur besloten aan die uitnoodiging te voldoen en den heer van Soest verzocht zich met die taak te belasten, waaraan door dien heer met bereidwilligheid voldaan is. De vergadering zal zeker prijs stellen eenige mededeeling hieromtrent te vernemen. Ik geef daarom het woord aan den heer van Soest.

De heer *van Soest*. Door het bestuur met de eervolle taak belast, het Genootschap te vertegenwoordigen op het derde kongres der internationale ver-

eeniging tot bevordering van sociale wetenschappen, meen ik een pligt te volbrengen, mijne heeren, u daaromtrent eene korte mededeeling te doen.

De vereeniging, opgerigt met het doel om de belangen der verschillende volken te bevorderen door gezamenlijke bespreking der vraagstukken, die deze belangen beheerschen, denkt dit doel het zekerste te bereiken door een absoluut eklektisch karakter aan te nemen. Er wordt beraadslaagd, doch niet beslist; aller gevoelens en denkbeelden wordt eene vrije uiting gelaten. Men streeft er naar, als het ware eene algemeene enquête over het intellektuëel leven der beschaafde natiën in te stellen en op die wijze eene verlichte en bevredigende herziening van de gewigtigste kwestiën waarbij allen belang hebben, voor te bereiden.

Voorzoover ik dit heb kunnen nagaan, is het mij voorgekomen, dat, bij het bespreken van vraagstukken betreffende wetgeving, letterkunde, schoone kunsten, onderwijs, hygiène, armwezen, muntstelsel, spoorwegen, douane-stelsel, — de op het kongres tegenwoordig zijnde Nederlanders bewijzen hebben gegeven, dat zij op de hoogte van deze vraagstukken zijn en zich de daaromtrent in Europa verspreide denkbeelden hadden eigen gemaakt. Mag ik evenwel mijn' indruk geheel weêrgeven, zoo zou ik hierbij voegen, dat wij ons slechts konden aansluiten aan hetgeen door vreemde redenaars met zooveel talent werd aangevoerd en hun de overtuiging geven dat, hoewel zedig in den vorm, Nederland, in het wezen, deel neemt aan het algemeen ontwikkelings-proces van het tegenwoordig tijdperk.

Omtrent de koloniale vraagstukken *), die in de algemeene vergadering van Zaturdag 1 Oktober j.l. behandeld werden, meen ik geregtigd te wezen een voor ons land bemoedigender oordeel te kunnen uitbrengen. Het is toch gebleken, dat men de bespreking van deze vraagstukken meer bepaald van de nederlandsche kongresleden verwachtte, niet alleen als een *hommage* aan het land, dat ditmaal eene vrije tribune voor de vereeniging openstelde, maar ook omdat men hen bij uitnemendheid bevoegd achtte, over koloniale aangelegenheden, een, bij velen in Europa nog ongekend, licht, te verspreiden.

Nederland heeft dan ook aan deze verwachting voldaan, in dien zin namelijk, dat van elk der bij ons bekende koloniale rigtingen en *nuances*, minstens één spreker is opgetreden, en daardoor als het ware eene vrij trouwe afspiegeling is gegeven van de staatkundige en ekonomische beweging hier te lande op koloniaal terrein.

Voorzeker is het buitenland daardoor op nieuw in wetenschap gekomen, dat in Nederland nog minder edelmoedige en regtvaardige begrippen, ten aanzien van de inboorlingen zijner koloniën, in omloop zijn; — dat er nog, bij eene natie, zoo zeer en te regt voor haren vrijheidszin geroemd, mannen gevonden worden die de weldaden miskennen van het vrije verkeer, van af-

*) De gestelde vragen waren:
Welke is tot nu toe de invloed der staathuishoudkunde op het koloniaal stelsel geweest, en welke behoort die invloed te zijn?
Welke zijn, uit hetzelfde oogpunt, de regten en pligten der volken van Europa die koloniën bezitten, ten opzigte der inboorlingen?

doende bescherming van personen en goederen, wanneer er sprake is daarvan deelachtig te maken millioenen menschen, die, onder de evennachtslijn, aan de nederlandsche wetten zijn onderworpen, bij gevolg aanspraak mogen maken als nederlandsche onderdanen te worden behandeld.

Doch het buitenland heeft tevens kunnen bespeuren, dat een edeler gevoel bij ons liefderijk en deelnemend volk leeft, en krachtig leeft; dat dit gevoel zich luide lucht geeft; dat men niet aarzelt voor onze gindsche natuurgenooten op te komen en regt en billijkheid te stellen boven de angstvallige berekeningen van kortzigtige zelfzucht van het koud egoïsme.

Het valt niet te ontkennen, M.H., dat Nederland op internationale kongressen, gelijk tegenover vreemde gouvernementen, een des te eervoller standpunt zal innemen, naarmate zijne koloniale staatkunde zich meer en meer inspireert door de beginselen der hedendaagsche beschaving, — beginselen, waarvan ten onregte wordt herhaald, dat zij den ondergang der koloniën zullen berokkenen, — die, integendeel, overal waar zij worden beleden en toegepast, nieuw leven, nieuwe veerkracht ontwikkelen en bestemd zijn eenmaal het geheele mensehdom een ordelievend en vrij bestaan te verzekeren.

Er is meer. Nederland is, na Engeland, de voornaamste koloniale mogendheid van Europa. Bij het bekende ultra-nationaliteitsbegrip der Engelschen, hetwelk veelzins ten gevolge heeft dat zij zich aan de internationale beweging van het vaste land ontrukken, — is voor Nederland ontegenzeggelijk de rol weggelegd het koloniserend element in het groote kontinentaal gezin te vertegenwoordigen.

Gaat Nederland voort met vasten tred op den weg van verstandigen vooruitgang, het zal in Europa gezien en ontzien worden. De staatkundigen zullen ons koloniaal stelsel tot een leerrijk voorbeeld verheffen; de geleerden zullen onze kennis van den Indischen archipel waarderen, en de staathuishoudkundigen zullen onzen lof verkondigen, omdat wij, uit vrije beweging, twintig millioen zielen de wetten hebben leeren toepassen, waarop de duurzame rijkdom der natiën is gegrond.

De *Voorzitter*. De leden, die in de gelegenheid zijn geweest het kongres bij te wonen, hebben zich kunnen overtuigen van de allezins waardige wijze waarop de heer van Soest het Genootschap vertegenwoordigd heeft. Ik stel aan de vergadering voor, den heer van Soest daarvoor den dank des Genootschaps te betuigen.

Hiertoe wordt bij akklamatie besloten.

Thans komt in behandeling het derde punt van het konvokatie-biljet:

Afstand van woeste gronden in Indië.

De *Voorzitter*. Ik had het voornemen, M. H. heden avond eenige mededeelingen te doen en eenige beschouwingen in het midden te brengen met betrekking tot het thans aan de orde gestelde onderwerp. Onverwacht belast met de leiding dezer vergadering, welke mij andere pligten oplegt dan als

spreker op te treden, heb ik dat voornemen laten varen, maar aangezien geen uwer het woord vraagt, acht ik mij toch verpligt met een paar woorden eenige mijner denkbeelden aan het oordeel der vergadering te onderwerpen.

Het komt mij voor, M. H., dat over de wenschelijkheid, in algemeenen zin, van het afstaan van woeste gronden geen diskussie behoeft gevoerd te worden. Zij, die niet alleen Java, maar ook onze buitenbezittingen hebben bezocht, zullen zich zeker hebben afgevraagd: wat weten wij van dien uitgebreiden eilandengroep, wat doet Nederland met dien prachtigen Indischen archipel? En op die vraag zullen zij geen voldoend en bevredigend antwoord ontvangen hebben. Het zal hun evenwel gebleken zijn dat vele van die eilanden onbenut worden gelaten, niettegenstaande zij een onmetelijk veld tot ontginning aanbieden. Dat het wenschelijk ware, die eilanden, door het aanvoeren van bevolking en kapitaal, tot ontwikkeling te brengen, is voorzeker onbetwistbaar, maar daar in de behoefte aan bevolking niet dadelijk kan worden voorzien en er nog te veel gebrek aan veiligheid bestaat, zal aan eene ontginning, op eenigzins uitgebreide schaal, van woeste gronden op zoovele eilanden van den indischen archipel, vooreerst niet gedacht kunnen worden.

Anders is het op Java, waar ook nog uitgestrekte woeste gronden zijn, die wachten op de nijvere hand van den ontginner en op beschikbaar kapitaal om rijke vruchten af te werpen. Wanneer er dus op dit oogenblik sprake is van afstand van woeste gronden, dan doen wij wèl, in de eerste plaats den blik te vestigen op Java en in de tweede plaats op Sumatra, en eerst daarna op andere eilanden van den archipel.

Bij de kwestie van woeste gronden doet zich bet gewigtig vraagpunt voor: wie is eigenaar van den grond? met welk regt kan het gouvernement over de woeste gronden beschikken?

Het vraagstuk van den grondeigendom, M. H. is, zooals gij u zult herinneren, reeds vroeger in den boezem van het Genootschap behandeld. De meeningen waren daaromtrent wel is waar min of meer verdeeld, voornamelijk omdat niet doorgaande in het oog werd gehouden het verschil tusschen *woeste* en *bebouwde* gronden, maar ik geloof dat de overtuiging vrij algemeen gevestigd is, dat de souverein in allen gevalle het regt heeft te beschikken over de woeste, de niet bebouwde, gronden.

Dit regt aannemende, dan doet zich eene andere vraag voor: hoe zal die afstand plaats hebben? Dit zal drieledig kunnen geschieden, in huur, in erfpacht of in eigendom. Ik voor mij ben het meest gestemd voor een afstand in eigendom, omdat eigendom de eerste voorwaarde is voor eene regelmatige en vrije ontwikkeling. Afstand in huur is op Java geene nieuwigheid. Sedert lang heeft het gouvernement woeste gronden op Java in huur afgestaan. Ik meen dat het aantal in huur afgestane perceelen 40 bedraagt. Deze perceelen zijn voornamelijk gelegen in Samarang en Krawang, enkelen ook in andere residentiën. Maar in verscheidene residentiën, zooals Bantam, Preanger-regentschappen en Kediri, is geen sprake van afstand van woeste gronden, niettegenstaande ook daar een ruim veld voor ontginning open is.

Afstand van woeste gronden op Java is niet alleen wenschelijk omdat daar-

door gelegenheid wordt gegeven, door middel van europeesch kapitaal thans nog woeste streken te ontginnen, maar zoodanige afstand is vooral ook wenschelijk in het belang der bevolking. In Midden-Java is de bevolking zoodanig gekoncentreerd dat in vele streken overbevolking bestaat. Zoo heeft men bijv. in Japara 13500 zielen per vierkante geographische mijl. In Samarang, Kadoe, Pekalongan, Bagelen en Soerabaya is de digtheid der bevolking niet veel minder. In andere streken evenwel staat de densiteit der bevolking ongeveer gelijk met die in de provincie Drenthe, waar ze ruim 2000 zielen per vierkante geographische mijl bedraagt. Dit is, onder anderen, het geval in de Preanger-regentschappen en in Krawang. Daar is dus, wat den grond betreft, nog een ruim veld open voor het invoeren van kultures en voor het aanwenden van kapitaal.

Als mijn bijzonder gevoelen, ik herhaal het, komt mij een afstand van woeste gronden in eigendom het wenschelijkste voor. Mogt tegen afstand in eigendom bezwaar bestaan dan zou ik zijn voor afstand in erfpacht, maar niet in huur. Ik weet wel dat artikel 62 van het regerings-reglement den gouverneur-generaal verbiedt gronden te verkoopen, maar wij bewegen ons niet op het terrein van het regerings-reglement; wij spreken over beginselen. Wij kunnen een wensch uitspreken zonder dat de regering, door het regeringsreglement gebonden, gehouden is daaraan gevolg te geven. Maar bovendien, art. 62 is niet absoluut. Dit artikel zegt alleen dat de *gouverneur-generaal* geen gronden mag verkoopen. En uit de diskussiën, bij de vaststelling van het reglement gehouden, blijkt bepaaldelijk dat het niet absoluut de bedoeling is geweest geen gronden te verkoopen, maar dat men de bevoegdheid om te verkoopen niet aan den gouverneur-generaal heeft willen toekennen. Die bevoegdheid blijft eenvoudiglijk aan de regering hier te lande voorbehouden.

Ik heb hier M.H. eenige punten aangegeven, die welligt kunnen dienen als inleiding tot eene nadere wisseling van gedachten.

De heer *Feist.* Is het de bedoeling dat woeste gronden verkocht zullen kunnen worden aan iedereen, aan inlanders en Chinezen zoowel als aan Europeanen, of wel aan laatstgenoemden alleen?

De *Voorzitter.* Wij bespreken hier de kwestie op algemeen terrein, op een terrein van beginselen. Het onderwerp, door den heer Feist genoemd, betreft meer eene zaak van uitvoering. De vraag, inhoever sommige landaarden uitgesloten zouden moeten worden, kan dus eerst later een punt van diskussie uitmaken.

De heer *van Stolk.* Hoe zal men woeste gronden kunnen verkoopen zoo lang nog de personen, die men voor de ontginning en bearbeiding van den grond noodig heeft, heeredienst- en kultuurdienstpligtig zijn?

De *Voorzitter.* Ook dit is eene zaak van uitvoering, maar ik geloof dat, wanneer men tot de uitvoering genaderd is, de weg, dien men moet inslaan,

althans ten opzigte van dit punt, van zelf is aangewezen. De verkoop moet plaats hebben onder zekere bepalingen en onder deze bepaling vooral, dat de kooper zelf zorge voor werkkrachten. Hij moet maken dat er op de plaats van vestiging bevolking kome. Maar die bevolking moet dan ook vrij over haar tijd kunnen beschikken. Indien die heeredienstpligtig moest zijn, dan zou dit reeds dadelijk eene reden van mislukking kunnen worden. Tot staving hiervan wijs ik op hetgeen ten opzigte van de verhuur van woeste gronden heeft plaats gehad.

Het verhuren van dergelijke gronden dagteekent reeds van jaren geleden. In 1829 werd door den toenmaligen minister Elout een ontwerp-reglement opgesteld voor het verhuren van woeste gronden; een ontwerp, in zeer liberalen zin opgemaakt, maar dat nooit, zoover mij bekend is, werd verwezenlijkt. — De regering heeft later een anderen weg ingeslagen. In 1838 heeft zij kontrakten gemaakt voor de uitgifte van woeste gronden, maar daarin werden bepalingen opgenomen, die geenszins bevorderlijk voor de ontwikkeling der partikuliere industrie moesten geacht worden, ja die zelfs voor haar doodelijk waren. Indien dan ook vele ondernemingen tot ontginning van woeste gronden niet geslaagd zijn, moet dit toegeschreven worden aan sommige bepalingen van dien tijd. In die kontrakten staat o. a. dat op de woeste gronden, waar nog geene bevolking, is en ook geene industrie bloeijen kan zonder bevolking, zich geene bevolking blijvend mag vestigen. Ambtenaren, die met de partikuliere industrie geenszins waren ingenomen, hebben aan die bepaling trouw de hand gehouden. Het is toch bekend dat, nadat ondernemers belangrijke kapitalen tot ontginning van woeste gronden hadden aangewend en nadat zich op de gronden der onderneming eene bevolking neêrgezet had, het hoofd van gewestelijk bestuur bedenkingen maakte tegen de vestiging dier bevolking. Het werd aan de bevolking niet toegestaan daar te blijven. Vertoogen van den ondernemer bij den resident, en zelfs bij de regering, mogten niet baten en het gevolg er van was, dat de ondernemer zich geruïneerd zag. — Eene andere bepaling in de kontrakten van 1838 was, dat de ondernemer wel ƒ 3 hoofdgeld moest betalen voor een ieder die op de woeste gronden arbeidde, maar dat desniettegenstaande de opgezetenen onderworpen bleven aan het verrigten van heerediensten, zoodat de ondernemer nooit zeker was van de beschikking over de handen die hij noodig had.

Deze en meer andere waren de belemmerende bepalingen in de kontrakten van 1838, die in die van 1856 niet geheel zijn weggenomen. Het zal dus noodig zijn dat, gaat de regering over tot eene uitgifte van woeste gronden, deze en dergelijke belemmeringen worden vermeden, ten einde de zaak te doen gelukken en geen fiktie worde.

De heer *Pruijs van der Hoeven*. Ik geloof dat in den stand waarin de zaak nu is, het op dit oogenblik niet alleen onvoordeelig maar onstaatkundig tevens zou wezen om woeste gronden op Java te verkoopen. En wel om deze redenen.

In het jongste nommer van het Bataviaasch Handelsblad staat een artikel over den grondeigendom, waarmede ik mij in het algemeen kan vereenigen.

Daarin wordt duidelijk uiteengezet, dat aan den verkoop van woeste gronden moet vorafgaan, het verleenen van grondbezit aan de Javanen. Ik geloof dat, wanneer het de bedoeling der regering is om een ander stelsel aan te nemen, het tegenwoordig kultuurstelsel te laten varen en andere bronnen van inkomsten te openen, die inkomsten hoofdzakelijk zullen moeten gevonden worden uit eene grondbelasting en uit den verkoop van woeste gronden. Gaat men thans over tot den verkoop van woeste gronden, dan zal men eene onregtmatige daad verrigten tegenover de Javanen, maar zal men daarvoor niet die sommen verkrijgen, welke die gronden misschien later, wanneer ook de Javanen grondeigenaren zijn geworden, zouden kunnen opbrengen. Ook nadat eene verandering gebragt zal zijn in het stelsel van heerediensten, wanneer het niet meer aan twijfel onderhevig zal zijn dat men over de noodige handen zal kunnen beschikken, zullen de woeste gronden bij den verkoop meer opbrengen dan thans. Ik geloof dus dat het voordeeliger is op dit oogenblik de woeste gronden te verhuren, met het voornemen om die later te verkoopen.

De heer *Millard*. Ik wensch niet te beslissen of het onder de tegenwoordige omstandigheden mogelijk is werkvolk te verkrijgen op woeste gronden, maar toch meen ik mij de opmerking te mogen veroorloven, dat het verbod om eene blijvende bevolking op de woeste gronden te vestigen, niet meer bestaat. In het Bijblad van het Indisch Staatsblad vindt men eenige voorwaarden voor de verhuur van woeste gronden. Bij art. 9 dier voorwaarden wordt het volgende bepaald: „De huurder is bevoegd, op den gehuurden grond eene gevestigde bevolking te vereenigen, in geregelde dessas, op zoodanige plaatsen als door het hoofd van gewestelijk bestuur, of op diens last, in overleg met den huurder, worden aangewezen." Nu is de vraag: hoe kan men die gevestigde bevolking verkrijgen? En daarbij zou natuurlijk ook de immigratie in aanmerking komen. In het zooeven bedoelde artikel wordt ten opzigte van de heerediensten het volgende voorgeschreven: „De op deze wijze aangelegde dessas worden bestuurd even als die van de gouvernements-landen. Zij deelen met deze laatsten gelijkelijk in de heerediensten." Ik geloof dat het niet goed zou geweest zijn indien ik niet had aangewezen dat de bevoegdheid om eene gevestigde bevolking op de woeste gronden te verkrijgen, thans wel bestaat.

Wat nu de kwestie betreft over het geven van grondeigendom aan de inlandsche bevolking, alvorens over te gaan tot den verkoop van woeste gronden, dit is eene geheel andere zaak.

De Voorzitter. Naar aanleiding van het gezegde door den heer van der Hoeven wensch ik op te merken, dat ik niet gesproken heb van verkoop van *de* gronden, maar eenvoudig van verkoop van gronden. Het is niet en kan ook niet mijne bedoeling zijn dat alle terreinen, die thans tot de woeste gronden kunnen gerekend worden, nu zoo op eens zouden worden verkocht. Ik heb alleen gesproken van het beginsel van verkoop.

Wat de kwestie betreft van den individuëelen grondeigendom, wij hebben in den vorigen winter dat vraagstuk uitvoerig besproken, welke bespreking heeft geleid tot de aanneming, met algemeene stemmen, eener motie, waarin de wenschelijkheid werd uitgesproken van de daarstelling en wederinvoering van het individuëel grondbezit. Indien men nu het afstaan van woeste gronden afhankelijk wilde maken van het invoeren van individuëel bezit, dan zou de zaak zeker tot eene nog min of meer verwijderde toekomst verschoven worden. Bovendien ben ik van oordeel, dat de afstand van *woeste* gronden niet op de beslissing omtrent den eigendom der *bebouwde* gronden behoeft te wachten. In zekeren zin zijn dat twee geheel verschillende onderwerpen.

De heer *Millard.* De zaak van den grondeigendom op Java is een zeer moeijelijk punt, waaromtrent men het moeijelijk eens zal worden. Intusschen, wanneer de afstand van woeste gronden afhankelijk moet worden gemaakt van de beslissing over den grondeigendom, dan geloof ik dat de woeste gronden nog zeer lang woest zullen blijven. Ik zie evenwel geene enkele reden om het een van het ander afhankelijk te maken, want al moge men twisten over den eigendom van bebouwden grond en zich daarbij beroepen op de hindoesche wetten of op het mohammedaansche regt, of eene vermenging van beide of op een regt sui generis, omtrent den eigendom van woeste gronden kan, geloof ik, niet veel twijfel bestaan. Ik herinner slechts aan de verklaring van het Indisch burgerlijk wetboek dat alle onroerende zaken, die geen eigenaar hebben, behooren aan den lande. Nu kan men wel zeggen dat de woeste gronden een eigenaar hebben en dat die eigenaar is of een bijzonder persoon en dat is het gouvernement of eene gemeente, maar in art. 62 van het regeringsreglement vind ik toch de bepaling dat gronden in huur kunnen uitgegeven worden. Alleen is die uitgifte beperkt in het belang van de gemeente, want onder de gronden, die uitgegeven kunnen worden, zijn niet begrepen de zoodanige, door de inlanders ontgonnen of, als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde, tot de dorpen of dessas behoorende. Waar dergelijke gevallen niet aanwezig zijn, kunnen gronden in huur worden afgestaan. En nu zeg ik, hij die de magt heeft iets in huur uit te geven, heeft ook de magt om te verkoopen.

Wat nu aangaat het nut van verkoop boven verhuur, merk ik op, dat de gronden in huur worden uitgegeven voor 10, 12, 15 of 20 jaar, soms voor meerdere jaren, en na verloop van drie vierden van den huurtijd wordt beslist of de huur verlengd zal worden. Men verplaatse zich nu in den toestand van een huurder, die aanplantingen heeft aangelegd en die in het onzekere is, wat het lot zal zijn van zijne huur. Alle uitzigt, om kapitaal voor zoodanige onderneming te verkrijgen, wordt natuurlijk zeer moeijelijk, want welk kapitalist zal geld willen geven voor eene onderneming, waarvan de huur na verloop van 7 of 8 jaar kan worden opgezegd? Mij dunkt, deze reden vooral heeft het britsch-indische gouvernement genoopt om, nadat het beproefd had op langen huurtijd gronden uit te geven, de gronden te verkoopen in fee simple of vollen eigendom. Daarmede heeft het ook het problema omtrent den grondeigendom, althans met betrekking tot woeste gronden, opgelost; maar het

heeft daarbij ook aan de bevolkingen waarborgen gegeven. Bij voorbeeld, er is bepaald, dat, alvorens tot den verkoop over te gaan aan ieder, die regten of aanspraak meent te hebben op den grond, de gelegenheid wordt gegeven om die regten of aanspraken te doen gelden, in welk geval door den regter wordt beslist. Verder is in verschillende streken tot regel aangenomen, dat in den omtrek der dessa zeker gedeelte voor uitbreiding der dessa zal worden vrijgehouden, voor het geval de bevolking in getalsterkte toeneemt, of op andere wijze van die gronden wenscht gebruik te maken.

Het nederlandsch-indische gouvernement zou denzelfden weg kunnen bewandelen, want om de kwestie van den verkoop van woeste gronden uit te stellen totdat het vraagstuk van den grondeigendom beslist is, daarvan zie ik het nut niet in, te meer omdat, hoe de gevoelens ook mogen verschillen over den eigendom van bebouwde gronden, bijna allen daarin overeenstemmen, dat het gouvernement zoowel in publiekregterlijken als in privaatregterlijken zin eigenaar is van de woeste gronden.

De heer *Tydeman*. Daar ik slechts zelden in de gelegenheid ben de algemeene vergaderingen bij te wonen, verheugt het mij, dat een zoo belangrijk onderwerp aan de orde is gesteld. Ik heb dan ook met belangstelling kennis genomen van het verslag dat van de vergadering van de maand Januarij van dit jaar gegeven is, waarin de kwestie van het individuëel landbezit is behandeld. Zonder op dat onderwerp terug te willen komen, wensch ik toch te herinneren, dat toen door onderscheidene sprekers krachtig betoogd is het regt van den souverein om over de woeste gronden te beschikken. Dat regt is mij ook nooit twijfelachtig voorgekomen.

Ik heb ook kennis genomen van het artikel van het Bataviaasch Handelsblad, waarvan reeds in deze diskussie gewag is gemaakt, maar ik begrijp niet waarom het gouvernement niet, ook zonder verdeeling van den bebouwden grond onder de inlanders, zijn regt op de woeste gronden zou kunnen handhaven. Ik heb opgemerkt, dat de schrijver van gevoelen is, dat het gouvernement geen regt op die gronden heeft, ook al was de overige grond individuëel verdeeld, maar dat het *ex plenitudine potestatis* die gronden zou kunnen nemen, derhalve als een autokratische of liever revolutionaire maatregel. Ik geloof niet dat deze opvatting juist is. In elke vroegere maatschappij, zoowel in Indië als in Europa, vindt men het regt van den souverein op den onbebouwden grond erkend. Het britsch-indische gouvernement heeft het ook zoo begrepen, terwijl wij ook geschiedkundig kunnen nagaan, dat hetzelfde het geval is ten opzigte van vroegere vorsten. Het nederlandsche gouvernement heeft dat regt in alle staatsstukken en regeringsreglementen ook gehandhaafd. Nu is het te betreuren, dat, door zekere invloeden, men daaromtrent eenigermate aan twijfelen is geraakt. Maar ik zeg het den heer Millard na: indien het gouvernement het regt heeft om gronden te verhuren, dan heeft het ook het regt om die te verkoopen. Het is dezelfde beschikking over den eigendom.

Eene andere vraag is het evenwel, of het wenschelijk zou zijn die gronden te verkoopen en of het niet beter ware die op eene andere wijze uit te geven.

Ik zou nog al hechten aan het denkbeeld om ze niet te verkoopen, maar ze uit te geven in eeuwigdurende erfpacht, zooals in vroeger tijd de domeinen werden uitgegeven, waardoor de eigenlijke eigendom, *dominium directum*, blijft berusten bij den souverein, maar het *dominium utile* op anderen overgaat, terwijl zij, die toonden de gronden nuttig te gebruiken en die stipt hunne verpligtingen nakwamen, in de gelegenheid konden worden gesteld om tegen kapitalisering van zekeren kanon die gronden in eigendom te verkrijgen. Ik geloof dus dat men wel zou doen om de woeste gronden in Indië in erfpacht uit te geven, omdat men daardoor meer het hecht in handen heeft.

Wat betreft de arbeiders, dit is een punt waarover ik mij niet vermeet te oordeelen. Ik stel mij evenwel voor dat men over de zoogenaamde proletariërs, die geen landbezitters zijn, die niet behooren tot de opgezetenen van eene dessa en dus vrij van heerediensten zijn, vrij zou kunnen beschikken. In het koninklijk besluit van 1856 heb ik ook niet de beperking gevonden omtrent de arbeiders, waarvan ik heb hooren gewagen, maar wel heb ik daarin een ander bezwaar gevonden. Men mag, ja, eene aanvrage doen om woeste gronden in huur te ontvangen, maar wanneer men eenige gronden uitgekozen heeft dan moet er eene publieke uitbesteding plaats hebben, waardoor degeen, die zich reeds veel moeite en kosten getroost heeft om geschikte gronden te vinden, ligtelijk de kans beloopt de uitgekozen gronden toch niet te zullen verkrijgen. Dit vind ik een horreur. Ook vind ik het tijdvak van 20 jaren voor uitgifte te kort. Ik zou wenschen dat de erfpacht langer duurde.

De heer *Bachiene*. Ik ben het met den president geheel eens dat eene verkrijging in eigendom het meest wenschelijk is te achten. Verkoop op lange termijnen van betaling onder beding van geringen interest schijnt het meest geschikt, om ondernemers te lokken. Uitgifte in huur der woeste gronden kan niet dezelfde ontwikkeling te weeg brengen, terwijl ik mij met het denkbeeld van erfpacht ook minder kan vereenigen; omdat dit kontrakt eene verwikkeling kan ten gevolge hebben, die niet wenschelijk is. Ik heb de wenschelijkheid van erfpacht ook niet anders hooren betoogen dan op grond dat men daardoor het hecht in handen houdt. Ik weet niet, wat men daaronder verstaan moet. Wanneer het regerings-reglement het toelaat, zou ik dus wenschen een afstand in eigendom. Ik betwijfel evenwel of het regerings-reglement dit *zóó* stellig toelaat als dit door den voorzitter is op den voorgrond gesteld. Als ik mij wel herinner dan is bij de diskussie over het aangehaalde artikel 62 de twijfel geopperd, of het opperbestuur bevoegd is, de gronden te doen verkoopen. Het verbod tot verkoop aan den gouverneur-generaal, is er in gebragt, naar ik meen, op een amendement van den heer Baud, die bepaaldelijk wenschte dat verkoop niet werd toegelaten. De algemeene opinie was toen dat de wet alleen de bevoegdheid tot verkoop zou kunnen geven.

Wat nu den verkoop zelven betreft, zoo merk ik nog op, dat die in het voordeel is niet alleen van den ontginner maar ook van het gouvernement. De heer van der Hoeven heeft gezegd dat men, bij verandering van stelsel in Indië, in grondbelasting een middel van inkomst moet vinden. Alleen bij

verkoop kan er sprake zijn van het heffen van grondbelasting, want de grondbelasting is eene belasting *van den eigenaar*, niet van den huurder, ook niet van den erfpachter. Hier te lande is vroeger eene korting, ik meen van $^1/_5$, toegestaan aan den erfpachter als vergoeding voor verschuldigde grondbelasting, die geacht wordt te drukken op het dominium directum. Bij huur kan ook geen belasting geheven worden. Voor den grond, in huur uitgegeven, wordt, meen ik, tegenwoordig vrij algemeen *f* 6 per·bouw betaald. Dit is een kontrakt, waarin, zoolang het loopt, geene verandering kan worden gebragt. Het gouvernement kan toch niet zeggen: ik zal boven de huursom nog eene grondbelasting heffen. Alleen bij verkoop zal men de bevoegdheid bezitten zoodanige belasting te innen. Ik geloof dus dat het, in algemeenen zin gesproken, èn voor den ontginner èn voor het gouvernement, beter is het beginsel van verkoop aan te nemen dan wel dat van blooten afstand van tijdelijk genot of gebruik.

De heer *van Stolk*. Ik geloof, na de diskussie gehoord te hebben, dat het wenschelijk is de kwestie van verkoop of erfpacht geheel vrij te laten, want het zou kunnen gebeuren dat de dwang, die men bij aannemen van den verkoop als middel van afstand den ondernemer zou opleggen, zou kunnen blijken nadeelig in plaats van voordeelig te zijn. Het is toch voorzeker wenschelijk dat de ondernemer over zooveel kapitaal mogelijk voor exploitatie kunne beschikken. En dit zou verhinderd kunnen worden door verkoop als beginsel aan te nemen. Verlangt de ondernemer den grond te koopen, men zou dit kunnen toestaan, maar verkoop als absolute bepaling voorop te zetten, acht ik niet wenschelijk.

Een enkel woord omtrent hetgeen de heer Bachiene in het midden bragt omtrent eene belasting op den grond. Ik ben het met hem eens dat eene grondbelasting uitsluitend drukt op den eigenaar. Maar ik vraag: zal het pleiten voor de moraliteit der regering, wanneer zij heden een stuk grond verkoopt om het morgen met eene grondbelasting te kunnen bezwaren? Op het oogenblik toch dat zoodanige belasting wordt opgelegd, vermindert het kapitaal, want bij eventuëelen lateren verkoop weet men dat zoodanige belasting op den grond drukt. Voor dien lateren kooper is de belasting geen belasting meer. De grondbelasting is niets anders dan eene hypotheek, die de staat neemt op den grond en waarvan de eigenaar jaarlijks de rente betaalt. Ik moet mij dus ten sterkste verklaren tegen het invoeren van eene grondbelasting op Java, ook in de toekomst, want altijd zal men daardoor een gedeelte van het kapitaal rooven. Uit een staathuishoudkundig oogpunt is ook eene grondbelasting niet te verdedigen, ten minste geene zoodanige als in Nederland bestaat, en als men daaraan werkelijke periodieke herzieningen wil toevoegen. Woeste gronden op Java hebben op dit oogenblik zeer weinig waarde. Bij inkultuurbrenging zullen zij dikwijls vijftig tot honderdmaal in waarde stijgen. Eene grondbelasting als in Nederland zou dezelfde en nog meer nadeelen hebben voor Java dan ooit de tienden hier hebben te weeg gebragt. Eene grondbelasting, in verhouding tot de oppervlakte, zou veel wenschelijker zijn. Ik

ken in Nederland gronden, waarbij alle verbetering is achterwege gelaten, omdat men wist dat ze na korter of langer tijdsverloop in de grondbelasting zouden vallen. Wil men dus in ernst ontginning van woeste gronden op Java bevorderen, dan moet men niet de heffing eener grondbelasting als mogelijk stellen, want door zoodanige belasting pleegt men een roof aan den eigendom en weerhoudt daardoor degelijke en duurzame verbeteringen.

De heer *Bachiene*: Het zij mij vergund op te merken aan den heer van Stolk, dat mijner bedoeling geenszins is geweest te zeggen, dat bij verkoop van grond, de koopers kort daarna met de heffing van grondbelasting moesten verrast worden; dit wensch ik volstrekt niet. Ik geloof, dat de gewone regelen, ook hier te lande geldende, gevolgd kunnen worden, dat is, dat woeste gronden bij ontginning gedurende een zeker getal jaren vrij van grondlasten blijven, zooals bij ons bepaald is bij de wet van 1840 op landverbetering en zooals bij den verkoop van drooggemaakte gronden, bijv. in den Haarlemmermeer, heeft plaats gehad; ik meen dat daarbij vrijdom van grondbelasting voor den tijd van 25 jaar is toegestaan. Wordt eene verordening van dien aard gemaakt, dan weten de koopers van woeste gronden wat hun in de toekomst te wachten staat. In het algemeen is grondbelasting, mijns inziens, eene billijke en doelmatige belasting.

De heer *Millard*. Ik zal mij niet op het terrein van de heffing van meerdere of mindere grondlasten begeven; ik meen dat men zoodoende de huid verkoopt vóórdat de beer geschoten is. Ik wensch terug te komen op de vraag, of afstand van woeste gronden in koop dan wel in erfpacht wenschelijk is. De vorige spreker zeide, dat de heer Baud zich bij de diskussie over het regeringsreglement tegen verkoop van woeste gronden verzet heeft. Ik geloof dat hij toen niet het oog had bepaaldelijk op woeste gronden, maar dat hij zich tegen verkoop van gronden in het algemeen op Java verzette, vooral met het oog op de bekende nota van den heer Sloet tot Oldhuis. Wat nu uitgifte van gronden in eeuwigdurende erfpacht betreft, als ik mij herinner hetgeen ik gelezen heb over het geringe onderscheid, dat de romeinsche regtsgeleerden reeds maakten tusschen de uitgifte of afstand in perpetuum der agrivectigales en afstand in eigendom, dan geloof ik, dat ook wij weinig verschil zullen ontdekken tusschen eeuwigdurende pacht en verkoop. Op Ceylon worden gronden wel eens in erfpacht uitgegeven voor 999 jaar. Ik geloof dat hij, die koopen wil, met zulk een pachttermijn ook wel genoegen zal nemen.

Ik wil intusschen nog eene bijdrage leveren tot de moeijelijkheden, die uit huur ontstaan. De landverhuring in de Vorstenlanden is eene bekende zaak. Zij heeft plaats met toestemming van het gouvernement en van den soesoehoenan of sultan.

De kwestie blijft wel is waar, wie de eigenaar is van den grond; maar zij kennen zich de attributen daarvan toe, althans oefenen die uit.

Nu wordt ook beweerd, dat die gronden, oorspronkelijk aan de bezitters, de tegenwoordige verhuurders, als apanages verdiend, door den keizer of sul-

tan, krachtens zijn aangenomen regt van oppereigendom, elk oogenblik kunnen worden teruggenomen.

Om daartegen waarborg te geven, zet de soesoehoenan of sultan wel zijn tjap of zegel op de akte van verhuring, maar desniettemin blijft de landhuurder vaak afhankelijk van enkele kooplieden, die geld schieten, zonder den waarborg of zekerheid te hebben, die alleen het grondbezit zou kunnen verleenen.

Indien ik wel onderrigt ben, hebben onlangs nog landhuurders het gouvernement verzocht, te verklaren, dat de bedoelde transaktiën even als erfpacht als anderzins zullen geacht worden te zijn een zakelijk regt, opdat althans op gelijken voet hypotheek verkregen kon worden. Wanneer men gronden huurt, moet er toch kans zijn om kapitaal te te trekken, ten einde den grond te bewerken, als men dat niet bezit, en de meeste personen, die op Java grond zoeken te bewerken, zijn menschen, die zich kapitaal willen scheppen. Hoofdzakelijk daarom is het van zeer groot belang, op Java een verzekerd landbezit te hebben. Nu laat ik de kwestie van eigendom voor den Javaan in het midden; wij zijn zoover nog niet, wij behoeven daaromtrent, bij de vraag over ontginning van woeste gronden, nog niet vooruit te loopen. Maar een grondbezitter heeft weinig kans geld te krijgen bij geldschieters, als zijn titel slechts van zoo tijdelijken aard is, als de huur voor 10 of 12 of zelfs 20 jaar waarvan de grond eerst na verloop van geruimen tijd vruchten afwerpt. Al het kapitaal, dat men in den tusschentijd besteedt, steekt in den grond, en na afloop van den huurtijd kan het gouvernement den grond benaderen zonder dat de huurder eenige schadevergoeding kan vorderen. Op zulke grondslagen kan geen afstand van woeste gronden veel nut aanbrengen.

Wat nu erfpacht aangaat, deze heeft alleen waarde, als het gouvernement de gronden voor langen tijd uitgeeft, bijv. minstens voor 99 jaar. Maar waarom zou men den grond dan ook niet in eigendom uitgeven? Waarom zou men dan de voordeelen doen verliezen, die aan eigendom verbonden zijn?

Bij verhuring van woeste gronden is de opbrengst aan het gouvernement, zooals de heer Bachiene opmerkte, in den regel *f* 6.— per bouw; of somtijds moeten enkele pikols suiker of koffij geleverd worden. Ik meen den heer van Stolk te hebben hooren zeggen, dat voor koop groote kapitalen noodig zijn; daarvoor heeft men echter geene enorme sommen noodig. In Britsch Indië geeft men woeste gronden uit tegen een minimum inzetprijs van 5 shillings per acre betaalbaar in 10 jaarlijksche termijnen. Dat komt ongeveer op *f* 5 per bunder neder. Nu zou een koop van eenige honderd ja duizend bouws, naar zoodanigen maatstaf, zulk een groot kapitaal niet eischen.

De *Voorzitter*: Een paar opmerkingen naar aanleiding van het gesprokene.

De heer Tydeman zegt, dat uit vele verklaringen blijkt, dat het gouvernement zijn regt op den grond steeds gehandhaafd heeft. Dat durf ik niet zoo geheel verzekeren, ofschoon men wel van tijd tot tijd in dien zin gesproken en gehandeld heeft. Onlangs nog las ik de volgende bepalingen in het traktaat, dat in 1862 tusschen het gouvernement en den sultan van Ternate en zijne rijksgrooten is gesloten en onlangs aan de kamers werd overgelegd:

Art. 29: „Het nederlandsch-indisch gouvernement behoudt zich het regt voor om binnen het rijk van Ternate voor eigen rekening te doen ontginnen woeste gronden en dezelve te doen beplanten met zoodanige voortbrengselen, als hetzelve zal goedvinden, onder toekenning nogtans van een billijk aandeel in de opbrengsten aan zijne hoogheid den sultan en de rijksgrooten van Ternate, zoomede aan de bevolking bij die kultures ingedeeld.

Art. 30: „Bijaldien het nederlandsch-indisch gouvernement van het regt, bij het voorgaand artikel bedoeld, geen gebruik verlangt te maken, zijn de sultan en zijne rijksgrooten beveegd, na voorafgaand overleg en overeenstemming met dat gouvernement, gronden te verhuren aan personen niet behoorende tot hunne eigen onderdanen, mits zoodanige personen vergunning hebben erlangd om zich binnen het rijk van Ternate te vestigen en door die verhuringen geene inbreuk wordt gemaakt op de regten der inheemsche bevolking, noch daardoor aan dezelve lasten en verpligtingen worden opgelegd in strijd met de instellingen des lands."

Hier spreekt het gouvernement in een officiëel stuk zijn regt op den grond weder duidelijk uit. Maar dit is niet doorgaande het geval geweest.

Eene tweede opmerking betreft het gezegde, dat de menoempang, de proletariër op Java, vrij is van heerediensten en dat er dus beschikbare handen zijn voor eventuëel af te stane woeste gronden. In eene vorige vergadering heb ik er op gewezen, naar aanleiding van soortgelijk beweren, dat de *menoempang*, de javaansche landbouwer die geen sawas bezit, wèl volgens de wet vrij is van heerediensten, maar dat *de facto* wel degelijk over diens arbeid en tijd beschikt wordt. Dit moge oorspronkclijk de bedoeling niet zijn geweest; men is toch van die vrijstelling, en op zeer ruime schaal, afgeweken, zoodat zelfs in het reglement van 1838, dat zooeven is aangehaald, bepaald is, dat de huurder van woeste gronden niet alleen een hoofdgeld van drie gulden koper 's jaars voor ieder werkman moest betalen, die zich op zijn land vestigde; maar dat desniettemin de man aan heerediensten onderworpen bleef (volgens de laatste alinea van art. 5). Die „werklieden", zooals het besluit ze noemt, waren werkelijk *menoempangs*, want gevestigde sawabezitters zullen wel niet hun eigendom verlaten, om woesten grond voor een ander te bebouwen, en zij mogten zich vroeger daar ook niet vestigen. Men ziet hieruit, dat, zoo al, sedert jaren, de *menoempang* niet heeredienstpligtig was, men toch over hem beschikte.

De heer Millard zegt, dat art. 62 van het regerings-reglement niet zoozeer zou doelen op woeste gronden. Ik lees dit ook niet uitdrukkelijk in het artikel. Er staat: „De gouverneur-generaal mag geene *gronden* verkoopen. In dat verbod zijn niet begrepen kleine stukken gronds, bestemd tot uitbreiding van steden en dorpen en tot het oprigten van inrigtingen van nijverheid. De gouverneur-generaal kan *gronden* uitgeven in huur, enz."

Maar bij de behandeling van dit artikel is o. a. in de memorie van toelichting door de regering de volgende verklaring afgelegd: „Zonder thans te treden in eene beoordeeling van de voor- en nadeelen van eene vermeerdering der europeesche bevolking, is zij geenszins overtuigd, dat in het algemeen *onbebouwde gronden*," — het geldt hier dus wel degelijk *woeste* gronden, —

„kunnen worden verkocht zonder krenking van de regten der thans aanwezige inheemsche bevolking en zonder voorbij te zien, dat het toekomstig geslacht er aanspraak op heeft, dat de gelegenheid om zich vrijelijk uit te breiden aan hetzelve niet worde ontnomen door het afstaan van zijnen geboortegrond aan personen, die den Javaan slechts als daglooner wenschen te bezigen." Ik geloof dus dat art. 62 bepaaldelijk ook op woeste gronden ziet.

In de vierde plaats, heb ik niet bedoeld, zooals de heer Bachiene meent, dat de gouverneur-generaal ondanks art. 62 van het regerings-reglement, gronden zou mogen verkoopen, maar wel dat de regering in het algemeen zich het regt daartoe heeft voorbehouden. Bij de behandeling van het regeringsreglement is gezegd: „In eene der afdeelingen achtte men het vraagstuk, of het nuttig, staatkundig en met het oog op de inlandsche bevolking regtmatig is, dat in Indië door het gouvernement gronden worden verkocht, van zooveel gewigt, dat men zoowel in 't algemeen, als in de bijzondere gevallen, eene beslissing der wetgevende magt wenschelijk achtte alvorens tot zulk een verkoop wierd overgaan." Hieruit volgt, dat zoo het verbod door den gouverneur-generaal al positief gesteld is, de regering, in overleg met de staten-generaal, dus de wetgevende magt, zich steeds heeft voorbehouden dit onderwerp te regelen.

De heer *Bachiene:* Ik meende, dat de voorzitter straks van het opperbestuur had gesproken. Het maakt een groot onderscheid, of men beweert, dat bij koninkiijk besluit regelen voor den verkoop van gronden mogen worden gesteld, dan wel *bij de wet.* Het spreekt van zelf, dat de wetgever nadere regelen kan stellen, al waren die in strijd met het regerings-reglement; bij de wet kan men elk verbod der wet intrekken. Men kan intusschen ook wel uit het artikel afleiden, zooals het daar ligt, dat het verbod om gronden te verkoopen alleen voor den gouverneur-generaal geschreven is en niet voor het opperbestuur.

Bij de diskussie over art. 62 van het regeringsreglement toonde de heer van Hoëvell dit dan ook aan en stelde een amendement voor om alleen toe te laten, dat gronden verkocht of verhuurd werden „volgens regelen bij algemeene verordening te stellen." Dit werd door andere leden krachtig bestreden, omdat juist eene algemeene verordening ook van den gouverneur-generaal of van den minister kon uitgaan. Algemeen wilde men dus dat de wet voor den verkoop van gronden nadere regelen zou stellen en men ontkende, dat de minister bevoegd zou zijn die zaak bij koninklijk besluit af te doen. Ik meen dat dit de korte zin van de lange diskussie over art. 62 was.

De heer *Millard:* Ik vereenig mij met den voorzitter, wanneer hij beweert, dat heerediensten gevorderd worden van personen op Java, die geen grondbezitters zijn, ofschoon de heeredienstpligtigheid op den grond rust. Die regel wordt volstrekt niet gevolgd. Ik zou daarvoor bewijzen in menigte kunnen bijbrengen. Men grijpt dikwerf al wat men krijgen kan om heerediensten te presteren. Ik geloof bovendien dat er in het ontwerp, dat gewoonlijk gevolgd wordt, eene reden gelegen is, waarom het gouver-

nement voortgaat van de op woeste gronden gevestigde bevolking heerediensten te vergen. Het souverein gezag meent op Java aanspraak te hebben op twee vijfden van de produkten van den grond. Een vijfde wordt in produkten gevorderd, en in den regel een vijfde in arbeid; de heerediensten kompenseren voor dat gedeelte. Nu zegt dat reglement, dat de huurder aan de bevolking, die zich op de door hem gehuurde gronden gevestigd heeft of nader vestigen zal, een gedeelte der gronden in onderhuur kan afstaan en van de produkten, daarop geteeld, een vijfde kan bedingen. Dezelfde beschouwing, die in de Bataviasche ommelanden wel is toegepast, ten aanzien der regten op den grond, zou ook kunnen worden beweerd van huurlanden. Ik meen, dat het gouvernement uit die bepaling aanleiding kan nemen om te zeggen: ik heb u mijne souvereine regten inzoover afgestaan, dat gij een vijfde in produkten moogt heffen, als huurschat, maar ik behoud mij voor het overblijvende, van hetgeen mij als belasting toekomt, in heeredienst te vorderen.

De voorzitter zegt, in de tweede plaats, dat wel is waar niet woordelijk in het regeringsreglement gesproken wordt over woeste gronden, maar de regering toch verklaard heeft, dat het onzeker is, of zij over onbebouwde gronden kan beschikken, zonder krenking van regten van de inlandsche bevolking. Indien die twijfel voor het geval van verhuur door het gouvernement is weggenomen, zal dit ook wel gelden voor verkoop. Ik veroorloof mij daarom u eene explikatie voor te lezen, die het gouvernement van art. 62 heeft gegeven. Ik lees in het *Bijblad van het Indisch Staatsblad n°.* 377 *de volgende Explikatie van art.* 62 *van het reglement op het beleid der regering van N. I.* (*Staatsblad* 1855 *n°.* 2):

„Artikel 62 van het reglement op het beleid der regering bepaalt o. a., dat onder de te verhuren gronden niet begrepen mogen worden „de zoodanige, door de inlanders ontgonnen of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen of dessas behoorende.

„Tot regt verstand van de laatste woorden strekke het volgende:

„Het is niet voldoende, om de uitgifte in huur van woeste gronden te beletten, dat beweerd of aangetoond worde dat van die gronden *wel eens door door de inlandsche bevolking eenig gebruik gemaakt wordt*, het zij tot weide. hetzij tot het kappen van brandhout, bamboe of rottan, hetzij op eenige andere wijze. Daartoe behoort vast te staan een gebruik door inwoners *van een of meer bepaalde dessas* en zulks *met uitsluiting van de inwoners van andere dessas.* Art. 62 van het regeringsreglement toch verbiedt niet het uitgeven in huur van gronden, waarvan de bevolking eenig gebruik, welk dan ook, maakt, maar alleen van gronden, welke tot de dorpen of *dessas behooren.*

„Het begrip van *behooren* sluit in zich het denkbeeld van *regt* en het begrip van *regt* sluit in zich het denkbeeld van *uitsluiting van anderen.*

„Daarom kunnen de laatste woorden van art. 62 van het regeringsreglement niet anders worden verstaan, dan dat daardoor van het inhuurgeven worden uitgesloten zoodanig onbebouwde gronden, waarop eene of meer dessas eenig *uitsluitend regt* van gemeene weide, of welk ander ook, uitoefenen.

„Wanneer toch mogt worden aangenomen, dat gronden waarvan *wel eens door de*

inlandsche bevolking eenig gebruik wordt gemaakt, reeds alleen daarom tot de dessas (welke dessas?) behooren, dan zoude het in art. 62 aangenomen beginsel, dat gronden in huur zullen kunnen worden uitgegeven, door de slotwoorden van dat artikel, althans voor Java, zoo goed als vernietigd worden, vermits aldaar bezwaarlijk onbebouwde gronden zullen worden gevonden, waarvan niet wel eens door dezen of geenen inlander eenig gebruik is of wordt gemaakt.

„Het is dus niet voldoende om de uitgifte in huur van woeste gronden te beletten, dat aangetoond worde, *dat van die gronden wel eens door inlanders gebruikt gemaakt wordt*, *maar daartoe behoort vast te staan een gebruik door inwoners van een of meer bepaalde dessas*, en zulks met uitsluiting van de bewoners van andere dessas.

„Evenmin is het voldoende om de uitgifte in huur van woeste gronden te beletten wanneer de bevolking van eenige dessa beweert, dat de uit te *geven gronden behooren tot het grondgebied van die dessa* en die bewering niet verwerpelijk geacht wordt; — maar met het *behooren tot het grondgebied* moet gepaard gaan *het gebruik van den grond tot het een of ander doel.*

„Een onbetwijfelbare regel is, dat elk woord *in eene wet zijne beteekenis heeft* en er mag niet aangenomen worden dat eenig woord in de wet overbodig is.

„Nu staat in het laatste gedeelte van art. 62 van het regeringsreglement te lezen, *niet het volgende alleen:*

„*Onder die gronden mogen niet begrepen worden de zoodanige, tot de dorpen of dessas behoorende*," — maar er staat te lezen:

„*Onder die gronden mogen niet begrepen worden de zoodanige door de inlanders ontgonnen of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen of dessa's behoorende.*"

„De woorden *of als gemeene weide of uit eenige anderen hoofde* moeten ook hunne beteekenis hebben.

„Het is dus niet genoeg om het uitgeven in huur van gronden te beletten, dat die *behooren* tot het grondgebied van de dessas, maar de dessas moeten van die gronden *ook eenig gebruik maken*, hetzij als gemeene weide, hetzij tot eenig ander doel.

„Bij resumtie van een en ander is het, om, naar aanleiding van art. 62 van het regeringsreglement te beletten, dat woeste gronden in huur worden uitgegeven, *niet* voldoende dat worde aangetoond: in het *ééne geval*, dat van die gronden wel eens door inlanders gebruik wordt gemaakt, — en in een ander geval dat die gronden behooren tot het grondgebied van eene of andere dessa, — maar daartoe moet blijken van de volgende *vereenigde* omstandigheden, als:

„*dat die gronden behooren tot het grondgebied van bepaalde dessas en dat de bewoners van die dessas van die gronden gebruik maken, hetzij als gemeene weide, hetzij tot een en ander doel, en zulks met uitsluiting van de bewoners van andere dessas* *)."

*) 2o. van § *b* van artikel 4 in Staatsblad no. 64 van 1856.

Ik heb deze explikatie voorgelezen (ik vraag verschooning, zoo ik u lang bezig houd), om te doen zien, dat bij de regering geen twijfel bestaat. De vrees, bij de diskussie over het regeringsreglement geuit, dat de regten van de inlandsche bevolking konden worden gekrenkt, is hier opgelost. Geldt dit voor huur, dan geldt het evenzeer voor verkoop. Ik druk daarop, omdat men weleens zegt: huur is van tijdelijken aard en mogten de regten van de bevolking gekrenkt zijn, dan kan de zaak in allen gevalle hersteld worden. Maar nu dunkt mij, dat door deze explikatie alle bezwaar vervalt en zich oplost in de gestelde regelen. In den laatsten tijd is intusschen weleens een onderzoek ingesteld en dan bleek dat de inlander volstrekt geen gebruik van een stuk grond maakte. Wat gebeurde dan evenwel? Dan onderzocht men of welligt 50, 60 of 80 jaar geleden niet eenig vee op dat land geweid had en kon men daarvan eenig bewijs krijgen, dan was men gered; dan ontving de aanvrager soms ten antwoord, dat die grond aan de dessa behoorde en men dien niet kon afstaan.

De heer *Feist*. Bij eene meer geregelde ontginning der woeste gronden zal men zeer veel moeite hebben om de benoodigde personen te verkrijgen, want ook de menoempangs zijn niet vrij van heerediensten, terwijl bovendien de inlanders altijd zeer geneigd zijn tot wegloopen. Wenschelijk ware het voorzeker dat daarvoor bepalingen konden worden gemaakt.

De *Voorzitter*. Over de bepaling in art. 62 van het regerings-reglement dat door den gouverneur-generaal niet in huur kunnen worden uitgegeven gronden, die als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde, tot de dorpen of dessas behooren, veroorloof ik mij nog een woord te zeggen. Deze bepaling heeft een wapen in handen gegeven aan alle vroegere regeringen, die gestemd waren tegen eene ontwikkeling der partikulieren industrie, tegen de vestiging van vrije landbouwondernemingen. Het gouvernement heeft, wat ik reeds meermalen heb aangetoond, niet altijd zijn regt op de woeste gronden gehandhaafd. Ik wijs er nogmaals op, dat men gewoonlijk als tot eene dessa behoorende beschouwt gronden, waarvan een enkele maal misschien een bamboe of iets dergelijks werd gehaald of waar men een karbouw had laten grazen. Vandaar dan ook dat, volgens de begrippen van sommigen, het gebied eener dessa eindigt, waar eene andere begint. Dit is geheel onjuist; vooral daar, waar individuëel grondbezit bestaat en het individuëel bezit, wij weten het, heeft de overhand in Oost- en West-Java. Ook daar heeft het gouvernement zijn regt op de woeste gronden niet gehandhaafd en heeft men zooveel mogelijk alles onder het gebied eener dessa begrepen.

De heer *Tydeman*. Ik heb, van hetgeen door den heer Millard is voorgelezen, een anderen indruk ontvangen dan de voorzitter. Het gouvernement is juist opgekomen tegen het verkeerd begrip dat omtrent gronden, die als gemeene weide moesten beschouwd worden, bestond, en heeft daarom voorgeschreven te onderzoeken of de gronden, niet jaren geleden, maar ook nu nog als zooda-

nig gebruikt worden. Dan eerst zou men kunnen zeggen dat de grond in gebruik is van de bevolking. En daar waar dit niet het geval is, zou vrij over den grond voor andere doeleinden kunnen beschikt worden.

De *Voorzitter.* Ik geef toe dat de opvatting van den heer Tydeman van het voorgelezene juist is, maar de feitelijke toestand is geheel anders, gelijk zoo even door mij werd aangewezen. Ik zal een enkel voorbeeld bijbrengen. Tien jaren geleden was ik — niet voor mij zelven maar voor een mijner vrienden — betrokken in eene aanvraag om afstand van woeste gronden. Ik was voornemens gronden aan te vragen in Bantam, eene residentie, waar, let wel M. H., het individuëel grondbezit algemeen is, en wel in de omstreken van Tjiringien. Alvorens eene aanvrage te doen, begaf ik mij, ten einde geen nutteloos werk te verrigten, naar het hoofd van gewestelijk bestuur. Ik informeerde bij dezen hoofdambtenaar of de bevolking ook regt had op de door mij aangewezen gronden. Die ambtenaar had geen bezwaar, doch verwees mij ter verdere inlichting naar het hoofd van de afdeeling. Deze had ook geen bezwaar. Ten overvloede sprak ik met het hoofd van het inlandsch bestuur, den regent van Tjiringien. Deze had ook geen bezwaar. En hetzelfde vernam ik ook van het distrikthoofd. Zeer voldaan over hetgeen ik vernomen had, stelde ik een rekwest op. En nadat dit maanden in behandeling was geweest ontving ik ten antwoord dat, aangezien de verlangde gronden behoorden aan de bevolking van het distrikt, mijn verzoek niet kon worden toegestaan. De toenmalige regering wenschte elke nederzetting van partikuliere ondernemers op Java zooveel mogelijk tegen te gaan en met art. 62 van het regeringsreglement is zij altijd in staat te zeggen dat geen gronden beschikbaar zijn en kan zij die gronden altijd begrijpen onder het gebied eener dessa. Dit is de feitelijke toestand.

De heer *Canter Visscher.* Toen ik van 1834 tot 1838 adsistent-resident van Salatiga was, kwam voor het eerst aldaar de lust op om woeste gronden aan te vragen voor het vestigen van partikuliere ondernemingen. De gronden die men wenschte, waren geen moerassen, ook geen bosschen, maar meestal glagavelden. Wanneer de rekwesten om afstand dier gronden in mijne handen werden gesteld, onderzocht ik, alvorens te adviseren, bij de bevolking of er bij haar ook bezwaren tegen bestonden dat die gronden aan Europeanen werden afgestaan. Ondanks die gronden somtijds bij haar in gebruik waren, heb ik altijd gevonden dat zij geen bezwaar had tegen den afstand, uithoofde van de voordeelen, die zij bij vestiging eener partikuliere onderneming zou genieten. Ik wil hiermede slechts zeggen dat de bevolking niet tegen het afstaan van woeste gronden gestemd is, al laat zij ook somtijds op de gronden, die afgestaan zullen worden, een karbouw grazen.

De heer *Millard.* Ik beaam geheel wat door den voorzitter is gezegd omtrent de moeijelijkheden die men maakt bij aanvraag om gronden. Hetgeen ik voorgelezen heb, strekte alleen om te betoogen dat, indien het gouvernement zich aan de gegeven explikatie hield, de bezwaren omtrent de toewijzing moesten vervallen. Maar het is geheel juist dat het gouvernement zich aan die explikatie niet altijd houdt.

De heer *Pruys van der Hoeven*. Zoo even heb ik reeds gezegd, dat het op dit oogenblik minder wenschelijk is de woeste gronden te verkoopen. Ik stel mij toch voor dat, wanneer eenmaal het principe van verkoop is aangenomen een bepaald gedeelte, misschien wel alle woeste gronden zouden kunnen verkocht worden. Nu is het eene zekere waarheid dat op dit oogenblik slechts een klein gedeelte van Java bebouwd is en dat het grootste gedeelte der bevolking niet tot bebouwing van dien grond bijdraagt. Wanneer men er nu toe overging om den grond te verkoopen, alvorens het individuëel grondbezit ingevoerd te hebben, dan zou het kunnen gebeuren dat al het beschikbare verkocht was, zoodat er niet genoeg overbleef om onder de bevolking verdeeld te worden.

De Voorzitter. Mag ik den heer van der Hoeven opmerken, dat wij hier de kwestie bespreken in algemeenen zin, de vraag namelijk of het wenschelijk is woeste gronden ter ontginning af te staan, hetzij bij verkoop, hetzij bij erfpacht, en minder de vraag: aan wie ze verkoopbaar gesteld moeten worden, welke nationaliteiten toegelaten of uitgesloten moeten worden. In het voorbijgaan wil ik evenwel verklaren, dat ik het bezwaar van den heer van der Hoeven niet deel.

De heer *Pruys van der Hoeven*. Ik geloof dat het punt, dat ik ter sprake bragt, hier bepaald te pas komt, want wanneer de Javaan niet eerst het regt wordt toegekend grondbezitter te zijn dan is hij feitelijk uitgesloten en zullen alleen Europeanen en Chinezen gronden kunnen koopen. Ik zou er minder bezwaar in zien reeds nu tot den verkoop van woeste gronden over te gaan wanneer de Javaan in dit opzigt met den Europeaan was gelijk gesteld.

De heer *Millard*. Het bezwaar van den heer van der Hoeven vervalt van zelf wanneer slechts de Javaan gehandhaafd wordt in zijn oorspronkelijk regt. Het zij men den grondeigendom beschouwt volgens het hindoesche regt of volgens de mohammedaansche wet, volgens beiden is degeen die den grond ontgint eigenaar daarvan. Wanneer het gouvernement dat regt van den inlander, ook bij het aannemen van het beginsel van afstand van woeste gronden, handhaaft, dan bestaat er geen gevaar dat de inlandsche bevolking daardoor schade zal lijden.

De *Voorzitter*. In onze besprekingen van nu en vroeger, van onderwerpen van wenschelijke hervormingen, is een organische zamenhang. In den vorigen winter hebben wij de kwestie van den individuëelen grondeigendom op Java besproken in een zin, die, naar ik geloof, den heer van der Hoeven allezins bevredigt. Het Genootschap toch stelt op den voorgrond dat elke hervorming moet rusten op de erkenning van het individuëel grondbezit voor den inlander. Wanneer de heer van der Hoeven zegt dat de inlander in de toekomst schade zal lijden, wanneer nu reeds de gronden worden beschikbaar gesteld voor ontginning, dan moge dit misschien waar kunnen zijn in die streken waar reeds

nu overbevolking bestaat, maar nimmer in die gewesten welke schaars bevolkt zijn. Bovendien, gebrek aan gronden kan geen hinderpaal zijn voor ontwikkeling. Mogt Java zoodanig bevolkt worden dat er gebrek aan grond ontstond, dan zou het evenwigt zich van zelf herstellen en dan zouden er, even als zulks overal het geval is, waar de bevolking te overvloedig is voor het voortbrengingsvermogen van den bodem, andere bestaanmiddelen op ruimere schaal worden gezocht en gevonden, of eene heilzame verhuizing plaats hebben om elders een middel van bestaan te zoeken. Maar op dit oogenblik is er nog voor geen gebrek aan gronden te vreezen.

De heer *Pruys van der Hoeven*. Ik geloof dat men zich dan op het goede standpunt plaatst, wanneer men begint met de gronden onder de javaasche bevolking te verdeelen en later de gronden, die niet verdeeld zijn, te verkoopen.

De heer *Canter Visscher*. Ik geloof niet dat de Javaan kapitaal heeft om grond te koopen, zoodat, al geeft men hem de gelegenheid om mede te dingen, hij toch niet veel verder zal komen. Koopt daarentegen de Europeaan de gronden, dan zal dit aan den Javaan gelegenheid geven om geld te verdienen.

De *Voorzitter*. Ik hoop dat de Javaan, meer algemeen dan helaas tot dusverre het geval is, in de mogelijkheid gesteld zal worden, zich kapitaal te verwerven. Op dit oogenblik evenwel heeft hij een onwedersprekelijk regt op den grond dien hij ontgint, en niet alleen op dien grond maar, volgens het Javaansch wetboek, ook op den mineralogischen rijkdom dien hij daarin bevindt. Maar dit regt is niet geëerbiedigd.

Wij moeten ons thans echter de kwestie in algemeenen zin denken. Wanneer er nu sprake is van verkoop van woeste gronden, dan moet de gelegenheid worden gegeven zoowel aan den Javaan als aan den Europeaan, en de verkoop kan geschieden zoowel bij kleinere als bij grootere perceelen. De Javaan moet even goed één of honderd bouw kunnen koopen als de Europeaan. Thans heeft zulks reeds in zekere mate plaats. In de Soendalanden is het geen zeldzaam verschijnsel dat een inlander door aankoop eigenaar wordt van een stuk grond en dat hij zijne bezittingen langzamerhand uitbreidt. Jaarlijks ook komen duizend inlanders uit de Preanger naar Batavia om daar geld te verdienen. Zij blijven daar eenige maanden tegen gering loon werken en keeren dan terug, misschien met *f* 25, *f* 30 of *f* 50 bij zich, waarvoor zij een stuk grond koopen om het voor eigen rekening te bewerken. Onder die Preangerlieden zijn er, die eene betrekkelijke mate van welvaart genieten. Dat de kapitaaltoename onder de inlanders niet groot is en niet snel gaat, is helaas waar. Maar aan wie de schuld? Niet aan den Javaan zelf, maar aan zijn hoofden, aan de onzekerheid van den eigendom door de willekeur der hoofden, een willekeur welker opheffing in een weldoordacht plan van hervorming een voorname schakel moet uitmaken. Dat er reeds Javanen gevonden worden, die vrij groote grondbezitters zijn, weet ieder, die meer van nabij bekend is met de residentiën Batavia, Buitenzorg, Tegal, enz. waar vrij groote uitgestrektheden gronds in het

bezit zijn van Javanen. Dit bezit dagteekent niet van den laatsten tijd, maar is voor een goed deel van ouder op ouder overgegaan. Een bewijs dat de inlanders ook aan den voortduur van dit bezit hechten en er van weten gebruik te maken. Daar waar het eigendomsregt van den inlander het meest geëerbiedigd is, ziet men ook de gunstigste verschijnselen met betrekking tot het beheer van den grond.

De heer *Pruys van der Hoeven*. Ik verklaar mij niet tegen den verkoop van woeste gronden op Java; maar ik geloof dat een organisch verband behoort te bestaan tusschen de maatregelen tot hervorming, die men daar nemen wil. Ik ben van meening, dat men niet over den afstand van woeste gronden op zich zelven moet oordeelen en daarover beslissen, vóórdat andere maatregelen genomen zijn.

De heer *Goekoop*. Ik wensch de vraag te doen, of wij alleen woeste gronden in absoluten zin afgestaan willen zien, dat is verkoopen, dan wel of men onder afstand van woeste gronden alle vormen daarvan begrijpt, namelijk huur, erfpacht, uitgifte in grondrente en verkoop? In het laatste uur heb ik alleen van verkoop hooren spreken, en nu wensch ik het beginsel in algemeenen liberalen zin toegepast te zien en de uitvoering aan tijd en omstandigheden over te laten. Hetgeen in een gedeelte van Java wenschelijk is, is dit welligt niet elders.

De *Voorzitter*. Het bestuur heeft op het konvokatie-biljet aan de orde gesteld het vraagstuk van „afstand van woeste gronden." De kwestie is geheel in algemeenen zin gesteld, omdat men oordeelde dat de verschillende vormen van afstand bij de te voeren gedachtewisseling van zelf besproken zouden worden. Daardoor is de diskussie geheel vrij en wij hebben gezien, dat de verschillende wijzen van afstand van grond voorstanders hebben gevonden.

Het resultaat van onze beschouwingen meen ik evenwel aldus te mogen zamentrekken:

1. Afstand van woeste gronden aan partikulieren wordt algemeen als wenschelijk beschouwd;

2. Er zijn voorstanders van verkoop van die gronden, anderen van uitgifte in erfpacht, en zeer weinig voorstanders van afstand in huur.

Indien de leden het vraagstuk in algemeenen zin genoegzaam toegelicht achten, dan zou ik de heeren uitnoodigen eene motie voor te stellen, ten einde de denkwijze van de vergadering te formuleren, zooals in den laatsten tijd meestal heeft plaats gevonden.

De heer *Tydeman*. Ik zou den voorzitter willen verzoeken ons eene formule voor te leggen. Onze geachte voorzitter is herhaaldelijk nog al gelukkig geweest in het doen van dergelijke voorstellen.

De *Voorzitter*. Ik wil gaarne aan de uitnoodiging van den heer Tydeman voldoen en neem dan de vrijheid de volgende motie voor te stellen:

„Het Indisch Genootschap van oordeel zijnde, dat uitgifte in erfpacht of verkoop van woeste gronden, op en buiten Java, allezins geacht moet worden bevorderlijk te zijn aan de hoogst wenschelijke ontwikkeling der partikuliere nijverheid, verklaart zich voor de verwezenlijking daarvan."

De heer *Pruys van der Hoeven*. Vroeger is reeds in deze vergadering sprake geweest van de hervorming, die in den grondeigendom op Java zoo hoog noodig is. Staat nu de verkoop van woeste gronden daarmede in verband? Of wenscht men dit punt op zich zelf te behandelen? Moet van het vroeger besprokene niets blijken, wanneer wij deze motie aannemen?

De heer *Tydeman*. Ik moet opkomen tegen de meening, alsof het gouvernement zou moeten wachten met den afstand van woeste gronden, totdat het individuëel grondbezit op Java geregeld zij; dan kunnen wij welligt nog zeer lang wachten.

De heer *Millard*. Indien men een stelsel van verkoop en van erfpacht aanbeveelt, dan zou de souverein in het laatste geval zich de regten kunnen voorbehouden, die nu tot zoovele moeijelijkheden aanleiding geven en dan de heerediensten handhaven; maar dan vervalt al het nut van den maatregel. Ik geloof dat men alleen van verkoop moet spreken. In Britsch Indië toch heeft men geene liefhebbers gevonden om gronden te huren; maar toen de regering woeste gronden in eigendom wilde afstaan, werden aandeelen in dergelijke ondernemingen op de Londensche markt verhandeld.

De heer *Bachiene*. Ik ben met den heer Millard van gevoelen, dat de toestand van erfpachten een min wenschelijke toestand is. Die toestand is nooit zuiver. Het gouvernement moet zijn souverein en geen gedeelte van de eigendomsregten op den grond behouden. De ondervinding leert, dat bij uitgifte in erfpacht van domeinen, ten slotte, de domaniale regten gevaar loopen, of dat bij strenge toepassing der gemaakte overeenkomst, nog al eens groote bezwaren voor den bezitter in erfpacht kunnen ontstaan. Tijdelijke erfpacht en altoosdurende erfpacht zijn ook twee zaken, die men wel moet onderscheiden. Men kan bij tijdelijken erfpacht wel somtijds hypotheek verkrijgen, maar slechts voor zoolang de pacht duurt. Indien er echter bezwaren tegen afstand in koop bestaan, gegrond op art. 62 van het regeringsreglement dan gelden die ook tegen erfpacht, voorzeker tegen altoosdurende erfpacht. Afstand in erfpacht is verandering van een zakelijk regt, het dominium utile. Ik zou in elk geval verkoop van gronden op den voorgrond wenschen.

De heer *Tydeman*. Ik vereenig mij volkomen met de laatste opmerkingen van den heer Bachiene. Indien het gouvernement geene gronden mag verkoopen, mag het die ook niet verpachten. Het omgekeerde is evenzeer waar. De regering heeft zich echter steeds het regt voorbehouden om over den grond te beschikken. Geene authentieke interpretatie gaat boven de stellige bepaling

van de wet, en wat ook bij de diskussiën over de wet moge gezegd zijn, ik blijf van meening, dat het gouvernement gronden mag vervreemden en dat alleen een verbod voor den gouverneur-generaal in de wet is geschreven.

Overigens zou ik gaarne de gronden ontwikkelen, waarom ik uitgifte in erfpacht boven verkoop wenschelijk acht. Daar dit ons echter in eene te uitvoerige diskussie zou doen treden, zal ik mij bepalen tot het te kennen geven van mijne meening. Wil men nu verkoop op den voorgrond stellen, ik zal mij daartegen niet verzetten. Maar ik acht het om vele redenen wenschelijk ook van erfpacht te spreken.

De heer *van Soest*. Ik ben niet van de meening van den heer Tydeman. Ik verklaar mij bepaaldelijk voor verkoop van woeste gronden en ik deel de bezwaren, tegen uitgifte in erfpacht aangevoerd. Intusschen zal ik het gegeven voorbeeld volgen en mij tot het uiten van mijne meening bepalen.

De *Voorzitter*. Ik heb de motie gesteld, zoo als zij luidt, omdat ik de verschillende gevoelens wenschte te vereenigen, daar wij het eens zijn omtrent het beginsel. Ik wil echter gaarne de wijzigingen in mijn voorstel brengen, die wenschelijk voorkomen. Ik zou evenwel de woorden: uitgifte in erfpacht gaarne behouden, opdat men buiten de vergadering aan deze formule geene verkeerde beteekenis hechte, hetgeen welligt zou gebeuren, wanneer wij alleen van verkoop zouden spreken.

De heer *Robidé van der Aa*. Het bezwaar van den heer van der Hoeven, wensch ik nog even te releveren. Soortgelijk gevoelen is voor eenigen tijd reeds door zijn naamgenoot in het Bataviaasch Handelsblad uiteengezet. De juistheid daarvan heeft mij getroffen. Men kan zeer goed een voorstander zijn van individuëel grondbezit en van uitgifte van woeste gronden, maar tevens van meening zijn, dat de invoering van het eerste aan het andere dient vooraf te gaan. Vooral zie ik er eenig bezwaar in, reeds nu woeste gronden uit te geven in digt bevolkte residentiën van Java, waar betrekkelijk weinig woeste gronden tusschen de dessagronden gelegen zijn. Ik zou daar, in het belang der inlandsche bevolking, liever eerst individuëel grondbezit in het leven roepen, voor dat partikulieren, die niet tot de inlandsche bevolking behooren, aldaar landbezit verkrijgen. Daarentegen bestaat dit bezwaar niet in weinig bevolkte streken. De regering zou te dien aanzien een onderscheid moeten maken en vooraf bepalen, waar zij woeste gronden wil uitgeven. Het ligt toch in den aard der zaak, dat partikulieren zich liever vestigen daar waar de bevolking talrijk is, omdat zij dan meer kans hebben arbeiders naar hunne landen te trekken, dan aan de zuidkust en in andere schaars bewoonde gedeelten van Java. Moeten wij op dit punt niet de aandacht vestigen? Ook zou ik nog wel eene inlichting willen vragen. De heer Millard heeft gezegd, dat de heerediensten een groot bezwaar zijn, om de woeste gronden in kultuur te brengen. Maar als zich een Europeaan op een totdusver onbebouwd stuk grond vestigt, en daar trekken arbeiders heen, menoempangs, misschien

uit ver afgelegene dessas, dan meen ik dat die lieden toch vrij zijn van de heerediensten, die zij vroeger in hunne dessa presteerden. Heeft de regering dan nog regt om heerediensten op te leggen aan hen, die zich voor goed op dien vroeger geheel onbewoonden en woesten grond vestigen? Gaarne zou ik dienaangaande eenige nadere inlichting ontvangen, tenzij dit reeds is geschied in het begin dezer diskusie, toen ik nog niet tegenwoordig was.

De *Voorzitter*. De eerste opmerking van den heer van der Aa geldt niet het beginsel, maar de uitvoering en dat is de taak van de regering; daarin behoeven wij niet te treden.

De tweede is zooeven reeds besproken. De regering legt aan die bevolking heerediensten op; het moge verkeerd zijn, maar de heer Millard heeft den grond opgegeven, waarom dit waarschijnlijk plaats heeft. Ik verzoek de sprekers evenwel de vorige diskussie niet te heropenen.

De heer *van Heukelom*: Mij dunkt, dat deze diskussie te veel geloopen heeft over den toestand van Java en toch zijn de strekking en de inhoud van de motie zoodanig, dat men in het algemeen over afstand van gronden spreekt, dus ook op de buitenbezittingen. Ik heb wel een enkel kontrakt met een inlandsch vorst hooren aanhalen, waarbij de regering haar regt op den woesten grond reserveert; maar dit gold alleen Ternate. Mij is de zaak niet genoeg bekend om er over te durven spreken; maar ik heb wel hooren zeggen, dat er groot bezwaar tegen den afstand van woeste gronden op de buitenbezittingen zou kunnen rijzen. Zoo is mij gezegd, dat het gouvernement op Sumatra bezwaarlijk gronden zou kunnen afstaan, zonder de soekoe-besturen te hooren. Ik beslis niet of dat juist is; ik verzoek daaromtrent opheldering. Is dat zoo, dan is de zaak moeijelijk te effektuëren, welke regten de regering zich moge hebben voorbehouden. Nu meen ik mij van het uiten van een wensch te moeten onthouden, tenzij de zaak behoorlijk toegelicht is. Ik heb niets over de buitenbezittingen gehoord en toch spreekt de motie in algemeenen zin. Ik geloof dat men zich dus moet bepalen tot hetgeen ons meer bekend of althans dezen avond besproken is.

De heer *Pruys van der Hoeven*. Dit is een zeer gewigtig punt. Ik moet daarop een oogenblik de aandacht vestigen, omdat hetgeen over Java gezegd is, voor een gedeelte van de buitenbezittingen niet geldt. In sommige gedeelten, waar ik beter bekend ben, zou ik verkoop van woeste gronden zeer wenschelijk achten. Op sommige buitenposten zou het echter hoogst moeijelijk zijn daartoe over te gaan, omdat het gouvernement den Europeaan geene voldoende bescherming zou kunnen verleenen, als hij zich daar vestigde. Ook ik acht de motie daarom nog al algemeen. Er zijn buitenbezittingen, althans gedeelten daarvan, waar verkoop van woeste gronden den eenigen weg tot ontwikkeling openstelt, maar er zijn anderen waar de toepassing van dit stelsel onmogelijk is.

Ten slotte verklaar ik nogmaals mij met het beginsel van deze motie te ver-

eenigen, maar alleen in direkt verband met andere hervormingen, die het Genootschap reeds vroeger wenschelijk heeft geacht.

De heer *Haitink*. De motie spreekt van: „partikuliere industrie;" maar moest ook niet gezegd worden, dat wij verkoop van woeste gronden wenschen in het belang van de inlandsche bevolking en ook met het oog op andere maatregelen?

De *Voorzitter*. In antwoord op de vraag van den heer Haitink, moet ik zeggen dat de woorden „partikuliere nijverheid" niet behooren te worden opgevat in dien beperkten zin, als sommigen doen, alsof er alleen sprake kan zijn van de nijverheid van het „overheerschend ras"; onder de algemeene bewoording, partikuliere nijverheid, wordt ook bedoeld de nijverheid van den inlander, van den Javaan.

Wat de opmerking van den heer van Heukelom betreft, zij het mij vergund, er op te wijzen dat ik door mijn voorstel alleen de *wenschelijkheid* van den afstand van woeste gronden wensch uitgemaakt te zien. De toepassing is de zaak van de regering; daarin moeten en kunnen wij niet treden. Waar nu de toepassing van een algemeen beginsel niet uitvoerbaar is, of wel op bijzondere bezwaren afstuit, moet men zich tot het mogelijke bepalen en wel degelijk op bestaande bezwaren letten.

De heer *de Serière*. Met het oog op de heilzame werking van partikuliere industrie acht ik dit onderwerp van overgroot belang voor de ontwikkeling van Indië. Wij kunnen evenwel slechts de noodzakelijkheid van de toepassing van een of ander beginsel aantoonen en den wensch uitdrukken, dat dat beginsel in toepassing worde gebragt. Wil de regering dien weg niet opgaan, dit is hare zaak. Onze taak is: bespreking van beginselen. Waar en in hoeverre een heilzaam beginsel in toepassing moet worden gebragt, dit is eene regeringszorg.

Na eenige diskussie over de redaktie, waaraan de heeren Bachiene, Tydeman, Schill, Millard, van Heukelom en de Voorzitter nader deel nemen, wijzigt de *Voorzitter* zijn voorstel als volgt:

„Het Indisch Genootschap, van oordeel zijnde dat verkoop, of des noods uitgifte in erfpacht, van woeste gronden op en buiten Java allezins geacht moet worden bevorderlijk te zijn aan de hoogst wenschelijke ontwikkeling der partikuliere nijverheid, verklaart zich voor de verwezenlijking daarvan."

In omvraag gebragt, wordt dit voorstel met overgroote meerderheid (twintig tegen twee stemmen) aangenomen.

De *Voorzitter*. Ik wensch ten slotte de vergadering mede te deelen, dat het bestuur het voornemen heeft eenige belangrijke punten in de wintervergaderingen in behandeling te brengen en ter overweging aanbeveelt.

Zonder dat nog eene bepaalde volgorde is opgemaakt van hetgeen ter sprake zal worden gebragt, is de aandacht op de volgende onderwerpen gevestigd:

1°. De wenschelijkheid van middelbaar onderwijs in Indië.

2°. Het kultuurstelsel;

3°. De ontwikkeling van onze buitenbezittingen;

4°. De veiligheid in de Indische zeeën;

5°. Het belastingstelsel op Java in het algemeen.

Dit is nu niet een programma van werkzaamheden, waaraan wij ons zouden moeten houden; er kunnen ook andere punten ter sprake worden gebragt; er blijft nog zeer veel van groot belang te bespreken over. Het bestuur wilde alleen aan de leden kennis geven, dat het ter gelegener tijd deze onderwerpen aan de orde zal stellen.

De heer *Millard*: Ik wensch niet bepaald voor te stellen, maar in overweging te geven, of het niet wenschelijk zou zijn sommige hoogst belangrijke onderwerpen kommissoriaal te maken. Er zijn onderwerpen, die eene meer dan gewone studie eischen en waarover men gaarne vooraf stukken raadpleegt. Wij zullen eene meer geleidelijke en meer degelijke diskussie voeren, zoo wij omtrent sommige onderwerpen het gedrukte rapport van eene kommissie voor ons hebben, die de vergadering zou kunnen voorlichten. Ik zou daarom dit denkbeeld in overweging willen geven.

De *Voorzitter:* Ik zal dien wensch gaarne aan het bestuur overbrengen, dat zeer zeker dit punt in overweging zal nemen.

Daarna is de vergadering gesloten.

DE

KOLONIALE KWESTIE

OP HET INTERNATIONAAL KONGRES TE AMSTERDAM

IN HET BUITENLAND BEOORDEELD.

De laatste dag van het internationaal kongres, ter bevordering van maatschappelijke wetenschappen, te Amsterdam, is voor Nederland in vele opzigten de merkwaardigste geweest. Welken indruk de diskussiën over de gestelde vragen betrekkelijk „het koloniaal stelsel" in Nederland hebben te weeg gebragt, is uit een tal van artikelen in dagbladen en tijdschriften van allerlei kleur gebleken. De konservatieven, in den aanvang juichende over de overwinning, die zij meenden behaald te hebben, schijnen langzamerhand tot andere gedachten te zijn gekomen, nadat hun onder 't oog is gebragt, dat, behalve den onverbeterlijken heer Bake, die de oude vervelende klanken van het behoud deed hooren, eigenlijk niemand het behoud van het „koloniale stelsel", gelijk het in Nederlandsch Indië nog bestaat, in bescherming heeft genomen en verdedigd.

De liberalen, wier woordvoerder de heer van Soest mag genoemd worden, zijn met een zuiver, opregt en op welsprekende wijze duidelijk uiteengezet, systeem van maatschappelijke vrijheid voor de Indiërs opgetreden voor de vreemdelingen, die in 's konings paleis bijeen waren.

De heer Bake heeft aan de ekonomische wetenschappen, in hare toepassing op Indië, voor goed alle regt ontzegd, omdat de inboorlingen er te vadsig, te onverschillig en te lui zijn, om uit eigen beweging zelfs voor hunne voeding te zorgen.

En de heer Rochussen, bevallig fladderende tusschen die beide stelsels, gaf eene treffende schildering van het geluk, dat de Javanen genieten, die

onder het kultuurstelsel leven, en tevens van de heerlijke millioenen, die Nederland van hunnen arbeid trekt. Maar hij bevond zich te midden van vreemdelingen, die te Amsterdam waren gekomen, om de wetenschap en de vrijheid te huldigen. Daarom leerde hem zeer te regt zijn instinkt, dat, wilde hij zoowel het einde zijner rede als zijn optreden zien toegejuicht, hij voor de wetenschap en de vrijheid wat wierook diende te branden. Hieraan is het toe te schrijven, dat zijne konklusie wel ietwat in tegenspraak kwam met zijne premissen. In weerwil van de lofrede op het stelsel, verklaarde hij toch, dat het niet onvoorwaardelijk moest behouden blijven en dat wel degelijk de lessen der wetenschap in Indië, met groote voorzigtigheid en gegematigdheid, hare toepassingen moesten vinden. Hij schaarde zich onder de vanen van den heer Wolowski, den beroemden staathuishoudkundige, die in de vergadering tegenwoordig was!

In Nederland heeft men de vertooning, gelijk zij te Amsterdam werd gegeven, tamelijk wel begrepen, en wij gelooven niet, dat iemand daar nu nog dupe is van de komedie, die er is gespeeld.

Maar hoe is het in het buitenland? Heeft men daar onze groote staatkundigen ook zoo goed in de kaart gekeken? Naar 't ons voorkomt, is het den heer Rochussen gelukt de menschen totaal in de war te brengen.

Al aanstonds was het de verslaggever van de *Indépendance*, die, ofschoon anders tegen zijne uitgebreide verslagen hoegenaamd geene reklames zijn ingebragt, met den heer Rochussen de bal deerlijk schijnt misgeslagen te hebben. Zich houdende aan de konklusie, rangschikte hij den nederlandschen staatsman, wien hij een wolk van lof toezwaaide, onder hen, die hervormingen in Indië verlangen en 't bestaande stelsel vaarwel zeggen. Maar de heer Rochussen, ofschoon hij zich onder de vanen van den heer Wolowski had geschaard, scheen toch met dien lof van de *Indépendance* niet gediend, en schreef een brief aan de redaktie, om daartegen te protesteren. Bij de plaatsing van dien brief voegde de verslaggever eene verklaring: dat de heer Rochussen het hem niet moest ten kwade duiden, maar dat hij het zóó had begrepen. En wij, die de redevoering mede hebben aangehoord, wij moeten erkennen, dat wij 't eveneens zóó hadden begrepen. Nu zien wij het in, waaraan dat is toe te schrijven. Wij hebben te veel waarde gehecht aan de dekoraties, waartoe „de lessen der wetenschap" en „de vanen van den heer Wolowski" moesten dienen. De lofrede op het kultuurstelsel en de millioenen waren de eigenlijke hoofdschotel van het gerecht, en dat hebben de *Indépendance* en wij voorbijgezien!

Ondertusschen schijnt het, vooral in 't buitenland, velen op diezelfde wijze te zijn gegaan, en wel bovenal den heer Wolowski, in wiens leger de heer Rochussen verklaard heeft dienst te willen nemen. Wij vinden daarvan eene merkwaardige proeve in het verslag eener vergadering van de „Société d'économie politique" te Parijs, gehouden den 5[den] Oktober 1864 *).

---

*) Zie *Journal des Economistes; Revue de la science économique et de la statistique Novembre* 1864, pag. 264 etc.

Aan de orde waren de diskussiën over deze vraag: *„Hebben de ekonomisten de koloniën, het koloniale stelsel en de kolonisatie niet ten onregte met elkander verward" ?*

De steller dezer vraag, de heer Jules Duval, begon met haar toe te lichten. De ekonomisten hadden, naar zijne meening, de kolonisatie en het koloniale stelsel verward, en waren daarom ten onregte tegen het gansche denkbeeld van koloniën te bezitten te velde getrokken. Het koloniale stelsel was eene zeer slechte en verwerpelijke zaak. 't Was eene organisatie van monopoliën, de koloniën opgelegd, uitsluitend in 't belang van het moederland, met het doel, om die ongelukkige landen op de meest voordeelige wijze te exploiteren. Te regt hadden de ekonomisten dat koloniale stelsel veroordeeld. Maar daarmede nu hebben zij de kolonisatie op één lijn gesteld, en daarin dwaalden zij. Kolonisatie is voortreffelijk. Wat anders kan de bestemming der menschheid op aarde zijn, dan om den grond te ontginnen, te bevolken, te bebouwen, dat is te koloniseren! Zoo de ruiling, de cirkulatie der produkten de grondslagen zijn van de onderscheiden menschelijke maatschappijen, dan is het van 't hoogste belang, dat geheel de aarde en ieder volk tot die ruiling en cirkulatie medewerken. Onder alle hemelstreken en klimaten, zijn de vlakten en de bergen, het land en de zee aanvullingen van elkander. Al de volkeren hebben elkander onderling noodig. Als er eenige doode streek, eenig kwijnend volk bestaat, dan derven de arbeidzame natiën de waarden, die genen konden voortbrengen, als ruilmiddelen voor hunne eigen produkten. Zoo hebben de volkeren, die in beschaving het meest zijn gevorderd, er direkt belang bij (zonder nog van hun pligt te spreken), om overal in alle landen, het initiatief hunner wetenschap en hunner magt te brengen, ten einde al de levende kracht der natuur en der menschheid hare produkten aan de algemeene cirkulatie te doen leveren.

Dit was ongeveer de korte inhoud der rede van den voorsteller der vraag. Onder hen, die het woord er over voerden, bevond zich al spoedig de heer Wolowski. Hij had toen gelegenheid, om 't geen hij te Amsterdam geleerd had al dadelijk te benuttigen. En hij deed het. Maar zal de heer Rochussen vrede hebben met hetgeen door dien geleerde aan zijne vrienden te Parijs van de gehoorde redevoering is verteld?

De heer Wolowski begon met te verklaren, dat hij met de koloniale kwestie niet genoeg bekend is, om zich in het debat te mengen. 't Schijnt hem echter toe, dat zij niet zoo eenvoudig is. De koloniserende natie kan in aanraking komen, niet met bevolkingen, waarvan hij de wetten en zeden behoort te eerbiedigen, maar met rassen, die zich in de kindschheid van het maatschappelijke leven te vinden, bij wie nog geen besef van regt ontwikkeld is, en die zelfs de eerste kennis van eigendom derven. Over deze kinderlijke volkeren zijn de beschaafde natiën geroepen, om eene soort van voogdij uit te oefenen. die dan geregtvaardigd wordt, wanneer zij eene voortgaande emancipatie en de intellektuëele, stoffelijke en zedelijke verbetering der inboorlingen ten doel heeft. Het koloniale stelsel, gelijk het door de ekonomisten is aangevallen en verworpen, steunde op eene dubbele schending der grondslagen

van 't gemeene regt: binnenlands op de slavernij en buitenlands op de verwerping van den vrijen handel.

„Maar", zoo ging de heer Wolowski voort, „maar, gelijk de heer Rochussen het onlangs op het kongres te Amsterdam zoo welsprekend heeft herinnerd, deze dubbele verkrachting van het regt is in de Nederlandsche bezittingen verdwenen. Daar wordt nog maar gestreden over de wijze, waarop de diensten en de kultuur moeten worden geregeld („il ne s'agit plus que du mode d'organiser les services et la culture"). De absolute oplossingen moeten wijken voor de lokale behoeften. Terwijl het gouvernement langzamerhand den toestand tracht te wijzigen, moet het tevens acht geven op den verachterden staat, waarin de bevolkingen zich bevinden. Men moet hunne godsdienst, hunne gewoonten en zelfs hunne vooroordeelen ontzien. Al wat men kan verlangen is, dat de beginselen, die men aanneemt, het moederland slechts in diezelfde mate bevoordeelen, als de verbetering van het lot der inboorlingen toeneemt. Zoodanig is het stelsel, dat de heer Rochussen met groote bekwaamheid heeft ontwikkeld."

Ziedaar wat de heer Wolowski van den heer Rochussen heeft geleerd! Er is thans vrije handel in Indië! Maar droom ik dan, of wordt er nog een differentiëel regt van 12 pCt. en 24 pCt. geheven? Of heeft de tegenwoordige liberale minister van Koloniën niet een wetsontwerp aan de Tweede Kamer voorgesteld, hetwelk ten doel heeft, om de tarieven van inkomende regten in Nederlandsch Indië, binnen eenige jaren, te brengen op 16 pCt. en 10 pCt? En de heer Wolowski heeft geleerd van den heer Rochussen, die zich onder de vanen van dien grooten staathuishoudkundige heeft geschaard: *„que la négation de la liberté commerciale, cette atteinte portée à la justice, est désormais effacée dans les possessions hollandaises"!*

Ook de tweede „atteinte" is vernietigd, de slavernij. Maar de eigenlijke slavernij, bestaande in het lijfeigenschap, heeft op Java nooit iets te maken gehad met de maatschappelijke vrijheid der inlandsche bevolking. De slavernij bestond in huisslaven, die door de Europeanen er waren gebragt. Maar er is eene andere soort van slavernij, die de heer Wolowski zeer naïef uitdrukt door „le mode d'organiser les services et la culture." De heerediensten, waardoor de Javaan geen meester is van zijn tijd en zijn arbeid; de gedwongen kultures, waardoor hij geen meester is van 't geen hij produceert — ziedaar de slavernij op Java. Hoe is het daarmede gesteld? De heer Rochussen heeft hem geleerd, dat de Nederlanders de uitvinders zijn der groote kunst, om juist zóó veel voordeel van dien gedwongen arbeid en gedwongen kultures te trekken, als het lot der bevolking wordt verbeterd. Wat beteekent dat? Wil dat zeggen, dat naarmate de toestand der inboorlingen verbetert, de millioenen die Nederland trekt vermeerderen? Of is het juist andersom? Inderdaad, ook na de lessen, die hij van den heer Rochussen ontvangen heeft, mag de heer Wolowski met regt van zich zelven verklaren: „qu'il ne connait pas suffisamment la question coloniale."

Eén man was er in de vergadering der „Société d'économie politique", die

een eigen oordeel over de kwestie schijnt te hebben, dat althans de eigenschap heeft van duidelijk te zijn en door iedereen begrepen te worden. Maar hij had ook *niet* het voorregt gehad, den heer Rochussen te Amsterdam te hooren! 't Was de heer Duval, de voorsteller der vraag. Hij verklaarde, dat de mededeelingen van den heer Wolowski betrekkelijk de koloniale staatkunde van Nederland hem niet zeer geruststellend voorkwamen. „Is die eerbied" zeide hij „voor de javaansche feodaliteit en hare groote misbruiken niet eene spekulatie op de ondeugd en de onderdrukking, met het doel, om een aandeel in de voordeelen te erlangen? De groote winsten die Nederland van Java trekt, schijnen deze vooronderstelling te regtvaardigen. Die winsten zijn, naar 't schijnt, niet minder dan 50 of 60 millioen frank in 't jaar, 't geen voorzeker te verwonderen is, als men nagaat, hoeveel elke kolonisatie elders kost. 't Is zeer te vreezen, dat, gelijk een nederlandsch spreker heeft beweerd, dit de prijs is van de feodale ongeregtigheden, die, door het Nederlandsche Gouvernement, ten koste van het Javaansche volk, worden toegelaten."

Wij zullen de vraag niet beantwoorden of de heer Duval gelijk heeft. Mij dunkt zij is in dit Tijdschrift reeds dikwerf beantwoord. Het doel van dit opstel is eenvoudig, om aan te toonen, hoe de koloniale kwestie, gelijk zij te Amsterdam behandeld is, wel de aandacht van het buitenland heeft gevestigd op den strijd, die in Nederland wordt gevoerd; maar hoe gebrekkig de kennis nog is van ons Indië zoowel als van dien strijd, zelfs bij beroemde staathuishoudkundigen als Wolowski, zelfs nadat zij de redevoering van den heer Rochussen hebben gehoord.

En 't is zonderling, hoeveel spoediger een dwaling algemeen ingang vindt, dan de eenvoudige waarheid, gelijk die onder anderen door den heer van Soest op indrukwekkende wijze werd voorgesteld. Dezelfde vergadering van de „Société d'économie politique" gaf er nog een treffend voorbeeld van.

De heer Maurice Block schijnt ook het kongres te Amsterdam te hebben bijgewoond. Hij gelooft, dat de inboorlingen van Indië nog aan een bijzonder „régime" moeten onderworpen worden. Dat heeft hij van de hollandsche redenaars geleerd. „Die redenaars toch," zoo verhaalt hij, „die Indië bezocht hebben, zijn van meening, dat de wetten, die in Europa den arbeid beheerschen, de konkurrentie, de vrijheid van het arbeidsloon, geen invloed hoegenaamd op de luije Javanen uitoefenen. Hoe kan men van vrijheid spreken, wanneer men verpligt is eene bevolking te dwingen, om zich toch niet van den honger te laten omkomen. In den zaaitijd komen de inspekteurs, om de rijst te bevochtigen, en daar zij ongeschikt voor de kultuur wordt, indien zij zoolang in het water blijft, dat zij ontkiemt, wordt de Javaan gedwongen, om op behoorlijken tijd te planten."

Wat zullen wij van deze dwaasheid zeggen? Indien de heer Maurice Block ze werkelijk te Amsterdam vernomen heeft, dan moet hij ze van den heer Bake gehoord hebben. Zoo iets paste geheel in het stelsel van dien geleerde. Waarlijk als het niet zoo dwaas was, wij zouden verontwaardigd worden. Nederland wordt door den karig of niet bezoldigden arbeid van den Javaan

dagelijks rijker! Wij lossen onze schulden af, wij verminderen onze belastingen, wij overdekken het land met een net van spoorwegen, alles van de te laag betaalde produktie van den javaanschen landbouwer. Wij dwingen hem daartoe. De heer Rochussen laat op het kongres te Amsterdam den vreemdeling de millioenen, die het goede volk voor ons verdiende, in de oogen schitteren. En zóó wordt tevens op datzelfde kongres over dien lijdzamen, goedhartigen, geduldigen Javaan gesproken, dat wij hem in geheel Europa eene reputatie bezorgen, als het luiste volk der aarde te zijn, zóó lui, dat het van honger zou omkomen, indien wij het niet dwongen zijne eigen voedingsmiddelen te planten!

W.

BEVOLKING

VAN

JAVA EN MADURA OP HET EINDE VAN 1861. (1)

Residentien.	Europeanen.	Chinezen.	Arabieren.	Andere vreemde Oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.	
Bantam	170	1516	6	555	553508	555755	
Batavia	5757	45147	745	318	431282	483249	
Buitenzorg.	456	10543	23	22	341719	352768	
Krawang	246	2498	—	107	154240	[1]) 157091	[1]) + 15959 van naburige gewesten, dus eigenlijk 178050.
Preanger Reg.	297	359	2	569	836962	838189	
Cheribon	625	12998	639	433	900295	914990	
Tagal	370	3431	115	1688	464341	469945	
Pekalongan	444	3805	479	295	323905	328928	
Samarang	4063	11404	501	2004	974295	992267	
Kadoe	206	3644	39	26	473665	477580	
Banjoemas	344	2845	—	109	611608	614906	
Bagelen	407	1773	21	65	735790	738056	
Djokdjokarta	984	1795	13	141	354800	357233	
Soerakarta	1595	3829	156	454	711101	717135	
Patjitan	29	191	—	—	107768	[1]) 107988	[1]) 312 minder dan ult. 1860, wegens verhuizing naar Kediri.
Madioen	338	1865	6	139	424636	426984	
Kediri	291	3388	—	—	371956	375635	
Japara	476	8749	106	762	556119	566212	
Rembang	561	12546	98	669	695235	709109	
Soerabaya	4217	7436	1484	4742	1200948	1,218827	
Madura	346	6520	1061	7865	463039	[1]) 478831	[1]) 30837 minder dan ult. 1860.
Pasoeroean	912	3186	364	1105	463617	469184	
Probolingo	508	1484	121	723	317588	320424	
Bezoeki	378	654	218	1683	303609	306542	
Banjoewangi	123	219	169	2096	38678	41285	
Totaal [1]) . .	24143	151825	6366	26570	12810204	[1]) 13,019108	[1]) eigenlijk 13,035067.

(1) Bij het totaal is niet opgetrokken het cijfer van het leger en van de soldatenkinderen.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

De Regering en de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië.

In het November-nommer van de Gids, komt een uitvoerig artikel voor van den hoogleeraar Miquel, getiteld: Natuurkundig onderzoek in Nederlandsch Indië, waarin eenige in de jongste jaren op natuurkundig indisch gebied verschenen grootere en kleinere werken worden aangekondigd of beoordeeld. Met genoegen nemen wij daaruit over de volgende beschouwing over de aan den hoofde dezes genoemde Vereeniging.

„Het Natuurkundig Tijdschrift, uitgegeven door de Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië, bleef zijn goeden naam handhaven. De . . . . redakteuren volbrengen hun taak met onvermoeiden ijver. Als het orgaan der Vereeniging, kan men naar den inhoud van het tijdschrift hare werkzaamheid beoordeelen. Dat die zeer uitgebreid is, alle takken der natuurstudie omvat, en zich van Java over de verst afgelegen buitenbezittingen uitstrekt, daarvan leveren de voor ons liggende deelen het ondubbelzinnig bewijs. Met de stichting der Natuurkundige Vereeniging (1850) *is de natuurstudie een bestanddeel van de intellektuëele ontwikkeling der europeesche maatschappij in Indië* geworden, van blijvenden aard, hetwelk met den loop der tijden zijne heilzame gevolgen meer en meer zal doen blijken. Oogst de wetenschap daarvan hare vruchten, van niet minder belang is de beschavende invloed, die, waar deze studie wordt beoefend, zich steeds doet kennen, en al streeft de zuivere wetenschap niet lijnregt naar het materiëele nut, zal toch de uitbreiding der natuurkundige wetenschappen van toenemenden invloed worden op de materiëele ontwikkeling der indische gewesten. Uit dien hoofde is de Natuurkundige Vereeniging, die over den geheelen archipel nasporing opwekt en bestuurt, de verspreide krachten vereenigt, eene belangrijke instelling, en een merkwaardig verschijnsel tevens. Wat vroeger op dit gebied verrigt werd, had een ander karakter; het waren onderzoekingen door uit Europa derwaarts gezonden reizigers in het werk gesteld, die naar Europa terugkeerden om de verkregen ontdekkingen

openbaar te maken. De aldus verkregen uitkomsten hadden in zeer vele gevallen het ongunstig karakter van onvolledigheid, het natuurlijk gevolg van te kortstondige of vlugtige waarneming. Anders is het, als de waarnemer op de plaats zelve gevestigd is, en men verkrijgt nog grondiger uitkomsten, zoodra de wetenschap in de tropische gewesten hare wortels heeft geslagen.

Voegt men daarbij dat de Indische Archipel voor de natuurstudie een der rijkste en belangrijkste deelen der aarde is, zamengesteld uit de meest mogelijke verscheidenheid van terreinen, voorzien van een overvloed van delfstoffen, bedekt met eene Fauna en Flora, die in rijkdom en verscheidenheid hare weêrgade niet heeft, dan wordt het niet moeijelijk te beseffen, dat het vestigen van een uitgebreid en georganiseerd onderzoek in die landen ook in de geschiedenis der wetenschap als eene gewigtige zaak moet worden aangemerkt.

Dat de deskundige tijdgenooten dit al dadelijk hebben begrepen, blijkt, onder anderen, uit de omstandigheid, dat de Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië zeer spoedig in verband is geraakt met soortgelijke instellingen in de beschaafde landen van ons werelddeel. De korrespondentie die zij onderhoudt met genootschappen, akademiën en met partikuliere geleerden, de boekwerken die zij ontvangt, getuigen van de achting die men haar alom toedraagt. Dat ook de Indische regering de instelling thans krachtig ondersteunt, zal ieder met vreugde vernemen."

Wij voegen er bij: dat de regering de instelling krachtig zal *blijven* ondersteunen, zal ieder, die haar streven en werken kent, vurig wenschen.

En wij hebben voor deze bijvoeging onze redenen. De instelling, zooals de heer Miquel haar noemt, heeft haar hoogen bloei niet bereikt dan steeds van nabij omringd door afgunst en belaagd door gekwetste eigenliefde van personen die het een regt achtten in alle gewigtige instellingen geroepen te worden en te heerschen. De terugwerking op de regering bleef niet achter. Daarbij kwam het ongelukkige denkbeeld, opgeschoten in een der vernuften van de bureaux van het departement van koloniën en met graagte geëxploiteerd, dat het in het belang der wetenschap beter ware terug te keeren tot den goeden ouden tijd, waarin het Bataviaasch genootschap de alleenheerscher was op het gebied der Indische kennis, — een tijd echter, waarin het, niettegenstaande zijne alleenheerschappij, in de verte niet tot stand kon brengen, wat thans iedere wetenschappelijke instelling in Indië op zich zelve verrigt. Het gouvernement, het groote beginsel der verdeeling van den arbeid miskennende, gaf toe aan den aandrang van beneden en aan den invloed van bedekten nijd, en indien niet eene gelukkige overeenstemming van zienswijze had bestaan tusschen de besturen der verschillende genootschappen te Batavia, omtrent het verderfelijke, voor de ontwikkeling der wetenschap in Indië, van de toepassing van het beginsel van zamensmelting, door de regering voorgestaan, en indien zij niet eene krachtige en waardige houding tegenover de regering hadden aangenomen, zou de doodelijke slag zijn toegebragt en de reaktie hebben gezegevierd. En toch, al heeft de reaktie niet gezegevierd en al is de slag niet doodelijk geweest, de Natuurkundige Vereeniging heeft er toch onder geleden, niet in de

achting van het publiek in Indië en in de geheele beschaafde wereld, maar in de ondersteuning van het gouvernement, dat, terwijl het aan het Bataviaasch Genootschap een museum schonk van bij de twee tonnen gouds en de jaarlijksche toelage uit 's lands kas aanzienlijk verhoogde (iets wat op zich zelf overigens alle deelneming verdient), de Natuurkundige Vereeniging als eene stiefmoeder behandelde door haar ondersteuning aanzienlijk te verminderen, en toe te zeggen..... de spoedige geheele onthouding van geldelijken steun.

De krachtige ondersteuning, door den heer Miquel bedoeld, kunnen wij alzoo niet onderschrijven. Maar wij haasten ons er bij te voegen, dat wij weten dat de regering thans beter is voorgelicht en dat wij grond hebben ons overtuigd te houden, dat zij thans niet verder de hand zal slaan aan het afbreken eener instelling, die geworden is eene kracht in Indië en die, zooals de heer Miquel teregt aanmerkt, heeft bewerkt, dat de *natuurstudie*, dat is: *de grondslag der hedendaagsche volkswelvaart*, in Indië is geworden *een bestanddeel van de intellektuëele ontwikkeling der europeesche maatschappij.* Zeiden wij alzoo dat vurig gewenscht zal worden dat de regering de instelling krachtig zal *blijven* ondersteunen, dan meenen wij er bij te mogen voegen, dat wij grond hebben te verwachten dat die wensch ook verwezenlijkt zal worden.

De besluiten tot verbanning en interneering in Nederlandsch Indië.

Bij art. 45, 46 en 47 van het regeringsreglement is den gouverneur-generaal de bevoegdheid toegekend om, in overeenstemming met den raad van Indië, aan personen, die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde, het verblijf in Nederlandsch Indië of in bepaalde gedeelten van Nederlandsch Indië te ontzeggen.

Het regeringsreglement bestaat thans reeds tien jaar en in al dien tijd werd het niet noodig geacht van die bevoegdheid, voorzoover zij uitzetting uit Indië betreft, gebruik te maken.

Het geven van een voorbeeld, van een dubbel voorbeeld zelfs, van eene uitzetting en van eene verbanning, was voorbehouden aan den tegenwoordigen gouverneur-generaal, en de eerste toepassing van de hem verleende bevoegdheid had betrekking tot.......... drukpersdelikten.

Het feit is gewigtig. Het geldt de vraag, of hier van de verleende bevoegdheid tot uitzetting en interneering niet is gebruik gemaakt, met voorbijzien der speciale wet, die de drukpersdelikten straft; de vraag of de wet geldt boven eene bevoegdheid die zoo ligt leidt tot willekeur.

Art. 24 van het reglement op de drukwerken in Nederlandsch Indië bedreigt met eene gevangenisstraf van zes maanden tot drie jaren, al wie, door middel van te koop of ten toon gestelde, verkochte of verspreide drukwerken, zal hebben opgezet tot haat of minachting tegen de regering van het moederland of van de koloniën of bezittingen van het rijk in andere wereld-

deelen, enz. Art. 80 van het regeringsreglement bepaalt uitdrukkelijk dat niemand tegen zijn wil kan worden afgetrokken van den regter, dien algemeene verordeningen hem toekennen, terwijl Art. 81 inhoudt dat alle tusschenkomst in zaken van justicie, niet bij het reglement toegestaan, verboden is.

De opruiende strekking der geïnkrimineerde artikelen, die de uitzetting en interneering ten gevolge hebben gehad, ligt dus geheel binnen het bereik van aangehaald art. 24. En waarom ook art. 80 van het regeringsreglement buiten toepassing gelaten?

Wij zijn geen voorstanders van het reglement op de drukwerken in Nederlandsch Indië, dat, teregt, als een gewrocht der duisternis, algemeen veroordeeld is, maar wanneer vervolging der bedoelde artikelen volstrekt noodig werd geoordeeld, was door dat reglement, dat nog steeds bestaat, de te volgen weg aangewezen. Wij betreuren het dat de regering gemeend heeft een anderen weg te moeten inslaan. Wij hadden juist van eene liberale regering mogen verwachten dat zij van de haar toegekende bevoegdheid, althans in de onderwerpelijke gevallen, geen gebruik zou hebben gemaakt, omdat een andere en betere weg haar open stond. Al moge men ook het gevaarlijke van het aanzijn der verbannen personen op Java met hooge kleuren schetsen, men gevoelt dat de regering zelve dat gevaar niet hoog opnam, vermits de geïnkrimineerde artikelen openbaar gemaakt werden den 25sten Junij en den 8sten Julij, terwijl de besluiten tot uitzetting en interneering gedagteekend zijn van den 3[den] September en den verbannenen tijd werd gelaten, tot het stellen van orde op hunne zaken, tot den 15[den] Oktober. Indien die personen inderdaad zoo gevaarlijk waren, waarom hun dan van 25 Junij tot 15 Oktober, dat is van drie tot vier maanden lang, tijd gelaten om gevaarlijk te blijven? Het ware konsekwent geweest de verwijdering van die gevaarlijke personen geen oogenblik langer te verschuiven dan volstrekt noodig was.

Wat ons niet minder verbaasd heeft is de verdediging der uitzettingen door liberale bladen van Rotterdam en 's Gravenhage.

Wij meenden, hunne artikelen lezende, dat hun liberalisme tot volle reaktie was omgeslagen en voorspelden toen reeds het betreurenswaardig verschijnsel dat de reaktie den handschoen zou opvatten ter verdediging van het wettig standpunt tegenover den afval van liberale organen.

Ik weet wel dat het de strekking niet is van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, eene dagbladen-polemiek te voeren. Maar verschijnselen als de onderwerpelijke mag het niet onopgemerkt laten voorbijgaan. Het mag niet toelaten, dat niet blijke dat het kennis heeft genomen, in afkeurenden zin, van feiten, aan welke, vooral in later tijd, bij meerdere kalmte der gemoederen, strenge en onvoorwaardelijke afkeuring zal ten deel vallen.

De zaak is evenwel nog niet geëindigd. De besluiten tot uitzetting moeten met redenen worden omkleed en met de verdere stukken onverwijld gebragt ter kennis van den minister van koloniën, terwijl er ook van kennis moet worden gegeven aan de staten-generaal.

De aangelegenheid moet dus ook door den minister van koloniën worden

in overweging genomen, en zij zal gewis ook weldra in de volksvertegenwoordiging ter sprake worden gebragt.

De volksvertegenwoordiging zal, vertrouwen wij, de zaak kalm en rijpelijk overwegen, en ieder zal zeker hare uitspraak met belangstelling verbeiden. Voor ons is die uitspraak niet twijfelachtig.

Een der dagbladen, zijn zegel hechtende aan de handeling van den gouverneur-generaal, tracht nog een glimp van liberalisme te bewaren door te zeggen: „Wij betreuren dat de regering in Indië tot zoo gestrenge handelingen hare toevlugt *heeft* MOETEN *nemen*. Wij daarentegen zeggen: wij betreuren dat de regering in Indië tot zoo gestrenge handelingen hare toevlugt *heeft* genomen.

20 Nov. 1864.

V. I.

